

ISSN 1563-0366
Индекс 75882; 25882

ӘЛ-ФАРАБИ атындағы ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТИ

ҚазҰУ ХАБАРШЫСЫ

Заң сериясы

КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ имени АЛЬ-ФАРАБИ

ВЕСТНИК КазНУ

Серия юридическая

AL-FARABI KAZAKH NATIONAL UNIVERSITY

KazNU BULLETIN

Law series

№1 (77)

Алматы
«Қазақ университеті»
2016

ХАБАРШЫ

ЗАҢ СЕРИЯСЫ № 1 (77)

ISSN 1563-0366
Индекс 75882; 25882

ХАБАРШЫ
ВЕСТНИК
BULLETIN

1(77) 2016

25.11.1999 ж. Қазақстан Республикасының Мәдениет, ақпарат және қоғамдық көлісім министрлігінде тіркелген

Күзділік №956-Ж.

Журнал жылдан 4 рет жарыққа шығады

ЖАУАПТЫ ХАТИШЫ

Ережепқызы Р.

(Қазақстан)

Телефон: +7727-377-33-36;

8-727-377-33-37 (ишкі н. 12-57)

E-mail: rose@mail.ru

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ:

Байдельдинов Д.Л., з.ғ.д., профессор
(бас редактор) (Қазақстан)

Кенжалиев З.Ж., з.ғ.д., профессор
(бас ред. орынбасары) (Қазақстан)

Сартаев С.С., з.ғ.д., академик (Қазақстан)

Тыныбеков С.Т., з.ғ.д., профессор (Қазақстан)
Ибраева А.С., з.ғ.д., профессор (Қазақстан)

Джансараева Р.Р., з.ғ.д., профессор (Қазақстан)

Усеннова Г.Р., з.ғ.д., профессор (Қазақстан)

Еркинбаева Л.К., з.ғ.д., профессор (Қазақстан)

Жатқанбаева А.Е., з.ғ.д. (Қазақстан)

Трунк А., профессор (Германия)

Монтекилю С., профессор (БАӘ)

Бурхард Б., профессор (Германия)

Лисица В., профессор (Ресей)

Ғылыми басылымдар бөлімінің басшысы

Гүльмира Шаккозова

Телефон: +77017242911

E-mail: Gulmira.Shakkozova@kaznu.kz

Редакторлары:

Гүльмира Бекбердиева, Агила Хасанқызы

Компьютерде беттеген

Айгүл Алдашева

Жазылу мен таратуды үйлестіруші

Мөлдір Өміртайқызы

Телефон: +7(727)377-34-11

E-mail: Moldir.Omirtaikyzy@kaznu.kz

ИБ №9832

Басыу 22.03.2016 жылы қол қойылды.

Пішімі 60x84 ¼, Колемі 33,5 б.т. Офсетті қағаз. Сандық басылыс.

Тапсырыс №2635. Таралымы 500 дана. Багасы келісімді.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің

«Қазақ университеті» баспа үйі.

050040, Алматы қаласы, әл-Фараби даңғылы, 71.

«Қазақ университеті» баспа үйінің баспаханасында басылды.

© Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, 2016

1-бөлім

**МЕМЛЕКЕТ ПЕН ҚҰҚЫҚ
ТЕОРИЯСЫ МЕН ТАРИХЫ**

Раздел 1

**ТЕОРИЯ И ИСТОРИЯ
ГОСУДАРСТВА И ПРАВА**

Section 1

**THEORY AND HISTORY OF
STATE AND LAW**

Тайторина Б.А.

Методологический плюрализм как основа научного познания сущности государства и права

Актуализируется проблема методологического плюрализма познания общей теорией права своего предмета: множественность подходов к научному освоению права обуславливается сложностью предмета изучения, уровнем развития теории познания и достоверностью методологических принципов. В юриспруденции методологический плюрализм сложился в связи с формированием нескольких научных школ и соответствующих направлений научных исследований, использующих различные сочетания приемов, способов и средств научного познания государства и права.

Ключевые слова: право, наука, метод, методология, логика, мышление, категория,стина.

Taitorina B.A.

Methodological pluralism as the basis of the scientific knowledge of the essence of state and law

Actualized the problem of methodological pluralism knowledge of general legal theory of his subject: the multiplicity of approaches to scientific development of the law is due to the complexity of the subject matter, the level of development of the theory of knowledge and certainty of methodological principles. In jurisprudence methodological pluralism emerged in connection with the formation of several scientific schools and relevant research areas, using different combinations of techniques, methods and means of scientific knowledge of the state and law.

Key words: law, science, method, methodology, logic, thinking, category, truth.

Тайторина Б.А.

Әдіснамалық плюрализм – мемлекет пен құқықтың ғылыми танымдық мәнінің негізі ретінде

Жалпы теория құқығының өз пәні танымының әдіснамалық плюрализм мәселесі жаңандырылады: құқық, ғылымын игеру күрделілігінің көптігі тәсілдері әдістемелік қағидалардың дұрыстыры мен таным теориясының даму деңгейінің пәнін зерделеуге негізделеді. Мемлекет пен құқықтың ғылыми танымының құралдары мен тәсілдері, пайдаланылатын әр түрлі үштастыру тәсілдері, тиісті ғылыми-зерттеу бағыты мен бірнеше ғылыми мектептердің қалыптасуын байланыстыруда құқықтану әдіснамалық плюрализмі қалыптасты.

Түйін сөздер: құқық, ғылым, әдіс, әдіснама, логика, ойлау, дәреже, шындық.

УДК 340.1

Тайторина Б.А.

Институт истории и права КазНПУ имени Абая,
Республика Казахстан, г. Алматы
E-mail: binur.a@mail.ru

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЙ ПЛЮРАЛИЗМ КАК ОСНОВА НАУЧНОГО ПОЗНАНИЯ СУЩНОСТИ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА

Процесс научного познания в самом общем виде представляет собой решение различного рода задач, возникающих в ходе практической деятельности, путем использования особых приемов (методов), позволяющих перейти от того, что уже известно, к новому знанию. Термин «метод» происходит от греческого слова и в переводе означает «способ», «путь следования». Под методом науки понимается совокупность приемов, правил, принципов научной деятельности, применяемых для получения истинных (объективно отражающих действительность) знаний. Учение о методах, теоретическое обоснование используемых в науке методов познания действительности принято называть методологией. Возможно определение методологии как теории, обращенной к практике исследования. Методология трактуется исследователями по-разному: – наука о методе; – система наиболее общих принципов, положений и методов, составляющий основу для данной науки; – совокупность приемов исследования, применяемых в данной науке; – совокупность исследовательских процедур, техники и методов, система принципов научного исследования; – принципы и логика научного поиска или стратегия научно-исследовательской работы; – программные установки в использовании методов.

В истории человечества складывается целый ряд систем, приемов, способов и средств обнаружения и получения знаний о праве – методологий. Наибольшее значение среди них получили теологическая методология, основанная на поиске природы государства и права в божественном разуме; естественно-правовая – выводящая существоство государства и права из природы человека, неотъемлемых от этой природы прав и свобод; позитивистская, определяющая самодостаточность наличного государства, особенно права, не связанных какими-либо привходящими факторами и обусловленностями; историко-правовая, ориентирующая на изучение природы права в исторических особенностях народа, нации, в народном духе, традициях, нравах; психологическая, отыскивающая природу права и государства в переживаниях и эмоциях людей; марксистская, вскрывающая сущность государства и права как исключительно классовых явлений, раскрывающая их роль как орудий классового подавления; социологическая; экзистенциалистская

и другие. Множественность подходов к научному освоению права обуславливается сложностью предмета изучения, уровнем развития теории познания и достоверностью методологических принципов, идеологической небеспристрастностью разработчиков методологических оснований исследования объекта.

В данном контексте актуализируется методологический плюрализм, поскольку все названные методологии содержат рациональное зерно, в той или иной степени обеспечивают получение достоверного знания. В юриспруденции методологический плюрализм сложился в связи с формированием нескольких научных школ и соответствующих направлений научных исследований, действующих различных сочетания приемов, способов и средств научного познания государства и права – философско-правовое, социологическое, политико-правовое, формально-догматическое направления.

Метод особенно важен для общей теории права, так как его используют и отраслевые юридические науки, ибо теория государства и права является методологической основой для других юридических наук.

При изучении общей теории права используются как общефилософские принципы познания, так и общие, специфические и частные способы, приемы познания государственно-правовых отношений. При изучении теории государства и права используются разнообразные методы, в число которых входят универсальные методы познания: восхождения от абстрактного к конкретному, единство и взаимосвязь исторического и логического и др. Философские, мировоззренческие подходы связаны с использованием в познании рационального, связанного с развитием понятийного аппарата, и эмпирического (наблюдения и эксперимента).

Многообразие методов познания права общепринято располагать в арсенале в следующей последовательности:

- 1) общефилософские, или мировоззренческие, методы;
- 2) общенаучные (общие) методы;
- 3) частнонаучные (частные, специальные) методы.

Общефилософские методы служат основанием, почвой, на которой развивается наука теории права. Исторический опыт вызвал к жизни разнообразные политико-правовые подходы к изучению государства и права, различные научные школы, доктрины, которые в изучении государственно-правовой действительности исхо-

дили из разных философских, мировоззренческих основ. Наиболее распространеными всеобщими методами исследования являются метафизика и диалектика. При метафизическом методе право воспринимается как вечный и неизменный институт, который существовал, существует и будет существовать независимо от воли человека. При диалектическом методе право рассматривается в развитии, ее разновидностями являются: идеализм (объективный и субъективный) и материалистическая диалектика. Идеалистическая диалектика может выступать в виде объективного или субъективного идеализма. Объективный идеализм связывает причины возникновения и функционирования права с божественной силой либо Мировым или объективным разумом, субъективный идеализм – с сознанием человека, с волей людей. Материалистическая диалектика рассматривает государство и право в развитии, в конкретной исторической обстановке и во взаимосвязи с другими явлениями. С точки зрения материалистической диалектики право возникло в результате социально-экономических процессов в обществе – разделения труда, появления частной собственности и классов (в советскую эпоху метод материалистической диалектики был основным).

Общенаучными методами изучения являются методы, используемые во всех или многих областях научного знания. Среди общенаучных методов принято выделять: исторический, логический, системный и функциональный методы. При использовании исторического метода правовые явления изучаются не просто в развитии, а с учетом специфических условий существования отдельных народов, стран, регионов, с учетом исторических традиций, особенностей культуры, обычая, социокультурных корней.

Логический метод относится к абстрактно-теоретическим и основывается на использовании таких приемов, как анализ и синтез, индукция и дедукция, системный подход; функциональный подход. Анализ – разделение сложного теоретического материала о праве на части и исследование его по частям (мысленное выделение в составе правоотношения его объекта, субъекта и содержания позволяет проанализировать логическую структуру правоотношения). Синтез – изучение правовых вопросов путем их объединения и рассмотрения как одного целого (путем объединения признаков структурных элементов формулируется понятие правовых институтов). Индукция как логический прием позволяет на основе частного знания форми-

ровать знание общего (на основе изучения формы правления разных государств моделируется республиканская или монархическая формы правления). Дедукция – логический прием, который на основе общего формирует знание частного (на основе общих признаков федеративного и унитарного государства возможно определение формы территориального устройства изучаемого государства).

Системный подход – восприятие изучаемого материала как единой системы, выявление и изучение всевозможных связей в исследуемой системе. Правовое явление представляет собой элемент системы более высокого уровня и одновременно содержит в своей структуре элементы системы более низкого уровня.

Функциональный подход – определение социального назначения, функций различных правовых явлений, механизмов их взаимовлияния, результаты исследования соотносятся с качественной характеристикой системы (право как сложное системное образование должно исследоваться во взаимосвязи, нацеливающей на познание изучаемого как целостного явления. Новеллой в системе общенациональных методов являются так называемые генетический (имеющий своим предназначением изучение происхождения правовых явлений) и аксиологический (ценностный, способствующий выявлению в связях полезного и значимого для социума) методы.

Частнонаучные методы познания предназначены для использования общей теорией права научных достижений технических, естественных, смежных общественных наук и имеют прикладное значение. Перечень частнонаучных методов достаточно широк: метод конкретно-социологических исследований, формально-логический, сравнительно-правовой, математический, статистический, кибернетический, метод правового моделирования, синергетический, метод социально-правового эксперимента, метод альтернатив и др..

Конкретно-социологический метод – наблюдение, тестирование, телефонные опросы, собеседование, анкетирование, интервьюирование, эксперимент – нацелен на учет социальных факторов.

Формально-логический (догматический) метод является традиционным для юридической науки (формализм – неотъемлемое свойство права) и используется при изучении нормативных сторон правовых систем, дает приемы толкования правовых норм и формального анализа действующего законодательства.

При сравнительно-правовом методе происходит сопоставление нормативно-правовых актов, правовых систем в целом, определение общих закономерностей. Он позволяет сопоставить общие и особенные свойства правовых систем или их отдельных элементов (законов, юридической практики и т. п.).

Математический метод – способ оперирования с количественными характеристиками, один из формализованных приемов изучения правовых явлений.

Статистический метод используется при исследовании правовых вопросов с точки зрения количественных показателей на основе статистической информации.

Кибернетический метод производит изучение государства и права с использованием современных технических достижений: математические модели, алгоритмы, компьютерные программы и т. д.

Метод правового моделирования, исходящий из идеи подобия, заключается в изучении правовых явлений путем идеального воспроизведения анализируемых явлений.

Синергетический метод произведен от науки о самопроизвольных, самоорганизующихся случайных процессах. Синергетический метод в юридической науке стал применяться только в последнее время. Термин греческого происхождения «синергетика» означает совместнодействующий эффект взаимодействия различных систем, способных к самоорганизации, саморегулированию. Синергетика помогает изучению саморегулирующихся систем (в том числе и случайных) и процессов, например рыночных отношений, местного самоуправления, т.е. явлений и процессов, где вмешательство государства ограничено.

Метод социально-правового эксперимента – способ проверки научных гипотез или проекта какого-либо решения. Современными исследователями данный метод оценивается как перспективный.

Метод альтернатив направлен на решение научной задачи: путем сопоставления и критики противоположных теорий отыскать в познании того или иного явления альтернативы имеющимся гипотезам и, подвергая их критике, выявлять новое знание об объекте.

Целесообразность и необходимость сочетания общенациональной и частнонаучной методологии обусловлены тем, что общенациональные методы выполняют роль стратегии научных открытий, а частнонаучные методы выступают в качестве

средств, обеспечивающих собирание и накопление фактического материала, его обработку, изучение, интеграцию полученных данных в систему накопленных знаний.

Логическое исследование права представляет собой последовательный анализ сущности и закономерностей развития правовой действительности. Обогащенное представление о сущности и закономерностях развития правовой системы выступает в качестве логической основы ее познания, поскольку ориентирует правовое исследование на обнаружение и фиксацию еще не развитых тенденций, на вычленение из многообразия связей и зависимостей правовых явлений и процессов тех из них, которые являются основополагающими. Логическая схема права позволяет вскрыть тенденции развития права. Примером этого может служить логический прием историко-правового познания, когда представление о будущей правовой системе как о цели проецируется через анализ настоящего на осмысление прошлого. Логическое знание характеризуется тем, что не просто отражает правовую действительность и ее явления, а, являясь относительно устойчивой инвариантной основой различных состояний и свойств правовых явлений, фиксирует внимание на их существенных сторонах и моментах, в силу чего приобретает способность вскрывать объективные закономерности развития права [1]. К сфере логики права следует отнести исследование системных принципов построения права, подчинения и взаимного согласования норм, уравновешивание прав и обязанностей, формирование юридических определений, исследование конструктивных возможностей и эффективности различных правовых систем, выдвижение продуктивных нормативных новелл, поиски оптимальных моделей права в соответствии с рационализированными национальными законодательствами международными договорами с реалиями времени, существующими традициями и т.п. [2].

На основе использования научных методов формируется и развивается юридическое мышление, под которым в самом общем виде подразумеваются обусловленные спецификой юридической деятельности способы, средства и правила оперирования специально-юридическими идеальными объектами – понятиями, конструкциями, принципами. Значительно более широкое понимание юридического мышления предлагает В.М. Розин, включивший в его состав: 1) способы рассуждения с идеальными объектами; 2) правила и нормы юридическо-

го мышления; 3) социально-психологические обоснования деятельности юриста; 4) основные этапы генезиса юридического мышления; 5) социокультурный контекст юридической деятельности [3]. Специфику юридического мышления выделяет А.Ю. Мордовцев: «Юридическое (правовое) мышление – это особый вид интеллектуально-познавательной и практической-преобразующей деятельности индивидов и их групп, ядро которой образуют базовые когнитивные готовности, обуславливающие понимание того, что такое право, право-познание, закон, власть, и определяющие специфику анализа и оценки различных видов правового поведения (противоправного и правомерного), характер аналитических средств и инструментария юридической логики, понимание юридической истины (ложи), а также правила (каноны), по которым в определенной социально-правовой системе принято формировать и развивать правовой язык, строить суждения, рассуждения и теории, фиксировать, хранить и передавать любую юридически значимую информацию» [4].

В общей теории права юридическое мышление анализируется в трех основных измерениях: философско-правовом, теоретико-правовом и социологическом, которым соответствуют следующие виды юридического мышления: научно-теоретическое, профессиональное, повседневное (обыденное). Научно-теоретическое юридическое мышление – это активный процесс обобщенного и опосредованного освоения правовой действительности, обеспечивающий раскрытие ее закономерных связей и их выражение в системе правовых абстракций – правовых понятий и категорий. Профессиональное юридическое мышление представляет собой интеллектуальную деятельность профессионального правосознания, выражющуюся в познании юридически значимых явлений общественной жизни, их осмыслении, а также в выборе и проектировании модели реализации правовых норм. Повседневное юридическое мышление предстает исходным, отправным уровнем правопознания, на котором оперирование правовыми понятиями происходит в пределах здравого смысла и интуитивного правопонимания. Профессиональное понимание юридически значимых ситуаций является интеллектуально-волевым процессом, протекающим в единстве правосознания и юридического мышления правоприменителя. Юридическое мышление как функция правового сознания именно в процессе интерпретации правовых норм, юридически значимых ситуаций, собственных

и чужих поступков соединяет иррациональное и рациональное; взаимодействует с правовой интуицией, правовым чувством; зависит от контекста правоприменения, который включает в себя разные детерминанты юридического мышления, юридический опыт, опосредованный языком, символическим универсумом, сложившимися логическими структурами мышления, правовой культурой, а также предпосылочное знание, лежащее в основе всех операций юридического мышления (понимания, объяснения, обобщения, описания и т.д.), и обладающее наиболее яркими чертами окружающей юриста социокультурной среды [5].

Соответственно данному типу мышления в истории познания вырабатываются подходы к пониманию истины, пути решения задачи достижения истины в общей теории права. Наиболее распространенным со времен античности является понимание истины как соответствия действительности и знаний о ней. Вместе с

тем, сохраняя изложенное отношение к проблеме истины как методологический постулат, конкретные правовые исследования зачастую реально расширяют рамки понимания истины в юриспруденции за счет иных концепций. В общетеоретическом плане фиксировалось, что «предметом истинных суждений при применении юридических норм являются все факты объективной действительности, связанные с юридическим делом. Понятие же объективной действительности охватывает не только сами по себе голые факты, но и их социально-правовое значение» [6]. Данный теоретический постулат относительно истины универсален, применим как к реальным, так и к мыслимым объектам и имеет важное значение для соотнесения юридического знания и правовой действительности. Обязательным условием успеха в достижении истины является комплексное использование общей теорией права всего арсенала методов познания права.

Литература

- 1 Абрамитов С.А. Единство исторического и логического подходов в познании права // Сибирский Юридический Вестник. – 2001. – № 2. – С.26-31.
- 2 Тарасов Н.Н. Истина в юридическом исследовании (некоторые методологические проблемы) // Академический юридический журнал. – 2000. – № 1. – С.58-65.
- 3 Розин В.М. Генезис и современные проблемы права. Методологический и культурологический анализ. – М., 2001. – (www.fondgp.ru/lib/mmk/31/URN.doc).
- 4 Мордовцев А.Ю. Юридическое мышление в контексте сравнительного правоведения // Правоведение. – 2003. – №2. – С.158-164.
- 5 Авакян Т.В. Юридическое мышление в правоприменительном процессе: дисс. ... к.ю.н.:12.00.01. – Ростов-на-Дону, 2006. – 186 с.
- 6 Алексеев С.С. Общая теория права: Курс в двух томах. – Т. 2. – 587 с.

References

- 1 Abramítov S.A. Edinstvo istoricheskogo i logicheskogo podhodov v poznanii prava // Sibirskij Juridicheskij Vestnik. – 2001. – № 2. – S.26-31.
- 2 Tarasov N.N. Istina v juridicheskem issledovanii (nekotorye metodologicheskie problemy) // Akademicheskij juridicheskij zhurnal. – 2000. – № 1. – S.58-65.
- 3 Rozin V.M. Genezis i sovremennye problemy prava. Metodologicheskij i kul'turologicheskij analiz. – M., 2001. – (www.fondgp.ru/lib/mmk/31/URN.doc).
- 4 Mordovcev A.Ju. Juridicheskoe myshlenie v kontekste sravnitel'nogo pravovedenija // Pravovedenie. – 2003. – №2. – S.158-164.
- 5 Avakjan T.V. Juridicheskoe myshlenie v pravoprimenitel'nom processe: diss. ... k.ju.n.:12.00.01. – Rostov-na-Donu, 2006. – 186 s.
- 6 Alekseev S.S. Obshhaja teorija prava: Kurs v dvuh tomah. – T. 2. – 587 s.

Ергобек Ш.К., Алтаева К.Ж.

**Политико-правовые взгляды
Н.Н. Алексеева**

Yergobek Sh.K., Altayeva K.J.

**Political and legal views
of N.N Alekseev**

Ергөбек Ш.К., Алтаева К.Ж.

**Н.Н. Алексеевтің
саяси-құқықтық ойлары**

Николай Николаевич Алексеев выдающийся юрист, основатель правовой школы концепции евразийства. Отказываясь от европоцентристских идей, ученый считает, что корень евразийства должен исходить из тех традиций и психологического типа людей, которые населяют данное пространство. Важное место в творчестве ученого уделяется вопросам нахождения срединного пути между Востоком и Западом. Евразийский регион в результате сложных этнических процессов, которые длились веками, смог создать своюственную только ему систему государства и права. Ученый придерживается концепции, что именно региональная специфика должна использоваться в развитии государства.

Ключевые слова: евразийство, государство, право, миссия.

Nikolai Alexeyev, the great lawyer and the founder of the Eurasian concept. The core of the Eurasian idea with the assistance of the European priorities scientist believes that it is necessary to determine the psychology of the people living in the area. Find a middle ground between the East and West, a scientist has an important place in the works. Eurasian region as a result of the process, which lasted many centuries ethnic area to create a flexible state and legal system. Supports the idea of a scientist working on the development of the regional peculiarities of the country.

Key words: Eurasianism, state, law, mission.

Николай Николаевич Алексеев еуразиялық тұжырымдаманың құқықтық негізін қалаған ұлы зангер. Еуропалық басымдықтардан бас тарта отырып, ғалым еуразиялық идеяның өзегін сол аймақты мекендейтін адамдардың психологиясын айқындауы керек деп есептейді. Батыс пен Шығыс арасындағы ортанды табу ғалым еңбектерінде маңызды орын алады. Еуразиялық аймақ сан ғасырларға созылған этникалық процестің нәтижесінде өз аймағына икемді мемлекеттік және құқықтық жүйе қалыптастыра алған. Ғалым аймақтық ерекшеліктер ел дамуына жұмыс істеу идеясын қолдайды.

Тұйін сөздер: еуразияшылдық, мемлекет, құқық, миссия.

УДК 32-027.21(091); 340.1(091)

*Ергобек Ш.К., Алтаева К.Ж.

Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Республики Казахстан, г. Алматы
*E-mail: shyngys.ergobek@mail.ru

ПОЛИТИКО-ПРАВОВЫЕ ВЗГЛЯДЫ Н.Н. АЛЕКСЕЕВА

Уникальность евразийской идеи заключалась не только в том, что объясняла происхождение и судьбу Российского государства, но и в том, что идеологи данной концепции активно искали пути дальнейшего совершенствования государственного аппарата. Таким человеком и был Николай Николаевич Алексеев.

Восприятие ученым России в качестве особого мира – Евразии, в котором происходит синтез европейских и азиатских социокультурных элементов, предполагает подход, исключающий бездумное подражательство и обосновывающий государственно-правовые модели, органически выраждающие уникальную культуру России.

Россия – особенный мир, с особой «цивилизаторской миссией». Чтобы воплотить ее «в жизнь... требуется готовая доктрина, охватывающая все общественные, идеологические, экономические и социальные уровни». Н. Алексеев работал над юридическим аспектом этой доктрины – «евразийской правовой моделью», и отвечавшей ей особой форме государства. «Модель» Н. Алексеева была альтернативой западным правовым образцам, к тому же учитывала географические черты России – Евразии. А право, вероятно, находится в соответствии с последним и «связано со строго фиксируемой geopolитической и географической реальностью...». Поэтому Алексеев считал недопустимым, что в России законы создаются по чуждым – европейским стандартам. И говоря о «праве», полагал ученый, всегда «имплицитно входим в систему западного образа мышления». Ведь перед нами зачастую лишь иностранные образцы. Это не соответствует положению России – Евразии, противоречит ее цивилизационной и geopolитической уникальности. В соответствии с этим Н.Алексеев предложил иной подход: право – без западного правосознания, отвечающее месторазвитию России в ее евро-азийском контексте. Формальную сторону – «законы», предлагалось считать не столь актуальным, как делают это на Западе. Важнее была «правда»: «Свободное согласие пронизало отношения между властвующими и подвластными, которые соединялись единым нравственным убеждением, а не формальной юридической нормой... Основой государства была не «внешняя правда», а «правда внутрен-

ния»...На твердости быта, проникнуто началами православной религии, а не на нормах римского права...покоилось все русское государство». Сакральное понимания права Н.Алексеевым исключалось. Более того, оно приобретало второстепенное значение и чисто инструментальный характер. Мне кажется, что это положение есть одно из фундаментальных достижений евразийской правовой модели [1].

В условиях критического пересмотра формационных схем, утверждения оси культуры актуальны исследовательские подходы правоведа к российскому государству и праву: познание их цивилизационной специфики на основе исторического опыта; стремление к преодолению догматики и созданию новых форм государства и права с учетом уникальности России; построение взаимоотношений личности и социального целого на паритетных началах; ориентированность на осознанный синтез ценностных принципов Востока и Запада; конструктивная направленность на восприятие разнообразного положительного опыта.

Воззрения Н.Н. Алексеева настолько оригинальны, что намного опередили свое время, поэтому они представляют интерес и сегодня. Принцип самопознания России – доминирующее начало творчества Н.Н. Алексеева, до сих пор сохраняет свое научно-познавательное значение. Не случайно важнейшей задачей современной отечественной науки остается поиск путей и предпосылок согласования общечеловеческих и традиционно-российских ценностей.

В результате научной интерпретации государственно-правового учения Н.Н. Алексеева предполагается получить ответы на те вопросы, которые стоят и перед современной отечественной юриспруденцией: возрождение российской государственности, утверждение ценности идеи государства и права, преодоление правового нигилизма, формирование правовой культуры, восстановление доверия граждан к государственным институтам, построение демократического социального правового федеративного государства и др.

1. Смысловую доминанту концепции Н.Н. Алексеева образует единство: во-первых, направленности учения на раскрытие своеобразия государства и права России, обусловленного уникальностью культуры; во-вторых, стремления к преодолению «русского западничества», понимаемого как идейное и практическое господство культуры Запада, уничтожающее традиционные духовные цен-

ности; в-третьих, противопоставления «русскому западничеству» образцов государства и права, которые должны отражать оригинальную культуру России. Таким образом, культура, понимаемая как духовное богатство народа, является стержнем учения Н.Н. Алексеева.

2. В основе идеино-теоретической системы Н.Н. Алексеева находятся общие для всего евразийства мировоззренческие и теоретико-методологические предпосылки. Однако, наряду с общеевразийскими компонентами, учение правоведа содержит элементы, отличные не только от взглядов Л.П. Карсавина, взявшего курс на апологию «русского марксизма», но и основоположника евразийства Н.С. Трубецкого, по-иному акцентировавшего евразийские проблемы.

3. Учение Н.Н. Алексеева опирается на ценностную иерархию, своеобразие которой состоит в том, что ее вершина – обладающая духовным потенциалом личность, раскрывающая данную культуру и составляющая ее органическое единство. Ценность государства определяется его способностью быть формой, обеспечивающей существование и развитие культуры, условия духовного совершенства личности. Предназначение права, суть которого раскрывает идея правомочия, – свободное развитие личности.

4. Н.Н. Алексеев актуализирует проблему личного духовного совершенства. Прогрессивное значение имеет представление мыслителя о взаимовлиянии личного и институционального (государственно-правового) усовершенствования, первоосновой при этом выступает духовное развитие личности. Так, правовой идеал связывается ученым с воспитанием нравственного правового субъекта, обладающего развитым правосознанием; государственное совершенство также имеет личные – нравственные гарантии.

5. «Государство – нравственное целое». Данная идея является ключевой в государственно-правовом учении Н.Н. Алексеева, отождествившего понятия «государство» и «государственно-организованное общество». Она имеет античные истоки, общие для концепции русского правоведа и правового эгализма Гегеля. Такое понимание государства предопределяет специфичность правового идеала русского правоведа, отличающегося как от восточного деспотизма, так и от западного либерализма.

6. Русская революция 1917 г., воспринятая правоведом в качестве логической вехи в истории России и всей мировой истории, сыграла решающую роль в формировании мировоз-

зрения и научных взглядов Н.Н. Алексеева. По оценке ученого революция отразила циклический характер российской истории и вынесла на своей волне народные идеи (народоправства, социальной справедливости, твердой власти), перманентно определяющие государственное и правовое бытие России, открыв пути формирования новой культуры, нового государства и права.

7. Государственный идеал правоведа строится с учетом выявленных им и переработанных, ориентируясь на общечеловеческие ценности, народных представлений о «государстве правды», отражающих синcretность религиозных, нравственных, правовых и политических воззрений народа. Государство, право и мораль традиционно рассматриваются теоретиком в неразрывном единстве.

8. Совершенное государство по Н.Н. Алексееву – это «государство правды», которое мыслилось им в качестве демократического социального правового федеративного государства. Его концепция правового государства, учитывающая приоритеты народного правосознания и выявленные им особенности России, отличается от крайне либеральных доктрин опорой на идею целого и дополнением правовых начал нравственными, ориентацией на духовное совершенство. Алексеевская модель государства может быть сопоставлена с либерально-демократической доктриной, имея общие теологические основания. Позитивное значение критики Н.Н. Алексеева современных ему западных демократий состоит в обозначении проблемы реального воплощения идеи демократии, а не только ее формальных атрибутов (представительных органов, народного голосования и т.п.).

9. Стремление ученого подчинить государство нравственности рождает утопию, что признает и сам автор. Уязвимы для критики в концепции мыслителя принцип нравственного совершенства, положенный Н.Н. Алексеевым в основу отбора политической элиты, отказ от режима многопартийности, терминологическая замена «системы сдержек и противовесов» «системой специализации». Рассчитанные на идеальное государство в реальной жизни названные положения доктрины Н.Н. Алексеева могут сыграть прямо противоположную роль, неся угрозу свободе, рискуя послужить деспотизму или анархизму.

10. Евразийское понимание культуры предопределяет подход к праву, воспринимаемому евразийцем в качестве ветви культуры. Право-

вед доказывает, что право не является исключительной принадлежностью Запада. Россия – пример специфического функционирования права: наряду с правовым нигилизмом по отношению к установленному (юридическому) праву правоведом отмечается значительная роль народного (обычного) права. Основу преодоления правового нигилизма и эффективного функционирования права ученый видит в построении установленного права с учетом особенностей народного (обычного) права и правосознания. В основе теории права Н.Н. Алексеева, отвечающей специфике России, лежит принцип этической подчиненности права.

11. Оригинальная теория Н.Н. Алексеева, определяющего право через категорию «правомочие», отражает стремление к преодолению догматизма и формализма других правовых школ и прояснению сути этого феномена. Понятие «правомочие», выражющее свободную возможность поступать по своему усмотрению, с точки зрения правоведа, адекватно русскому правосознанию (в отличие от заимствованного понятия «субъективное право») и составляет основу построения специфичной для России системы правовых понятий: правомочие – обязанность (норма) – установленное право.

12. Правовед строго различает два способа государственного регулирования: предоставление правомочий (правоустановительная деятельность) и возложение обязанностей (нормоустановительная деятельность). Критерием оценки правового характера установлений государства выступает правомочие. Установления государства имеют правовой характер, поскольку в них предоставляются правомочия; нормоустановления имеют правовой характер, поскольку они связаны с правомочиями. Позже сходная идея оценки позитивного (установленного) права с точки зрения справедливости на основе критерия фундаментальных субъективных прав была развита в западной концепции «возрожденного естественного права» Рональда Дворкина. Основанная на идее свободной возможности правовая концепция Н.Н. Алексеева обращена к личности, вместе с тем она возвышает ценность идеи государства и права.

13. Необходимым условием социальной и государственной организации, соответствующей сути русско-евразийской культуры, синтезирующей Восток и Запад, Н.Н. Алексеев определяет соразмерность начала права и начала обязанности. Правовед обосновывает историческое значение для России концепции право-

обязанности и функциональной связи субъективных прав и обязанностей. В этом проявляется правовой аспект решения проблемы личности и общества, государства [2].

Специфику российского государства правовед обосновывает не только географическими (материальными), но и духовными факторами, занимая срединную позицию между позитивистской и мистико-теологической исследовательскими традициями. Так, циклический характер русской истории ученый связывает с влиянием народных идей на стихийный государственный процесс. С учетом выявленных народных представлений о «государстве правды» Н.Н. Алексеев строит свою модель совершенного государства.

Познание цивилизационной специфики России и представление Н.Н. Алексеева о мультилинейности и поликультурности мира сталкивается с философией истории, построенной по прямолинейной линии человеческого прогресса, принявший форму «европоцентризма».

Результатом «русского западничества», по заключению правоведа, становится резкий разрыв между духовной жизнью высших классов и духовной жизнью простого народа, противостояние западных ценностей – традиционным. Это приводит к общественному диссонансу, оказывающему колоссальное влияние на весь ход русской истории, истории государства России, продуцируя многочисленные бунты, восстания, революции.

Отрицая претензию культуры Запада на мировое господство, ученый утверждал необходимость и право России на самобытное развитие. В русской традиции общественное совершенство связано с совершенством нравственным, которое не может осуществляться извне, а достигается внутренней работой каждого.

С евразийской точки зрения, для России – государства более восточного, чем западного, западный подход неприемлем, европейские либеральные доктрины не отражают сущности российского государства. Категоричность этой позиции вызывает неприятие, поскольку критика Н.Н. Алексеева в некоторых случаях грешит неизбирательностью, отказываясь от либерально-демократической западной мысли вообще, хотя имеются в виду вполне определенные идеи отдельных представителей либерализма («минимального государства», рационализации жизни исключительно на основе права и др.) [2].

В рамках «обоснования социальной программы евразийства» Алексеев выдвинул тео-

рию собственности. Он о утверждал существование правовых и доправовых ее основ. Правовые были представлены четырьмя категориями: а) правовой субъект; б) правовой объект; в) правовое содержание; г) правовое отношение [1].

а) Субъект собственности – «не личность вообще, но та личность, которая обладает телесной природой», то есть физический индивид. Тем не менее данный признак не исключал юридических лиц как собственников. Ведь они представляют собой совокупность лиц физических, сплоченных некоей целью и, значит, в определенной степени телесны. Вопрос был в другом. Предложенное толкование «субъекта» существенно меняло взгляды на теорию собственности. «Существо, которое бы обладало способностью безусловного творчества, не может иметь никакого интереса к собственности. Кто ни в чем не нуждается, не нуждается так же и в собственности. Поэтому нельзя считать Бога... собственником того, что им сотворено. Бог как бесконечный творческий акт не мог унизиться до того, чтобы быть большим помещиком в мире и считать созданные им вещи своей собственностью. Это означало бы, что Бог творил из лишения, из недостатка, в нужде и в бессилии». Такое положение означало отказ признавать власть монарха, его абсолютное право собственности, переданное, якобы, Богом.

Бог – не собственник и, следовательно, отписать ничего и никому не может.

б) Объект. «Не все вещи вообще, но только те из них, которые встречаются в природе в некоторой ограниченности» и к созданию коих необходимо приложить усилия.

в) Содержание. Оно «определяется понятиями господства и распоряжения...» Причем, «господство и распоряжение» не фактическое (по мнению собственника), а формальное, – признанное обществом в котором он живет. Востоку и Западу соответствует свое представление о «содержании». На западе «...новая философия все права собственности с Бога перенесла на человека... Современный западный человек забыл, что он живет в мире оформляемой им и данной ему материи, он привык считать мир исключительно своим...». «Восточному человеку гораздо более доступно понимание истины, что не человек сотворил мир и что потому человеку не принадлежит право безусловного присвоения мира». Исходя из этого Н. Алексеев пробует найти «евразийскую середину». «Мы приходим, таким образом, к выводу, – заключает он, – что собственность есть принадлежащее физическо-

му субъекту право господства и распоряжения такими, встречающимися в природе в ограниченности вещами, которые в порядке ценностной иерархии являются низшими». Однако, так и остается непонятным, чьи ценности брать заточку отсчета.

г) Правовое отношение, связующее собственника с другими субъектами права, может быть всеобщим или частным. Это разделение проводится по количеству лиц – участников правоотношения. Частные указывают на определенных лиц.

Всеобщие же соединяют собственника с обществом в целом: когда всякий член общества и оно само не вправе посягать на имущество лица. «Собственность есть, таким образом, социальное отношение всеобщей природы, обстоятельство, которое входит в сущность собственности, но далеко не всегда достигает сознания людей, собственностью обладающих». Особенно это присуще романской правовой семье. «Римлянам было чуждо представление о собственности, установленной волей богов или силами общественных связей. Римлянин сам был установителем (*auctor*) собственности, собственностью было для него то, что захватил силой чело-

век. Приобретение собственности сводилось к взятию рукой (*sapere*)». Именно эти представления легли в основу многих европейских правовых систем. Аналогичные положения отражены и в современном российском праве. «Основание возникновения собственности – присвоение. Материальная жизнь человека возможно только благодаря актам присвоения...». Собственность становится в первую очередь «фактом личной жизни», а уж потом общественным атрибутом. Право собственности доминирует над пониманием ее «социальной сущности» и вытекающих из этого обязанностей. Точнее, обязанности практически забыты. «Римский индивидуализм, а так же естественно-правовые воззрения на собственность всегда были чрезвычайно чужды юридическим представлениям народов России-Евразии. В частности, в русском праве само понятие собственности возникло лишь в 18 в. До тех пор оно заменялось словом владение... Замена идеи «собственности» «владением» указывает на то, что в русском праве личности не приписывалась безусловная система присвоения. Присваиваемое принадлежало не только тому, кто наложил свою руку, оно принадлежало также Богу и государству» [1].

Литература

- 1 Жмурев Д.В. Правовые взгляды в концепции евразийства.
- 2 Новоженина, И.В. (Инна Владимировна). Государственно-правовое учение Н.Н. Алексеева: Автореферат дисс. на соис. уч. степ. к. ю. н. Спец. – 12.00.01. / Науч. рук. А.Н. Тимонин. – Уфа, 2002.

References

- 1 Zhmurov D.V. Pravovye vzygady v koncepcii evrazijstva.
- 2 Novozhenina, I.V. (Inna Vladimirovna). Gosudarstvenno-pravovoe uchenie N.N. Alekseeva: Avtoreferat diss. na sois. uch. step. k. ju. n. Spec. – 12.00.01. / Nauch. ruk. A.N. Timonin. – Ufa, 2002.

Ахметов А.С.

**Актуальные вопросы
содержания правовой
культуры**

Данная статья посвящена анализу правовой культуры гражданско-го общества. Целью статьи является выделение ценностных ориен-тиров правовой культуры Республики Казахстан в процессе развития демократического государства. В статье рассмотрена сущность и струк-тура правовой культуры и ее особенности. Особое внимание автором уделяется изучению ценностных аспектов правовой культуры Республики Казахстан в процессе развития демократического государства и формирования гражданского общества. Кроме того, изучены основные подходы к пониманию правовой культуры. Научная работа написана на основе научных исследований казахстанских и зарубежных авторов по вопросам природы права, правовой культуры, ее ценностных ориенти-ров в процессе формирования гражданского общества и правового го-сударства в Республике Казахстан. В заключении делаются выводы о том, что главным принципом гражданского общества выступает свобод-ное и разностороннее развитие личности в обществе, а также то, что гражданско-е общество начинается с момента появления гражданина как свободного члена общества, осознавшего свое предназначение, наделенного совокупностью прав и свобод, обязанностью нести ответ-ственность за свои поступки перед обществом.

Ключевые слова: правовая культура, демократическое государс-тво и его ценности, гражданское общество, характер правовых ре-форм Казахстана, абсолютные ценности человеческой личности.

Akhmetov A.S.

**Topical issues of the content of
the legal culture**

This article analyzes the legal culture of civil society. The aim of the paper is the selection of values of legal culture of the Republic of Kazakh-stan in the development of a democratic state. In the article the essence and structure of legal culture and its features. Particular attention is given to studying the legal aspects of the cultural values of the Republic of Kazakh-stan in the development of a democratic state and civil society formation. In addition, we studied the main approaches to the understanding of the legal culture. Scientific work is based on the research of Kazakhstan and foreign authors on the nature of law and legal culture, its valuable refer-ence in the formation of civil society and the rule of law in the Republic of Kazakhstan. It concludes that the main principle of civil society advocates free and comprehensive development of the individual in society, and that civil society starts with the appearance of the citizen as a free member of society who is aware of its purpose, endowed with a set of rights and free-dom and the duty of responsibility for their actions to the society.

Key words: legal culture, democratic state and its values, civil society, nature of legal reforms of Kazakhstan, absolute values of the human per-sonality.

Ахметов А.С.

**Құқықтық мәдениет
мазмұнының өзекті мәселелері**

Осы мақала азаматтық қоғамның құқықтық мәдениетін талдауға арналған. Мақаланың мақсаты болып демократиялық мемлекеттің даму үрдісінде Қазақстан Республикасы құқықтық мәдениетінің құн-дылықты бағыттарын бөліп көрсету табылады. Мақалада құқықтық мәдениеттің құрымымы мен оның ерекшеліктерін түсіну мақсатында бар көзқарастар талданып зерттелген. Автор демократиялық мем-лекеттің дамуы мен азаматтық қоғамның қалыптасуы үрдісіндегі Қазақстан Республикасының құқықтық мәдениетінің құндылықтың аспекттілерін зерделеуге ерекше көніл бөледі. Одан басқа, азаматтық қоғамның қалыптасуы үдерісіндегі құқықтық мәдениеттің қызмет-терін қолданудың құндылықтың аспекттілері зерттелген. Ұйымы жұмыс құқық табиғаты, құқықтық мәдениет, азаматтық қоғамды қалыптастыру процесіндегі оның құндылықтың бағдарлары мәселе-леріне қатысты қазақстандық және шетелдік авторлардың ғылыми зерттеулері негізінде жазылды. Сонында азаматтық қоғамның басты принципі тұлғаның қоғамда еркін және жан-жақты дамуы, сондай-ақ, азаматтың өзінің міндеттін түсініп, құқықтар мен еркіндіктердің жиын-тығымен және де қоғам алдында өз әрекеттері үшін жауапкершілік міндеттерімен қамтылған қоғамның еркін мүшесі болып табылуынан азаматтық қоғам басталатыны туралы қорытындылар жасалады.

Түйін сөздер: құқықтық мәдениет, демократиялық мемлекет жә-не оның құндылықтары, азаматтық қоғам, Қазақстанның құқықтық реформаларының сипаттамасы, «адамның ажырамас құқықтары», адам тұлғасының абсолюттік құқықтары.

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ СОДЕРЖАНИЯ ПРАВОВОЙ КУЛЬТУРЫ

Вопрос о содержании и особенностях правовой культуры всегда вызывал большой интерес в научных кругах, т.к. проблема формирования и развития правовой культуры является важной стороной правовой системы любого государства. Действительно, высокий уровень правовой культуры населения позволит более успешно и эффективно проводить правовые реформы в государстве, воспитывать уважительное отношение населения к закону и исключать элементы правового нигилизма, а также будет гарантировать активное участие каждого гражданина в жизни своей страны.

На сегодняшний день уже проведено множество научных исследований различными учеными по данному направлению, однако, юридическая наука многогранна и требует постоянных исследований в области права в целом и правовой культуры в частности. Это обуславливает актуальность данной статьи.

Правовая культура обеспечивает признание ценности человеческой личности, что влечет за собой утверждение личности в отношении моральной независимости, независимости от государства. Правовое закрепление свободы совести имеет логическим завершением и утверждением других правовых аспектов: свободы слова, общения, личной неприкосновенности и т.д. Практически в каждом государстве современного мира в конституции прописаны юридические нормы, специально посвященные правам и свободам человека, что дает возможность говорить о юридическом механизме обеспечения прав человека. Если рассматривать смысл данных институтов и механизмов их функционирования, то становится понятным их значимость – провозглашение прав и свобод человека в законодательном порядке приводит к полному изменению всей правовой системы, т.к. теперь степенью ее совершенства выступает юридическая регламентация субъективных прав и свобод личности. Это позволяет личности стать полноправным субъектом политico-правовой жизни всего общества и государства.

По мнению известного отечественного ученого-юриста Ибраевой А.С., «...правовая культура есть совокупность положительных явлений в правовой жизни общества, а также степень усвоения обществом правовых ценностей. От уровня правовой культуры общества зависит будущее гражданско-

го общества. Формирование правовой культуры есть сложный процесс. Так, в Республике Казахстан гражданское общество прошло первоначальный этап формирования – созданы правовые основы гражданского общества, приняты необходимые законы, на уровне правосознания прочно утверждается принцип верховенства закона. Проблема реализации принципа верховенства закона коренится, на наш взгляд, на уровне местных исполнительных органов и системы местного самоуправления. Именно поэтому вопросы правовой культуры имеют практический характер» [1, с. 5].

Интересна позиция Гуляихина В.В., который считает, что «...правовая культура является весьма сложным и изменчивым явлением общественной жизни человека. Определение учеными его сущностных свойств происходит в рамках конкретной методологии, в «прокрустово ложе» которой не укладываются все ее «живые» компоненты. Поэтому на современном уровне эволюции теории правовой культуры ученые занимают, как правило, прагматичную позицию и довольствуются «рабочей» definицией, используемой ими в рамках либо какого-то конкретного исследования, либо в контексте определенного методологического подхода. Поэтому, основываясь на вышеизложенном и помня, что практически у всех дефиниций есть неизбежные недостатки, сформулируем собственное определение этого понятия. Под правовой культурой следует понимать духовную и материальную систему правовой жизни социума, детерминируемую общественно-экономическим строем, и оцениваемую исходя из достигнутого уровня развития правосознания, правовой деятельности, юридической техники и эволюции человека как субъекта права» [2].

Правовая культура общества как единое культурное целое является собой комплекс, объединяющий юридическую науку, правовую идеологию, утверждающую и обосновывающую правовые ценности; правовую психологию, т.е. обыденные правовые представления и социальные эмоции по отношению к правовым явлениям; объективное право и законотворчество, правоотношения, правопорядок и способы его охраны. Рассмотрение институциональных характеристик правовой культуры общества позволяет глубже понять ее конкретно-исторический характер, тесную связь с наличной социальной структурой общества. Естественно, однако, что правовая культура общества в своей институциональной ипостаси неразрывно связана с правовой культурой личности [3, с. 142].

Правовая культура охватывает в настоящее время все сферы жизни общества. Она фиксирует уровень правовых знаний людей, критерии оценки поступков с точки зрения их противоправности, включает в себя систему правовых ценностей, убеждений, норм, традиций, а также правотворческую и правоприменительную деятельность. Продуктом правовой культуры являются, прежде всего, правовые документы, фиксирующие сложившиеся нормы права; организации, вырабатывающие и контролирующие исполнение правовых норм, а также учреждения, осуществляющие карательную функцию [4, с. 68].

Роль правовой культуры в жизни общества выражается в разных аспектах. Например, посредством развития правовой культуры человек обладает навыками грамотно и юридически обоснованно высказывать свою точку зрения. Раскрытие правовой терминологии, языка юридических актов, толкование и разъяснение содержания законов являются составной частью правового просвещения граждан. От правоведов, в свою очередь, требуется умение правильно, на профессиональном уровне составлять тексты юридических актов, употреблять в своей речи правильные в этическом смысле слова [5, с. 243].

В настоящее время существует масса проблем в процессе формирования правовой культуры. Это, в первую очередь, правовая безграмотность населения, сложный процесс правотворчества, нередкое противоречие нормативно-правовых актов реальной действительности, а также неразвитая идеология сильного правового государства и, как следствие, правовой нигилизм, отрицание нравственных принципов. Для разрешения этих и других проблем необходима целенаправленная политика государства на повышение уровня правовой культуры общества через процессы правотворчества, законодательного процесса, а также средств массовой информации, художественной литературы, кино и искусства. Формирование позитивного отношения к закону, праву, знание гражданами своих прав и обязанностей перед государством и обществом являются основными задачами в процессе формирования правовой культуры [5, с. 242].

Таким образом, необходимо сказать, что современное казахстанское общество со своими сформировавшимися этнонациональными и социокультурными особенностями, с собственным уровнем правовой культуры, правовым менталитетом способно построить действительно гражданское общество лишь в том

случае, если будут на практике реализовываться основные параметры соответствующего ему типа и форме правовой культуры, правосознания каждого индивида. Процесс постоянного прогресса в сфере правовой культуры, создание условий для ее реализации и совершенствования, научный подход к решению возникающих проблем, и наконец, демократизация общества, все это является необходимыми условиями для дальнейшего процветания нашего государства.

Правовая культура – это составной элемент культуры общества и личности, который может служить показателем развитости культуры. Это одна из сторон социально-нормативной системы, показывающей нравственно-правовой уровень общества в целом. Правовая культура – это показатель восприятия правовых знаний и навыков, правового поведения каждого индивида и его умения реализовывать нормы действующей системы права.

Литература

- 1 Ибраева А.С., Оразалиева А.М., Дюсебалиева С.С. Роль правовой культуры в развитии местного самоуправления: опыт Республики Казахстан и Польши [Текст] / А.С. Ибраева, А.М. Оразалиева, С.С. Дюсебалиева // Вестник КазНУ. Серия юридическая. – 2015. – №2(74). – С. 5-10.
- 2 Гуляихин, В.В. Правовая культура как объект научного исследования: методологические подходы, структура и критерии оценки [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://e-notabene.ru> – Загл. с экрана.
- 3 Шефруков, А.З. Правовая культура в системе социальных институтов [Текст] / А.З. Шефруков // Вестник Адыгейского государственного университета. Серия 1: Регионоведение: философия, история, социология, юриспруденция, политология, культурология. – 2008. – №8. – С. 142-149.
- 4 Афасижев, Т.И., Зубова Я.В. Правовое образование и правовая культура: вопросы взаимодействия [Текст] / Т.И. Афасижев, Я.В. Зубова // Вестник Адыгейского государственного университета. – 2006. – №2. – С. 68-71.
- 5 Попов Д.Е. Правовое воспитание как средство формирования правовой культуры [Текст] / Д.Е. Попов // Аналитика культурологии. – 2010. – №3. – С. 242-245.

References

- 1 Ibraeva A.S., Orazalieva A.M., Djusebalieva S.S. Rol' pravovojo kul'tury v razvitiu mestnogo samoupravlenija: opyt Respubliki Kazahstan i Pol'shi [Tekst] / A.S. Ibraeva, A.M. Orazalieva, S.S. Djusebalieva // Vestnik KazNU. Serija juridicheskaja. – 2015. – №2(74). – S. 5-10.
- 2 Guljaihin, V.V. Pravovaja kul'tura kak ob'ekt nauchnogo issledovanija: metodologicheskie podhody, struktura i kriterii ocenki [Jelektronnyj resurs] – Rezhim dostupa: <http://e-notabene.ru> – Zagl. s jekrana.
- 3 Shefrukov, A.Z. Pravovaja kul'tura v sisteme social'nyh institutov [Tekst] / A.Z. Shefrukov // Vestnik Adygejskogo gosudarstvennogo universiteta. Serija 1: Regionovedenie: filosofija, istorija, sociologija, jurisprudencija, politologija, kul'turologija. – 2008. – №8. – S. 142-149.
- 4 Afasizhev, T.I., Zubova Ja.V. Pravovoe obrazovanie i pravovaja kul'tura: voprosy vzaimodejstvija [Tekst] / T.I. Afasizhev, Ja.V. Zubova // Vestnik Adygejskogo gosudarstvennogo universiteta. – 2006. – №2. – S. 68-71.
- 5 Popov D.E. Pravovoe vospitanie kak sredstvo formirovaniya pravovojo kul'tury [Tekst] / D.E. Popov // Analitika kul'turologii. – 2010. – №3. – S. 242-245.

Sabirov A., Primbetov S.Zh.

**Origins of the contract
relations for the right to Kazakh
customary law**

Сабиров А., Примбетов С.Ж.

**Қазақ әдөт құқығы бойынша
келісім-шарт қатынастарының
бастаулары**

Сабиров А., Примбетов С.Ж.

**Правовые источники
договорных отношений
по казахскому обычному праву**

This article examines the legal framework of contractual relations in the traditional society of the Kazakhs. In particular, the article characterized by basic period development of contractual relations in the Kazakhstan society. We consider such rules, as property law, military law, criminal law, the rules relating to the rules of the people, reimbursement rules harm, ambassadorial position etc. Also in the article reflected «Zheti Zhargy» rules aimed at regulating all areas of domestic relations of the Kazakh people, are some of the types of compensations.

Key words: Customs, Zheti Zhargy, Kazakh society, the controversy, sources of contractual relations.

Бұл мақалада дәстүрлі қазақ қоғамындағы шарттық қатынастардың құқықтық бастаулары ашып қаралады. Атап айтқанда, қазақ қоғамындағы шарттық қатынастардың дамуының негізгі кезеңдері сипатталады. Мұлік заңы, қылмыстық заң, елдің тәртібіне қатысты жоралғылар, Құн тарту жоралғылары, өкілдік ережелері және т.б. сияқты нормалар қарастырылады. Сонымен қатар, «Жеті жарғының» қазақ халқының барлық тұрмыс тіршілігін реттеген нормалары сипатталып, құн өтеудің кейір түрлері талдау алды.

Түйін сөздер: әдөт-ғұрып, Жеті жарғы, қазақ қоғамы, даулар, шарттық қатынастардың қайнар көздері.

В данной статье рассматриваются правовые основы договорных отношений в традиционном обществе казахов. В частности, в статье характеризуются основные периоды развития договорных отношений в казахском обществе. Рассматриваются такие нормы, как имущественный закон, военный закон, уголовный закон, нормы, относящиеся к правилам народа, нормы возмещения вреда, положения слов и т.д. Так же в статье отражаются нормы «Жеті жарғы», которые направлены на регулирование всех сфер бытовых отношений казахского народа, приводятся некоторые виды возмещений.

Ключевые слова: обычаи, Жеті жарғы, казахское общество, споры, источники договорных отношений.

ORIGINS OF THE CONTRACT RELATIONS FOR THE RIGHT TO KAZAKH CUSTOMARY LAW

Contractual relations in traditional Kazakh society are one of the fastest growing phenomenon since ancient times. Therefore, the relations of the contract go back to the origins of the ancient periods. History, the territory of Kazakhstan, togiz zhol toraby, was the root of the main arteries of the Silk Road. Contract, respectively, and the rapid development of trade relations in a wide range of clothes. Origins of the contract with the Kazakh society relations Hun, after the rise of the Turkish eras that have settled in the era of Kazakh. The period of the formation of a contract with the death of the traditional society relations can be seen from the period of the following two:

The first stage, protokazakh society that is the traditional Kazakh society of the formation and development of the Institute of the contract. If you look carefully, Hun, Uysun from the age of Kazakh society Orda state, the capital of the Altyn Orda, Nogai Orda, etc. are important to have been developing a variety of circumstances.,

In the second period, the development of the traditional relations of contract with the Kazakh society. This feature of the contractual relations of the period, its rules and institutions established and defined period of time.

Traditional Kazakh society contracts with the legal regulations of the Khan Era at the forefront of large and small, to develop a multi-faceted. Kazakh steppes several legal reforms have been implemented. Kassym Khan, one of the first of them for a short time, known as the legal classification.

The law under the provisions of Kassym Khan was based on the following:

- 1 The law of property / Land dispute / Property.
- 2 The law of the crime / theft, murder, robbery, herbs /.
- 3 Military law / hamster objective of the camp, Kara Kazan, the cost of men, horses /.
- 4 Embassy practices / great eloquence, courtesy of the international communication, clock/.
- 5 Public law / Shulen tartu, toi, holidays over rules, zhasaul, bekeuul, tasks of tutkaul/ [1, 295 p.]. And, in the space of Khan Laws passed amendments to Yessim Khan. Kassym Khan not reaches us in the form of laws. Nevertheless, in the right Kazakh customs agreement could only be the beginning of the relationship. In the opinion of B.Zh. Kuandikov expressing its structure have

the following thoughts: Yessim Khan Put in one of the oldest rituals over time, depending on the pace of new beginnings. Therefore, it is the people's memory, «yeski zhol» is set. Legends reached us so far, by analyzing data from the old to the same period of the Kazakh believe that the following additions and amendments to the law of the land.

I The first order of the country practices / Khan command, warrior, priest, the status of the dance /.

1 Value superstitions / performance value, at the cost of bone and business management /.

2 Practices related to the widow / amengerlik and how to resolve the dispute, a widow /.

3 Rituals of punishment / penalty, the order of cattle punished by the penalty and / [2, 84-85 pp.]. The above laws, a spoon, and the time of the reforms of the Yessim and Tauke back, added. Tauke Khan did not reach us in the form of a set of laws. However, in its various versions. According to the charter works Kazangap Bayboluli seven songs are given from the following channels:

The first report of the land dispute,

Land creates their own business.

Who took the place of conflict,

Penalty it as a priority to someone in person,

Family and child grows-

Zhosin law in the second.

Theft, Karluk, stock – the third law,

Bayan man who knew everything we do.

This is considered as the fourth law,

One of the people and the other is to create a conflict.

Fifth in the nation against the enemy lead,

Sixth, seventh – the cost of dispute, the widow of the dispute,

Khan's name day was difficult.

These come off as hard.

The man is accused of murder,

Kasim Khan and Khan this space.

Take a temple in the middle,

Spoil of the house would not be healthy.

Tauke Khan and bi easier,

Seven fined if you want to force.

Black was cut in October,

Shoot into the temple.

The other to the black folk,

About high-resolved.

And then Tau, Turkestan,

Let the same man is now dead.

Black gun,

Said that a large force of arms.

Black sown mare -fourth

It is a sign of the killer losers.

He is a man who puts on the body,

Orphans from the black carpet in the sixth,
Delivered with nine species.

The widow of the seventh to nine,
Brown murdering.

He was the seventh widow dispute
If God was separated from his wife.

And in the following three charges against the nine,

Start and animals.

Zhamby pay for the first nine
And led by nine after a meal.

Nine camels from the third,
Outside the thick of animal report.

Girl wearing beads to leave at that time,
Tribe closed penalty to see the country.
Is the widow of one of the goats, Dulat
Elders, who left [3, 207-208 pp.].

Some publications seven of the charter states:

The first major industry sectors – land dispute.
Extreme winter, move to summer pastures, cattle
from the country who had been caring for the well
child to share leave it as a legacy. Because Atameken,
the navel and the people of the motherland. – Certainly,
the common grave of the woman in the middle of
life, rich seat of the sacred and the navel. Therefore,
there is nothing for the nomads from the holy. There
is no hard collision with the land dispute.

Second home tasks respect of the industry, the
dependence between father and son and daughter-
in-law into relationships between large and small
respect for parents, youth, education, training and
integrity, moral measures. Because «the age of the
child» adhere to the principle that the people teaching
your son or daughter respect moral qualities are
flexible.

Prevent third item in stock and sirimta gruff and
theft, and to invite the public integrity, a chain of la-
bor laws to adjust to existence. «The wicked perish
honestly do not eat» my opinion should be formed
at the same time.

The fourth article of the Constitution of the
country and the people of the country and the peo-
ple, tribes and between the tribes to resolve disputes
with justice. Managing the integration of the coun-
try does not dispute intention to terminate the power
of truth. Because of Kazybek bi life and witness to
the truth. So this is the point in the Kazakh steppe,
is no doubt that it is of great importance for the Ka-
zakh children.

Article Five of national unity, national security,
the fight against the external enemy, the creation of
the group, say the election of Sardar dairy aggres-
sive wars, such as coverage of major events in the
range of rules and principles to be missing.

The sixth item to the value of the whole dispute. «Vendetta», «bloody neck», «ancient enemy», the «old enemy» in terms of abuse and violence created to soften an already easy more wind blowing, heart, close to the enemy. Enlargement of death to death, managed to save the good wishes and act to defend the values of life.

Seek more evidence. Kassym and Yessimkhan's customary laws in the middle of the roof of the murder culprit are removed, the entire black forest is nothing to spoil thickness talent, and he was sentenced to death. «Seven of the statute», «it is quite relieved from the punishment of the dispute». Blood, blood, by eliminating the cost of imposing the penalty paid. And he was charged with seven charges. They are as follows:

The first penalty – the «Kara Kazan» payment. Kara Kazan, the culprit to pay the family from the middle of the sign.

A second charge of «black folk». If a black man who died famous people was brought to Turkestan.

Blamed for the «black rifle». Black gun – the elimination of weapons to force the offender. In addition, it will be equal to the copper.

Fourth penalty – the «black mare trimming». Black sawn mare culprit symbol clearly priced.

Fifth penalty – the «black carpet flip». Black carpet was a flip view.

Sixth accused of «orphan». It cannot be mixed – points start.

Seventh charge «led by the widow of nine ship-

ping». It is a mixture of blood and sex, the brothers considered the beginning of a lint-free.

Of course, the charges we made the decision to stake everything in hand already saying do not. Resuming incorporate reached us only offer the project. No argument there is other options if you change the resistance of others.

«Seven of the statute, the latest in the seventh paragraph of the street». This item consists of the collision with the widow of the whole. Of course, it is time to create and tribes that combined agriculture and rural areas and the separation of the dispute became a widow. God's breast to match the mood and warm as Kazakh girl voice, by the widow of the dispute in favor of the screams from the horse's hammer, the skirt, the stock shot up borates, out of the dust, torn, broken forearm, drain the blood, far, the fight will go to battle monstrous war. Therefore, one of the most vulnerable aspect of the light line a lot, cry a lot of conflict, fighting a pay dispute three dance widow, Tole, Kazybek, Ayteke's «Zheti zharygы» is focused on hard [4, 73-74 pp.]. Kazakh agreement on the right of the people is tired of this place the beginning of the basic legal norms. Seven of the charter that many normal relations, disputes regarding contract was only the beginning of the solution.

Finally, I would say that from the analysis of a small legal basis for an agreement on the right to Kazakh relations, has its origin in ancient times, and legal relations in the context of that differentiation, we can see that it has.

References

- 1 Kazakh Soviet Encyclopedia, 4 part / Gen. ed. K. Karataev. – 1972. – 4.954 p.
- 2 Kuandikov B. Aiteke decisions of the authorities of the dance. – Almaty: Orkeniet, 2003. – 145 p.
- 3 Baibululy Tole. – Almaty: NB-Press, 1991.
- 4 Three prophet. – Almaty: Dauir, 1992. – 184 p.

Ергобек Ш.К., Алтаева К.Ж.

Идея евразийства в России

В статье рассмотрены вопросы идеи евразийства в России. Получив динамичный толчок для развития в первой четверти XX века, данная идея стала одним из важнейших центров Российской эмиграции. Суть идеи заключалась в осознании причин революции и предложении некой национальной модели согласия между эмиграцией и послереволюционной России. Однако идея динамично менялась. Россия наших дней довольно активно использует идею евразийства для самооправдания и защиты своих интересов. В связи с тем, что основной идеей является особая миссия Российского государства на сегодняшний день идея превратилась в неоимпериалистическую идею, оправдывающую и защищающую превелегии новой России.

Ключевые слова: евразийство, империя, Восток, империализм.

Yergobek Sh.K., Altayeva K.J.

The idea of Eurasianism in Russia

The article deals with the Eurasian idea Russia. The political concept developed in the first quarter of the twentieth century. The core of the concept of emigration from Russia after the revolution and a common understanding by bringing the concept of national values set mode. However, there werea changesover time, on the concept of Eurasianism. Today, Russia uses to protect its interests the Eurasian idea. Russia's state-supportan idea of the special mission as the core of the idea is to protect the benefits because it has become a part of the imperialist idea.

Key words: Eurasianism, empire, east, imperialism.

Ергөбек Ш.К., Алтаева К.Ж.

Ресейдегі еуразиялық идея

Мақалада еуразиялық идеяның Ресейдегі көрінісі қарастырылады. ХХ ғасырдың алғашқы ширегінде белсенді дами бастаған саяси тұжырымдама уақыт өте келе Ресей эмиграциясының маңызды орталығына айналды. Тұжырымдаманың өзегі революциядан кейінгі Ресей мен эмиграцияны бір ортақ құндылықтар түсінігіне алып келу арқылы үттүк, түсініктік режимін орнату болатын. Дегенмен бұл тұжырымдаманың уақыт өте келе елеулі өзгергендігі байқалады. Бүгінгі Ресей еуразиялық идеяны өз мұдделерін қорғау мақсатында кеңінен қолданады. Идеяның өзегі Ресейдің мемлекет ретінде ерекше миссияға арқа сүйектіндігі болғандықтан ол Ресейдің артықшылықтарын қорғауға бағытталған империалистік идеяның бір бөлігіне айналып отыр.

Түйін сөздер: еуразияшылдық, империя, шығыс, империализм.

ИДЕЯ ЕВРАЗИЙСТВА В РОССИИ

Идея исключительности русской нации и русского государства всегда занимала особое место в политико-правовой школе России. Особенную остроту она принимает сейчас, когда идет процесс сворачивания демократических реформ, ограничение частной собственности и оккупация соседних территорий. Все это на протяжении всей истории оправдывалось исключительностью и особенностью русского государства с правом, которое дано русскому государству по сохранению единого евразийского пространства. Именно данной теме и посвящается статья.

Еще в далеком 1927 году, работая над формулировками авторы задумались над тем, чем же объяснить особенность русского народа, и пришли к одному выводу. Это был первый съезд евразийцев, который пришел к весьма интересному выводу. Особенность русского государства и русского человека состоит в том что он и не европеец, и не азиат. Так первая глава формулировок говорит о специфике государства, в частности: **«Раздел I. Россия – особый мир»**

1. Россия представляет собою особый мир. Судьбы этого мира, в основном и важнейшем, протекают отдельно от судьбы стран к западу от нее (Европа), а также к югу и востоку от нее (Азия).

2. Особый мир этот должно называть Евразией. Народы и люди, проживающие в пределах этого мира, способны к достижению такой степени взаимного понимания и таких форм братского сожительства, которые трудно достижимы для них в отношении народов Европы и Азии. В смысле территориальном нынешний СССР охватывает основное ядро этого мира.

3. Призрак своеобразия представляет собою черту, характеризующую историю российско-евразийского мира в ее динамическом развертывании. Формы же своеобразия различны в различные эпохи. Своебразие это выражалось в укладе всеевразийской державы Чингисхана и его преемников в XII-XIV вв., в строем московского государства XV-XVII вв. и даже в порядках императорской России XVIII-XX вв. Несмотря на все стремления ее правителей подражать Западу, также императорская Россия представляла собою образование, не имевшее подобий ни в Европе, ни в Азии.

4. Однако отличительное для императорской России стремление ее правителей рабски копировать Запад означало, что ими утрачено понимание реальных свойств и особенностей российско-евразийского мира. Такое несответствие должно было повлечь катастрофу императорской России. Катастрофа эта последовала в революции 1917 г.

5. Евразийцы относятся отрицательно к подражательной и западопоклоннической линии императорского правительства и социальных верхов императорской России.

7. Это отрицательное отношение усугубляется тем, что современную европейскую культуру во всех ее частях, кроме эмпирической науки и техники, евразийцы, признают культурой упадочной.

8. Наряду с отрицательными сторонами революции (см. ниже), евразийцы видят положительную сторону в открываемых ею возможностях освобождения России-Евразии из-под гнета европейской культуры. Одной из задач революции евразийцы считают восстановление своеобразия евразийского мира и установления соответствия между сознанием правящей и интеллектуальной верхушки России-Евразии и условиями окружающей обстановки. Положение это имеет существенейшее значение в определении направления, в котором следует развивать и преобразовывать нынешний строй СССР» [1].

Стройная концепция об особенной миссии российского государства начала формироваться и завлекать крупных интеллектуалов. Причин для раздумья было много. В частности, о том, почему произошла революция, почему она получилась такой кровавой, почему классовой по своей структуре. В попытке ответить на эти вопросы теоретики евразийства пришли к выводу, что это в силу географических, культурных, экономических и общественных особенностей, которым обладало это пространство. Для авторов концепции ясно, что Россия является правопреемником государства более крупного и могущественного Империи Чингис-хана. И именно восточное начало в Российской империи преобладает над западной. Западная культура в значительной степени уступает восточной. Она слабее и не может реализовывать те функции, которые свойственны государству нового типа, государства евразийского. Проблемы, связанные со свержением империи и превращением государства в пролетарско-классовую страну, прежде всего, связано с проевропейской политикой правителей императоров со времен Петра Великого. Патоло-

гическое не понимание российской императорской семьей всех исторических причин возникновения России и ее функционирования в качестве крупнейшего государства в регионе привело как к гибели российской монархии, так и разрушению ценностей империи. Именно поэтому происходит осознание того, что государство российское это не просто государство, а целый мир, который имеет собственные традиции государственности и особенности развития.

Причем это преимущественно мир восточный и даже антизападный. Данный крен евразийской идеологии довольно активно применяется и по сегодняшний день. Так ряд авторов склонны считать главным врагом западную культуру и западные страны: «Так сложилось, что, говоря о евразийстве, мы подразумеваем соперничество с идеей евроинтеграции. По крайней мере, так происходит в большинстве национальных государств евразийской периферии. Молдавия, Украина – в этих национальных осколках империи идея национальной самостоятельности прочно переплелась с идеей евроинтеграции.

Главный аргумент евроукраинцев – нам надо в Европу, потому что там «европейские ценности». Что входит в это ёмкое понятие, опять-таки, каждый понимает по-своему. Начиная от возможности оторваться в Амстердаме и устроить пьяный перформанс где-нибудь в парижском клубе, и заканчивая перспективой видеть улыбчивых и вежливых кассиров в магазине. В общем, будем в Европе и будет нам счастье. Само придёт и наступит. Волшебным образом. Европа предлагает определенную систему ценностей, идеологию, мировоззрение, если хотите. Причем, очень хорошо распиаренное мировоззрение.

Что же знают украинцы, россияне, белорусы, казахи, киргизы, молдаване и т.д. о евразийской интеграции?

А ведь этого совсем недостаточно. Потребность в мировоззрении, альтернативном европейскому, просто витает в воздухе.

Идеологи евразийства всегда рассматривали Евразию как нечто, противостоящее Западу. Собственно, так же рассматривается этот вопрос и самими жителями Запада, в том числе американцами.

Противостояние или здоровая конкуренция – можно назвать как угодно.

Суть неизменна. Запад против Востока. Морские державы против сухопутных. В период «холодной войны» – капитализм против

социализма. Сейчас, скорее, индивидуализм против колlettivизма. Европейская толерантность, ведущая к появлению Брейвика и избиению «белых», против имперской Востока, позволяющей веками народам, входящим в Империю, сохранять самобытность» [2]. А ведь сама концепция евразийства с начальных форм изменилась очень сильно. Изначально из идеи равноправного союза всех национальностей, обитающих на пространстве Евразии, идея превратилась в плохо скрываемую шовинистическую или даже антисемитскую идею, которая дает абсолютное право «старшего брата» России. Западные ценности не только не приветствуются, они губительны для евразийских стран, таких как Казахстан, Россия, Украина и Кыргызстан. Ну а если кто-то из вышеназванного состава стран вздумает решать свои вопросы самостоятельно, на основе утвержденного в ООН принципа права нации на самоопределение, то ее ничего хорошего не ждет. Ибо евразийское пространство должно функционировать и жить как один единый механизм. Любая попытка переоценки – это не простительный грех, который может привести к разрушению естественных границ Российского государства. Не важно, какой статус у государства, является он автономной республикой или независимой страной – выхода нет. Любая страна не застрахована от того, что на правах хранителя империи Чингис-хана Российское государство не может позволить нарушить это сокральное пространство Евразии, ибо самобытность превыше всего. Самобытность, которая была утеряна много лет назад, однако культивируется до сих пор. С самого начала идея евразийства, идея возврата к истокам может оправдать все, даже революцию и братоубийственную войну, к которой привело гражданское противостояние в России после победы большевиков. В значительной степени славянофильская идеология, которая берет верх в современной России и определяет противоречие в подходах к евразийской мысли. «Поиск цивилизационной идентичности, осуществлявшийся на основе романтико-теологического подхода к истории и к локальной цивилизации, не предполагал рассмотрения России как полигничной и поликонфессиональной цивилизации. Вопреки очевидной реальности, для славянофилов Россия оставалась только православной страной, противопоставленной и нехристианскому Востоку и католическо-протестантскому Западу, «искажившему» истину христианства. При этом Восток вне России (и древний, и сред-

невековый, и современный) – за исключением христианского Востока, т.е. Византии, – фактически не вызывал интереса, воспринимался как нечто чуждое до такой степени, что задача сопоставлений или противопоставлений с Россией исключалась сама собой. Западная Европа – тоже «кинья» – ощущалась чуждой в меньшей степени благодаря некой общности культурно-религиозной основы, которая признавалась с теми или иными оговорками. Именно Западная Европа на протяжении долгого времени являлась единственной точкой отсчета для самоидентификации, которая моделировалась с помощью антитез: *раздвоенность – цельность, рассудочность – разумность, индивидуализм – соборность, механическое – органическое* и т.д.

Тот факт, что имперская Россия объединяла в рамках одного политического целого огромные массы людей, исповедующих различные религии и имеющих свои культурные, а в иных случаях и государственные традиции, не играл практически никакой роли в созданной славянофилами концепции русской самобытной цивилизации. Этот странный феномен «умолчания» отчасти можно объяснить недооценкой значимости «иных» культурно-религиозных традиций, связанной и с имперским сознанием, и с отсутствием четко оформленной идеи равноценности цивилизаций в цивилиографии того времени, но в большей степени – «яростью синтеза», предполагавшей видение культуры как однородной системы, различные области которой едва ли не полностью определяются доминирующим фактором – религией» [3].

Весьма интересным является подход евразийцев и на вопрос месторазвития. То есть концепция того, что географический фактор является одним из ключевых и важных для развития государства. Само государство является заложником своего географического места положения. Таким образом, не Россия виновата в своих проблемах, а ее географическое местоположение. «Географическое пространство в огромной (подчас в решающей) степени влияет на культуру и национальную историю народов. Каждый народ, развиваясь в определенной географической среде, вырабатывает свою национальную, этическую, правовую, языковую, обрядовую, хозяйственную и политическую формы. «Место», где происходит «развитие» народа или государства, в значительной степени предопределяет траекторию и смысл этого «развития» – вплоть до того, что они становятся неотделимы. Нельзя отрывать историю от пространствен-

ных условий, и анализ цивилизации должен проходить не только по временной оси («раньше», «позже», «развитые» нации, «неразвитые» нации и т.д.), но и по пространственной («восток», «запад», «пустыни», «горы» и т.д.). Универсальной модели развития не существует, многообразие ландшафтов Земли порождает многообразие культур, каждая из которых имеет свои циклы, свои внутренние критерии, свою логику. никакое месторазвитие не имеет права претендовать на то, чтобы быть эталоном для остальных. Каждый народ имеет свою модель развития, свое «время», свою «рациональность»

и должен быть понят и оценен исходя из внутренних оригинальных критериев» [4].

В целом концепция евразийства стала важной вехой в развитии политico-правовой мысли не только в среде эмигрантов, но и в среде независимой России и Казахстана. Как ни странно сегодня Российская Федерация довольно активно применяет данную концепцию как для отстаивания своих интересов так и для оказания давления на соседние страны. Идеи внешних границ Евразий, которые активно меняются и трансформируются, зачастую используются для вмешательства во внутренние дела государства.

Литература

- 1 Евразийство (формулировка 1927 г.)//<http://evrazia.org/modules.php?name=News&file=article&sid=808>
- 2 Полуев В. Евразийство: от тренда к мировоззрению//<http://www.odnako.org/blogs/evraziystvo-ot-trenda-k-mirovozzreniyu/>
- 3 Хачатуян В.М. Истоки и рождение евразийской идеи// Искусство и цивилизационная идентичность / отв. ред. Н.А. Хренов. – М.: Наука, 2007. – С. 289-301.
- 4 Вехи Евразийства//vehi.ru

References

- 1 Evrazijsstvo (formulirovka 1927 g.)// <http://evrazia.org/modules.php?name=News&file=article&sid=808>
- 2 Poluev V. Evrazijsstvo: ottrenda k mirovozzreniyu// <http://www.odnako.org/blogs/evraziystvo-ot-trenda-k-mirovozzreniyu/>
- 3 Hachaturyan V.M. Istoki i rozhdenie evrazijskoj idei// Iskusstvoi civilizacionnaya identichnost' /otv. red. N.A. Hrenov. – M.: Nauka, 2007. – S. 289-301
- 4 Vekhi Evrazijsstva//vehi.ru

Ondashuly E., Ondash A.O.

Legal consequences of the collapse of the Turkestan Autonomous Soviet Socialist Republic

The author examines the article evolutionary processes of formation, existence, and the reorganization of the Turkestan Autonomous Soviet Socialist Republic in terms of geopolitical changes in the world. The paper presents the various scientific approaches to the definition of political and legal modes of formation and dissociation as Turkestan republic in the USSR, organizational and legal preconditions and consequences of restructuring and changes its status as a subject of international relations in the context of understanding of international law. A result of research author grouped and allocated to the main legal implications of the investigated processes, which were the result of actions of the Soviet leadership in the 20-30 years XX century, revealed the author's vision problems ensuing from these events.

Key words: Turkestan, SSR, autonomy, legal consequences succession.

Ондашұлы Е., Ондаш А.О.

Түркістан АКСР-інің құлауының құқықтық салдары

Бұл мақалада автор Түркістан Автономиялық Кеңес Социалистік республикасының әлемдегі геосаяси өзгерістер жағдайында қалыптасу, өмір сүру және кайта құру эволюциялық үдерістері қарастырылады. Бұрынғы Түркістан аумағы әлемдегі қуатқа тәуелді, үнемі этно-ұлттық қақтығыстар болып тұратын аймақтардың бірі. Осы мәселе аталған аймаққа деген әлемдік қызығушылықты туындағып, бұнын өз кезегінде белгілі бір үйімдастырушылық-құқықтық себептермен, атап айтқанда, әлемдік жүртшылық пен аймақ үшін құқықтық сипаттағы салдар тұдырады. Жұмыста Түркістанның КСРО-дағы республика ретінде қалыптасу және межелеу саяси-құқықтық режимдерін анықтаудың, оны қайта құрудың үйімдастырушылық-құқықтық алышарттары мен халықаралық құқық контекстінде халықаралық қатынастар субъектісі ретінде оның мәртебесін өзгертудің түрлі амалдары көлтірілген. Нәтижесінде автор XX ғасырдың 20-30 жылдарындағы кеңес басшылығы әрекеті салдарының негізгі құқықтық нәтижесін топтастырып, бөліп көрсетеді, осы оқиғалардың нәтижесінде пайды болған проблемаларға авторлық көзқарас білдіреді.

Тұйин сөздер: Түркістан, КСР, автономия, құқықтық салдар, құқық қабілеті.

Ондашұлы Е., Ондаш А.О.

Правовые последствия раз渲ала Туркестанской АССР

Автор рассматривает в статье эволюционные процессы формирования, существования и реорганизации Туркестанской Автономной Советской Социалистической Республики в условиях геополитических преобразований в мире. Территория бывшего Туркестана является одной из наиболее и энергонезависимых регионов в мире, зоной постоянных этнонациональных конфликтов. Именно это обуславливает мировой интерес к этому региону, что в свою очередь имеет определенные организационно-правовые причины и порождает следствия правового характера для мировой общественности и региона, в частности. В работе приведены различные научные подходы к определению политico-правовых режимов формирования и размежевание Туркестана как республики в ССР, организационно-правовые предусловия и последствия реорганизации ее и смены статуса как субъекта международных отношений в контексте понимания международного права. В результате исследования автором сгруппированы и выделены основные правовые последствия исследуемых процессов, которые стали следствием действий советского руководства в 20-30 гг. XX ст., раскрыто авторское видение проблем, последовавших в результате этих событий.

Ключевые слова: Туркестан, ССР, автономия, правовые последствия, правопреемство.

LEGAL CONSEQUENCES OF THE COLLAPSE OF THE TURKESTAN AUTONOMOUS SOVIET SOCIALIST REPUBLIC

One of the most essential and traditional problems associated with development of the Russian statehood is an ethnic issue. Taking into consideration historically established multinational composition of the population in the Russian state, constructive solution of problems of international relations is one of the most significant factors for its stable and progressive development. On the contrary, the inconsistent state policy in an ethnic issue resulted in collapse of the whole state system as in 1917 and in 1991.

In connection with the above, to develop an effective state policy for an ethnic issue is an extremely urgent strategic task for the current government. Undoubtedly, to solve it is hardly possible if the historical experience is not considered. In this regard not only to develop an effective strategy for the national policy is important, but also to estimate possible risks connected with «national-territorial» building.

For this reason the article is focused upon analysis of legal implications for the Turkestan ASSR delimitation, representing the complicated national composition, most likely the artificial state formation arisen on the ashes of the Russian empire in the Central Asia.

The Turkestan Soviet republic was established on April 30th, 1918 in the result of the constituted Soviet power in all important regions of the Central Asia. Territorially the new state formation was created on the basis of the former Turkestan general governorship including territories of modern Central Asia and Kazakhstan, and a part of the Central Asia populated by the Turkic people. Initially many nationalities lived in Turkestan ASSR, they were on a quite low level of the civilized development, naturally, affecting prospects of its development.

An important feature was the status of the Turkestani republic representing the federation, in a context of mutual relations with the RSFSR. In particular, the approved documents of the fifth regional Congress of the Soviet stipulated that «The Turkestani Soviet Federal Republic, under independent government, shall recognise and shall coordinate own actions with the central government of the Russian Soviet Federation» [1]. As we can see, initially the confederative system of mutual relations with RSFSR was established. At the same time, there were no accurate system of legal relations between the states that caused fragility and vagueness of the republic

state-legal status. The Civil war negatively affected prospects of the development of the new state when Turkestan ASSR was separated from the rest part of the Soviet state for a long.

The indicated characteristics of the Turkestan ASSR development led to the principal decision of the party leaders of the Soviet state on the beginning of the «state-territorial delimitation» of Turkestan on the basis of theoretical principles of the ethnic problem solution according to Marxism-Leninism. In practice it meant the beginning of an artificial formation of union and independent monoethnic units in the region.

The main factor causing the national-state delimitation was noted in the Soviet historiography as caused by the fast social and economic and cultural development of the Central Asian region. An opinion that due to the help of Russia and later of the USSR, this region moved significantly forward, seemed to be fair, however to believe that any appreciable qualitative changes were observed for four years of existence of the Soviet statehood here was hardly right. Thereupon the important factor which caused delimitation in difficult and complicated international conditions of such a huge area, the willing of leading officials and people in Central Asia to create the own national statehood [2].

The initial plan to solve an ethnic problem in Turkestan was developed by V.I. Lenin in 1920. He provided, first, for drawing up of the detailed Turkestan ethnographic map with separation into Uzbekistan, Kirghizia and Turkmenia, secondly, for revealing of conditions for «confluence and partition» of these parts [3]. Thus specific criteria for implementation of such actions were not named.

Formation of the permanent Central administrative commission (CAC) at the Kazakh Central Executive Committee (KCEC) became the first stage of organizational preparation of the Central Asia delimitation on October, 26th, 1921, approved by KCEK Presidium. CAC duties included:

- Consideration of all questions concerning changing of administrative borders;
- Supervision of inadmissibility of borders change in provinces, districts, volosts and auls without informing of People's Commissariat of Internal Affairs and KCEK;
- Issuance of orders, instructions and other guidelines explaining a procedure of territorial delimitation and formation of new administrative units through Kazakh ASSR (KASSR), design of the project for new administrative division into districts of the republic.

CAC was organised under national commissioner of KASSR People's Commissariat for Internal Affairs M.M. Murzagaliев's chairmanship and consisted of representatives of People's Commissariat of food, People's Commissariat of agriculture, Industrial Bureau and Chief of the Central Administration of the State Statistics.

Thus CAC operated mainly in two directions:
– decrease in administrative units and their enlargement due to a hard economic situation in the provinces; – development of the plan of division into districts by signs of household, historical and economic conditions of separate areas, taking into consideration the offered reorganisation as district and regional volost units [4].

Despite the Commission was operating for a long, we should agree with opinion that even superficial acquaintance with materials on CAC operation showed absence of any scientific methods at the approach to such complicated question as the national-territorial delimitation [5].

The main problem not allowing to implement the plan for the monoethnic delimitation of the region people in practice was in obvious mismatch of actual ethnographic borders with the state ones.

Thereupon it should be noted that the main ethnic groups of the region – Kazakhs, Uzbeks, Turkmans and Tadjiks lived not only in Turkestan, but also in Bukhara and Khoresm. Due to this fact, realisation of people «monoethnic autonomism» inevitably would change borders of the existing state formations, and this, naturally, had negative legal consequences. At the same time the Soviet government was not confused with this circumstance. Thus the regional national-territorial delimitation was highlighted by the Soviet propagation as the main condition for effective socialist building.

Thereupon the point of the national-territorial delimitation was in elimination of the administrative-territorial dissociation of the Central Asian people, reunion of the territory of their residing and creation of independent national republic [6].

The process of the national-territorial delimitation in Central Asia passed very quickly. In 1923 the government bodies of Bukhara and Khiva proclaimed their republics to be socialist, then the party bodies of Central Asia agreed that the national-state delimitation was necessary and timely. Central Committee of the RCP (Bolsheviks) approved decisions of the Central Asian authorities.

On January, 31st, 1924 this question was discussed at the session of the Organisational Bureau, of the Central Committee RCP (Bolsheviks).

Since February, 1924 the detailed practical preparation of the process was started.

Obviously only the party structures' position was considered during discussion of this question, consequently most of Turkestan ASSR people were actually isolated from handling the matter. It is indicative that civil initiatives «from below» have been ignored. So the offer to organize the Fergana autonomy, for example, was ignored.

On June, 12th, 1924 the Central Committee RCP (Bolsheviks) Politbureau approved the project of national-territorial delimitation Turkestan ASSR which provided for:

1. Formation of the independent Turkmen republic at the areas where the Turkmen resided in Turkestan, Khoresm and Bukhara;

2. To leave the Khorezm republic in the existent borders after allocation of the territory of residing of Turkmen;

3. To unite the Kirghiz regions of Turkestan with Kirghiz ASSR and to create the Kara-Kirghiz autonomous region as a part of RSFSR and the Tadzhik autonomous region as a part of the Uzbek Soviet Socialist Republic [7].

In September, 1924 of the Central Electoral Committee Turkestan ASSR, 5th all-Buhara and 5th all-Khorezm Kurultai of the Councils, each individually, approved the order on liquidation of the old states and creation of new, corresponding to the region national composition. In October, 1924, the Central Electoral Committee of USSR, discussed these orders, charged to the Presidium to register the formation of new republics according to expression of popular will in Central Asia.

The project was discussed in atmosphere traditional for the Soviet period of artificially high «civil consciousness of people». In all big cities of Turkestan ASSR, Bukhara and Khoresm demonstrations were held to support the approved orders. All necessary legal formalities were observed and the process of Turkestan ASSR national-territorial delimitation was completed to the beginning of 1925.

This resulted in the following changes of a political map of the Central Asian region. Turkestan, Khoresm and Bukhara disappeared, Uzbek and Turkmen republics were created as well as Tadzhik ASSR as a part of the Uzbek Soviet Socialist Republic, the Kara-Kirghiz autonomous region as a part of RSFSR, the Karakalpak autonomous region as a part of Kirghiz (Kazakh ASSR), the Kazakh regions of Turkestan were a part Kirghiz (Kazakh) ASSR [8].

Having analysed the process of the national-territorial delimitation in the Central Asian region,

made by Turkestan ASSR liquidation, its legal implications should be studied in details.

Thus we understand the «legal implications» concept as influence of the said process on the state-legal development of the new national formations appeared in the region. An ambiguous character of implications of the national-territorial delimitation seemed to be evident.

Actually results of this process were idealised in the Soviet historiography. Thereupon the statement that «the national-state delimitation of the territories, resided by Uzbeks, Kazakhs, Tadjiks, Turkmens, Karakalpaks, artificially separated before October 1917, resulted in reunion into corresponding Soviet national state formations. The process of the national-state delimitation contributed to involvement of working sections of Central Asia into the Soviet building and the successful solution of the task to build the socialism» seemed to be indicative [9].

Passing from enthusiastic idealization to use of the objective scientific approach, it should be noted that, on the one hand, it is undoubtedly the fact that the national-state delimitation of Central Asia positively affected the region state-legal development as meant reunion of divided people which had a chance to create the national states for the first time in history.

Also, it should be noted that formation of new independent Soviet republics did not lead to separation of Central Asia from USSR. Relations of Central Asian people with all people of the Soviet country got even stronger, moved into a new stage, and accepted a new legal form. Congresses of Councils of Uzbekistan and Turkmenia proclaimed formation of these republics, simultaneously approved orders on their joining to the Soviet Union.

An important legal implication of the specified process was that the superior bodies of the Turkestan ASSR and the Bukharan republic posed the question about destiny of the Tadzhik people. They were granted with the right to leave these republics and to form the autonomous region. The Central Committee RCP (Bolsheviks) and the Government of the USSR approved an idea of Tadjiks' autonomy and offered them a higher form – an autonomous republic.

In other words, the people of Central Asia could execute their right to self-determination as a result of Turkestan ASSR liquidation.

Delimitation of Turkestan ASSR allowed for the first time to the Central Asian states to get international legal subjectivity, though its degree of practical realization was not constant and changed according to development of the USSR.

In this sense the statement that initially the Union of the Soviet socialist republics was assumed so that the joint republics used advantages of the union, could fully realize the sovereignty and international personality seemed to be fair. However due to excessive centralization of the Union, it was actually limited.

So, at an initial stage of formation of the Union, representatives from Kazakhstan and Central Asia in all-union bodies tried to seriously discuss and solve foreign policy and external economic problems of the country and their republics.

Besides, autonomous republics (Kazakhstan, Turkestan) in the 1920s supported by the RSFSR and the Union entered in intensive, economic relations with the foreign countries. Extensive foreign trade activity of these republics were promoted by the New Economic Policy, at the same time some republics were transformed from independent into union and all union republics in the region developed later due to strengthening of the Central centralized command system limiting the republics' independence in all spheres, including foreign policy [10].

In other words, during strengthening of the centralized initiatives and growth of mass repressions, discussion and approval of foreign policy by republican deputies began to pass into a «rough, long applause» way. So to say about full realization of the republics' international legal personality seemed to be wrong under such political conditions.

The important negative legal implication of Turkestan ASSR liquidation was stubborn problems in the regional international relations.

These events were caused by the nature of the national-territorial reorganization. In our opinion, academician V.V. Bartold characterized it absolutely right noting that «new leaders hastened with the national-territorial reorganization of Central Asia». Probably, this question would arise later, during ethnic consolidation of certain groups, and accordingly changes in the region political map hardly similar to present ones would be required.

The reorganization a la colonial style accelerated ethnic consolidation processes in some kind, but at the same time also negatively affected the people of Central Asia. Khiva, Bukhara, later – Samarkand and other cities lost their role as political and cultural centers, collapse of all system of historically developed interrelations, disadvantages of the national human resource policy and other consequences of creation of «national» pseudo-republics according to the European sample interrupted the natural

development, created new intensity and conflict points, essentially slowed down the process of the civil society formation. But it was just the beginning of disasters of this ancient land and its inhabitants during building of the socialism, and later of the communism, then return to the «developed» socialism and later – to the market economy, means, capitalism [11].

Thus, namely the artificial, unreasoned «overtheorised» realization of Turkestan ASSR liquidation led to extremely negative legal implications. The main ones are listed below:

1. National-territorial delimitation resulted in liquidation of the long-term developing regional relations between certain ethnoses within the traditional statehood centers – Bukhara and Khiva, and also the proto-state formation – imperial Turkestan. Thereupon it should be said that, as a rule, questions associated with changes of administrative units were not locally detailed, the people's attitude to joining of their residence place to certain administrative units was not always considered.

2. This process resulted in actual, unreasonable inequality of legal statuses of ethnic groups in the region (for example, restriction of Tadjiks' rights comparing to Uzbeks) at the expense of different legal status of the state formations (the Soviet socialist republic, autonomous republic in its structure, autonomous region). These facts were naturally considered as preconditions to formation of the international intensity, where the situation developed and led to the 1991 crisis and collapse of the Soviet statehood.

3. The reorganization of the Turkestan ASSR state system resulted in formation of new legal systems of the state formations with key parameters according to the RSFSR. The said circumstance represented an evident problem as the socialist right under extremely low legal culture of local population, representing an eclectic set of actually processed norms of the bourgeois right at the initial stage of the development, could not be apprehended due to absence of the integrated norms of the common law.

As a result, on the one hand, the socialist right began to be perceived as an alien element and thereupon its efficiency directly depended on an administrative resource of party bodies, and from the other hand – the legal system of the Central Asian countries actually did not get the progressive advance, because of the legal nihilism shown by the most of local people, preferring to regulate the relations by norms of the common and religious right. Undoubtedly, this situation had a potential risk

of occurrence of religious movements oppositional to the Soviet state.

So, to wind up our studying of issues of the state-territorial delimitation of the Central Asian region by Turkestan ASSR «reorganization» in 1924, once again we underline ambiguous legal implications of this process.

Thereupon, considering that many of them were anyhow transformed into factors caused collapse of the Soviet statehood, actually not realization of the considered state strategy should be discussed but poorly thought-out collapse of Turkestan ASSR. Thereupon the modern government should consider this historical experience.

References

- 1 Congresses of Soviets in documents. V.1. 1959 pg. 254.
- 2 History of the national state and law: Textbook / G.A. Kutjina, R.S. Mulukayev, T.Ye. Novitskaya et al; under the editorship of O.I. Chistiakov. 3rd publication, edited and supplemented. – M.: Lawyer, 2002. – Part 2. – 544 pg. [electronic resource]//SPS Consultant Plus
3. Collected Works by Lenin. Vol.XXXIV. pg. 324.
4. G. T. Ishchanova. Kazakhstan – Uzbekistan: Historical-legal aspects of the national-state delimitation / G.T. Ishchanova//History of the state and law. 2008. – No. 12. pg. 12.
5. G. T. Ishchanova. Ibid. pg. 14
6. M. L. Kudelya-Odabashyan. Turkestan as a part of the Soviet Russia: problems of the social and economic and political development (October, 1917 – October, 1924) / The thesis by doctor of historical science. – M., 2001. – 421 pg.
7. Ibid. pg. 427.
8. M. L. Kudelya-Odabashyan. Ibid. pg. 434.
9. The Great Soviet encyclopaedia [electronic resource]. – URL: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/bse/112792/%D0%9D%D0%80%D1%86%D0%B8%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE>
10. M. A. Sarsembayev. International legal questions in the history of Kazakhstan and Central Asia (since XV century till the present). The author's abstract. The thesis by Doctor in Law. M, 1993. – pg. 14.
11. M. Olimov, V.V. Bartold. On national delimitation in Central Asia [electronic resource].- URL: // <http://kungrad.com/history/sssr/barthold>

Кожамбек Д.Р.

**Қазақстан Республикасы
зайырлы мемлекет**

Осы мақалада «зайырлылық», «зайырлы мемлекет» түсініктеріне талдау жасалады. Сонымен қатар «зайырлылық», «зайырлы мемлекет» түсінігінің қалыптасуы зерттеледі. Мақала пәнаралық сипатқа ие және конституциялық құқық пен дінтану салаларымен түйіскен. Автор зайырлы мемлекет модельдерінің қалыптасуындағы теориялық және тәжірибелік мәселелерді зерттейді. Сонымен қатар қазіргі заманғы дін мен мемлекеттің арақатынасын сипаттап құқықтық реттеудің маңызына тоқталады. Қазақстан Республикасының зайырлы мемлекет ретінде қалыптасуының ерекшелігін талдайды.

Түйін сөздер: зайырлылық, зайырлы мемлекет, Қазақстан Республикасы зайырлы мемлекет, мемлекет пен діннің арақатынасы, мемлекет пен діннің бөліну қафидасы.

Kozhambek D.R.

**Republic of Kazakhstan as
a secular state**

The article examines the concepts of «secularism», «secular state» and explores the history of «secular» concept formation. The article has the interdisciplinary character and it is written on the intersection of constitutional law and theology. The author examines the theoretical and practical problems of realization of the secular state model. And also it gives a description of the current state of relations between the state and religion and the importance of legal regulation. Analyze the features of the formation of a secular state in the Republic of Kazakhstan.

Key words: secularism, secular state, Republic of Kazakhstan as a secular state, the relationship between state and religion, separation of state and religion.

Кожамбек Д.Р.

**Республика Казахстан как
светское государство**

В статье анализируются понятия «светскость», «светское государство». Исследуется процесс формирования понятий «светский» и «секулярное государство». Работа имеет междисциплинарный характер, написана на стыке конституционного права и теологии. Автором исследуются теоретические и практические проблемы реализации светской модели государства, а также дается характеристика современного состояния отношения между государством и религией и значимость правового регулирования; анализируются особенности формирования светского государства в Республике Казахстан.

Ключевые слова: светскость, светское государство, Республика Казахстан как светское государство, отношения между государством и религией, разделение государства и религии.

А. Ясауи атындағы Халықаралық қазак-түрк университеті,
Қазақстан Республикасы, Түркістан қ.
E-mail: kozhambekov@mail.ru

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ЗАЙЫРЛЫ МЕМЛЕКЕТ

Қазақстан Республикасы Конституациясының 1-бабында Қазақстан Республикасы өзін демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде орнықтырады – деп көрсетілген [1]. Конституциямыздың алғашқы бабында көрініс тапқан осы төртабсолюттік норма бүкіл құқықтық жүйеміздің көрінісі іспетті. Зайырлылық қағидаты – мемлекеттік құрылымның негізгі іргетасының бірі, ерекше белгісі ретінде елімізде орын алып отырған дінаралық келісім мен діни төзімділіктің, қоғамдық татулық пен саяси тұрақтылықтың негізі. Ата Заңымыздың зайырлылық ұстанымы мемлекеттің дін мен діни қызмет саласында туындаитын қоғамдық қатынастарды құқықтық реттеудің конституциялық негізі болып табылады.

Қазақстан Республикасының зайырлы мемлекет ретінде орнығуы мен әлемдік тәжірибелерге сүйеніп зайырлылықтың Қазақстандық ұлгісін айқындау осы мақаланың негізгі мақсаты болып табылады. Осы мақсатқа жету үшін төмендегі міндеттерді жүзеге асыру көзделді, олар:

- зайырлы сөзінің мағынасын түсіну;
- зайырлы мемлекет түсінігі мен зайырлылық қағидатына құқықтық анықтама беру;
- дін мен мемлекеттің арасындағы қатынастарды құқықтық реттеудің ерекшеліктерін көрсету;
- мемлекеттік институттар мен білім беру жүйесінің зайырлы сипатын қарастыру;
- Қазақстан Республикасын зайырлы мемлекет орнықтыратын заң нормаларын жүйесіне тоқталу.

Зайырлылық түсінігінің ауқымы кең. Мемлекеттердің зайырлылық ұстанымы мемлекет пен діннің арақатынасын құқықтық реттеудегі маңыздылығымен отандық заң ғылымы үшін өзекті әрі тың тақырып болып табылады. Сонымен қатар зайырлылық терминін қоғамдық саланы зерттейтін дінтану, әлеуметтану, мәдениеттану, философия, педагогика ғылымдары жиі қолданып, зерттеу объектісіне айналдырыды.

«Зайырлы» сөзінің түбірі араб тіліндегі (ظاهر – zahir) – «сыртқы» деген мәндегі сөзінен шығады. Қазақ тілінің түсінірме сөздіктерінде «айқын», «анық», «ашық» деген мағына береді [2,339 б.]. Ал Л.З. Рустемовтің Араб-Иран кірме сөздерінің қазақша-орысша түсіндірме сөздігінде – «анық»,

«айқын», «сыртқы» деген мағына береді – дейді [3,117 б.]. Бұл сөздер ислам дінімен тығыз байланысты. Отандық дінтанушы ғалым Досай Кенжетай зайырлылық – негізінен араб тілінде «захири» (зайырлы) яғни ашық, сыртқы деген мағыналарда қолданылады. Діннің сыртқы мәні, яғни, шарифат ұстанымын қамтитын термин ретінде қабылданған. Оған қарама-қарсы мәндегі «батини» сөзі де арабтың ішкі мән, сыр деген мағынадағы ішкі танымға негізделген сопылық ұстанымын білдіреді – деп келтіреді [4]. Тарихта ислам дінінің бесінші масхабы – деген атқа ие болған захириттер масхабы да болған. Захириттер Құран мен суннетті сыртқы мәні мен тұра мағынасында тікелей түсінуді дұрыс санаған. Құран мен суннеттен әртүрлі астарлы мағына іздейгенді дұрыс – деп есептемейді. Діни ұғымдарға тым терең бойлап, астарлы ой мен субективті пікір білдіре беру діннің тармақтарға, ағымдарға бөлінуіне алып келіп, нәтижесінде көзқарас қайшылығы мен қақтығыстарға алып келді. Ал захириттер масхабы қөшпілікке түсінікті болсын деген мақсатпен дінді қыыннатпай, діни ағымдарға бөлінуге жол бермеуге ұмтылғандығы үшін дұрыс жасаған тәрізді. Алайда захириттер масхабы XV ғасырдан кейін жойылып кетті.

Сонымен қатар қазақ тілінің біртомдық үлкен түсіндірме сөздігінде «зайыр» – сөзінің мағынасын, сонымен қатар «адамшылық», «адамгершілік» – деп түсіндіреді [5, 553 б.]. Зайырлы сөзі осы «адамгершілік» сөзінің мағынасына дұрыс келетіндей. Себебі адамзат баласы үшін бір діннің өкілі немесе атеист болуына қарамастан адамгершілік ұғымы ортақ құндылық. Сонымен қатар зайырлылықтың символы ретінде «Humanism» – сөзінің бас әрпі мен қос қолын жоғары көтеріп тұрган адам бейнесіне ұқсас. Ал «humanism» – сөзінің қазақша аудармасы адамгершілік – деген мағына береді. Яғни зайырлылық сөзінің мағынасын «адамгершілік» ұғымына жақын – деп білген абзал.

Казіргі кезде «зайырлылық» сөзін «секуляризм» (ағылшын тілінде – secularism), «лаицизм» (француз тілінде – laïcisme), «светскость» (орыс тілінде) терминдерінің аудармасы, баламасы – деп қабылдаудамыз.

Лаицизм – мемлекет тараپынан ешбір дінге қолдау көрсетпей, мемлекеттің дін мен діни ұйымдарға қатысты ұстанымының бейтарап екендігін білдіреді. Француз тіліндегі «лаицизм» сөзі «діндар емес адам» деген мағынаға келетін латынның «laicus – λαϊκός» сөзінен шыққан. Рим империясы дәүірінен бастау алған діні адамды клерик – «clericis», діндар емес адамды «laici»

– деп атаған [6]. Мұстафа Кемал Ататүркітің жасаған реформалары нәтижесінде Түркия мемлекетіндегі «Laiklik» термині француздың лаицизм сөзінен алған. Яғни Түркия зайырлылық моделін Франциядан алған деуімізге негіз бар. «Лаицизм» терминінің ағылшын тіліндегі аудармасы болып табылатын «Secularism» сөзі «дін мен мемлекет істерін бір-бірінен бөлек ұстая» – деген мағына береді. Бұл сөз латын тіліндегі «заман» мағынасындағы «saeculum» сөзінен шыққан. «Лаицизм» мен «секуляризм» сөздері орыс тіліне діннің тозығы жеткен дәстүрлерінен арылып, «заманына лайық», «дүниеге бой түзеу» – деген мағынадағы «светскость» сөзі түрінде енді.

Қай тарихи кезең болмасын қоғамда діннің ерекше ролі болды. Жеке-дара адамдар дінге сенбегенмен, қоғам дінсіз болмаған. Ежелгі замандарда діни-сенім коршаган орта, адамның өзін-өзі тануы мен қоғам өміріндегі моральдық қарым-қатынастарды реттеп отырса, діни-мифология дүниетанымдық, идеологиялық сипатқа да ие болды. Діннің адамзат тарихында қоғам өміріне сіңіспін кеткені соншалық жеке адамның жүріс-тұрысын, отбасылық мәселелерді, қоғамдық қатынастарды реттеу мен мемлекеттік басқаруда ықпалы әлі де сақталған.

Зайырлы мемлекетте діннің өзіндік орны бар. Демократиялық, құқықтық қоғам қалыптастыру барысында әлемнің көптеген елдерінде мемлекет пен діннің арақатынасын реттеу түбебейлі өзгеріске ұшырап, зайырлы сипат алды. Негізінен зайырлылық ұстаным мемлекет пен діннің қарым-қатынасын реттеуде демократиялық, құқықтық құндылықтарға жүгінеді. Бұл көріністер, халқының басым бөлігі дәстүрлі христиан дінін ұстанатын өркениетті батыс елдері АҚШ, Англия, Франциямен қатар, ислам діні терең тамыр жайған Түркияда анық байқалады. Ал атеистік қоғамнан арылып, тарихи өлшем тұрғысынан таяуда ғана тәуелсіздікке қол жеткізген жас ТМД мемлекеттері мен Қазақстан үшін дін мен мемлекеттің арақатынасын құқықтық реттеу өзекті мәселеге айналды. Себебі қысқа уақыт аралығында бұрынғы Кеңес Одағы елдері мен Қазақстанда сырттан енген діндердің қоғам мен мемлекеттік институттарға ықпал етуі күрт артты. Әсіресе Қазақстан халқының рухани мұрасымен үйлеспейтін, дәстүрлі емес діни ағымдар көбейіп кетті. Бұл жағдайда ортақ тарихи тағдыр біркітірген көпұлтты Қазақстан халқы көпконфессиялы мемлекет ретінде дін мен мемлекеттің арақатынасында туындағын қоғамдық қатынастарды құқықтық реттеуде зайырлы-

лық қағидасын ұстанғаны аbzal. Елбасы Н.Ә. Назарбаев «Қазақстан жолы – 2050: бір мақсат, бір мұдде, бір болашақ» – атты Қазақстан халқына Жолдауында ел болашағының іргетасын қалаған басты құndылықтар қатарында зайырлы қоғам және жоғары руханиятты атап көрсеткен болатын [7].

Атеистік дүниетанымдағы Кеңес Одағы ыдырап тәуелсіздікке қол жеткізген Қазақстан Республикасының 1992 жылы 15 қантарда қабылдаған алғашқы заңдарының бірі «Діни сенім бостандығы және діни бірлестіктер туралы» – деп аталады. Бұл заң Қазақстан Республикасының әрбір адамның нағым бостандығы құқығын құрметтейтін демократиялық, зайырлы мемлекет болып табылатынын мойындал, азаматтардың діни сеніміне қарамастан, тең құқылы болуына кепілдік береді. Қазақстан халықтарының рухани мұрасымен үйлесетін діндердің мәдени және тарихи құndылығын және конфессияларың келісімнің маңыздылығын, діни төзімділікті және азаматтардың діни нағымдарын құрметтеуді таныды [8]. Азаматтарға кең құқықтар, шетелдік діни ұйымдарға мол мүмкіндіктер берді. Алайда бұл жағдай елімізге шет елден тым көп діни ағымдардың келуіне әкеліп соқты. Діни ағымдардың бір-біріне діни мәселелердегі көзқарас қайшылықтары қоғамды жік-жікке бөлу қаупін тудырды. Әстүрлі емес діни ағымдар көбейді. Жергілікті халықтың ғұрыптарын, мәдени, рухани құndылықтарын теріске шыгаруға ұмтылатын көрітартпа діни ағым өкілдері пайда болды. Бұл жағдайлар қоғамда дін мәселелерін реттеуді жүйелендірудің қажеттілігін көрсетті. Кейін 2011 жылы КР «Діни қызмет және діни бірлестіктер туралы» жаңа заңы қабылданды. Осы заң Қазақстанның қазіргі зайырлылық үлгісінің көрінісі іспетті. Мемлекет тарапынан құрылған дін істер комитеті (агенттігі) мен құрамындағы «Діни мәселелерді ғылыми зерттеу және талдау орталығы» – діни қызмет саласындағы мемлекеттік реттеуде уәкілетті орган ретінде мынадай құзыреттер алды: діни бірлестіктермен өзара іс-қимыл саласындағы мемлекеттік саясаттың негізгі бағыттарын қалыптастыруға және іске асыруға қатысады; республика аумағындағы шетелдік діни бірлестіктердің қызметін, шетелдік діни орталықтардың Қазақстан Республикасындағы діни бірлестіктер басшыларын тағайындауды келіседі; діни әдебиетті және діни мазмұндары өзге де ақпараттық материалдарды, діни мақсаттағы заттарды тарату үшін арнайы тұрақты үй-жайлардың, сондай-ақ ғибадат үйлерінен (ғимараттарынан) тыыс жерлерде діни іс-шаралар

өткізуге арналған үй-жайлардың орналастырылуын айқындау жөніндегі нұсқаулықты бекітеді; дінтану сараптамаларын жүргізуі қамтамасыз етеді [9].

Зайырлы қоғам құрудың бірден бір жолы халықтың діни сауатылығын көтеру. КР «Білім туралы» Заңына сәйкес, білім саласындағы мемлекеттік саясаттың негізгі қағидаттарының бірі – білім берудің зайырлы, гуманистік сипаты болып табылады. Білім жүйесінің зайырлы сипатына сәйкес орта мектепте діни білім емес, дінтанулық білім беріледі. Ал «Дінтану» ғылымы дін мәселелерін зайырлы сипатта зерттеуі тиіс қоғамдық ғылым салаларының бірі екенін ескеруіміз қажет. Алғашында «Дінтану негіздері» – деп аталған оку пәнін «Зайырлылық және дінтану негіздері» деп ауыстыру еліміздің зайырлы мемлекет ретінде орнығына жасалған он қадам саналады. Сонымен қатар Қазақстан әлемдік және әстүрлі дін лидерлерінің съезін ұйымдастырушы ел ретінде дінаралық келісім мен төзімділіктің үлгісін көрсете білді.

Мемлекеттің дін саласындағы саясаты үш құрамдас беліктен тұрады. Олар: идеология, заңнама және арнайы әдіс-тәсілдердің көмегімен жүзеге асыру тәжірибесі. Қоғамда әртүрлі діндер болуы мүмкін. Олардың өзіндік дүние танымы, өмір сүру ережелері мен қағидалары болғанымен барлық дін өкілдеріне мемлекеттің заңына бағынуы тиіс. Зайырлы мемлекетте дін мен діни қызметте заңың үстемдігі негізге алынады.

Зайырлылық ұстанымы мемлекеттің діннен ажыратылғанын білдіргенмен, қоғам өмірін тұтастай діннен бөліп қарастау мүмкін емес. Қоғамдағы діннің маңызын ескермеуге болмайды. Қазақстанның зайырлылық діни ағымдармен қорес немесе дінді әлсірету дегенді білдірмейді.

Зайырлылықтың негізгі мақсаты мемлекет пен діннің арасындағы үйлесімділікті сақтау, жеке тұлға, қоғам мен мемлекеттің дінге қатысты заңды мұдделерін қорғау. Діни ұйымдар тарапынан болуы мүмкін заңсыз, қоғамға қауіпті әрекеттердің алдын алуды қөздейді. Осыларға жеке тоқталсақ:

Біріншісі, азаматтардың діни сенімі, ароздан бостандығы мен қай дінге жататынына қарамастан тең құқылы болуын қамтамасыз ету. Үлттық заңнамага сәйкес әркімнің діни нағымдарын ұстану, оларды тарату, діни құлышылық жасау мен діни бірлестіктердің қызметіне қатысу құқығын мойындау.

Екіншісі, қоғамның тұрақты дамуы үшін діннің рухани құбылыс ретінде халықтың руханиятты мен мәдени құndылықтарын қалыптасты-

рудагы тарихи рөлін мойында, Қазақстан халқының мәдениеті мен рухани мұрасымен үйлесетін басқа да діндерді құрметтеу. Конфесиялардың көлісім мен діни төзімділіктің қоғам үшін маңыздылығын негізге ала дінаралық қақтығыстарды болдырмау, діни радикалды үйымдардың қауіптілігі жөнінде түсіндіру жұмыстарын жүргізу.

Үшіншісі, Қазақстан Республикасының конституциялық құрылышына, егемендігіне және аумақтық тұтастығына қарсы бағытталған әрекеттері мен үгіт насиҳаттары үшін діни экстремистік үйымдардың алдын алу, заңмен қудалау. Мемлекеттің саяси тұрақтылығы мен ұлттық қауіпсіздігіне қауіп төндіретін кез келген діни сипаттағы әрекеттерді әшкереу.

Зайырлылық – мемлекетіміздің көпұлтты, көпконфессиялы жағдайында ең тиімді мемлекеттік ұстаным болып табылады. Зайырлылықтың насиҳатталуы мен мойындалуы қоғам тұрақтылығына сөзсіз оң ықпал етпек.

Қазіргі кезде бірнеше мемлекеттер ғана зайырлы мемлекет екендігін конституцияларында нақты көрсеткенмен әлемнің көптеген елдері де-факто зайырлы мемлекеттер. Зайырлылықтың түрі көп. Бұл жердегі ерекшелік мемлекеттердің мемлекет пен діннің арасындағы қатынастарды реттеу үлгісіне (моделине) байланысты. Қазақстан Республикасының зайырлы мемлекет ретіндегі үлгісін қалыптастыру мен зайырлылық мәселесін зерттеуде әлемдік тәжірибеге сүйеніп зайырлы мемлекет түрлерімен (тиологиясын) талдау қажет. Тарихи-құқықтық тұрғыда зайырлылық мәселесін зерттеуші Ресей ғалымы П.Н. Дозорцев мемлекет пен діннің арақатынасын реттеуді төмендегідей төрт топқа бөледі:

- «Римдік модель»;
- «Византиялық модель»;
- «Протестанттық модель»;
- «Плюралистік модель» [10, 131 б.]

Жоғарыдағы үш зайырлы мемлекет түрлерінде діннің ықпалы басым. Алғашқысында Рим империясы тұсында христиан шіркеуі қуатты кезеңімен түсіндіріледі. Византиялық кезеңде дін мен мемлекет ортақ көлісімге келіп тепе-тең жағдайда болса протестанттық үлгіде діни догматикалардан арылып, ақыл-ойдың еркіндігімен, адам құқықтарын корғау мәселелері туындағы. Плюралистік модель қазіргі заманғы зайырлылық үйымына сай келеді.

Ал И.В. Понкин болса зайырлы мемлекеттерді:

- «Преференциалды модель»;

- «Эквипотенциалды модель»;
- «Контаминационды модель»;
- «Идентификационды модель» – деп бөліп қарастырды [11, 210 б.]

И.В. Понкиннің зайырлылық туралы пайымдауларымен көлісуге болады. Жоғарыдағы зайырлылық үлгілерін қысқаша былай түсіндіреді. Олар: Зайырлы мемлекеттердің преференциалды модельінде бір діннің тарихи ролі мен қоғамдағы маңызын ескеріп артықшылықтар беріледі; Эквипотенциалды үлгіде мемлекет мүмкіндігінше діндерге тең жағдай жасауға тырысады; Контаминационды үлгіде діни және зайырлылық арапасып, қабысып кеткен жағдайын атайды; Идентификационды үлгіде діни дәстүрлерді жаңғыру мен қоғамдағы ролінің артуна халық бастамашы болады – деп түсіндіреді.

Қазақстан Республикасы тәуелсіздік алған жылдары барлық діндерге тең жағдай жасап эквипотенциалды модель ұстанған. Кейін 2011 жылдан кейін ханафи бағытындағы исламның және православиелік христиандықтың халық мәдениетінің дамуы мен рухани өміріндегі тарихи рөлін танып, идентификационды үлгіні ұстанған тәрізді.

Корыта келе, Қазақстан Республикасының Ата заңында зайырлылық туралы норманы мемлекет дін мен діни бірлестіктердің қызметіне заңсыз арапаса алмайтындығын, мемлекеттік билікке діни бірлестіктердің арапасуы мен мемлекеттік функцияларды діни үйымдарға беруге болмайды деп түсінген жөн. Сонымен қатар діни негіздегі партиялар құруға жол берілмейтіндігі (ҚР Конституациясы 5-бабы), азаматтарды дінге көзқарасы бойынша ешкімді ешқандай кемсітуге болмайтындығы (ҚР Конституациясы 14-бабы), әркімнің ар-ождан бостандығы мен діни сенімі қамтамасыз етілетіндігі (ҚР Конституациясы 22-бабы) көрсетілген. Демек әлем елдерінің басым болігіндегідей зайырлылыққа қатысты мемлекет пен діннің арақатынасын реттейтін конституциялық нормалар сол мемлекеттің зайырлылық үлгісін ашып көрсетпеуі мүмкін. Мемлекеттердің зайырлылық үлгісін сол мемлекеттердің дін мен діни қызметті реттейтін арнайы зандарымен ғана анықтауға болады.

Зайырлылықтың әлемдік тәжірибеде қатып қалған үлгісі жоқ екендігіне көз жеткізіп, әркімнің ар-ождан бостандығы құқығы мен әркімнің діни нағымына қарамастан тең құқылы болуына кепілдік береді. Діннің халық мәдениеті мен рухани өміріндегі тарихи рөлін танып, Қазақстан халқының рухани мұрасымен үйлесетін басқа да діндерді құрметтеуді негізге алып,

демократиялық және құқықтық құндылықтарға сүйеніп, Қазақстан Республикасы зайырлықтың өзіндік ұлгисін қалыптастыру кезеңінде. Демек, мемлекеттердің зайырлылығы мен

Қазақстан Республикасында мемлекет пен діннің арақатынасын реттеу мәселелерінде конституциялық құқық саласы мамандарына батыл тұжырымдар қажет екендігі байқалады.

Әдебиеттер

- 1 Қазақстан Республикасы Конституциясы. 30.08.1995.//«Әділет» акпараттық-құқықтық жүйесі.
- 2 Жанұзақов Т. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі. – Алматы, 2008. – 339 б.
- 3 Рустемов Л.З. Араб-Иран кірме сөздерінің қазақша-орысша түсіндірме сөздігі. – Алма-Ата, 1989. – 117 б.
- 4 Зайырлы ел болу мен дін ұстану мәселесі //Галамтор желісі//<http://www.abai.kz>
- 5 Уәли Н. Қазақ тілінің біртомдық ұлken түсіндірме сөздігі. – Алматы, 2013. – 553 б.
- 6 Webster's Revised Unabridged Dictionary-2008 //www.dictionary.com
- 7 Назарбаев Н.Ә. «Қазақстан жолы – 2050: бір мақсат, бір мұдде, бір болашак» атты Қазақстан халқына Жолдауы // Галамтор желісі // <http://www.akorda.kz>
- 8 Діни сенім бостандығы және діни бірлестіктер туралы – КР 15.01.1992. № 1128 заңы. Күшін жойған //«Әділет» акпараттық-құқықтық жүйесі.
- 9 Діни қызмет және діни бірлестіктер туралы – КР 11.11.2011. № 483 заңы //«Әділет» акпараттық-құқықтық жүйесі.
- 10 Дозорцев П.Н. Развитие светской государственности в России: история и современность: защ...дисс д.ю.н. – М., 1993. – 131 с.
- 11 Понкин И.В. Правовые основы светской государственности и образования. – М., 2003. – 210 с.

References

- 1 Kazakhstan Respublikasi Konstitutsyasi. 30.08.1995.//«Adilet» akparattik-hukuktik zhuyesi.
- 2 Zhanuzakov T. Kazakh tilining tusindirme sozdigi. – Almaty, 2008. – 339 b.
- 3 Rustemov L.Z. Arab-Iran kirme sozderining kazaksha-orischa tusindirme sozdigi. – Alma-Ata 1989. – 117 b.
- 4 Zayrli el bolu men din ustana maselesi//Galamtor zhelisi// <http://www.abai.kz>
- 5 Ualy N.Kazakh tilining birtomdik ulken tusindirme sozdigi. – Almaty, 2013. – 553 б.
- 6 Webster's Revised Unabridged Dictionary-2008, //www.dictionary.com
- 7 Nazarbaev N.A. «Kazakhstan zholy–2050: bir maksat, bir mudde, bir bolashak»atty Kazakhstan halkyna Zholdauy// Галамтор zhelisi// <http://www.akorda.kz>
- 8 Dini senim bostandigi zhane diny birlestikter turaly-KR15.01.1992.N:1128-zangy.Kushin zhoygan.//«Adilet» akparattik-hukuktik zhuyesi.
- 9 Dini kyzmet zhane dini birlestikter turaly-KP 11.11.2011. № 483-zangy.//«Adilet» akparattik-hukuktik zhuyesi.
- 10 Dozortsev P.N. Razvitye svetskoy gosudarstvennosti v Rossyi: istorya i sovremennost.// zash...dis d.y.n. – M., 1993. – 131 s.
- 11 Ponkin I.V. Pravovy osnovy svetskysty gosudarstva I obrazovanya. – M., 2003. – 210 s.

Уразымбетов Т.Е.

**Заң тілінің стилистикалық
біртектілігі және
бейнелеу мүмкіншіліктері**

Urazimbetov T.E.

**Stylistic uniformity and visual
possibilities of the law language**

Бұл ғылыми мақалада заң тілін іске асырудағы жазбаша және ауызша нысандары, маман-заңгердің иеленүіне қажет болатын ерекше кодты көрсетеді. Жақсы білім және дамыған тілді сезіну, оның барлық байлығын қолдана білушілік, әрбір маманға өзінің таңдаған саласында жоғары сатыдағы маман болуга мүмкіншілік береді. Заң мәтіндерінің тіл қырларын игеру, процессуалдық құжаттарды толтыру барысында стилистикалық мүмкіншіліктерді таңдау, заңгердің сөз сөйлеу мәдениеті жалпы мәдени деңгейінің көрсеткіші ретінде, тілге деген санауық қатынас – құқықтық мемлекет күру жағдайындағы заманауи маманға қажеттігі – жоғары ой мәдениетіне тікелей жол болып табылатын ғылымды зерттеуді қамтиды.

Түйін сөздер: заң лингвистикасы, заң тілінің лексикалық, ерекшеліктері, морфологиялық, өзгешеліктер, метафоралар, кекесін, риторикалық, сұрақ, және риторикалық, лептесу.

This scientific article examines the written and oral forms of implementing the law language that represents a special code, that must possess a specialist lawyer. Good knowledge and a developed sense of language, the ability to use all of his wealth to those skilled in helping to achieve professional skills in the selected industries. Also, mastering the language features of legal texts, the possibility of a stylistic choice in the preparation of procedural documents, legal speech culture as an indicator of the general cultural level, a conscious attitude to the language – are a way for the high culture of thinking needed in a modern specialist construction law.

Key words: law-linguistics, lexical features of law language, morphological changes, metaphors, irony, rhetoric questions and rhetoric exclamation.

Уразымбетов Т.Е.

**Стилистическая однородность
и изобразительные
возможности языка закона**

В данной научной статье исследуются письменные и устные формы реализации языка закона, представляющие особый код, которым должен владеть специалист-юрист. Хорошее знание и развитое чувство языка, умение пользоваться всем его богатством, помогающее каждому специалисту в достижении профессионализма на выбранном отрасле. А также освоение языковых черт юридических текстов, возможность стилистического выбора при составлении процессуальных документов, речевая культура юриста как показатель общего культурного уровня, сознательное отношение к языку – путь к высокой культуре мышления, необходимой современному специалисту в условиях строительства правового государства.

Ключевые слова: юрислингвистика, лексические особенности языка закона, морфологические изменения, метафоры, ирония, риторический вопрос и риторическое восклицание.

**ЗАҢ ТІЛІНІҢ
СТИЛИСТИКАЛЫҚ
БІРТЕКТІЛІГІ ЖӘНЕ
БЕЙНЕЛЕУ
МҮМКІНШІЛІКТЕРІ**

*Судья – бұл сөйлейтін заң, ал заң – ол үнсіз судья.
(Цицерон)*

Кейінгі кезде заң лингвистикасында маманның коммуникативтік тұлғасын сипаттауға деген қызығушылық өсуде. Оны сипаттай отырып, зангердің қызметіне күтім жасайтын кәсіби этиканың барлық жанрлық жүйелерін ескеру қажет. Заңды тәжірибе жазба және ауызекі тілдің әртүрлілігінің түрлі жанрларын қолдануды болжайды: айыптау және корғаныстық сөз сөйлеулер, сottaғы жарыссөздер, мәжіліс өткізу, фирма заң кенесшісінің жұмысындағы іскерлік құжаттама және басқалары [6.289]. Заң тілі (оның әркелкі жазбалығында) азаматтардың, ұйымдардың және мекемелердің арасындағы құқықтық салаға күтім жасай отырып, келесі жанрларда көрінеді: Қазақстан Республикасының Конституциясы, Заң, Жарлық, акт.

Заңның тілінің жазбалық әркелкілігі, негізболжаушылық айырмамен сипатталады: құқық барлық жанрлардың текстеріне негіз болып келеді, яғни олар заң күшімен иеленген.

Заң тілінің лексикалық ерекшеліктері:

1. Заңның арнайы терминологиясын пайдалануы (мәселен,apelляция, кассация, талапкер).

2. Латындылықты пайдалану (мұнда Рим құқығының дәстүрлері көрінеді, мысалы: de jure, de facto және т.б. Көптеген заманауи заң терминдері латын текті – конституция, нотариус, кодекс секілділер.

3. Архаизмді немесе тарихтылықты қолдану (мәселен, мемлекет басшысы, декрет).

4. Антонимдерді қолдану, өйткені заңдар азаматтардың құқықтары мен міндеттері секілді полярлық мүдделерді көрнектейді. Заңнамалық сөз азидықтары, сондыктан онда синонимдер де аз.

5. Әңгіме және жетім сөздердің, сондай-ақ диалектизмдердің тольк болмағандығы.

Морфологиялық өзгешеліктер:

1. Заң стилінің жарқын қыры болып етістік зат есімдерін көнінен қолдану саналады: Мемлекеттік құпияны жария ету; бас бостандықтан айыруы; мемлекеттік опасыздық; міндеттерді орындау; бас бостандықты шектеу; құжаттарды жоғалту және басқалары.

2. Зат есімдік мағынасына қатыстылықты қолдану жағдайлары жиі кездеседі, мысалы: жәберленуші – сottалушы – сottалған.

3. Заң мәтіндерінде ұstemді нышандығы етістіктер үлкен роль атқарады, бұл заң тілінің директивті және имперактивті сипатымен байланысты. Имперактивтілік, еркін пікірді нұқып беретін, синонимикалық мүше қатарынан таңдау жасауда көрінеді: қаулы ету (шешім шыгару, шешу, шешімін табу, қаулы шыгару); міндеттеу (мүмкіншілік бермеу, мәжбүрлеу, міндеттеу, мүмкіндіксіз қалдыру). Етістіктер қазіргі кезде имперактивтік нысандардың орнына жиі қолданылады және заңды өкімдер мағынасына ие болуда: Қорғануши үшін қылмыстық жауаптылық қажетті қорғаныс шегін асырып қол сұғушыға зиян келтірлгеннен кейін орнайды (орнайды = ‘орнауға тиіс’).

176-бап. Тыңшылық

Мемлекеттік құпияларды құрайтын мәліметтерді шет мемлекетке, халықаралық немесе шетелдік ұйымға не олардың өкілдеріне беру, сол сияқты оларға беру мақсатында жинау, жымқыру немесе сақтау, сондай-ақ шетелдік барлаудың тапсырмасы бойынша өзге де мәліметтерді Қазақстан Республикасының ұлттық мұдделеріне қарсы пайдалану үшін беру немесе жинау, егер бұл іс-әрекеттерді шетелдік азамат немесе азаматтығы жоқ адам жасаса, он жылдан он бес жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады» [7, 75].

4. Тегеурінділіктің стильдік өнін, сондай-ақ кейір конструкциялардың инфинитивтері иемденеді: Иң өндіріске қабылданды және алдын ала тергеуге кіріседі.

5. Заң стилінің морфологиялық қырларын анықтаушылар болып, сондай-ақ

– Шынайы қатыстылықты толық нысанда көнін қолдану саналады.

632-бап. Алқабилер қатысатын сот құрамы

Егер қылмыстық іс материалдарында мемлекеттік құпия болуы мүмкін деген мәлімет болған жағдайда, алқабилерден оларды жария етпеуі туралы қолхат алынады. Мұндай қолхат беруден алқабилер бас тартқан жағдайда, төрағалық етуші кезекте түрган алқабилерді ауыстырады (Сол жерде) [8, 358].

6. Керек, қажет, міндетті, сottы секілді қысқа сын есімдерді қолдану (оларда имперактивтік сипатта) заң стилі үшін сипатты:

Егер қорғаушы қылмыстық іс бойынша материалдарда мемлекеттік құпия бар жағдайда, және оған қатысуға рұқсаты болмаған кезде, ол

құпияны жария етпеу туралы қолхат беруге міндетті (Сол жерде).

7. Сирек жеке есімділік қолданылады.

8. Қысқа көрі қатыстылықты қолдану жағдайы жиілінеді, яғни байтарап белсенді конструкциялардан саны жағынан артық түседі: тәуекел мәлімдеу, материалды залал келтірілді, дene зақымдары келтірілді, қылмыс жасалды, Қылмыстық кодекспен қарастырылған.

9. Аббревиатураалар көнін қолданылады (СІМ, ТБ ПБ (Сыртқы істер министрлігі, тергеу бөлімі, Ішкі істер басқармасы), АК (Азаматтық кодекс) тағы басқалары, және күрделі қысқартылған сөздер (салықберуші, мұрагер).

10. Сөзге көмек шылаулар қолданылады: мақсатқа сәйкес, сай, барысында, бөлікте, қатынасты.

29-бап. Жариялылық

1. Қылмыстық істерді талқылау барлық соттарда және сот сатыларында ашық жүргізіледі. Сот талқылауының жариялылығын шектеуге ол мемлекеттік құпияларды және заңмен қорғалатын өзге де құпияны қорғау мұдделеріне қайшы келгендеға жол беріледі. Иске қатысатын адамдардың өмірінің интимдік жақтары туралы мәліметтердің жария етілуін болғызыбау мақсатында, кәмелетке толмағандардың қылмыстық құқық бұзушылықтары туралы істер бойынша, жыныстық қылмыстар туралы істер бойынша және басқа да істер бойынша, сондай-ақ оны жабірленушінің, куәның немесе іске қатысатын басқа да адамдардың, сондай-ақ олардың отбасы мүшелерінің немесе жақын туыстарының қауіпсіздігі мұдделері талап ететін жағдайларда, сottың уәжді қаулысы бойынша жабық сот талқылауына жол беріледі.

2. Жабық отырыста істерді талқылау осы Кодексте белгіленген барлық қағидалар сактала отырып жүзеге асырылады.

3. Сottың үкімі және іс бойынша қабылданған қаулылар барлық жағдайларда көпшілік алдында жарияланады. Жабық сот отырысында қаралған істер бойынша үкімнің кіріспе және қарар бөліктеріға ғана көпшілік алдында жария етіледі [8, 34].

296-бап. Құдікті мен оның қорғаушысын істің барлық материалдарымен таныстыру.

1. Сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адам осы Кодекстің 295-бабының талаптарын орындағанда отырып, құдіктіге және оның қорғаушысына айыптаулар тізімін қоспағанда, тігіліп, нөмірленіп, іс парактарының тізімдемесіне енгізіліп, байланып және тергеу органының мөрімен күеландырылып қойылуға тиіс қылмыстық істің барлық мате-

риалдарын ұсынады. Құдіктіңің немесе оның қорғаушысының өтінуі бойынша танысу үшін заттай дәлелдемелер де ұсынылады және егер тергеу әрекеттерінің хаттамаларына қоса берілген болса, фонограммалар, бейнежазбалар, кинофильмдер, слайдтар, өзге де ақпарат жеткізгіштер тындатып-көрсетіледі. Құдіктіңің немесе оның қорғаушысының өтінуі бойынша олар істің материалдарымен бірге немесе бөлек таныса алады[8, 209-210].

185-бап. Мемлекеттік құпияларды заңсыз жинау, тарату, жария ету

Осы баптың бірінші немесе екінші беліктерінде көзделген іс-әрекеттер, егер олар ірі залал келтіруге немесе өзге де ауыр зардантардың туындауына әкеп соқса, – белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан үш жылға дейінгі мерзімге айыра отырып, бес жылдан сегіз жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады (сол жерде) [7, 77-78].

186-бап. Мемлекеттік құпиялары бар мәліметтер жеткізгіштерді жоғалту

Адамның өзіне қызмет, жұмыс бабымен не Қазақстан Республикасының заңында көзделген өзге де негіздер бойынша сеніп тапсырылған мемлекеттік құпиялары бар мәліметтер жеткізгіштерді абайсызда жоғалтуы, егер жоғалту мемлекеттік құпияларды құрайтын мәліметтер жеткізгіштермен жұмыс істеудің белгіленген қағидаларын бұзу салдары болып табылса, – белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан үш жылға дейінгі мерзімге айыра отырып немесе онсыз, бес жұз айлық есептік көрсеткішке дейінгі мөлшерде айыппұл салуға жазаланады (сол жерде).

Жоғарыда тізімдеп аталған барлық жанрлар заңнама мәтіндерінің лексика, морфология және синтаксис ерекшеліктері заң тілінің стилистикалығын, біркелкілігін, стандарттығын, дәлме-дәлдігін және каталдығын құрайды. Бұл біржагынан құжаттарды тез құрауды, ал өзге жағынан – қабылдаушы әсер алуының бірмінділігін қамтамасыз етеді [7, 78].

Кәсіби қызметте тілдің жазбаша ғана емес, сондай-ак ауызша түрлілігін де игеру – бұл, осындағы бүтінгі құн маман-зангеріне қойылатын талап. Соттағы сөз сөйлеу – көпшілік алдында ауызша шығып сөйлеу формасының бірі. Ежелгі Грекия мен Ежелгі Римдегі практикалық риторикасының бірден-бір кең тараған түрі болып саналған сот қызылтілділігінің нысандалу тарихы қызықты. Тарих біздерге Антифонт, Андокид, Лисий, Демосфен есімдерін сақтап

келді. Соттағы сөздер қашанда объективтік мәліметтерді беруге ғана емес, сондай-ак оқиғалар немесе құбылыстарға эмоционалды баға беруге де бағытталған. Сот сөздерінің үлгілері мамандармен – «логографтармен» өндөлген, яғни сөз сөйлеуді сипаттап жазатын жазушылармен. Афинада сотта шығып сөйлеу үшін сөздерді құрайтын адамдарды нақты осылай атаған.

Сотта сөз сөйлеу кіріспеден басталған, ол судьялардың акниетті назарын аудару үшін есептелген, содан кейін істің деректік тарапын мазмұндау жүргізілген, келесі бөлігін мазмұндаудың дұрыстығын дәлелдеу мен қарсыласпен пікірталастық құраған, сонында – корытынды түседі. Кіріспе және қорытынды – сот сөзінің ең стандартты бөлігі, бірақ соттағы дау мәнімен кемірек жанасады.

Сот риторикасының тарихында «қылмыстық істердегі алғашқы шешен» ретінде аталағын, ерекше орын Антифонтқа берілген, Антифонттың сақталған 15-ке жуық, соттағы сөздерінің барлығы да кісі өлтіру туралы қылмыстық істерге жатады. Накты сол айыптау үшін, сондай-ак сотташуның қорғау үшін сөз сөйлеуші қолдана алатын дәйектер жүйесін құрастырған. Антифонттың кең тындармандар үшін көтерілген, заң тілін құрауға талпынғандарға жатқызуға болады [2.289]. Антифонттың «негізгі ұғымдарға» деген сүйіспеншілігі, кейіптік сипаттауларға ынтығы белгілі: «Мениң перзентсіздігімнің салдарынан, көзімнің тірісінде ұмыт боламын» (ұл перзентсіз, мен көзімнің тірісінде өлі боламын) дегені сияқты. Антифонттың шешендік мұрасы: заң мен судьялардың әділеттігін мадақтау, сотташуның оған деген аяушылығы туралы өтініші – сот сөзінің практикасында кейіннен орталық орындары болып саналды. Сот шешімінен, «логограф» Лисий – афина сотымен бекітілген уақыт шектігінде материалдарды айтумен бөллекtenеді. Оның сөздері ой-пікірінің қысқалығы және айқындылығымен, баяндалу материаларының қатаң композициясымен өзгешеленген. Лисий сөзінің сүйкімділігі – сендерлікте және сөздің қүшінде көрінеді [2.44].

Исократ тындармандар сенімінің табысы үшін үнсіздік секілді, риторикалық түрпatty қолданған. Оған сондай-ак, мадақтау сөздердің – әнкомийн құрауда қарайды [2.58].

Демосфенде риторикалық амалдар арсеналы орасан, солардың ішіндегі ең өзіне ұнаганы ол, эмоциялық әсер алуды қүштейтіндері. Логикалық екпін – бұл Демосфеннің мағынаны бөлек шығарудағы басты тәсілі, сол себептен ол жиі анафоре – тұтасбітікке сүйейді, яғни түп

сөз басында бір сөзді қайта-қайта қайталуа. Антитета – бұл Демосфеннің өте жақсы қолдана алатын амалы: «сен мәдреседе қызмет қылдың – мен онда оқыдым», «Сен сиқыр құпиясына тәуелді болдың – мен оған телділендім», «сен өзгелердің сыртынан жазып жүрдің – мен отырыска қатысып және шешім шығардым», «сен қашанда үшінші адам рөлін орындаудың – мен оны тамашаладым», «сен құлдырадың – мен куана ықсырдым», «сен қашанда дүшпандарға жәрдемдестің – мен отаным үшін еңбектендім» [2.79].

Демосфеннің ең сүйікті соқпақтары – ол, метафора және гипербола: «Сіздер өздерініз-ді жәй ғана жауынгер ретінде емес, сондай-ақ өздерінің саптарыңызға, дағдыларыңызға және батылдықтарыңызға масаттануға түрарлықтай көрсеттіңдер». Міне неліктен сіздерді мадақтайды, ал сіздер өздерінің құдайларды құрбандық және мейрамдар үшін алғыстайсыздар» [2.79].

Бұгінде сот сөзінің практикасы, көпшілік алдына шығып сөйлеудің көпғасырлық тәжірибелін ескере отырып, әділсочтың жалпы мақсаттары мен нақты міндеттерімен сипатталады. Соттағы сөздің жоғары кәсіби деңгейіне, егер шешен құқықтықты ғана емес, сондай-ақ стилистикалық тіл нормаларын да сактаған жағдайда қол жеткізеді. Сот сөзі рационалдық және эмоционалдық жоспарлардың арақатынастылығы негізінде құралады, логикалық элементтер тіл бейнелі-бейнелеуші құралдарының есебінде өндөледі. Бірақ бұгінгі құн сот өндірісі шарттарында сөз сөйлеу көлемі жағынан кішірейген, ал дәлелдеу жағы психологиялық саралаумен салыстыру бойынша көбірек мағынаға ие болған. Қазіргі кезде сот процестерінде көркем әдебиеттерінен алынатын салтанатты сөздер, цитаталар сирек айттылады. Бұгінгі құннің сот қызылтілділігі, асыра айтқанда, жәй шаруашылық сөздерге келінкірейді [4.138]. Дегенмен сот стилистикасында зангерлерге қашанда көмек болатын, өзіндік бейнелік құралдардың арсеналын табу әбден мүмкін.

Олардың бірі – интонация. Дауысты бір көтеріп немесе бір түсіріп, тым-тырыс орнағанда дауысты саябырлату – дауыс ырғағында құрылыштың эффект беретін, әйгілі орыс сот шешені Ф.Н. Плеваконың сөзі біздерге белгілі. Мысалы, ауыр қылмыс жасағандығы үшін толықтай әшкерелген шіркеу священнигін соттап жатты. Іс сотталушиның кінәлілігі бойынша тікелей дәлелі бар жәй болатын, сондықтан да корғап сөйлеудің сәттілігі кисындық күшке емес,

эмоционалдық әсер ете алуға тәуелді болды. Плеваконың сөзі бірнеше сауатты рәсімделген интонациялық сөздерден құралды.

«Алқаби мырзалар! Іс айқын болып тұр. Прокурордың айтқандары, барлық жағынан дұрыс. Бұл қылмыстардың барлығында сотталушы жасаған және оны ол мойындауда.

Мұнда, несіне дауласамыз? Бірақ мен сіздердің назарларыңызды келесі жәйтқа аударғым келеді. Сіздердің алдарыңызда отыз жыл бойы өздеріңіздің күнәларыңызды босатқан адам отыр, Енді оның күні сіздерге қарауда: Ал сіздер оның күнәсін кешіріп, босата аласыздар ма?» – деп үялтқан.

Ежелгі шешендер соншалықты ұнататын, үлкен бейнелеуші мүмкіндіктерді кейіптік – антитета, сөзқайталуа, гипербола, қалжың, риторикалық сұрап және риторикалық лептуе, сондай-ақ сөздің диалогациясы секілді құралдармен қолдана алады.

Контрасттың бір бейнесі – антитета, қарсы қойылатын ұғым немесе ереже: Өз елінде бақарудың тізгінің қолда ұстай отырып, сотталушылар әділсочтың барлық заңды нысандарын жойды, сот өндірісінің, мәдениетті адамзатының өзіне сіңірген барлық қағидаттарын ысырып таставды. Бірақ оларды барлық құқықтық кепілдіктерді сақтап, сотталушыларға корғану үшін барлық заң мүмкіншіліктерін қамтамасыз ете отырып Халықаралық сот соттайды (Нюрнберг процесіндегі КСРО тарапынан айыптаушы Р.А. Руденконың сөзі).

Қайталап сөйлеу сөйлемшениң эмоционалды бағасын береді: Қара алтын (мұнай), өмірден кету (өлу), ак халатты абзал жандар (дәрігер), кіші қандастар (жануарлар), құн шығыстағы ел (Жапония).

Метафоралар (жалпы белгідегі негізде заттарды салыстыру) сот сөздерінде жиі қолданылады: әділ-сот қолында, айғақтар қатары, әділет сот семсері секілді. Кейіптерді құрау үшін соттың сөзінде де жай – ауыспалар пайдаланылады.

Алдамыш ассигнациялар ертегіде айттылғандай жыланның шумағы секілді. Біреу оны тастанап жіберді, ал олар әр жаққа жорғалап кетті. Олардың бірі базардан қайтқан шаруаның қалтасына кіріп кетіп одан соңғы еңбекпен тапқан тынын тартып алады, екіншісі рекрут түбіртегін сатып алу үшін қажет соммадан 50 сом акшаны жымқырады, және сол астыртын, өзінің қылмыстанған қолымен жәбірленгенде (тірі қайтуы мүмкін емес) сарбаз болуға итермелейді, үшіншісі, өзге де және тартымды қала көшесіне қуылған жаста, сұлу шетел тігінші қы-

зының алған соңғы 13 сомнан он сомын жұлдып алады, т.б. сонда біз әрбір осындай жыландардың жорғалап кеткен жолдарын аңдуымыз керек пе, әлде оларды таратып жібергенді айыптай алмайтын болғанымыз ба? (А.Ф. Конидін сottaғы сөзінен).

Метафораларды қолдану, «қашанда өзінде ақиқаттықтың сезгіш-көрнекі көруінде ақпаратты тасымалдауыш туралы», дискрипция секілді бейнелеуші амалға сипатты (шынайы немесе ойдан шығарылған объектерді санау жолымен сипаттау) [5.148].

Дискрипцияның түрлілігі болып гипотопозис табылады: «көз алдында тұрган» ретінде объектінің көрсететін сипаттаудың түрі. Мұндай сот қызылтілдік бейнесінің негізгі міндеті – тыңдармандардың эмоциясын ояту, ондағы аяу сезімін күшейтетін айтартықтай бейнелік дәйегі. Нағыз осындай амалдарды әйгілі орыс адвокаты Н.П. Карабчевский қолданған: Гипербола – қандай да болмасын әрекет немесе құбылысты асыра ұлғайтып айтуға көмек болатын бейне, тыңдармандарға өте үлкен күшпен әсер етуге ие: Айыптаушыға... Ивановты хайуан... етіп көрсету төтенше түрде ұнайды (С.А. Андреевскийдін сottaғы сөзи).

Кекесін (*ирония*) (астыртын кекету), әдетте, сот сөздерінде деректерге әділ баға беру үшін қолданылады. Мысалы, Ф.Н. Плеваконың, Бабинин ісі бойынша, сottaғы сөзінде осы амал қолданылған: «Көмекке Бабининнің отбасы келген, дегенмен олар құжатта қарақшылар ордасы секілді бейнеленген. Мінекей, өзгелерге үлгі болатын шенеунік Сулима мен Бабинин қарақшы отбасының сыбағасына, осындай оғаш рөлдер бұйырған. «Сулима Диканың көзін ойып тастайды, Бабиндер көмекке келеді... Абзal жан Сулима Диканға емделу үшін ақшамен көмек етуден бас тартып, кедейді

жәрдемсіз қалдырады – қарақшы отбасы оған баспана береді, Диканыды емдейді, өздерінің үйіне тұргызады» – деген сөздері секілді.

Сот сөзінің бейнеленуі, сондай-ақ оның диолагациясында құралады, яғни, хабарлы пішіннен сұрақ пішініне өтү.

Әйгілі орыс зангері В.И. Жуковский жалғыз қамалудыбылай сипаттайды: Сотталушы жалғыз отыру камерасында бір жарым жыл отырған. Ал сіздер алқаби мырзалар, жалғыз қамауда отырудың не екенін білесіздер ме? Ол – ұзындығынан үш қадам, енінен екі қадам және... бір үзім аспан көрмейсіз!» Сот залындағы отырған шешендерге қойылған сұрақ, қисындық және эмоционалдық акценттерді өзгертеді, сотталушының жағдайын айқынырақ көрсетуге көмек етеді.

Риторикалық сұрақ және риторикалық лептесу – бұл, эмоциялық әсер беруді күшетту үшін есептелген бейне. Сұрақтың жиі лептесу интонациясымен қилюласады: Қалайша олардың ақталуына «саrbаз борышы», «саrdар абыроы», «бұйрықты орында міндеттері» сияктыларға сілтеме жасауға болады»?! (Р.А. Руденконың Нюрнберг процесіндегі сөзінен).

Енді макаланы қорыта келгенде, заң тілін іске асырудагы жазбаша және ауызша нысандары, маман-зангердің иеленуіне қажет болатын ерекше кодты көрсетеді. Жақсы білім және дамыған тілді сезіну, оның барлық байлығын қолдана білу, әрбір маманға өзінің таңдаған жолында жоғары сатыдағы маман болуга мүмкіншілік береді. Заң мәтіндерінің тіл қырларын игеру, процессыалдық құжаттарды толтыру барысында стилистикалық мүмкіншіліктерді тандау, зангердің сөз сөйлеу мәдениеті жалпы мәдени деңгейінің көрсеткіші ретінде, тілге деген саналық қатынас – құқықтық мемлекет құру жағдайындағы заманауи маманға қажеттігі – жоғары ой мәдениетіне тікелей жол болып табылады.

Әдебиеттер

- 1 Губаева Т.В. Практический курс русского языка для юристов. – Казань: Изд-во ун-та, 1996.
- 2 Корнилова Е.Н. Риторика – искусство убеждать. – М.: Изд-во МГУ, 2010.
- 3 Крысин Л.П., Зубарев В.С. Язык и стиль обвинительного заключения. – М.: Юридическая лит-ра, 2000.
- 4 Машина О.Ю. Русский язык и культура речи. – М.: Инфра-М, 2011.
- 5 Москвин В.П. Риторика и теория коммуникации. Виды, стили и тактики речевого общения. – М.: Изд-во «ЛиброКом», 2012.
- 6 Рябова Е.С. О необходимости совершенствования описания коммуникативной личности юриста // Материалы XV Международной научной конференции 1-3 февраля 2011 г. – М., 2011.

References

- 1 Gubaeva T.V. Prakticheskij kurs russkogo jazyka dlja juristov. – Kazan’: Izd-vo un-ta, 1996.
- 2 Kornilova E.N. Ritorika – iskusstvo ubezhdat’. – M.: izd-vo MGU, 2010.
- 3 Krysin L.P., Zubarev B.C. Jazyk i stil’ obvinitel’nogo zakljuchenija. – M., Juridicheskaja lit-ra, 2000.
- 4 Mashina O.Ju. Russkij jazyk i kul’tura rechi. – M.: Infra-M, 2011.
- 5 Moskvin V.P. Ritorika i teorija kommunikacii. Vidy, stili i taktiki rechevogo obshhenija. – M.: izd-vo «Librokom», 2012.
- 6 Rjabova E.S. O neobhodimosti sovershenstvovanija opisanija kommunikativnoj lichnosti jurista // Materialy XV Mezhdunarodnoj nauchnoj konferencii 1-3 fevralja 2011 g. – M., 2011.

2-бөлім

**КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ ЖӘНЕ
ӘКІМШІЛК ҚҰҚЫҒЫ**

Раздел 2

**КОНСТИТУЦИОННОЕ И
АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО**

Section 2

**CONSTITUTIONAL AND
ADMINISTRATIVE LAW**

Baimahanova D.M.

The specifics of the maslikhat in solving problems of integrated social development of territories of strategy «Kazakhstan – 2050»

The aim of the article is the definition, the role and the meaning of Maslikhat as local representative agencies. In solving the questions and problems of complex and social development of the territories. The views and the result of investigation are analyzed of the history of building and development of the local government system in Kazakhstan, analyzing of its modern conditions and place and meaning of Malishat as central section of central government in complex development of the territory. The author investigated the constitutional legislation of Maslikhat and made concrete offers of its improvement, in the article, the working experience of Maslikhat and its deputies in decisions in such social problems as raising of pensions, building of roads and problems of under ages was shown. The ideals of the author can be used in law making process, in practicing activity of Malishat's, in development of all parts of local government system and in the process of education on juridical faculties.

Key words: Local self government, local representative agencies, complex social development of territory, social state, deputies of maslikhats, problems of local meanings.

Баймаханова Д.М.

«Қазақстан – 2050» стратегиясы аясында аумақты кешенді әлеуметтік дамыту проблемаларын шешудегі мәслихаттардың қызметінің өзгешелігі

Жұмыстың мақсаты болып биліктің жергілікті өкілді органды ретінде мәслихаттардың Республика Президенті белгілеген міндеттер аясында аумақты кешенді әлеуметтік дамыту мәселелерін және проблемаларын шешудегі рөлі мен маңызын анықтау табылады. Жұмыстың қорытындысы мен нәтижесі – Қазақстанда жергілікті өзін-өзі басқару жүйесінің қалыптасу және даму тарихын, оның қазіргі жағдайын, жергілікті өзін-өзі басқарудың орталық бунын ретінді мәслихаттардың орны мен маңызын талдау болып табылады. Автор мәслихаттар туралы конституциялық-құқықтық, заңнамага талдау жасаған және оны жетілдіру жөнінде нақты ұсыныстар берген. Мақалада жалпы мәслихаттар мен оның депутаттарының зейнетақы көтеру, жол құрылымы жұмыстарын жүргізу және кәмелетке толмағандармен жұмыс жүргізу секілді әлеуметтік мәселелерді шешу жөніндегі жұмыстарының он, сәтті тәжірибесі көрсетілген. Автордың жасаған қорытындыларын мәслихаттардың, оның депутаттарының практикалық қызметін жақсарту үшін, жергілікті өзін-өзі басқару жүйесінің басқа да элементтерін дамыту үшін және заң факультетінде конституциялық-құқықтық циклдегі пәндерді оқытуда қолдануға болады.

Түйін сөздер: Жергілікті өзін-өзі басқару, жергілікті өкілді органдар, аумақты кешенді әлеуметтік мемлекет, мәслихат депутаттары, жергілікті маңызы бар мәселелер.

Баймаханова Д.М.

Специфика деятельности маслихатов в решении проблем комплексного социального развития территорий в рамках стратегии «Казахстан – 2050»

Целью работы является определение роли и значения маслихатов как местных представительных органов власти в решении вопросов и проблем целостного, комплексного социального развития территорий в свете современных требований и задач, поставленных Президентом РК. Методологию работы составили диалектический метод, конкретно-исторический, сравнительный, социологический методы исследования и метод моделирования и прогнозирования. Выводами и результатами работы явился анализ истории становления и развития системы местного самоуправления в Казахстане, его современного состояния, места и значения маслихатов как центрального звена самоуправления в комплексном развитии территорий. Автором проведен анализ конституционно-правового законодательства о маслихатах и выработаны конкретные предложения по его совершенствованию. В статье отмечен положительный опыт работы маслихатов в целом и их депутатов по решению таких социальных проблем, как увеличение пенсий, строительство дорог и работа с несовершеннолетними. Выводы автора могут быть использованы для улучшения практической деятельности маслихатов, их депутатов, для развития других элементов системы местного самоуправления, а также в процессе преподавания на юридических факультетах дисциплин конституционно-правового цикла.

Ключевые слова: местное самоуправление, местные представительные органы, комплексное социальное развитие территорий, социальное государство, депутаты маслихатов, проблемы местного значения.

**THE SPECIFICS OF
THE MASLIKHAT IN
SOLVING PROBLEMS
OF INTEGRATED
SOCIAL DEVELOPMENT
OF TERRITORIES OF
STRATEGY
«KAZAKHSTAN – 2050»**

In the Republic of Kazakhstan for years of sovereign development there were considerable democratic transformations which serve problems of creation of the legal, social state. But during the modern period the country is on the way for many more pressing issues. Among them – expansion of wide system of local self-government in Kazakhstan, successful functioning of all components of this system.

When Kazakhstan was a part of USSR, on the 15th of February, 1991 was adopted the Law of the Kazakh SSR «On local self-government and local councils of people's deputies of the Kazakh SSR», which gave the concept of local self-government in the Kazakh Soviet Socialist Republic as a citizen self-organization to address directly or through their elected bodies of all issues relating to the territory and its population, based on the laws and their own material and financial base [1].

In the Constitution of RK of 1993 it wasn't told about local self-government at all. In Article 90 of the paragraph 2 it was enshrined: «The solution of questions of local value is carried out by local representative and executive bodies» [2].

The constitution of the Republic of Kazakhstan of 1995 in difference from the Constitution of 1993 contains the article 89, which devoted to local self-government. For the first time norms on local self-government are presented in the Constitution. Their independence within their powers is guaranteed. Thereby prerequisites for formation and development of system of local management and self-government, public administration with decentralization elements on places and political control are put from local population in the person of the representative bodies. The constitution fixes that RK admits the local self-government providing the independent decision with the population of questions of local value (p. 2 of art. 89) [5]. For specification of this concept the Explanatory dictionary of the Constitution of RK explains that «local self-government – the democratic institute of the independent decision of the population of questions of local value recognized by the Constitution of 1995 (Art. 89)» [3].

In the original version of the 1995 Constitution was fixed concept, according to which the local self-government has been separated from the local government. Local public administration

was represented by maslikhats (local representative bodies), akims and akimat (local executive bodies).

The local government could be carried out by the population directly by elections, and also through electoral and other local governments. Such ratio between local public administration and self-government has existed till 2007.

During this period from 1995 to 2007 several attempts have been made to develop the project on local government of RK in which different definitions of local government were offered. All projects «About Local Government in RK» anyway reflected provisions of the Constitution of RK, the concept put in this, and also provisions of the European Charter of local government.

Constitutional reform of 2007 changed the balance of local and state administration and self-government in the Republic of Kazakhstan. Now there is no evidence to suggest that they are two different systems that do not intersect.

The status of maslikhat has changed. They are recognized as a local self-government, which was the natural result of the search of the optimal model of local self-government, which lasted for twelve years after the adoption of the national referendum of August 30, 1995 the new Constitution of the country, and which has long insisted that some domestic political scientists[4].

For carrying out in compliance with new edition of the Constitution of the current legislation in the Law RK of January 23, 2001 «About local public administration to RK» essential amendments have been made on February 9, 2009. The name of the Law has changed in the new edition «About Local Public Administration and Self-government in RK».

This Law gives the following definition of local self-government as the activity which is carried out by the population directly, and also through maslikhat and other local governments, directed to the independent solution of questions of local value under the responsibility, in the order determined by the present law, other standard legal bodies [5].

This definition reflects absolutely correct, in our opinion, opinion on close interrelation of local public administration and local government during the modern period.

Maslikhats carried out extensive work on the integrated development of the territories, the solution of social and other problems in the framework laid down in the law of competence and authority. But along the way, of course, there are many problems,

including poor financial discipline, the direct theft of the allocated funds, corruption component, and others. From the standpoint of improvement of legal regulation of complex development of territories and the whole legal framework of local self-government in the Republic of Kazakhstan it seems necessary to offer following:

1. Within the framework of decentralization of management which is carried out to RK in the Law RK «About Local Public Administration and Self-government» of 23.01.01 it is accurate to differentiate powers between various levels of public administration.

2. To complete redistribution of functions between local representative and executive bodies, to enshrine the full list of their functions in the law.

3. To secure in the Law of RK «About Elections to RK» the mechanism of elections of akims of countrysides.

4. Supplement the Law «On local government and self-government» from 23.01.01. with provisions for compulsory reporting of maslikhat deputies to the voters at least 2 times per year, which will help to stimulate the deputies in their work on the implementation of territorial development programs.

5. In our opinion, it is necessary to supplement the law «On local government and self-government» with next article «The principles of local self-government», which must be attached the following principles:

1) independent decision population of local issues;

2) ensuring wide participation of citizens in local government;

3) economic and financial independence;

4) diversity of models of local self-government;

5) organizational separation of local government in the management of society and the state system;

6) warranty of local government;

The development of local self-government in the Republic of Kazakhstan in the light of the Strategy «Kazakhstan – 2050»: a new policy of established state» and the Concept of development of local government receives new impetus. In the modern period of development of the country's constitutional and legal status of maslikhats will be improved taking into account the decentralization of management problems, gain values, roles, strengthening the powers of local authorities to address local issues, for the integrated development of the territory.

References

- 1 Zakon Kazahskoj SSR 1991, Kazahstanskaja pravda. 1991. (in Russ.)
- 2 Konstitucija Respublikи Kazahstan 1993. Almaty: «Kazahstan».1993. 31. (in Russ.)
- 3 Tolkovyj slovar' Konstitucii RK. Almaty: Zheti zharry.1996. 268. (in Russ.)
- 4 <http://total.kz/society/2013/04/16>. (in Russ.)
- 5 Gorbunov S. Kazahstanskaja pravda. 2013.115-116. (in Russ.)

Байсалова Г.Т.

**Доктринальное понимание
принципов института
административной
ответственности**

В статье рассматривается проблема доктринального понимания принципов института административной ответственности. Доктринальная интерпретация принципов права представлена в парадигме классической теории права и постнеклассической юридической рациональности. Раскрывается аксёологическая сущность принципов института административной ответственности. Приведена классификация принципов права, рассмотрена проблема законодательного закрепления принципов в кодексе об административных правонарушениях. Обоснован вывод о том, что принципы административной ответственности отражают наиболее существенные стороны, во-первых, организации и функционирования института административной ответственности как правоохранительной деятельности, во-вторых, всей системы органов, реализующих эту деятельность, а также определяют содержание взаимоотношений внутри этой многоструктурной системы.

Ключевые слова: принципы права, институт, закон, кодекс, правонарушение, ответственность, административная ответственность, классификация.

Baisalova G.T.

**The doctrinal understanding
of the principles Institute of
administrative responsibility**

The problem of doctrinal understanding of the principles of the Institute of administrative responsibility. Doctrinal interpretation of the principles of law presented in the paradigm of the classical theory of law and legal postnonclassical rationality. Akseologicheskaya revealed the essence of the principles of the Institute of administrative responsibility. The classification of the principles of law, the problem of legislative consolidation of the Code of Administrative Offences principles. The conclusion is that the principles of administrative responsibility, reflects, first, the most important part of the organization and functioning of the institution of administrative responsibility as law enforcement, and secondly, the whole system of implementing these activities and determine the substance of the relationship within this multi-structural systems.

Key words: Principles of Law, Institute of Law, Code offense, responsibility, administrative responsibility, classification.

Байсалова Г.Т.

**Әкімшілік жауаптылық
институтының қағидаларын
доктриналды түрғыда түсіну**

Бұл мақалада әкімшілік жауаптылық институтының қағидаларын доктриналды түрғыдан түсінудің мәселелері қарастырылған. Құқықтық, рационалды постклассикалық және классикалық, құқықтық теориялардағы құқықтық қағидаға қатысты әр түрлі пікірлер жанжақты қарастырылған. Әкімшілік жауаптылық институты қағидаларының аксёологиялық, мәні қарастырылған, құқықтық, қағидаларды жіктей отырып заңнамалық, түрғыдағы нақты мәселелер көлтірілген.

Түйін сөздер: құқықтық қатынастар, жауаптылық, әкімшілік құқықтық қатынастар, әкімшілік жауаптылық, тыйым салулар, шектеулер, іске асыру механизмі.

**ДОКТРИНАЛЬНОЕ
ПОНИМАНИЕ
ПРИНЦИПОВ
ИНСТИТУТА
АДМИНИСТРАТИВНОЙ
ОТВЕТСТВЕННОСТИ**

Современная модель административной ответственности должна опираться на приоритетные ценности правового демократического государства, достижения административно-правовой науки, оценку административной деликтности, опыт законодательной и правоприменительной практики. Современные ученые определяют административную ответственность как «сложный социально-правовой феномен, исследование которого позволяет выделить следующие ее характеристики: является отражением потребности гражданского общества в защите социально значимых интересов от административных правонарушений; представляет собой юридическое выражение административной политики государства; является одним из основных средств противодействия административной деликтности; в содержательном плане состоит в установлении и применении мер административного наказания за противоправные действия; реализуется в форме демократического административно-юрисдикционного процесса» [1, с. 23].

Как правило, важное значение в реализации основных положений института административной ответственности призваны играть ее принципы. Процессы реализации института административной ответственности по законодательству, как и любого другого правового института, основываются на системе определенных принципов, опосредующих смысл и содержание этой деятельности, которые в конечном итоге направлены на обеспечение общественной безопасности и стабильности развития общественных отношений. В данной связи актуальны выводы Р.З. Лившица о том, что «признавая в праве систему общественного порядка, средство общественного согласия, путь и средство предотвращения и разрешения разногласий, нужно соответственно конструировать и принципы права. Принципы охватывают всю правовую материю (и идеи, и нормы, и отношения) и придают ей логичность, последовательность, сбалансированность» [2, с. 195-196]. Принципы синтезируют и отражают объективность закономерностей общественного развития, характерные черты практики обеспечения безопасности. Принципы являются собой активное, динамическое начало, ибо они обуславливают устанавливаемую законодателем модель современного «управленческого» государства [3, с. 45].

Тематика проблемы принципов права относится к числу наиболее дискуссионных в юридической науке. Именитые представители классической теории государства и права определяют принципы права как руководящие идеи, характеризующие содержание права, его сущность и назначение в обществе [4, с. 203], отправные пункты, показывающие вектор правового регулирования, обобщенные правила поведения, характеризующиеся значительной устойчивостью и стабильностью [5, с. 83], как главное содержание права с присущей им универсальностью, высшей императивностью и общезначимостью [6, с. 37]. Применительно к административному праву – основополагающие идеи, установления, выражающие объективные закономерности организации и формирования государственной власти в целом (а также исполнительной власти в особенности), определяющие научно обоснованные направления реализации компетенции, задач и функций государственных управлеченческих органов (полномочий государственных служащих), действующих в системе государственной власти, по осуществлению управлеченческих функций (в том числе и контрольно-надзорных полномочий)» [7, с. 363].

Парадигма неклассических методологических основ научного юридического познания раскрывает плуралистичный, относительно-условный характер понимания принципов права, презюмирующий множественность как самой истины знаний о принципах права, так и способов ее познания [8, с. 113]. Понимание принципов права с позиций неклассической юридической рациональности демонстрирует более широкий подход: апологеты неклассической юридической рациональности ратуют за комплексное исследование принципов права, осуществление анализа генетического, гносеологического, онтологического, функционального аспектов. С точки зрения подобного подхода принципы права трактуются как закрепленные в различных его источниках или выраженные в устойчивой юридической практике общепризнанные основополагающие идеи, адекватно отражающие уровень познания общесоциальных и специфических закономерностей права и служащие для создания внутренне согласованной и эффективной системы юридических норм, а также для непосредственного регулирования общественных отношений при их проблемности и противоречивости [9, с. 115]. Существование других вариантов комплексного подхода, включающих лингвистическое и формально-логическое, фи-

лософское и социологическое, психологическое и историческое, юридическое и иное понимание принципов права, свидетельствует о возможности обоснования выхода за рамки классической теории права с целостной комбинацией ее подходов и интеграции ее потенциала в универсальное, единое понятие.

Принципы оказывают воздействие на всю систему мер административной ответственности: на цели, средства, структуру, кадры, процесс. В них находят свое выражение основные требования, предъявляемые к построению деятельности по реализации мер института административной ответственности. Аксеологическая сущность принципов института административной ответственности проявляется и в том, что они пронизывают как материальную, так и процессуальную составляющие административной ответственности, определяя смысл и предназначение субъектов административной юрисдикции по ее применению. В принципах административной ответственности концентрируются взгляды законодателя на характер и содержание данного института в его современном понимании. В принципах административной ответственности отражаются глубинные, устойчивые закономерные связи, благодаря которым институт административной ответственности является самостоятельным компонентом права.

Изучение принципов административной ответственности позволяет не только охарактеризовать социальную, правовую и нравственную сторону административной ответственности, но и понять ее фактическое содержание, смысл отдельных норм и институтов административного права. Все это крайне необходимо для правильного решения практических вопросов. Знание принципов административной ответственности оказывает помочь практику юристу в уяснении их социальной и юридической природы [10], а также в вопросах обеспечения общественного порядка и безопасности. Современная наука административного права опирается на достаточную теоретическую базу не только для обоснования закономерностей возникновения и реализации института административной ответственности, но и для закрепления «системы принципов административной ответственности в ныне действующем законодательстве об административных правонарушениях» [11, с. 11]. Являясь разновидностью исполнительно-распорядительной деятельности органов государственного управления, производство по делам об административных правонарушениях бази-

руется на общих принципах государственного управления. Соблюдение соответствующих принципов, установленных законодательством, необходимо для полного обеспечения защиты прав и свобод человека и гражданина [12, с. 9]. Оптимально значение принципов института административной ответственности в наиболее адекватной форме проявляется в процессе реализации ее мер. И в этом аспекте следует указать на то, что в Конституции Республики Казахстан основы общественной безопасности и правопорядка определяются через права и свободы гражданина и человека. Поэтому следует проявить большой такт и осторожность в применении мер административной ответственности с тем, чтобы не допустить ошибок в назначении административного наказания, ограничивающего права и свободы гражданина и человека. Чрезмерное пристрастие к «принудительной силе государственной власти» может оказаться чреватым в последствиях, если будет нарушен основной конституционный принцип правового государства – принцип приоритетности прав и свобод человека перед иными ценностями государства [13, с. 262].

Принципы административной ответственности являются внутренними закономерностями существования данного института, выражающими его природу и назначение. На административную ответственность как разновидность юридической ответственности распространяют свое действие общеправовые принципы (например, законность, гуманизм), поскольку они являются универсальными принципами права, правового регулирования и правовой системы в целом [14, с. 153].

Принципы любой отрасли права, в том числе административного процессуального права, тесно взаимосвязаны и образуют одну логико-правовую систему. В комплексе они характеризуют административное процессуальное право как фундаментальную отрасль права и определяют публичный характер административного производства, построенного, прежде всего на началах, равенства лиц перед законом, презумпции невиновности и т.д.. Принципы административного процессуального права выражаются как в отдельных нормах наиболее общего содержания, так и в целом ряде процессуальных норм, в которых гарантии реализации права находят свое выражение на основе общих правовых предписаний. Поскольку принципы административного права осуществляются в процессуальной деятельности, поскольку они не только

принципы права, но и принципы административного процесса.

Большое значение принципы процессуального права имеют и для правоприменительной деятельности, они определяют основные формы и методы деятельности судьи и органов (должностных лиц) по административным делам, сущность процессуальной формы административного производства. Кроме того, значение принципов административного производства заключается также в том, что их нарушение в зависимости от характера и сущности влечет признание состоявшегося производства по делу недействительными, отмену вынесенных в ходе такого производства решений или либо признание собранных при этом материалов, не имеющих силы доказательства.

Под классификацией принципов понимается деление их состава на отдельные группы по какому-либо признаку, называемому основанием классификации принципов административного процесса. Принципы административного процессуального права делятся по их содержанию и сфере распространения (общеправовые, межотраслевые, отраслевые принципы и принципы отдельных правовых институтов). Общеправовые принципы – это принципы, которые присущи всем отраслям права, в том числе и административному процессуальному праву. Ими являются гуманизм, законность, гласность. Межотраслевые принципы – это принципы гражданского процессуального, административного процессуального, уголовно-процессуального, арбитражного и некоторых других отраслей права. К ним следует отнести принципы независимости судей, равенство лиц (физических и юридических) перед законом и судом, презумпция невиновности, национального языка производства, гласности, свободы обжалования, судебной защиты прав, свобод и законных интересов лица.

Принципы административного процессуального права можно разделить на две большие группы: 1) организационно-функциональные, т.е. определяющие устройство судов, в том числе специализированных районных и приравненных к ним административных судов и органов государственной власти, уполномоченных рассматривать дела об административных правонарушениях в административном производстве; 2) функциональные, определяющие только процессуальную деятельность судьи, органов (должностных лиц) и других участников административного процесса. К таким принципам от-

носятся: принцип законности, принцип гласности, равенства лиц перед законом и пр.

Эти две группы принципов находятся во взаимной связи, причем нередко один и тот же принцип выступает как организационно-функциональный и как функциональный. Следует однако иметь ввиду, что деление принципов на две группы носит условный характер. Нарушение одного принципа, например, независимости судей, может привести к нарушению другого принципа – законности или всей цепи принципов. Одни принципы в этой системе можно рассматривать в качестве гарантий реализации других.

Доктринальная интерпретация принципов административной ответственности в научной литературе дает основания для вывода о бессистемном многообразии точек зрения по их классификации. В современном административном законодательстве закреплены наиболее традиционные, подкрепленные целесообразностью и правовой необходимостью принципы административной ответственности. Принципы института административной ответственности нашли свое отражение в Главе 2 Кодекса об административных правонарушениях Республики Казахстан. Важнейшими из них являются (глава 2, ст. 8 – 24 КоАП РК):

- законность;
- равенство лиц перед законом;
- презумпция невиновности;
- принцип вины;
- недопустимость повторного привлечения

к административной ответственности;

- принцип гуманизма;
- неприкосновенность личности;
- уважение чести и достоинства личности;
- неприкосновенность частной жизни.
- неприкосновенность собственности;

– независимость суда (судьи) и органа (должностного лица), уполномоченного рассматривать дела об административных правонарушениях;

– освобождение от обязанности давать свидетельские показания;

– обеспечение прав на квалифицированную юридическую помощь;

– гласность производства по делам об административных правонарушениях;

– обеспечение безопасности в ходе производства;

– свобода оспаривания процессуальных решений и обжалования процессуальных действий;

– судебная защита прав, свобод и законных интересов лица.

Значение принципов института административной ответственности закреплено в статье 6 Кодекса Республики Казахстан об административных правонарушениях, где указывается, что «значение принципов законодательства об административных правонарушениях состоит в том, что их нарушение в зависимости от его характера и существенности влечет признание состоявшегося производства по делу недействительным, отмену вынесенных в ходе такого производства решений либо признание собранных при этом материалов, не имеющих силу доказательств» [15, с. 4-5].

Таким образом, принципы административной ответственности можно рассматривать как систему общеобязательных требований, которые обеспечивают надлежащее, законное рассмотрение и оценку всех фактов, имеющих существенное значение для производства и признания их действительными, имеющими доказательственную силу в процессе принятия решения [16, с. 14]. Поэтому в пункте 2 статьи 6 КоАП РК установлено, что «законодательство об административных правонарушениях устанавливает основания и принципы административной ответственности, определяет, какие действия являются административными правонарушениями и виды взысканий, налагаемые за их совершение, а также какое административное взыскание, каким государственным органом (должностным лицом) и в каком порядке может быть наложено на лицо, совершившее административное правонарушение».

Теория принципов права в современный период имеет тенденцию к расширению диапазона их классификации. Традиционное деление принципов права на общеправовые, межотраслевые и отраслевые дополняется обоснованием сравнительно новой модели классификации принципов на общесоциальные (экономические, политические, идеологические, нравственные, социально-структурные) и специально-юридические (законность, выражение в праве воли и интересов народа, равенство всех граждан перед законом, единство (сочетание) прав и обязанностей за вину, сочетание убеждения и принуждения). Общесоциальные принципы выражают и фиксируют правовые начала, производные от факторов различных сфер жизни общества, оказывающих влияние на право. Таким образом происходит детерминирование правовой системы социальными потребностями и интересами, получившими выражение в правотворчестве и правореализации. Специально-юридические

представляют собой идеи правового регулирования, выражающие специфику материи как особой социальной материи [17, с. 8-9]. Данная конструкция применима и для обоснования классификации принципов административной ответственности, законодательно закрепленных в КоАП.

Роль и значение принципов института административной ответственности заключаются в том, что принципы отражают закономерности общественного развития, потребности общества в нормативном урегулировании, а также социальную обусловленность и зависимость права от реальных жизненных условий,

служат ориентиром для всей правотворческой, правоприменительной и правоохранительной деятельности государственных органов. От степени соблюдения принципов права зависит эффективность и стабильность правовой системы государства в целом [18, с. 139]. Принципы административной ответственности отражают наиболее существенные стороны организации и функционирования не только самой административной ответственности, как правоохранительной деятельности, но и всей системы органов, реализующих эту деятельность, определяют содержание взаимоотношений внутри этой многоструктурной системы.

Литература

- 1 Административная ответственность в российском праве: дис. ... докт. Юрид. наук: 12.00.14 / Дугенец А.С. – М., 2005. – 373 с.
- 2 Лившиц Р.З. Теория права: учебник. – М.: Издательство БЕК, 1994. – 224 с.
- 3 Галлиган Д., Полянский В.В., Старилов Ю.Н.. Административное право: история развития и основные современные концепции. – М.: Юристъ, 2002. – 410 с.
- 4 Теория государства и права / С.С.Алексеев и др. – М., 1998.
- 5 Матузов Н.И., Малько А.В. Теория государства и права. – М., 2001.
- 6 Лившиц Р.З. Современная теория права: краткий очерк. – М., 1992. – 93 с.
- 7 Старилов Ю.Н. Курс общего административного права. – В 3т. – Т. 1. История. Наука. Предмет. Нормы. Субъекты. – М., 2002. – С. 363.
- 8 Кешикова Н.В. Принципы права в свете постнеклассической юридической рациональности // Известия Иркутской государственной экономической академии. – 2012. – № 5. – С. 109-115.
- 9 Иванов Р.Л.О понятии принципов права // Вестник Омского университета. – 1996. – Вып.2. – С.115-118.
- 10 Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях. (Общая часть). Комментарий. – Алматы, 2015.
- 11 Панкова О.В. Настольная книга судьи по делам об административных правонарушениях: науч.-практ. пособие / под ред. Н.Г. Салишевой. – М.: Пропсект, 2009. – 304 с.
- 12 Жетписбаев Б.А. Административный процесс: производство по делам об административных правонарушениях в Республике Казахстан: учебник. – Алматы: Юридическая литература, 2002. – 220 с.
- 13 Административно-правовые отношения: генезис и эволюция идей: монография / Б.А. Жетписбаев, Г.Т. Байсалова, А.М. Медетова, А.А. Абдикеримова; под ред. д.ю.н., проф. Б.А. Жетписбаева – Алматы: «Казак университеті», 2014. – 408 с.
- 14 Витрук Н.В. Общая теория юридической ответственности: моногр. / Н.В. Витрук, РАП – 2-е изд., испр. И доп. – М.: Норма, 2009. – 432 с.
- 15 Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях: учебно-методическое пособие. – Алматы: Издательство «Норма-К», 2002. – 304 с.
- 16 Таранов А.А. Комментарий к кодексу Республики Казахстан об административных правонарушениях. В двух книгах. Книга 1. – Алматы: ТОО «Издательство «Норма-К», 2002, – 464 с.
- 17 Вопленко Н.Н., Рудковский В.А. Основные принципы права: понятие и классификация // Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 5: Юриспруденция. – 2013. – №1. – С. 5-11.
- 18 Теория государства и права: учебник / под редакцией А.У. Бейсеновой. – Алматы: Атамура, 2006. – 392 с.

References

- 1 Administrativnaja otvetstvennost' v rossiskom prave: dis. ... dokt. Jurid. nauk: 12.00.14 / Dugenev A.S. – M., 2005. – 373 c.
- 2 Livshic R.Z. Teorija prava: uchebnik. – M.: Izdatel'stvo BEK, 1994. – 224 s.
- 3 Galligan D., Poljanskij V.V., Starilov Ju.N.. Administrativnoe pravo: istorija razvitiija i osnovnye sovremennye konsepcii. – M.: Jurist#, 2002. – 410 s.
- 4 Teorija gosudarstva i prava / S.S.Alekseev i dr. – M., 1998.
- 5 Matuzov N.I., Mal'ko A.V. Teorija gosudarstva i prava. – M., 2001.

- 6 Livshic R.Z. Sovremennaja teorija prava: kratkij ocherk. – M., 1992. – 93 s.
- 7 Starilov Ju.N. Kurs obshhego administrativnogo prava. – V 3t. – T. 1. Istorija. Nauka. Predmet. Normy. Sub#ekty. – M., 2002. – S. 363.
- 8 Keshikova N.V. Principy prava v svete postneklassicheskoy juridicheskoy racional'nosti // Izvestija Irkutskoj gosudarstvennoj jekonomicheskoj akademii. – 2012. – № 5. – S. 109-115.
- 9 Ivanov RL.O ponjatiu principov prava // Vestnik Omskogo universiteta. – 1996. – Vyp.2. – S.115-118.
- 10 Kodeks Respubliki Kazahstan ob administrativnyh pravonarushenijah. (Obshhaja chast'). Kommentarij. – Almaty, 2015.
- 11 Pankova O.V. Nastol'naja kniga sud'i po delam ob administrativnyh pravonarushenijah: nauch.-prakt. posobie / pod red. N.G. Salishhevoj. – M.: Prpospekt, 2009. – 304 s.
- 12 Zhetpisbaev B.A. Administrativnyj process: proizvodstvo po delam ob administrativnyh pravonarushenijah v Respublike Kazahstan: uchebnik. – Almaty: Juridicheskaja literatura, 2002. – 220 s.
- 13 Administrativno-pravovye otnoshenija: genezis i jevoljucija idej: monografija / B.A. Zhetpisbaev, G.T. Bajsalova, A.M. Medetova, A.A. Abdikerimova; pod red. d.ju.n., prof. B.A. Zhetpisbaeva – Almaty: «Kazak universiteti», 2014. – 408 s.
- 14 Vitruk N.V. Obshhaja teorija juridicheskoy otvetstvennosti: monogr. / N.V. Vitruk, RAP – 2-e izd., ispr. I dop. – M.: Norma, 2009. – 432 s.
- 15 Kodeks Respubliki Kazahstan ob administrativnyh pravonarushenijah: uchebno-metodicheskoe posobie. – Almaty: Izdatel'stvo «Norma-K», 2002. – 304 s.
- 16 Taranov A.A. Kommentarij k kodeksu Respubliki Kazahstan ob administrativnyh pravonarushenijah. V dvuh knigah. Kniga 1. – Almaty: TOO «Izdatel'stvo «Norma-K», 2002, – 464 s.
- 17 Voplenko N.N., Rudkovskij V.A. Osnovnye principy prava: ponjatie i klassifikacija // Vestnik Volgogradskogo gosudarstvennogo universiteta. Serija 5: Jurisprudencija. – 2013. – №1. – S. 5-11.
- 18 Teorija gosudarstva i prava: uchebnik / pod redakcijej A.U. Bejsenovoj. – Almaty: Atamura, 2006. – 392 s.

Zharbolova A.Z.

**Influence of natural-geographical
and historical-social conditions
on lawmaking**

In article are considered questions of influence of objective factors on lawmaking, communication of legislative activity with public conditions and their interdependence. The basic types of objective factors that influence the law-making, the formation of the text of the law is natural-geographical and social-historical bases. In article discusses the essences of natural-geographical and social-historical conditions, their value, need to consider them in the process of lawmaking, and also are analyzed extent of influence of these factors on lawmaking of the country.

Key words: Parliament, law, legislative activity, legislator, deputy, society, objective factor, social-historical and natural-geographical conditions, culture, mentality, traditions.

Жарболова А.Ж.

**Табиғи-жаграфиялық және
тарихи-қоғамдық
жағдайлардың заң
шығармашылығына әсері**

Тиісті мақалада объективтік факторлардың заң шығармашылығына әсер ететіндігі қарастырылып, заң шығару қызметінің қоғамдық жағдайлармен байланысы мен оларға тәуелді болатындығы ашылған. Заң шығармашылығына, заңының мазмұнының қалыптасуына әсер ететін объективтік факторлардың негізгі бір түрі болып табиғи-жаграфиялық және тарихи-қоғамдық жағдайлар табылады. Мақалада табиғи-жаграфиялық және тарихи-қоғамдық жағдайлардың мәні, олардың маңызы, заң шығару процесінде оларды ескеру қажеттігі қарастырылып, осы факторлардың еліміздің заң шығармашылығына әсер ету дәрежесіне талдау жасалған.

Түйін сөздер: Парламент, заң, заң шығару қызметі, заң шығарушы, депутат, қоғам, объективтік фактор, табиғи-жаграфиялық және тарихи-қоғамдық жағдайлар, мәдениет, менталитет, әдет-ғұрып.

Жарболова А.Ж.

**Влияние природно-
географических и
историко-общественных
условий на законотворчество**

В статье рассматриваются вопросы влияния объективных факторов на законотворчество, связь законодательной деятельности с общественными условиями и их взаимозависимость. Основным из видов объективных факторов, влияющих на законотворчество, на формирование текста закона, являются природно-географические и общественно-исторические основы. В статье рассматриваются суть природно-географических и общественно-исторических условий, их значение, необходимость учитывать их в процессе законотворчества, а также анализируются степень влияния этих факторов на законотворчество страны.

Ключевые слова: Парламент, закон, законодательная деятельность, законодатель, депутат, общество, объективный фактор, общественно-исторические и природно-географические условия, культура, менталитет, традиции

INFLUENCE OF NATURAL- GEOGRAPHICAL AND HISTORICAL-SOCIAL CONDITIONS ON LAWMAKING

The person is not isolated from nature and society. He is united with society in which lives, one of its members. A certain personality in his activity can be conscious and unconscious, free and weak-willed. But in the end he always relies on objective regularities. This is the proved concept. Also this phenomenon concerns lawmaking.

Lawmaking is a target, conscious action of officials on creation of acts. Despite ways of lawmaking, it is known that this activity doesn't happen unjustly and at any time when the lawmaker wishes. Lawmaking arises from different public, political, economic processes, life regularities, and it is connected with them. These processes, certainly, make impact on formation of legal regulations. They, being in dependence or independence from our will, together with lawmaking put certain restrictions for the general behavior of mankind. It is the regularity recognized by scientists of all times.

Being independent from people's will, the processes which revive lawmaking and put any restrictions to it are the objective bases. In the nature, and the bases of society and human lives lie objective bases, regularities which developed over the millennia and centuries. They are independent from our will, and they put certain restrictions for actions of mankind. Also, it is undoubted that they directly influence lawmaking activity. Connection of legislative activity of legislator with objective bases is the need of entire periods. Because, activity of the legislator and an objective basis, need of communication, apart from quality of the law, leads to not depreciation of importance of consciousness and will of the legislator and gives confidence in conscious achievement of goals.

In general objective bases are all situations which are independent from consciousness and will of the subject, i.e. «objective situations (an objective factor) – all situations independent from consciousness, will and desire of persons, groups, party and all mankind» [1. 62 p.]

Category of objective basis (factor) is important. Because, it gives the chance to show that historical movements are defined by objective laws which are independent from consciousness of people and allows to understand how objective course of history is connected with people, with their consciousness, intelligence and action, etc.

There are some objective bases (factors) influencing the legislation. In total they are prerequisites, a driving force of

legislative activity. One of them – natural-geographical and historical-social conditions. If to consider these two conditions separately, then the natural-geographical condition as one of the bases which influence formation of the law in an example of our country is a geographical condition of the Republic of Kazakhstan in today's time. Kazakhstan as well as other countries has its own natural-geographical place. To this place, according to his natural features and being in relationship with them, people of Kazakhstan for a long time have reached acceptable, necessary opportunities for their activity. In my opinion concerning participation of natural-geographical situation of the state on activity of people it is possible to tell the following rule: «On earth each people own territory. Natural feature (climate, soil, a relief, water resources, a geographical arrangement, etc.) of this territory offers people forms of equipment of a production activity and public life, necessary for their demand» [2. 58 p.]. Therefore it isn't casual that not only production activity, but also lawmaking, legislative activity irrespective of the historical period depends and adapts on natural-geographical conditions.

In the last ten-fifteen years cultural-spiritual, social views of our country in many respects imitate abroad views, especially the countries of Europe. In the process of lawmaking it is frequent using of foreign practices, rules. It is impossible to form laws of Kazakhstan rather, in accuracy with other countries. As, one of objective bases – not to reckon with a natural-geographical condition of Kazakhstan or neglect them can lead any activity to the return consequences. In this regard I think it is appropriate to stop on thought of B. Tukushev about this problem. He says: «I am not a supporter of application of any foreign practice to Kazakhstan. We have our own mentality, social and economic features. Therefore we need to use and develop all benefits and right causes. Palm-oil is a very good oil. But, despite this fact it is senseless to grow up it in our climate. It is easier to buy this oil» [3]. And even now legislators and the Government (participants of legislative process) develop laws, drafts of laws disregarding geographical and national mentality of the people. They have to consider and reckon with natural conditions of our republic – features of change of seasons, distinction of weather, soil, etc. Of course, this problem is wider than is told. To geographical conditions also concerns environment. And our ecology not in the best state. And it influences lawmaking process too.

The next objective basis influencing lawmaking is historical-social conditions. They are created

in the process of long interrelation of person and nature. The chain of historical development is continuous, and since first moment, that is since the moment when the person became a person, he is in direct link with nature, considering its regularities people form the culture, national values, customs, ceremonies, different mechanisms of work and daily life, and appropriates equipment of different types of activity which indicate a certain extent of true production work. At all times stories the created own culture, ways of maintaining life, to be exact, concerning Kazakh people, nature of agriculture and cattle breeding, work and receiving profit, ways of existence, customs, national mentality – all this is the objective proof of correct, convenient ways of their development and convenient life. In that case, all these specified situations have to be the main and defining through making legislative acts. Because, natural-social achievements (customs, ceremonies, culture, work and ways of life, etc.) of certain people are results of their development at all times of history. Such situations are formed and adapt in certain living conditions. In this sense it will be pertinent to stop on the following thought: «In spite of the fact that people live in the West, East or South, it is necessary to study and know achievements of all mankind. Also it is necessary to know the following: any culture develops in «environment» of social condition, in this situation they can be used only in case of replacement of one culture with another, in acceptance and absorption of opportunities and achievement of this culture. Own culture describes the real situation of life, and the culture accepted from others describes situations which can be both good or bad» [4. p.59-60]. The author in this thought considers only culture, but regularity concerns to all situations. The conclusion following from everything told: legislator at implementation of legislative activity without separating everything created by people for long time and persistent work, always has to consider common. All this was considered 85 years ago by the leader of Kazakh people Akhmet Baytursynuly. Akhmet Baytursynov demanded that laws (his contents and sense) have to be adopted considering ethnic features of national psychology, their factors of housekeeping. This requirement of this figure can only be supported. As, the laws adopted by state without account and recognition of all traditions and customs created by people in all spheres of history, will lead to the fact that a legal possibility of such laws will be limited in settlement of certain public relations and in the end such laws will hardly find support (among the population) from the people. The wise figure formulated his point of

view thus: «each people have an old traditional way on which he goes. If there is a need to correct this way, then it is necessary to correct only unsuitable moments, without touching the suitable moments. Especially for people which stay in the dark will be difficult to follow on such new and at the same time alien to him way therefore, despite of the fact that roots of the law are identical, laws for each people corresponding to his state, tradition and character are issued» [5. 248 p]. A. Baytursynov points to the importance in activity of the legislator not just to be considered with historically developed social conditions of people, and also pay the legislator's attention that the laws issued (accepted) taking into account with necessary condition, promote prosperity and wellbeing of these people. If the legislator knows customs, tradition and national mentality of people badly (insufficiently), then the laws issued by it will precisely lead to decline or do not lead to the revival and prosperity of people at all. A. Baytursynov's follower scientist Saken Uzbekuly proves epy case of views of the teacher, analyzing negative events which took place in the history of Kazakh people at the Soviet power.

In particular, he writes: «From history it is well known that under the slogan of internationalism the norms of law of imperial character alien to national consciousness and mentality of Kazakh people which had serious consequences for Kazakh people were accepted by establishment of Russian colonial policy and Bolshevik communistic and totalitarian system» [6. 143 p]. Therefore, legislators and all participants of this process shouldn't forget that not to consider reality of objective bases of lawmaking process, will lead to deterioration in welfare of people, environmental disasters, even to fluctuation of bases of democratic objects of the state, and other negative results.

The legislator at execution of conscious activity has to be able to estimate not only natural-geographical, historical- social conditions, but also he has to estimate other important factors which render an influence on legislative activity. Without knowing all aspects and not completely considering bases, rendering on productive legislative activity it is impossible to create favorable conditions for development of lawmaking. Modern practice of lawmaking proves this point (principle).

References

- 1 Antonyan M.O. Sootnoshenie obyekтивnyx usloviy i subyekтивnyx faktorov pri socializme. – Yerevan: Yzd. AN Arm.SSR, 1967. – 239 s.
- 2 Atamanchuk G.V. Teoriya gosudarstvennogo upravleniya. Kurs lektsiy. – M.: jur. lit., 1997. – 400 s.
- 3 Baytursynov A. Ak zholy. – Almaty, 1991.
- 4 Zakonotvorcheskiy process v Respublike Kazakhstan: sostoyanie i problemy. – Almaty, 1997. – 624 s.
- 5 Zakony dolzhny otrazhat uroven democratizatsii // Yurydycheskaya gazeta. 12.04.2000
- 6 Sapargaliyev G. Kazakhstannin biryngay memlekет retindegi ideologiyasini maselelery. //Akikat. – №9-10. – 1999.

Салимгерей А.А.,
Жандосова Ж.Ж., Маулен А.А.

**Социально-значимые болезни,
влияющие на здоровье
молодёжи Республики
Казахстан (на основе
официальных статистических
и социологических
исследований)**

Salimgerei A.A.,
Zhandossova Zh.Zh., Maulen A.A.

**Socially significant diseases
affecting the health of the youth
of the Republic of Kazakhstan
(Based on official statistics and
Social Research)**

Салимгерей А.А.,
Жандосова Ж.Ж., Маулен А.А.

**Қазақстан Республикасы
жастарының денсаулығына
әсер ететін әлеуметтік
манызды аурулар (ресми
статистика және әлеуметтік
зерттеулер негізінде)**

В научной статье отражены официальные статистические данные и результаты социологических исследований по социально-значимым болезням, влияющих на здоровье молодёжи в Республике Казахстан. Авторы показывают динамику развития социально значимых заболеваний и заболеваний, представляющих опасность для окружающих (туберкулёз, СПИД, злокачественные новообразования, сахарный диабет, психические расстройства) среди молодежной среды Республики Казахстан.

Ключевые слова: социально-значимые болезни, эпидемиологическая ситуация, медико-санитарная помощь, СПИД, злокачественные новообразования.

In the scientific article reflected the official statistics and the results of sociological research on socially significant diseases affecting the health of young people in the Republic of Kazakhstan. The authors show the dynamics of social diseases and diseases that pose a danger to others (tuberculosis, AIDS, cancer, diabetes, mental disorders) among the youth of the Republic of Kazakhstan.

Key words: socially significant diseases, epidemiological situation, health care, AIDS, malignant neoplasms.

Үйліми мақалада ресми статистикалық, мәліметтер және Қазақстан Республикасындағы жастардың денсаулығына әсер ететін, әлеуметтік манызы бар аурулар бойынша социологиялық зерттеу нәтижелері көрсетілген. Авторлар Қазақстан Республикасының жастар ортасы арасындағы басқаларға қауіп (туберкулез, СПИД, қатерлі ісік, қант диабеті, психикалық бұзылулар) тәндіретін әлеуметтік мәні бар аурулардың және аурулардың динамикасын көрсетеді.

Түйін сөздер: әлеуметтік манызды аурулар, эпидемиологиялық жағдай, медициналық-санитарлық көмек, ЖКТБ, қатерлі ісіктер.

**СОЦИАЛЬНО-
ЗНАЧИМЫЕ БОЛЕЗНИ,
ВЛИЯЮЩИЕ
НА ЗДОРОВЬЕ
МОЛОДЁЖИ
РЕСПУБЛИКИ
КАЗАХСТАН
(на основе официальных
статистических и
социологических
исследований)**

Утверждение Казахстана как демократического, светского, правового и социального государства, в котором высшей конституционной ценностью признан человек, его жизнь, права и свободы, поставили перед казахстанской наукой новые задачи, связанные с поиском и решением актуальных задач для современного казахстанского общества, одной из которых является проблема эффективной реализации государственной молодежной политики. Согласно статье 4 Закона Республики Казахстан «О государственной молодёжной политике» от 9 февраля 2015 года, одним из основных направлений государственной молодёжной политики является сохранение и укрепление здоровья, формирование здорового образа жизни [1]. В Концепции государственной молодёжной политики Республики Казахстан до 2020 года «Казахстан–2020: путь в будущее» от 27 февраля 2013 года указывается, что в поле реализации государственной молодёжной политики должна войти пропаганда ценности здоровья и спорта. По-прежнему высоко значимым остается принцип солидарной ответственности за своё здоровье, отказа от вредных привычек, ведение здорового образа жизни [2].

Президент Назарбаев Н.А. в Послании народу Казахстана «Новый Казахстан в новом мире» от 28 февраля 2007 года подчеркнул, что одним из направлений государственной политики на новом этапе развития нашей страны должно стать улучшение качества медицинских услуг и развитие высокотехнологичной системы здравоохранения. Качество медицинских услуг является комплексным понятием и зависит от множества ёмких причин, среди которых следует выделить материально-техническую оснащенность медицинских организаций, уровень профессионализма и наличие мотивации клинических специалистов к его повышению, внедрение современных технологий управления процессами организации и оказания медицинской помощи, внедрение эффективных методов оплаты медицинской помощи [3]. Совершенствование управления качеством медицинских услуг занимает важное место в контексте стратегического развития здравоохранения Казахстана до 2020 года. В Послании народу Казахстана «Новое десятилетие – новый экономический подъём – новые возможности Казахстана» от 29 января 2010 года Президент поставил конкретные задачи на

ближайшее десятилетие, в числе которых указал: «Здоровый образ жизни и принцип солидарной ответственности человека за свое здоровье – вот что должно стать главным в государственной политике в сфере здравоохранения и повседневной жизни населения» [4].

Между тем, реализация вышеназванных задач по пропаганде здорового образа жизни во многом обусловлена социально-значимыми заболеваниями среди молодёжи, которые оказывают колоссальный ущерб обществу. В связи с этим, борьба с распространением социально значимых заболеваний среди молодёжи является одним из приоритетных направлений государственной молодёжной политики. Социальная значимость указанных в перечне заболеваний обусловлена их отрицательным влиянием на организм человека, социально-экономическое развитие страны.

Утверждение приказом Министра здравоохранения и социального развития Республики Казахстан от 21 мая 2015 года «Перечня социально значимых заболеваний и заболеваний, представляющих опасность для окружающих» [5] свидетельствует об особой значимости данных заболеваний, где указан перечень следующих заболеваний: туберкулёз, болезнь, вызванная вирусом иммунодефицита человека, и носители вируса иммунодефицита человека, вирусный гепатит В, С, злокачественные новообразования, сахарный диабет, психические расстройства и расстройства поведения, детский церебральный паралич, инфаркт миокарда (первые шесть месяцев), ревматизм, системные поражения соединительной ткани, наследственно-дегенеративные болезни центральной нервной системы, демиелинизирующие болезни центральной нервной системы.

Согласно Государственной программе «Саламатты Қазақстан» на 2011–2015 годы, главными целевыми индикаторами являются снижение заболеваемости туберкулёзом к 2013 году до 98,1, к 2015 году – до 94,7 на 100 тыс. населения; удержание распространенности ВИЧ-инфекции в возрастной группе 15–49 лет в пределах 0,2 – 0,6% [6].

Актуальность проблемы туберкулёза и ВИЧ-инфекции зависит не только от социальных, эпидемиологических, медико-организационных, экологических факторов, но и от санитарно-гигиенических. Анализ основных эпидемиологических показателей по туберкулёзу в республике показывает, что за период с 1995 по 2002 годы наблюдался значительный стабильный рост

заболеваемости туберкулёзом с 70,1 случаев в 1995 году до 164,8 в 2002 году. Ухудшение экологической обстановки, миграционные процессы, снижение жизненного уровня населения, недостаточное финансирование здравоохранения, в том числе и противотуберкулезных мероприятий, привели к значительному ухудшению эпидемиологической ситуации. Начиная с 2002 года наблюдается постепенное снижение показателей заболеваемости туберкулёзом (до 154,3 в 2004 году) и отмечается в целом положительная тенденция к стабилизации эпидемиологической ситуации по туберкулезу.

По данным МЗСР РК, на 2014 год абсолютное число молодёжи в возрасте 15–29 лет, состоящей на учёте в противотуберкулёзных диспансерах, достигло 5 376 человек. При этом наиболее уязвимой оказалась трудоспособная, имеющая достаточно большое количество контактов, возрастная категория от 25-ти до 29-ти лет, удельный вес которой составил 46,6% от общего числа активных больных туберкулёзом, состоящих на учёте в противотуберкулёзных диспансерах. Обращает на себя внимание тот факт, что сравнительный анализ распространения туберкулёзной инфекции среди городской и сельской молодёжи определил незначительное превалирование первого над вторым – 3 102 случая в абсолютных единицах (58%) против 2 274 случаев (42%).

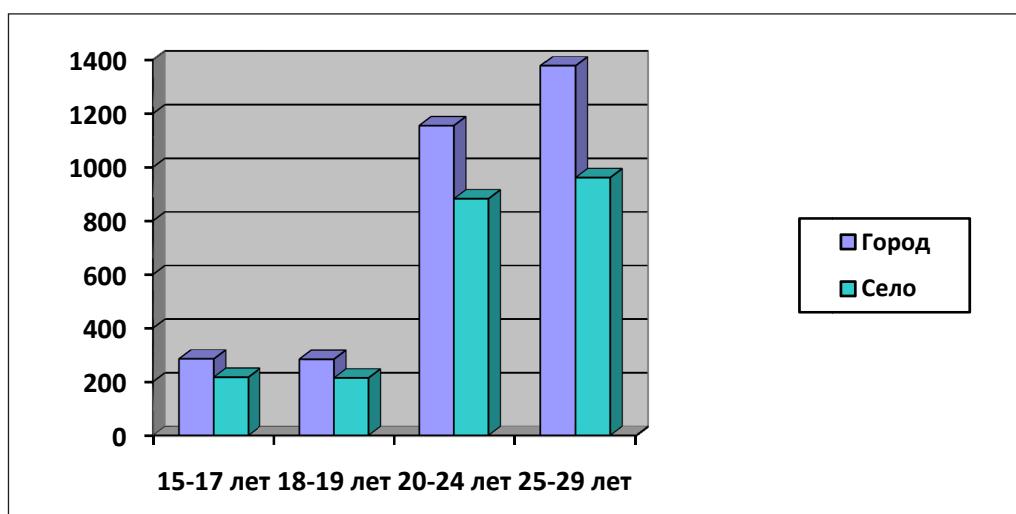
В последнее десятилетие Национальная программа Республики Казахстан по борьбе с туберкулёзом (НТП) продемонстрировала свои возможности по улучшению эпидемиологической ситуации по туберкулёзу за счёт снижения его распространенности на 42,3% в период с 2002 по 2012 год. Большое значение придаётся решимости Правительства в борьбе с туберкулёзом посредством постоянного увеличения средств бюджета на борьбу с туберкулёзом (с 15 миллионов тенге в 2009 г. до 23 млн. тенге в 2012 г., т.е. на 39,1%), а также выделения средств Министерству здравоохранения и социального развития на повышение эффективности противотуберкулёзных служб, привлечение первичной медико-санитарной помощи в контроль туберкулёза, усиление амбулаторного лечения, сокращение ненужной госпитализации больных туберкулёзом и рационализацию противотуберкулёзных служб.

По результатам статистических данных на 2014 год количество численности молодёжи в возрасте 15–29 лет, состоящей на учёте в противотуберкулёзных диспансерах по сравнению с

2013 годом понизилось на 16,4%, включая 5 376 лиц, когда как в 2013 году количество таких лиц составляло 6 430.

Удельный вес молодёжи в возрасте 15–29 лет от общего числа активных больных туберкулёзом за 2014 год понизился на 24,6% (в 2013 году – 27,6%). Такую динамику можно заметить во всех областях страны, кроме Атырауской (увеличился с 34,7% до 37,6%) и Мангистауской (увеличился с 35,2% до 37,9%) областях.

Анализ распространения туберкулёзной инфекции (в региональном разрезе) на 2014 год зафиксировал наиболее высокий уровень заболеваемости молодого поколения в возрасте 15–29-ти лет в областях – Мангистауской (37,9% от общего числа активных больных туберкулёзом, состоящих на учёте в противотуберкулёзных диспансерах) и Атырауской (37,6%), а также в городах – Астана (36,7%) и Алматы (31,1%).

Источник: МЗСР РК.

Рисунок 1 – Сравнительный анализ численности молодежи в возрасте 15–29 лет, состоящей на учёте в противотуберкулёзных диспансерах (абсолютное число), в разрезе город/село на 2014 год

С 1985 года во всем мире резко возросла заболеваемость туберкулёзом. В Республике Казахстан проводится очень много исследований по борьбе с туберкулёзом. В числе основных причин формирования туберкулёза прерывание общего курса химиотерапии и несоблюдение больными режима лечения по различным причинам, т.е. низкая приверженность пациентов к непрерывному лечению. Рост случаев с перерывами в лечении и неблагоприятными исходами способствуют увеличению резервуара туберкулезной инфекции в обществе, и соответственно растёт число людей, инфицируемых резистентными штаммами микобактерий туберкулёза [7]. Этот новый рост обусловлен распространением штаммов туберкулёзных палочек, которые развили высокую устойчивость к антибиотикам, а также увеличением ВИЧ-инфицированных и больных СПИДом, у которых силь-

но ослаблена иммунная система, что делает этих людей беззащитными перед инфекцией. Этому способствует неполный охват диагностическим исследованием крупного рогатого скота (КРС), отсутствие прижизненной дифференциации специфических туберкулиновых реакций от неспецифических, в результате чего молочная и мясная продукция могут явиться источником заражения населения туберкулёзом. Во многих крестьянских хозяйствах и частных подворьях внешняя среда полностью не санируется [8].

По данному вопросу лауреат Нобелевской премии австралиец Макфарлейн Бернет писал, чтобы успешно бороться с инфекционными болезнями, гораздо полезнее изучать, каким образом патогенный вид выживает в природе, чем понимать процесс инфицирования. Можно до бесконечности выявлять, обнаруживать инфицированных и больных животных, оставляя

без внимания возбудителя во внешней среде. Однако меры, приводящие к гибели возбудителя во внешней среде, прекращают цепь перезаряжений [9].

В этой связи в Казахстане необходимо улучшать совместную медицинскую и ветеринарную работу по борьбе с туберкулезом молодежи, учитывая и решая совместно проблемы, связанные с приготовлениями пищи в общественных местах, употребление алкоголя.

В настоящее время среди молодёжи стало модным разведение домашних и экзотических животных. В результате усиливается в городах и поселках количество собак, что приводит к тесному соседству и непосредственному контакту. По данным исследователей, домашние животные являются источником заражения более 300 болезней (туберкулёз, бруцеллез, эхинококоз, токсокароз и др.). Туберкулёз среди собак имеет значительное распространение и, возможно, миграция *M.tuberculosis* от больного туберкулёзом человека к собакам и, наоборот, от собаки к человеку.

Эпидемия ВИЧ-инфекции в Республике Казахстан находится в концентрированной стадии. Так, по данным Республиканского центра по профилактике и борьбе со СПИД, общее число ВИЧ-инфицированных граждан Республики Казахстан, с начала регистрации ВИЧ-инфекции на 31 декабря 2013 года, составило 19 905 человек. ВИЧ остается одной из основных проблем глобального общественного здравоохранения: на сегодняшний день он унёс более 39 миллионов человеческих жизней. В 2014 году 1,2 [1,0–1,5] миллиона людей в мире умерли от причин, связанных с ВИЧ. В Казахстане на 1 октября 2015 года с нарастающим итогом зарегистрировано 23 866 ВИЧ-инфицированных.

Численность юношей и девушек Республики Казахстан в возрасте 15–29-ти лет, состоящих на учёте в центрах по профилактике и борьбе со СПИДом, в 2014 году составила 2 140 человека. Удельный вес ВИЧ-инфицированных молодых людей в Атырауской и Актюбинской областях составил 24% и 21,80% от общего числа людей, состоящих на диспансерном учёте в данных регионах. Наименьшая распространенность ВИЧ-инфицированных наблюдалась в Жамбылском регионе (9,33% от общего числа людей, состоящих на диспансерном учёте в Жамбылской области).

В течение последних пяти лет (2009–2013 годы) в Республике Казахстан увеличилось абсолютное число заболевших злокачественными

новообразованиями (далее – ЗНО): если в 2009 году было зарегистрировано 29071 заболевших, то к концу 2013 года их число возросло до 33029. Показатель смертности от ЗНО за последние пять лет снизился с 107,4 на 100 тыс. населения в 2009 году до 101,8 на 100 тыс. населения в 2013 году. Снижение показателя смертности связано, в первую очередь, с улучшением диагностики ЗНО на ранних стадиях и эффективностью результатов лечения. На сегодня в структуре смертности населения в Казахстане, как и в развитых странах мира, первое место занимает смертность от болезней системы кровообращения, а на втором месте – онкологические заболевания. Наиболее часто встречающимися ЗНО в 2013 году в республике были рак молочной железы (11,7%), рак легкого (11,4%), рак кожи (11,2%), рак желудка (8,5%), рак шейки матки (4,9%), рак ободочной (4,6%) и прямой кишки (4,3%), рак пищевода (3,8%) [6].

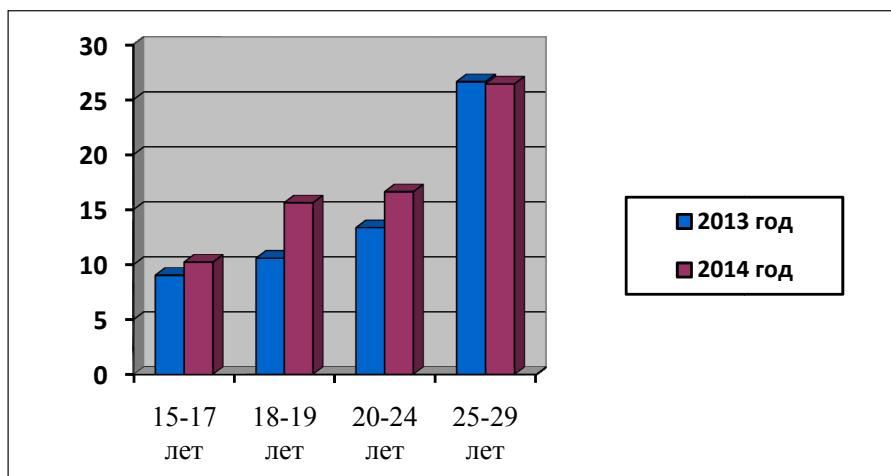
По прогнозам Всемирной организации здравоохранения, заболеваемость и смертность от злокачественных новообразований до 2020 года во всём мире увеличатся в 1,5–2 раза. Более 60% новых случаев заболевания раком зарегистрированы в странах Африки, Азии и Центральной и Южной Америки. Согласно статистическим данным ВОЗ 2014 года, во всем мире от рака умирают 23,100 человек из них 12,200 мужчины [10]. Аналогичная тенденция роста заболеваемости раком характерна и для Республики Казахстан [11]. Анализ уровня онкологических заболеваний среди молодёжи за 2014 год показал наиболее высокие его значения в возрастной группе 25–29 лет, т.е. 26,4 случаев на 100 тысяч населения. Сравнив статистические данные 2013 и 2014 годов, можно сделать вывод о том, что уровень онкопатологий среди молодёжи в возрасте 15–17, 18–19, 20–24 лет значительно вырос, кроме молодёжи в возрасте 25–29 лет, в котором можно заметить незначительное уменьшение (рис. 2).

Наибольшее количество случаев злокачественных новообразований зарегистрировано за 2014 год среди молодёжи старшей возрастной группы 25–29-ти лет в Кызылординской области (43,1 случаев на 100 тысяч населения), Северо-Казахстанской области (39,3 на 100 тысяч населения) и в Западно-Казахстанской области (35,2 на 100 тысяч населения).

Проблемы психического здоровья являются актуальными для всех стран мира. По данным ВОЗ, каждый четвертый-пятый житель Земли страдает тем или иным психическим расстрой-

ством, каждый второй имеет шанс заболеть психическим расстройством в течение жизни. Большинство из них (52%) – это лица с пограничными психическими расстройствами. Самое распространенное психическое заболевание – это депрессия. По прогнозам ВОЗ, к 2020 году депрессия будет занимать первое место среди заболеваний по длительности нетрудоспособ-

ности в году. В настоящее время депрессией страдают 26% женщин и 12% мужчин. Не менее важной проблемой являются суициды, которые в ряде случаев связаны с депрессией. По данным ВОЗ, более 800 тысяч человек ежегодно погибают в результате самоубийства, которое является второй по значимости причиной смерти людей в возрасте 15–29 лет.

Источник: МЗСР РК.

Рисунок 2 – Уровень онкологии среди молодежи в возрасте 15–29 лет (на 100 тысяч населения) за 2014 год

По оценкам ВОЗ, примерно у 20% детей и подростков в мире имеются психические расстройства или проблемы. Около половины психических расстройств начинается в возрасте до 14 лет. Психоневрологические расстройства входят в число ведущих причин инвалидности среди молодых людей в мире [12].

Численность молодёжи в возрасте 15–29-ти лет, состоящей на учёте с психическими расстройствами и расстройствами поведения в результате употребления алкоголя, в двухлетней динамике понизилась на 24,4%, составив на 1 января 2015 года 22 689 случаев против 30 013 случаев на начало 2014 года (таб. 3).

Таблица 3 – Численность молодёжи в возрасте 15–29-ти лет, состоящей на учёте с психическими расстройствами и расстройствами поведения в результате употребления алкоголя на 1 января 2015 года

Начало 2014 года		На 1 января 2015 года			
30 013		22 689			
	15–17 лет	18–19 лет	20–24 лет	25–29 лет	
	1 353	1 185	5 892	14 259	

Источник: МЗСР РК.

Самой уязвимой возрастной группой по данному заболеванию оказалась молодёжь в возрасте 25–29 лет. Наиболее высокий уровень забо-

леваемости молодежи от 15 до 29 лет наблюдается в городе Алматы, абсолютное число лиц, состоящих на учёте в этом возрасте, составляет 2 765, и

12,1% лиц в общем количестве лиц, состоящих на учёте в этом регионе, Восточно-Казахстанская (2 429/9,9%) и Карагандинские области (1430/8,5%).

Анализ численности молодёжи, состоящей на учёте с психическими расстройствами и расстройствами поведения в результате употребления наркотических средств и психотропных веществ (кроме табака), на 1 января 2015 года показал, что основная категория такой молодёжи приходится к возрастной группе молодёжи 25–29 лет, что составляет 5 466 тысяч в абсолютном числе (16,1% от общего числа молодёжи, состоящих на учёте).

В Казахстане до 10% детей школьного возраста имеют избыточный вес, причина – малоподвижный образ жизни и несбалансированное питание, что приводит к сахарному диабету [14]. Согласно данным МЗСР РК, наибольшее количество молодёжи в возрасте 15–17 и 21–30 лет, состоящей на учёте с сахарным диабетом в 2014 году, приходится на Алматы, Карагандинскую и Южно-Казахстанскую области, которые составляют 558, 468 и 440 лиц.

По мнению экспертов Всемирной организации здравоохранения (ВОЗ), в среднем

10% всего населения земного шара составляют инвалиды, из которых 150 миллионов дети. По данным Национального генетического Регистра Республики Казахстан ежегодно в Казахстане рождается от 2000 до 3500 детей с врождённой и наследственной патологией, что составляет 20,0–24,3 на 1000 новорожденных. По данным Министерства здравоохранения Республики Казахстан (МЗ РК) частота перинатальных поражений центральной нервной системы (ППЦНС) составляет 7,5–22,4% в структуре заболеваемости детей этой возрастной категории. Это положение определяется как социальное явление, имеющее тенденцию к росту, поскольку к 2015 году ожидается увеличение ППЦНС на 11%.

Согласно итогам проведенного социологического исследования, по мнению молодёжи, очередность по важности, подлежащая выполнению в первую очередь, является деятельность по «здравоохранению», которая составляет 54,8% и «деятельность по профилактике правонарушений, наркомании, алкоголизма и др.» – 49,1% из опрошенных (таб. 4).

Таблица 4 – Мнения респондентов по поводу очередности решения той или иной задачи (извлечения)

№	Условия, возможности, связанные с жизнью, семьей, трудом, обучением и воспитанием молодежи, и они мною оценены как «плохо», «очень плохо» или «их вовсе нет»	Возможные ответы				Не могу ответить, нужно это или нет
		В первую очередь	Это можно сделать позже	Это у нас плохо (такого нет) и было бы желательно сделать	Такого нет и оно не нужно	
1	Здравоохранение	54,8	23,9	12,6	3,1	5,0
2	Возможности, созданные для отдыха, развлечения молодежи	40,5	34,3	14,4	3,6	6,4
3	Возможности заниматься спортом	46,7	32,4	10,2	4,9	5,1
4	Деятельность по профилактике правонарушений, наркомании, алкоголизма и др.	49,1	24,9	11,9	5,3	7,9

Источник: социологическое исследование [15]

Рассмотрев вышеуказанные статистические данные и динамику заболеваний молодёжи можно прийти к выводу о том, что здоровье и образ жизни молодёжи в Республике Казахстан вызывают тревогу и требуют повышенного внимания всех заинтересованных министерств, ведомств и общественности:

– в Казахстане существует проблема молодёжи с социально-значимыми заболеваниями, число которых имеет явную тенденцию к росту;

– требуется детальный анализ состояния заболеваемости психическими и поведенческими расстройствами у молодёжи для принятия адекватных мер на государственном уровне;

– неэффективность законодательной базы, отсутствие специальных программ, направленных на таких лиц, необразованность в этой области родителей, учителей и общественности диктует необходимость создания совместными усилиями специалистов системы образования, здравоохранения, социальных и юридических служб пакета документов, позволяющих решить проблемы молодых людей с социально-значимыми заболеваниями;

– необходимо активное привлечение родителей, учителей, специалистов в области здравоохранения и психологии, общественности к реализации всех совместных мероприятий.

При анализе результатов социологического исследования можно сделать вывод о том, что молодёжь страны относится к своему здоровью небезразлично и стремление молодёжи придерживаться принципа солидарной ответственности человека за свое здоровье. Так как основной причиной распространения социально-значимых заболеваний среди молодёжи является недостаточная информированность молодёжи по данным заболеваниям, молодые люди не представляют, какую именно опасность для

здоровья могут нести эти заболевания. В связи с этим рекомендуется проведение общественно-информационные акции среди молодёжи, а именно в школах, учебных заведениях, а также в общественных местах о причинах распространения и влияния на организм человека.

Также, в данное время успешно работают шесть скрининговых программ по определению форм рака в ранней стадии среди населения. Рекомендуется внедрить такие программы раннего определения заболеваний по социально-значимым заболеваниям.

Мнения экспертов по поводу заболеваний молодёжи:

Причинами низкого уровня здоровья населения, а именно молодёжи, являются недостаточная информированность, грамотность и мотивация населения в вопросах ведения здорового образа жизни и профилактики болезней, сохранение неблагоприятных условий окружающей среды. Кроме того, сохраняется слабая профилактическая активность системы здравоохранения, то есть ориентация на лечение болезней, а не на их предотвращение.

Литература

- 1 Закон Республики Казахстан от 9 февраля 2015 года № 285-V «О государственной молодёжной политике» // Казахстанская правда – 2015. – 11 февраля. – № 27 (27903).
- 2 Постановление Правительства Республики Казахстан от 27 февраля 2013 года № 191 «О Концепции государственной молодежной политики Республики Казахстан до 2020 года «Казахстан 2020: путь в будущее» (с изменениями по состоянию на 05.02.2015 г.) // Источник: ИС ПАРАГРАФ, 23.09.2015 16:22:30
- 3 Новый Казахстан в новом мире. Послание Президента Республики Казахстан народу Казахстана, г. Астана, 28 февраля 2007 года // Казахстанская правда. – 2007. – 1 марта. – № 33 (25278).
- 4 Послание Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева народу Казахстана «Новое десятилетие – новый экономический подъем – новые возможности Казахстана», г. Астана, 29 января 2010 года // http://adilet.zan.kz/rus/docs/K100002010_z135
- 5 Приказ Министра здравоохранения и социального развития Республики Казахстан от 21 мая 2015 года № 367 «Об утверждении перечня социально значимых заболеваний и заболеваний, представляющих опасность для окружающих» // Информационно-правовая система нормативных правовых актов РК «Әділет» 15 июля 2015 г.
- 6 Указ Президента Республики Казахстан от 1 февраля 2010 года № 922 «О Стратегическом плане развития Республики Казахстан до 2020 года» об утверждении Государственной программы развития здравоохранения Республики Казахстан «Саламатты Қазақстан» на 2011–2015 годы // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/U1000001113>
- 7 Маймаков Т.А. Медико-экономические основы совершенствования медицинской помощи больным лекарственно – устойчивыми формами туберкулеза. – Алматы. 2014. – С. 115. // <http://kaznmu.kz/rus/wp-content/uploads/2014/07/.pdf>
- 8 Жумаш А.С. Туберкуләз и смешанные инфекции животных. – Алматы, 2014г. – 315с. – С. 53.
- 9 http://doppersupown.clan.su/news/ob_ehkologii_mikobakterij_tuberkulzoza/2014-03-02-199
- 10 <http://www.who.int/gho/ru/>
- 11 Постановление Правительства Республики Казахстан от 29 марта 2012 года № 366 «Об утверждении Программы развития онкологической помощи в Республике Казахстан на 2012–2016 годы» // http://www.Mz.gov.kz/files/PPRK_366.html
- 12 <http://www.zakon.kz/4748053-vsemirnyjj-den-psikhicheskogo-zdorovja.html>
- 13 <http://www.who.int/gho/ru/>
- 14 <http://www.inform.kz/rus/article/2809243>
- 15 Оспанов С.И. Отчёт о социологическом исследовании. – Алматы, 2015. – 102 с.

References

- 1 Law of the Republic of Kazakhstan dated February 9, 2015 № 285-V «On state youth policy» // Kazakhstanskaya Pravda – 2015 – 11 February. – № 27 (27903).
- 2 Resolution of the Republic of Kazakhstan dated February 27, 2013 № 191 «On the Concept of the state youth policy of Kazakhstan up to 2020» Kazakhstan 2020: The Path to the Future «(with amendments as of 05.02.2015 was) // Source: EC ARTICLE, 09/23/2015 16:22:30
- 3 New Kazakhstan in the new world. Message from the President of the Republic of Kazakhstan to the people of Kazakhstan, Astana, 28 February 2007 // Kazakhstanskaya Pravda. – 2007 – 1 March. – № 33 (25278).
- 4 Address of the President of the Republic of Kazakhstan NA Nazarbayev to people of Kazakhstan «New Decade – New Economic Growth – New Opportunities for Kazakhstan», Astana, January 29, 2010 // http://adilet.zan.kz/rus/docs/K100002010_z135
- 5 Order of the Minister of Health and Social Development of the Republic of Kazakhstan dated May 21, 2015 № 367 «On approving the list of socially significant diseases and diseases that pose a danger to others» // Information-legal system of normative legal acts of the Republic of Kazakhstan «Adilet» July 15, 2015
- 6 The Republic of Kazakhstan President's Decree dated February 1, 2010 № 922 «On the Strategic Development Plan of the Republic of Kazakhstan up to 2020» on the approval of the State program «Salamatty Kazakhstan» Health of the Republic of Kazakhstan for 2011-2015 // <http://adilet.zan.kz / rus / docs / U1000001113>
- 7 TA Maimak Medico-economic bases of perfection of medical care to patients with drug – resistant tuberculosis. – Almaty, 2014. – S. 115. // <http://kaznmu.kz/rus/wp-content/uploads/2014/07/.pdf>
- 8 Zhumash AS Tuberculosis and mixed animal infection. – Almaty, 2014. – 315c. – S. 53.
- 9 http://doppersupown.clan.su/news/ob_ekologii_mikobakterij_tuberkulzoza/2014-03-02-199
- 10 <http://www.who.int/gho/ru/>
- 11 Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan from March 29, 2012 № 366 «On Approval of cancer care development program in the Republic of Kazakhstan for 2012-2016» // http://www.Mz.gov.kz/files/PPRK_366.html
- 12 <http://www.zakon.kz/4748053-vsemirnyjj-den-psikhicheskogo-zdorovja.html>
- 13 <http://www.who.int/gho/ru/>
- 14 <http://www.inform.kz/rus/article/2809243>
- 15 S. Ospanov Report on sociological research. – Almaty, 2015. – 102 p.

Dochshanova A.S.,
Smatlayev N.B.

**General issues of liability for
harm caused for life and health
in Germany and Kazakhstan:
comparative analyses**

Дошанова А.С., Сматлаев Н.Б.

**Германия мен Қазақстандағы
өмір мен деңсаулыққа
келтірілген зияны үшін
жауапкершіліктің жалпы
мәселелері: салыстырмалы
талдау**

Дошанова А.С., Сматлаев Н.Б.

**Общие вопросы
ответственности за вред
жизни и здоровью в Германии
и Казахстане: сравнительный
анализ**

This article deals with the comparative analyses of legislation of Germany and Kazakhstan on liability for harm caused for life and health. The system of tort legislation of Kazakhstan and Germany is shown. The differences between the German Civil Code and the Civil code of the Republic of Kazakhstan are demonstrated. Also common features of these normative acts are defined. Moreover, advantages and disadvantages of both sides are analyzed.

Key words: tort obligation, life, health, Germany, Kazakhstan.

Макалада Германия мен Қазақстандағы өмір мен деңсаулыққа келтірілген зияны үшін жауапкершіліктің жалпы мәселелеріне салыстырмалы талдау жасалынды. Германия мен Қазақстанның деликтілік заңнамасының жүйесі көрсетілді. Германия азаматтық кодексі мен Қазақстан Республикасының азаматтық кодексінің айырмашылықтары көрсетілді. Екі нормативтік актілердің ұқсастықтары да анықталды. Оған қоса екі жақтың артықшылықтары мен кемшіліктері талқыланды.

Түйін сөздер: деликтілік міндеттеме, өмір, деңсаулық, Германия, Қазақстан.

В статье проводится сравнительный анализ законодательства Германии и Казахстана по вопросам ответственности за вред жизни и здоровью. Показана система деликтного законодательства Германии и Казахстана. Выявлены различия между Германским Гражданским уложением и Гражданским кодексом Республики Казахстан. Также определены общие черты данных нормативных актов. Более того, проанализированы преимущества и недостатки каждой стороны.

Ключевые слова: деликтное обязательство, жизнь, здоровье, Германия, Казахстан.

**GENERAL ISSUES OF
LIABILITY FOR HARM
CAUSED FOR LIFE AND
HEALTH IN GERMANY
AND KAZAKHSTAN:
COMPARATIVE
ANALYSES**

The Republic of Kazakhstan is one of the countries which legislation is based on the principles of continental legal system. Continental law is a legal system that has laws written into a collection, codified and are created only by statutes, legislation, parliament or supreme legislative organ. This is the most often met legal system in modern world [1].

The main concept of Continental system was first created in Roman Empire by the initiative of emperor Justinian – «Code of Justinian» in 530 AD and was spread widely. Later, with the invasion of German tribes, this system experienced considerable changes after which it became Romano-Germanic legal system. Not only this, but also, during the Middle Ages, such concepts as natural law, ecclesiastical practices, legislative positivism and others also shaped this system. Roman system served as basic conceptual component to all modern Continental legal systems.

Civil legal system proceeds general principles, distinguishes substantive and procedural rules, also it holds legislation as primary source of law. There are no precedents used in court system of civil legal systems. The courts are inquisitorial which means that the judge endeavours to know facts about the case and at the same time he/she represents the interests of the state in trial. Judges in this system are specially trained judicial-officers.

The very basic tenet of this oldest surviving legal system is to provide society and people with written collection of laws that will apply them and that judges must follow [1].

One of the most experienced states which uses the principles and provisions of Roman-German legal system is Germany. Situation of Kazakhstan and Germany at different levels of economic development undoubtedly requires the comparative analyses of legislation of both countries. To date the issue of legal regulation of the compensation for harm caused for life and health is very important because of the majority of cases of a different legal nature.

German Civil Code, German Bürgerliches Gesetzbuch, the body of codified private law that went into effect in the German empire in 1900. Though it has been modified, it remains in effect.

The code is divided into five parts. The first is general, covering concepts of personal rights and legal personality. The subjects of the other four parts are: obligations, including concepts of sale and

contract; things, including immovable and movable property; domestic relations; and succession [2].

Title 27 of the german Civil Code considers Torts. In accordance with the section 823 «A person who, intentionally or negligently, unlawfully injures the life, body, health, freedom, property or another right of another person is liable to make compensation to the other party for the damage arising from this [3].

The Civil code of the Republic of Kazakhstan also provides in its article 917, that **damage (property and (or) non-property)** caused by illegal actions (a failure to act) to property or non-property benefits and rights of the citizen and legal entities shall be subject to compensation in full amount by an entity who caused the damage [4].

The first difference between the legislation of two countries is shown in Section 825, which provides liability for a person who induces another person to undertake or acquiesce in sexual acts by cunning, duress or abuse of a dependency relationship is liable to him for the resulting damage incurred.Kazakhstan legislation does not contain such a norm.

German legislation also provides possibility to exclude or reduce the responsibility.A person who, in a state of unconsciousness or in a state of pathological mental disturbance precluding free exercise of will, inflicts damage on another person is not responsible for such damage. If he has temporarily induced such a state in himself with alcoholic beverages or similar means, he is then responsible for damage that he unlawfully causes in this state as if he were responsible because of negligence; responsibility does not ensue if he came into this state without fault.

In Kazakhstan there are other foundations. Damage which have arisen due to the intention of the injured shall not be subject to reimbursement. If gross carelessness of the injured himself promoted the emergence or increase of the damage, then, depending on the extent of the fault of the injured and the person who caused the damage, the amount of compensation must be decreased. A court may reduce the amount of compensation for damage inflicted by a citizen, subject to his property status, except for cases when the damage was caused by the actions committed intentionally.

There are also special rules for responsibility of minors.

- A person who has not reached the age of seven is not responsible for damage caused to another person.

- A person who has reached the age of seven but not the age of ten is not responsible for damage that

he inflicts on another party in an accident involving a motor vehicle, a railway or a suspension railway. This does not apply if he intentionally caused the injury.

- A person who has not yet reached the age of eighteen isnot responsible for damage he inflicts on another person if, when committing the damaging act, he does not have the insight required to recognise his responsibility [3].

In Kazakhstan there is a division of minors for two groups: under 14 and between 14 and 18 years old.

- The parents (adopters), guardians shall be liable for the damage caused by a minor under fourteen years of age, unless they prove that the damage was caused through no fault of theirs.

- The minors at the age from 14 till 18 years shall be independently liable, on general grounds, for the damage caused by them [4].

Section 833 regulates the liability of animal keeper.If a human being is killed by an animal or if the body or the health of a human being is injured by an animal or a thing is damaged by an animal, then the person who keeps the animal is liable to compensate the injured person for the damage arising from this.Liability in damages does not apply if the damage is caused by a domestic animal intended to serve the occupation, economic activity or subsistence of the keeper of the animal and either the keeper of the animal in supervising the animal has exercised reasonable care or the damage would also have occurred even if this care had been exercised.

There is an interesting interpretation of the liability of the owner of a plot of land in german legislation.If a human being is killed or if the body or the health of a human being is injured or a thing is damaged by the collapse of a building or any other structure attached to a plot of land or by parts of the building or structure breaking off, then the possessor of the plot of land is liable to make compensation to the injured person for damage resulting from this, to the extent that the collapse or severing is a consequence of defective construction or inadequate upkeep. Liability in damages does not apply if the possessor has observed reasonable care for the purpose of avoiding danger.A previous possessor of the plot of land is responsible for the damage if the collapse or breaking off occurs within one year after he vacated possession, unless during his period of possession he exercised reasonable care or a later possessor would have been able to avoid the danger by observing this care [3].

In Kazakhstan these situations are combined in article 931 «**Liability for Damage Caused by Activ-**

ity Which Create Increased Danger for the People (Source of Increased Danger)». Legal entities and citizens whose activity is connected with increased danger for the people (transport organisations, industrial enterprises, constructions, owners of transport vehicles, and others) shall be obligated to cover damage caused by the source of increased danger, unless they prove the damage emerged due to force majeure or by the intention of the injured.

The obligations of compensation for the damage shall be imposed on a legal entity or a citizen who own the source of increased danger under the right to ownership, business management, or the right to operative management, or under any other legal basis (contract of property rent, power of attorney for the right to drive a transport vehicle, by virtue instructions of the authorised body concerning the transfer of the source, etc.) [4].

The issues of estimating the payment compensation are of large importance. German legislation provides if the earning capacity of the injured person is eliminated or reduced as the result of an injury to body or health or if his needs are increased, then the injured person is to be given damages by payment of an annuity. The life annuity is payable in advance. An annuity in money is payable for three months in advance; in the case of another kind of annuity, the period of time for which it must be paid in advance is determined according to the quality and purpose of the annuity.

Whether the person liable in damages must provide security and in what kind and in what amount is determined by the circumstances. In lieu of the annuity, the injured person may demand a lump sum settlement if there is a compelling reason for doing so. The claim is not excluded by the fact that another person must provide the injured person with maintenance.

In cases where death is caused, the person liable in damages must reimburse the costs of a funer-

al to the person under a duty to bear these costs. If the person killed, at the time of the injury, stood in a relationship to a third party on the basis of which he was obliged or might become obliged by operation of law to provide maintenance for that person and if the third party has as a result of the death been deprived of his right to maintenance, then the person liable in damages must give the third party damages by payment of an annuity to the extent that the person killed would have been obliged to provide maintenance for the presumed duration of his life. Liability in damages also arises where the third party at the time of injury had been conceived but not yet born.

In the case of death or injury to body or health, or in the case of deprivation of liberty, the person liable in damages must give a third party compensation for loss of services by payment of an annuity if the injured person by operation of law was under a duty to the third party to render services in the household or business of the latter [3].

In Kazakhstan when inflicting to a citizen of injure or any other harm to the health, compensation shall be subject with respect to earnings (income) lost by the injured which he definitely might have, as well as expenses caused by the damage to the health (on treatment, additional meals, purchase of medicines, making of prosthetic appliances, taking care of him by other person, sanatorium and health resort treatment, acquiring of special purpose transport vehicles, preparation to another occupation, etc.), if it is recognised that the injured is in need of all of these kinds of aid and care, and does not get them free of charge [4].

To sum up, the differences between two legislative systems shown on the example of life and health injuries are not substantial. In some usses German legislation provides a wider interpretation, but in others Kazakhstan civil code regulates obligations in detail and more official.

References

- 1 <http://www.ukessays.com/essays/law/understanding-continental-and-common-law-legal-systems-law-essay.php>
- 2 <http://www.britannica.com/topic/German-Civil-Code>
- 3 Geramn Civil Code BG // http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/
- 4 The Civil Code of the Republic of Kazakhstan dated 27 December 1994 // IS Paragraph.

Досжанов Б.Б., Ищенова Г.Т.

**Государственно-правовое
регулирование внешней
миграции в Казахстане
в рамках единого
экономического пространства**

Doszhanov B.B., Ichshanova G.T.

**Kazakhstan's International
Migration Regulation in the
framework of the Common
Economic Space**

Досжанов Б.Б., Ищенова Г.Т.

**Бірыңғай экономикалық
кеністік шенберінде
Қазақстанның сыртқы
көші-қон мәселесін
мемлекеттік-құқықтық реттеу**

Государственно-правовое регулирование внешней миграции в стране было и остаётся непоследовательным и малоэффективным. Значение регулирования внешней миграции приобретает еще большую остроту в связи с образованием Таможенного союза и ЕврАзЭС. Представляется, что из-за проблем с реализацией и соблюдением миграционных правил незарегистрированные мигранты вытеснены в «теневую» экономику страны. В связи с этим в данной статье предпринята анализ миграционной политики Казахстана в отношении регулирования трудовой миграции.

Ключевые слова: внешняя миграция, трудовая миграция, незаконная трудовая миграция, меры регулирования внешней миграции.

The state-legal regulation of external migration in the country was and remains inconsistent and ineffective. The value of regulation of external migration gains still big relevance in connection with formation of the Customs union and EAU. Because of problems with realization and observance of migratory rules, the unregistered migrants are forced out in «shadow» national economy. In this regard in this article the analysis of migration policy of Kazakhstan concerning regulation of labor migration is undertaken.

Key words: external migration, labor migration, illegal labor migration, measures to regulate foreign migration.

Еліміздегі сыртқы көші-қон мәселесін мемлекеттік-құқықтық реттеу өлі де ретсіз және тиімсіз жүргізілуде. Сыртқы көші-қонды реттеудің маңызы Кеден одағы мен ЕурАзЭҚ құрылуымен байланысты арта түсті. Айталық, көші-қон ережелерін сақтау мен жүзеге асыру мәселелері үшін, тіркелмеген мигранттар елдің «көленкелі» экономикасының шенберінде қалып отыр. Осыған орай, бұл макалада еңбек миграциясын реттеуге байланысты Қазақстанның көші-қон саясатына талдау жүргізілген.

Түйін сөздер: сыртқы көші-қон, еңбек миграциясы, зансыз еңбек миграциясы, сыртқы көші-қонды реттеу шаралары.

¹Казахский национальный педагогический университет имени Абая,
Республика Казахстан, г. Алматы

²Университет Нархоз,
Республика Казахстан, г. Алматы

*E-mail: bulat8188@mail.ru

ГОСУДАРСТВЕННО- ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ВНЕШНЕЙ МИГРАЦИИ В КАЗАХСТАНЕ В РАМКАХ ЕДИНОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО ПРОСТРАНСТВА

Введение

Острота миграционной проблемы в Казахстане объясняется рядом факторов как политического, так и социально-экономического характера. Во многом это объясняется спецификой процесса образования независимых государств в рамках СНГ, политическими амбициями руководителей ряда новых постсоветских государств, внутренними и межгосударственными конфликтами, взрывами бытового национализма и проявлениями нетерпимости к другим этническим группам и т.д. Однако, в основе миграционной проблемы лежат, в первую очередь, все же объективные экономические факторы, имеющие долговременный характер, иными словами, актуальность темы данной статьи продиктована не конъюнктурой политической обстановки, а необходимостью более глубокого изучения экономических аспектов растущей мобильности трудовых ресурсов как решающего фактора производства современного рыночного хозяйства.

Основная часть

Сегодня Казахстан делает акцент на привлечение квалифицированной иностранной рабочей силы для осуществления трудовой деятельности на территории страны. Первоначально квота применялась в основном в отношении иностранных компаний, работающих в Казахстане, с целью разрешить им привлекать ограниченное количество иностранных руководителей, специалистов и рабочих для выполнения функций и работ, требующих высокой квалификации. В то же время в последние годы иностранная рабочая сила активно привлекается и отечественными работодателями, в частности, в строительстве и сельском хозяйстве. С учетом этого, начиная с 2006 года, правительенная квота на привлечение иностранной рабочей силы включает квоты на привлечение квалифицированных рабочих и сельскохозяйственных работников.

Казахстан придерживается политики поддержания только временной трудовой миграции, в том числе в отношении квалифицированных специалистов и работников, осуществляя

выдачу разрешений работодателям на привлечение иностранной рабочей силы сроком не более чем на один год. Поддержка и предоставление условий для иммиграции в Казахстан определенных категорий иностранцев основывается на признании прав определенных лиц на возвращение на историческую родину и воссоединение с семьей (речь идет о лицах, родившихся на территории Казахстана либо ранее имевших казахстанское гражданство, о членах их семей, гражданах бывших республик Советского Союза, имеющих близких родственников – граждан Казахстана). При этом лица, получившие право постоянного проживания в стране, не признаются в качестве трудовых мигрантов.

В частности, в статье 4 Закона о миграции Казахстана среди основных принципов государственной политики в области миграции обозначен дифференцированный подход государства к регулированию различных видов иммиграции. Тогда как среди задач государственной политики в области миграции населения обозначены:

- организация рационального расселения оралманов (репатриантов) с учетом интересов демографического и социально-экономического развития регионов;
- привлечение высококвалифицированной иностранной рабочей силы для осуществления трудовой деятельности в Республике Казахстан;
- защита внутреннего рынка труда путем квотирования привлечения иностранной рабочей силы;
- содействие переселению на историческую родину этнических казахов;
- международное сотрудничество в сфере регулирования миграционных процессов, предупреждения и пресечения незаконной иммиграции [1].

Иммигранты, прибывающие с целью осуществления трудовой деятельности, делятся на следующие категории:

- 1) иностранные работники – иммигранты, прибывшие или привлекаемые работодателями для осуществления трудовой деятельности на территории Республики Казахстан;
- 2) бизнес-иммигранты – иммигранты, прибывшие с целью осуществления предпринимательской деятельности в соответствии с законодательством Республики Казахстан;
- 3) сезонные иностранные работники – иммигранты, привлекаемые на работу работодателями для выполнения сезонных работ, которые в силу климатических или иных природных усло-

вий выполняются в течение определенного периода (сезона), но не более одного года;

4) трудовые иммигранты – иммигранты, прибывшие в Республику Казахстан в качестве домашних работников с целью выполнения работ (оказания услуг) у работодателей – физических лиц в домашнем хозяйстве на основании разрешения трудовому иммигранту.

Иностранные работники, прибывающие для самостоятельного трудоустройства или привлекаемые работодателями, обязаны: быть совершеннолетними, предъявить подтверждение своей платежеспособности, необходимой для выезда с территории Республики Казахстан по истечении срока действия разрешения на трудоустройство или привлечение иностранной рабочей силы работодателем в порядке и размерах, определяемых Правительством Республики Казахстан, обладать образованием, квалификацией и опытом, необходимыми для выполнения предстоящей работы, предъявить подтверждение наличия либо отсутствия судимости, предъявить медицинскую справку, подтверждающую отсутствие заболеваний, препятствующих трудовой деятельности по избранной специальности, иметь медицинскую страховку.

Что касается регулирования условий пребывания бизнес-иммигрантов на территории Республики Казахстан и осуществления ими предпринимательской деятельности, то обязательным условием пребывания бизнес-иммигрантов на территории Республики Казахстан является осуществление предпринимательской деятельности. Бизнес-иммигрант в течение двухмесячного срока со дня въезда на территорию Республики Казахстан обязан:

1) зарегистрировать коммерческую организацию в Республике Казахстан или вступить в состав участников (акционеров) коммерческих организаций, осуществляющих деятельность на территории Республики Казахстан в соответствии с гражданским законодательством Республики Казахстан;

2) внести в банк второго уровня Республики Казахстан сумму денег не менее минимального размера, установленного законодательством Республики Казахстан, при регистрации юридического лица для формирования его уставного капитала.

Условия въезда и пребывания сезонных иностранных работников обстоят следующим образом:

1. Визы на въезд сезонным иностранным работникам выдаются загранучреждениями Рес-

публики Казахстан на основании разрешений на привлечение иностранной рабочей силы.

2. Разрешения на временное проживание сезонных иностранных работников, прибывших из государств, заключивших с Республикой Казахстан соглашения о безвизовом порядке въезда и пребывания, выдаются органами внутренних дел.

Сезонные иностранные работники обязаны быть совершеннолетними, предъявить подтверждение своей платежеспособности, необходимой для выезда с территории Республики Казахстан по истечении срока действия разрешения на привлечение иностранной рабочей силы, в порядке и размерах, определяемых Правительством Республики Казахстан, предъявить медицинскую справку, подтверждающую отсутствие заболеваний, препятствующих трудовой деятельности, а также иметь медицинскую страховку.

Условия привлечения сезонных иностранных работников:

1. Сезонные иностранные работники привлекаются на работу в отдельные отрасли экономики в соответствии с международными договорами, ратифицированными Республикой Казахстан, или на основании выдаваемых работодателям местными исполнительными органами разрешений на привлечение иностранной рабочей силы в пределах квоты на условиях и в порядке, определяемых Правительством Республики Казахстан.

2. Работодатели, привлекающие сезонных иностранных работников, обязаны предоставить им временное жилье, отвечающее санитарным и иным нормам, установленным законодательством Республики Казахстан.

Что касается иммигрантов, прибывших с целью осуществления трудовой деятельности, то они несут обязанности, предусмотренные законами РК в отношении иммигрантов, пребывающих на территории РК, и обязаны покинуть страну по завершении срока разрешений, если не имеют законных оснований для дальнейшего пребывания.

Трудовые иммигранты должны соответствовать следующим требованиям: являться гражданами стран, с которыми Республикой Казахстан заключены соглашения о безвизовом порядке въезда и пребывания, предусматривающие возможность пребывания в Республике Казахстан без виз сроком не менее трех месяцев; быть совершеннолетними; предъявить подтверждение своей платежеспособнос-

ти, необходимой для выезда с территории РК по истечении срока действия разрешения трудовому иммигранту; предъявить подтверждение наличия либо отсутствия судимости; предъявить медицинскую справку, подтверждающую отсутствие заболеваний, препятствующих трудовой деятельности по избранной специальности; иметь медицинскую страховку.

Разрешение на временное проживание трудовым иммигрантам выдается и продлевается органами внутренних дел в порядке, установленном Правительством страны, на срок действия разрешения трудовому иммигранту. Максимальный срок непрерывного временного проживания трудового иммигранта в РК не может превышать двенадцать месяцев [1].

В целом, установленная в Казахстане процедура предоставления разрешений на использование труда мигрантов основана на приоритете постепенной замены иностранных работников национальными кадрами, в том числе за счет соответствующих инвестиций работодателя. Данный подход разнится с практикой большинства промышленно развитых стран, которые конкурируют в привлечении квалифицированных мигрантов и где права на проживание расширяются по мере увеличения срока легального пребывания в стране. Кроме того, Конвенция МОТ № 143 и Международная конвенция о защите прав всех трудящихся-мигрантов и членов их семей предусматривают право мигрантов на свободный доступ к рынку труда после законного осуществления трудовой деятельности в стране в течение определенного периода времени. Следует также отметить, что процедура выдачи разрешений на привлечение в Казахстан иностранной рабочей силы носит сложный характер и является чрезвычайно затратной по времени и сопутствующим расходам работодателя. Более того, объем применяемых требований с каждым годом возрастает и еще более усложняется, что может быть одной из причин нарастающих в стране объемов нерегулируемой трудовой миграции.

Принцип недискриминации, в том числе по мотивам национальности, широко признается в Казахстане и в отношении условий труда национальное законодательство не содержит каких-либо дискриминационных положений в отношении трудящихся-мигрантов. Однако рассмотрение внешней трудовой миграции в качестве временного явления и регулирование ее потоков на основе выдачи разрешений работодателю ведет на практике к ограничению

прав трудящихся-мигрантов в области занятости, которая выражается в «привязке» трудящегося-мигранта к одному работодателю. Кроме того, несмотря на то, что Казахстан ратифицировал Международный пакт об экономических, социальных и культурных правах и Конвенцию МОТ № 87 о свободе объединений и защите права объединяться в профсоюзы, трудовые мигранты не обладают правом создавать профсоюзы и имеют весьма ограниченные возможности для участия в деятельности уже существующих объединений работников.

Меры по интеграции трудящихся-мигрантов в местное общество в настоящее время реализуются в Казахстане не очень активно, и тому есть ряд причин. Во-первых, политика по регулированию трудовой миграции основана на признании ее временного характера. Во-вторых, большинство прибывающих в Казахстан трудящихся-мигрантов в недавнем прошлом были гражданами единого государства (СССР) и по-прежнему не испытывают серьезных языковых и культурных проблем в интеграции в государстве работы по найму. Для решения проблем интеграции мигрантов, прибывающих из таких стран, как Монголия и Китай, предусмотрено оказание им адаптационных услуг на базе специализированного центра. Кроме того, в условиях отсутствия визового режима с основными государствами происхождения трудящихся-мигрантов, а также по причине в целом открытого характера визовой политики не возникает серьезных преград для реализации права на воссоединение семей трудящихся-мигрантов, законно прибывающих на территорию Казахстана.

Трудовые мигранты обладают в Казахстане определенным доступом к услугам в области здравоохранения и образования, причем в обоих случаях соответствующие права закреплены в национальном законодательстве; в большей степени последнее относится к медицинской помощи.

Трудящиеся-мигранты в Казахстане не обладают правом доступа к системам пенсионного обеспечения и обязательного социального страхования. Это связано с тем, что соответствующие возможности предоставляются только лицам, получившим право постоянного проживания в Казахстане. Причем работодатель в обоих случаях освобожден от обязанности осуществлять соответствующие выплаты по трудящимся-мигрантам. В этом отношении следует отметить, что положения действующе-

го законодательства Казахстана, касающиеся прав иностранных работников на социальное страхование, не соответствуют международным стандартам, установленным Международной конвенцией о защите прав всех трудящихся-мигрантов и членов их семей, конвенциями МОТ №118, №143, №157. Тем не менее, в отношении права на возмещение вреда, причиненного жизни и здоровью работника при исполнении им трудовых обязанностей, трудящиеся-мигранты в соответствии с национальным законодательством пользуются теми же правами, что и местные работники.

Несмотря на то, что Казахстан предпринимает определенные шаги для улучшения положения прав трудящихся мигрантов на территории страны, ситуация с их регулированием не решается. Количество трудовых мигрантов на сегодняшний день в Казахстане является вопросом для представителей власти – данные разных государственных ведомств разнятся значительным образом. По мнению казахстанских экспертов, масштабы нелегальной трудовой миграции оценочно в 2,5–3 раза выше, чем объем легальной, квотируемой трудовой миграции. Большинство нелегальных трудовых мигрантов прибывают в Казахстан из Узбекистана, Киргизии и Таджикистана, с этими государствами у Казахстана безвизовый режим. Отсутствие точной информации показывает, что в стране нет нормального контроля над трудовой миграцией.

Ежегодно полиция выявляет от 80 до 100 тысяч иностранцев, нарушающих миграционное законодательство, из них около трех тысяч выдворяются за пределы страны с запретом въезда в течение следующих пяти лет. Большая часть нарушений связана с работой без получения необходимых разрешений. При этом, работая вне правового поля, мигранты нередко сами становятся объектом преступных посягательств. На сегодняшний день в процессе выдачи трудовым мигрантам разрешений будет формироваться база данных за счет дактилоскопирования и фотографирования. Это станет важным профилактическим фактором, позволит своевременно раскрывать нарушения закона с их участием [2].

Для того чтобы как-то улучшить существующую ситуацию, Министерство внутренних дел РК разработало поправки в законодательство, легализующие привлечение гражданами республики трудовых мигрантов из стран СНГ. Был принят Закон «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Рес-

публики Казахстан по вопросам трудовой миграции». Разрешения будут выдаваться гражданам стран, с которыми у Казахстана имеются договоры о безвизовом порядке въезда и пребывания на срок не менее трех месяцев. Под эту категорию подпадают жители стран СНГ, кроме Туркменистана (его представителям для въезда необходимо оформить визу). Разрешения действительны только для работы у физических лиц для обеспечения их личных потребностей. На предпринимателей этот порядок не распространяется.

Труд иммигрантов, получивших разрешение в упрощенном порядке, не может быть использован для получения дохода для работодателя. Один гражданин может привлечь не более пяти трудовых иммигрантов. Этого достаточно для обеспечения личных потребностей, при этом устраивается возможность использования данного механизма для легализации иностранцев, незаконно работающих в строительстве, торговле, сфере услуг и так далее.

Кодекс об административных правонарушениях дополнен нормой, которой предусмотрена ответственность работодателя за привлечение трудовых иммигрантов без соответствующего разрешения или заключение трудовых договоров более чем с пятью трудовыми иммигрантами. При первом нарушении это влечет штраф в размере 30 МРП (55 560 тенге), при повторном – 50 МРП (92 600 тенге). Первоначально разрешение выдается на срок от одного до трех месяцев, затем оно может несколько раз продлеваться, но общий срок не может быть более одного года. Оформление нового разрешения возможно не ранее чем через месяц после окончания срока действия предыдущего. Немаловажно, что период, на который выдается и продлевается разрешение, будет определяться самим иностранцем – сотруднику миграционной полиции требуется только проверить, чтобы за указанный в заявлении период (один, два или три месяца) был произведен предварительный платеж по индивидуальному подоходному налогу из расчета двух месячных расчетных показателей (3 704 тенге) за каждый месяц, на который оформляется разрешение. Такой порядок устраняет возможности для коррупции при выдаче разрешений [2]. Данный подход, по мнению казахстанских чиновников,

позволит наполнить бюджет и взять под контроль гастарбайтеров.

Заключение

Таким образом, трудовая миграция в Казахстане носит еще стихийный характер, имеются многочисленные недоработки в законодательстве, которые на деле превращаются в административные барьеры на пути к миграции, в первую очередь трудовой. В этом контексте вполне логично, что они порой превращаются в источник ренты и взяток для должностных лиц, что приводит к появлению многочисленной нелегальной иммиграции.

Тогда как социальные издержки от наличия большого числа нелегальных иммигрантов в Казахстане сегодня очень высоки. Опыт других принимающих стран показывает, что после того, как доля нелегальных мигрантов достигает 3-7 процентов рабочей силы, издержки от наличия такой теневой экономики становятся слишком значительными, и страны проводят кампании по упорядочиванию ситуации (их также называют «камнистиями для иммигрантов»), такая была реализована в Казахстане в 2006 году, когда было выявлено 164,5 тыс. иностранных граждан [3], осуществлявших трудовую деятельность на территории республики без оформления соответствующих документов

В целом, в иммиграционной политике особое внимание следует уделять использованию селективного подхода, обеспечивающего улучшение качественного состава иммиграции, что следует из опыта развитых стран. Селективный подход предполагает использование заградительных мер в отношении «ненужных» стране иностранных граждан, а также проведение более гибкой иммиграционной политики по отношению к востребованным категориям иностранных работников. На сегодняшний день в Казахстане существуют 8 государственных органов в пределах своей компетенции. Вместе с тем необходимым представляется также создание специального государственного органа по вопросам миграции, который мог бы интегрировать всю работу не только государственных органов в сфере миграции, но и деятельность НПО, ориентированных на миграционные процессы.

Литература

- 1 Закон о миграции населения Республики Казахстан от 22 июля 2011 года № 477-IV Статья 4. <http://adilet.zan.kz>
- 2 Трудовой патент для гастарбайтеров // «Казахстанская правда», 19 февраля, 2014 <http://www.nomad.su>
- 3 Нужны ли гастарбайтеры Казахстану? // Общественно-политический сайт Today.kz 23.10.2010: <http://today.kz>

References

- 1 Zakon o migratsii naseleniya Respubliki Kazakhstan ot 22 iulya 2011 goda № 477-IV Statya 4. <http://adilet.zan.kz>
- 2 Trudovoy patent dlya gastarbaiterov // «Kazakhstanskayapravda», 19 fevralya, 2014 <http://www.nomad.su>
- 3 Nujny li gastarbaitery Kazakhstanu? // Obchshchestvenno-politicheskisaitToday.kz 23.10.2010: <http://today.kz>

Калишева Н.Х.

К вопросу о конституционно-правовых проблемах контроля в Республике Казахстан

Целью статьи является исследование конституционно-правовых проблем контроля. Актуализируются проблемы обобщения теоретической базы содержания категории «контроль» как одной из эффективных форм осуществления социальной деятельности органов государственной власти; выявления основополагающих видов и приоритетов стратегии государственного контроля в Республике Казахстан, его места и роли в системе сдержек и противовесов, направленных на сохранение равновесия, баланса ветвей власти; исследования основных направлений и принципов конституционализации мер государственного контроля как способа обеспечения, с одной стороны, эффективности, с другой – модернизации государственного управления.

Ключевые слова: право, контроль, функция, закон, классификация, контрольные правоотношения.

Kalisheva N.H.

On the question of the constitutional and legal control problems in the Republic of Kazakhstan

The aim of the article is to study the constitutional and legal problems of control. Actualized the problem of generalization theoretical base content of the category «control» as one of the most effective forms of implementation of social activities of public authorities; identify the underlying types of strategies and priorities of state control in the Republic of Kazakhstan, its place and role in the system of checks and balances aimed at preserving the balance, balance of power; study of the main directions and principles of constitutionalization measures of state control as a means of ensuring, on the one hand, the effectiveness of the other, the modernization of public administration.

Key words: law, control, function, law, classification, control relationship.

Калишева Н.Х.

Қазақстан Республикасындағы бақылаудың конституциялық-құқықтық мәселелері туралы

Мақаланың мақсаты бақылаудың конституциялық-құқықтық мәселелерін зерттеу. Мемлекеттік бақылаудың тиімділігін арттыруда «бақылау» категориясы мазмұнының теориялық база, тарихи түрғыдан қарастыру; билік тармақтарының тенгерімін, тепе-тендігін сақтауга бағытталуды оның алатын орны мен рөлі, Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік бақылау стратегияларының артықшылықтары мен негізге алынатын түрлерін анықтау; бір жағынан мемлекеттік бақылауды қамтамасыз ету тәсілдері ретіндегі конституционализацияла шараларының негізгі бағыттары мен қағидаларының тиімділігін зерттеу, екінші жағынан мемлекеттік басқаруды модернизациялау.

Түйін сөздер: құқық, бақылау, атқаратын қызметі, зан, классификация, бақылау құқықтық қарым-қатынастар.

**К ВОПРОСУ О
КОНСТИТУЦИОННО-
ПРАВОВЫХ
ПРОБЛЕМАХ
КОНТРОЛЯ
В РЕСПУБЛИКЕ
КАЗАХСТАН**

Следует отметить, что контрольная деятельность присуща многим органам государства. Однако своеобразие контрольных органов заключается, прежде всего, в особенностях их правового положения. Контрольная власть, осуществляемая ими от имени органов государства, отличается, во-первых, от контрольной деятельности других органов, во-вторых, от ведомственного и иных форм специального, в том числе административного контроля. Основное отличие от данных форм контроля заключается в том, что институты контрольной власти имеют общегосударственный характер и занимают самостоятельное место. Они организационно обособлены от других ветвей власти.

Ученые-юристы, рассматривая контроль в качестве организационно-правовой формы реализации государственной власти, главным его назначением считают обеспечение им проверки выполнения законов и иных нормативных правовых актов органами государства и устранение и недопущение отклонений, нарушений норм и правил, предусмотренных законодательством. При этом из спектра полномочий органов, наделенных правом проверки, следует выделить две основополагающие функции, вне которых суть и природа государственного контроля могут быть сведены к нулю:

1) контроль есть государственно-властная деятельность, выражаясь в том, что контрольные органы дают подконтрольным объектам обязательные для исполнения указания и инструкции по устранению обнаруженных недостатков;

2) право органов контроля инициировать вопрос о привлечении к ответственности лиц, виновных во вскрытых нарушениях, а также применять в ряде случаев меры государственного принуждения, и в частности судебную ответственность.

Эффективность такого вида контроля, как государственный, достигается в том случае, если правовой статус и деятельность контрольно-надзорных органов закреплены и конкретизированы в нормативных правовых актах, если эти органы представлены высококвалифицированными специалистами, способными обеспечить надлежащий уровень мониторинга и аудита. В странах, где высока планка государственного контроля, где действенна в высшей мере его позитивно преобразующая

сила, там особо эффективна система государственного управления. Таким образом, можно констатировать, что в настоящее время идет процесс выделения особой, контрольной ветви власти с соответствующей системой разнородных органов [1, с. 71].

В комплекс иных институтов государственного контроля также входят финансовый контроль, прокурорский надзор, в ряде стран приоритетна в системе контрольной деятельности роль Уполномоченного по правам человека – институт омбудсмена.

В Казахстане, как показывает практика, с разной степенью эффективности и конструктивности в действие приведены вышеотмеченные формы государственного контроля. В таком документе, как Концепция правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года, определены перспективные направления совершенствования государственного контроля и надзора, которые «связаны с: оптимизацией системы контрольно-надзорных органов; упорядочением и сокращением объема контрольно-надзорных полномочий не только в отношении предпринимателей, но и других субъектов права; повышением уровня правового регулирования административно-надзорной деятельности» [2, с. 12-13].

Независимо от того, структурируется ли контрольная функция в рамках государственного органа, для которого эта функция не является основной, либо создается специализированный контрольный орган, все контрольные функции имеют общие черты, определяемые сущностью государственного контроля.

Во-первых, все контрольные органы реализуют в юридической форме особую функцию государственной власти; во-вторых, функции государственного контроля присущи только органам государственной власти и управления, поэтому разного рода коммерческие, негосударственные, общественные организации и объединения функции государственного контроля не осуществляют (за исключением случаев, когда эти функции делегируются им государственными органами); в-третьих, контрольные функции выступают инструментом, средством реализации функций государства; в-четвертых, государственный контроль осуществляется от имени государства в целом, поэтому независимо от того, какими органами реализуются функции государственного контроля, они имеют общегосударственный, а не ведомственный характер; в-пятых, система контрольных органов отражает

иерархический принцип построения государственного аппарата, поэтому и сама она строится, как правило, по иерархическим уровням; вместе с тем такое построение не должно повлечь за собой образование излишне самостоятельной и автономной системы государственного контроля. Для современного правового государства характерно наличие двух видов контроля в управлении государством – демократический и государственный. Демократический контроль, или народовластный, базируется на деятельности общественных структур и организаций, нацеленных на защиту прав и интересов граждан от произвола, различного рода злоупотреблений, допускаемых органами власти. Контроль в системе государственного управления крайне необходим. Это становится очевидным не в меньшей мере и в наши дни, когда усилилась тенденция к возрастанию власти чиновников и мер государственного регулирования.

Стабильность и преемственность в развитии конкретных форм государственного контроля обеспечивается тесной связью и взаимодействием общих и особых черт государственного контроля. Действующая Конституция Республики Казахстан не содержит положения, касающиеся непосредственно государственного контроля. Этот факт, конечно, служит некоторым препятствием для его полноценной конституционно-правовой концептуализации и научной объективации, но, тем не менее, механизмы и рычаги его создания и регулирования заложены самой сутью системы государственного управления, и это позволяет нам отличать виды и пути реализации государственного контроля, выявлять способы его правового регулирования.

Можно отметить попытки правовой регламентации контрольной деятельности в республике в период становления независимого Казахстана: так, в 1999 г. был разработан проект закона «О государственном контроле и надзоре», в 2009 г. был представлен законопроект «О контрольной и надзорной деятельности в Республике Казахстан», не принятый в силу несовершенства содержания. В целом же, контрольная деятельность в стране еще не получила должного и адекватного законодательного обеспечения, и на современном этапе она регулируется лишь в порядке «указного» законодательства, а именно Указа Президента Республики Казахстан от 7 сентября 1999 г. «Об упрочении государственных контрольных и надзорных функций», Указа Президента Республики Казахстан от 29 сентября 2004 г. «О мерах по дальнейшему со-

вершенствованию системы государственного управления», закона «О государственной правовой статистике и специальных учетах» (2003 г.) и др. нормативных актов, где предписаны задачи, меры, общий порядок организации и проведения государственного контроля.

Как показывает анализ, существует два вида президентского контроля:

1) непосредственный контроль Президента Республики Казахстан, который осуществляется в ходе реализации кадровой политики страны;

2) президентский контроль через уполномоченные президентские органы, в состав которых входят Агентство Республики Казахстан по делам государственной службы, Агентство Республики Казахстан по борьбе с экономической и коррупционной преступностью, Администрация Президента Республики Казахстан, Генеральная Прокуратура Республики Казахстан, КНБ Республики Казахстан, Национальный Банк Республики Казахстан, Счетный комитет по контролю за исполнением республиканского бюджета и др.

Таким образом, стратегическая роль Президента РК, специфика контрольного механизма президентского контроля проявляются в контексте регуляции взаимоотношений трех ветвей власти, оптимального координирования их интенций на пути построения подлинно правового демократического государства. При этом подчеркнем, что Президент и Премьер-Министр не конкурируют, как правильно замечено, за право приоритетного влияния на правительенную политику, но, напротив, совместно реализуют ее в едином конституционном режиме. Но вместе с тем для осуществления президентского контроля необходим особый механизм координации и взаимодействия с различными субъектами государственного управления и контроля.

Прерогативой деятельности органов законодательной ветви власти, а именно Парламента, его палат, является парламентский контроль. Так, контрольная функция Парламента Республики Казахстан не выделена в отдельные статьи Конституции и соответствующих законов, что позволяет некоторым специалистам говорить об отсутствии в стране института парламентского контроля, а именно:

1) утверждать республиканский бюджет и отчеты членов Правительства и Счетного комитета по контролю за исполнением республиканского бюджета о его исполнении;

2) принимать участие в реализации кадровой политики страны (дата согласия на назначение высших должностных лиц исполнитель-

ной власти – Премьер-Министра Республики Казахстан, Генерального Прокурора, Республики Казахстан Председателя КНБ Республики Казахстан и т.д.);

3) поднимать вопрос об отрешении от должности Президента республики и выносить его результаты на рассмотрение совместных заседаний палат;

4) использовать процессуально-правовые формы контроля – депутатские вопросы и запросы, парламентские слушания, правительственный час, встречи с избирателями и др.

Органы исполнительной власти наделены полномочием обеспечивать процесс реализации законов, подкрепленный комплексом практических организующих, координирующих и контролирующих действий. Так, в пределах своих полномочий Правительство Республики Казахстан на основании Конституции Республики Казахстан (ст. 66) и Конституционного закона Республики Казахстан «О Правительстве Республики Казахстан», посредством своих органов и специализированных ведомств контролирует составление и исполнение республиканского бюджета, проведение единой финансовой, кредитной и денежной политики, осуществляет валютный контроль.

Государственный контроль в системе исполнительных органов власти в Республике Казахстан направлен на реализацию законов и иных нормативно-правовых актов. Сущность судебного контроля по общему правилу заключается в проверке соответствия результатов целям контроля: судебные органы проверяют соответствие деятельности государственных органов и их должностных лиц законам и поставленным перед ними задачам; фиксируют отклонения от поставленных целей и способов их достижения; принимают меры по их предотвращению и привлечению к ответственности виновных. Так, на практике различают: а) судебный конституционный контроль, осуществляемый судами общей юрисдикции и специализированными органами конституционного контроля; б) судебный контроль в сфере исполнительной власти; в) контроль в уголовном судопроизводстве; г) судебный контроль за исполнением уголовных наказаний; д) внутриведомственный (иерархический) судебный контроль, который осуществляется вышестоящими судами по отношению к нижестоящим непосредственно в системе судов. Основным институтом обеспечения конституционной законности является конституционный контроль, который представляет собой специ-

фическую функцию компетентных органов государства по обеспечению верховенства Конституции.

Конституционный контроль, его реальные и потенциальные возможности концентрируются на реализации следующих задач: правовая защита конституции, обеспечение ее верховенства, установление конституционности и неконституционности действующих и не вступивших в силу актов, толкование конституционных норм и положений, разрешение споров о правильности проведения выборов депутатов Парламента, Президента, республиканского референдума, дача заключений о правильности процедур в случаях досрочного освобождения Президента Республики от должности по болезни и в случае возбуждения процедуры импичмента.

Следует обратить внимание на механизм конституционной юстиции, осуществляющий конституционный контроль. В Казахстане осуществление конституционного надзора возложено на орган несудебного характера – Конституционный Совет, не входящий в традиционную систему разделения государственной власти. Кроме Конституционного Совета, полномочиями в сфере осуществления конституционного контроля обладают и иные органы государственной власти РК. Это дает повод, в первую очередь законодателям, предпринять меры по оптимизации механизма реализации соответствующих полномочий всех органов конституционного контроля. Органы прокуратуры, обеспечивая общий надзор за законностью, с одной стороны, следят за точным и единообразным исполнением всех законов, а также других правовых актов. С другой стороны, полномочия прокуратуры не столь весомы, так как она не вправе объявлять тот или иной акт неконституционным и, тем самым, лишать его юридической силы. При обнаружении в актах и действиях государственных органов и должностных лиц признаков нарушения закона, прокуратура дает представление этому органу или должностному лицу с требованием устраниТЬ нарушение.

В Конституции Республики Казахстан институту прокуратуры следует посвятить самостоятельный раздел, лаконично определив назначение прокуратуры, её место в механизме государственной власти, закрепив функции, а также объекты прокурорского надзора. Представляется также целесообразным в Конституции предусмотреть право законодательной инициативы Генерального прокурора Республики Казахстан, а также право на обращение Ге-

нерального прокурора Республики Казахстан в Конституционный Совет Республики Казахстан по вопросам соответствия правовых актов Конституции.

Конституционная ответственность может применяться и в тех случаях, когда отсутствуют четко выраженные, формализованные критерии для оценки поведения субъекта конституционно-правового отношения. Основанием применения ответственности в подобных ситуациях является несоответствие действия субъекта, органа, должностного лица интересу государства, нецелесообразность его действий, нежелательное поведение, недостижение им необходимого результата в своей деятельности [3, с. 9].

По мнению Г.С. Сапаргалиева и Ж. Салимбаевой, речь идет об отсутствии выполнения конституционных функций, задач, а также обязанностей, возложенных на государственные органы, их должностных лиц и граждан [4, с. 70].

Механизмом конституционной ответственности в Республике Казахстан, как для правительства, так и для Парламента, является вотум недоверия. Ответственность парламента – это политическая ответственность коллегиального органа. Она выражается в форме роспуска Парламента, роспуска одной Палаты, досрочного прекращения полномочий депутата Парламента. Например, академик Г.С. Сапаргалиев отнес к основанию конституционно-правовой ответственности Парламента, его Палат и депутатов нарушение закона, негативные действия политического характера, некачественное выполнение возложенных на него функций [5].

Институт политической ответственности как компонент конституционного строя, прежде всего, рассматривается в виде ответственности государственных органов власти, ответственности за состояние конституционной законности в процессе правотворческой и правоприменительной деятельности. Мера ответственности при этом соизмерима с объемом возлагаемых должностных полномочий, она выступает в качестве институционального выражения взаимоотношений субъектов политической системы.

Одним из видов конституционной ответственности является парламентская ответственность. Она может наступать по инициативе Парламента, а также по инициативе уполномоченного на то органа. Под парламентской ответственностью признается предусмотренная Конституцией ответственность депутатов, государственных органов, высших категорий политических служащих перед Парламентом. Друг-

гим инициатором привлечения к парламентской ответственности в РК является Президент. Парламентская ответственность может принимать несколько форм:

- 1) юридическая парламентская ответственность;
- 2) политическая парламентская ответственность;
- 3) дисциплинарная парламентская ответственность.

Деление на указанные виды обусловлено различием оснований ответственности. Основанием парламентской ответственности является правонарушение, неисполнение законов. Во втором случае основанием ответственности является политика, которая может не соответствовать интересам государства. В следующем случае парламентская ответственность связана с мерами взыскания, которые применяются к депутатам в соответствии с Конституционным законом «О Парламенте и статусе его депутатов» (ст. 33), то есть за дисциплинарное правонарушение. Ответственность, как любое явление, имеет и

оборотную сторону, проявляемую в юридической обязанности, то есть, как обязанность субъекта правоотношений нести наказание и как обязанность выполнять возложенные на него полномочия. Вступление в должность означает несение ответственности в будущем за неисполнение или несоответствующее исполнение своих обязанностей. В этом плане ответственность выступает как позитивный аспект юридической ответственности [6, с. 31].

Таким, образом, самое пристальное внимание следует уделить вопросам усиления конституционной ответственности органов государственной власти и их должностных лиц. Особую меру ответственности предусмотреть за не выполнение или ненадлежащее выполнение постановлений Конституционного совета Республики Казахстан.

Анализ практики контрольной деятельности органов соответствующих ветвей власти показал, что требуется совершенствование специального законодательства о государственном контроле.

Литература

- 1 Уваров В.Н. Теория государственного управления: учеб. – Петропавловск: Северо-Казахстанская юридическая академия, 2006. – 473 с.
- 2 Концепция правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года. – Алматы: OST – XXI век, 2010. – 48 с.
- 3 Баймаканов М.Т. Проблемы воплощения принципов правового государства в Конституции Казахстана //Государство и право. – 1992. – № 8.
- 4 Сапаргалиев Г.С., Салимбаева Ж. Проблемы конституционной ответственности. – Алматы, 2001.
- 5 Сапаргалиев Г.С. Проблемы ответственности Парламента Республики Казахстан //Парламентаризм в независимом Казахстане: состояние, проблемы : материалы науч.-практ. конф. – Астана, 2002. – 648 с.
- 6 Проблемы правовой ответственности государства // Государство и право. – 2000. – №3.

References

- 1 Uvarov V.N.The theory of governance: Proc. – Petropavlovsk: North Kazakhstan Academy of Law, 2006. – 473 p.
- 2 The Concept of Legal Policy of the Republic of Kazakhstan for the period from 2010 to 2020. – Almaty: OST – 1 century, 2010. – 48 p.
- 3 BaymakhanovM.TProblems of realization the rule of law in the Constitution of Kazakhstan // State and right. – 1992. – №8.
- 4 Sapargaliyev G.S. Salimbayev J. Problems of constitutional responsibility. – Almaty, 2001.
- 5 Sapargaliev G.S. Problems of responsibility of the Parliament of the Republic of Kazakhstan // Parliamentarism in nezavici-momKazahctane : of state is, the problem: scientific and practical materials. Conf. – Astana, 2002. – 648 s.
- 6 Problems of legal responsibility of the State // State and Law. – 2000. – №3.

Калиева Г.С., Гончаров С.Б.

К вопросу об организации таможенного контроля драгоценных металлов и драгоценных камней

В статье анализируются вопросы организации таможенного контроля при перемещении через таможенную границу драгоценных металлов и драгоценных камней. Отмечается, что целью государственного контроля является проверка соблюдения законодательства государства-члена Таможенного союза при совершении внешнеэкономических сделок с драгоценными камнями и изделиями из них. При этом уделяется внимание основным направлениям деятельности, характерным для государственного контроля в отношении драгоценных металлов и драгоценных камней.

Ключевые слова: таможенный контроль, перемещение драгоценных металлов и драгоценных камней, государственный контроль, унификация.

Kaliyeva G.S., Goncharov S.B.

Organization of Customs Control on Precious Metals and Precious Stones

The article analyzes the questions of Customs Control over precious metals and precious stones moving across the customs border. It is noted that the aim of the State Control is to verify statutory compliance of the State – a member of the Customs Union in foreign trade transactions with precious stones and products. Special attention is paid to the basic directions of the activity, characteristic of State Control in relation to precious metals and precious stones.

Key words: customs control, movement of precious metals and precious stones, State Control, unification.

Калиева Г.С., Гончаров С.Б.

Асыл тастар мен бағалы металдарға кедендік бақылауды ұйымдастыру мәселесі төнірегінде

Мақалада асыл тастар мен бағалы металдарды кеден шекарасы арқылы тасымаддау кезінде кедендік бақылауды үйімдастыру мәселелері талданады. Мемлекеттік бақылаудың мақсаты болып Кеден одағына мүшес-мемлекеттің асыл тастар және олардан жасалатын бұйымдармен сыртқы экономикалық мәмілелерді жасасқан кезде заңнаманың сақталуын тексеру болып табылатындығы көрсетіледі. Сонымен қатар, асыл тастар мен бағалы металдарға қатысты мемлекеттік бақылауға тән қызметтің негізгі бағыттарына назар аударылады.

Түйін сөздер: кедендік бақылау, асыл тастар мен бағалы металдарды өткізу, мемлекеттік бақылау, унификация.

К ВОПРОСУ ОБ ОРГАНИЗАЦИИ ТАМОЖЕННОГО КОНТРОЛЯ ДРАГОЦЕННЫХ МЕТАЛЛОВ И ДРАГОЦЕННЫХ КАМНЕЙ

Сегодня на государственном уровне предпринимаются различные меры, в том числе законодательного порядка, направленные на развитие экономики, повышения уровня благосостояния граждан. К числу эффективных правовых средств поддержания стабильной экономической ситуации в стране следует отнести совершенствование правового обеспечения отношений в сфере оборота драгоценных металлов и драгоценных камней.

В процессе интеграции торговли, экономики, культурного обмена сегодня через границы каждой страны перемещаются значительные ценности, вывозимые как в рамках коммерческой деятельности, так и гражданами, пересекающими границы государства в туристических поездках, выезжающих на работу, учебу. В связи с возрастающими потоками пересечения границы существует потребность в правовом регулировании и организации таможенной деятельности таким образом, чтобы она способствовала в равной степени стабилизации внешнеэкономической деятельности, свободе торговли, а также стояла на страже государственных интересов и государственной безопасности.

Особого внимания заслуживает контроль и проводимые таможенные операции в отношении перемещения через границу драгоценных камней и драгоценных металлов.

Следует отметить, что в соответствии со статьей 1 Закона РК «О драгоценных металлах и драгоценных камнях» драгоценные металлы – золото, серебро, платина и металлы платиновой группы (палладий, иридий, родий, рутений и осмий) в любом состоянии и виде [1].

Драгоценными металлами называют металлы наиболее химически стойкие, устойчивые к коррозии и не окисляющиеся на воздухе, что является их отличительной особенностью от остальных известных металлов. Запасы подобных металлов в природе невелики, они встречаются в различных рудах или в виде самородков. Кроме того, процесс их добычи и извлечения достаточно трудоёмок. Благодаря этим уникальным качествам, а также красивому блеску и внешнему виду изделий из этих металлов, они и заслужили своё название.

В статье 1 Закона Республики Казахстан «О драгоценных металлах и драгоценных камнях» драгоценные камни – природные алмазы, изумруды, рубины, сапфиры и александриты, а также природный жемчуг в сырье (естественном) и обработанном виде. К драгоценным камням приравниваются уникальные янтарные образования [1].

Драгоценные камни – минералы, которые обладают красивым внешним видом (как правило, только после полировки или огранки) и при этом достаточно редки, а как следствие и дороги. Их широко используют для производства ювелирных изделий, собирают в коллекциях, используют как банковские активы. Драгоценные металлы и камни в силу своей ценности и уникальных свойств всегда были для человечества особым предметом и использовались как произведения искусства и средство платежа, накоплений. Сегодня, несмотря на развитие промышленности, драгоценные металлы и камни для людей и государства представляют такую же ценность, что обуславливает особый порядок их регулирования и обращения.

Одна из важнейших особенностей рынка драгметаллов и драгоценных камней в Казахстане – его жесткое регулирование со стороны государства. Общегосударственные интересы требуют установления определенных рамок, условий, правил ввоза и вывоза материальных предметов, т. е. адекватного таможенного регулирования. Таможенное регулирование заключается в установлении порядка и правил, при соблюдении которых физические и юридические лица реализуют право на перемещение товаров и транспортных средств через таможенную границу Таможенного Союза. Указанное регулирование достигается в первую очередь таможенным законодательством и отчасти специальными нормативными правовыми актами, регулирующими оборот отдельных видов материальных ценностей.

При ввозе на территорию Республики Казахстан из стран, не входящих в Евразийский экономический союз, и вывозе с территории Республики Казахстан в эти страны драгоценных металлов и сырьевых товаров, содержащих драгоценные металлы, уполномоченный орган в случае несоответствия документов о содержании драгоценных металлов условиям контракта и нормативной технической документации направляет заявку в Национальный Банк Республики Казахстан на осуществление контрольных испытаний проб (образцов) драгоцен-

ных металлов и сырьевых товаров, содержащих драгоценные металлы.

При ввозе на территорию Республики Казахстан из стран, не входящих в Евразийский экономический союз, драгоценных камней, ювелирных и других изделий до совершения таможенных операций, связанных с таможенным декларированием и таможенной очисткой, проводится экспертиза и осуществляется государственный контроль, за исключением случаев, установленных решением Евразийской экономической комиссии.

При вывозе с территории Республики Казахстан в страны, не входящие в Евразийский экономический союз, драгоценных камней, ювелирных и других изделий проводится экспертиза и осуществляется государственный контроль.

Для осуществления ввоза на территорию Республики Казахстан из стран, не входящих в Евразийский экономический союз, и вывоза с территории Республики Казахстан в эти страны драгоценных металлов и драгоценных камней, ювелирных и других изделий, сырьевых товаров, содержащих драгоценные металлы, индивидуальные предприниматели и юридические лица о начале или прекращении своей деятельности обязаны уведомить уполномоченный орган в порядке, установленном Законом Республики Казахстан «О разрешениях и уведомлениях» [2].

Ввоз на территорию Республики Казахстан и вывоз с территории Республики Казахстан необработанных природных алмазов осуществляются в соответствии со схемой сертификации Кимберлийского процесса [1].

В соответствии с нормами таможенного законодательства о порядке ввоза на таможенную территорию Таможенного союза и вывоза с таможенной территории Таможенного союза драгоценных металлов, драгоценных камней и сырьевых товаров, содержащих драгоценные металлы, физические лица (резиденты и нерезиденты) могут ввозить в Таможенный союз драгоценные металлы и камни, предназначенные для личных, семейных, домашних и иных не связанных с осуществлением предпринимательской деятельности нужд. Физические лица (резиденты и нерезиденты) могут вывозить из Таможенного союза без уплаты таможенных платежей: а) ранее ввезенные в Таможенный союз этими лицами драгоценные металлы и драгоценные камни с представлением оформленных таможенными органами документов, подтверждающих факт их ввоза; б) предназначенные для личных, семейных, домашних и иных не связанных с

осуществлением предпринимательской деятельности нужд драгоценные металлы и драгоценные камни.

При этом общая стоимость вывозимых драгоценных металлов и драгоценных камней не должна превышать сумму, эквивалентную 25000 долларов США. В общую стоимость вывозимых драгоценных металлов и драгоценных камней не включается стоимость ранее ввезенных физическими лицами в Таможенный союз, а также временно вывозимых из Таможенного союза драгоценных металлов и драгоценных камней. Запрещены к вывозу любым способом с территории ТС в качестве товаров для личного пользования необработанные драгоценные металлы, лом и отходы драгоценных металлов, руды и концентраты драгоценных металлов и сырьевых товаров, содержащих драгоценные металлы, экспорт которых с таможенной территории ТС ограничен.

Запрещены к ввозу в международных почтовых отправлениях драгоценные камни в любом виде и состоянии и природные алмазы, кроме ювелирных изделий. Лица, допустившие нарушения порядка ввоза и вывоза драгоценных металлов, драгоценных камней и сырьевых товаров, содержащих драгоценные металлы, несут ответственность в соответствии с законодательством государства-участника ТС, на территории которого совершено нарушение.

В соответствие с Правилами осуществления государственного контроля при ввозе на таможенную территорию Таможенного союза и вывозе с таможенной территории Таможенного союза драгоценных камней, государственный контроль осуществляют уполномоченные организации государств – членов Таможенного союза, определенные в соответствии с их национальным законодательством.

Целью государственного контроля является проверка соблюдения законодательства государства – члена Таможенного союза при совершении внешнеэкономических сделок с драгоценными камнями и изделиями из них.

При проведении государственного контроля основными направлениями деятельности являются: а) проверка соответствия качества сортировки и оценки драгоценных камней единой нормативно-технической документации и сопроводительным документам; б) проверка соответствия изделий из драгоценных камней нормативно-технической документации и сопроводительной документации; в) проверка обоснованности применения действующих

на территории Таможенного союза единых классификаторов, прейскурантов, образцов; г) проверка соблюдения установленного порядка отнесения драгоценных камней к категории уникальных при первичной классификации драгоценных камней; д) проверка соблюдения установленного национальным законодательством государства – члена Таможенного союза приоритетного права на приобретение драгоценных камней в государственные фонды драгоценных металлов и драгоценных камней государств – членов Таможенного союза; е) проверка соблюдения требований международной схемы сертификации необработанных природных алмазов Кимберлийского процесса [3].

В соответствии с Порядком осуществления государственного контроля при вывозе с таможенной территории Таможенного союза и ввозе на таможенную территорию Таможенного союза драгоценных металлов, государственный контроль при вывозе с таможенной территории Таможенного союза и ввозе на таможенную территорию Таможенного союза драгоценных металлов осуществляют организации государств – членов Таможенного союза, уполномоченные в соответствии с законодательством государства – члена Таможенного союза.

Государственный контроль проводится с целью проверки:

- соблюдения требований при осуществлении права экспорта с таможенной территории Таможенного союза драгоценных металлов (за исключением экспорта драгоценных металлов из государственных фондов драгоценных металлов и драгоценных камней государств – членов Таможенного союза и государственных фондов драгоценных металлов и драгоценных камней субъектов государств – членов Таможенного союза);

- соответствия партии вывозимых и ввозимых товаров, содержащих драгоценные металлы и драгоценные камни, данным сопроводительной документации, в том числе нормативно-технической документации;

- источников происхождения вывозимых драгоценных металлов;

- обоснованности определения общей стоимости драгоценных металлов и драгоценных камней, содержащихся в вывозимых товарах, в порядке, установленном приложением № 8 к Положению;

- соблюдения требований нормативных правовых актов государств – членов Таможенного союза при совершении сделок с драгоценными металлами [4].

В заключение следует отметить, что унификация и стандартизация таможенного законодательства является важнейшим направлением деятельности Евразийского экономического сообщества, которое создано для эффективного продвижения процесса формирования сторонами Единого экономического пространства.

Результатом этой деятельности является также согласование проектов документов по таможенным делам. Это положительно влияет на проведение мероприятий, направленных на борьбу с таможенными правонарушениями в сфере организации таможенного контроля драгоценных металлов и драгоценных камней.

Литература

- 1 Закон Республики Казахстан от 14 января 2016 года № 444-В ЗРК «О драгоценных металлах и драгоценных камнях» //Информационная система «ПАРАГРАФ», 2016.
- 2 Закон Республики Казахстан от 16 мая 2014 года № 202-В «О разрешениях и уведомлениях» //Информационная система «ПАРАГРАФ», 2016.
- 3 Порядок осуществления государственного контроля при вывозе с таможенной территории Таможенного союза и ввозе на таможенную территорию Таможенного союза драгоценных металлов. – <http://www.tsouz.ru/db/entr/Pages/polog29.aspx>
- 4 Правила осуществления государственного контроля при ввозе на таможенную территорию Таможенного союза и вывозе с таможенной территории Таможенного союза драгоценных камней. //Информационная система «ПАРАГРАФ», 2016

References

- 1 Zakon Respubliki Kazahstan ot 14 janvarja 2016 goda № 444-V ZRK «O dragocennyh metallah i dragocennyh kamnjah» // Informacionnaja sistema «PARAGRAF», 2016.
- 2 Zakon Respubliki Kazahstan ot 16 maja 2014 goda № 202-V «O razreshenijah i uvedomlenijah» //Informacionnaja sistema «PARAGRAF», 2016.
- 3 Porjadok osushhestvlenija gosudarstvennogo kontrolja pri vyvoze s tamozhennoj territorii Tamozhennogo sojuza i vvoze na tamozhennuju territoriju Tamozhennogo sojuza dragocennyh metallov. – <http://www.tsouz.ru/db/entr/Pages/polog29.aspx>
- 4 Pravila osushhestvlenija gosudarstvennogo kontrolja pri vvoze na tamozhennuju territoriju Tamozhennogo sojuza i vyvoze s tamozhenoj territorii Tamozhennogo sojuza dragocennyh kamnej. //Informacionnaja sistema «PARAGRAF», 2016

3-бөлім

**АЗАМАТТЫҚ ҚҰҚЫҚ ЖӘНЕ
ЕҢБЕК ҚҰҚЫҒЫ**

Раздел 3

**ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО
И ТРУДОВОЕ ПРАВО**

Section 3

**CIVIL LAW
AND LABOUR LAW**

Сулейменова С.Ж., Гардт Л.А.

Правовое обеспечение деятельности государства по защите материнства

Актуальность данной научной статьи определяется стремительно возросшим в последние годы общественным интересом к вопросам защиты материнства и детства, что связано как с глубиной так и с характером изменений происходивших в данной сфере. Государство берет на себя ответственность за создание политических, социально-экономических условий во имя благополучия основной ячейки общества – семьи. Для государства и общества весьма важно, чтобы между конституционно провозглашенными принципами и проводимой им социальной политикой не было разрыва. Так же примем во внимание грядущие изменения в трудовом законодательстве Республики Казахстан, рассмотрев именно категорию материнства и трудовые отношения данного института. И в заключении мы сделаем вывод: какие изменения внесены в институт социального обеспечения материнства.

Ключевые слова: материнство, социальная политика, социальное обеспечение, социальная защита, государственные программы, законодательство

Suleimenova S.Zh., Gardt L.A.

Legal providing of activity of the state on defence of maternity

Actuality of this scientific article is determined swiftly by growing the last years public interest to the questions of defence of maternity and childhood, that it is constrained as with a depth so with character of changes taking place in this sphere. The state is undertaken by responsibility for creation of political, socio-economic terms in the name prosperity of basic cell of society – family. It is very important for the state and society, that between the constitutionally proclaimed principles and social politics conducted by him there was not a break. Similarly we will take into account coming changes in the labour legislation of Republic of Kazakhstan, considering the category of maternity and labour relations of this institute exactly. And in a conclusion will we draw conclusion : what changes are brought in the institute of public welfare of maternity?

Key words: motherhood, social policy, social security, social protection, government programs, law.

Сулейменова С.Ж., Гардт Л.А.

Мемлекеттің аналықты қорғау үшін құқықтық қолдауы

Бұл ғылыми мақалада қаралатын өзекті мәселелер – соңғы жылдарды ана мен баланы қорғау және қамту. Осы мәселелер бойынша қоғамда қызығушылық артып отыр. Отбасына – мемлекет қоғамдағы негізгі іргетасының итілігі үшін, саяси, әлеуметтік және экономикалық жағдайлар жасау үшін жауапкершілікті алады. Мемлекет және қоғам үшін бұл олардың жүргізіп отырған конституциялық, бекітілген принциптер мен әлеуметтік саясат арасындағы тығыз байланыста болуы маңызды болып табылады. Сонымен қатар, Қазақстан Республикасының еңбек заннамасында болып жатқан өзгерістерді ескере отырып, ана мен баланы қорғау және қамту әлеуметтік институтына қандай өзгерістер енгізілгендігі қорытындыланады.

Түйін сөздер: перзентхана, әлеуметтік саясат, әлеуметтік қамтамасыз ету, әлеуметтік қорғау, қоғамдық бағдарламалар, заннама.

ПРАВОВОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ГОСУДАРСТВА ПО ЗАЩИТЕ МАТЕРИНСТВА

Законодательство в области социальной защиты материнства является одним из важнейших направлений деятельности представительных органов власти. Это вытекает из самой сущности нашего государства, которое в соответствии с Конституцией РК является социальным государством.

Социальное государство – это государство, которое органически соединяет экономические свободы и идеалы социального прогресса, развивает экономику применительно к человеку, а не приспосабливает человека к экономической политике. Поэтому главный приоритет социальной политики такого государства – человек, его интересы и свободное развитие, достойный уровень и качество жизни, которые обеспечивают истинную свободу личности, ее гармоничное саморазвитие на основе общепринятых мировых стандартов развитых государств.

Социальное государство призвано помогать слабым. Оно стремится влиять на распределение экономических благ в духе принципа справедливости в целях обеспечения каждому человеку достойного существования, обеспечивающего его всестороннее развитие. Одной из признанных целей социального государства является обеспечение прав детей, защита материнства и детства.

В общем и целом, деятельность государства по защите материнства и детства можно разделить на три пласти:

- принимаются соответствующие законодательные акты, прописываются гарантии и нормы реализации гарантий;
- создаются механизмы и институты, направленные на реализацию этих гарантий и норм;
- нарабатывается практика, совершенствуются институты и нормы, создаются дополнительные условия, корректируются в соответствии с изменением экономических, социальных и иных обстоятельств в государстве и в мире в целом, поскольку защита материнства и детства – феномены динамичные, развивающиеся.

Перейдем непосредственно к рассмотрению отраслевых механизмов защиты материнства и детства. Выявление тенденций развития позволяет установить объективно существующие закономерности изменений законодательства о социальном обеспечении семей, родителей и детей. Особую значимость в

последнее время приобретает проблема отсутствия преемственности правового регулирования отношений по социальному обеспечению. В то время как «преемственность в праве, являясь внутренним механизмом развития самого права, механизмом возникновения нового, включает в себя соотношение будущего, настоящего и прошлого, ибо правотворческая деятельность стремится к будущему, руководствуясь представлениями о нем как целью в настоящем, всякий раз по-новому захватывая и применяя прошлый правовой опыт» [1, с. 62-63].

Стоит отметить, что высокий уровень охвата населения и размеров социального обеспечения матерей и детей традиционно был сильной стороной советского законодательства, однако в современной казахстанской действительности многие традиции прерваны. Очень показательно отсутствие преемственности законодательства в вопросах подсчета стажа женщинам, родившим детей. До вступления в силу Закона РК «О пенсионном обеспечении в Республике Казахстан» №105-В, в стаж любой матери включался период дородового отпуска и отпуска по уходу за каждым ребенком до трех лет, но не более девяти лет в общей сложности. После осуществления пенсионной реформы матери лишились этого права. Сейчас в страховой стаж включается лишь время ухода одним из родителей за каждым ребенком до достижения им возраста полутора лет, но не более трех лет в общей сложности, при условии, что этим периодам предшествовала или за ними следовала трудовая деятельность. Более того, законодатель, нивелировав значение страхового стажа, словно забыл, что его главное назначение – выравнивание пенсионных прав мужчин и женщин. В то время как современная пенсионная система, основанная на накопительных началах, усугубляет гендерное неравенство. По данным статистики, отношение заработной платы женщин к заработной плате мужчин составляет 63% [2], а как следствие, размер пенсии женщин значительно ниже. В этих условиях включение в стаж наравне с трудовой деятельностью периодов ухода за ребенком, которые, как правило, гораздо чаще имеют место в жизни женщин, будет способствовать достижению равных возможностей при реализации права на пенсионное обеспечение.

С 2011 года по сегодняшний день мерами Программы были охвачены свыше 100 тыс. женщин. В первую очередь необходимо содействие адаптации женщин на рынке труда после выхода из отпуска по уходу за детьми. В целях повыше-

ния конкурентоспособности центры занятости, в соответствии с трудовым законодательством, обеспечивают повышение квалификации, при необходимости переобучение и получение новой востребованной специальности за счет средств государственного бюджета. Предусматривается ряд мер, направленных на широкое применение женского труда, использование дистанционных форм занятости, развитие надомного труда, а также по развитию предпринимательства для женщин.

Кроме того, внесены поправки в Трудовой кодекс, предусматривающие усиление гарантий, направленных на устранение дискриминации при трудоустройстве и сохранение занятости лиц старше 55 лет, а также введения штрафов за размещение информации о вакансиях для приема на работу, содержащей требования дискриминационного характера в сфере труда (указание пола). Как и было предусмотрено ранее в законе, право более раннего выхода на пенсию будет сохранено для женщин, имеющих трудовой стаж до 1 января 1998 года.

Трудовым кодексом РК урегулированы особенности труда женщин и иных лиц с семейными обязанностями, тем самым созданы все условия для осуществления женщинами трудовой деятельности и совмещения материнства

Достижение преемственности правового регулирования не должно препятствовать развитию системы социального обеспечения семей, матерей, отцов, детей. При изменении социально-обеспечительного законодательства недопустим отказ от достигнутого уровня гарантий прав граждан, но возможна и желательна ориентация на более высокие стандарты социального обеспечения, сформулированные в нормах международного права, что актуализирует вопрос о ратификации Казахстаном Конвенции МОТ N102 «О минимальных нормах социального обеспечения» и Европейского кодекса о социальном обеспечении.

Сложность текстов (отсутствие единобразной терминологии, наличие математических формул), большое количество отсылочных норм в законодательстве о социальном обеспечении является одним из препятствий на пути эффективной реализации жизненно важного права граждан на социальное обеспечение. Более того, отдельные правовые нормы вводят в заблуждение и создают иллюзию несуществующего благополучия. Так, Закон Республики Казахстан от 25 апреля 2003 года № 405-II «Об обязательном социальном страховании» гласит: «По-

собие по беременности и родам выплачивается застрахованной женщине в размере 100 процентов среднего заработка», в то время как размер пособия фактически ограничен нормами другого закона [3].

Таким образом, мы, исследуя казахстанское социально-обеспечительное законодательство, приходим к выводу, что «оно все больше превращается в тайную область знаний, разобраться в которой могут лишь специалисты» [4, с. 5]. Что абсолютно недопустимо, так как правовые нормы о социальном обеспечении адресованы обычным гражданам, в большинстве случаев не обладающим специальными познаниями в юриспруденции.

Универсальный принцип, действующий в данном случае, связан с соблюдением следующего требования: не должно ухудшаться правовое

положение человека и гражданина, умаляться доступ к материальным и духовным благам, гарантированным государством. В остальном свобода, обеспечивающая возможность учета специфики, не должна ограничиваться» [5, с. 226]. Полностью разделяя приведенную точку зрения, подчеркнем, что право человека на социальное обеспечение должно быть гарантировано на общегосударственном уровне путем установления единых минимальных стандартов. Полагаем, что законодательство Республики Казахстан является неотъемлемой частью системы международного законодательства и должно гармонично сочетаться с ним, дополняя его с учетом специфики конкретного региона (природных, климатических условий, культурных традиций, национальных особенностей проживающего населения и т.д.).

Литература

- 1 Рыбаков В.А. Преемственность в праве: временной аспект // Журнал российского права. – 2009. – N 8. – С. 62-63.
- 2 Женщины и мужчины Республики Казахстан – 2010 г. Средняя начисленная заработная плата женщин и мужчин. URL: <http://www.gsk.kz/regl/b1050/Isswww.exe/Stg>.
- 3 Закон Республики Казахстан от 25 апреля 2003 года № 405-II «Об обязательном социальном страховании» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 28.11.2014 г.)
- 4 Васильева Ю.В. Кодификация российского законодательства о социальном обеспечении: теоретические и практические проблемы: Монография. – Пермь, 2009. – С. 5.
- 5 Умнова И.А. Конституционные основы современного российского федерализма: Учебно-практическое пособие. – М.: Дело, 2000. – С. 226.

References

- 1 Rybakov V.A. Preemstvennost' v prave: vremennoj aspekt // Zhurnal rossijskogo prava. – 2009. – N 8. – S. 62-63.
- 2 Zhenshhiny i muzhchiny Respubliki Kazahstan – 2010 g. Srednjaja nachislennaja zarabotnaja plata zhenshhin i muzhchin. URL: <http://www.gsk.kz/regl/b1050/Isswww.exe/Stg>.
- 3 Zakon Respubliki Kazahstan ot 25 aprelja 2003 goda № 405-II «Ob objazatel'nom social'nom strahovanii» (s izmenenijami i dopolnenijami po sostojaniju na 28.11.2014 g.)
- 4 Vasil'eva Ju.V. Kodifikacija rossijskogo zakonodatel'stva o social'nom obespechenii: teoreticheskie i prakticheskie problemy: Monografija. – Perm', 2009. – S. 5.
- 5 Umnova I.A. Konstitucionnye osnovy sovremenennogo rossijskogo federalizma: Uchebno-prakticheskoe posobie. – M.: Delo, 2000. – S. 226.

Атаханова С.К., Мірәлиева М.К.

Азаматтық іс жүргізуғе дәлелдемелерді бағалаудың мәні және мазмұны

Берілген мақалада азаматтық іс жүргізуғе дәлелдемелерді бағалаудың мәні және мазмұны қарастырылған. Сотпен дәлелдемелердің дұрыс бағалануы заңды және негізді шешімнің шығарылуында бірінші деңгейдегі маңыздылыққа ие деген идеяға негізделген. Дәлелдемелерді бағалау процесін зерттеуде маңызды сұрақтардың бірі болып: ол неден тұрады және оның мазмұны қандай деген сұрақ табылады. Берілген мақалада жогарыда көрсетілген сұрақтарға жауап беру әрекеті көрсетілген. Мақалада логикалық, психологиялық және құқықтық бірлігі түрғысынан дәлелдемелерді бағалау мәселелерін кешенді ғылыми-зерттеу үздік нәтижеге қол жеткізилетіндігі туралы сұрақ қарастырылған. Мақала кейбір зани маңызды жағдайларды зерттеу корытындыларын шығарады. Сонымен қатар, мақала дәлелдемелерді бағалау бойынша іс жүргізу әрекеттері, соңдай-ақ дәлелдемелерді бағалау бойынша құқықтық әрекеттер мәселелерін қарастыруға арналаған.

Түйін сөздер: дәлелдемелерді бағалау, дәлелдеу кезеңі, дәлелдемелерге жол беру, дәлелдемелердің қатыстылығы, дәлелдемелердің жеткіліктілігі.

Atakhanova S.K., Miraliyeva M.K.

The nature and content of the evaluation of evidence in civil procedure

This article discusses the nature and content of evaluation of evidence in civil procedure. It substantiates the idea that a correct assessment of the evidence by the court is of paramount importance for making a lawful and substantiated decision. In the study of the process of evaluation of evidence is an important question: what it involves, what is its content. In this article there is an attempt to answer the above questions. The article discusses that the comprehensive study of the problems of evaluation of evidence from the point of view of logic, psychological and legal unity achieved the best result. Article sum up the results of the study of legally significant circumstances. Article is devoted to the proceedings to assess the evidence and legal action to assess the evidence.

Key words: the evaluation of evidence, proof stage, the admissibility of evidence, the reliability of evidence, sufficiency of the evidence.

Атаханова С.К., Мирилиева М.К.

Сущность и содержание оценки доказательств в гражданском процессе

В данной статье рассматривается сущность и содержание оценки доказательств в гражданском процессе. Обосновывается идея о том, что правильная оценка судом доказательств имеет первостепенное значение для вынесения законного и обоснованного решения. В изучении процесса оценки доказательств важным является вопрос: что же она включает в себя, каково ее содержание. В данной статье имеется попытка ответить на вышеуказанные вопросы. В частности, говорится, что при комплексном исследовании проблем оценки доказательств с точки зрения логической, психологической и правовой в единстве достигается наилучший результат. Статья подводит некоторые итоги изучения юридически значимых обстоятельств. Статья посвящена вопросам процессуальных действий по оценке доказательств, а также правовым действиям по оценке доказательств.

Ключевые слова: оценка доказательств, этап доказывания, допустимость доказательств, относимость доказательств, достаточность доказательств.

**АЗАМАТТЫҚ
ІС ЖҮРГІЗУДЕГІ
ДӘЛЕЛДЕМЕЛЕРДІ
БАҒАЛАУДЫҢ МӘНІ
ЖӘНЕ МАЗМҰНЫ**

Дәлелдемелерді бағалау обьективтілігінің деңгейі негізінен азаматтық істі дұрыс шешумен тікелей байланысты. Дәлелдемелер оның барлық ерекшеліктері мен мән-жайларын ескере отырып бағаланатын болса, онда сот тұжырымдары істің нақты мән-жайын көрсететін болады. Керінше, дәлелдемелерді дұрыс бағаламау шындықтың орнауына кедергі жасайды. К.И. Малышев әділ түрде көрсеткен «шындық, сондай-ақ әділеттілік сияқты сотқа қажет. Егер сот шынайы фактілерді қате немесе жалған түрде жарамсыз деп таныса, ал құрастырылған фактілерді шынайы деп танып, оларға заң ережелерін нақты кейін қолданса, мұндай әділдік комедиясы оның зиянын көрсетіп, адамдар үшін қорқынышты апат болар еді» [1, 92-93 б.].

Дәлелдемелерді бағалау ойлау процесі ретінде ішкі (логикалық) және сыртқы (құқықтық) сипатқа ие. [2, 141 б.] Олар бір-бірімен қарым-қатынаста болып, бір-біріне әсер етіп, органикалық араласады. Дәлелдемелерді бағалау – ойлау қызметінің барлық жақтарының бірлігі. Ол әдетте оның ішкі жағынан соттау үшін онда сыртынан пайда болады. Әдетте, азаматтық іс жүргізу құқығы ғылымиында дәлелдемелер бағалаудың осы жағын оқып біліп зерттейді, себебі құқық нормалары дұрыс білімге жетудің шынайы кепілдіктерімен қамтамасыз етеді. Логикалық, психологиялық және құқықтық бірлігі тұрғысынан дәлелдемелерді бағалау мәселелерін кешенді ғылыми-зерттеу үздік нәтижеге қол жеткізілетінін атап өткен жөн. Осылайша, дәлелдемелерді бағалау құрделі ойлау үрдісі. Психология тұрғысынан бұл – судьялармен сот шешімі негізінде дәлелдемелерді тікелей қабылдап және зерттеп, оларды түсіну жөніндегі құқықтық танымдық қызметі болып табылады. Логика тұрғысынан, ол істің нақты мән-жайларын, тарараптардың құқықтары мен міндеттерін бекітудегі пайымдау жүйесі болып табылады. Дәлелдемелерді бағалау бойынша іс жүргізу әрекеттері құқықтық нормалар нұсқамалары негізінде жүзеге асырылады және оған бағынышты дәлелдемелерді бағалаудың ойлау жағы логика заңдарына бағынады. Құқықтық нормалар нұсқамалары ойлау процесінің жүйелілігі үшін ең жақсы шарттар жасайтын іс жүргізу әрекеттерді орындауга міндеттейді. Бұл шын мәнінде заң қолданатын адамдардың біліміне барабар келеді. Дәлелдемелерді бағалаудың логикалық жағы болып судьяның дәлелде-

мелерді таразылау бөлігіндегі қызметі, дәлелдемелерді талдау бойынша бастапқыда жасалған логикалық операция нұсқаларын жоққа шығару, олардың іске қатыстылығы, барлық сот дәлелдеуінің бірігуі табылады. Дәлелдемелерді жинауга қатысты тарараптарға көмек үшін алғышарт болып, яғни, олардың қайта талап етүіне қызмет ететін зерттеу мен іске қатысуши тарараптар ұсынған және басқа да дәлелдемелерді алдын ала бағалау табылады. Бұл әрекеттер – логикалық операциялар. Психологиялық және логикалық жағынан дәлелдемелерді бағалау маңыздылығына қарамастан, психологияның да, логиканың да заңдары азаматтық іс жүргізу ғылымының пәні болып табылмайтынын атап өткен жөн. «Іс жүргізу құқығы ғылымының құрамадас бөлігі ретінде дәлелдемелік құқық ілімі ойлау нысандары мен заңдарын емес, іс жүргізу заңдарын, іс жүргізу құқығын зерттейді. Бұл ғылымның зерттеу пәніне ойлау заңдарын қосу артық болар еді, себебі, мұнымен басқа ғылым – логика айналысады. Бұл дұрыс емес болар еді, өйткені, әрбір ғылымның өзінің нақты тақырыбы болуы тиіс» [3, 26 б.].

Дәлелдемелерді бағалаудың құқықтық жағы логикалық операциялар азаматтық іс жүргізу құқықтық қатынастарының субъектілерімен жүзеге асырылатындығынан көрініс табады. Тікелей сотпен қабылданған және заңда белгіленген әдістермен алынған нақты деректер зерттеуге жатады. Бұгінгі процесуалдық (заңды) іс-шаралар дәлелдемелерді бағалау нәтижелерін көрсетеді. Бұл әрекеттерге мұдделі тұлғалардың жаңа дәлелдемелерді іске қосу, оларды талап ету және зерттеуден бас тарту туралы өтініштері жатады. Жоғарыда атап өткендей, құқық нормалары судьялардың логикалық қорытындыларының шындылығын қамтамасыз ететін сыртқы шарттар мен кепілдіктерді орнатады, бірақ олардың ойлау тәртібін реттемейді, өйткені, бұл процесс жалпы ойлау заңнамасына сәйкес жүзеге асырылады. Мысалы, соттың бағалау объектісі болып тек тікелей сот отырысында зерттелген және талаптарға сай дәлелдемелер бола алады. Дәлелдемелер процесіне кіретін бүкіл қадамдар, дәлелдемелерді бағалау, оларды дайындау және зерттеуді реттейтін ережелерді сақтау қаралуға жатады. Дәлелдемелер, әсіресе істегі фактілердің іске қатыстылығы мен оған тиісті мән-жайлардың жол берушілігін анықтау түрғысынан тікелей зерттеу нәтижесінде сотпен бағаланады. Осыдан кейін, сот актісінде көрініс табатын қорытындыларды негіздеу үшін дәлелдемелердің сенімділігі және жеткілікті-

лігі бағаланады. Дәлелдемелердің сенімділігін бағалау – бұл шындық фактілерін алынған ақпаратпен сәйкестендірү. [4, 142 б.] Ерекше көңіл қайшылықтарды алып тастауға аударылуы тиіс. Зерттеліп отырған дәлелдемелердің сенімділігіне күмән болса, оларды басқалармен салыстыру арқылы, не нақты сараптама тағайындау, дәлелдемелер мазмұны мен рәсімделуін тексеру арқылы жою қажет. Қарым-қатынас барабарлығы мен жеткіліктілігі түрғысынан, дәлелдемелерді бағалау дәлелдеу ақпараттарының жиынтығынан алынған, қолданыстағы шындық туралы күмәнді жою болып табылады. Дәлелдемелер жеткілікті болмаған жағдайда, іс бойынша жағдайды белгілеу туралы сот тұжырымдары ықтимал сипатта болуы мүмкін және сот шешімі ықтимал қорытындылар және сот шешімдеріне негізделетін болады. Дәлелдемелерді бағалау жөніндегі ойлау қызметі тікелей азаматтық іс жүргізу құқық нормаларымен реттелмейді, бірақ соңғылары сот дәлелдеуінің іс жүргізу нысанымен оған жанама түрде әсер етеді. Сондықтан, дәлелдемелерді бағалаудың логикалық актілері сот ісін жүргізу әрекеттерінен көрініс табады және процесуалдық-құқықтық реттелуге жатады. Дәлелдемелерді бағалаудың ішкі жағына процесуалдық-құқықтық ықпал ету туралы сөз қозғаганда, азаматтық іс жүргізу қызметіне ойлау процестерінің кері әсері туралы да ескеру қажет. Е.А. Доляның пікіріне сәйкес, процестің қозғалыс мөлшеріне байланысты білімнің әр түрлі нысандарының үлесі өзгереді, жиналған және тексерілген дәлелдемелер жиынтығын бағалау кезінде, логика заңдарына орын берсе отырып, процесуалдық заң тек жалпы түрғыда дәлелдеуді басқарады [5, 128 б.]

Дәлелдемелерді бағалау процесін зерттеуде маңызды сұрақтардың бірі болып: ол неден түрады және оның мазмұны қандай деген сұрақ табылады. Заң әдебиеттерінде оның мазмұны әр түрлі ашылады, бірақ бірыңғай пікір жок. Дәлелдемелерді бағалау сұрақтарын құрастыра отырып, Ц.М. Апарников былай қорытындылайды: дәлелдемелерді бағалау дегеніміз – бар немесе жок фактілер, олардың құрамындағы мәліметтер туралы шешім қабылдау, дәлелдемелердің ізгіліктілігі анықталатын процестің қорытындысы [6, 4-5 б.].

Істі қарауға дайындау кезінде дәлелдемелерді бағалау және істі сотта қарау кезіндеңдегі дәлелдемелерді бағалау бір-бірімен тығыз байланысты. Исті мәні бойынша қарау кезінде дәлелдемелерді бағалау процесіндегі олардың іске қатыстылығы, жол берушілігі, растилығы,

жеткіліктілігі және қарым-қатынасы қайтадан бағаланады [7, 5 б.].

Бағалауға тек қана қорытынды шешімдер ғана емес, сондай-ақ істі қозғаудан бастап, дәлелдемелерді зерттеудің бүкіл қадамдары жатады. Сонымен қатар айта кететін жәйт, дәлелдемелерді бағалаудың мәні мен сипаты істі қарау және істі шешу процесінде бірдей болып келмейді, бағалау мақсатына (бұл дегеніміз қандай міндетті атқаруға бағытталғандығы) және дәлелдемелерді бағалау субъектілеріне байланысты өзгеріп отырады. Осылан орай, дәлелдемелерді бағалау спецификасы әр сатыдағы сот шешетін азаматтық іс жүргізуін әр түрлі сатыларындағы олардың міндеттерімен түсіндіріледі. Жоғарыда айтылғандай, іс бойынша шындықты орнату үшін дәлелдемелердің мазмұнына енгізілген барлық қасиеттерін анықтау қажет. Дәлелдемелерді бағалауды белгілі бір қасиеттерімен шектеген жағдайда, ол толық емес болады. Дәлелдеу процесінде субъектілер дәлелдемелер ауқымын белгілеу үшін қатыстылығы мен жол берушілігін ережелеріне сәйкес дәлелдемелерді бағалайды, бұл дегеніміз дәлелдемелердің осы қасиеттері дәлелдеу процесінде анықталады, себебі, дәлелдемелерді бағалау – оның шегінде орын алатын қызмет. Дәлелдемелердің қатыстылығы, жол берілуі, сенімділігі мен жеткіліктілігі олармен жүзеге асырылатын операциялармен сипатталады деген пікір бар. Жиналған дәлелдемелердің қатыстылығы мен жол берушілігін анықтау – олардың сенімділігі мен жеткіліктілігін анықтау үшін қажет. Дәлелдемелердің қатыстылығы мен жол берушілігі дәлелдеудің бастапқы кезеңдерінде, сенімділігі мен жеткіліктілігі – соңғы сатысында анықталады және олар дәлелдемелердің қасиеттері болып табылмайды, сондықтан, соңғысының бағалау қызметіне енгізілуі мүмкін емес. К. Егоровтың айтуы бойынша, жол беру-

шілігін анықтау кезінде, құқық қабілеттілігі бар субъект наным-сенімдерін емес, тиісті іс жүргізу нормаларын басшылыққа алады. [8, 32 б.]

Дәлелдемелерді дұрыс бағалау шарты болып, шындыққа сай емес дәлелдемелердің судьялардың сенімдерін қалыптастыру және шындықты орнатуға кедергі жасай алмайтын, сенімділік кепілінің бірі болып келетін іске қатыстылығы ережелері табылады. Ол дәлелдемелер, оның іске қатыстылығы мен жол берушілігін бағалауға қарамастан, сот шешімінің негізінде жатқыздырылмайды. Бұл әрекетті орындау үшін, қарастырылып отырған істің мән-жайын көрсететін тараптардың, үшінші тұлғалардың түсініктемелеріндегі, куәлардың айғақтарындағы, сарапшының қорытындыларындағы, іс жүргізу хаттамалары және өзге де құжаттардағы, заттай дәлелдемелердегі, фактілік мәліметтер дұрыс екендігін анықтау қажет. О.В. Ивановтың айтуынша, дәлелдемелердің сенімділігін бағалау үшін дәлелдемелердің қатыстылығы мен жол берушілігін анықтау алғышарт. [9, 119 б.]

Алайда, нақты іс бойынша зерттелген және бағаланған, бүкіл дәлелдемелердің тек сенімділігін анықтау негізінде ғана дауды мәні бойынша шешу мүмкін емес. Сонымен қатар, шындықты орнату үшін, олардың жеткіліктілігін анықтау қажет. Егер іс бойынша қажетті дәлелдемелер жиналмаған болса, оны жеткілікті дайындалған деп қарастырудың негізі жоқ. Сондықтан, судья, істі сот отырысында қарауга беру алдында барлық дәлелдемелердің жиынтығының жеткіліктілігіне көз жеткізуі үшін өзі алдымен оларды бағалауы тиіс. Бұл сұрақты шешу жиналған дәлелдемелер жиынтығының іс бойынша шындықты анықтауға көмекесуге және заңды шешімнің қабылдауына мүмкіндік бере алатындығы туралы қорытынды жасауға негіз болады. [10, 158 б.]

Әдебиеттер

- 1 Малышев К.И. Курс гражданского судопроизводства. – СПб., 1874. (Цит. по: Хрестоматия по гражданскому процессу). – М., 1996. – Т. 1. – 437 с.
- 2 Треушников М.К. Судебные доказательства. – М.: Городец, 2004. – 320 с.
- 3 Курылев С.В. Основы теории доказывания в советском правосудии. – Минск: БГУ, 1969. – 204 с.
- 4 Матюшин Б.Т. Оценка доказательств судом первой инстанции по гражданским делам: Дисс.... к.ю.н. – М., 1977. – 191 с.
- 5 Доля Е.А. Соотношение гносеологической и правовой сторон доказывания в российском уголовном процессе // Государство и право. – 1994. – №10. – С. 118-128.
- 6 Апарникова Ц.М. Проверка доказательств судом первой инстанции в советском гражданском процессе: автореф. дисс.... к.ю.н. – М., 1958. – 16 с.
- 7 Айриян К.С. Подготовка гражданских дел к разбирательству в английском суде: автореф. дисс.... к.ю.н. – М., 1989. – 16 с.

- 8 Егоров К. Оценка доказательств как завершающий этап доказывания // Российская юстиция. – 2000. – № 12. – С. 32.
- 9 Иванов О.В. Судебные доказательства в гражданском процессе. – Иркутск, 1974. – 129 с.
- 10 Белкин Р.С. Собирание, исследование и оценка доказательств. – М.: Наука, 1966. – 295 с.

References

- 1 Malyshev K.I. Kurs grazhdanskogo sudoproizvodstva. – SPb., 1874. (Cit. po: Hrestomatija po grazhdanskому processu). – M., 1996. – Т. 1. – 437 s.
- 2 Treushnikov M.K. Sudebnye dokazatel'stva. – M.: Gorodec, 2004. – 320 s.
- 3 Kurylev S.V. Osnovy teorii dokazyvaniya v sovetskem pravosudii. – Minsk: BGU, 1969. – 204 s.
- 4 Matjushin B.T. Ocenna dokazatel'stvu sudom pervoj instancii po grazhdanskim delam: Diss.... k.ju.n. – M., 1977. – 191 s.
- 5 Dolja E.A. Sootnoshenie gnoseologicheskoy i pravovoij storon dokazyvaniya v rossijskom ugolovnom processe // Gosudarstvo i pravo. – 1994. – №10. – S. 118-128.
- 6 Aparnikova C.M. Proverka dokazatel'stvu sudom pervoj instancii v sovetskem grazhdanskom processe: avtoref. diss.... k.ju.n. – M., 1958. – 16 s.
- 7 Ajrijan K.S. Podgotovka grazhdanskih del k razbiratel'stvu v anglijskom sude: avtoref. diss.... k.ju.n. – M., 1989. – 16 s.
- 8 Egorov K. Ocenna dokazatel'stvu kak zavershajushhij etap dokazyvaniya // Rossijskaja justicija. – 2000. – № 12. – С. 32.
- 9 Ivanov O.V. Sudebnye dokazatel'stva v grazhdanskom processe. – Irkutsk, 1974. – 129 s.
- 10 Belkin R.S. Sobiranie, issledovanie i ocenna dokazatel'stvu. – M.: Nauka, 1966. – 295 s.

Нурахметова Г.Г., Саметов К.Н.

**Некоторые вопросы
обращения взыскания
на заложенное имущество**

Данная статья посвящена некоторым вопросам обращения взыскания на заложенное имущество. В современных условиях, особенно в банковской практике, залог получает все более широкое применение. Залог как способ обеспечения исполнения обязательств может повлечь обращение взыскания на заложенное имущество. Проблема обращения взыскания на заложенное имущество на сегодняшний день приобретает особую актуальность, поэтому вопрос обращения взыскания на заложенное имущество имеет большое практическое и научное значение.

Ключевые слова: заложенное имущество, залог, залогодатель, залогодержатель.

Nurahmetova G.G., Samet K.N.

Some foreclosure of the mortgaged property issues

This clause is devoted to some issues of the appeal of exaction on the mortgaged property. In modern conditions, especially in banking practice, a pledge is becoming more widely used. A pledge as a way to enforce the obligations can entail the appeal of exaction on a mortgaged property. Today, the problem of the appeal of exaction on the mortgaged property is of particular relevance. Therefore, the issue of the appeal of exaction on the mortgaged property is of great practical and scientific significance.

Key words: the mortgaged property, the bail, the pledger, the pledge-holder.

Нурахметова Г.Г., Сәметов К.Н.

**Кейбір кепілге салынған мүлікті
өндіріп алу туралы**

Берілген тармақ кейбір кепілге салынған мүлікті өндіріп алу туралы мәселелерге арналған. Кәзіргі таңда әсіресе банк қызметтерінде, кепіл мәселесі көн танылууда. Кепіл – міндеттеме орындауының қамсыздандыру тәсілі ретінде кепілге салынған мүлікті өндіріп алу туралы мәселе өзіне назар аударуы мүмкін. Кепілге салынған мүлікті өндіріп алу туралы мәселе бүгінгі таңда айрықша маңыздылық ауда. Сондықтан да кепілге салынған мүлікті өндіріп алу туралы мәселе тәжірибелік және ғылыми үлкен маңыздылық білдіреді.

Түйін сөздер: кепілге салынған, мүлік, кепіл, кепіл беруші, кепіл алушы.

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ОБРАЩЕНИЯ ВЗЫСКАНИЯ НА ЗАЛОЖЕННОЕ ИМУЩЕСТВО

Обращение взыскания на заложенное имущество является решающим этапом в развитии залогового правоотношения. От того, насколько рациональна процедура принятия решения об обращении взыскания и реализации заложенного имущества, зависит в целом эффективность института залога, что находит подтверждение на практике и отмечается многими учеными, исследующими проблемы института залога. На наш взгляд, норма п. 4 ст. 21 Закона «Об ипотеке недвижимого имущества» снижает эффективность залога как реального способа обеспечения исполнения обязательства. Так, п. 4 ст. 21 Закона «Об ипотеке недвижимого имущества» предоставляет суду право в решении об обращении взыскания на заложенное имущество при наличии уважительных причин отсрочить его реализацию на срок до одного года по просьбе залогодателя. Пунктом 4 ст. 21 Закона «Об ипотеке недвижимого имущества» определяются критерии, которыми следует руководствоваться суду при рассмотрении такой просьбы залогодателя [1]. По сравнению с Законом ст. 319 ГК, которая предоставляет суду такое же право, не определяет подобных критериев. Считаем, что в ГК было бы целесообразным указать конкретные основания, по которым суд может отсрочить продажу заложенного имущества. Бессспорно, что предоставление отсрочки служит не в интересах залогодержателя. Чтобы как-то компенсировать ущемление интересов залогодержателя, а также стимулировать должника к скорейшему исполнению своих обязательств, п. 3 ст. 319 ГК, п. 4 ст. 21 Закона «Об ипотеке недвижимого имущества» устанавливают, что отсрочка не затрагивает прав и обязанностей сторон по обязательству, обеспеченному залогом и не освобождает должника от возмещения возросших за время отсрочки убытков кредитора, причитающихся ему вознаграждения и неустойки. Однако это никак не оправдывает такое ущемление интересов залогодержателя законом и делает неэффективным институт залога. Поэтому, было бы целесообразнее вообще отменить положения законодательства о возможности предоставления судом отсрочки реализации предмета залога на срок до одного года или же значительно сократить срок отсрочки.

Основанием реализации права залога является неисполнение или ненадлежащее исполнение должником обеспеченного залогом обязательства. Согласно ст.318 ГК РК предусмотрен порядок обращения взыскания на предмет залога: удовлетворение требования залогодержателя из стоимости заложенного имущества производится, если иное не установлено Гражданским Кодексом и иными законодательными актами или договором, в судебном порядке.

В случаях, предусмотренных договором о залоге, а также Гражданским Кодексом и иными законодательными актами, залогодержатель вправе самостоятельно реализовать находящееся в залоге имущество в принудительном внесудебном порядке путем проведения торгов (аукциона). Такое же право имеет банк-залогодержатель по реализации предмета залога, обеспечивающего денежную ссуду. Принудительная внесудебная реализация заложенного недвижимого имущества не допускается в случаях, предусмотренных законодательным актом Республики Казахстан об ипотеке недвижимого имущества [2].

Правом на внесудебную реализацию (но только путем проведения торгов) предмета залога, обеспечивающего денежную ссуду, имеет банк-залогодержатель. Необходимо отметить, что право банка-залогодержателя не означает его обязанность по реализации предмета залога, обеспечивающего денежную ссуду, только во вне судебном порядке. Банк, как и любой другой залогодержатель, имеет право на обращение в суд на общих основаниях для судебной реализации заложенного имущества, что имеет место в ряде случаев, когда должник препятствует реализации заложенного имущества, а также в любых иных ситуациях. К тому же в соответствии с п. 3 ст. 25 Закона «Об ипотеке недвижимого имущества», установлены случаи, когда не допускается удовлетворение требований во вне судебном порядке любых залогодержателей, в том числе требований банков-залогодержателей по удовлетворению требований по денежным ссудам.

В соответствии со статьей 319 ГК РК, реализация (продажа) заложенного имущества производится путем продажи с публичных торгов в порядке, установленном процессуальным законодательством, если законодательными актами не установлен иной порядок. При залоге денег и прав (требований) по денежному обязательству реализация этого заложенного имущества

производится путем передачи залогодержателю денег, являющихся предметом залога или причитающихся по заложенным правам (требованиям) по денежному обязательству, а при невозможности передачи денег в момент обращения взыскания на предмет залога – путем перевода на залогодержателя прав залогодателя на предмет залога [3, с. 104-118].

Если сумма денег, являющихся предметом залога или причитающихся по заложенным правам (требованиям) по денежному обязательству, превышает размер обеспеченного залогом требования залогодержателя, разница возвращается залогодателю. При недостаточности суммы денег для покрытия требования залогодержателя он имеет право, при отсутствии иного указания в законодательных актах или договоре, получить недостающую сумму из прочего имущества должника, не пользуясь преимуществом, основанным на залоге. Особенности реализации заложенного имущества в принудительном внесудебном порядке устанавливаются Гражданским Кодексом и Законом об ипотеке недвижимости. Правила и процедуры, установленные Законом об ипотеке недвижимости для реализации ипотеки, применяются к реализации имущества при исполнении других видов залога, если Гражданским Кодексом не установлено иное.

По просьбе залогодателя суд вправе в решении об обращении взыскания на заложенное имущество отсрочить его продажу с публичных торгов на срок до одного года. Отсрочка не затрагивает прав и обязанностей сторон по обязательству, обеспеченному залогом этого имущества, и не освобождает должника от возмещения возросших за время отсрочки убытков кредитора и сумм неустойки [2]. В торгах имеют право принимать участие любые юридические лица и граждане, включая залогодателя и залогодержателя. Говоря об участии залогодателя в проводимых торгах по реализации заложенного имущества, логичней было бы говорить, только о вещественном поручителе – залогодателе, не являющемся должником по основному обязательству, так как на практике обращение взыскания на заложенное имущество имеет место после принятия залогодержателем всех мер по удовлетворению своих требований за счет денег должника. Но с учетом права залогодержателя на обращение взыскания на заложенное имущество вне зависимости от наличия или отсутствия денег должника, даже в случае, когда последний является залогодателем, впол-

не допустимо его участие в торгах. При этом и должник по собственному обязательству и залогодатель – вещный поручитель всегда вправе до продажи заложенного имущества исполнить основное обязательство и прекратить обращение взыскания на предмет залога.

Залогодатель вправе принимать участие в торгах, что порой выгоднее для него, чем обращение заложенного имущества в свою собственность по его текущей оценочной стоимости ввиду сложности ее определения. Перед началом торгов суд или доверенное лицо (статья 320 Гражданского Кодекса) вправе потребовать от каждого участника торгов внесения гарантейного взноса. Гарантейные взносы подлежат возврату по окончании торгов. Гарантейный взнос участника, выигравшего торги, засчитывается в счет конечной цены. Гарантейный взнос участника, выигравшего торги, но не оплатившего конечную цену, не возвращается и остается в распоряжении суда или доверенного лица.

При объявлении торгов несостоявшимися, ввиду участия в них менее двух покупателей, залогодержатель вправе либо обратить заложенное имущество в свою собственность по его текущей оценочной стоимости, устанавливаемой решением суда или доверенным лицом на основании заключения физических или юридических лиц, имеющих лицензию на осуществление деятельности по оценке имущества, либо требовать назначения новых торгов. Если сумма, вырученная при реализации заложенного имущества, недостаточна для покрытия требования залогодержателя, он имеет право, при отсутствии иного указания в законодательных актах или договоре, получить недостающую сумму из прочего имущества должника, не пользуясь преимуществом, основанным на залоге. Если сумма, вырученная при реализации заложенного имущества, превышает размер обеспеченного залогом требования залогодержателя, разница возвращается залогодателю. Должник и залогодатель, являющийся третьим лицом (вещный поручитель), вправе в любое время до того, как состоялась продажа предмета залога, прекратить обращение на него взыскания и его реализацию, исполнив обеспеченное залогом обязательство или ту его часть, исполнение которой просрочено. Соглашение, ограничивающее это право, недействительно.

В соответствии со статьей 320 ГК РК реализации заложенного имущества произво-

дится в принудительном внесудебном порядке. Торги проводятся доверенным лицом, в качестве которого выступает юридическое лицо или гражданин, имеющее доверенность залогодержателя на реализацию заложенного имущества в случае нарушения обязательства, обеспеченнего залогом.

Полагаем, что одной из проблем правового регулирования порядка реализации предмета залога является порядок удовлетворения требований залоговых кредиторов при перезалоге имущества. По нашему мнению, в Гражданском кодексе РК не решен вопрос о порядке обращения взыскания и реализации имущества, находящегося в залоге у нескольких залогодержателей, что требует совершенствования правового регулирования отношений по перезалогу имущества.

Таким образом, рассматривая вопрос о реализации заложенного имущества, считаем, что нормы ГК, устанавливающие единственный способ реализации заложенного имущества – путем продажи с публичных торгов, не отвечают потребностям развивающегося гражданского оборота и не учитывают особенностей отдельных объектов, которые могут выступать в качестве предмета залога. По нашему мнению, стороны залогового правоотношения не должны быть связаны императивными требованиями законодательных актов о возможности продажи предмета залога только с публичных торгов. В ГК и других законодательных актах должны быть предусмотрены, кроме публичных торгов, и другие способы продажи заложенного имущества, учитывающие как особенности предмета залога, так и интересы обеих сторон. Целесообразно также предоставить сторонам залогового правоотношения возможность в договорном порядке определять способ реализации заложенного имущества.

Рассматривая способы реализации предмета залога, возможно, необходимо обратиться к законодательствам зарубежных стран, регулирующих порядок реализации залогового права и предусматривающих различные способы реализации заложенного имущества в зависимости от вида залога или его предмета, поэтому считаем, что положения законодательства зарубежных стран, регулирующие способы реализации заложенного имущества и показавшие свою эффективность на практике, могут быть учтены нашим законодателем при совершенствовании правового регулирования залоговых отношений.

Литература

1 Закон Республики Казахстан от 23 декабря 1995 года № 2723 «Об ипотеке недвижимого имущества» //Информационная система «ПАРАГРАФ», 2016.

2 Гражданский кодекс Республики Казахстан (Общая часть), принят Верховным Советом Республики Казахстан 27 декабря 1994 года //Информационная система «ПАРАГРАФ», 2016.

3 Шакиров Д. Вопросы совершения сделок с залоговым имуществом. 04.01.2011 // www. I.News.kz.

References

1 Zakon Respubliki Kazahstan ot 23 dekabrja 1995 goda № 2723 «Ob ipoteke nedvizhimogo imushhestva» //Informacionnaja sistema «PARAGRAF», 2016

2 Grazhdanskij kodeks Respubliki Kazahstan (Obshhaja chast’), prinjat Verhovnym Sovetom Respubliki Kazahstan 27 dekabrja 1994 goda //Informacionnaja sistema «PARAGRAF», 2016

3 Shakirov D. Voprosy sovershenija sdelok s zalogovym imushhestvom. 04.01.2011 // www. I.News.kz.

Дошанова А.С.,
Сматлаев Н.Б.

**Особенности возмещения
вреда, причиненного жизни и
здоровью туриста,
по законодательству
Республики Казахстан**

Dochshanova A.S.,
Smatlayev N.B.

**Features of compensation of
harm, caused to life and health
of the tourist, according to the
legislation of the Republic of
Kazakhstan**

Дошанова А.С.,
Сматлаев Н.Б.

**Қазақстан Республикасы
заннамасы бойынша
туристің өмірі мен
денсаулығына келтірілген
зиянды өтеу ерекшеліктері**

В данной статье рассматриваются особенности возмещения вреда, причиненного жизни и здоровью туриста по законодательству Республики Казахстан. Проведено соотношение норм законодательства о туристской деятельности с общими положениями о возмещении вреда жизни и здоровью. Уделено внимание вопросам отражения норм об ответственности за вред жизни и здоровью в договоре об оказании туристских услуг. Проанализированы примеры из практики о возмещении вреда жизни и здоровью туристов. Определены ключевые категории в данных отношениях.

Ключевые слова: жизнь, здоровье, ответственность, турист, возмещение.

This article discusses the features of compensation of harm, caused to life and health of the tourist, according to the legislation of the Republic of Kazakhstan. The correlation of norms of the legislation on tourist activity with the General provisions on compensation of harm of life and health is shown. Attention is paid to the incorporation of norms on liability for harm to life and health in the contract on rendering of tourist services. Examples from the practice on compensation of harm for life and health of tourists are analyzed. Key categories in these relations are identified.

Key words: life, health, liability, tourist, compensation of harm.

Мақалада Қазақстан Республикасы заңнамасы бойынша туристің өмірі мен денсаулығына келтірілген зиянды өтеу ерекшеліктері қарастырылады. Туристік қызмет туралы заннамасы мен адам өмірі мен денсаулығына келтірілген зиянды өтеудің жалпы ережелері мен арақатынасы көрсетілген. Туристік қызметтер шартында адам өмірі мен денсаулығына келтірілген зияны үшін жауапкершілікті көрсету мәселелеріне көніл бөлінген. Туристің өмірі мен денсаулығына келтірілген зиянды өтеу тәжірибе мысалдарына талдау жасалынды. Аталаған қатынастардың негізгі категориялары анықталды.

Түйін сөздер: өмір, денсаулық, жауапкершілік, турист, зиянды өтеу.

**ОСОБЕННОСТИ
ВОЗМЕЩЕНИЯ ВРЕДА,
ПРИЧИНЕННОГО
ЖИЗНИ И ЗДОРОВЬЮ
ТУРИСТА, ПО
ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ
РЕСПУБЛИКИ
КАЗАХСТАН**

Отдых, новые впечатления, достопримечательности, положительные эмоции – все это манит каждого человека, отягощенного будней рутиной и мечтающего об отдыхе. Туризм во всех его проявлениях и разновидностях предоставляет такую возможность. Но не все так радужно, как может показаться с первого взгляда. Средства массовой информации пестрят примерами, когда туристы возвращаются с отдыха с различными заболеваниями,увечьями либо, к сожалению, погибают [1]. Недавняя ситуация с авиакатастрофой российского самолета стала еще одним подтверждением того, что вопросы безопасности туристов являются краеугольным камнем.

Статья 26 Закона Республики Казахстан «О туристской деятельности» под безопасностью туристов понимает личную безопасность туристов, сохранность их имущества и непричинение ущерба окружающей среде во время путешествий, а также комплекс мер, направленных на предотвращение использования туризма в целях незаконной миграции и транзита в третьи страны, сексуальной, трудовой и иной эксплуатации граждан. Уполномоченный орган обязан информировать лиц, осуществляющих туристскую деятельность, и туристов о возможных опасностях для туристов в стране (месте) временного пребывания [2].

Лица, осуществляющие туристскую деятельность, обязаны за три дня до начала путешествия в письменной форме предоставить туристам сведения об особенностях путешествий, включающие в себя необходимую и достоверную информацию о правилах въезда, выезда и пребывания в стране (месте) временного пребывания, о законодательстве, об обычаях местного населения, о религиозных обрядах, святынях, памятниках природы, истории, культуры и других объектах туристского показа, находящихся под особой охраной, состоянии окружающей среды, а также об опасностях, с которыми они могут встретиться при совершении путешествий, и осуществить предупредительные меры, направленные на обеспечение безопасности туристов.

Туристы, предполагающие совершить путешествие в страну (место) временного пребывания, обязаны проходить профилактику в соответствии с международными медицинскими требованиями.

Для рассмотрения особенностей возмещения вреда, причиненного жизни и здоровью туриста, в первую очередь, необходимо рассмотреть понятие туриста и установить особенности его правового статуса в отношении ответственности за вред жизни и здоровью.

В соответствии с нормой пункта 7 статьи 1 Закона Республики Казахстан «О туристской деятельности» турист – физическое лицо, посещающее страну (место) временного пребывания на период от двадцати четырех часов до одного года и осуществляющее не менее одной ночевки в ней (в нем) в оздоровительных, познавательных, профессионально-деловых, спортивных, религиозных и иных целях без занятия оплачиваемой деятельностью [2].

Однозначно, турист является субъектом отношений по возмещению вреда жизни и здоровья гражданина как физическое лицо.

Особенностями правового статуса туриста как субъекта, потерпевшего от причинения вреда жизни и здоровью гражданина, могут стать ключевые признаки категории «турист».

Во-первых, туристом физическое лицо будет в момент или период временного пребывания в стране или месте, не являющемся его местожительством.

Следовательно, особо важным будет определение момента причинения вреда жизни и здоровью гражданина. Например, гражданин Республики Казахстан находится в отпуске с 1 по 15 июня и планирует отправиться в отпуск в другое государство с 3 по 10 июня. В результате употребления просроченного продукта 2 июня его здоровью был причинен вред. Но поскольку в момент отравления данное физическое лицо не покинуло пределы постоянного места жительства, туристом считаться не будет.

Более того, период временного пребывания физического лица в качестве туриста определяется длительностью от 24 часов до 1 года либо, как минимум, одной ночевкой.

Во-вторых, законодателем определена цель временного пребывания физического лица в качестве туриста.

В качестве таковых означены: оздоровительная, познавательная, профессионально-деловая, спортивная, религиозная и иные цели без занятия оплачиваемой деятельностью.

Следует вкратце остановиться на отдельных целях туризма.

Оздоровительная цель туризма предполагает предупреждение заболеваний, лечение либо восстановление после болезни.

Поскольку основная цель туризма в данном случае напрямую связана со здоровьем и жизнью туриста, данный вид представляет особый интерес. В рамках оздоровительного туризма вред может быть нанесен в виде усугубления состояния вплоть до смерти, а также несчастный случай.

Познавательная цель туризма является наиболее распространенной, поскольку подсчитать реальное количество туристов не представляется возможным. Это связано с тем, что немалая часть туристов путешествует самостоятельно. А во-вторых, организация безвизовых связей между государствами позволяет перемещаться неограниченное количество раз.

Профессионально-деловой и спортивный туризм связаны, чаще всего, с участием в различным профессионально-ориентированных мероприятиях.

Ярким примером религиозного туризма является священный хадж в Мекку. Но и одним из примеров, когда вопрос о безопасности туристов практически не обеспечен [3].

Неисчерпывающий перечень видов туризма предполагает, что ключевым будет факт, что цель туризма не должна быть связана с оплачиваемой деятельностью.

Исходя из вышеизложенного, следует, что вред жизни и здоровью туриста может быть причинен по трем основным причинам: как результат действий иных лиц либо как результат действий самого туриста, либо результат несчастного случая.

В аспекте рассматриваемого вопроса наименьший интерес представляет причинение вреда жизни и здоровью туриста в результате его собственных действий. Поскольку потерпевший вред в данном случае является и виновным в данных действиях.

Причинение вреда жизни и здоровью туриста в результате несчастного случая напрямую связано с вопросами добровольного страхования.

Статья 27 Закона Республики Казахстан «О туристской деятельности» гласит: «В случаях, предусмотренных международными договорами, законодательством страны (места) временного пребывания, туроператор реализует туристскую путевку, предполагающую выезд за границу, при условии представления туристом свидетельства о страховании жизни и здоровья» [2].

Такой договор в обязательном порядке должен предусматривать оплату медицинской помощи туристам и возмещение их расходов при

наступлении страхового случая непосредственно в стране (месте) временного пребывания.

Соответственно, при причинении вреда жизни и здоровью туриста в результате несчастного случая возмещение будет выплачено страховой выплатой.

Что касается возмещения вреда, причиненного жизни и здоровью туриста в результате действий иных лиц, начиная от турагента, туроператора, чья гражданско-правовая ответственность должна быть застрахована, заканчивая любыми физическими и юридическими лицами.

В таком случае вред, причиненный жизни и здоровью туриста возмещается по общим правилам возмещения вреда жизни и здоровью гражданина [4].

При причинении гражданинуувечья или иного повреждения здоровья возмещению подлежит утраченный потерпевшим заработка (доход), который он имел либо определенно мог иметь, а также расходы, вызванные повреждением здоровья (на лечение, дополнительное питание, приобретение лекарств, протезирование, посторонний уход, санаторно-курортное лечение, приобретение специальных транспортных средств, подготовку к другой профессии и другие), если признано, что потерпевший нуждается в этих видах помощи и ухода и не получает их бесплатно.

Размер подлежащего возмещению утраченного заработка (дохода) определяется в процентах к среднему месячному заработку (доходу) доувечья или иного повреждения здоровья.

В случае смерти гражданина право на возмещение вреда имеют нетрудоспособные лица,

состоявшие на иждивении умершего; ребенок умершего, родившийся после его смерти, а также один из родителей, супруг либо другой член семьи, независимо от трудоспособности, который не работает и занят уходом за находившимися на иждивении умершего его детьми, внуками, братьями и сестрами, не достигшими четырнадцати лет.

Вред возмещается в размере той доли заработка (дохода) умершего, которую они получали или имели право получать на свое содержание при его жизни.

Возмещение вреда, связанного со снижением трудоспособности или смертью потерпевшего, производится ежемесячными платежами.

Лица, ответственные за вред, связанный со смертью потерпевшего, обязаны возместить необходимые расходы на погребение лицу, понесшему эти расходы.

В случае причинения вреда туриstu в иностранном государстве, равно как иностранному туриstu в Республике Казахстан, получат применение нормы международного частного права. Права и обязанности по обязательствам, возникающим вследствие причинения вреда, определяются по праву страны, где имело место действие или иное обстоятельство, послужившее основанием для требования о возмещении вреда.

Таким образом, особенности возмещения вреда, причиненного жизни и здоровью туриста, определяются наличием возможного личного страхования либо необходимости определения факта причинения вреда именно в период туризма.

Литература

- 1 <http://www.rusadventures.ru/memorial.aspx?companyID=3210>
- 2 Закон Республики Казахстан от 13 июня 2001 года N 211 «О туристской деятельности» с изменениями и дополнениями // ИС Параграф.
- 3 <http://today.kz/news/world/2015-09-11/626197-na-glavnii-mecet-mekki-upal-stroitelnyj-kran-pogibli-62-celoveka>
- 4 Гражданский кодекс Республики Казахстан (Общая и Особенная части) с изменениями и дополнениями // ИС Параграф.

References

- 1 <http://www.rusadventures.ru/memorial.aspx?companyID=3210>
- 2 Zakon Respublikii Kazahstan ot 13 iyunja 2001 goda N 211 «O turistskoj dejatel'nosti» s izmenenijami i dopolnenijami // IS Paragraf.
- 3 <http://today.kz/news/world/2015-09-11/626197-na-glavnii-mecet-mekki-upal-stroitelnyj-kran-pogibli-62-celoveka>
- 4 Grazhdanskij kodeks Respublikii Kazahstan (Obshchaja i Osobennaja chasti) s izmenenijami i dopolnenijami // IS Paragraf.

Мейірбекова Г.Б.

**Азаматтық істерді соттың
қарауына өзірлеудегі
судьяның рөлі**

Мақала азаматтық істерді сот талқылауына өзірлеудегі судьяның рөліне арналған. Азаматтық істерді сот талқылауына өзірлеу азаматтық іс жүргізуін міндетті сатысы ретінде қарастырылады. Автор азаматтық істерді сот талқылауына өзірлеудегі судьяның әрекеттеріне жеке тоқталады. Азаматтық істі сот отырысына өзірлеу туралы сот үйғарымының маңызына мән беріледі. Мақалада сондай-ақ, автормен жаңа ҚР АІЖК бойынша сот отырысына өзірлеу мерзімдерінің өзгергенін тілге тиек етеді.

Түйін сөздер: азаматтық істі өзірлеу, сот үйғарымы, істі өзірлеу мерзімі, соттың қарауы.

Meirbekova G.B.

**The role of the judge in the
preparation of a civil case to trial**

Меирбекова Г.Б.

**Роль судьи в подготовке
гражданского дела
к судебному разбирательству**

The article focuses on the role of civil judge preparing cases for trial. Preparation of cases for trial is seen as a mandatory stage of civil process. Author dwelled on the actions of the judge preparing the case for trial, notes the importance of the judge's ruling on the preparation of cases for trial. In the article the author also address changes in terms of preparation for trial on the new Code of Civil Procedure of RK.

Key words: Preparation of civil cases, legal definition, the term preparation of the case.

Статья посвящена роли судьи в подготовке гражданских дел к судебному разбирательству. Подготовка дел к судебному разбирательству рассматривается как обязательная стадия гражданского процесса. Автор отдельно остановился на действиях судьи в подготовке дела к судебному разбирательству, отмечается, важное значение судьи. В статье автором также затронут вопрос изменения сроков подготовки к судебному разбирательству по новому ГПК РК.

Ключевые слова: подготовка гражданских дел, судебное определение, сроки подготовки гражданского дела, судебное разбирательство.

АЗАМАТТЫҚ ИСТЕРДІ СОТТЫҢ ҚАРАУЫНА ӘЗІРЛЕУДЕГІ СҮДДЯНЫҢ РӨЛІ

Елбасымыздың «100 нақты қадам – баршаға арналған қазіргі заманғы мемлекет» Ұлт Жоспарында қарастырылған шараларды іске асыру жолында Қазақстан Республикасының жаңа Азаматтық іс жүргізу кодексі дайындалып, оны Қазақстан Республикасының Парламенті толығымен мақұлдады және 2015 жылғы 31 қазанды ел Президенті Нұрсұлтан Назарбаевтың бұқаралық ақпарат құралдарының алдында жария түрде Қазақстан Республикасының жаңа Азаматтық іс жүргізу кодексіне қол қоюы – бұл құжаттың маңызы зор екендігін көрсетеді. Жаңа кодекстің негізі мақсаты: азаматтық істер бойынша сот төрелігін жүзеге асыруды женілдету әрі тездету, сотқа қатынасуышы жақтардың өзара келісімге келуінің және татуласуының құқықтық негіздерін қалыптастыру болып табылады. Ол үшін азаматтық істі сот отырысына әзірлеу сатысының маңызы зор болып саналады.

Азаматтық істерді соттың қарауына әзірлеу бірінші сатыдағы соттың іс жөніндегі іс-әрекетінің қажеттілігі болып табылады және ол тараптар ұсынған дәлелдемелер мен колданылуға жататын материалдық құқық нормаларына сәйкес тараптардың занды құқықтары мен міндеттерін, олар ұсынған дәлелдемелерді сот отырысында толық, жан-жақты және обьективті түрде зерттеп, занды және негізгі сот актісін шығару үшін қажетті жағдайлар тудырады.

Қазақстан Республикасының Азаматтық іс жүргізу кодекстің істі соттың қарауына әзірлеуді қамтамасыз ету жөніндегі 166-бабының 2-бөлігінде көрсетілген міндеттерді жүзеге асыру мақсатында судьялар арыздарды сот өндірісіне қабылдаған кезден бастап, сотқа берілген арыздардың дәлелдемелерін негізділігі ҚР АІЖК-нің 150 және 151-баптардың талаптарына сәйкес келуін ескерулері кажет [1].

ҚР АІЖК-нің 168-бабына сәйкес судья әр іс бойынша істі соттың қарауына әзірлеу туралы үйгарым шығаруы тиіс. Үйгарымда, даудың санатын ескере отырып, онын сот отырысында уақытылы және дұрыс шешілудің қажет болып табылатын нақты әрекеттер көрсетілуі тиіс және істі соттың қарауына әзірлеу туралы үйгарымға шағым немесе наразылық келтіруге болмайды.

ҚР АІЖК-нің 14-бабына сәйкес, сотқа арыз қай тілде берілсе, сот өндірісі де сол тілде жүргізіледі деп есептеу керек. Егер талапкерден арыз берілген тілді өзгерту туралы өтініші келіп түссе, онда судья ҚР АІЖК-нің 14-бабының 2-бөлігіне сәйкес сот талқылауы жүргізілетін сот өндірісінің тілі туралы үйғарым шығаруға міндетті.

Судьялар азаматтық істерді соттың қаруына әзірлеген кезде ҚР АІЖК-нің 47-бабында көрсетілген процессуалдық құқықтар мен міндеттерді, оның ішінде мәлімдеген талаптарын негіздейтін дәлелдемелер немесе оларға келтірілген қарсылықтарын ұсынуға міндетті және процессуалдық міндеттерді орындаудың құқықтық салдары туралы талапкерлер мен жауапкерлерге түсіндіруі тиіс.

Тараптардың не жауапкерлердің өтініші бойынша дәлелдемелер сұратуға жәрдемдесе отырып, судья істі сот талқылауына дайындаған кезде, ол дәлелдемелердің бір-бірінен артықшылығы туралы пікірін білдіруге қақысы жоқ [2, 58 б].

Мұлік туралы дауларды тараптардың аралық сотқа тапсыруға құқығы бар екендігін, оны қалай жүзеге асыруға болатыны процессуалдық тәртіпті және оның құқықтық салдарын түсіндіргені жөн. Алайда, тараптардың осындай құқықтары түсіндірілмегені туралы уәждері, азаматтық істі сот талқылауына тиісті түрде әзірленбеді деп саналмайды.

Егер істі сот талқылауына дайындау кезінде талапкердің сот немесе басқа да талаптары, ал жауапкердің талапкерге қарсы талаптары бар екені анықталса, онда судья талапкердің қосымша талап ұсынуға, ал жауапкердің қарсы талап қоюға құқықтарын түсіндіреді [3, 58 б].

Істі соттың қаруына әзірлеу барысында судья талапкердің талап арызды қамтамасыз ету туралы өтінішін қаруға құқылы.

Занға сәйкес судья жауапкерге талапты қамтамасыз ету шараларымен келтірілуі мүмкін шығындардың орнын толтыру үшін талапты қамтамасыз ету туралы өтініш берген тараптан ақшалай немесе өзге мүлікті талап етуге құқылы [4, 58 б].

Судья азаматтық істі сот талқылауына дайындауды, егер Азаматтық іс жүргізу кодексінде немесе өзге заң актілерінде басқа мерзімдер көрсетілмесе, арыз сот өндірісіне қабылданып, азаматтық іс қозғалған күннен бастап бұрынғы 1999 жылы 13 шілдеде қабылданған Азаматтық іс жүргізу кодексі бойынша жеті күннен кешік-

тірмей өткізуі тиіс болса, 2015 жылы 31 қазанда қабылданған Азаматтық іс жүргізу кодексі бойынша бұл мерзім 15 жұмыс күніне ұзартылды.

Азаматты хабар-ошарсыз кеткен деп тану немесе азаматты қайтыс болған деп жариялау туралы істер бойынша істі соттың қаруына әзірлеу мерзімі жергілікті бұқаралық ақпарат құралдарында осындағы істің қозғалуы туралы судья үйғарымы жарияланған күннен бастап үш ай құрайды.

Сот ҚР АІЖК-нің 273-бабының 1-бөлігіне сәйкес сайлауға дейін бес күн бұрын және сайлау күні келіп түскен азаматтардың, қоғамдық бірлестіктердің, сайлау комиссия мүшелерінің сайлау құқықтарының бұзылуы туралы арыздары бойынша істі арыз берілген күні дайындалп, сол күні оны мәнісі бойынша қару керек. Бұл санаттағы даулар бойынша істі соттың қаруына әзірлеу мерзімі ұзартылуға жатпайды.

ҚР АІЖК-нің 167-бабында көрсетілген алименттерді өндіру туралы жәбірленушілерге мертігуден немесе денсаулығына өзге де закымнан келтірілген зиянды өтеу, сондай-ақ асыраушысынан айырылу жағдайлары бойынша және еңбек қатынастарына туындастын барлық талаптар бойынша істерді соттың қаруына әзірлеу мерзімдері ұзартылуға жатпайды. Истердің басқа санаттары бойынша судья ерекше жағдайларда күрделі істер бойыншаға мерзімді бір айға дейін ұзарта алады.

Судьяның істі соттың қаруына әзірлеу әрекеттерін онбес күн мерзім ішінде немесе кейір санаттары үшін заң актілерінде көрсетілген мерзім ішінде бітіруі мүмкін болмағанда, ол ерекше жағдай деп танылады. [5, 79 б].

ҚР АІЖК-нің 173-бабына сәйкес судья істі соттың қаруына әзірлеу туралы үйғарымда көрсетілген барлық әрекеттерді орындағаннан кейін, іс сот талқылауына дайын деп есептеліп, азаматтық істі сот отырысына тағайындау туралы үйғарым шығарады.

Еліміздің 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған құқықтық саясат тұжырымдамасында азаматтық сот ісін жүргізуге қатысушылардың құқықтарын барынша іске асыру, жеке адамның бұзылған құқықтары мен бостандықтарын, қоғам мен мемлекет мүддесін уақытылы қорғау және қалпына келтіру мақсатында Азаматтық істерді дұрыс уақтылы мерзімінде шешу үшін соттың отырысына әзірлеудегі судьяның рөлі өте зор.

Әдебиеттер

- 1 КР Азаматтық іс жүргізу кодексі 31.10.2015 ж.
- 2 Звягинцева Л.М., Блюхина М.А., Решетникова И.К. Доказывания в судебной практике по гражданским делам. – М., 2000.
- 3 Баймодина З.Х. Исковой порядок защиты прав в суде: научно-практическое пособие. – Алматы: Жеті жарғы, 2001.
- 4 Егембердиев Е.О. Қазақстан Республикасының азаматтық іс жүргізу құқығы: Жалпы бөлім. Ерекше бөлім: оку құралы. – Караганды: Болашак-Баспа, 2007. – 102 б.
- 5 Касенова А.Ж. Талап кою құқығын іске асырудың шарттары (өзекті мәселелері): з.ғ.к. д. – Алматы, 2006.

References

- 1 KR Azamattyk is zhýrgizu kodeksi 31.10.2015 zh.
- 2 Zvjaginceva L.M., Bljuhina M.A., Reshetnikova I.K. Dokazyvanija v sudebnoj praktike po grazhdanskim delam. – M., 2000.
- 3 Bajmoldina Z.H. Iskovoij porjadok zashhity prav v sude: Nauchno-prakticheskoe posobie. – Almaty: Zheti zhargy, 2001.
- 4 Egemberdiev E.O. Kazakstan Respublikasynyn azamattyk is zhurgizu kukygy: Zhalpy bolim. Ereksh bolim. Oku kuraly. – Karagandy: Bolashak-Baspa, 2007. – 102 b.
- 5 Kasenova A.Zh. Talap koju kukygyn iske asyrudyn sharttary (ozekti maseleleri). Z.g.k. d. – Almaty, 2006.

Бисалиева И.А.

**Қазіргі қазақстандық
азаматтық құқықта негізсіз
баю салдарынан туындағын
міндеттемелер пайда болатын
негіздерді талдау**

Bissalieva I.A.

**Analysis of the grounds for the
emergence of obligations from
unjust enrichment in modern
Kazakh civil law**

Бисалиева И.А.

**Анализ основания
возникновения обязательств
из неосновательного
обогащения в современном
казахстанском гражданском
праве**

Бұл мақалада азаматтық құқықта негіzsіz баю салдарынан туындағын міндеттемелердің пайда болу мәселелері қарастырылған. Қазіргі кезде азаматтық айналымда, шарттық міндеттемелермен қатар, азаматтық құқық субъектілерінің мұddeлелерін қорғауда, шарттық емес міндеттемелерін пайдалану көбейгендігі сот тәжірибесімен дәлелденеді. Азаматтық құқықта шарттан тыс қорғаушылық міндеттемелердің бір түрі – негіzsіz баю салдарынан туындағын міндеттемелер, мақсаты меншікті қорғау. Бүгінгі күні, негіzsіz баю салдарынан туындағын құқықтық қатынастардың іргелі мәселелеріне ортақ түсіністік пен көзқарастың болмауы, құқық қолдану тәжірибесінің бірқалыпсыздығы, заннаманы жетілдіру үдерісінің қарқындауы, жиынтықта ұсынылып отырған мақаланың өзектілігін анықтайды.

Түйін сөздер: міндеттеме, негіzsіz баю, иелену, жинақтау, иелеңүші, зандық оқиға.

In this article discusses the questions of the origin of obligations from unjust enrichment in the civil law. One type of non-contractual enforcement of obligations in the civil law – obligations due to unjust enrichment with the purpose of protecting the property. To date, the lack of uniform understanding and approach to fundamental problems of legal relationship of unjust enrichment, ambiguity in legal practice, strengthening the process of improving the legislation, together determine the relevance of the proposed to the reader article.

Key words: obligation, unjust enrichment, acquisition, conservation, transferee, victim, legal facts.

В данной статье рассматриваются вопросы возникновения обязательств из неосновательного обогащения в гражданском праве. В настоящее время в гражданском обороте, наряду с договорными обязательствами, все большее применение при защите интересов субъектов гражданского права, получили внедоговорные обязательства, что доказывается судебной практикой. Один из видов внедоговорных охранительных обязательств в гражданском праве – обязательства вследствие неосновательного обогащения, имеющие целью охрану собственности. На сегодняшний день отсутствие единого понимания и подхода к основополагающим проблемам правоотношений из неосновательного обогащения, неоднозначность правоприменительной практики, активизация процесса совершенствования законодательства в совокупности предопределяют актуальность предлагаемой читателю статьи.

Ключевые слова: обязательство, неосновательное обогащение, приобретение, сбережение, приобретатель, юридический факт.

Қазұтыну одағы Қарағанды экономикалық университеті,
Қашықтықтан Оқыту Орталығының Астана екілдігі,
Қазақстан Республикасы, Астана қ.
E-mail: inkusha@mail.ru

**ҚАЗІРГІ
ҚАЗАҚСТАНДЫҚ
АЗАМАТТЫҚ
ҚҰҚЫҚТА НЕГІЗСІЗ
БАЮ САЛДАРЫНАН
ТУЫНДАЙТЫН
МІНДЕТТЕМЕЛЕР
ПАЙДА БОЛАТЫН
НЕГІЗДЕРДІ ТАЛДАУ**

Азаматтық құқықтарды сақтау мен қорғау азаматтық заңнаманың негізгі міндеттерінің бірі болып табылады. Профессор Ю.Г.Басин атап өткендей, «сақтау мен қорғау – байланысты түсініктер. Сақтау – бұл, бұзушылықты болдырмау үшін, оны тоқтату, оның ортақ қауіпін жоюға қабылданатын шаралар жүйесі болып табылады. Алайда, бұзушылық жасалған не нақты болжанған ретте, қорғау туралы айтуға болады» [1, 212 б.]. Расында да субъективтік құқықтарды сақтау мен қорғауды қамтамасыз ету, бұл азаматтар құқықтарын, бостандықтары мен занды мүдделерін іске асыру кепілдігі. Қазақстан Республикасы Азаматтық Кодексі [2] азаматтық құқықтар бұзылған жағдайда қорғау жөніндегі нақты шараларды қарастыратын нормаларды қамтиды (9,10 б.б. және басқалары).

Негіzsіz баю салдарынан туындаитын міндеттемелерді шарттан тыс міндеттемелерге жатқызу себебі, міндеттемелер шарттан емес, ал негіzsіz баю фактісінен туындаиды. Негіzsіz баю институтының негізгі қағидасы – азаматтық айналым қатысуышыларының құқықтарын, олардың мұліктік саласына кол сұғушылықтан қорғау.

Негіzsіz баю салдарынан туындаитын міндеттемелер, қазіргі кезде белгілі немесе өзге де нысанда барлық дерлік құрлықтық Еуропаның құқықтық жүйесіне белгілі, ол рим құқығының «*condictio*» институтынан кірме сез нәтижесі болып табылады [3, 285-287 б.]. Рим адвокаттарының пікірі нәтижесінде «*condictio sine causa*» [4] санатына: шын мәнінде жоқ, қарызды қате төлеу, (*condictio indebiti*); талапкердің жауапкерге қандайда бір мақсатқа жету үшін, бастапқыдан-ақ қол жеткізу мүмкін болмаған немесе кейінірек туындаған, ақша сомасын немесе жылжымалы затты беруі (мысалы, жалған өсіет бойынша мұра алу, қалың мал ретінде акша беру, ал кейін некенің қыылмауы). Барлық осы жағдайларда мұлікті алушы *condictio* талабы бойынша негіздері болмағандықтан, одан алынған мұлікті алып қоюға қарсылық білдіре алмады. Юстиниан Дигесттерінде [5] жіктелген *condictio* әр түрлі типтері мен түрлері, сондай-ақ, *condictio sine causa* жалпы құрылымы [6] негіzsіz баю салдарынан туындаитын міндеттемелер туралы нормаларды жасауға негіз болды. Қазақстан Республикасында

кондикциялық міндеттемелер ҚР Азаматтық кодексінің 48 тарауымен реттеледі.

Негізсіз баю салдарынан туындастын міндеттемелер туралы алғашқы заңды түсінік 1963 жылғы 28 желтоқсандағы Қазақ ССР Заңмен бекітілген Қазақ ССР Азаматтық кодексінде пайда болды. Осы Кодекстің 467 бабында «Заңмен немесе мәмілемен белгіленген жеткілікті негіздерсіз мүлікті басқа тұлғаның есебінен иеленіп алған немесе жинаған тұлға, негізсіз иеленіп алған немесе жинақталған мүлікті қайтаруға міндетті» деп көрсетілген болатын [7].

Негізсіз баю салдарынан туындастын міндеттемелердің қолданыстағы құқықтық түсінігі ҚР Азаматтық Кодексінің 953 бабының 1 тармағында қарастырылған «Заңдармен немесе мәмілемен белгіленген негіздерсіз мүлікті басқа тұлғаның (жәбірленушінің) есебінен иеленіп алған немесе жинаған тұлға (сатып алушы), негізсіз иеленіп алған немесе жинақталған мүлікті (негізсіз баю) алдыңғысына қайтаруға міндетті». Анықтамаға сүйенсек, негізсіз баю салдарынан туындастын міндеттемеде кредитор болып жәбірленуші, борышкер болып – сатып алушы (негіссіз иеленіп алған немесе жинаған тұлға) анықталған. Азаматтар мен заңды тұлғалар қаралып отырган міндеттемениң субъектілері болуы мүмкін. Негізсіз баю салдарынан туындастын міндеттемелердің негізгі мақсаты, негізсіз мүліктік пайда алған, сатып алушы мен жәбірленушінің мүлік саласын қалпына келтіруі, сондай-ақ, сатып алушы үшін негізсіз жинақталған мүлікті жәбірленушіге беруден тұрады.

Негізсіз баю салдарынан туындастын міндеттемелердің объектісі – басқа тұлғаның есебінен алғынған немесе жинақтаған мүлік. Екі жағдайда да байлық деп, ҚР АК 115 бабында қарастырылған «мүлік» мағынасында түсінеміз. Сондықтан да, мүлік болып табылмайтын, негізсіз баюдың объектісі бола алмайды. Негізсіз баю салдарынан туындастын міндеттемелердің пайда болуына сан алуан заңды оқиғалар (фактілер) негіз болады, алайда, бұған қарамастан негізсіз баю салдарынан туындастын міндеттемелер субъектілердің меншік құқығын және басқа құқықтарын қорғайтын дербес шарттан тыс инситуттың құрайды.

ҚР Азаматтық Кодекстің 953 б. 1 т. талдау нәтижесінде, негізсіз баю немесе мүлікті жинақтаған салдарынан туындастатын міндеттемелердің нақты құрамы, келесідей белгілерден құралады:

1) бір тұлға мүлікті басқа тұлғаның есебінен иеленіп алды немесе жинақтайды;

2) мүлік заннама немесе мәмілемен белгіленген негіздерсіз алғынады.

Бір тұлғамен мүлікті басқа тұлғаның есебінен иеленіп алуды – бір тұлғаның мүлік көлемінің ұлғаюын және бір мезгілде оның көлемінің басқасында азаюын білдіреді. Иелену сатып алушының тиісті шығындарды шығармай, мүлік санының өсуін, оның бағасының өсуін ұйғарады, мысалы, мекеме жеткізілген тауар үшін бірнеше рет төлем жасауды және т.б. Мүлікті жинақтау, өз қаражаттарын жұмысайды тиіс болған тұлға, басқа тұлғаның шығындары арқасында, не басқа тұлғага тиісті сый ақыны ұстап қалу нәтижесінде, оларды жұмысамаудың білдіреді. Мысалы, банк төлем тапсырмалары бойынша басқа ұйымның шотынан ақшаны қате шығарып тастанаса, онда бір ұйымда мүлікті жинақтау және басқасында оның тиісінше азауы айқын. Егер тұлға меншік иесінің келісімінсіз, оған сый ақы төлемей, затты пайдаланса, басқа тұлғага тиісті сый ақыны ұстап қалу нәтижесінде мүлікті жинақтау орын алады.

Негізсіз иелену немесе жинақтау әрекеттер жөне оқиғалар салдарынан пайда болуы мүмкін. Мүлікті негізсіз иеленуге (жинақтауға) әкеп соғатын әрекеттер сан алуан. Бұл жәбірленушінің өзінің әрекеттері болуы мүмкін: өзгөнің борышын төлеу, төленген салықты қайтадан төлеуде және т.б.; үшінші тұлғалардың әрекеттері (жүкті жүккүжатында қөрсетілген алушыға емес, қате басқа тұлғага беру және т.б.); мүлікті сатып алушының (иеленушінің) өз әрекеттері (бір текес тұлғаның атына келген, пошталық аударуды алу және т.б.).

Әрекеттер заңды, сондай-ақ, заңсыз болуы мүмкін. Егер, сенім білдірілген өкіл, сенім білдірушінің тапсырмасын жетік зерттемей, соғысының борышын несие берушіге емес, басқа тұлғага табысталаса, онда айқын заңсыз әрекет. Бірақ, егер сенім білдіруші өзі қателесіп тапсырма шартында басқа тұлғаны қөрсетсе, онда сенім білдірілген өкілдің әрекеттері заңды. Негізсіз баю басқасын мүддесіне іс-әрекет жасау салдарынан да туындауы мүмкін. Мәселен, егер әрекеттер, тікелей басқасын мүддесін қамтамасыз етуге бағытталған болса, оның ішінде оны жасаған адам өз мүддесіне іс-әрекет жасағанын қате болжаған жағдайда да басқа адамның негізсіз баюына әкеп соқса (АК 862 б.).

Негізсіз баю салдарынан туындастын міндеттемелерді туындастатын оқиғалар да саналуан. Мәселен, су тасқыны, дауыл және т.б. Әрекет пен оқиғаның айырмашылығына келетін болсақ, әрекет – адамдардың іс-әрекеттеріне

байланысты, ал оқиға байланысты емес. Негісіз баю салдарынан туындастын міндеттемелерді туғызатын заңды оқиғалардың (фактілердің) әр түрлі сипаттылығы, АК 953 б. 3 т. нормасын енгізуге себеп болды, оған сәйкес АК 48 тарауда қарастырылған негісіз баю салдарынан туындастын міндеттемелер туралы ережелер, негісіз баю мүлікті иеленушінің, жәберленушінің өзінің немесе үшінші тұлғалардың пигылышын әтижесі не оқиғаның салдары болып табылғанына карамастан колданылады.

Негісіз баю салдарынан міндеттеменің пайда болуы үшін нақты құрамының екінші белгісі ретінде (мүлікті бір тұлғамен басқа тұлғаның есебінен сатып алу (жинақтау) фактісі бар болғанынан басқа, ол туралы жоғарыда айтылған болатын), мүлік негіздерісіз алынған (иеленген) немесе жинақталған болу қажет. Заңға, басқа да құқықтық акті немесе мәмілеке негізделмеген иелену немесе жинақтау негізіз болып саналады. Басқаша айтқанда, иеленіп алынғаның (жинағаның) негіzsіздігі жөнінде, ол заңды (құқықтық) негізден айырылған болса, айтуға болады: сәйкес құқықтық норма, әкімшілік актісі немесе мәміле жоқ жағдайда. Мысалы: шаруа қожалығымен жалдауға алынған жұмысшылар жаңсақ бойынша көрші қожалықтың өнімін жинаса және оларды жалдап отырған қожалықтың өніммен косса, негісіз иеленгені айқын болады. Ал егер, жұмысшыларды жалға алған қожалық, көрші қожалықтың жер телімін жалдап отырса, осы телімнен жиналған өнім негізді болып табылады, өйткені жалға беру келісім-шартқа сүйенеді. Егер, субъект үәкілетті емес мемлекеттік органмен тапсырылған мемлекеттік мүлікті пайдаланып отырса, негісіз мүлік пайдалануы орын алады. Егерде субъект үәкілетті мемлекеттік органның актісі негізінде мемлекеттік мүлікті пайдаланса, онда пайдалану заңды негізделген болады.

Заңға негізделген және негісіз иеленудің айырмашылығын, негісіз баю туралы нормалар мен затты айрықшалау туралы ережелерді салыстыру барысында байқаймыз. АҚ 237 б. 2 т. сәйкес, егер шартта өзгеше көзделмесе, өз материалдарынан дайындалған затқа меншік құқығын алған материалдардың меншік иесі ол затты өндеуді жүзеге асырган адамға оның құнын етеуге, ал ол адам жаңа затқа меншік құқығын алған ретте соңғысы материалдардың меншік иесіне олардың құнын қайтаруға міндettі. Осылайша, екінші жағдайда – заң нұсқамасының құши-не негізделген – өндеуді жүзеге асырган тұлға, жаңа затқа меншік құқығына ие болады, бірақ ол

материалдардың құнын меншік иесіне қайтаруға міндettі, немесе басқа жағдайда осы тұлға материалдардың меншік иесінің арқасында негісіз баюы мүмкін. Одан басқа, АҚ 953 б. 2 т. сәйкес, мүлік иеленіп алынған немесе жинақталған негізі бойынша, кейіннен жоққа шыққанда да, қайтару міндettі туындасты. Құқықтық негіздің жоққа шығуы мүлікті иеленудің (жинақтаудың) заңды негізділігі туралы айтуға болатын жағдайдың жойылуын білдіреді. Осылай, ол әрекеттің кері күші бар жана құқықтық норманы қабылдаған жағдайда пайда болады, ал бұл жүзеге асырылған орындаудың негізін жоюына әкеледі. Сондай-ақ, иеленудің (жинақтаудың) негізі жойылуының басқа жағдайы заң күшіне енген сот шешімін, жоғары тұрған инстанция соты қүшін жоюы немесе сотпен нотариустың орындау жазуын жарамсыз деп тануы, осы жазу негізінде мүлік өндіріліп алынған болса, болуы мүмкін.

Мүлікті иеленудің (жинақтаудың) негізі мүлікті табыстау бойынша әрекеттерді орындаудың заңды максаты жойылғанда да жоққа шығуы мүмкін. Бұл, егер жалға алушы, жалға берушіге одан ұрлап алған заттың құнын толтырса, ал кейін бұл зат табылып жалға берушіге қайтаратып берілсе, онда жалға алушы жасаған төлем негізі жоққа шыққаны деп саналады. Мәміле жарамсыз деп танылғанда және мүлікті беру үшін заңды негізі жоққа шығады [8]. Өсiet бойынша мұрагер, ақшаны жұмсап немесе мүлікті пайдаланып, онымен өсiet бойынша мұрагерлік тәртібімен алынған, кейін өсiet жарамсыз деп саналған кезде заңды мұрагерлер құқықтарын қалпына келтіруімен, негісіз иелікке алушы ретінде іс жүзінде танылады, өйткені заңды мұрагерлер есебінен пайданы негісіз шығарып алған, ал бастапқыда жүзеге асырылған негіз (өсiet) жоққа шықты.

Колданыстағы заңнамамен сәйкес келісім-шартты бұзу кезінде де заңды негізі жоққа шығады. АҚ 453 б. 2 т. сәйкес, келісім-шартты бұзу барысында екі жақтың міндеттемелері тоқтатылады. Демек, келісім-шарт бұзылса, осы шарт бойынша борышқор нақты алған тауар үшін, белгілі ақша сомасын төлеу бойынша міндеттемесін орындалмаса, сол төленбеген қараждат борышқордың негісіз жинақтауы болып саналады. Осылайша, заңды негізі (бұзылған келісім-шарттың) жоққа шығу аясында, ақшаны төлеу бойынша орындалмаған шарттың міндеттеме, негісіз жинақтау ретінде қайтару міндettіне айналады.

Азаматтық Қодекстің 953 б. негізделген қағидатта сүйенсек, (зандармен немесе мәміле-

мен белгіленген негіздерсіз басқаның есебінен баюға ешкім құқылы емес) баюдың негізсіз болуы оны объективті занға қайшы етіп қояды.

Сөйтіп, негізсіз мүлікті иелену немесе жинақтаудан міндеттемелердің пайда болуы туралы, адамдардың әрекеті немесе оқиғалар бір тұлғаның жағында, басқаның есебінен занды негізделмеген мүліктік пайда туғызған, құқыққа қайшы нәтижеге әкелетін жағдайларды айтуға болады.

Дәл осы құқыққа қайшы нәтиже занды негізделмеген мүліктік пайда алу ретінде, иеленген тұлғага өтетін, негізсіз баюдың салдарынан міндеттемелердің пайда болуы үшін нақты негізі болып табылады. Бірақ, осыдан, негізсіз баю барлық жағдайларда байлыққа иеленген тұлғаның құқыққа қайшы қылышының нәтижесі болады деп есептелмейді. Анық, осындағы түсінік арқылы негізсіз баю институты дербес маңыздылығынан айырылып және зиян келтіру салдарынан туындастын міндеттемелерімен ұштасып кетеді. Алайда, көп жағдайларда негізсіз баюды туыннатқан әрекеттердің занға қайшы сипаттамасы туралы қорытынды негізделмеген болар еді. Біріншіден, өйткені жоғарыда көрсетілгендей, негізсіз баю адамның мінез-құлқы салдарынан ғана болмай, сонымен қатар табиғат күштерінің әсерімен және т.б. болуы мүмкін. Екіншіден, негізсіз баю жиі жәбірленушінің өзінің мінез-құлқы нәтижесінен

пайда болады, сондай жағдай оның мүлігінен айырылуына және керісінше, басқа тұлғада жинақталуына себеп болады. Үшіншіден, негізсіз баю – үшінші тұлғалардың әрекеттерінің нәтижесі болуы мүмкін, мысалы, борышқордың міндеттемесін үшінші тұлғаның орындауы және т.б. Төртіншіден, егер байыған тұлғаның өзінің мінез-құлқы нәтижесінен пайда болса да, бұл жағдай кейде мінсіз болмайды, әсіресе, негізсіз баю бастапқы занды негізде мүлікті иеленудің жоққа шығуы нәтижесінде. Осылайша, мінез-құлқытың заңсыздығы, міндеттеменің не негізсіз баюдың шартына жатпайды. Негізсіз баюдың объективті құқыққа қайшылығы жәбірленушінің заңмен қорғалатын мүліктік мүдделерін кемсіту фактінде көрсетіледі. Иеленушінің жағдайы заңсыз жай-күйі ретінде сипатталады, сондықтан ол басқаның есебінен иеленген (жинақтаған) мүлікті қайтаруға міндетті.

Сонымен, негізсіз баю салдарынан туындастын міндеттемелер пайда болатын негіздемелерге:

- бір тұлғаның басқа тұлға есебінен мүлікті иеленуі немесе жинақтауы;
- занды негіздердің болмауы немесе кейін жоққа шығуы;
- негізсіз байлықты алушы тұлғада басқаның мүлігін иелену немесе сақтап қалу ниетінің болмауы жатқызылады.

Әдебиеттер

- 1 Басин Ю.Г. Защита гражданских прав и ответственность за их нарушение. В сб: Вещные и обязательственные права в законодательстве Республики Казахстан / под ред. Сулейменова М.К. – Алматы: КазГЮА, 2000. – 212 б.
- 2 Қазақстан Республикасының азаматтық кодексі (ерекше бөлім) 1999 жылғы 1 шілдедегі № 409. <http://adilet.zan.kz>, 06.01.16.
- 3 Цвайгерт К., Кетц Х. Введение в сравнительное правоведение в сфере частного права. – М., 1998. – Т.2. – 285-287 бб.
- 4 Римское частное право: учебник / под ред. проф. И.Б. Новицкого и И.С. Перетерского. – М., 1994. – 509-518 бб.
- 5 Дигесты Юстиниана: Избранные фрагменты / пер. и примеч. И.С. Перетерского. – М., 1984. – 201-205 бб.
- 6 Римское частное право: учебник / под ред. проф. И.Б. Новицкого и И.С. Перетерского. – 517-518 бб.
- 7 Гражданский Кодекс Казахской Советской Социалистической Республики (с изменениями и дополнениями по состоянию на 17.12.98 г.) утратил силу. <http://online.zakon.kz>
- 8 Гражданское право. В 4-х т. Обязательственное право / отв. ред. Е.А. Суханова. – М., 2006. – Т. 4. – 705 б.

References

- 1 Basin Ju.G. Zashhita grazhdanskikh prav i otvetstvennost' za ih narushenie. V sb: Veshhnye i objazatel'stvennye prava v zakonodatel'stve Respubliki Kazahstan / pod red. Sulejmenova M.K. – Almaty: KazGJuA, 2000. – 212 b.
- 2 Қазақстан Respublikasynyң azamattyқ kodeksi (erekshе bөlim) 1999 zhylyry 1 shildegegi № 409. <http://adilet.zan.kz>, 06.01.16.
- 3 Cvajgert K., Ketc H. Vvedenie v sravnitel'noe pravovedenie v sfere chastnogo prava. – M., 1998. – T.2. – 285-287 bb.
- 4 Rimskoe chastnoe pravo: uchebnik / pod red. prof. I.B. Novickogo i I.S. Pereterskogo. – M., 1994. – 509-518 bb.
- 5 Digesty Justiniana: Izbrannye fragmenty / per. i primech. I.S. Pereterskogo. – M., 1984. – 201-205 bb.
- 6 Rimskoe chastnoe pravo: uchebnik / pod red. prof. I.B. Novickogo i I.S. Pereterskogo. – 517-518 bb.
- 7 Grazhdanskij Kodeks Kazahskoj Sovetskoy Socialisticheskoy Respubliki (s izmenenijami i dopolnenijami po sostojaniju na 17.12.98 g.) utratil silu. <http://online.zakon.kz>
- 8 Grazhdanskoe pravo. V 4-h t. Objazatel'stvennoe pravo / otv. red. E.A. Suhanova. – M., 2006. – T. 4. – 705 b.

Атаханова С.К., Омарова М.С.

**Азаматтық іс жүргізудегі
жариялық принципі**

Atakhanova S.K., Omarova M.S.

**The principle of publicity of civil
procedure**

Атаханова С.К., Омарова М.С.

**Принцип публичности
гражданского процесса**

Бұл мақалада мемлекетпен кепіл берілген соттың жариялылығы, соның ішінде азаматтық іс жүргізудегі сұрақтар қаралады. Сонымен қатар азаматтардың сот ісін жүргізу жүйесінің ақпарат құралдарының байланысына тәуелділігі негізделеді, сондай-ақ соттың шешімдері ұсынылатын ақпараттың интернет арқылы қол жетімділігі. Қазақстан мен Германия арасындағы кейбір жариялылық параллельдер қарастырылады.

Түйін сөздер: Жариялылық, ашықтық, транспаренттілік.

In this article the questions connected from publicity guaranteed by the state of legal proceedings, in particular, civil process are considered. Also dependence of trust of citizens to system of legal proceedings from communication of courts with mass-media, and also availability to information bank of decisions taken out by courts, including and by means of the Internet is proved. Some parallels between publicity of Kazakhstan and Germany are designated.

Key words: Publicity, an openness, a transparency.

В этой статье рассматриваются вопросы, связанные с гарантированной государством гласности судопроизводства, в частности, в гражданском процессе. Также обосновывается зависимость доверия граждан к системе судопроизводства от связи судов со СМИ, а также доступность к информационному банку выносимых судами решений, в т.ч. и посредством Интернета. Обозначаются некоторые параллели между гласностью Казахстана и Германией.

Ключевые слова: гласность, открытость, прозрачность.

АЗАМАТТЫҚ ІС ЖҮРГІЗУДЕГІ ЖАРИЯЛЫҚ ПРИНЦИПІ

Жариялыштық демократияның маңызды қагидаты болып табылады және бірдей мемлекеттік биліктің барлық тармақтарында қолданылады, жариялыштық сот төрелігі принципіне қатысты жүртшылықтың баяндама нысаны ретінде ерекше маңызды болып табылады. Әдебиеттерде жариялыштық принципі тек саяси ғана емес, сондай-ақ демократия негізі ретінде, ой мен сөз бостандығымен тығыз байланысты заңды мекеме екенін атап өтіледі. Біздің еліміздегі сот жүйесі мен сотта іс жүргізу ескере айтқанда халықаралық құқықтық стандарттарға, сондай-ақ адам құқықтары жөніндегі Еуропалық Сот стандарттарына сай одан әрі жетілдіруін талап етіледі.

Бүгінгі күні сот төрелігі жүйесінде жариялыштық принципін тиімділігін арттыру жөнінде іс-шаралар жузеге асырылуда. Мысалы, электронды сот төрелігі жүйесін толықтанды енгізу туралы БАҚ пен сот билігінің арасында өзара тиімді іс-эрекеттер және белгілі бір қадамдар жасалуда. Сондай-ақ, зерттеудің баставуы ретінде ғылыми конференциялар мен «дөңгелек үстелдер» өткізілуде. Осылайша, ашықтық, жариялыштық идеясы казіргі таңда танымал деп айтуға болады. Осыған қарамастан, акпараттың құпиялыштығы және қол жетімсіздігіне қатысты мемлекет тарапынан көптеген айыптар туғызылуда, іс жүзінде бұл принципті тиімді іске асыруды қамтамасыз ету проблемасы шешілмеген күйінде қалып отыр.

Сот қызметі, сондай-ақ басқа да мемлекеттік органдар, немесе жеке тұлғалар үшін құпия, көп немесе аз дәрежеде жария жасалған болуы мүмкін. Бірінші жағдайда, азаматтық іс жүргізуде кенселік құпия болса, екінші принципі басым – жариялыштық принципі болып табылады. Жариялыштықтың әлеуметтік маңыздылығы ол соттың жұмысын жүртшылық бақылауына қоюы. Яғни бұл әрекет сот пен әлеумет арасында байланысты қамтамасыз етеді.

Ашық азаматтық іс жүргізу судьялардың қызметінен және азаматтық іс жүргізу құқық нормаларының орындалуына қоғамдық бақылау тұрғысынан оң әсер етеді. Бұл принцип негізді және заңды соттық қаулы шығару мен кейіннен әлеумет тарапынан соттың жұмысына баға беруіне, әділет жүйесінің жұмыс істеуіне алғышарт болып табылады. Азаматтық сот жүйесін реттейтін Қазақстан Республикасының қолданыстағы

заңнамасы бойынша қоғамдағы сот билігінің рөлі мен маңызы туралы жаңа пікір негізінде шығарылатын, азаматтық іс жүргізу принциптері соттар мен ұйымдардың азаматтардың құқықтарын барабар қоргауды қамтамасыз ету бағытында азаматтық іс жүргізу құқығының одан әрі дамыту және жетілдірудің маңызды алғышарттары болып табылады.

Азаматтық іс жүргізудегі жариялышық принципі бойынша азаматтық істерді қарau тәртібі бойынша барлық азаматтар, баспасөз өкілі және басқалар үшін сот отырысы залына кіруге рұқсат, ал процесс нәтижелері мен прогресс бұқаралық ақпарат құралдарында еркін қолданылуына жол берілген. Бұл принцип азаматтық істерді сотта ашық тындаулар жүзеге асырылады дегенді білдіреді [1].

Бұл ережелер азаматтық іс жүргізу заңының «Азаматтық істер бойынша сотта істі қараудың жариялышығы» принципін сактау туралы» Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 28.10.2005 жылғы нормативтік қаулысында сипатталған.

Жариялышық бұл судьялардың тәуелсіздігі мен олардың тек заңға бағыныстырылығы, істің барлық мән-жайлары бойынша бейтарап, толық тергеу үшін заңды және әділ сот шешім қабылдауы болып табылады.

Жариялышық принципінің нақты әсері Қазақстанның егемен мемлекет ретінде қалыптасуынан бастап байқалады. Сот реформасының бағыттарының бірі бұл азаматтық сот ісінің «демократияландыру». Ол ең алдымен әділеттің тиімділігі мен сотта өкіл болып тартылған адамның сенімін арттыруына ықпал ететін қолжетімділік, ашықтық және айқындық пен тығыз байланысты [3].

Азаматтық іс-жүргізудің жариялышығы – іс жүргізудің демократиялығының көрсеткіштерінің бірі. Мұндай тәртіп азаматтарға сот отырыстарына қатысуына, іс бойынша процес барысын қадағалауға, сот отырысында ететін немесе көрген ақпараттарын бұқаралық ақпарат құралдарына немесе басқа қол жетімді әдіс бойынша ақпарат таратуға құқық береді. Осылайша, сот билігінің қызметіне халықтың бақылау нысаны жүзеге асырылады. Азаматтық сот ісін жүргізудің жариялышық қағидатын дамыту азаматтық істерді қарau және шешу кезінде ақпаратты алуға құқығын қамтамасыз етумен тығыз байланысты. Қазіргі уақытта, сот ісінде коммуникациялық технологияларды белсенді қолдану, азаматтардың сот залына еркін кіруін реттейтін конституция негізінде реттей-

тін жариялышық принципті жаңа нысандарды ес-кере отырып, осы принципті жүзеге асыру үшін үлкен мүмкіндіктер спектрін ұсынады.

Жариялышық принципі азаматтық сот процестеріне қатысуы адамдардың конституциямен бекітілген басқа да құқықтарына қайшы болмауы тиіс, атап айтқанда: әркімнің жеке өміріне қол сұқпаушылық, жеке және отбасылық құпия, ар-намысы мен беделін қорғау, хат-құпиялылыққа, телефон арқылы сөйлескен сөздеріне, пошта, телеграф және өзге де байланыс құралдарына құқығы бар. Жеке өміріне қол сұқпаушылық құқығы әділеттілік жариялышығы сияқты азаматтық қоғамдағы субъектілер арасындағы қарым-қатынастың, жеке тұлға мен мемлекет арасындағы қарым-қатынастың іргелі принципіне жатады. Сот шешімін жария хабарландыру жеке құпияларды сақтау мақсатында толық немесе ішінара жабық өтуі тиіс. Ол мұндай шешім жеке ақпаратты айтпаудың бірден-бір себебі ретінде сот отырысын жабық өткізуге рұқсат етілген, немесе төтенше қажет болған жағдайда істің тиісті сілтеме беттерінде көрсету қажет. Бір жағынан әділет жариялышық принципі, екінші жағынан сөз еркіндігі принципі мен БАҚ соттық ақпаратқа мүдделі тараптарға, әсіресе бұқаралық ақпарат құралдарына еркін мүмкіндік береді. Алайда, осындағы ақпаратқа қол жеткізу, БАҚ өкілдеріне шектер де болуы тиіс.

Зантану ғылымында «ашықтық», «жариялышық» түсініктеріне бірыңғай тәсіл қарастырылмаған. Кейбір ғалымдар түрлі мазмұнда әр түрлі санатқа бөліп қарастыруда. Тараптар үшін жариялышық қағидаты абсолюттік мәні бар, және кез келген қыыс жағдайларды төзбейді. Жариялышық процестің басқа да принциптерден туындаған салдары ретінде емес, тараптар үшін де жариялышықты қажет ететін серік емес, арнағы негізdemені қажет ететін толық тәуелсіз принцип болып табылады. Оның ең негізгі көрінісі баспасөзде істер жөніндегі есептерді басу болып табылады. Осының арқасында жариялышық үлкен практикалық мәнге ие. Сот отырыстарын жеке қатысуға көбісінің жағдайы бола бермейді, газет баяндамалар арқасында әркім сотта не болып жатқанын қадағалауға мүмкіндігі болады. Тақырыпта баяндалған принцип түсінігіне келетін болсақ, азаматтық іс жүргізудегі жариялышық принципіне авторлық анықтама қалыптасқан: демократиялық конституциялық қамтамасыз ету, сот төрелігіне қол жеткізу және сот шешімдеріне барабар қоғамдық қабылдау және соттардың жалпы жұмысын қамтамасыз

ету [2]. Жариялышық принципі тәрбиелік және алдын алу функцияларын қамтамасыз ету үшін маңызды және істі қарастырып жатқан соттың қызметін қадағалайтын құрал ретінде көрініс табады. Алайда, сот төрелігінің жариялышық принципі жиі азаматтық сот ісіндегі орбитаға қатысатын тұлғалардың жеке өміріне қол сұқпаушылық институтына қайшы келеді. Әрбір нақты жағдайда, олардың қайсысына артықшылық беретінін сот шешеді.

Германияда азаматтық іс жүргізудің құқықтық теориясы осы тәсілде жұмыс істейді. Сондықтан жариялышық принципі екі жолмен ұғынылады:

1) міндетті сот принципі ретінде жариялышық принципі die Offentlichkeit;

2) тараптардың жариялышық қағидаты (ашықтығы) die Partei of Tentlichke it.

Бұл принцип бірінші мағынада жариялышық ретінде көрініс табады, демократия принципі мен құқықтық мемлекет ретінде барлығына сот ісін жүргізудің ашықтық ережесін қарастырады. Екінші мағынада, жариялышық принципі тараптарға дәлелдемелерді қарауға қатысуға,

істі және процессуалдық іс-эрекеттерін қайта қарау құқығын беретінін білдіреді.

Жариялышықтың әлеуметтік маңыздылығы ол соттың жұмысын әлеуеттің бақылауында болуы, сот пен әлеуметтің арасында байланысты қамтамасыз етеді. Ашық іс жүргізу судьялардың қызметі мен азаматтық іс жүргізудегі құқық нормаларының сәйкестігіне қоғамдық бақылау орнатуға оң әсер етеді. Бұл принцип занды соттық қаулы шығару мен судьялардың жұмысына сырттай баға берудің алғышарты болып табылады.

Осылайша, азаматтық істер бойынша сот төрелігінің ашықтығын қамтамасыз ету жөнінде белгілі бір қадамдар жасалды деп айтуга болады. Алайда, бұл қажеттілік одан әрі азаматтық істер бойынша сот төрелігін жариялышық саласында бірыңғай тұжырымдамалық аппарат, оның құқықтық сипаты мен кепілдіктер мен лимиттердің мазмұны анықтамасын, сондай-ақ құқықтық және сот реформасы аясында азаматтық ісін жүргізу жариялышықтың принципін іске асыру және акпараттық технологияларды дамыту бойынша кешенді зерттеуді қажет етеді.

Әдебиеттер

- 1 Баймольдина З.Х. Гражданское процессуальное право РК. – Алматы, 2001.
- 2 Фоменко Е.Г. Принцип публичности гражданского процесса: истоки и современность: дис.... к.ю.н. – Томск, 2006. – 206 с.
- 3 Вдовина Е.И. Принцип гласности в гражданском процессе. – М., 2011. – 27 с.

References

- 1 Bajmoldina Z.H. Grazhdanskoe processual'noe pravo RK. – Almaty, 2001.
- 2 Fomenko E.G. Princip publichnosti grazhdanskogo processa: istoki i sovremennost': diss.... k.ju.n. – Tomsk, 2006. – 206 s.
- 3 Vdovina E.I. Princip glasnosti v grazhdanskom processe. – M., 2011. – 27 s.

Нурахметова Г.Г.,
Турсынханов А.А.

**Место объектов недвижимости
в системе объектов
гражданского права**

Nurahmetova G.G.,
Tursynhanov A.A.

**Place properties in the system of
civil law objects**

Нурахметова Г.Г.,
Турсынханов А.А.

**Жылжымайтын мүлік объекті
азаматтық құқық
объект жүйесінде**

В данной статье рассмотрено место объектов недвижимости в системе объектов гражданского права. Объектом гражданских прав является то, по поводу чего возникает гражданское правоотношение. В Республике Казахстан происходит активное формирование и развитие рынка недвижимости. Недвижимость занимает особое место в гражданском обороте. Специфика правового режима недвижимости заключается в ограничениях прав в отношениях, складывающихся между субъектами права по поводу объектов недвижимости.

Ключевые слова: объекты гражданского права, недвижимое имущество, правовой режим недвижимости, рынок недвижимости.

In this clause discussed about a place of real estate objects in the system of objects of civil law. The object of civil rights is something, about which there is a civil legal relationship. In the Republic of Kazakhstan there is an active formation and development of the market of real estate. The property takes an important place in civil circulation. The specificity of the legal regime of real estate is the limitation of rights in relations developing between the entities over real estate.

Key words: objects of civil rights, real estate, legal property regime, the real estate market.

Бұл мақалада жылжымайтын мүлік объекті азаматтық құқық объект системасында қаралған. Азаматтық құқық объекті дегеніміз азаматтық құқықтың қатынастар пайда болғанда туындаиды. Қазақстан Республикасында жылжымайтын мүлік нарықын белсенді түзету мен дамыту колға алынып жатыр. Азаматтық айналымда жылжымайтын мүліктің алғашын орны ерекше. Жылжымайтын мүліктің құқықтың режимінің ерекшелігі субъектілердің арасында жылжымайтын мүлікті шектеудің құқықтың қатынастары болып табылады.

Түйін сөздер: азаматтық құқықтың объекті, жылжымайтын мүлік, жылжымайтын мүліктің режимі, жылжымайтын мүлік нарығы.

**МЕСТО ОБЪЕКТОВ
НЕДВИЖИМОСТИ
В СИСТЕМЕ
ОБЪЕКТОВ
ГРАЖДАНСКОГО
ПРАВА**

При любом общественном устройстве особое место в системе общественных отношений занимает недвижимое имущество, с функционированием которого так или иначе связаны жизнь и деятельность людей во всех сферах бизнеса, управления и организации. Именно недвижимость формирует центральное звено всей системы рыночных отношений. Объекты недвижимости не только важнейший товар, удовлетворяющий различные потребности людей, но одновременно и капитал в вещной форме, приносящий доход. В науке гражданского права под объектом гражданских прав понимаются материальные и духовные блага, по поводу которых субъекты гражданского права вступают между собой в правовые отношения. Недвижимые вещи являются объектами гражданских прав, и их правовой режим, а также условия оборота подчиняются особым правилам, установленным законодательством.

Существуют различные способы классификации вещей. Одной из наиболее значимых и распространенных является разделение вещей на движимые и недвижимые. Значимость этой классификации столь велика, что известный дореволюционный правовед П.П. Цитович называл такое подразделение «верховным» [1], а профессор И.А. Покровский, анализируя различия в регулировании оборота движимостей и недвижимостей, указывал на особенное значение недвижимости как важнейшего объекта национального достояния [2]. Происхождение этой классификации – в объективной природе самих вещей. Как писал в начале XX в. профессор Г.Ф. Шершеневич, коренное различие между движимыми и недвижимыми вещами образовалось «вследствие преобладающего значения земли, отчего и сделки по недвижимостям всегда отличались от сделок по движимостям» [3]. Уже сами термины «недвижимость» и «движимое имущество» указывают на характеристики вещи. Если движимая вещь может быть перемещена без ущерба ее целостности и назначению, то недвижимая вещь обычно не может быть перемещена в принципе либо ее невозможно переместить без того, чтобы не причинить ей ущерб. При этом ущерб возникает по той причине, что недвижимая вещь имеет неразрывную связь с землей. Таким образом, в качестве критерия понятийного разделения вещей на движимые и недвижимые, как

правило, выступает их связь с землей, возможность (или невозможность) быть перемещенной без существенного ущерба для их целостности и назначения.

Действующее гражданское законодательство не содержит исчерпывающего перечня объектов недвижимости. Хотя в ст. 117 Гражданского кодекса Республики Казахстан и в ряде иных норм перечислены важнейшие объекты недвижимости, перечень недвижимых вещей остается открытым, поскольку понятие недвижимости законодателем определяется через указание на наиболее существенные признаки недвижимости (прочная связь с землей, невозможность перемещения без причинения несоразмерного ущерба их назначению).

Вместе с тем сформировавшая практика гражданского оборота позволяет выделить наиболее важные объекты недвижимости. Согласно ст. 117 ГК РК к ним относятся: земельные участки, здания, сооружения, многолетние насаждения и иное имущество, прочно связанное с землей, то есть объекты, перемещение которых без несоразмерного ущерба их назначению невозможно; квартиры и иные жилые помещения, а также нежилые помещения, находящиеся в составе объекта кондоминиума, признаются также самостоятельными объектами (видами) недвижимости, если они находятся в индивидуальной (раздельной) собственности; к недвижимым вещам приравниваются также подлежащие государственной регистрации воздушные и морские суда, суда внутреннего водного плавания, суда плавания «река-море», космические объекты, линейная часть магистральных трубопроводов [4]. Законодательными актами к недвижимым вещам может быть отнесено и иное имущество.

Как мы видим, действующее гражданское законодательство оперирует тремя категориями: «недвижимость», «недвижимая вещь» и «недвижимое имущество». Все три категории, как это следует из контекста ст. 117 ГК, необходимо рассматривать как синонимы. Вместе с тем, ГК РК в целом исходит из рассмотрения недвижимости как вещи (исключение составляет понятие предприятия как имущественного комплекса, включающего такие элементы, как имущественные права). Это означает, что в целом понятие недвижимости неприменимо к имущественным правам. Однако такой подход к пониманию недвижимости не является исключительным. Так, в некоторых правопорядках при формулировании понятия недвижимости законодатель исхо-

дит из того, что таковым является недвижимое имущество, то есть к недвижимости могли быть причислены и имущественные права. Предпосылки подобного подхода закладывались еще при разработке Основ гражданского законодательства Союза ССР и союзных республик; ст. 4 этого акта предусматривала деление имущества на движимое и недвижимое.

Правильное понимание недвижимости на основе той дефиниции, которая сформулирована в Гражданском кодексе РК, возможно только с помощью привлечения понятий из иных отраслей законодательства – земельного, водного, лесного, законодательства о недрах и пр. Однако анализ таких законодательных понятий, как участки недр, водные объекты, земельные участки и других, также не позволяет выделить общие признаки этих объектов как объектов недвижимости.

Так, в соответствии с Законом РК «О недрах и недропользовании» под участком недр понимается геометризированная часть недр, выделяемая в замкнутых границах для проведения операций по недропользованию, индивидуализация которого происходит в виде горного отвода (ст. 33). Согласно Водному кодексу РК, воды – это совокупность всех вод, сосредоточенных в водных объектах (п. 32 ст. 1). Лесной кодекс РК дает понятие леса: это природный комплекс, формирующийся на определенной территории на основе совокупности древесной и кустарниковой растительности и других компонентов живой природы, взаимодействующий с окружающей средой и имеющий важное экологическое, экономическое и социальное значение.

Все вышеупомянутые определения объектов недвижимости не дают представления об общих для них признаках, позволяющих корректно объединить их в одно понятие. По мнению Ю.Г. Жарикова и М.Г. Масевича, «единственный признак, роднящий эти объекты, – их неразрывная связь с землей как пространственной территорией, – находится за пределами приведенных законодательных дефиниций» [5]. «Если же говорить о правовом режиме указанных объектов, то и он разится. Так, недра являются объектом исключительной собственности Республики Казахстан, а участки недр не могут быть предметом купли-продажи, дарения, наследования, вклада, залога или отчуждения в иной мере. Указанное обстоятельство делает бессмысленным требование о государственной регистрации прав на участки недр, поскольку данный объект изъят из гражданского оборота и никому, кроме государства, принадлежать не может» [6].

Выясним, что же общего имеется во всех группах этих объектов, что позволяет отнести их к недвижимости. Одним из наиболее частых доктринальных объяснений этого является утверждение об особой значимости указанных объектов для экономики, их высокой стоимости и, как следствие, необходимости публичного интереса в повышении надежности правил их гражданского оборота.

Однако в юридической литературе существуют и иные объяснения причин выделения недвижимости как особого объекта гражданских прав. Так, К.И. Скловский полагает, что «нет оснований считать причиной особого положения недвижимости в обороте ее прямую, непосредственную ценность». По его мнению, решающим качественным отличием, позволяющим превратить недвижимое имущество в средство устойчивости кредита через ипотеку, является «видимость», т.е. устойчивость и публичный характер в данной сфере [7].

По этому поводу О.Ю. Скворцов пишет: «Отдавая дань верно подмеченному К.И. Скловским аспекту ипотечного кредитования как свойства оборота недвижимости, следует отметить, что данный подход связан только с одной из функций, которую выполняет недвижимость, – с ее способностью обеспечивать мультилиплирование денежных ресурсов [8]. Между тем данной функцией предназначение недвижимости далеко не исчерпывается. Недвижимость обладает целой совокупностью иных качеств, более важных чем ее способность интенсифицировать экономическую жизнь государства». Невозможность найти в позитивном законодательстве формальные признаки, объединяющие различные объекты недвижимости в целостную систему, приводит некоторых исследователей к выводу о том, что правовой режим недвижимости не зависит от ее природных свойств. В качестве объединяющих недвижимое имущество признаков и основания выделения недвижимости в особое юридическое понятие рассматриваются особенности организации оборота недвижимости [6].

Так же режимом недвижимого имущества наделено предприятие в целом как имущественный комплекс (п. 1 ст. 119 ГК РК). В состав предприятия как имущественного комплекса входят не только недвижимые по природе вещи (земельные участки, сооружения, здания, помещения и пр.), но и имущество, которое может быть перемещено без причинения несоразмерного ущерба его назначению и более того, имущественные права и обязанности (права тре-

бования, долги), объекты интеллектуальной собственности и приравненные к ним средства, индивидуализирующие предприятие, его продукцию, работы и услуги (фирменное наименование, товарные знаки, знаки обслуживания) (п. 2 ст. 119 ГК РК) [4]. Совокупность указанных вещей, имущественных прав обязательственно-правового характера и исключительных прав рассматривается законодателем в нераздельном единстве, что и позволяет устанавливать для предприятия как объекта гражданских прав единый правовой режим – в данном случае правовой режим недвижимости.

В то же время обязательственные права и обязанности, входящие в состав предприятия, не являются вещами в строгом смысле, также как не являются таковыми и исключительные права. Как отмечал В.А. Дозорцев, только «в качестве элемента предприятия как комплекса его обязательственные права и обязанности, исключительные права могут считаться входящими в состав объекта права собственности. В обособленном же виде обязательственные требования и другие права на объекты, не имеющие вещественного характера, никак не могут входить в число объектов права собственности.

Предприятие в качестве особого имущественного комплекса нельзя признать ни в качестве недвижимого имущества, ни в качестве объекта вещи, т.е. объекта права собственности и иных вещевых прав [9]. Данное утверждение связано с тем, что структуру предприятия как имущественного комплекса образуют не только вещи, но и другое имущество, которое призвано выступать объектом соответствующих гражданских прав, например, исключительных – право на фирменное наименование, торговый знак и другие.

Как отмечает В. Витрянский, регулирование правовых режимов и условий оборота отдельных объектов недвижимости неоднородно. «Причем в некоторых случаях такая неоднородность представляется нецелесообразной и не объяснима ссылками на особенности тех или иных видов недвижимого имущества» [10]. Такая позиция представляется обоснованной. Так, например, если земельные участки могут принадлежать тем или иным лицам на основании права собственности, права постоянного (бессрочного) пользования, права пожизненного наследуемого владения, то здания, сооружения и помещения могут принадлежать субъектам гражданского оборота на основе права собственности, права хозяйственного ведения и права оперативного управления. Различия в круге вещ-

ных прав, которые могут возникать на разные объекты недвижимости, вызывают справедливую критику, в связи с чем высказываются предложения об устранении разных режимов, которыми характеризуется юридическое состояние объектов недвижимости. Разрешение вопроса о возможности четкого определения переч-

ня объектов недвижимого имущества имеет не только теоретическое, но и практическое значение. В специальной литературе также отмечается, что установление единого режима вещных прав в отношении разных объектов недвижимости будет способствовать предсказуемости и стабильности их оборота.

Литература

- 1 Цитович П.П. Русское гражданское право. Конспект лекций. – М.: Классика российской цивилистики, 2006.
- 2 Покровский И.А. Основные проблемы гражданского права. / И.А. Покровский. – М., 1998. – С. 200.
- 3 Шершеневич Г.Ф. Учебник русского гражданского права. – М.: Классика российской цивилистики, 2006.
- 4 Гражданский кодекс Республики Казахстан (Общая часть), принят Верховным Советом Республики Казахстан 27 декабря 1994 года (с изменениями и дополнениями по состоянию на 24.11.2015 г.)
- 5 Жариков Ю.Г., Масевич М.Г. Недвижимое имущество: правовое регулирование: научно-практическое пособие. – М.: БЕК, 1997.
- 6 Дикусар В.М., Храпова Е.В. Недвижимое имущество как объект гражданских прав // «Жилищное право». – N 1. – январь 2009.
- 7 Скловский К.И. Собственность в гражданском праве. – М.: Дело, 2000
- 8 Скворцов О.Ю. Сделки с недвижимостью в коммерческом обороте: учебно-практическое пособие. – М.: Волтерс Клювер, 2006.
- 9 Скрябин С.В. Недвижимое имущество по законодательству Казахстана: понятие, структура и правовой режим // Справочная правовая система «Юрист».
- 10 Витрянский В. Пути совершенствования законодательства о недвижимом имуществе // Хозяйство и право. – 2003. – N 6.

References

- 1 Citovich P.P. Russkoe grazhdanskoe pravo. Konspekt lekcij. – M.: Klassika rossijskoj civilistiki, 2006.
- 2 Pokrovskij I.A. Osnovnye problemy grazhdanskogo prava. / I.A. Pokrovskij. – M., 1998. – S. 200.
- 3 Shershenevich G.F. Uchebnik russkogo grazhdanskogo prava. – M.: Klassika rossijskoj civilistiki, 2006.
- 4 Grazhdanskij kodeks Respubliki Kazahstan (Obshchaja chast'), prinят Verhovnym Sovetom Respubliki Kazahstan 27 dekabrya 1994 goda (s izmenenijami i dopolnenijami po sostojaniju na 24.11.2015 g.)
- 5 Zharikov Ju.G., Masevich M.G. Nedvizhimoe imushhestvo: pravovoe regulirovanie: nauchno-prakticheskoe posobie. – M.: BEK, 1997.
- 6 Dikusar V.M., Hrapova E.V. Nedvizhimoe imushhestvo kak obekt grazhdanskih prav // «Zhiliishhnoe pravo». – N 1. – janvar' 2009.
- 7 Sklovskij K.I. Sobstvennost' v grazhdanskem prave. – M.: Delo, 2000
- 8 Skvorcov O.Ju. Sdelki s nedvizhimost'ju v kommercheskom oborote: uchebno-prakticheskoe posobie. – M.: Volters Kluver, 2006.
- 9 Skrjabin S.V. Nedvizhimoe imushhestvo po zakonodatel'stu Kazahstana: ponjatie, struktura i pravovoje rezhim // Spravochnaja pravovaja sistema «Jurist».
- 10 Vitrjanskij V. Puti sovershenstvovaniya zakonodatel'stva o nedvizhimom imushhestve // Hozjajstvo i pravo. – 2003. – N 6.

Омарова А.Б., Спанова А.Н.

Понятие «товарный знак»

Научная статья посвящена изучению понятия товарного знака. Автором проведен анализ понятия товарного знака как объекта интеллектуальной собственности, объекта промышленной собственности, а также как средства индивидуализации. Наряду с этим данная статья рассматривает ограничения товарного знака от других средств индивидуализации.

Ключевые слова: товарный знак, интеллектуальная собственность, объект интеллектуальной собственности, промышленная собственность, средства индивидуализации.

Omarova A.B., Spanova A.N.

Concept «of the trademark»

The scientific article is devoted to the study of the concept of the trademark. The author carried out the analysis of the concept of the trademark as an object of intellectual property, an object of industrial property, and also as means of an individualization. Also this article considers trademark distinction from other means of an individualization.

Key words: trademark, intellectual property, object of intellectual property, industrial property, means of an individualization.

Омарова А.Б., Спанова А.Н.

«Тауар белгілері» үғымы

Макалада тауар белгілері үғымы қарастырылған. Тауар белгілөрінің үғымдары интеллектуалдық меншік объектілері, өнеркәсіптік меншік объектілері және дараландыру құралдары жағынан қарастырылған.

Түйін сөздер: тауар белгілері, интеллектуалдық меншік, интелектуалдық меншік объектілер, өнеркәсіптік меншік, дараландыру құралдары.

ПОНЯТИЕ «ТОВАРНЫЙ ЗНАК»

Как известно, товарный знак можно определить в широком смысле как объект интеллектуальной собственности и в узком смысле – как объект промышленной собственности, а также в качестве средства индивидуализации. Поэтому определить понятие «товарный знак» означает необходимость определиться с тем, что понимается под «интеллектуальной собственностью», «промышленной собственностью» и «средством индивидуализации».

Термин «интеллектуальная собственность» впервые получил легальное закрепление в Конвенции, учреждающей Всемирную организацию интеллектуальной собственности (ВОИС) как правовая категория. Так, в ст. 2 Конвенции 1967 г. «интеллектуальная собственность включает права, относящиеся к:

- литературным, художественным и научным произведениям,
 - исполнительской деятельности артистов, звукозаписи, радио и телевизионным передачам,
 - изобретениям во всех областях человеческой деятельности,
 - научным открытиям,
 - промышленным образцам,
 - товарным знакам, знакам обслуживания, фирменным наименованиям и коммерческим обозначениям,
 - защите против недобросовестной конкуренции,
- а также все другие права, относящиеся к интеллектуальной деятельности в производственной, научной, литературной и художественной областях» [1].

В современной юридической литературе получили распространение представления, согласно которым «интеллектуальная собственность – это установленное юридическими законами право некоторых лиц на результаты интеллектуальной деятельности этих же или иных лиц» [2, с. 7].

Результаты творческой и интеллектуальной деятельности, права на которые предоставлены тем или иным лицам национальным законодательством и международными договорами, называются объектами интеллектуальной собственности.

Следовательно, «объект интеллектуальной собственности – это результаты творческой и интеллектуальной деятельности, которым предоставлена правовая охрана» [2, с. 12].

Таким образом, в юридической литературе признанным является такой вывод, согласно которому объектом интеллектуальной собственности является не всякий результат интеллектуальной деятельности, а только такой, на который распространяется действие соответствующих правовых норм.

Такова позиция и законодателя, поскольку в соответствии с п.1 ст.125 Гражданского Кодекса Республики Казахстан (далее ГК РК) «интеллектуальная собственность – это исключительное право гражданина или юридического лица на результаты интеллектуальной творческой деятельности и приравненные к ним средства индивидуализации юридического лица, продукции физического или юридического лица, выполняемых ими работ или услуг (фирменное наименование, товарный знак, знак обслуживания и т.п.)» [3].

Если говорить о понятии «промышленная собственность», то она практически всегда связывается с Конвенцией по охране промышленной собственности, в соответствии с которой понятие «промышленная собственность» включает исключительные права на использование нематериальных благ, которые явились результатом творческой деятельности в разнообразных сферах, связанных с материальным производством, торговлей, услугами и т.д. Согласно п.2 ст. 1 Конвенции, «объектами охраны промышленной собственности являются патенты на изобретения, полезные модели, промышленные образцы, товарные знаки, знаки обслуживания, фирменные наименования и указания происхождения или наименования места происхождения, а также пресечение недобросовестной конкуренции» [4].

Что касается понятия «средство индивидуализации», то в целом оно чаще представляется в качестве некоего символа – носителя образной информации о производителе конкретного товара или услуги либо о самих предлагаемых товарах или услугах.

Согласно п.3 ст. 961 ГК РК, к средствам индивидуализации участников гражданского оборота, товаров, работ или услуг относятся:

- 1) фирменные наименования;
- 2) товарные знаки (знаки обслуживания);
- 3) наименования мест происхождения (указания происхождения) товаров;

4) другие средства индивидуализации участников гражданского оборота, товаров и услуг в случаях, предусмотренных ГК РК и законодательными актами [3].

Названные виды средств индивидуализации объединены их основной общей функцией распознавания товаров и их производителей, которую они призваны выполнять.

Итак, коротко резюмируя изложенное, следует согласиться с основным распространенным определением товарного знака в качестве условного символического обозначения, размещаемого на самих товарах или продукции, на упаковке или сопроводительной документации. Следует проводить разграничение между товарным знаком и сведениями об изготовителе товара или продукции, о качестве и свойствах товара.

Товарный знак необходим для коммерческого использования в предпринимательской деятельности. Согласно п.1 ст.1024 ГК РК «товарным знаком (знаком обслуживания) признается зарегистрированное либо охраняемое без регистрации в силу международного договора словесное, изобразительное, объемное или другое обозначение, служащее для отличия товаров или услуг одного лица от однородных товаров и услуг других лиц» [3].

Еще одно определение товарного знака дается в п.8 ст.1 Закона Республики Казахстан «О товарных знаках, знаках обслуживания и наименованиях мест происхождения товаров» (далее Закон о товарных знаках РК), «товарный знак – это обозначение, зарегистрированное в соответствии с настоящим Законом или охраняемое без регистрации в силу международных договоров, в которых участвует Республика Казахстан, служащее для отличия товаров (услуг) одних юридических или физических лиц от однородных товаров (услуг) других юридических или физических лиц» [5].

В п.1 ст. 15 Соглашения по торговым аспектам прав интеллектуальной собственности (англ. Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights) (далее Соглашение ТРИПС) содержится широкое определение того, что может быть признано товарным знаком: «любой знак или любое сочетание знаков, с помощью которых можно отличить товары или услуги одного предприятия от товаров или услуг другого предприятия, могут представлять собой товарный знак. Такие знаки, в частности слова, включая персональные наименования, цифры, буквы, графические элементы и сочетание цветов, так же как любое сочетание таких знаков

могут рассматриваться как пригодные для регистрации в качестве товарных знаков. В случаях, если знаки по своему существу не способны к идентификации соответствующих товаров или услуг, Члены ВТО могут сделать регистрацию знака зависимой от способности идентифицировать, приобретенной в процессе использования. В качестве условия регистрации Члены ВТО могут потребовать визуальную различимость знаков» [6].

Как видим, «товарный знак» (знак обслуживания) является официальным термином, т.е. законодательно закрепленным. Однако следует иметь в виду, что наравне с ним в коммерческом обороте используются такие понятия, как «торговая марка» и «фабричная марка», которые являются прямыми переводами принятых в Парижской конвенции по охране промышленной собственности терминов. Иногда применительно к товарным знакам (в том числе в специальной литературе, судебной практике и нормативных правовых актах) можно встретить такие термины, как «логотип», «слоган (лозунг)» и «брэнд».

При этом логотипом принято называть оригинальное изобразительное исполнение словесного обозначения с использованием специальных шрифтов. Слоган – это охраняемое авторским правом произведение, используемое для маркировки товаров и услуг. Под термином «брэнд» следует понимать товарный знак, получивший широкую известность.

Одним из важных моментов, который необходимо отметить – это проблема отграничения товарного знака от других средств индивидуализации.

Например, знак обслуживания отличается от товарного знака тем, что вместо товаров объектом использования являются услуги. Однако, нередко встречаются случаи, когда один знак регистрируется и по классу товаров, и по классу услуг.

Товарные знаки отграничиваются от фирменных наименований тем, что товарные знаки предназначены для того, чтобы различать производимые разными субъектами товары или услуги, а фирменные наименования призваны различать самих производителей, а не их товары. Различаются и условия возникновения и прекращения правовой охраны, порядок регистрации прав и правомочий правообладателей.

Схожим с товарным знаком является и такое средство индивидуализации, как место происхождения товара. Это средство индивидуализации отличается от товарного знака тем,

что товарный знак призван ассоциировать свойства товара с конкретным производителем, а наименование места происхождения товара – с особыми свойствами среды места производства товара. При этом, согласно п.1 ст. 1033 ГК РК – «Наименованием места происхождения (указанием происхождения) товара признается название страны, населенного пункта, местности или другого географического объекта, используемое для обозначения товара, особые свойства которого исключительно или главным образом определяются характерными для этого географического объекта природными условиями или иными факторами либо сочетанием природных условий и этих факторов» [3].

Одной из актуальных тем на сегодняшний день является разграничение понятий «товарный знак» и «доменное имя». Согласно пп.3 п.3 ст.1 Приказа об утверждении «Правил регистрации, пользования и распределения доменного пространства казахстанского сегмента сети Интернет» доменное имя – это «символьное (буквенно-цифровое) обозначение, сформированное в соответствии с правилами адресации сети Интернет, предназначенное для поименованного обращения к объекту сети и соответствующее определенному сетевому адресу» [7].

Таким образом, дав IP-адресу уникальное имя, которое придумывает сам создатель сайта (доменное имя), можно привлечь внимание к себе. Для этого «название» сайта должно быть легко запоминающимся и несущим смысловую нагрузку, указывающим на характер информации на сайте или сходным с известными обозначениями, средствами индивидуализации.

Итак, установились два принципа функционирования описываемой системы: уникальность доменного имени и его выраженность в словесной форме. Они и явились причиной конфликтов между доменным именем и другими средствами индивидуализации [8, с. 25]. В теории гражданского права в настоящее время ведутся дискуссии по этому вопросу, который заслуживает отдельного самостоятельного исследования.

Как видим, изложенное позволяет резюмировать, что товарный знак – это условное обозначение (символ), который располагают на продукции, вместо неудобного наименования изготовителя товара и важным признаком которого признается его новизна. Товарным знаком обозначение может быть признано лишь в том случае, если оно позволяет потребителю без труда узнать нужную ему продукцию и не спутать с аналогичной продукцией других

производителей. Поэтому следует иметь в виду, что согласно действующему гражданскому законодательству новыми будут считаться лишь такие условные обозначения товаров, которые по своему содержанию не являются тождественными или сходными до степени смешения:

а) с товарными знаками, ранее зарегистрированными или заявленными на регистрацию в Республике Казахстан на имя другого лица в отношении однородных товаров;

б) с товарными знаками других лиц, охраняемыми без регистрации в силу международных договоров, ратифицированных Рес-

публикой Казахстан в частности так называемыми общезвестными товарными знаками;

в) с фирменными наименованиями (или их частью), принадлежащими другим лицам, получившим право на эти наименования ранее поступления заявки на товарный знак в отношении однородных товаров;

г) с наименованиями мест происхождения товаров, охраняемыми в Республике Казахстан, кроме случаев, когда они включены как неохраняемый элемент в товарный знак, регистрируемый на имя лица, имеющего право на пользование таким наименованием [2, с. 237].

Литература

- 1 Конвенция, учреждающая Всемирную Организацию Интеллектуальной Собственности (Стокгольм, 14 июля 1967 г.) // <http://online.zakon.kz/>, 2015
- 2 С.А. Судариков Право интеллектуальной собственности: учеб. – М.: Проспект, 2008. – 368 с.
- 3 Гражданский кодекс Республики Казахстан (Общая часть), принят Верховным Советом Республики Казахстан 27 декабря 1994 года (с изменениями и дополнениями по состоянию на 27.04.2015 г.)// <http://online.zakon.kz>, 2015
- 4 Конвенция по охране промышленной собственности (Париж, 20 марта 1883 г.) (пересмотренная в Брюсселе 14 декабря 1900 г., в Вашингтоне 2 июня 1911 г., в Гааге 6 ноября 1925 г., в Лондоне 2 июня 1934 г., в Лиссабоне 31 октября 1958 г. и в Стокгольме 14 июля 1967 г. и измененная 2 октября 1979 г.) // <http://base.garant.ru>
- 5 Закон Республики Казахстан от 26 июля 1999 года № 456-І «О товарных знаках, знаках обслуживания и наименованиях мест происхождения товаров» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 07.04.2015 г.)// <http://online.zakon.kz>, 2015.
- 6 Соглашение по торговым аспектам прав интеллектуальной собственности, заключен в г. Марракеше 15.04.1994 // <http://www.conventions.ru>
- 7 Приказ Министра связи и информации Республики Казахстан от 7 сентября 2010 года № 220 «Об утверждении Правил регистрации, пользования и распределения доменного пространства казахстанского сегмента сети Интернет» // <http://online.zakon.kz>, 2015
- 8 Серго А.Г., Пущин В.С. Основы права интеллектуальной собственности для ИТ-специалистов: учебное пособие – М.: БИНОМ, 2011. – 239 с.

References

- 1 Konvencija, uchrezhdajushhaja Vsemirnuju Organizaciju Intellektual'noj Sobstvennosti (Stokgol'm, 14 iijulja 1967 g.) // <http://online.zakon.kz/>, 2015
- 2 S.A. Sudarikov Pravo intellektual'noj sobstvennosti: ucheb. – M.: Prospekt, 2008. – 368 s.
- 3 Gpazhdanckij kodek Pecpublik Kazahctan (Obshhaja chact'), ppinjat Vephovnym Covetom Pecpublik Kazahctan 27 dekabrya 1994 goda (c izmenenijami i dopolnenijami po coctojaniju na 27.04.2015 g.)// <http://online.zakon.kz>, 2015
- 4 Konvencija po ohrane promyshlennoj sobstvennosti (Parizh, 20 marta 1883 g.) (peresmotrennaja v Brussele 14 dekabrya 1900 g., v Vashingtone 2 iyunja 1911 g., v Gaage 6 nojabrja 1925 g., v Londone 2 iyunja 1934 g., v Lissabone 31 oktyabrya 1958 g. i v Stokgol'me 14 iujyla 1967 g. i izmenennaja 2 oktyabrya 1979 g.) // <http://base.garant.ru>
- 5 Zakon Pecpublik Kazahctan ot 26 iujyla 1999 goda № 456-I «O tovapnyh znakah, znakah obcluzhivaniya i naimenovanijah mest ppoichozhdenija tovapov» (c izmenenijami i dopolnenijami po coctojaniju na 07.04.2015 g.)// <http://online.zakon.kz>, 2015
- 6 Soglashenie po torgovym aspektam prav intellektual'noj sobstvennosti, zakljuchen v g. Marrakeshe 15.04.1994 // <http://www.conventions.ru>
- 7 Prikaz Ministra svjazi i informacii Respublik Kazahstan ot 7 sentjabrja 2010 goda № 220 «Ob utverzhdenii Pravil registraci, pol'zovanija i raspredelenija domennogo prostranstva kazahstanskogo segmenta seti Internet» // <http://online.zakon.kz>, 2015
- 8 A.G. Sergo, V.S. Pushhin Osnovy prava intellektual'noj cobstvennosti dlja IT-specialistov: uchebnoe posobie. – M.: BI-NOM, 2011. – 239 s.

4-бөлім

**ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ ЖӘНЕ
ҚАРЖЫ ҚҰҚЫГЫ**

Раздел 4

**ИНВЕСТИЦИОННОЕ
И ФИНАНСОВОЕ ПРАВО**

Section 4

**INVESTMENT AND
FINANCE LAW**

Zhailina A.G.

**Legal characteristics
of bank loan contract**

Author in this article revealsthe legal aspects of the bank loan contract, which regulates the relations between the bank and the borrower. The article deals with the concept and the subject of the contract of bank loan contract, its distinctive features within the loan contract, ways to ensure fulfillment of the obligations and basic conditions of the terms of contract of bank loan issued by banks of the second level.

Key words: banking law, bank loan contract, obligations, pledge, forfeit, bank, lender, borrower.

Жайлина А.Ж.

**Банк қарыз келісім-шарттың
құқықтық ерекшелігі**

Бұл мақалада банк пен қарыз алушы арасындағы қатынастарды реттейтін кредиттік келісімнің құқықтық аспектілері ашылады. Мақалада банктік қарыздың түсінігі және пәні, оның қарыз келісімінен ерекшеліктері, сондай-ақ екінші деңгейдегі банктермен берілетін банктік қарыз келісімінің негізгі шарттары қарастырылған.

Түйін сөздер: банктік құқық, банк қарызшарты, міндеттемелері, кепілдік қамтамасыз ету, айыппұл, банк, кредитор, қарыз алушы.

Жайлина А.Ж.

**Правовые особенности
договора банковского займа**

Автором в данной статье раскрываются правовые аспекты договора банковского займа, который регулирует отношения, возникающие между банком и заемщиком. В статье рассмотрены понятие и предмет договора банковского займа, его отличительные черты от договора займа, способы обеспечения и основные условия договора банковского займа, выдаваемого в банках второго уровня.

Ключевые слова: банковское право, договор банковского займа, обязательства, залог, неустойка, банк, заемодатель, заемщик.

LEGAL CHARACTERISTICS OF BANK LOAN CONTRACT

Bank loan contracts occupy a huge percentage of banking transactions. Loans use temporarily free funds, so their transience can have a huge impact on the liquidity of the banking assets, and the financial system as a whole –because the weakness of the banking system of any developing or developed country can three ante the financial stability in this country and other countries.

Bank loan contract are regulated by the norm of Civil law, because second-tier banks according to the legislation of the Republic of Kazakhstan are subjects of entrepreneurial activities. A prerequisite for the conclusion of the bank loan contract is the presence of a license to conduct banking operations of legal entity granting the loan. Other legal entities such as pawn shops do not have a license to conduct banking activities, may conclude a contract short-term loan secured by movable property.

The difference between the loan agreement on the subject, the subject may be any of the things defined by generic characteristics of the loan agreement, the subject of which can only be in cash. Lender in the loan contract can be any subject – individual or legal entity, in contradistinction to bank loan contract.

Second-tier banks as commercial organizations, within the framework of the entrepreneurial activity taking into account a situation on financial markets independently accept decision about the terms of grant of loans to both individuals and legal entities, methods of their return, hedging of the risks, necessary for this purposes criteria of solvency and categories of persons loans can be given.

Loan contract according to the article 715 of the Civil Code of the Republic of Kazakhstan is a agreement between two parties, in which one party (the lender) transfers the ownership of (economic management, operational management) another party (the borrower) money or things, with certain generic characteristics, and the borrower agrees to return the lender the same amount of money or an equal number of things of the same kind and quality.[1]

The subject of the bank loan contract are funds that are transferred to the account of the borrower on the terms of payment, repayment and urgency. Payment for bank loans is based on the one-sided nature of the services provided by banks in lending. For the provision of a bank loan charge a fee in the form of reward, which set the terms of the loan agreement. Under the repayment obligation of the borrower meant to pay the principal amount subject to the

conditions stipulated in the contract. Under the urgency understands exactly on time repayment of borrowings, the violation of which entails the application of certain sanctions.

The borrower in the bank loan contract may be legal entities and individuals, and the lender shall be only bank operating under the license of the National Bank of the Republic of Kazakhstan, other legal entities and citizens are prohibited from engaging in a form of a loan of money from citizens as a business, and such contracts are considered invalid from the moment of their detention.

A prerequisite to conclude the bank loan contract is a written form of detention, failure to comply with this condition shall entail the invalidity of the contract in accordance with paragraph 4 of Article 728 of the Civil Code of the Republic of Kazakhstan.^[1]

General provisions on the bank loan agreement enshrined in Art. 34 of the Law of the Republic of Kazakhstan «On banks and banking activity in the Republic of Kazakhstan» dated August 31, 1995 № 2444. ^[2]

Bank loan contract contains terms and conditions stipulated by the legislation of the Republic of Kazakhstan, the conditions determined by contract between the parties, as well as a list of mandatory conditions Resolution provided for the Financial Supervision Agency of Kazakhstan on February 23, 2007 № 49 «On Approval of Rules of documentation on credit.» ^[3]

In the article 3 of the Civil Code of the Republic of Kazakhstan priority of the norms of the Civil law over the Bank legislation is assigned. ^[1]

Bank loan contract may be issued at the same time as the contractual amount of the bank loan (non-renewable) and reusable (renewable) loan contract in the form of credit line. The credit line is a contract for the provision of targeted loans over a period of at least need of the borrower. The credit line granted by certain tranches with a predetermined amount. Refunds made to the account specified in the contract, etc.

In the case in which the lender Islamic bank the loan contact doesn't include fees according to the principles of Islamic banking, in which fees are under the strong prohibition. At the conclusion of loan agreement the Islamic Bank shall indicate the type margins (fixed or a percentage of the price of the product.).

Banking legislation establishes strict rules regarding the structure and design of a bank loan. The text of the agreement is printed in A4 format, font «Times New Roman» size not less than 12. It shall be written in the General terms contain information

about the date of the contract; purpose of bank loan; the total amount and currency of the loan; term and interest rate (fixed or floating), the procedure for calculating of floating rate, if it is provided by the contract; method of repayment (cash or non-cash); the method of repayment of the loan: the annuity (repayment in equal installments) or differential (repayment of principal in equal installments), or in any other manner provided by the internal rules, the order of debt repayment on the loan, the procedure of calculation and the amount of penalty (fine for late repayment of principal and payment of a fee; the complete list of the commissions and their sizes to be charged in connection with the issuance of the loan; procedure and frequency of repayment of the loan; ways to ensure fulfillment of the obligations; measures taken by the bank on default or improper performance of the Borrower's obligations under the contract; contract time; indication of an indication of the presence of the borrower's consent to the provision of information about him to credit bureaus, as well as information on postal and electronic addresses of the bank.

Paragraph of bank loan contract containing general provisions on the rights of the borrower under the bank loan contract shall include the following provisions: 14 days from the date of the borrower has the right to return the money with accrued during this period reward and if the date of payment of principal falls on a holiday or day – to pay the next day, without penalty, and other types of penalties for repayment of the loan; on the application within 3 days to obtain information about the distribution of funds received in repayment of debt under the contract; on an application for partial or full early repayment of the bank provided under the contract money – donated 3 days to get information about the amount owed to Return amount, broken down by principal, interest, fees, penalties, fines and other payable sums indicating late payments ; to prepay the loan within one year from the date of receipt of the loan without paying penalties in the event of dispute in writing apply to the bank.

Points of contract concerning to the rights and obligations of the bank, also contain some restrictions, as the bank acts in a stronger position than the borrower. To protect the rights of borrowers legislation set limits on change points of the contract, limit or impair the position of the borrower.

The rights of the bank in the contract contain a short list of the right to unilaterally change the conditions of the contract in the direction of improvement for the borrower, and the right to demand early repayment of the loan and fees in the event of another violation of terms of payment more than 40 days.

Responsibilities of the bank corresponds to the rights of the borrower, and the bank is obliged to notify the borrower of the late performance of obligations, and the need for payments under the contract, and in the case of assignment of rights (claims) to notify the borrower within three days of the methods provided for by the contract, of delay in fulfillment of the obligation and the need to make payments under the contract. When assignment of rights (claims) under the contract to third parties (if the right assignment stipulated in the contract) within three working days written notice to the debtor (his authorized representative) with the full amount of transferred rights of claim, the remainder of the current and overdue debt, broken down by principal remuneration, fees, penalties and other types of amounts due as well as the appointment of further payments to repay the loan – the bank or the person to whom the right to claim.

If the contract provides the opportunity to assignment of claims (factoring) and the arbitration clause, they should be specified in the contract as a separate item. If such a clause is not provided by the contract may be entered into an additional agreement to the basic contract of bank loan.

Bank loan contract may not establish a mandatory condition of the life insurance and health of the borrower, and the contract can not limit the right to choose the insurance company.

According to the law «On Banks and Banking Activity» annual effective rate should not exceed fifty-six percent. In advertising and other materials should be listed not only the nominal rate, and annual effective rate comprising a total of all payments stipulated under the bank loan.

Second-tier banks independently determine their policy to identify the borrower's solvency, by the investigation of the credit history and obtaining the required information through a survey of the borrower, the analysis of documented data about the borrower's income for the previous periods, to ensure the repayment of the bank loan to reduce the credit risk. Fact of the existence of a credit history in a credit bureau gives a distinct advantage for banks in assessing the solvency and integrity of the borrower, that allows to take more informed decisions and to

prevent the conclusion of unprofitable transactions with malicious defaulters.

Ways to ensure fulfillment of the obligations are fixed in Chapter 18 of Civil Code. Civil Code of the Republic of Kazakhstan recognize methods following of securing the execution of an obligation: forfeit, pledge, other forms.

Forfeit (fine, penalty) shall be recognized as a monetary amount defined by legislation or agreement, which must be paid by a debtor to the creditor in the case of failure to execute, or improper execution of an obligation, in particular, in the case of a delay in execution. Upon the claim to pay the damages, the creditor shall not be obliged to prove losses caused to him. The amount of forfeit shall be determined in a fixed monetary amount or in a percentage of the amount in default or the amount of the improperly executed obligation.

Pledge shall be recognized as a method of securing the execution of an obligation, by which a creditor (pledge holder) has the right, in the case of failure by the debtor to execute the obligation secured with the pledge, to receive satisfaction from the value of the pledged property, in a priority procedure before the other creditors of the person to whom that property belongs (pledger), with the exceptions established by the Civil Code. Pledge can be any movable or immovable property, which covers the cost of the loan. In the event that a loan to buy a car or an apartment (mortgages) they are owned by the bank until full payment of the bank loan contract amounts.

Guarantee and Surety are specified in the Paragraph 4 of The Civil Code of the Republic of Kazakhstan. Guarantee gives a right to demand performance from both borrowers, in the case if the borrower violates basic obligations of the debtor, because the guarantor shall become liable to the creditor of another person (debtor) severally in full or in part for the execution of obligations of that person, except for the cases provided for by legislative acts. In the case, when parties used surety the creditor must first take all steps to recover from the debtor, and only then, with the impossibility of collecting the entire amount of the debt from the debtor may use the execution of that person's obligation in full or in part.

References

- 1 Civil Code of the Republic of Kazakhstan (dated December 27, 1994).
- 2 Law of the Republic of Kazakhstan «On banks and banking activity in the Republic of Kazakhstan» dated August 31, 1995 № 2444.
- 3 Resolution provided by the Financial Supervision Agency of Kazakhstan on February 23, 2007 № 49 «On Approval of Rules of documentation on credit.»

Досжанов Ж.Б.
Банктік қарыз шарты

Нарықтық экономика кезінде өзінің нағыз орнын тапқан және кеңінен қолданылатын келісім-шарттардың бірі банктік қарыз шарты болып табылады. Макалада Қазақстан Республикасы азаматтық кодексінде (әрі қарай – ҚРАК) көрсетілген, банктік қарыз шартына қатысты ережелер талқыланады. Талқылаудың мақсаты – банктік қарыз шартына қатысты ережелердің ҚРАК негізді көрсетілуін, толықтылығын анықтау. Жұмыста банктік қарыз шартын сипаттайтын тектік белгілер анықталады. Зерттеу нәтижесінде банктік қарыз шартына қатысты біршама қорытындылар, соның ішінде заңнамалық ұсыныстар жасалады.

Түйін сөздер: банктік заем шарты, банктік қарыз шарты, заем шарты, банктік қарыз операциясы, банктік қызмет.

Doszhanov Zh.B.
Bank Loan Contract

The importance of bank loan agreement is undeniable, given the popularity and definitely the market nature of this type of contract. The article deals with the provisions of the Civil Code of the Republic of Kazakhstan in terms of the above mentioned loan agreement. The purpose of the study is to define of the validity and completeness of the standards, governing the legal relations of these contract types. Including provisions of the Code are considered in the current practice of the banking credit products, as well as individual requirements of normative legal acts of the market regulator. Generic characteristics of the bank loan contract are determined in the work. According to the research made certain conclusions, including proposals for changes in banking legislation.

Key words: bank loan agreement, contract of bank debt, the loan agreement, the bank loan operation, banking.

Досжанов Ж.Б.
Договор банковского займа

Значимость договора банковского займа неоспорима, учитывая популярность и, безусловно, рыночный характер этого вида договора. В статье рассматриваются положения Гражданского кодекса Республики Казахстан в части упомянутого договора банковского займа. Цель исследования – определение обоснованности и полноты изложения норм, регулирующих правоотношения сторон рассматриваемого вида договоров. В том числе – положения кодекса рассматриваются как в свете сложившейся практики на рынке банковских кредитных продуктов, так и отдельных требований нормативных правовых актов регулятора данного рынка. В работе определяются родовые признаки договора банковского займа. По результатам исследований делаются определенные выводы, в том числе предложения по изменению банковского законодательства.

Ключевые слова: договор банковского займа, договор банковского долга, договор займа, банковская заемная операция, банковская деятельность.

БАНКТІК ҚАРЫЗ ШАРТЫ

Соңғы он жылдықта отандық несие нарығының қарқынды дамуы банктік қарыз шартын (әрі қарай – БҚШ) ең көп қолданылатын азаматтық-құқықтық шарттардың бірі ретінде және осы шартқа қатысушы тараптардың арасында көп дау туындайтын шарт ретінде танытты.

БҚШ жасаушы тараптардың құрамы («қүшті жақ» – арнағы қаржы үйімі бір жақтан және екінші жақтан «әлсіз жақ» – қаржы үйімі қызметтін тұтынушы тұлғалар), тараптардың шарт бойынша өз міндеттемелерін орындау тәртібінің мемлекеттің әлеуметтік және экономикалық тұрақтылығына әсері (тәжірибелі ескерсек) – мемлекет тарапынан осы шарттан туындаитын қатынастарды реттеуге ерекше талаптар орнатуын, БҚШ маңыздылығын және тақырыптың зерттелуінің өзектілігін негіздейді.

Жоғарыда айтылғанға қоса, қазіргі таңда БҚШ қатысты тағы келесідей мәселелар туындалған отыр: БҚШ қатысты соңғы жылдардағы заңнамалық өзгерістер, олардың негізділігі, шарт тараптарының мұddeлериңе сәйкестігі және қатынастарды реттеудегі жеткіліктігі; БҚШ нысанына және өндөлуіне қойылатын талаптар, осы мәселеге қатысты қолданыстағы тәжірибе; ислам банктерімен жасалатын БҚШ және т.б.

Сонымен қатар, 2015 жылдың қараша айындағы заңнамалық өзгерістердің негізінде Қазақстан Республикасы азаматтық кодексінің банктік қарыз шарты ерекшеліктерін сипаттайтын 728 бабы жаңа редакцияда ұсынылған[1].

Аталғанның негізінде біз жеке-құқықтық қатынастарды негізгі реттеуші заңнамалық акті болып табылатын, Қазақстан Республикасы азаматтық кодексі төнірегінде БҚШ қатысты ережелерді талқылауды жөн көріп отырмыз.

БҚШ қатысты ережелер ҚРАК 36 «Заем» шарты тарауында көрсетілген. ҚРАК 36 тарауында БҚШ тікелей аталағын бірнеше ереже белгіленген, ол ережелер ҚРАК 727 және 728 баптарында шоғырланған. Осы баптарда БҚШ анықтама беріледі және шарттың ерекшеліктері айқындалады.

Әрине, БҚШ қатысты ережелер ҚРАК-нен басқа да нормативтік құқықтық актілерде белгіленген. Оларда банктік қарыз операцияларын жүзеге асыруға қатысты талаптар, БҚШ жекелеген ережелері, шарт тараптарының негізгі құқықтары

мен міндеттері, банктерге қойылатын шектеулер, қарыз алушыға қолданылуы мүмкін есер ету шаралары және тағы басқалары белгіленеді.

Алайда, келісімшарт мәселесін талқылау кезінде ҚРАК заңдармен салыстырғанда мәртебесінің жоғары болуы – БҚШ қатысты ережелердің ҚРАК-де ұсынылған редакциясы басқа қойылады.

Ең алдымен терминдерге тоқталайық.

Өзіміз білетіндей отандық заңнамада қолданылатын терминология мәселесі өткір және күрделі сұрақтардың бірі. Қобінесе кездесетін қателіктер орыс тіліндегі және қазақ тіліндегі құқық нормаларының бір-біріне сәйкес келмеуі, және осындай сәйкестіктің болмауы кезінде басымдық құқық нормасының орыс тіліндегі мәтінінде болуы. Тағы бір жиғі кездесетін қателік – құбылыстың/институттың бір тілде әртүрлі атаулармен аталуы.

Дәл осындай мәселе банктік қарыз шартында туындалған отыр. Мысалға заңнамада келесідей терминдер тең қолданылады: банк заем операциясы және банктік қарыз операциясы, заемшы және қарыз алушы, банктік заем шарты және банктік қарыз шарты. БҚШ-дағы терминдерге қатысты мәселе бұрын да көтерілген болатын, бірақ осы келісім-шарттың орыс тіліндегі нұсқасында [2].

Соңғы жағдайда, екі терминде ҚРАК бірдей қолданылады (ҚРАК 727, 728 баптарты). Осыған қоса, отандық банктік заңнамада және тәжірибеде қалыптасқандай банктік қарыз шарты басқа да атаулармен аталады, мысалға банкілік несие шарты, несиелік шарт, несие желісін беру туралы келісім, тұтынушы кредиті, синдицилденген заем және тағы басқалары [3].

Заңнамада келтірілген банктік қарыз шартының кейбір атауларының қолданылуына еш дау жоқ, себебі олар банктік қарыз шартының жекелеген түрлерін сипаттайды, мысалға несие желісін беру туралы келісім, тұтынушы кредиті, синдицилденген заем.

Осыдан қорытынды, заңнамада терминологияға қатысты бірыңғайлық болуы қажет. Мақалада өздеріңіз байқағандай біз «банктік қарыз шарты» терминін қолдануды жөн көрдік. Себебі, шарттың мазмұны қарыз беру, сәйкесінше атауында «қарыз» сөзінің болғаны дұрыс шығар. Сонымен қатар бұл термин ҚРАК қолданылады.

«Заем шарты» терминіне қатысты ойыныша, болашақта бұл термин де «Карыз беру шарты» деп аталғаны дұрыс шығар.

Сонымен, ҚРАК 727 бабы 1 тармағына сәйкес «Банк заем шарты бойынша заем беруші

заемшыға төлемділік, мерзімділік, қайтарымдылық шарттарымен қарызға ақша беруге міндеттенеді».

Салалық, банктік нормативтік құқықтық актілерде БҚШ, ҚРАК көрсетілген анықтамадан өзгеше анықталады. Олардың біреулерімен келісуге болса, екіншілерімен келісү қыйын. Келісуге болатыны, жоғарыда атап өткендей, БҚШ жекелеген түрлеріне ұсынылған анықтамалар (мысалға: синдицилденген заем, тұтынушы кредиті).

Келісуге болмайтыны, БҚШ жекелеген түрлеріне емес, ал жалпы анықтаманың берілуі. Мысалға, №49 қаулыға сәйкес БҚШ – банктік заем, лизинг, факторинг, форфейтинг, есебін жүргізу операцияларын жүзеге асыру шенберінде кредит беру шарты деп белгіленеді [4]. Яғни, аталған анықтамада БҚШ банкілік операциялардың біршамасы жүзеге асырылған кезде жасалатын шарт деп анықталады. Эрине бұл анықтама БҚШ мазмұнын ашпақ түгіл оны одан әрі шиеленістіріп жіберген. Осы анықтамада атальып кеткен банк жүзеге асыратын операцияларда банктік қарыз шартынан бөлек шарттар жасалады (эрине бұл шарттарда заем шартының элементтері бар немесе ол шарттар заем шартымен бірге жүріп жасалады). Мысалы, лизинг операцияларында лизинг шарты жасалса, факторинг операциясы бойынша – факторинг шарты. Осыған қоса атальып кеткен лизинг, факторинг операциялары банктік қарыз операцияларынан бөлек және мұлдем банкілік операция болып табылмайды [5].

ҚРАК 727 бабында келтірілген анықтаманы сарапайтын болсақ, БҚШ келесідей белгілермен сипатталады: төлемділік, мерзімділік, қайтарымдылық және қарызға тек ақша берілуі. Дәл осы белгілер «Қазақстан Республикасындағы банктер және банк қызметі туралы» Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 31 тамыздағы N2444 заңында, банктік қарыз операцияларын сипаттауда қолданылады. Аталған белгілер БҚШ кез келген түріне тиесілі және БҚШ-ның тектік анықтамасында қолданылуы орынды. Осында БҚШ «төлемділік» белгісінің ислам банктерімен жасалатын банктік қарыз шартына тиесілігіне қатысты сұрақ туындауы мүмкін. Егерде біз, ҚРАК 727 бабы 1-1 тармағын қарайтын болсақ, онда Ислам банктерінде заемдық шарттары мерзімділік, қайтарымдылық, қарызға ақша берілуі және ақшаны пайдаланғаны үшін сыйақы алынбау белгілерімен сипатталады.

Байқасақ, ҚРАК 727 бабы екі терминде қолданады, олар «төлемділік» және «сыйақы».

Бұл терминдер бір-біріне тәп-тәң емес. Ислам банктері жасасқан БҚШ бойынша материалдық пайданы/төлемді «сыйақы» түрінде емес, ал өз жолдарымен алады (әр түрлі комиссиялар түрінде, болашақта түсетін пайданы бөлісү және т.б.). Яғни, БҚШ жасасуышы қарыз беруші, ол ислам банктері болсын немесе басқа ұйым болсын әрдайым коммерциялық ұйым болып табылады. Ал біз білетіндегі коммерциялық ұйымның құрылуы мақсаты – пайда табу.

Айта кететіні, заем шартының төлемділік, мерзімділік, қайтарымдылық белгілері, банктік қарыз операцияларын жүзеге асырмайтын микрокредит беру туралы шартына да тиесілі [6]. Алайда, мұнда «төлемділік» термині орнына – «ақыллылық» термині қолданылады. Осы шарттардың табигатының бір болуы, шартты сипаттауда да бірдей терминдерді қолдану жөн болар еді. Осы келісім-шарттардың табигаты бір екендігінің дәлелі ретінде жақында ҚРАК 728 бабына енгізілген өзгерістер растайды [1].

Көрші мемлекеттердің азаматтық кодекстерінде банктік қарыз шарты анықтамасында қолданылатын белгілер ҚРАК 727 бабында келтірілген белгілермен бірдей келеді. Алайда қарыз беруші алатын пайдалы нақты «пайыз» деп аталады [7].

Біздің оймызыша, БҚШ «төлемділік» терминін қолдану негізді. Себебі, ислам банктерінің жүзеге асыратын заемдық операциялар ерекшеліктерін ескеру қажет және БҚШ бойынша қарыз берушілер берілген қарыз үшін «пайыздан» басқа да төлемдерді өндіреді немесе мұлдем «пайыз» алмай, тек комиссиялар өндіріп алушмен шектелуі мүмкін. Сонымен қатар, банктік қарыз берілген кезде қолданылатын комиссиялар, пайызбен бірдей жылдық тиімді сыйақы мөлшерлемесін анықтауда қолданылады. Айта кету керек, банктік қарыз шартының төлемділік, мерзімділік, қайтарымдылық және қарызға ақша берілу белгілері ҚРАК 715, 718 баптарында көрсетілген жалпы заем шартына да тиесілі. Яғни, заем шарты бойынша заем беруші заемшының меншігіне ақша (қарызға ақша берілу мүмкіндігі) немесе тектік белгілерімен айқындалған заттарды береді немесе беруге міндеттенеді (заем шартының консенсуалды болу мүмкіндігі), ал заемшы заем берушіге дәл осындай ақша сомасын немесе осы тектегі және сападағы заттардың тәң мөлшерін

уақытында қайтаруға міндеттенеді (*мерзімділігі және қайтарымдылығы*); егер заңнамалық актілерде немесе шартта өзгеше көзделмесе, қарыз нысанасын пайдаланған үшін қарыз алушы шартта айқындалған мөлшерде қарыз берушіге сыйақы төлейді (*төлемділігі*) [8].

Әрине, заем шарты бойынша сыйақы алынбауы мүмкін және қарызға ақшадан басқа, тектік белгілермен айқындалатын заттар берілуі мүмкін (ал БҚШ міндетті түрде төлемділікпен және қарызға тек ақша берумен сипатталады). Алайда, заңнамада белгіленген және тәжірибеде қалыптасқандай банктік заемдық операцияларды жүзеге асырмайтын біршама заем берушілер заемшыға тек төлемділік, мерзімділік, қайтарымдылық шарттарымен қарызға ақша беру қызметімен айналысады және олардың жасайтын заем шарттары – банктік қарыз шарттары деп танылмайды. Мысалға, қарыз беруші болып табылатын микрокаржылық ұйымдар, кредиттік серіктестіктер, ломбардтардың қызметі.

Осы жағдайларды ескеріп, ҚРАК-де БҚШ берілген анықтаманы толықтырып, оның жалпы заем шартынан ерекшелігін көрсеткісі келгендей, заң шығаруши ҚРАК 728 бабын ұсынып, БҚШ біршама ерекшеліктерін атап өтеді. Алайда, ҚРАК 728 бабына біз келесі жолы тоқталуды жөн көреміз. Себебі ондағы ережелерде мінсіз емес және саралауды қажет етеді. Ал қазір жоғарыда айтылғаның негізінде келесідей қорытындылар жасауға болады:

– Салалық, банктік заңнамада БҚШ қатысты ұсынылатын анықтамалар, ҚРАК ұсынған анықтамаға негізделуі тиіс және оған қайшы келмеуі қажет.

– Алайда, ҚРАК 727 бап 1 тармақта БҚШ анықтамасында қолданылатын төлемділік, мерзімділік, қайтарымдылық және қарызға тек ақша берілуі белгілері осы келісім-шарт түрін сипаттай тұрып, БҚШ басқа заем шарттарынан ажыратуға жеткіліксіз болып табылады.

– БҚШ бойынша қарыз беруші барлық жағдайда пайда табуды көздейтін кәсіпкер.

– Заңнамада заем шартына қатысты бірыңғай терминологияны қолдану қажет, мысалға шарт атаяны «банктік қарыз шарты» деп «ақыллық» термині орнына «төлемділік» терминін қолдану.

Әдебиеттер

1 «Қазақстан Республикасының кейбір заннамалық актілеріне екінші деңгейдегі банктердің жұмыс істемейтін кредиттері мен активтері, қаржылық қызметтер көрсету және қаржы үйымдары мен Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің қызметі мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының 24 қараша 2015 жылғы № 422-V КРЗ Заны.

2 Гражданский кодекс Республики Казахстан (Особенная часть) Комментарий / отв. ред. М.К. Сулейменов, Ю.Г. Басин. – Алматы: Жеті-жарғы, 2000. – Гл. 36.

3 «Банктік заем шартының міндетті талаптарының тізбесін бекіту және Қазақстан Республикасы Қаржы нарығын және қаржы үйымдарын реттеу мен қадагалау агенттігі басқармасының «Кредиттеу жөніндегі құжаттамасын жүргізу ережесін бекіту туралы» 2007 жылғы 23 акпандагы № 49 қаулысына толықтырулар мен өзгерістер енгізу туралы» Қазақстан Республикасы Қаржы нарығын және қаржы үйымдарын реттеу мен қадагалау жөніндегі агенттігі басқармасының 2011 жылғы 28 акпан № 18 Қаулысы. 10 тармақ; «Кредиттеу жөніндегі құжаттамасын жүргізу ережесін бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Қаржы нарығын және қаржы үйымдарын реттеу мен қадагалау агенттігі Басқармасының 2007 жылғы 23 акпандагы № 49 Қаулы. 3 тармақ.

4 «Кредиттеу жөніндегі құжаттамасын жүргізу ережесін бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Қаржы нарығын және қаржы үйымдарын реттеу мен қадагалау агенттігі Басқармасының 2007 жылғы 23 акпандагы № 49 Қаулы.

5 «Қазақстан Республикасындағы банктер және банк қызметі туралы» Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 31 тамыздағы № 2444 Заны.

6 «Микроқаржы үйымдары туралы» Қазақстан Республикасының 2012 жылғы 26 қарашадагы № 56-V Заны. 5) тар. 1 бап.

7 Гражданский кодекс Российской Федерации от 30 ноября 1994 г. № 51-ФЗ. 819 бап. Система ГАРАНТ: <http://base.garant.ru/10164072/#ixzz3cZ0fLcID>; Гражданский кодекс Грузии от 26 июня 1997 года №786-IIс. 868 бап.

8 Қазақстан Республикасының азаматтық кодексі (ерекше болім). 1 шілде 1999 жыл.

References

1 «Kazakstan Respublikasynyn kejbir zannamalyk aktilerine ekinshi dengejdegi bankterdin zhumys istemejtin kreditteri men aktivteri, karzhylyk kyzmetter korsetu zhene karzhy ujymdary men Kazakstan Respublikasy Ulttyk Bankinin kyzmeti maseleleri bojynsha ozgerister men tolyktyrular engizu turaly» Kazakstan Respublikasynyn 24 karasha 2015 zhylgы № 422-V KRZ Zany.

2 Grazhdanskij kodeks Respublikni Kazahstan (Osobennaja chast') Kommentarij. Otv. Red. M.K. Sulejmenov, Ju.G. Basin. Almaty, Zheti-zhargy 2000g. Gl.36.

3 «Banktik zaem shartynynd mindetti talaptaryny tizbesin bekitu zhene Kazakstan Respublikasy Karzhy narygyn zhene karzhy ujymdaryn retteu men kadagalau agenttigi baskarmasynyn «Kreditteu zhonindegi kuzhattamasyn zhyrgizu erezhesin bekitu turaly» 2007 zhylgы 23 akpandagy № 49 kaulysyna tolyktyrular men ozgerister engizu turaly» Kazakstan Respublikasy Karzhy narygyn zhene karzhy ujymdaryn retteu men kadagalau zhonindegi agenttigi baskarmasynyn 2011 zhylgы 28 akpan № 18 Kaulysy. 10 tarmak; «Kreditteu zhonindegi kuzhattamasyn zhyrgizu erezhesin bekitu turaly» Kazakstan Respublikasy Karzhy narygyn zhene karzhy ujymdaryn retteu men kadagalau agenttigi Baskarmasynyn 2007 zhylgы 23 akpandagy № 49 Kauly. 3 tarmak.

4 «Kreditteu zhonindegi kuzhattamasyn zhyrgizu erezhesin bekitu turaly» Kazakstan Respublikasy Karzhy narygyn zhene karzhy ujymdaryn retteu men kadagalau agenttigi Baskarmasynyn 2007 zhylgы 23 akpandagy № 49 Kauly

5 «Kazakstan Respublikasyndagy bankter zhene bank kyzmeti turaly» Kazakstan Respublikasynyn 1995 zhylgы 31 tamyza N 2444 Zany.

6 «Mikrokarzhy ujymdary turaly» Kazakstan Respublikasynyn 2012 zhylgы 26 karashadagy № 56-V Zany. 5) tar. 1 bap.

7 Grazhdanskij kodeks Rossijskoj Federacii ot 30 nojabrja 1994 g. N 51-FZ. 819 bap. Sistema GARANT: <http://base.garant.ru/10164072/#ixzz3cZ0fLcID>; Grazhdanskij kodeks Gruzii ot 26 iyunja 1997 goda №786-IIс. 868 bap.

8 Kazakstan Respublikasynyn azamattyk kodeksi (erekshе bolim). 1 shilde 1999 zhyl.

5-бөлім

**ТАБИГИ РЕСУРСТАР ЖӘНЕ
ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҚҰҚЫҚ**

Раздел 5

**ПРИРОДОРЕСУРСОВОЕ
И ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ПРАВО**

Section 5

**NATURAL RESOURCES
AND ECOLOGY LAW**

Баимбетов Н.С.

**Меры нетарифного
регулирования как один
из способов государственного
регулирования
внешнеэкономической
деятельности**

Baimbetov N.S.

**Measures of non-tariff regulation
as one of the ways of state
regulation of foreign trade
activities**

Баимбетов Н.С.

**Тарифтік емес реттеу
шаралары сыртқыэконо-
микалық қызметті мемлекеттік
реттеу тәсілі ретінде**

В данной статье автор рассматривает меры нетарифного регулирования внешнеэкономической деятельности. Отмечается, что меры нетарифного регулирования являются одним из способов государственного регулирования внешнеэкономической деятельности. Автор уделяет внимание запретам и ограничениям, применяемым государством.

Ключевые слова: меры нетарифного регулирования, внешнеэкономическая деятельность, государственное регулирование, запреты и ограничения.

In the given article the author considers the non-tariff regulation of foreign economic activity. It is noted that non-tariff measures are one of the ways of state regulation of foreign trade activities. The author pays attention to the prohibitions and restrictions applicable state.

Key words: non-tariff measures, trade, government regulation, prohibitions and restrictions.

Автор ұсынылған мақалада сыртқыэкономикалық қызметті тарифтік емес реттеу шаралары қарастырылады. Тарифтік емес реттеу шаралары сыртқыэкономикалық қызметтің мемлекеттік реттеу тәсілі болып табылатындығына тоқталып өтіледі. Автор мемлекетпен қолданылатын шектеулер мен тыйым салуларға назар аударады.

Түйін сөздер: тарифтік емес реттеу шаралары, сыртқыэкономикалық қызмет, мемлекеттік реттеу, шектеулер мен тыйым салулар.

МЕРЫ НЕТАРИФНОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ КАК ОДИН ИЗ СПОСОБОВ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ВНЕШНЕ-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Осуществление внешнеэкономической деятельности невозможно без государственного регулирования отношений в данной области. Такое регулирование представляет собой систему финансовых и административных инструментов, способствующих установлению нормального баланса между импортом и экспортом товаров. Одним из таких средств, наряду с таможенно-тарифным регулированием, выступает нетарифное регулирование внешнеэкономической деятельности, которое является важной частью таможенной политики многих стран.

Под нетарифным регулированием внешнеэкономической деятельности предлагается понимать установление государством соответствующими нормативными актами запретов, ограничений, стимулов, применяемых в ходе внешней торговли товарами, услугами, информацией, объектами интеллектуальной собственности.

Следует отметить, что в современном мире большинство мер государственного воздействия на международную торговлю являются нетарифными (экспортные субсидии, импортные квоты, добровольное ограничение экспорта, административные и санитарные барьеры и т.д.). Это связано в первую очередь с тем, что большинство стран не имеют сейчас возможности активно реагировать на изменения условий торговли уменьшением или увеличением тарифных ставок (например, тарифные ставки стран – членов ВТО закреплены документально и не могут быть пересмотрены в оперативном режиме).

Нетарифные меры можно определить как любые распоряжения государственных органов, которые воздействуют на экспорт и импорт товаров, объем, товарную структуру внешней торговли, цены и конкурентоспособность товаров, создавая более жесткие условия для товаров иностранного происхождения по сравнению с товарами национального производства или различный режим для товаров разных стран.

Наиболее распространенные в настоящее время нетарифные меры можно разделить на следующие категории: количественные ограничения (квотирование, экспортные квоты, лицензирование, добровольное ограничение экспорта и др.); субсидии и дотации; технические барьеры в торговле (технические регламенты, стандарты, процедуры соответствия тре-

бованиям к упаковке и маркировке и др.); санитарные, фитосанитарные и ветеринарные нормы и стандарты; ограничительные меры (обязательное страхование в национальных компаниях, связанные экспортные кредиты, монопольные каналы для импорта в виде государственных торговых предприятий); меры по контролю над ценами (административное ценообразование, минимальные импортные цены, импортные налоги и сборы и др.); антидемпинговые, компенсационные пошлины и другие специальные пошлины; валютные ограничения; иные таможенные процедуры и формальности в том случае, если они связаны с превышением общепринятых норм прохождения таможенного контроля (нечеткая система таможенной классификации, завышенные и произвольные требования к документам, необходимым для таможенного оформления, и др.).

Проблемы регламентации и унификации применения нетарифных ограничений решает также Всемирная таможенная организация. Так, в 1973 г. Советом Таможенного Сотрудничества была принята Международная конвенция по упрощению и гармонизации таможенных формальностей (Киотская конвенция), которая действует в редакции 1999 г. Положения данной Конвенции в значительной степени содействуют ликвидации «нежелательных» протекционистских барьеров. ЮНКТАД причисляет нетарифные ограничения ко «всем видам регуляций, действий или других процедур, предпринимаемых правительствами, которые могут оказывать ограничительное влияние на международную торговлю».

Современная классификация нетарифных ограничений ЮНКТАД выглядит следующим образом: паратарифные; меры контроля над ценами; финансовые; меры автоматического лицензирования; меры количественного контроля; монополистические меры; технические меры. К паратарифным мерам относятся платежи и сборы, взимаемые с товара, пересекающего таможенную границу. Они увеличивают стоимость ввозимого товара на дополнительную величину помимо таможенной пошлины (например, сбор за импортную лицензию, портовые сборы). Меры контроля над ценами применяются с целью поддержания внутренних цен, их стабилизации. Нетарифные барьеры такого вида предотвращают ущерб национальному производителю, например: административное фиксирование цен (минимальных, максимальных, базовых цен импорта и проч.); антидемпинговые, ком-

пенсационные меры; скользящие сборы, предназначенные для выравнивания цен импортируемого товара для сближения с внутренними ценами. Финансовыми мерами ЮНКТАД признает мероприятия, регулирующие доступ импортеров на валютный рынок государства. К ним относятся, например, обязанность предварительной уплаты таможенных платежей, практика регулирования валютных курсов (в том числе установление фиксированного курса на отдельные виды товаров), обязанность импортера открыть валютный счет на территории государства и производить расчеты посредством уполномоченного банка и проч. Меры автоматического лицензирования по своей сути не являются барьерами на пути внешней торговли. Между тем представляется необходимым разработать единую для всех государств схему автоматического получения разрешения на импорт конкретных товаров. К мерам количественного контроля относятся квотирование и лицензирование. Среди монополистических мер государства практикуют предоставление исключительного права отдельным хозяйствующим субъектам на экспорт (импорт) продукции. Технические барьеры предполагают не только применение сертификации иностранной продукции, но и использование иных барьеров: предотгружочной инспекции и специальных таможенных формальностей. Следует отметить, что законодательные акты других стран включают большое количество санитарных, технических и иных норм [1, с.10].

В соответствии со ст.3 Кодекса о таможенном деле в Республике Казахстан принятые меры нетарифного регулирования – комплекс мер регулирования внешней торговли товарами, осуществляемых путем введения количественных и иных запретов и ограничений экономического характера, которые установлены международными договорами Республики Казахстан, решениями Комиссии и нормативными правовыми актами Республики Казахстан, принятыми в соответствии с международными договорами Республики Казахстан [2].

Закон РК «О регулировании торговой деятельности» к мерам нетарифного регулирования внешнеторговой деятельности относит:

- 1) запрет вывоза и (или) ввоза отдельных товаров;
- 2) количественные ограничения вывоза и (или) ввоза отдельных товаров;
- 3) исключительное право на экспорт и (или) импорт отдельных видов товаров;

4) лицензирование в сфере экспортта и (или) импорта товаров;

5) автоматическое лицензирование (наблюдение) отдельных видов товаров [3].

Рассмотрим меры нетарифного регулирования. К примеру, запреты и ограничения – комплекс мер, применяемых в отношении товаров, перемещаемых через таможенную границу Таможенного союза, включающий меры нетарифного регулирования, меры, затрагивающие внешнюю торговлю товарами и вводимые исходя из национальных интересов, особые виды запретов и ограничений внешней торговли товарами, меры экспортного контроля, в том числе в отношении продукции военного назначения, технического регулирования, а также санитарно-эпидемиологические, ветеринарные, карантинные, фитосанитарные и радиационные требования, которые установлены международными договорами Республики Казахстан, решениями Комиссии и нормативными правовыми актами Республики Казахстан, принятыми в соответствии с международными договорами Республики Казахстан [2].

Запреты вывоза и (или) ввоза отдельных товаров вводятся соответствующими центральными государственными органами в пределах своей компетенции по согласованию с уполномоченным органом исходя из необходимости: 1) соблюдения правопорядка; 2) охраны жизни и здоровья человека, окружающей среды; 3) регулирования экспорта и (или) импорта золота или серебра; 4) защиты культурных ценностей и объектов национального культурного достояния от незаконного вывоза и (или) ввоза; 5) предотвращения истощения невозобновимых природных ресурсов с одновременным ограничением их внутреннего производства и потребления; 6) обеспечения национальной безопасности; 7) выполнения международных обязательств;

7-1) ограничения экспорта отечественных товаров для обеспечения достаточным количеством таких товаров внутренней обрабатывающей промышленности; 7-2) приобретения или распределения товаров при общем или местном их дефиците; 7-3) создания условий для прогрессивных изменений в структуре производства и потребления товаров в Республике Казахстан; 7-4) обеспечения соблюдения нормативных правовых актов, соответствующих международным обязательствам, касающихся применения таможенного законодательства Таможенного союза и (или) Республики Казахстан, защиты интеллектуальной собственности и иных правовых актов.

Количественные ограничения вывоза и (или) ввоза отдельных товаров вводятся соответствующими центральными государственными органами в пределах своей компетенции по согласованию с уполномоченным органом исходя из необходимости: 1) обеспечения национальной безопасности; 2) выполнения международных обязательств; 3) защиты внутреннего рынка.

Правительство Республики Казахстан имеет право вводить ответные меры в случае, если иностранное государство: 1) не выполняет принятые им по международным договорам обязательства в отношении Республики Казахстан; 2) предпринимает меры, которые нарушают экономические интересы Республики Казахстан, в том числе меры, которые необоснованно закрывают казахстанским товарам доступ на рынок иностранного государства или иным образом необоснованно их дискриминируют Казахстан [3].

В целом применяемая система нетарифных мер обеспечивает сильное прямое государственное воздействие на внешнеэкономическую деятельность, что объективно необходимо в условиях нестабильной экономики.

Литература

- 1 Бакаева О.Ю., Галицкая Н.В. // «Международное публичное и частное право», 2005. – № 5.
- 2 Кодекс Республики Казахстан от 30 июня 2010 года № 296-IV «О таможенном деле в Республике Казахстан».
- 3 Закон Республики Казахстан от 12 апреля 2004 года № 544 «О регулировании торговой деятельности».
- 4 Закон Республики Казахстан 8 июня 2015 года № 316-V ЗРК «О специальных защитных, антидемпинговых и компенсационных мерах по отношению к третьим странам».
- 5 Закон Республики Казахстан от 9 декабря 2015 года № 439-V ЗРК «О ратификации Протокола о некоторых вопросах ввоза и обращения товаров на таможенной территории Евразийского экономического союза».

References

- 1 Bakaeva O. Ju., Galickaja N. V. // «Mezhdunarodnoe publichnoe i chastnoe pravo», 2005. – № 5.
- 2 Kodeks Respubliki Kazahstan ot 30 iyunja 2010 goda № 296-IV «O tamozhennom dele v Respublike Kazahstan».
- 3 Zakon Respublikи Kazahstan ot 12 aprelja 2004 goda № 544 «O regulirovaniii torgovoj dejatel'nosti».
- 4 Zakon Respublikи Kazahstan 8 iyunja 2015 goda № 316-V ZRK «O special'nyh zashhitnyh, antidempingovyh i kompen-sacionnyh merah po otnosheniju k tret'im stranam».
- 5 Zakon Respublikи Kazahstan ot 9 dekabrja 2015 goda № 439-V ZRK «O ratifikacii Protokola o nekotoryh voprosah vvoza i obrashhenija tovarov na tamozhennoj territorii Evrazijskogo jekonomiceskogo sojuza».

Айгаринова Г.Т.,
Алимханова А.Б.

**Қазақстан Республикасында
өнеркәсіп жерлерін қорғау мен
пайдалануды құқықтық
реттеудегі мемлекеттің ролі**

Aigarinova G.T.,
Alimhanova A.B.

**Role of the state in legal
regulations of protection and use
of lands of the industry in the
Republic of Kazakhstan**

Айгаринова Г.Т.,
Алимханова А.Б.

**Роль государства
в правовом регулировании
охраны и использования
земель промышленности
в Республике Казахстан**

Өнеркәсіп жерлерін қорғау мен пайдалануды реттеудегі мемлекеттің ролін зерттеу, нарықтық экономика жағдайында және тұрақты даму жағдайына өтүде, ғылыми зерттеудің белсенді пәніне айналып отыр. Сонымен қатар, өнеркәсіп жерлерін қорғау мен пайдалану мәселелері, тұрақты даму жағдайына өтүде арнайы зерттелмеген.

Тұйین сөздер: Өнеркәсіп жерлері, жер қатынастары, жерді қорғау, жерді пайдалану.

Research of a role of the state in legal regulation of protection and use of lands of the industry in the Republic of Kazakhstan, is an active subject of scientific space in the conditions of a sustainable development and market economy. Now in the conditions of a sustainable development this subject wasn't investigated.

Key words: Industry earth, land relations, protection of lands, използваніе of lands.

Исследование роли государства в правовом регулировании охраны и использования земель промышленности в Республике Казахстан является активным предметом научного пространства в условиях устойчивого развития и рыночной экономики. В настоящее время в условиях устойчивого развития данная тематика не была исследована.

Ключевые слова: земли промышленности, земельные отношения, охрана земель, использование земель.

**ҚАЗАҚСТАН
РЕСПУБЛИКАСЫНДА
ӨНЕРКӘСІП
ЖЕРЛЕРИН ҚОРҒАУ МЕН
ПАЙДАЛАНУДЫ
ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУДЕГІ
МЕМЛЕКЕТТИҢ РОЛІ**

Өнеркәсіп жерлерін қорғау мен пайдалануды реттеудегі мемлекеттің ролін зерттеу, нарықтық экономика жағдайында және тұрақты даму жағдайына өтуде, ғылыми зерттеудің белсенді пәніне айналып отыр. Сонымен қатар, өнеркәсіп жерлерін қорғау мен пайдалану мәселелері, тұрақты даму жағдайына өтуде арнайы зерттелмеген. Сондықтан, бұл мәселеге үлкен көңіл бөлү керек деп ойлаймыз.

«Жер қатынастарын мемлекеттік басқару» және «Жер қатынастарын мемлекеттік реттеу» түсініктерінің арақатынасы туралы сөзталастар, ғылыми еңбектерде өз көрінісін тапқан, сондықтан, бұл мәселеге көп көңіл бөліп керегі жоқ.

Көптеген қазақстандық ғалымдар, заманауи кезенде «Жер қатынастарын мемлекеттік реттеу» деген терминді пайдалану дұрыс болатынын айтады.

А.Х. Хаджиевтің ойынша, «барлық үлкен құқықтық рәсімдеу мен тәжірибелік пайдалану, жер қатынастарының тиімділігі мен реттеуіндегі экономикалық інітіректер өз қолданысын тапты.

Көрсетілген тенденция, кейбір ғалымдарға мемлекеттік басқаруды, тоталитарлық мемлекетке сай құбылыс деп, жер қатынастарын мемлекеттік реттеу деп өзгеруінің қажеттілігі туралы айтуға негіз болды. Көптеген параметрлері мен белгілері бойынша бұл екі түсінік өзара байланысқан және бір бірін толықтырады. Егер мемлекеттік басқару ұйымдастырушылық қызметті сипаттаса, жер қатынастарын мемлекеттік реттеу осындағы қызмет түрінен тұрады, ал жер қатынастарын реттеу, мемлекеттік реттеудің ықыласты нәтижесін білдіреді. Сондықтан, бұл екі түсінікті бөлудің, ал тіпті қарама-қарсы қою қажеті жоқ. Әдебиеттерде олар көп жағдайда шектелмейді және ұқсас түсініктер ретінде колданылады [1].

Шынымен-ақ, мемлекеттік басқару деп, мемлекеттің билік күшіне сүйене отырып реттеу, сақтау, қайта құру секілді коғамдық және адамдардың жеке өмірлік қызметіне (өз құрылымдары арқылы) тәжірибелік, ұйымдастырушылық, реттеушілік ықпал етуін айтамыз [2, 62 б.]. Мемлекеттік реттеу сол объектіге, сол құрылымның сол әсерін көрсетеді. Тек оның құрамы мен мақсатқа жетудің әдіс-тәсілдері өзгереді. Жер қатынастарының дамуы мен мәнінің өзгеруіне байланысты, жер

қатынастарын мемлекеттік реттеудің құрамы әдістері мен тәсілдері өзгереді. Сондықтан жер қатынастарын мемлекеттік реттеу жаңа сапага ие болды. Нарықтық экономика жағдайындағы қатынастар мемлекеттік реттеудің негізін құрайтын құқықтық нормалардың Әкімшілік құқықтық басқарудан жер қатынастарын реттеудің басқа әдістеріне ауысуы белгіленді.

Құқықтық рәсімдеу мен тәжірибелік пайдалану, жер қатынастарының тиімділігі мен реттеуіндегі экономикалық інтигектер өз көлданысын тапты. Жоғарыда көрсетілген жағдай мемлекеттік басқаруды, тоталитарлық қоғамға тән жер қатынастарын мемлекеттік реттеуге өтүгеге негіз болды [3, 216 б.]

Жер қатынастары саласын мемлекеттік реттеу деп, елдің территориясы шегінде және мемлекеттің жоғары территориялық құқығы мен жерге меншік құқығынан шығатын мемлекеттік биліктің өкілетті органдарымен және атқарушы органдарымен жүзеге асатын функцияларды айтады [3, 216 б.].

Нактырақ анықтаманы Рахметова Г.Р. береді, ол жер қатынастарын мемлекеттік реттеу деп – Қазақстан Республикасының жерлерін қорғау мен өндіруді, тиімді пайдалануды қамтамасыз етуде мемлекеттік органдардың ұйымдастыруышылық қызметін жүзеге асыруын айтады [2, 53 б.].

Демек, өнеркәсіп жерлерін қорғау мен пайдалануды мемлекеттік реттеу деп – Қазақстан Республикасының жерлерін қорғау мен өндіруді, тиімді пайдалануды қамтамасыз етуде мемлекеттік органдардың ұйымдастыруышылық қызметін жүзеге асыруын айтады.

Жер қатынастарын мемлекеттік реттеу обьектісіне, жерді пайдаланушылар мен өнеркәсіп жер індегі жер иелерінің қызметін жатқызамыз.

Жер қатынастарын мемлекеттік реттеу обьектісіне, өнеркәсіп жерлерін қорғау мен пайдалану саласындағы белгілі құзіретке ие, мемлекеттік органдарды жатқызамыз. Ол органдарға Конституциямен заңмен және басқада құқықтық-нормативтік актілермен уәкілдік берілген мемлекеттік мекемелер жатады. Олар мемлекеттің атынан келесідей функцияларды жүзеге асырады:

1) Жалпы міндетті жүріп тұру ережесін анықтайтын актілерді шығару;

2) Әлеуметтік маңызы бар қоғамдық қатынастарды басқару мен реттеу;

3) Мемлекетпен бекітілген жалпы міндетті жүріп тұру ережелерін қадағалау мен сақтау.

Мемлекеттік басқарудың жалпы мақсаттарына сүйене отырып, өнеркәсіп жерлерін

қорғау мен пайдалануды мемлекеттік реттеудің мақсаттарын қарастырайық.

Г.В. Атаманчук келесі мақсаттарды бөліп көрсетті.

– қоғамдық-саяси, қоғамның дамуының жалпы кешенді түрде сапалылығы мен тенгерілуін қамту;

– әлеуметтік, қоғамдық саяси мақсаттардың қоғамның әлеуметтік құрылымына әсерін, оның элементтерінің арақатынасы, адамдардың әлеуметтік өмірінің жағдайы мен деңгейін сипаттайтын;

– рухани, бір жағынан қоғаммен басқарылатын, рухани (мәдени) құндылықтарды қабылдау, ал екінші жағынан, қоғамдық саяси және әлеуметтік мақсаттарды жүзеге асыруда қоғамның рухани шамасы;

– экономикалық, қоғамдық саяси және басқада мақсаттарды жүзеге асырудың материалдық негізін қамтамасыз ететін экономикалық жүйені сипаттайтын және белгілейтін;

– өндірістік, мемлекеттік басқарудың обьектілері мен субъектілеріндегі ұйымдастырушылық мәселелерін шешуге бағытталған, арналы функционалдық және ұйымдастырушылық құрылымдарды құру;

– қызметті нақты құрылым бойынша (қызмет бабы және жұмыс орнымен) қызметті бөлу мен реттеуді жорамалдау;

– ақпараттық, көзделген мақсаттарға жетуде барабар және нақты ақпаратпен қамтамасыз ету;

– түсіндірушілік, мемлекеттік басқарудың кешендік мақсаттарын тәжірибеде жүзеге асыруға көмектесетін ынталандыруды талдау қажет.

Коршаған ортаны қорғаудың үлгілік заңына сәйкес қоршаған ортаға айтарлықтай әрекет етуі мүмкін, іс-әрекеттерді болжау мен орындауда, мемлекеттік органдар келесідей қағидаларға неғізделуі керек:

А) алдын ала сақтандыру (яғни, қоршаған ортаны қандайда бір қауіпті және тәуекелді төмendetу немесе болдырмау шараларын алдын ала қабылдау);

Б) орын басу (яғни, егер қоршаған ортаға кері әсерін тигізуі мүмкін іс-әрекет болса, онда оны қорғауға жататын өлшемдік құндылықтар мен үлкен шығындарына қарамастан, қаупі төмен немесе тәуекелі төмен басқа іс-әрекетке алмастыру қажет);

В) биологиялық әртүрлілікті сактау;

Г) табиғи ресурстардың жағдайының төмендемеуі;

Д) «Кінәлі ластау үшін төлейді» қағидасын қолдау;

Е) қоғамның ақпаратқа және қатысуға құқығы;

Ж) серіктестік (яғни, мемлекеттік органдар, қауымдастықтар мен жеке тұлғалар қоршаған ортаны қорғау мәселелерін шешуде барлық деңгейде серіктес болуы керек) [4].

Келесідей қағидаларды да алуға болады:
а) сақтық (яғни, басқа адамдардың ойларын, сондай-ақ қоршаған ортаны қорғау қажеттілігін ескере отырып, қоршаған орта үшін қауіпті, тәуекелді төмендету немесе болдырмаудын алдын ала шараларын жасау); б) орын басу (яғни, егер қоршаған ортаға кері әсерін тигізуі мүмкін іс әрекет болса, онда оны қорғауга жататын өлшемдік құндылықтар мен үлкен шығындарына қарамастан, қаупі төмен немесе тәуекелі төмен басқа іс-әрекетке алмастыру қажет); в) серіктестік (яғни, мемлекеттік органдар, қауымдастықтар мен жеке тұлғалар қоршаған ортаны қорғау мәселелерін шешуде барлық деңгейде серіктес болуы керек) [5].

Тұрақты даму жағдайында өнеркәсіп жерін қорғау мен пайдалануды реттеуде мемлекеттік алатын орны ерекше мәнді болып табылады. Бұл жағдайда кез келген қоғамдық саяси өзгерістерде өнеркәсіп жерлерінің ұлттық экономиканың өрлеуі мен қоғамдық салауаттылықтың өсүіне негіз болып табылатынынан бастау алуымыз қажет. Сол себептен, жерге меншік құқығы мен жер пайдалану құқығының ұтымды тепе-тендігін қалыптастыру, сонымен қатар, жерді тиімді пайдалануды қамтамасыз ете алатын жерге меншік құқығының субъектілерін таңдау талаптарын белгілеу мәселелерін терең ойлана отырып шешу қажет. Бұл мәселенің шешімін тек мемлекет қана таба алады, себебі, өзінің жеке мүдделерін ойлайтын жеке кәсіпкерлерден айырмашылығы ұлттық экономиканың дамуына кең ауқымды әрекеттерді жүзеге асырады. Өнеркәсіп жерлері жер қатынастарын реттеу барысында өндірістік өнеркәсіптің тиімділігін жогарылатуды қамтамасыз ету үшін мемлекеттің міндетті бақылауын сақтай отырып, жерді кәсіпкерлікте ынталандыру және алеуметтік экономикалық бағдарламаларға инвестиция тарту негізі ретінде қолдану қажет. Өнеркәсіп жерлерін реттеу өнеркәсіптік кешенниң жоспарлы және тепе-тендікті дамуын қамтамасыз етуді мақсат етіп қоюы қажет. Сонымен қатар, экономиканың бұл саласында өнеркәсіп жер меншік иелері мен жер пайдаланушылардың өндірісті инвестициялау, жұмыс орнын көбейту, бастапқы озық өндірістік технологияларды қолдану, заманауи

бизнесстік менеджменті мен маркетингіне және өзге құрамдас бөліктерінің тиімді жүйесін қалыптастыру сияқты маңызды шарттарды еске-руі керек.

Өнеркәсіп жерлеріне инвестициялық қызыгушылықты жогарылату тетігі ретінде меншік құқығына жол беруге қойылатын қатаң талаптар, нақты саладағы мемлекеттің қадағалау қажеттілігін талап етеді.

Жоғарыда айтылған жайттар, тұрақты дамуға өту кезеңіндегі тауарлық өндірістің төмен деңгейі, экономика секторындағы инвестицияның тапшылығы кезеңінде инвестициялауды және құқықтық айналымды реттеу өндіріс күші ретінде жердің ролі өте жоғары екендігі туралы қорытынды жасауға негіз болып отыр.

Өнеркәсіп жерлерін пайдалану мен қорғау қатынастарына мемлекеттің қатысуын талап ететін тағы бір жайт, өнеркәсіп жерлерін пайдаланудың салдары қоршаған ортаны қорғау үшін қаупі төндіріп отырганында. Өнеркәсіп жерлері Қазақстан Республикасы жер қорының арасындағы қоршаған орта үшін ең қауіпті жер санаты болып табылады. Сондықтан, өнеркәсіп жерлерін қорғау мен пайдалануды реттеуде тек өнеркәсіптік және жер заңнамасын ғана емес, сонымен қатар, экологиялық заңнама талаптарын да ескеру қажет.

ҚР-дың Экологиялық Кодексінің 6-бабына сәйкес, қоршаған ортаны қорғау саласындағы мемлекеттік реттеудің және табиғи ресурстарды пайдалану саласындағы мемлекеттік басқарудың негізгі ережелері.

1. Қоршаған ортаны қорғау саласындағы мемлекеттік реттеу:

- 1) қоршаған ортаны қорғау саласындағы қызметті лицензиялауды;
- 2) экологиялық нормалауды;
- 3) қоршаған ортаны қорғау саласындағы техникалық реттеуді;
- 4) мемлекеттік экологиялық сараптаманы;
- 5) экологиялық рұқсаттар беруді;
- 6) мемлекеттік экологиялық бақылауды;
- 7) қоршаған ортаны қорғауды экономикалық реттеу жүйесін, неғұрлым экологиялық таза технологияларды енгізуі ынталандыруды, табиғат қорғау іс-шараларын қаржыландыру жүйесін;
- 8) мемлекеттік экологиялық мониторингті;
- 9) табиғат пайдаланушыларды, қоршаған ортаны ластау көздері мен участекерін мемлекеттік есепке алууды;
- 10) экологиялық білім беру мен ағарту ісін қамтиды[4].

ҚР-дың Экологиялық Кодексінің 6-бабына сәйкес, ресурстарды пайдалану саласындағы мемлекеттік жоспарлауды;

2) табиғи ресурстарды қорғауға, пайдалануға және молықтыруға мемлекеттік бақылау жасауды;

3) табиғи ресурстарды пайдалану құқығына лицензиялар, рұқсаттар беруді және шарттар (келісімшарттар) жасасуды;

4) табиғи ресурстарды қалпына келтіру мен молықтыруды, ресурс үнемдейтін технологияларды енгізуі ұйымдастыруды;

5) табиғи ресурстардың мониторингі мен кадастрларын жүргізуі;

6) табиғи ресурстарды пайдалануға лимиттер белгілеу мен квоталар бөлуді;

7) табиғи ресурстарды пайдалануды, қалпына келтіру мен молықтыруды жүзеге асыратын мемлекеттік занды тұлғаларды басқаруды;

8) табиғи ресурстарды қорғауды ұйымдастыруды қамтиды.

Осыған сәйкес, өнеркәсіп жерлерін қорғау мен пайдалану саласындағы мемлекеттік басқарудың құрамына: өнеркәсіп жерлерін ластиуга қатысуышылары мен қайнар көздерін, жерді пайдаланушыларды мемлекеттік есепке алу; мемлекеттік болжау; өнеркәсіп жерлерін қорғау мен пайдалану және қайта өндіруді қорғауды мемлекеттік қадагалау; жерді пайдалану құқығына және табиғи ресурстарды пайдалануға шарт жасау лицензия беру; ресурстарды сақтайтын технологияны енгізу; жер және басқа да табиғи ресурстардың мониторингі мен жер кадастрын жүргізу; жер және басқа да табиғи ресурстарды пайдалануда лимиттерді белгілеу және квоталарды бөлу; өнеркәсіп жерлерін пайдалануды, қайта құру мен өндіруді жүзеге асыратын мемлекеттік занды тұлғаларды басқару; жер және басқа да табиғи ресурстарды қорғауды ұйымдастыру; экологиялық білімділік пен білім беру.

Әдебиеттер

- 1 Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі (жалпы және ерекше бөлімдер). – Алматы: ЮРИСТ, 2008.
- 2 Рахметова Г.Р. Организационно-правовые основы регулирования земельных отношений в Республике Казахстан: дисс. канд. юрид. наук. – Алматы, 2007. – 172 с.
- 3 Хаджиев А. Проблемы теории земельного права Республики Казахстан в условиях становления и развития рыночных отношений: дис. д-ра юрид. наук. – Алматы, 2005. – С. 19. – 366 с.
- 4 Модельный закон об охране окружающей среды. – Страсбург, 1994.
- 5 Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі. 2014 жылғы 16 шілде қабылданған. – Алматы: ЮРИСТ, 2015.

References

- 1 Қазақстан Respublikasynyн Azamattyk kodeksi (zhalpy zhәne erekshе bөlimder). – Almaty: JuRIST, 2008.
- 2 Rahmetova G.R. Organizacionno-pravovye osnovy regulirovaniya zemel'nyh otnoshenij v Respublike Kazahstan: Diss. kand. jurid. nauk. – Almaty, 2007. – 172 s.
- 3 Hadzhiev A. Problemy teorii zemel'nogo prava Respubliki Kazahstan v uslovijah stanovlenija i razvitiya rynochnyh otnoshenij: Dis. d-ra jurid. nauk. – Almaty, 2005. – S. 19. – 366 s.
- 4 Model'nyj zakon ob ohrane okruzhajushhej sredy. – Strasburg, 1994.
- 5 Қазақстан Respublikasynyн Kylmystyк kodeksi. 2014 zhylғы 16 shilde қабылданған. – Almaty: JuRIST, 2015.

Мадиярова А.С., Касымов Е.А.

**Қазақстан Республикасының
ауыл шаруашылығын
дамытудың өзекті мәселелері**

Madiyarova A.S., Kasymov E.A.

**Actual problems developing
agriculture in Republic of
Kazakhstan**

Мадиярова А.С., Касымов Е.А.

**Актуальные проблемы
развития сельского хозяйства
Республики Казахстан**

Бұл мақалада Қазақстан Республикасының ауыл шаруашылығын дамытудың кейбір өзекті мәселелері қарастырылды. Сонымен қатар мұнда ауыл шаруашылығының тарихи даму кезеңдері, ауыл шаруашылығы заңнамасының реформалық кезеңдері, азық-түлік қауіпсіздігінің проблемалық мәселелері жан-жақты қарастырылған.

Түйін сөздер: селекция, совхоз, агроенеркесіп секторы, өсімдіктерді қорғау.

In this article analyzed some actual problems of developing agriculture in Republic of Kazakhstan. As such comprehensively considered the historical period of development of agriculture, peculiarity of agricultural legislation, the problem questions of food safety.

Key words: selection, state farm, the agricultural sector, protection of plants.

В данной статье проанализированы некоторые актуальные проблемы развития сельского хозяйства Республики Казахстан. Также всесторонне рассмотрены исторические периоды развития сельского хозяйства, особенности реформы сельскохозяйственного законодательства, проблемные вопросы продовольственной безопасности.

Ключевые слова: селекция, совхоз, сельскохозяйственный сектор, защита растений.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ АУЫЛШАРУАШЫЛЫ- ҒЫН ДАМЫТУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРИ

Бүгінгі таңда ауыл шаруашылығы – ел экономикасының дамуында маңыздылығы жоғары негізгі салаларының бірі. Ол халықты азық-түлік өнімдерімен қамтамасыз етеді. Ауыл шаруашылығының даму деңгейі көбінесе елдің экономикалық қауіпсіздігін аныктайды. Қазақстанның ауыл шаруашылығында қолайлы жерлері көп болғандықтан, әлем нарығында бәсекелестікке қабілетті агроенеркәсіп секторын дамытуға барлық мүмкіндіктері бар. Ол жөнінде Елбасы Н.Ә. Назарбаев өзінің Қазақстан халқына арналған Жолдауында былай деп атап көрсеткен болатын: «Біздің әлі де болса есесу мен кемелдену кезеңінен өтуіміз керек. Қазақстондағы азаматтық қоғамның босағасын бекіте беруіміз керек. Бұл үшін агроенеркәсіп кешенін тулете дамытып, ауылға (селога) айрықша назар аударылуы, жеткен бигіміз бен жинақтаған тәжірибелізге сүйеніп, ауылдағы ағайындарымызға өмірдің жаңа сапасына жетуіне кол ұшын беретін уақыт туды». Тарихқа үнілсеқ, Қазақстан өз ерекшелігі тұрғысынан аграрлық мемлекет ретінде дамып қалыптасқандықтан, қазіргі әлеуметтік-экономикалық жағдай бұл мәселені ғылыми тұрғыда терен зерделеуді, ауыл шаруашылығы саласын кешенді дамытудың жолдары туралы жан-жақты дәлелденген қорытындылар мен байыпты ғылыми тұжырымдар жасауды талап етеді.

Ауыл шаруашылығын дамыту өндіріс құралдарын жеткізетін және ауыл шаруашылығы өнімдерін шикізат ретінде қолданатын басқа да салалардың дамуына жәрдемдеседі, сондай-ақ көліктік, сауда және басқа да қызметтер ұсынады [2].

2007 жылдың қорытындысы бойынша ауыл шаруашылығының жалпы өнімі көлемі бір трлн теңгеден асyp түсті және 1121,8 млрд. теңгениң құрады, ал өндірістің өсуі 8%-ды астамын құрады.

Ауыл шаруашылығында 11-12%-ға еңбек өнімділігінің жыл сайынны өсуінің он үрдісі байқалады және қазіргі кезде жалпы өнім өндірісі саладағы 1 жұмыс басты адамға 3800 АҚШ долларынан астамын құрайды.

2007 жылдың қорытындысы жерлерде жұмыссыздық деңгейі 6,2% деңгейінде қалыптасты.

Жыл сайын ауылшаруашылығының негізгі капиталына инвестициялар ұлғая түсude. Егер 2002 жылдың инвестициялар

17,3 млрд. теңгені құраса, 2007 жылы – 55,9 млрд. теңге немесе 3,2 есе артты.

2007 жылы ауыл шаруашылығы дақылдары себілген егістік алқаптарының 80%-нан астамын астық дақылдарының жалпы егістігі құрады. 2005 жылмен салыстырғанда бидай егістігінің алқабы 245,8 мың га (1,9%), қаракұмық – 60,5 мың га (1,7 есе), жемдік дақылдар (арпа мен сұлды) – 322,4 мың га (18,8%), рапс – 129,1 мың га (4,1 есе), соя – 12,6 мың га (25,4%) өсті.

Көкөніс дақылдарының егіс алқабы осы кезең ішінде 5,6 мың га (5,1%), жеміс дақылдары – 18,5 мың га (34,5%) қысқартылды, ал жүзім екпелері 2005 және 2006 жылдар деңгейінде сақталды.

Көкөніс дақылдарының өндірісі 2007 жылы 2005 жылғы 2 168,8 мың тоннага қарсы 2 196,4 мың тоннаны, майлы дақылдар – 459,4 мың тонна, оның ішінде рапс – 118,3 мың тонна, бұл 2005 жылғы тиісті деңгейден 4,5% және 3,6 есе жоғары, жеміс дақылдары – 162 мың тонна, жүзім – 43,2 мың тонна құрады, бұл 2005 жылғы тиісті деңгейден 33,5% және 17,2% төмен.

Қазіргі кезеңде фитосанитариялық жағдайды тұрақты бақылау жүзеге асырылуда. Алайда, бөлінетін қаржы қаражатының жетіспеушілігі аса қауіпті зиянды организмдерге және карантинді обьектілерге қарсы толық көлемде фитосанитариялық іс-шараларды орындауға мүмкіндік бермейді.

Мал шаруашылығы саласында шаруашылықтың барлық санаттарында мал және құс санының өсімі 2007 жылы 2006 жылмен салыстырғанда 3-5%-ды, ал мал шаруашылығы өнімінің өндірісі 3-7%-ды құрады. Мал шаруашылығында жүргізілетін асылдандыру – селекция жұмысы саланың дамуына белгілі бір әсерін тигізеді.

Алайда, саланың дамуына кері әсер етіп отырған бірқатар факторлар бар. Ауыл шаруашылығы малдарының барлық мал басының шамамен 80%-ы жеке меншіктे. Асыл тұқымды мал басының үлес салмағы төмен болып қалуда және тек 3-8% құрайды. Жетекші ет экспорттаушылары мен мал шаруашылығының даму деңгейін салыстыру оларда негізгі өндірісі ірі тауар фермаларында шоғырланғандығын көрсетті, бұл жоғары өнімділікті сақтауды және мал шаруашылығы өнімі өндірісінің көлемін арттыруды қамтамасыз етеді.

Сонымен қатар ветеринария саласында республикада эпизоотиялық салуаттылықты және мал шаруашылығы өнімдерінің қауіпсіздігін қамтамасыз ету бойынша мақсатты жұмыстар жүргізілуде.

Алайда, ветеринариялық салуаттылық жергілікті атқарушы органдардың мал қорымдарын мен мал сою пункттерінің құрылышын жүргізуі әлсіз ұйымдастыруынан, малдардың аса қауіпті ауруларына қарсы эпизоотияға қарсы іс-шараларды жүргізуге республикалық бюджеттен белгінген қаржының жеткіліксіздігінен бұзылууда.

АӨК-нің қайта өңдеу кешенінің қазіргі жағдайын тұрақты және өндірістің өсуіне маңызды әлеуеті бар деп бағалауға болады. Ауыл шаруашылығы өнімін қайта өңдеу және тамақ өнімдері өндірісінің көлемі жыл сайын ұлғаюда.

2007 жылы 2006 жылмен салыстырғанда қайта өңделген ауыл шаруашылығы шикізатының үлесі оның өндірісінің жалпы көлемінен артты: сүт – 29%-ға дейін, астық – 37%-ға дейін, май – 98%-ға дейін, ет – 24%-ға дейін. Алдыңғы жылмен салыстырғанда қайта өңдеу кәсіпорындары өндіріген өнім көлемі 7,3%-ға ұлғайды.

Шығарылған өнім сапасы жақсартылуда, кәсіпорындардың халықаралық стандарттарға өтуі жүзеге асырылуда. Халықаралық ИСО және ХАССП стандарттарына негізделген сапа менеджменті жүйесін (бұдан әрі – СМЖ) 184 кәсіпорын салалары енгізді, 89 кәсіпорын СМЖ-ны енгізуге өндірісті әзірлеу және дайындау сатысында тұр.

Осы уақытта қайта өңдеу өнеркәсібінің даму қарқының бірқатар шешілмеген мәселелер артқа тартуда. Бұл өнеркәсіптік қайта өңдеудің төмен деңгейі және қайта өңдеу кәсіпорындары қуатының толықтанды еместігі, тамақ өнімдері бәсекеге қабілетті деңгейінің жеткіліксіз болуы; кейбір тамақ өнімдерінің импорттық үлесі жоғары, мал шаруашылығы өнімдерін қайта өңдеу кәсіпорындарында ХАССП принциптерін енгізу бойынша жұмыстардың жеткіліксіз болуы, азық-тұлік сапасының халықаралық стандарттың негізгі талаптарына сәйкес келмеуі, ауыл шаруашылығы дақылдарының негізгі түрлері өндірісінің маусымдық сипаты.

Экспорт көлемінің орнығы өсу үрдісі жалғасуда. Сонымен, 2007 жылы ауыл шаруашылығы өнімдері мен азық-тұлік тауарлары жалпы сомасы 2,3 млрд. АҚШ доллары шамасында экспортталды. Ен ірі экспорттық позицияда астық және оның қайта өңдеу өнімдері болып қалуы жалғасуда. 2007 жылы экспортқа 6,9 млн тонна астық және 1,5 млн тонна шамасында ұн жөнелтілді, бұл 2006 жылдың деңгейінен тиисінше 49,2%-ға және 29,5%-ға артық.

Саланың серпінді дамуына мемлекеттік қолдау көрсетудің тиімділігі ықпал етті.

Өткен жылы агроОнеркәсіптік кешенді мемлекеттік қолдау көлемі маңызды түрде артты және 77,9 млрд теңгені құрады, бұл 2002 жылдан 2,8 есе жоғары. 2008 жылы ауыл шаруашылығын қолдауға 134,4 млрд теңге бөлінді, оның ішінде субсидиялар – 40,3 млрд теңге, кредиттер – 52,6 млрд теңге.

2005-2007 жылдары мемлекет агроөнеркәсіптік кешен саласындағы ғылыми зерттеулердің қаржыландыруды ұлғайтты. Қолданбалы ғылыми зерттеулер әзірлемелерін қаржыландыруға республикалық бюджеттен 6 787,6 млн теңге бөлінді, оның ішінде: 2005 жылы – 1 151,0 млн теңге, 2006 жылы – 1 460,8 млн теңге, 2007 жылы – 2 300,0 млн теңге.

Осы мерзімде ғылыми зерттеулер жүргізуге арналған құралдар мен жабдықтар сатып алуды субсидиялауга 1 872,4 млн теңге бөлінді. 2008 жылы аграрлық ғылымды дамытуға республикалық бюджеттен 2 705,0 млн теңге бөлінді, бұл 2007 жылдың деңгейінен 1,7%-ға артық. [3].

Аграрлық сектордың жедел ғылыми-технологиялық дамуын қамтамасыз ету мақсатында 2007 жылы Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрлігінің 25 ғылыми-зерттеу үйімін қайта құру жолымен «ҚазАгроИнновация» (бұдан әрі – «КАИ») акционерлік қоғамы (бұдан әрі – АҚ) құрылды, оның негізгі миссиясы жана агротехнологияларды коммерциялық қолданыска құру және енгізу, перспективалық шетелдік агротехнологияларды трансфертеу, әлемдік деңгейдегі ғылыми техникалық қызметтер көрсету болып табылады.

АӨК-ні дамытудың 2003 – 2005 жылдарға арналған Мемлекеттік аграрлық азық-түлік бағдарламасын, Қазақстан Республикасы АӨК орнықты дамыту бойынша 2006 – 2010 жылдарға арналған тұжырымдамасы мен іс-шараларды орындау нәтижесі ауыл шаруашылығы өндірісінің ары қарай дамуы үшін іргетас болып табылады. Аграрлық саланы аса жоғары даму деңгейіне шығаруға мүмкіндік беретін бағдарламалық құжатты әзірлеу үшін накты мүмкіндік туып тұр [4].

КСРО кезеңіндегі ел тарихында азық-түлік қауіпсіздігіне байланысты көптеген өзгерістер болды. КСРО құрамына енген кезден бастап жер, су, орман, тау және басқа құқықтық қатынастарға түбекейлі өзгерістер енгізді. Революциядан кейінгі алғашқы жылдарда патшалық рекреациялық аграрлық саясаттың салдары байқалатын. Қазақстандағы Ресей империясының отарлау саясатының Қазақстандағы Ресей империясының отарлау нәтижесінде Қазақстандағы 28,2

млн ондық жыртуға икемді жердің 22,7 млн ондағы халықтың пайдалануынан алынды [5].

Шаруашылықтың ұжымдық шаруашылықтарға және ұжымдық шаруашылықтың басқада нысандарына ауысуын ұйымдастыру тек мәжбүрлеу әдістерімен ғана жүзеге асырылды. Мысалы, ОАК-тың (ЦИК) 1930 жылғы 1 ақпандығы «Ауылшаруашылығын социалистік қайта құру және кулактармен құрес бойынша шаралар туралы» қаулысына сәйкес жергілікті органдарға мәжбүрлі ұжымдастырыға кедергі жасаушы ірі шаруашылықтармен құресу, тіпті, олардың мүлкін тәркілеп, қатысушыларды елдің шалғай игерілмеген аудандарына айдан жіберу құқығы берілді.

Ауыл шаруашылығын жаппай ұжымдастыру (1929-1935 жж.) кезінде ауыл шаруашылық кооперациясының кең тараган түрі болып артель табылды. Қошпенде және жартылай қошпенде аймақтарда да біршама ауыл шаруашылығын ұжымдастыру белгілері көрініс тапты [6].

Жоғарыда айтылғандай, ұжымдастыру ауыл шаруашылығында мәжбүрлі түрде жузеге асырылды және де мұнда көшпендей және жартылай көшпендей тұрғылықты халықтан барлық мал мен астық мәжбүрлі түрде алынды. Осының нәтижесінде, Қазақстанда ауыл шаруашылығын жаппай ұжымдастырудың алғашқы кезеңінде тұрғылықты халықтың екі миллионнан астам адам ашаршылықтан өлді. Ұжымдастыру салдары азық-түлік қауіпсіздігіне кері ықпалын тигізгені айдан анық көрініс тапты. БКП Орталық комитеті 1932 жылғы 17 қыркүйекте «Қазақстандағы ауыл шаруашылығы және мал шаруашылығы туралы» қаулы қабылдады.

Ауыл шаруашылығы кезеңінде кеңес заманының женеуіне байланысты (1935-1956), осы кезеңде колхоздар шаруашылықтың ұжымдық-құқықтық нысаны болды, көзхоздың үлгілі жарғысы ретінде базалық шығарылған заңдары болды. Ұлы Отан соғысы жылдары Қазақстанның ауыл шаруашылығына әскер мен халықты азық-түлікпен қамтамасыз ету міндеті жүктелді. Алайда, республикада мал шаруашылығын көтеруге ешбір жағдай болмады: техника, жұмыс күші жетіспеді, шөп дайындайтын адамдар болмады, мал азығының тапшылығы байқалды. Республика жайылымдық мал шаруашылығын дамытуға бет бұрды. Жалпы соғыс жылдары жартылай көшпендей өндірістегі жайылымдық мал шаруашылығының қажеттіліктері үшін жайылымдар мен шабындықтардың 20 млн га жері игерілді [5].

1953 жылдан бастап КСРО-да, соның ішінде Казакстанда тың және бос жатқан жерлерді

игеру жұмыстары жүргізді. Соның нәтижесінде, Республикада тек 1954 жыл мен 1958 жыл аралығындағандаған тың жерлеріндегі 326 жаңа кеншарлар және бос жатқан жерлердің негізінде 206 әл-ауқаты нашарлау кеншарлар құрылды. Жалпы алғанда 1954-1966 жылдары жаңа кеншарлар ұжымдастырылды.

Ауыл шаруашылығы заңдарының социалистік даму кезеңдерінің бірі болды (1956-1985). Бұл кезең ауылшаруашылық кәсіпорындарды реформалау тұтастай мемлекетке өткізді, жарым-жартысын жоя отырып, ал бұдан байлай колхоздарды қайта құра отырып; өндірістің барлық мешік құралдары толық мемлекеттік болып танылатын бірінші орынды совхоздар құру болды.

Ауыл шаруашылығы дамып, ауыл шаруашылық өндірісінің аталған ерекшеліктері аграрлық құқықтың да ерекшеліктерін көрсетеді, ал бұл олардың байланысын және ұқастығын білдіреді. Осындағы саланы бөліп шығару керектігі туралы сұрақтарғында 70 жылдардың басында тұындаған. Осы кезеңде азық-түлік мәселесі мал шаруашылығына дең қойып, әр түрлі бағдарламалар дайындалған және ғылыми енбектер шығарылған. Аграрлық құқықтың бір саласы ретінде танылған азық-түлік қауіпсіздігі негізгі проблема ретінде танылған. Заң әдебиеттерінде бұл мәселелер бойынша түрлі деңгейдегі даулы сұрақтар тұындаған. Ол уақытта колхоздық құқық ауыл шаруашылығы саласындағы барлық қатынастарды қамти алмайтын, өйткені совхоздардың – мемлекеттік ауыл шаруашылық кәсіпорындардың саны тез арада өсіп кетті. Экономиканың дамуының жаңа жолдарын іздеу, азық-түлік мәселелерін шешу агроөнеркәсіптік кәсіпорындар мен ұйымдардың пайда болуына әкелді [7].

Ауылшаруашылығы заңдарының қайта даму кезеңі (1985-1990), ауылшаруашылығы тауар өндірушілердің құқығын және жағдайын жоғарылату. Сондай-ақ ауылшаруашылық кооперативтері мен шағын кәсіпкерлердің кең ауқымды байланыс құруына дамыту болды. Соған сәйкес «Шаруа қожалығы туралы» заң 1990 жылғы 21 мамырда қабылданды. Бұл заңда ауылшаруашылық тауар өніруші субъектілерінің құқықтық жағдайын анықтау, шаруашылықтың ұжымдық-құқықтық нысаны қарастырылған.

1991 жылы Қазақстан Республикасы КСРО-дан бөлініп шығып, өз егемендігін алды. Осы уақыттан бастап, мемлекет нарықтық даму кезеңіне көшті, сондай-ақ ауыл шаруашылығы өндірісі де жаңа бағыт алды, азық-түлік қауіпсіздігі

жаңаша жолмен жүргізіле бастады. Аграрлық заңнама дами бастады және бірнеше кезеңдерден өтті [7].

1-кезең

1) «Ауылды (сеноны) және агроөнеркәсіптік кешендерді басым дамыту туралы» заңы 13 ақпан 1991 жылы қабылданды;

2) «Мемлекеттік ауыл шаруашылық кәсіпорындардың мүлгін жекешелендіру туралы» заңы 14 қантар 1991 жылы қабылданды;

2-кезең

1) Қазақстан Республикасының жаңа Конституциясы 30 тамыз 1995 жылы қабылданды;

2) «Жер туралы» Қазақстан Республикасының Президентінің 22 желтоқсан 1995 жылғы жаңа жарлығы қабылданды;

3) «Шаруа (фермер) қожалығы туралы» заңы 1998 жылы 31 наурызда қабылданды;

4) «Селекция жетістіктері туралы» заң 1999 жылы 13 шілдеде;

5) «Астық туралы» заңы 2001 жылы 19 қантарда қабылданды;

6) «Өсімдікті қорғау туралы» заңы 2002 жылы 1 шілдеде қабылданды т.б. көптеген заңдар қабылданды.

3-кезең

1) Қазақстан Республикасының 2003-2005 жылдарға арналған Мемлекеттік аграрлық азық-түлік бағдарламасы қабылданды;

2) Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенін тұрақты дамытудың 2006 – 2010 жылдарға арналған тұжырымдамасын іске асыру жөніндегі 2006 – 2008 жылдарға арналған бірінші кезектегі шаралар бағдарламасын бекіту туралы қаралды.

Қабылдаған міндеттемелердің орындалуын және көзделген мақсаттарға қол жеткізуін қамтамасыз ету, азық-түлік немесе қысқаша айтсақ, ас – әр адамның да тіршілігіне, өсіп-өнуіне және ағзаны қалыпта ұстаяуна аса қажетті өнім, техника тілімен өрнектесек, «жанармай» – дейді.

Жаңа жиырма бірінші ғасыр өткен дәуірмен салыстырғанда, азық-түлік мәселесін алдыңғы шепке шығарды. Бұрын құлаққа естіле бермейтін «азық-түлік қауіпсіздігі» атты тың ұғым-түсінік пайда болды. Біздің еліміз азық-түлік қауіпсіздігі жөнінен өзге өнірлерден көш ілгері. Ең бастысы – нанымыз бар. Бау-бакша өнімдерінен құралақан емесспіз.

Жалпы, азық-түлік мәселесін тәптіштеп айтываемыз да бекер емес. Азық-түліктің жетіспеуінен, тарихтан мәлім, талай «қүріш», «нан», «тұз» бүліктері болған. Осыдан санауды айлар бұрын Мысыр, Ауғанстан, Боливия сияқты елдерде

бөліп өткен халық толқулары – кейде азық-тұлғатін саясат ұранына айналып кететіндігінің бір айғағы.

Биолог-галымдардың зерттеулеріне сай, азық-тұлғік тегіне қарай: жануар тектес және есімдік тектес, табиғи және жасанды болып бөлінеді. Мәселен, мал, құс, балық, сүт және сүт өнімдері, жұмыртқа жануар тектеске жатса, қалған дәм-тағам бүкіл наннан бастап, саңырауқұлаққа дейінгі өсімдіктен алынған азық-тұлғік болып табылады. Табиғаты – атынан көрініп тұрганында, бірден тұтынуға немесе өндеуден кейін пайдаланылатын азық-тұлғік түрлері. Жасандысы – қолдан өсірілген (мәселен, тауықтың сан еті) және түрі өзгертилген (модификациялық), генетикалық-мутациялық (тағам құрамына протеиндар қосылатын) тағам түрлері, олардың көбіне Батыстан әкелінген өнімдер екенін атап өткен жөн. Бұрын аталмыш тамак түрлері бізде мұлдем болмаған. Тек нарық күшіне енген соң барып, еліміздің сөрелеріне сұғына кіріп, қазір базарлар мен дүкендерді, қала берді, дүңгіршектерді толығымен жайлап алды [8].

Осы аталған бірқатар проблемалар аясында қандай қорытынды тұжырымдауға болады? Эрине, бізді мемлекеттің халық шаруашылығының барлық салаларының ішінде ауыл шаруашылығында біразға созылған экономикалық дағдарыстан шығуы аса қуантарлық жағдай. Дегенмен, агроөндірістік кешенде ұйымдастыруды жетілдірудегі негізгі мақсаттардың бірі – азық-тұлғік қауіпсіздігін қамтамасыз ету қазіргі танда толығымен шешімін таптай келеді. Себебі, шикізат мәселесін шешетін ауыл шаруашылығындағы өнім өндіру мен оның өсімі әлі де болса төмен деңгейде. Өндірістерде қалыптасқан жағдайларды сараптай және ғылыми талдай келе аграрлық сектордағы шешілмей жатқан мәселелерді зерттеу, ауыл шаруашылық пен өндірістің экономикалық негізіне әсер ететін іс-шараларды (тиімділігін көтеретін, бәсекелікке лайықты өнім өндіру, т.б.) жүзеге асыру нарық жағдайындағы көкейтесті мәселелердің атаулысы болып отыр. Соңдықтан да бізге ауыл шаруашылығын әлі де жан-жақты қырынан зерттеу қажет.

Әдебиеттер

1 Казақстан Республикасының агроенеркәсіптік кешенін орнықты дамыту жөніндегі 2009-2011 жылдарға арналған шаралар кешенін бекіту туралы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2008 жылғы 28 қарашадағы № 1106 Қаулысы / Параграф акпараттық жүйесі. 2016

2 Еркинбаева Л.К Аграрные правоотношения в Республике Казахстан: автореферат дисс. на соиск. уч.степени д.ю.н.: 12.00.08. – Алматы, 2008. – 41с.

3 Стамқұлов Ә.С., Стамқұлова Г.Ә. Қазақстан Республикасының жер құқығы. Жалпы бөлім: оқу құралы. – Алматы: Зан әдебиеті, 2006. – 334 б.

4 Архипов И.Г. Земельное право Республики Казахстан: учебное пособие. – Алматы: Изд-во «Борки», 1997. – 295 с.

5 Жариков Ю.Г., Улжукәев В.Х. Земельное право: учебник. Изд. Былина, 1997. – 400 с.

6 Боголюбов С.А. Земельное право: учебник. – М.: Норма-ИНФРА, 1999. – 400 с.

7 Қылтелеев С.Т., Жарасбаева А.М. Қазақстан Республикасының аграрлық құқығы. Жалпы бөлім: Жоғары оқу орындарына арналған оқулық. – Алматы: «HAS», 2005. – 264 б.

8 Тамак өнімдерінің қауіпсіздігі туралы Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 21 шілдедегі № 301 Заны /Параграф акпараттық жүйесі. 2016.

References

1 Kazakstan Respublikasynyn agroenerkесіптік кешенін орнықты дамыту zhөніндегі 2009-2011 zhyldarga arnalgan sharalar keshenin bekitu turaly. Kazakstan Respublikasy Ykimetinin 2008 zhylgы 28 karashadagy № 1106 Kaulysy / Paragraf akparattyk zhyyesi. 2016

2 Erkinbaeva L.K Agrarnye pravoootnosheniya v Respublike Kazahstan: avtoreferat diss. na soisk. uch.stepeni d.ju.n.: 12.00.08. – Almaty, 2008. – 41s.

3 Stamkulov Ә.S., Stamkulova G.Ә. Kazakstan Respublikasynyn zher kukygy. Zhalpy bolim: oku kuraly. – Almaty: Zan adebieti, 2006. – 334 b.

4 Arhipov I.G. Zemel'noe pravo Respubliki Kazahstan: uchebnoe posobie. – Almaty: Izd-vo «Borki», 1997. – 295 s.

5 Zharikov Ju.G., Uljukaev V.H. Zemelnoe pravo: Uchebnik. Izd. Bylina, 1997. – 400 s.

6 Bogoljubov S.A. Zemelnoe pravo: uchebnik. – M.: Norma-INFRA, 1999. – 400 s.

7 Kylteleev S.T., Zharasbaeva A.M. Kazakstan Respublikasynyn agrarlyk kukygy. Zhalpy bolim: Zhogary oku oryndaryna arnalgan okulyk. – Almaty: «HAS», 2005. – 264 b.

8 Tamak onimderimin kauipsizdigи turaly Kazakstan Respublikasynyn 2007 zhylgы 21 shildedegi № 301 Zany /Paragraf akparattyk zhyyesi. 2016.

Джанғабулова А.К.,
Ережепқызы Р.

**Қазақстан Республикасында
энергетикалық саланы
реттеуге бағытталған
заннаманың дамуының
кейбір мәселелері**

Dzhangabulova A.K.,
Erezhepkazy R.

**Some issues of the legislation
regulating the energy sector in
the Republic of Kazakhstan**

Джанғабулова А.К.,
Ережепқызы Р.

**Некоторые вопросы развития
законодательства,
регулирующего
энергетическую сферу
в Республике Казахстан**

Бұл мақалада автор Қазақстан Республикасының энергетикалық секторын реттейтін заннаманың тарихы мен дамуын зерттейді. Табиғи ресурстарды ұтымды пайдалануға бағытталған жаңартылатын және баламалы энергия іс-пайдалану үшін құқықтық іске асыру тетігінің мемлекеттік қамтамасыз ету қажеттілігі, экономикалық жағынан тартымды болып табылады және ол мемлекеттің қауіпсіздік, қоршаган ортаны компонентінің бірі ретінде, энергетикалық қауіпсіздікті қамтамасыз ету үшін қажет болып табылады

Түйін сөздер: зан, қоршаган орта, энергетика, экология, мемлекет.

In this article the author examines the history and development of the legislation governing the energy sector in the Republic of Kazakhstan. The need for public provision of legal mechanism for the implementation of activities on the use of renewable and alternative sources of energy is aimed at the rational use of natural resources, it is attractive from the economic side, and is necessary for energy security as a pillar of the ecological security of the state.

Key words: law, environment, energy, the environment, the state.

В данной статье авторы рассматривали историю становления и развития законодательства, регулирующего энергетическую сферу в Республике Казахстан. Необходимость государственного обеспечения правового механизма реализации деятельности по использованию возобновляемых и альтернативных видов энергетики направлена на рациональное использование природных ресурсов, является привлекательным с экономической стороны и необходимым для обеспечения энергетической безопасности как одной из составляющей экологической безопасности государства.

Ключевые слова: закон, окружающая среда, энергетика, экология, государство.

**ҚАЗАҚСТАН
РЕСПУБЛИКАСЫНДА
ЭНЕРГЕТИКАЛЫҚ
САЛАНЫ РЕТТЕУГЕ
БАҒЫТТАЛҒАН
ЗАҢНАМАНЫҢ
ДАМУЫНЫҢ
КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРИ**

14 желтоқсан 2012 жылғы «Қазақстан-2050 Стратегиясы» атты Қазақстан Республикасы Президентінің жолдауында: «Қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты энергияның баламалы көздерін өндіруді дамыту және құн және жел энергиясын белсенді пайдалану технологияларын енгізу қажеттілігі» айтылады [1].

Қазіргі заманғы энергия үнемдейтін технологиялар бір уақытта бірнеше міндеттерді шеше алады: энергия ресурстарының айтартылғатай бөлігін сактау, отандық тұрғын үй-коммуналдық қызмет көрсету мәселелерін шешу, өндірістің тиімділігін арттыру, қоршаған ортага жүктемені азайту. Энергия үнемдеуші технологиялар – бірінші кезекте барлық инновациялық шешімдер болып табылады. Оларды ендиру, сондай-ақ белгілі бір кез келген басқа да инновациялар енгізу белгілі қындықтарға ұшыратады. Энергия үнемдеу инновацияларды енгізу тиімділігіне байланысты болатын ғылыми-техникалық прогрестің нәтижелері, заннамалық база, экономикалық жағдайларды жасау, ақпараттық қамтамасыз ету және өзге де факторларды үйлестіру қажет [2].

Энергия үнемдеудің басты мақсаты – экологиялық қауіпсіздік. Энергетикалық ресурстарды өндіру және қайта өндеу процесі қоршаған органды қарқынды ластаумен қатар жүреді.

Энергетика және қоршаған органды қорғау мәселелерін шешуге негізінен жоғары технологиялық және экологиялық таза технологияларды пайдалану арқылы электр энергиясын, жылу энергиясын және отынның балама түрлеріне айналдыруға әрі жаңартылатын энергия көздерін пайдалану үлесін қоса алады.

Елдегі энергия үнемдеу саласында мемлекеттік саясатты қалыптастыру процесінің бастауы 25 желтоқсанда 1997 жылғы «Энергия үнемдеу туралы» Қазақстан Республикасының Заңы болды [3]. Ол мемлекеттің энергетикалық саясатының негізіне энергетикалық ресурстарды пайдалану тиімділігін арттыру мәселесін қойды.

Алайда, Заң декларациялық сипатта болды және Заңның көптеген ережелері жүзеге аспады. Ол өз кезегінде бүгінгі күнде Қазақстан Республикасының энергия тиімділігінің көрсеткіштері дамыған елдердің деңгейінен айтартылғатай артта қалуына әкелді [4].

4 шілде 2009 жылы «Жаңартылатын энергия көздерін пайдалануды қолдау туралы» Қазақстан Республикасының Заңы қабылданды. Заңда жаңартылатын энергия көздерінің түсінігі, жаңартылатын энергия көздерін пайдалануды қолдаудың саласындағы мемлекеттік реттеу, жаңартылатын энергия көздерін пайдалануды қолдау берілген [5].

13 қантар 2012 жылы «Энергия үнемдеу және энергия тиімділігін арттыру туралы» Қазақстан Республикасы Заңы қабылданды [6]. Заң энергия үнемдеу және энергия тиімділігін арттыру саласындағы мемлекеттік реттеу, энергия үнемдеу және тиімділігін қамтамасыз етуге бағытталған жалпы талаптар, энергия үнемдеу және энергия тиімділігін арттыру жөніндегі іс-шаралар, энергия үнемдеу және энергия тиімділігін арттыру үшін мемлекеттік қолдау, энергия үнемдеу және энергия тиімділігін арттыру саласындағы субъектілердің құқықтары мен міндеттерін анықтап берді [6].

Алайда, энергия тиімділігін дамыту және энергия сыйымдылығын төмендету үшін бюджетten қаражат жеткілікті деңгейде бөлінбеуіне байланысты, энергия үнемдеу әлсіз мемлекеттік реттеу нәтижесінде энергетика, экология, бюджет пен халық зардап шегеді. Елдің энергия үнемдеуші әлеуеті, соның ішінде жылу және электр энергиясы 25-30% кем емес.

ЖІӨ-нің энергия сыйымдылығын төмендету алдағы жылдары Қазақстан Республикасының негізгі мақсаттарының бірі болып табылады. Сондықтан, 2010-2014 жылдарға арналған Қазақстан Республикасының үдемелі индустриялық-инновациялық даму жөніндегі мемлекеттік бағдарлама шенберінде ЖІӨ-нің энергияны қажетсінуін 2008 жылғы деңгейден кемінде 10%-ға азайту көзделген.

2011 жылдың сонында 2012-2015 жылға арналған Қазақстан Республикасында энергия тиімділігін арттыру бойынша кешенді жоспар қабылданды.

29 қазан 2010 жылы «Қазақстан Республикасында электр энергетикасын дамыту жөніндегі 2010-2014 жылдарға арналған бағдарламаны бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы қабылданды, бағдарламаға сәйкес энергияны тиімді пайдалану, экономикалық және әлеуметтік даму, сондай-ақ қоршаған ортаны жақсарту үшін қажетті шарт болып табылады.

Жылу электр станцияларының (Қазақстан электр энергетикасы саласындағы ЖЭС үлесі 90% құрайды) негізгі құрал-жабдықтар көрсет-

кіштерінің бірі болып 1 кВт электр энергиясын өндіру үшін отын шығыны табылады.

Жаңа энергетикалық қуаттарды енгізу және жаңа жылу электр станциясының құрылышы, жабдықтар мен қолданыстағы өндірістерді кеңейту жаңғырту әлемдік ғылыми-техникалық прогресс жаңа жетістіктерін пайдалану арқылы жүзеге асырылуы тиіс.

Қазақстанның экологиялық мәселелерін шешудің және электр энергетикасын дамытудың басым бағыттарының бірі жаңартылатын энергетика ресурстарын пайдалану болып табылады. Қазақстанда жаңартылатын энергетика ресурстарының (су, жел және құн энергиясы) елеулі әлеуеті бар. Бұл бағдарлама 14 сәуір 2010 жылғы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2010-2014 жылға арналған Қазақстан Республикасын үдемелі индустриялық-инновациялық даму мемлекеттік бағдарламасын жүзеге асыру жөніндегі Қазақстан Республикасы Үкіметінің іс-шаралар жоспарын бекіту туралы қаулысы құшіне енуіне байланысты құшін жойды.

27 мамыр 2015 жылы Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысына сәйкес Қазақстан Республикасы Парламенті Мәжілісінің карауына «Қазақстан Республикасының жасыл экономикаға көшуіне бойынша кейір заңнамалық актілеріне өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасы Заңының жобасы енгізілді. Заң жобасы 4 кодекс – Жер, Су және Экологиялық кодекске, Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексіне және 6 заңға «Қазақстан Республикасындағы жергілікті мемлекеттік басқару және өзін-өзі басқару туралы», «Агроөнеркәсіптік кешенді және ауылдық аумақтарды дамытуды мемлекеттік реттеу туралы», «Мемлекеттік сатып алу туралы», «Жаңартылатын энергия көздерін пайдалануды қолдау туралы», «Жер қойнауы және жер қойнауын пайдалану туралы», «Газ және газбен жабдықтау туралы» өзгерістер мен толықтырулар енгізу жоспарланған.

Энергия үнемдеу, энергия тиімділігі мен жаңартылатын электр энергиясын дамытуға байланысты:

«Жаңартылатын энергия көздерінен электр энергиясын шартты тұтынушылар», «электр және (немесе) жылу энергиясын жеке тұтыну», «электр энергиясын таза тұтынушылар» анықтамалары нақтыланады. «Резервтік қор», «энергияның жаңартылатын көздері саласын дамытудың мақсатты көрсеткіштері», «Жаңартылатын энергия көздерін пайдалану объектілерін қосу туралы келісім» сияқты жаңа ұғымдарды енгізу.

Жаңартылатын энергия көздерін жоспарлы дамыту мен оларды орналастыру жоспарына енгізілетін жобаларды іріктеу бөлігінде уәкілдепті органның құзыретіне өзгерістер мен толықтырулар ұсынылады. Сонымен қатар, жаңартылатын энергия көздерін пайдаланатын энергия өндіруші үйымдардың күн электр станцияларын энергия сақтау құрылғылармен жабдықтау, электр энергиясын өндірудің ішкі күндік реттеуді жүзеге асыруға міндеттеу ұсынылады. Желілерге жаңартылатын энергия көздерін уақтылы байланысын қамтамасыз ету үшін жаңартылатын энергия көздерін қосуды қолдау бойынша толықтырулар енгізіледі. Таза тұтынушылар үшін ай сайынғы лимит шектеулер алып тасталынады, яғни 500-ден аспайтын кВт бір айлық лимит жеке жаңартылатын энергия қондырылары үшін тартымды емес.

Жаңартылатын энергия көздері объектілеріне байланысты Есеп-айырысу қаржы орталығының қаржылық міндеттемелерін қамтамасыз ету және Қазақстан Республикасының біртұтас электр энергетикалық жүйенің желілеріне қосылу механизмін жетілдіру мақсатында Есеп-айырысу қаржы орталығының қасынан резервтік коркуру ұсынылады.

Жаңартылатын энергия көздерін пайдалана бойынша объектілерді енгізу ынталандыру үшін тарифтерді бекітуге өзгерістер енгізіледі [4].

Осылайша, соңғы жылдары Қазақстанда энергия үнемдеудің нормативтік-құқықтық базасын жетілдіру бойынша үлкен жұмыс атқарылды, басқару жүйесін жетілдірілуде, экономика салалары бойынша энергия тиімділігін арттыру әлеуеті зерттелген, салалар бойынша мақсатты көрсеткіштер мен басым іс-шаралар жүйесі қалыптастырылды, кадр дайындау мәселелеріне назар аударылады.

Қазақстанда инвестициялық қызметті жүзеге асыру үшін қажетті нормативтік-құқықтық база жасалған. Заңнамамен инвесторлардың құқықтарын толық қорғау мен жасалған шарттардың тұрақтылығына кепілдік беріледі, сондай-ақ инвесторларға қатысты мемлекеттік органдардың жұмыстары нақты регламентtelген (капиталдың еркін қозғалысы, капиталды қайтару, пайданы пайдалану еркіндігі, жер участкесіне жеке меншік құқығы, соның ішінде шетелдік компанияларға да қатысты). Қазақстан экономикасының басым салаларында жүзеге асырылатын инвестицияларға мемлекеттік қолдау шаралары анықталған.

Жаңартылатын энергия көздерін пайдалануды қолдау саласындағы Қазақстан Республикасының қаржылық міндеттемелерін қосуды қамтамасыз ету және Қазақстан Республикасының өзге де нормативтік құқықтық актілеріне негізделеді.

Энергия тиімділігі және жаңартылатын энергия саласындағы Қазақстанның нормативтік-құқықтық базасының негізін мына заңдар күрайды:

– «Энергия үнемдеу және энергия тиімділігін арттыру туралы» 2012 жылғы 13 қаңтардағы ҚР заңы [6];

– жаңартылатын энергия көздерін пайдалану саласында Қазақстан Республикасында «Жаңартылатын энергия көздерін пайдалануды қолдау туралы» 2009 жылғы 4 шілдедегі ҚР Заңы қолданыста [5];

– атальған заңмен шешілмеген мәселелер және электр және (немесе) жылу энергиясын өндіру, беру және тұтыну кезінде туындастырылған қоғамдық қатынастар 2004 жылғы 9 шілдеде қабылданған «Электр энергетикасы туралы» Қазақстан Республикасының Заңымен реттеледі [7];

– Қазақстан Республикасының кейір заңнамалық актілеріне жаңартылатын энергия көздерін пайдалануды қолдау мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы Қазақстан Республикасының 2013 жылғы 4 шілдегі Заңы;

– сондай-ақ, жаңартылатын энергия көздерін пайдалану саласындағы мәселелер Қазақстан Республикасының Экологиялық кодексі, Қазақстан Республикасының Жер кодексі, Қазақстан Республикасының Су кодексі, Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексі, Салық және бюджетке төлеметін басқа да міндетті төлемдер туралы (Салық кодексі, Табиги монополиялар және реттелетін нарықтар туралы Қазақстан Республикасының Заңы, Аудиторлық қызмет туралы ҚР заңдарымен реттеледі).

Сонымен қатар, «Жаңартылатын энергия көздерін пайдалануды қолдау туралы» Қазақстан Республикасы Заңын жүзеге асыру шенберінде, бірқатар заңға сәйкес құқықтық актілер қабылданды:

– Жаңартылатын энергия көздерінің пайдаланылуына мониторинг жүргізу қагидалары Қазақстан Республикасы Энергетика министрінің 2015 жылғы 11 ақпандығы № 74 бұйрығымен бекітілген;

– Электр энергиясын энергия өндіруші білікті үйымдардан сатып алу қагидаларын бекіту туралы (Күшін жойған) Қазақстан Республикасының қаржылық міндеттемелерін қосуды қамтамасыз ету және Қазақстанның нормативтік құқықтық актілеріне негізделеді.

блекасы Үкіметінің 2012 жылғы 16 қаңтардағы № 70 Қаулысы. Құші жойылды – Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2014 жылғы 5 тамыздағы № 876 қаулысымен;

– Жаңартылатын энергия көздерін пайдалану объектілері өндірген электр энергиясын қаржы-есеп айырысу орталығының орталықтандырылған сатып алу және сату қағидаларын бекіту туралы (Құшін жойған) Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2014 жылғы 5 тамыздағы № 876 қаулысы. Құші жойылды – Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2015 жылғы 23 маусымдағы № 475 қаулысымен;

– Электр немесе жылу желілеріне қосылатын ең жақын нүктені айқындау және жаңартылатын энергия көздерін пайдалану объектілерін қосу қағидаларын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Энергетика министрінің 2015 жылғы 20

акпандығы № 117 бұйрығы;

– Жылумен жабдықтау мақсаттары үшін жаңартылатын энергия көздерін пайдаланау объектілерінің техникалық-экономикалық негізdemелері мен оларды салу жобаларын келісу және бекіту қағидалары Қазақстан Республикасы Энергетика министрінің 2015 жылғы 19 наурыздағы № 223 бұйрығымен бекітілген.

Жаңартылатын және баламалы энергия көздерін пайдалану және болашақта энергия тиімділігі басым бағыттары мен іске асыру әр елдің ұлттық бағдарламаларында белгіленген.

Қазіргі уақытта, біздің экономикамызда энергия үнемдеу саласы жоғарғы инновациялық әлеуетімен сипатталады. Энергия тиімділігін арттыру үшін мемлекет тараапынан айтартылғтай күш жұмысалуына қарамастан саланың даму қарқыны жеткіліксіз.

Әдебиеттер

1 «Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты Қазақстан Республикасының Президенті – Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы, Астана қ., 2012 жылғы 14 желтоқсан // www.akorda.kz.

2 Mishin Dmitrij Viktorovich. Совершенствование механизма внедрения инновационных энергосберегающих технологий в бюджетной сфере: автореф. канд...экон... наук. – М., 2012. – 25 с.

3 Энергия үнемдеу туралы (Құшін жойған) Қазақстан Республикасының 1997 жылғы 25 желтоқсандағы № 210 Заны. Құші жойылды – Қазақстан Республикасының 2012 жылғы 13 қаңтардағы № 541-IV Занымен // Қазақстан Республикасының Парламент жаршысы, 1997. – № 24. – 343 құжат.

4 Trofimov G.G. Projekt Evropejskoj Ekonomicheskoy Komissii OON «Analiz razvitiya i rasprostraneniya peredovyh tehnologij peredovych technologij v oblasti jenergoeffektivnosti i vozobnovlyemoy energetiki v ramkah proekta «Global'naja jenergoeffektivnost' 21» dla stran Central'noj Azii». –Almaty, 2012. – S.10.

5 Жаңартылатын энергия көздерін пайдалануды қолдау туралы» Қазақстан Республикасының 4 шілде 2009 жылғы Заны // Қазақстан Республикасы Парламентінің Жаршысы. – № 13-14. – 61-құжат.

6 Энергия үнемдеу және энергия тиімділігін арттыру туралы» Қазақстан Республикасының 2012 жылғы 13 қаңтардағы Заны // Егemen Қазақстан, 2012 жылғы 26 қаңтардағы. – № 37-38 (27110).

7 Электр энергетикасы туралы Қазақстан Республикасының 2004 жылғы 9 шілдедегі Заны // Қазақстан Республикасы Парламентінің Жаршысы, 2004 ж. – № 17. – 102-құжат.

References

1 «Kazakhstan-2050» Strategijasy kalyptasqan memlekettiq zhanqa sajası baryty Kazakhstan Respublikasynyң Prezidenti – Elbası N.Ә. Nazarbaevtyң Kazakstan halkyna Zholdauy, Astana қ., 2012 zhylfy 14 zheltoksan // www.akorda.kz.

2 Mishin Dmitrij Viktorovich. Covershenstvovanie mehanizma vnedrenija innovacionnyh jenergosberegajushhih tehnologij v budzhetnoj sfere: avtoref. kand...jecon... nauk. – M., 2012. – 25 s.

3 Jenergija y nemdeu turaly (Kyshin zhoyfan) Kazakhstan Respublikasynyң 1997 zhylfy 25 zheltoksanady № 210 Zanu. Kyshi zhoyldy – Kazakhstan Respublikasynyң 2012 zhylfy 13 qantardaғy № 541-IV Zanumen // Kazakhstan Respublikasyny Parlament zharsyly, 1997. – № 24. – 343 құжhat.

4 Trofimov G.G. Projekt Evropejskoj Jekonomicheskoj Komissii OON «Analiz razvitiya i rasprostraneniya peredovyh tehnologij v oblasti jenergoeffektivnosti i vozobnovlyemoy energetiki v ramkah proekta «Global'naja jenergoeffektivnost' 21» dlja stran Central'noj Azii». –Almaty, 2012. – S.10.

5 Zhaqartylatyn jenergija kəzderin pajdalanudy қoldau turaly» Kazakhstan Respublikasyny 4 shilde 2009 zhylfy Zanu // Kazakhstan Respublikasy Parlamentiniң Zharshysy. – № 13-14. – 61-құжhat.

6 Jenergija y nemdeu zhene jenergija tiimdiligin artyry turaly» Kazakhstan Respublikasyny 2012 zhylfy 13 qantardaғy Zanu // Egemen Kazakhstan, 2012 zhylfy 26 qantardaғy. – № 37-38 (27110).

7 Jelektr jenergetikasy turaly Kazakhstan Respublikasyny 2004 zhylfy 9 shildedegi Zanu // Kazakhstan Respublikasy Parlamentiniң Zharshysy, 2004 zh. – № 17. – 102-құжhat.

Баимбетов Н.С.

**Субъекты
внешнеэкономической
деятельности в Республике
Казахстан**

Baimbetov N.S.

**Subjects of foreign economic
activity in the Republic of
Kazakhstan**

Баимбетов Н.С.

**Қазақстан Республикасындағы
сыртқы экономикалық
қызметтің субъектілері**

В данной статье автор исследует некоторые аспекты правового статуса субъектов внешнеэкономической деятельности. Отмечается немаловажная роль государства в регулировании внешнеэкономической деятельности. Автором рассмотрены методы и формы государственного регулирования ВЭД.

Ключевые слова: внешнеэкономическая деятельность, субъекты ВЭД, методы и формы государственного регулирования.

In this article the author investigates some aspects of legal status of subjects of foreign economic activity. Noted important state role in regulation of foreign economic activity. The author methods and forms of state regulation of foreign trade activities considered.

Key words: foreign economic activity, subjects of foreign trade activities, methods and forms of state regulation.

Автор ұсынылған мақалада сыртқы экономикалық қызметтің субъектілерінің кейбір аспектілерінің мәселелерін зерттейді. Мемлекеттің сыртқы экономикалық қызметтің реттеу кезіндегі басты ролі көрсетілген. Автор сыртқы экономикалық қызметтің реттейтін мемлекеттік әдістер мен нысандарды қарастырған.

Түйін сөздер: сыртқы экономикалық қызмет, сыртқы экономикалық қызметтің субъектілері, мемлекеттік әдістер мен нысандар.

**СУБЪЕКТЫ
ВНЕШНЕЭКОНОМИ-
ЧЕСКОЙ
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
В РЕСПУБЛИКЕ
КАЗАХСТАН**

Главная стратегическая задача внешнеэкономической политики любой страны состоит в обеспечении благоприятных условий в сфере внешнеэкономической деятельности. В Стратегическом плане развития Республики Казахстан до 2020 года отмечается, что долгосрочными приоритетами внешней политики Казахстана являются: формирование и поддержание благоприятной внешней среды для развития страны и обеспечения ее конкурентоспособности в современном мире; защита суверенитета и территориальной целостности Республики Казахстан; защита прав, интересов граждан и юридических лиц Казахстана за рубежом; формирование позитивного имиджа и восприятия Республики Казахстан в мире как демократического правового государства с современной рыночной экономикой, стабильной политической системой, открытым и толерантным обществом; защита экономических интересов страны на международной арене; активное участие в международных организациях и форумах по обеспечению мира и безопасности [1]. Внешнеполитический курс Казахстана основывается на pragматичной и сбалансированной внешней политике, нацеленной на обеспечение национальных интересов, повышении международного авторитета страны и укреплении национальной, региональной и глобальной безопасности и развития внешнеэкономической деятельности. Под внешнеэкономической деятельностью понимается, в первую очередь, предпринимательская деятельность, связанная с перемещением через таможенную границу товаров (продукции) и капитала (финансовых средств), а также оказание услуг и выполнение работ на территории иностранного государства. Внешнеэкономическая деятельность включает в себя внешнеторговую, инвестиционную деятельность, валютные операции и др. и подпадает под правовое регулирование (управление) государством [2, с. 4].

Субъектами внешнеэкономической деятельности являются государственные органы, осуществляющие ее регулирование, международные организации, а также субъекты, которые ведут такую деятельность (физические и юридические лица).

Государственное регулирование внешнеэкономической деятельности в Республике Казахстан осуществляют: Президент РК, Правительство РК, Министерство национальной

экономики, Министерство по инвестициям и развитию, Министерство финансов, Министерство РК по делам экономической интеграции, Национальный банк РК и иные органы.

Государство, осуществляя принятые на себя на межгосударственном уровне обязательства, выступает как субъект властно-организационной, управленческой деятельности по отношению ко всем подвластным ему организациям и лицам, формирует особый правовой режим внешнеэкономической деятельности. Именно регулирование как нормативное определение поведения субъектов хозяйствования является в настоящее время главным способом руководящей деятельности государства в области экономики, в том числе и внешней.

К примеру, формами и методами государственного регулирования торговой деятельности являются: 1) определение порядка осуществления торговой деятельности; 2) определение условий перемещения товаров через таможенную границу таможенного союза, совпадающую с Государственной границей Республики Казахстан; 2-1) определение условий перемещения товаров при осуществлении взаимной торговли государствами-членами Евразийского экономического союза; 3) стимулирование развития торговой деятельности; 4) государственный контроль и надзор в области торговой деятельности; 5) сертификация.

Методами государственного регулирования торговой деятельности являются: 1) таможенно-тарифное регулирование внешнеторговой деятельности; 2) нетарифное регулирование внешнеторговой деятельности; 3) приостановление продажи и (или) запрет на продажу товаров в порядке, установленном законодательством Республики Казахстан; 4) применение специальных защитных, антидемпинговых и компенсационных мер; 5) участие в международных экономических санкциях [3].

Хотелось бы подчеркнуть, что субъектами внешнеэкономической деятельности выступают и международные организации. В мире существует множество союзов и организаций со статусом международных, региональных, отраслевых, которые заняты разработкой, совершенствованием торговых процедур, правил, типовых документов, а также осуществляют контроль за соблюдением установленного порядка и согласованных совместных обязательств и требований. Помимо международных организаций, регулирование торговых отношений осуществляется на двустороннем межгосударственном

уровне, путем заключения межправительственных соглашений и протоколов.

Одной из наиболее авторитетных и представительных международных организаций такого рода является Всемирная торговая организация, функционирующая с 1 января 1995 г. и выступающая правопреемницей действовавшего с 1948 г. Генерального соглашения по тарифам и торговле (ГАТТ).

Целью ВТО является проведение политики, направленной на максимальную либерализацию внешней торговли. Правилами ВТО регулируется свыше 90% объема мировой торговли, а основа ее позиции – это режим наибольшего благоприятствования в торговле. Стремление к свободной торговле, освобожденной от высоких таможенных барьеров и администрирования порядка передвижения товаров через национальные границы, связано с тем, что мировое хозяйство, основанное на принципе режима наибольшего благоприятствования в торговле, может стать более эффективным с точки зрения рационализации размещения ресурсов и достижения более высокого уровня материального благосостояния. Реализация принципа сравнительных издержек приведет к тому, что каждая страна должна будет ориентироваться в своей специализации на те товары, издержки производства которых относительно ниже издержек в других странах, обменивая их на товары, издержки производства которых выше относительно других стран. При условии, что каждая страна будет придерживаться этого принципа, мировое сообщество сможет в полной мере использовать преимущества международной специализации, получая больший реальный доход за счет рационального использования мировых ресурсов.

Участники ВТО, такие как США, ЕС, Россия, КНР, Индия, Япония и Южная Корея, являющиеся основными торговыми партнерами Казахстана, положительно оценили значительные реформы, проведенные Казахстаном в целях приведения своего законодательства в соответствие с нормами ВТО. Были внесены изменения в более чем 50 законов, включая законодательство в сферах валютного регулирования; ценообразования и развития конкуренции; бюджетно-налоговой политики; таможенного регулирования; лицензирования импорта; применения мер безопасности продукции, включая техническое регулирование и санитарные, ветеринарные меры; а также меры защиты прав интеллектуальной собственности.

Сложность заключается в переговорах по корректировке тарифов из-за членства Казахстана в ЕАЭС (Армения, Кыргызстан, Белоруссия, Казахстан и Россия). Данная корректировка тарифов предусматривает устранение расхождений между двусторонними соглашениями о доступе к рынкам между Казахстаном и членами ВТО, перечнем обязательств России и единными таможенными тарифами, принятыми в ЕАЭС. Данные расхождения являлись основным барьером для завершения переговоров о доступе на рынок Казахстана.

Казахстан обязуется согласовать законодательство с Протоколом вступления в ВТО и принять обязательства по обеспечению равноправного доступа по 10 секторам услуг (в том числе по 116 из 155 подсекторов) для иностранных инвесторов, предусмотренных классификацией ВТО. Соглашение по ВТО будет признано действительным по всему Казахстану, включая регионы, вовлеченные в приграничную торговлю, специальные экономические зоны (СЭЗ) и иные зоны, в которых могут быть установлены особые режимы в отношении тарифов, налогов и регулирования. Компании с государственным участием, занимающиеся коммерческой деятельностью, также будут осуществлять свою деятельность в соответствии с требованиями ВТО. Казахстаном будет применяться Генеральная система тарифных преференций для развивающихся и наименее развитых стран. Принятые изменения затрагивают денежно-кредитную, налогово-бюджетную и экономическую политики, а также механизмы по их выработке и осуществлению; политику в области торговли товарами, режима интеллектуальной собственности, связанного с торговлей; политику, влияющую на торговлю услугами; и транспарентность торговых соглашений.

После почти 20 лет переговоров Казахстан становится полноправным членом ВТО. После ратификации протокола о присоединении Казахстан становится 162 официальным членом Всемирной торговой организации (ВТО) [4].

Непосредственными участниками внешнеэкономической деятельности являются хозяйствующие субъекты: казахстанские и иностранные физические и юридические лица, имеющие право осуществлять предпринимательскую, и в том числе внешнеэкономическую деятельность.

В казахстанском законодательстве субъекты ВЭД могут иметь различные названия: иностранные лица, казахстанские лица, резиденты

и нерезиденты, участники внешнеэкономической и иной деятельности.

С.П. Мороз отмечает, что основным субъектом внешнеэкономической деятельности является юридическое лицо. Юридические лица как субъекты внешнеэкономической деятельности могут быть разделены на две большие группы: 1) юридические лица РК; и 2) иностранные юридические лица. В свою очередь юридические лица РК в качестве субъектов внешнеэкономической деятельности могут быть подразделены еще на две группы: 1) юридические лица РК без участия иностранного капитала, в которых вся доля участия или весь пакет акций принадлежит гражданам РК, юридическим лицам РК и государству (Республике Казахстан), и 2) юридические лица с иностранным участием. В целом, согласно действующему законодательству юридические лица, созданные только казахстанскими учредителями, и юридические лица, созданные иностранными учредителями самостоятельно или совместно с казахстанскими учредителями, являются казахстанскими юридическими лицами или юридическими лицами РК (так как после регистрации все они приобретают правовой статус казахстанского юридического лица). Юридические лица РК могут быть предприятиями, полностью принадлежащими казахстанскому учредителю и предприятиями с иностранным участием. Среди последних различают: предприятия, в которых весь уставный капитал образован иностранными учредителями, и предприятия, в которых уставный капитал образован иностранными, и казахстанскими учредителями (совместные предприятия). Главное, чтобы они были образованы (созданы) в РК и по законодательству РК. Иностранными организациями по законодательству РК признаются юридические лица (компании, фирмы, организации и т.п.), созданные в соответствии с законодательством соответствующего иностранного государства за пределами РК [5]. Следует подчеркнуть, что среди юридических лиц внешнеэкономическую деятельность осуществляют чаще всего именно негосударственные коммерческие организации. В соответствии с п. 2 ст. 50 Предпринимательского кодекса РК организационно-правовыми формами негосударственных коммерческих юридических лиц могут быть только хозяйственное товарищество, акционерное общество и производственный кооператив [6].

Как отмечает М.К. Сулейменов, внешнеэкономическая деятельность есть не что иное, как

предпринимательская деятельность во внешнеэкономической сфере. В п. 1 ст. 23 Предпринимательского кодекса РК говорится о том, что субъектами предпринимательства являются граждане, оралманы и негосударственные коммерческие юридические лица, осуществляющие предпринимательскую деятельность (субъекты частного предпринимательства), государственные предприятия (субъекты государственного предпринимательства) [6]. В пункте 17-1 ст. 1 Закона РК «О регулировании торговой деятельности» говорится, что участники внешнеторговой деятельности – физические лица, зарегистрированные в качестве индивидуальных предпринимателей в соответствии с законодательством Республики Казахстан, и юридические лица, созданные в соответствии с законодательством Республики Казахстан [3].

Рассмотрим внешнеэкономическую деятельность физических лиц. К физическим лицам относятся граждане РК, лица без гражданства и иностранные граждане. Хотелось бы подчеркнуть, что физическое лицо, являющееся субъектом предпринимательства, регистрируется в качестве индивидуального предпринимателя в порядке, предусмотренном Предпринимательским кодексом РК.

Индивидуальным предпринимательством является самостоятельная, инициативная деятельность граждан Республики Казахстан, оралманов, направленная на получение чистого дохода, основанная на собственности самих физических лиц и осуществляемая от имени физических лиц, за их риск и под их имущественную ответственность. Иным физическим лицам запрещается осуществлять индивидуальное предпринимательство. Индивидуальное предпринимательство осуществляется в виде личного или совместного предпринимательства. Личное предпринимательство может осуществляться с использованием формы фермерского хозяйства. Государственная регистрация физических лиц, осуществляющих частное предпринимательство без образования юридического лица, заключается в постановке на учет в качестве индивидуального предпринимателя в органе государственных доходов по месту нахождения, заявленному при государственной регистрации в качестве индивидуального предпринимателя. Обязательной государственной регистрации подлежат индивидуальные предприниматели, которые отвечают одному из следующих условий: 1) используют труд наемных работников на постоянной основе; 2) имеют от частного

предпринимательства совокупный годовой доход, исчисленный в соответствии с налоговым законодательством Республики Казахстан, в размере, превышающем не облагаемый налогом размер совокупного годового дохода, установленный для физических лиц законами Республики Казахстан [6].

Для государственной регистрации в качестве индивидуального предпринимателя физическое лицо представляет непосредственно в орган государственных доходов или через Государственную корпорацию «Правительство для граждан»:

1) налоговое заявление по форме, утвержденной уполномоченным органом, осуществляющим руководство в сфере обеспечения поступлений налогов и других обязательных платежей в бюджет;

2) документ, подтверждающий место нахождения индивидуального предпринимателя.

Орган государственных доходов в течение одного рабочего дня с момента представления физическим лицом указанных документов производит государственную регистрацию индивидуального предпринимателя (совместного индивидуального предпринимательства) либо отказывает в такой регистрации [6].

В зависимости от среднегодовой численности работников и среднегодового дохода субъекты предпринимательства относятся к следующим категориям: субъекты малого предпринимательства, в том числе субъекты микропредпринимательства; субъекты среднего предпринимательства; субъекты крупного предпринимательства.

Субъектами малого предпринимательства являются индивидуальные предприниматели без образования юридического лица и юридические лица, осуществляющие предпринимательство, со среднегодовой численностью работников не более ста человек и среднегодовым доходом не свыше трехсоттысячекратного месячного расчетного показателя, установленного законом о республиканском бюджете и действующего на 1 января соответствующего финансового года.

Субъектами микропредпринимательства являются субъекты малого предпринимательства, осуществляющие частное предпринимательство, со среднегодовой численностью работников не более пятнадцати человек или среднегодовым доходом не свыше тридцатитысячекратного месячного расчетного показателя.

Субъектами среднего предпринимательства являются индивидуальные предприниматели и юридические лица, осуществляющие предп-

ринимательство, не относящиеся к субъектам малого и крупного предпринимательства.

Субъектами крупного предпринимательства являются индивидуальные предприниматели и юридические лица, осуществляющие предпринимательство и отвечающие одному или двум из следующих критериев: среднегодовая численность работников более двухсот пятидеся-

ти человек и (или) среднегодовой доход свыше трехмиллионнократного месячного расчетного показателя.

С учетом изменений и дополнений, которые были внесены в законодательство, регулирующее деятельность во внешнеэкономической сфере, был рассмотрен правовой статус субъектов ВЭД.

Литература

- 1 Указ Президента Республики Казахстан от 1 февраля 2010 года № 922 «О Стратегическом плане развития Республики Казахстан до 2020 года» //Информационная система «ПАРАГРАФ», 2016.
- 2 Алибеков С.Т. Правовое регулирование ВЭД: Учебно-практическое пособие. – Алматы: «Юридическая литература», 2007. – 176 с.
- 3 Закон Республики Казахстан от 12 апреля 2004 года № 544 «О регулировании торговой деятельности» //Информационная система «ПАРАГРАФ», 2016.
- 4 Закон Республики Казахстан от 12 октября 2015 года № 356-В «О ратификации Протокола о присоединении Республики Казахстан к Марракешскому соглашению об учреждении Всемирной торговой организации от 15 апреля 1994 года» //Информационная система «ПАРАГРАФ», 2016.
- 5 Мороз С.П. Предпринимательское (хозяйственное) право. – Алматы: «Бастау», 2010.
- 6 Предпринимательский кодекс Республики Казахстан от 29 октября 2015 года № 375-В ЗРК//Информационная система «ПАРАГРАФ», 2016.

References

- 1 Ukaz Prezidenta Respubliki Kazahstan ot 1 fevralja 2010 goda № 922 «O Strategicheskem plane razvitiya Respublikи Kazahstan do 2020 goda» //Informacionnaja sistema «PARAGRAF», 2016.
- 2 Alibekov S.T. Pravovoe regulirovanie VJeD: Uchebno-prakticheskoe posobie. – Almaty: «Juridicheskaja literatura», 2007. – 176 s.
- 3 Zakon Respublikи Kazahstan ot 12 aprelja 2004 goda № 544 «O regulirovaniyu torgovoj dejatel'nosti» //Informacionnaja sistema «PARAGRAF», 2016.
- 4 Zakon Respublikи Kazahstan ot 12 oktjabrja 2015 goda № 356-V «O ratifikacii Protokola o prisoedinenii Respublikи Kazahstan k Marrakeshskomu soglasheniju ob uchrezhdenii Vsemirnoj torgovoj organizacii ot 15 aprelja 1994 goda» //Informacionnaja sistema «PARAGRAF», 2016.
- 5 Moroz S.P. Predprinimatel'skoe (hozjajstvennoe) pravo. – Almaty: «Bastau», 2010.
- 6 Predprinimatel'skij kodeks Respublikи Kazahstan ot 29 oktjabrja 2015 goda № 375-V ZRK//Informacionnaja sistema «PARAGRAF», 2016.

Yessekeyeva A.A.

Some of the legal regulation of land relations in the Republic of Kazakhstan

Land Law of Kazakhstan – one of the fastest growing areas of law. Trends, the dynamics of land legislation reflect the legal and political will, conceptual approaches of power on the land issue and, ultimately, are the legal expression of objective processes in the land sector. Conceptual foundations of modern land – legal policy defined by the Constitution of the Republic of Kazakhstan dated August 30, 1995, based on scientific analysis of legislation the author reveals the specific features of the legislative provision of land law in modern Kazakhstan.

From the standpoint of the stability of society, sustained and sustainable development of the land issue is not only socio-economic but also a special political significance. On this basis, providing quality and effective legal regulation remains quite urgent task of jurisprudence and legal policy. Land law has always occupied a special place in the legal system, but in the context of increasing the scale of economic turnover of land, involving land and land rights in the sphere of the market, its socio – regulatory value increases.

Key words: land, land law, land law, land management, legal regulation.

Есекеева А.А.

Қазақстан Республикасындағы жер қатынастарын құқықтық реттеудің кейбір мәселелері

ҚР жер құқығы – динамикалық құқық саласы дамуының тараған бір түрі. Жер мәселелері бойынша тұжырымдамалық тұрғыдан жер заңнамаларының даму динамикасы, тенденциялары саяси-құқықтық еркіндікті бейнелейді, қорытындысында жер саласында объективті процестердің заңды маңыздылығына мән беріледі. 1995 жылғы 30 тамыздағы Қазақстан Республикасы Конституциясында қазіргі жер-құқықтық саяси тұжырымдамалық негізі айқындалған. Жер мәселелерін дамытудың үдемелігі мен тұрақтылығы, тек қана әлеуметтік-экономикалық, ғана емес, бірақ қоғамдағы тұрақтылықты қамтамасыз ету тұрғысынан саяси мәні ерекше. Яғни, бұл дегеніміз құқықтық реттеудің тиімділігі мен сапалылығын қамтамасыз етудегі құқықтық саясат пен құқықтық ғылымның өзекті міндеттерінің, ауқымдылығы болып қала береді. Құқық жүйесінде жер құқығы өрдайым ерекше орын алады, бірақ жердің шаруашылық айналымы көлемін күшешуі шартында, нарық саласында жерге құқық, пен жерді игеру, оның әлеуметтік-реттеуші мәні өсуде.

Тұйін сөздер: жер, жер құқығы, жер заңнамалары, шаруашылық, жер, құқықтық реттеу.

Есекеева А.А.

Некоторые вопросы правового регулирования земельных отношений в Республике Казахстан

Земельное право РК – одна из наиболее динамично развивающихся отраслей права. Тенденции, динамика развития земельного законодательства отражают политico-правовую волю, концептуальные подходы власти по земельному вопросу и, в конечном итоге, выступают юридическим выражением объективных процессов в земельной сфере. Концептуальные основы современной земельно-правовой политики определены Конституцией РК от 30 августа 1995 г. На основе научного анализа законодательных актов автор выявляет специфические черты законодательного обеспечения земельного права в современном Казахстане.

С позиций обеспечения стабильности в обществе, поступательного и устойчивого развития земельный вопрос имеет не только социально-экономическое, но и особое политическое значение. Исходя из этого, обеспечение качественного и эффективного правового регулирования продолжает оставаться достаточно актуальной задачей правовой науки и правовой политики. Земельное право всегда занимало особое место в системе права, но в условиях усиления масштабов хозяйственного оборота земель, вовлечения земель и земельных прав в сферу рынка, его социально-регулятивное значение возрастает.

Ключевые слова: земля, земельное право, земельное законодательство, земельное хозяйство, правовое регулирование.

SOME OF THE LEGAL REGULATION OF LAND RELATIONS IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Desirable and undesirable degree of state intervention in the economy of the country has long been a subject of lively debate almost in all countries of the world. In the USSR, the conflict of opinion on this subject was largely an abstract exercise. Under the domination of the Soviet Union in a planned economy, the state's monopoly on the land and on all means of production and in the conditions of the ban private enterprise market economy in general and the market turns to the land in particular, was not only encouraged, but in most cases were directly illegal.

From the standpoint of stability in society, progressive and sustainable development of the land issue has not only economic and social, but also has a special political significance. On this basis, providing quality and effective legal regulation remains quite urgent task of legal science and legal policy. Land law has always occupied a special place in the legal system, but in the context of increasing the scale of the economic turnover of land, involving land and land rights in the sphere of the market, its socio – regulatory value increases [1].

The land legislation of Kazakhstan is developing quite dynamically. The reforms in the economy, the transition to a new system of property relations, the changes in land turnover led to a need for a substantial upgrade of the entire system of land legislation. During the years of independence have been taken –land law of Kazakhstan dated November 16, 1990. Decree «On Land» of 22 December 1995. Law «On Land» dated January 24, 2001., land law of 20 June 2003. [1, s.72-84]. The land legislation of the Republic of Kazakhstan in its development passed four stages. The basis of division into stages is the main focus of functional target of legal acts on the key issues of land reform. The first stage (1990-1993.) is characterized by the design of the political and legal foundations of a new land system based on LL RK Kazakhstan dated 16 November 1990 and the Presidential Decree. In the second phase (1993-1995 gg.), special presidential decree lays the beginning of market regulatory framework of land reforms: fixed the principles of sustainability and market turnover of land use rights, the legal framework of transition to non-government commodity agricultural production on market principles. The third stage is connected with the Constitution of the Republic of Kazakhstan from August 30,

1995 and the Decree «On Land» dated December 22, 1995 is a turning largely dominant in the legal foundations of the market land relations. The fourth stage, the adoption of the Law «On Land» dated January 24, 2001, unfortunately, has begun the process of departing from a number of market and social principles to the land and the legal regulation [2].

Modern, fifth stage dates back to the adoption of Lan Law from 20 June 2003. Land code contains fundamental innovations with respect to a number of institutions of the land law. First of all, highlighted the changes related to the introduction of private ownership of agricultural land, with the establishment of new legal parameters of the acquisition, ownership, use and disposal of agricultural land. Go to the market, the need for the involvement of land into circulation led to the need to consolidate the regulatory system of property rights on the land. Real rights on land expresses the property aspects of land relations, including various legal ways of implementing ownership, implementation and the impact of owning the land. Despite the absence of previous land law term «property right» in certain types of property rights, as a land easement in the form of livestock paths of temporary (seasonal) use, land use rights, land tenure rights of citizens, farms were known to the legislation from the Soviet era [3].

This basic legal act does not eliminate the deficiencies, retreats, and in some aspects, on the contrary, deteriorated further legal regulation of the previous settings. But overall, if you generalize the results of the formation and development of land laws, it can be argued that the right to set up his rod towards the legal basis of market land relations. It is possible to talk about the reception (or repetition due to the similarities of socio-economic conditions and prerequisites of reforms) in the Kazakh land and agrarian law of the main approaches and positions of the East European doctrine of legal support of land reform.

It should highlight the procedural aspect of the implementation of land rights. That is a key factor in the development of land relations, ensuring its social orientation. Meanwhile, the process of acquiring land rights is facing serious shortcomings, from the stage of consideration of accounting and entities on the allocation of land plots: the abandonment of appeals and petitions without consideration; violation of terms of consideration, the mandatory registration of applications. The justice of the subjects of land relations formed prejudice on the corrupt nature of land relations. So often actors in the implementation

of their land rights are adjusting their actions on the basis of the presumption of corruption land management, administrative actions. This in itself creates a favorable background set forth for offenses of corruption in the land sector. If we talk about the administrative aspect, the main contradiction in the system of state regulation of land relations is that the inevitable specialization of management is not accompanied by giving them the appropriate powers and clear separation of functions. It does not provide a functional balance between the structures of the management system, based on the goals, objectives, nature of the interacting structures. It not fully implemented the principle of independence of the control – supervisory functions from the executive body.

Outlined the legal situation increases the likelihood of corruption in the process of disposal and privatization of agricultural land fund. Under the guise of protection and realization of the public interest may be inconsistency in ensuring the full scope of the rights and interests of the owner of property (land user). Here found socially unjust, and so methodologically flawed regulatory structure «to ensure the public interest by the infringement of private interest.» It forgets that any public interest, ultimately serves the epitome of private interest. The law is viewed lack of consistency to the principles of private property. LL, on the one hand, greatly expanded the boundaries of private property rights, on the other hand – significantly weakened guarantee its effective functioning and protection. «Truncated» construction of private property rights dilutes the essence of the property – the possibility of disposal of the object of ownership. It is inconsistent with the right to fair compensation [4].

Consistent application of market mechanisms, except for the limitations of social orientation, should be defined as the structural foundations of creation, change and termination of the right of private property and private land.

The framework of legal regulation of the land and must be based on the methodological problems of finding and fixing the conceptual and theoretical law and legal methods of interaction models of legal regulation. On the basis of the general laws of legal mediation of market relations is acceptable, the following approach: a method of a private regulation in the sphere of land relations should be present to the extent that it does not infringe on the fundamentals of land system, the public interest subjects of land relations; method of public regulation may mediate land relations to the extent that it does not violate the essence of a private mediation of land relations, its

market, property orientation. The modalities for the conversion of the legal possibilities a reality right [5].

At the present stage of development of land laws have neither the one nor the other. The current land legislation avoids consistent application of a private method of regulation. At the same time there is a full and public regulation. Many contradictions and reasons leading to decrease in the social, regulatory effectiveness of the land legislation, connected with this issue unresolved.

State regulation of land relations – a system of measures aimed at ensuring the efficient and effective use of land, its protection, reproduction and improvement of soil fertility, preservation and creation of people-friendly environment, to protect the rights of ownership, possession and use of land by carrying out a complex of organizational, legal, economic measures.

With the development and changes in land relations functions of the state also does not stand still – evolving, changing and improving. For example, some of the features appear as a completely new, some may fall away, from the third can identify a number of new features, and so on. State in the exercise of its activities appeals of functions, using both individual and collectively, but at the present stage the question of the amount (volume) of the functions is not so important as the question of the classification of the last ones [6].

In Kazakhstan it is difficult to determine which bodies perform general, special and other functions in economic, legal, organizational ensuring the protection and rational use of land, payment for the land. We are guided by the traditional system, the corresponding theory and the spirit of national legal authorities. This legislative, executive and judicial bodies. The 1993 Constitution was first adopted the division of state power into legislative, executive and judicial branches, as one of the foundations of the constitutional system. To date, adoption of the law of constitutional norms was getting rid of the organization of the totalitarian state, built on the basis of the unity of the party and class ideology. On the other hand, the separation of powers is objectively justified by public regulation of socialist social relations. In Kazakhstan, the separation of powers is not simply the separation of powers of state bodies. Each branch of the government in the industry has a high state leadership and independence [7].

In our opinion, ordering state agencies and their functions is the guarantor and the guarantee of successful development among them land and legal relations. Letus consider these features.

The first place is occupied by the legislative bodies, which play an important role in the state-legal mechanism of the system.

The adoption of the Land Code of the Republic of Kazakhstan marked the stabilization of the legal framework of land relations, has opened a new stage of land reform on the basis of state and private ownership of land. The presence in the Land Code of the whole system of norms that perpetuate the social function of land ownership, shows the potential of the new codified act on transformation of land relations, without the costs of a social nature.

Also, the President of the Republic of Kazakhstan NursultanNazarbayev in his message to the Nation «Improving the well-being of citizens of Kazakhstan – the main goal of state policy» set the strategic goal of entering our country in the top fifty most competitive countries of the world, social modernization and innovative development of the economy, the growth of the welfare of all citizens countries.

However, we can agree with A.H. Hadzhiev's opinion, who emphasizes the lack of authority of the Agency for the implementation of its functions to implement the land policy. The powers curtailed in favor of the local executive bodies. This assures a comparative analysis of the norms of item 14 of LC, the Regulation of the Agency of 14 January 2005, on the one hand, and item 14-1, 16 LL – other.

Also, the lack of a unified inventory, which includes land and property records, creates certain difficulties in the formation of a unified state information resources for the projects of land-property complex, creating an environment of introducing a single tax on real estate and simplifying the procedure of state registration of real estate [8].

At the moment there are no legal acts regulating the planning and organization of the territory, the development of which would contribute to the rational use and protection of land resources potential and allow to streamline the implementation of land transactions (purchase and sale, lease, mortgage, and so on.) That respectively, would improve the level of state regulation of the land market.

At the same time for the scan points to the poor state of work on the monitoring of land in the country. Geographically-zonal network of stationary observation points are not fully established, and does not cover all types of soil. The observations are carried out regularly, violated the requirements for the frequency of observations are not always carried out the entire complex of necessary work. Virtually

no maintenance monitoring of natural fodder lands of the country.

Without a unified system of monitoring of land appeared information about the status of land obtained in the conduct of monitoring by other agencies, particularly the Ministry of Agriculture of the Republic of Kazakhstan and the Ministry of Environment of the Republic of Kazakhstan.

In addition, in accordance with environmental legislation in the country carried out production monitoring land. This kind of monitoring is carried out by legal entities – of natural resources, that the findings are not submitted to the Agency for the maintenance of a single land monitoring.

Provide a scientific basis of the principles, objectives, structure and content of the legal, fiscal and multipurpose cadastre were provided in the concept of the development of scientific and methodological foundations of the monitoring and management of land resources, but the Agency in accordance with the legislation is not approved and not coordinated with other relevant government bodies.

The lack of a unified inventory, which includes land and property records, makes it difficult to form a unified state information resource for the projects of land-property complex.

Improving the quality of the level of state regulation of the land market to a large extent depends on the establishment of all kinds of payments for the land depending on its cadastral value, which should ensure the optimization of tax and rent, to improve and simplify the system of mortgage operations and improve the effectiveness of state regulation of the land.

To sum up, it should be noted that the current land legislation has tended to repel the specificity of land relations. Land – is not only real estate, but also an important natural resource that must be used with great caution, which makes both possible limitations of land turnover and its subordination to certain rules, and the establishment of stringent rules governing the use of this type of property [9].

The terms of the state bodies, which are the subjects of management relations in the land sector is not limited to the above authorities. You can agree with A.H.Hadzhiev's: «In a broad sense, the subjects of management of land relations are the all organs of the state, vested with legislative, executive and administrative, supervisory, regulatory and enforcement powers. The extent and forms of their participation in the management of land fund vary significantly, directly depend on the nature and the specific aspects of the regulation of land relations».

Литература

- 1 Земельный Кодекс Республики Казахстан от 20 июня 2003 г. с изм. и дополнениями // Казахстанская правда. – 2003. – 26 июня.
- 2 Ильясова К.М. Система вещных прав на земельные участки в Казахстане: проблемы совершенствования законодательства // Право и государство. – 2004. – №2/2. – С. 59 – 63.
- 3 Стамкулов А.С., Стамкулова Г.А. Земельное право Республики Казахстан. – Алматы, 2004. – 403 с.
- 4 Хаджиев А.Х., Рахметов Е.Ш. Понятие и сущность объекта земельных правоотношений // Аграрное и земельное право. – 2005. – № 9. – С. 80-86.
- 5 Стамкулов А.С., Стамкулова Г.А. Земельное право Республики Казахстан. – Алматы, 2004. – 403 с.
- 6 Хаджиев А.Х. Организационно правовые проблемы обеспечения эффективности оборота земель в Республике Казахстан // Вестник КазНУ. – Алматы: Қазақ университеті, 2008.
- 7 Хаджиев А.Х. Земельное право РК. – Алматы: Юрист, 2002. – 376 с.
- 8 Тулеубаева Г.Ж. Зонирование земель как функция управления земельным фондом (сравнительно-правовой анализ отечественного и зарубежного законодательства) // Вестник КазНУ. – Алматы, 2009
- 9 Алтынбеккызы А. Теоретические основы вещных прав на землю // Вестник КазНУ. – Алматы, 2013.

References

- 1 Zemel'nyj Kodeks Respubliki Kazahstan ot 20 iyunja 2003 g. s izm. i dopolnenijami // Kazahstanskaja pravda. – 2003. – 26 iyunja.
- 2 Il'jasova K.M. Sistema veshhnnyh prav na zemel'nye uchastki v Kazahstane: problemy sovershenstvovaniya zakonodatel'stva // Pravo i gosudarstvo. – 2004. – №2/2. – S. 59 – 63.
- 3 Stamkulov A.S., Stamkulova G.A. Zemel'noe pravo Respubliki Kazahstan. – Almaty, 2004. – 403 s.
- 4 Hadzhiev A.H., Rahmetov E.Sh. Ponjatie i sushhnost' ob'ekta zemel'nyh pravootnoshenij // Agrarnoe i zemel'noe pravo. – 2005. – № 9. – S. 80-86.
- 5 Stamkulov A.S., Stamkulova G.A. Zemel'noe pravo Respubliki Kazahstan. – Almaty, 2004. – 403 s.
- 6 Hadzhiev A.H. Organizacionno pravovye problemy obespechenija effektivnosti oborota zemel' v Respublike Kazahstan // Vestnik KazNU. – Almaty: Qazak universiteti, 2008.
- 7 Hadzhiev A.H. Zemel'noe pravo RK. – Almaty: Jurist, 2002. – 376 s.
- 8 Tuleubaeva G.Zh. Zonirovanie zemel' kak funkcija upravlenija zemel'nym fondom (sravnitel'no-pravovoj analiz otechestvennogo i zarubezhnogo zakonodatel'stvy) // Vestnik KazNU. – Almaty, 2009
- 9 Altynbekkyzy A. Teoreticheskie osnovy veshhnnyh prav na zemliju // Vestnik KazNU. – Almaty, 2013.

Нұрмұханқызы Д.,
Озенбаева А.Т.

**Правовое регулирование
экономических методов
в регулировании
инвестиционных отношений
в сфере охраны окружающей
среды и использования
природных ресурсов**

Nurmukhankzy D.,
Ozenbayeva A.T.

**Legal regulation of economic
methods to regulate investment
relations in the field of
environmental protection and
use of natural resources**

Нұрмұханқызы Д.,
Озенбаева А.Т.

**Жер қойнауын пайдалану және
қорғау аумағында
инвестициялық қатаистарды
экономикалық әдістермен
құқықтық реттеу**

В данной статье рассматриваются вопросы правового регулирования экономических методов в регулировании инвестиционных отношений в сфере охраны окружающей среды и использования природных ресурсов. Рассматриваются усовершенствования и разработки различных методов воздействия, которые будут стимулировать развитие инвестиционной деятельности. Также выдвинуты вопросы экономического регулирования охраны окружающей среды и природопользования согласно законодательству Республики Казахстан.

Ключевые слова: правовое регулирование, экономические методы, охрана окружающей среды, инвестиции.

This article deals with the legal regulation of economic practices in the regulation of investment relations in the field of environmental protection and use of natural resources. We consider the improvement and development of various methods of influence that will stimulate the development of investment activity. Also put forward the issues of economic regulation of environmental protection and nature under the law of the Republic of Kazakhstan.

Key words: legal regulation, economic instruments, environmental protection, investment.

Бұл мақалада жер қойнауын пайдалану және қорғау аумағында инвестициялық қатаистарды экономикалық әдістермен құқықтық реттеу мәселелері қарастырылған. Инвестициялық қызметті дамытуды ынталандыруға әр түрлі әдістерді қолдану және жетілдіру анықталған. Сонымен қатар қоршаған ортаны қорғауда және табиғи ресурстарды пайдалануда Қазақстан Республикасының заңдарына сәйкес экономикалық реттеу мәселелері алға қойылған.

Түйін сөздер: құқықтық реттеу, экономикалық әдістер, қоршаған ортаны қорғау, инвестиция.

УДК 349.6

*Нурмуханқызы Д., Озенбаева А.Т.

Жетысуский государственный университет им. И. Жансугурова,
Республика Казахстан, г. Талдыкорган

*E-mail: daniyafmo@mail.ru

**ПРАВОВОЕ
РЕГУЛИРОВАНИЕ
ЭКОНОМИЧЕСКИХ
МЕТОДОВ
В РЕГУЛИРОВАНИИ
ИНВЕСТИЦИОННЫХ
ОТНОШЕНИЙ
В СФЕРЕ ОХРАНЫ
ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ
И ИСПОЛЬЗОВАНИЯ
ПРИРОДНЫХ
РЕСУРСОВ**

В юридической науке довольно много спорных вопросов по поводу отнесения экономических методов к правовым методам регулирования. Признанная в экономической науке классификация методов регулирования экономических отношений неприемлема в правовой науке. Прежде всего, потому, что в ее основу положены экономические критерии, а не правовые [1].

По мнению Л.К. Еркинбаевой, экономические методы регулирования – это способы (средства) достижения целей регулирования через использование экономических законов – законов производства, распределения, обмена и потребления материальных благ и услуг [2, с. 197].

М.И. Самогородская в своем исследовании считает, что экономические методы управленческого воздействия призваны учесть многообразие интересов и мотивов деятельности различных субъектов регионального инвестиционного рынка; создать условия, способствующие выбору ими экономического поведения, позволяющего взаимоувязывать общественные и частные интересы [3].

Эти методы многочисленны и разнообразны, они могут быть как формализованными, так и не формализованными. Они влияют не только на выбор субъектами управления вариантов действий, но и на процессы формирования ими целей инвестиционной деятельности. Экономические методы могут быть прямыми и косвенными. И те, и другие предусматривают использование налоговых, кредитно-денежных, бюджетных, антимонопольных и прочих инструментов. Однако Л.К. Еркинбаева в своем исследовании относит их не к методам, а к видам деятельности государственного регулирования.

Исследуя мнения различных ученых, мы пришли к выводу, что экономические методы регулирования толкуются по-разному. К их делению на прямые и косвенные мы подошли со следующей точки зрения. Так, с точки зрения инвестиционного права как юридической науки данный метод является косвенным, так как право само по себе является совокупностью принципов и норм, регулирующих область определенных правоотношений, в данном случае инвестиционных. Но если рассматривать государственное регулирование в целом, то нельзя не согласиться с мнением Л.К. Еркинбаевой, что ни в коей

мере нельзя отождествлять методы экономические с косвенными методами, а так называемые административные – с методами прямого воздействия. По нашему мнению, задачей косвенного регулирования является создание благоприятных условий для реализации инвестиционной деятельности.

З.Ш. Бабаева считает, что косвенное регулирование инвестиционной сферы осуществляется государством в значительно больших объемах, чем прямое, и заключается в создании таких условий, которые бы определяли поведение субъектов инвестиционной деятельности оптимальным для целей государственного регулирования образом [4].

Это регулирование помогло разработать различные методы воздействия, которые стимулируют развитие инвестиционной деятельности.

Нельзя не согласиться с мнением П.А. Вычеврова и Ю.А. Дорошенко о том, что административные методы, то есть методы прямого воздействия, должны использоваться государством в том случае, если экономические методы неприемлемы или недостаточно эффективны при решении той или иной задачи. С целью создания нормальных условий для предпринимательской и инвестиционной деятельности, для стабилизации и подъема экономики государство должно проводить соответствующую фискальную, инвестиционную, научно-техническую, ценовую, амортизационную, кредитно-финансовую и другие виды политики, при реализации которых оно использует в комплексе как экономические, так и административные методы [5].

Экономические и административные методы находятся в определенной взаимосвязи. Так как любой экономический регулятор применяется или изменяется после принятия соответствующих государственных решений, а также контролируется государственной службой, то можно сказать, что он уже несет в себе элемент администрирования. В то же время административные методы должны быть экономически обоснованы [6].

Например, по мнению ученых экономистов Е.Л. Драчевой и Л.И. Юликова, в управлении практике экономические методы чаще всего выступают в следующих формах: планирование, анализ, хозрасчет, ценообразование и финансирование [7].

Исходя из вышеизложенного, мы пришли к выводу, что экономические методы регулирования инвестиционных отношений являются одним из методов государственного управления

инвестиционной и представляет собой совокупность инструментов и механизмов экономического воздействия.

Например, И.В. Сергеев, И.И. Веретенникова, В. В. Шеховцов подразделяют данные инструменты на: активно-структурные, фискально-структурные, монетарные [8].

Фискально-структурные инструменты (инструменты бюджетно-налоговой политики) включают в себя рычаги воздействия на инвестиционную деятельность через бюджетную и налоговую систему.

Монетарные инструменты (инструменты денежно-кредитной политики) действуют на инвестиционную деятельность через регулирование денежного обращения и объема денежной массы, а также рычаги кредитной политики (ставки рефинансирования, ставки процентов по кредитам коммерческих банков и др.).

К экономическим методам управленческого воздействия в области инвестиционных процессов также можно отнести бюджетные, налоговые, кредитно-бумажные, антимонопольные и внешнеэкономические.

Под экономическим регулированием в области охраны окружающей среды (экономическим механизмом охраны окружающей среды) понимается совокупность средств, с помощью которых у субъектов хозяйственной и иной деятельности, оказывающей воздействие на окружающую среду, стимулируется экономическая заинтересованность в проведении мероприятий по охране окружающей среды и принятии мер по снижению негативного воздействия на окружающую среду.

С каждым годом в Республике Казахстан, так и во всем мире, все больше уделяется внимание вопросам охраны окружающей среды, поэтому необходимо рассмотреть экономические методы регулирования охраны окружающей среды и использования природных ресурсов при инвестиционной деятельности, взаимодействие государства с инвесторами в этой области, а также попытаться наметить наиболее оптимальное развитие экономических методов воздействия на природопользователей.

В ЭК РК есть раздел, посвященный вопросам экономического регулирования охраны окружающей среды и природопользования. Так, законодатель выделяет следующие механизмы экономического регулирования охраны окружающей среды и природопользования: планирование и финансирование мероприятий по охране окружающей среды; плата за эмиссию в

окружающую среду; плата за пользование отдельными видами природных ресурсов; экономическое стимулирование охраны окружающей среды; рыночные механизмы управления эмиссиями в окружающую среду; рыночные механизмы сокращения выбросов и поглощения парниковых газов; экологическое страхование; экономическая оценка ущерба, нанесенного окружающей среде [9].

По мнению А.Т. Даутовой, неправильным является указание в качестве механизмов экономического регулирования охраны окружающей среды и природопользования планирования мероприятий по охране окружающей среды. Планирование – это функция управления, следовательно, планирование относится не к экономическим методам регулирования, а к административно-правовым или организационным методам [10]. Однако, как мы указывали выше, многие ученые экономисты считают иначе и включают планирование как вид экономических методов.

Э.В. Гиусов выделяет 3 основных типа экономических механизмов регулирования: стимулирующий, жесткий и мягкий. При стимулирующем преобладают рыночные инструменты и создание благоприятной экономической среды для развития экологически чистых производств. Жесткий механизм предполагает использование финансово-экономических и административных мер принуждения, а также подавление развития экологически опасных отраслей посредством жесткой налоговой политики. Мягкий механизм в основном применяется с использованием либеральных ограничительных экологических рамок, относительно слабо влияющих на темпы и масштабы экологического развития [11].

По нашему мнению, и в Республике Казахстан используется «мягкий» механизм, несмотря на многочисленные штрафы, указанные в административном и экологическом законодательстве. Данные факторы никак не влияют на развитие отраслей промышленности, с высоким риском загрязнения окружающей среды. Возможно, следовало применять стимулирующий механизм для развития экологически чистых производств и большего привлечения инвестиций в охрану окружающей среды.

Помимо механизмов законодатель выделяет мероприятия по охране окружающей среды, что, в свою очередь, является комплексом технологических, технических, организационных, социальных и экономических мер, направленных

на охрану окружающей среды и улучшение ее качества [9, с. 78].

Как показывает анализ национального законодательства, то до сих пор в РК часть экономических инструментов экологического управления применяется в крайне ограниченных масштабах. Экологические платежи и в меньшей степени экономические санкции за экологические правонарушения составляют основу экономического механизма охраны окружающей среды. Налоговые льготы при осуществлении природоохранной деятельности крайне незначительны.

Например, в Налоговом кодексе РФ (ст. 67) предусмотрен инвестиционный налоговый кредит при проведении научно-исследовательских или опытно-конструкторских работ либо технического перевооружения производства, направленных на защиту окружающей среды [12].

На основании вышесказанного можно сделать следующие выводы.

Методы «кнута» могут привести к значительным затратам, превосходящим экономический эффект от вложенных средств, вследствие чего дальнейшее развитие предприятия в этом направлении не имеет смысла, даже при достижении определенного уровня в охране окружающей среды. В то же время методы «пряника» могут последовательно увеличивать прибыль по мере увеличения вложений в природоохранные мероприятия и, как следствие, значительный вклад предприятий в охрану окружающей среды на местах.

В странах европейского региона также практикуются налоговые скидки и премии на новые инвестиции в окружающую среду. Так, Закон 1985 года о финансовой компенсации в Австрии предусматривает предоставление Федеральным правительством провинциям и муниципалитетам ежегодно суммы в 70 млн. австрийских шиллингов в качестве поощрения мероприятий по охране окружающей среды, в частности сооружения и усовершенствования установок по переработке отходов [13].

Сегодня природоохранные отношения, а также экологическая деятельность в целом, регулируются рядом несвязанных, зачастую противоречащих друг другу законов, на основании ряда кодексов, ну и, конечно, подзаконных актов. Механизмы экономического регулирования далеко не всегда положены на бумагу и подкреплены законодательно. И подчас принятые зако-

ны не работают годами из-за отсутствия одного или нескольких подзаконных актов. На сегодняшний день одними из первостепенных задач в области природоохранной деятельности являются

усовершенствование системы нормирования негативного воздействия на окружающую среду, переход на принципы наилучших существующих технологий (НСТ).

Литература

- 1 Мороз С.П. Теоретические проблемы инвестиционного права: гражданско-правовой аспект. – Алматы: Юрист, 2003. – 344 с.
- 2 Еркинбаева Л.К. Аграрные правоотношения в Республике Казахстан. – Талдыкорган, 2011. – 460 с.
- 3 Самогородская М.И. Разработка механизма управления региональной инвестиционной стратегией // Менеджмент в России и за рубежом. – 2003. – №4. – С. 113-124.
- 4 Бабаева З.Ш. Вопросы государственного регулирования инвестиционного процесса // Российское предпринимательство. – 2007. – Вып. 1 (92), №6. – С. 171-174.
- 5 Вычерова П.А., Дорошенко Ю.А. Методы государственного регулирования инвестиционного процесса // Материалы Научно-практической конференции студенческого клуба «Альтернатива. «Регионы России – XXI ВЕК» // <http://conf.bstu.ru/conf/docs/0028/0471>.
- 6 Михайлушкин П.В., Баранников А.А. Методы и средства государственного регулирования экономики России: опыт зарубежных стран // Молодой ученый. – 2012. – №9. – С. 135-140.
- 7 Драчева Е.Л., Юликов Л.И. Менеджмент. – 2-е изд., стер. – М., 2002. – 288 с.
- 8 Сергеев И.В., Веретенникова И.И., Шеховцов В.В. Инвестиции. Серия: Бакалавр. Базовый курс. – 3-е изд., перераб, и доп. – М.: Издательство Юрайт, 2013. – 314 с.
- 9 Республика Казахстан. Экологический кодекс РК от 9 января 2007 года № 212-III (с изменениями и дополнениями по состоянию на 22.04.2015 г.) // ИПС «Параграф-2015».
- 10 Даутова А.Т. Многогранность оценки бизнеса: проблемы и перспективы в условиях формирования научноемкой экономики. – Алматы, 2014 // <http://articlekz.com/article/9061>.
- 11 Гирузов Э.В. Экология и экономика природопользования. – М.: Закон и право, ЮНИТИ, 1998. – 455 с.
- 12 Российская Федерация Часть первая Налогового кодекса РФ от 31 июля 1998 г. №146-ФЗ. Система ГАРАНТ // <http://base.garant.ru/10900200/#ixzz3jfBiRozw>.
- 13 Federal Law relating to the Granting of Guarantees for Contracts and Rights (Export Guarantees Act – AusfFG) // http://www.ris.bka.gv.at/Dokumente/Erv/ERV_1981_215/ERV_1981_215.pdf

References

- 1 Moroz S.P. Teoreticheskie problemy investicionnogo prava: grazhdansko-pravovoij aspekt. – Almaty: Jurist, 2003. – 344 s.
- 2 Erkinbaeva L.K. Agrarnye pravootnoshenija v Respublike Kazahstan. – Taldykorgan, 2011. – 460 s.
- 3 Samogorodskaja M.I. Razrabotka mehanizma upravlenija regional'noj investicionnoj strategiej // Menedzhment v Rossii i za rubezhom. – 2003. – №4. – S. 113-124.
- 4 Babaeva Z.Sh. Voprosy gosudarstvennogo regulirovaniya investicionnogo processa // Rossijskoe predprinimatel'stvo. – 2007. – Vyp. 1 (92), №6. – S. 171-174.
- 5 Vycherova P.A., Doroshenko Ju.A. Metody gosudarstvennogo regulirovaniya investicionnogo processa // Materialy Nauchno-prakticheskoy konferencija studencheskogo kluba «Al'ternativa. «Regiony Rossii – XXI VEK» // <http://conf.bstu.ru/conf/docs/0028/0471>.
- 6 Mihajlушкин P.V., Barannikov A.A. Metody i sredstva gosudarstvennogo regulirovaniya jekonomiki Rossii: opty zarubezhnyh stran // Molodoj uchenyj. – 2012. – №9. – S. 135-140.
- 7 Dracheva E.L., Julikov L.I. Menedzhment. – 2-e izd., ster. – M., 2002. – 288 s.
- 8 Sergeev I.V., Veretennikova I.I., Shehovcov V.V. Investiciji. Serija: Bakalavr. Bazovyj kurs. – 3-e izd., pererab, i dop. – M.: Izdatel'stvo Jurajt, 2013. – 314 s.
- 9 Respublika Kazahstan. Jekologicheskij kodeks RK ot 9 janvarja 2007 goda № 212-III (s izmenenijami i dopolnenijami po sostojaniju na 22.04.2015 g.) // IPS «Paragraf-2015».
- 10 Dautova A.T. Mnogogrannost' ocenki biznesa: problemy i perspektivy v uslovijah formirovaniya naukoemkoj jekonomiki. – Almaty, 2014 // <http://articlekz.com/article/9061>.
- 11 Girusov Je.V. Jekologija i jekonomika prirodopol'zovaniya. – M.: Zakon i pravo, JuNITI, 1998. – 455 s.
- 12 Rossijskaja Federacija Chast' pervaja Nalogovogo kodeksa RF ot 31 iulja 1998 g. №146-FZ. Sistema GARANT // <http://base.garant.ru/10900200/#ixzz3jfBiRozw>.
- 13Federal Law relating to the Granting of Guarantees for Contracts and Rights (Export Guarantees Act – AusfFG) // http://www.ris.bka.gv.at/Dokumente/Erv/ERV_1981_215/ERV_1981_215.pdf

Айгаринова Г.Т., Салимова З.Н.

**Қазақстан Республикасында
радиоактивті заттар және
қалдықтардың айналымына
мемлекеттік бақылау жасауды
құқықтық реттеу мәселелері**

Aygarinova G.T., Salimova Z.N.

**Problems of legal regulation of
state control over the circulation
of radioactive materials and
waste in the Republic of
Kazakhstan**

Айгаринова Г.Т., Салимова З.Н.

**Проблемы правового
регулирования контроля
за оборотом радиоактивных
веществ и отходов
в Республике Казахстан**

Радиоактивті қалдықтармен жұмыс жасауға қатысты Қазақстан Республикасы және шетел мемлекеттеріндегі құқықтық реттеудің заңдылығы мен ерекшеліктерін айқындау болып табылады. Мақсатқа жету үшін Радиоактивті қалдықтарды және олардың түрлерін белгілеу үшін заңнамалық және өзге де нормативтік-құқықтық актілерде пайдаланылатын терминологияны жүйелеу міндеті қойылды. Радиоактивті қалдықтарды және олардың түрлерін белгілеу үшін заңнамалық және өзге де нормативтік-құқықтық актілерде пайдаланылатын терминологияны жүйелеу.

Түйін сөздер: радиоактивті қалдық, Конвенция, халықаралық құқық, атомдық энергетика элементі, Еуропалық Қауымдастық.

Purpose of this study is to study generalizations legal in Sulphur international sale. Tives to achieve the following objectives. Analysis of the structure of international sales, knowledge process to sign the agreement and determine the features of these procedures, study groups of sources governing the international sale, requirements Study international sale.

Key words: foreign trade, international sale, international law, energy atomic elements, the Convention, the offer, an acceptance.

Авторами исследовано выявление закономерностей и особенностей правового регулирования обращения с радиоактивными отходами в Республики Казахстан и в зарубежных странах. Для достижения цели были поставлены следующие задачи: систематизировать терминологию, употребляемую в законодательных и иных нормативно-правовых актах, для обозначения радиоактивных отходов, их видов.

Ключевые слова: радиоактивные отходы, конвенция, международное право, обращение, атомные энергетические элементы, Европейское сообщество.

**ҚАЗАҚСТАН
РЕСПУБЛИКАСЫНДА
РАДИОАКТИВ-
ТІ ЗАТТАР ЖӘНЕ
ҚАЛДЫҚТАРДЫҢ
АЙНАЛЫМЫНА
МЕМЛЕКЕТТІК
БАҚЫЛАУ ЖАСАУДЫ
ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ
МӘСЕЛЕЛЕРИ**

Радиактивті қалдықтар (РАҚ) – аталмыш материалдармен тікелей жұмыс жасайтын жасақтаушылардың, операторлардың және заң шығарушылардың үнемі назарында болуы тиіс атомдық энергетика элементі. Радиактивті қалдықтармен жұмыс жасау атом саласының өзекті мәселесі саналады. Сол себепті аталмыш үдерістің заңнамалық қамтамасыз етілуіне максималды көніл бөлу қажет.

Бүгінгі күні ғылым саласының түрлі облыстарының, оның ішінде заң саласының да мамандарының көбін қоршаған ортаны қорғау аясындағы жағдайдың күйі аландатады. Фалымдардың, практиктердің және жүртшылықтың ерекше қауіптерін қауіпті қалдықтарды, бірінші кезекте радиоактивті қалдықтарды жинау мәселелері тудырады; олармен қауіпсіз жұмыс жасауды қамтамасыз ету бойынша әлсіз жасақтама және жүзеге асыру шаралары; қоршаған ортаны сақтау және жақсарту, қолайлы-коршаған ортаға қатысты әркімнің конституциялық бекітілген құқығын қамтамасыз етуден экономикалық, көбіне мезеттік қызығушылықтардың басым түсүі; атомдық өнеркәсіп қызметкерлерінің арасында орындаушылық тәртіптің төмендеуі; радиоактивті қалдықтармен жұмыс жасаудағы жемқорлықтың күшінде және т.б. Бұл тізімнің арасында уақытша технологиялық сақтау мен өндөуге мемлекет шекарасына ядролық реактордың жылу бөлестін құрамаларын әкелу мәселесі өзекті болып тұр.

Осыған байланысты заңнамалық, сонымен қатар практикалық талдау мен шешімді қажет ететін көптеген құқықтық, ұйымдастырушылық-құқықтық және экономикалық-құқықтық мәселелер туындаиды.

Атомдық және экологиялық құқық нормаларының XX ғасырдың соны мен XXI ғасырдың басындағы дамуы барлық деңгейлерде – халықаралық, аймақтық, ұлттық және оның ішінде Қазақстандағы деңгейлерде де айтарлықтай қарқынды жүруде.

Біздің мемлекетте атомдық энергияны пайдалану және тұрғындардың радиациялық қауіпсіздігін қамтамасыз ету, радионуклидтермен ластанған шекараларды оңалту бойынша арнайы бағдарламаларды жүзеге асыру облысындағы қатынастарды реттейтін арнайы заңдардың қатары қабылданды.

Алайда радиоактивті қалдықтармен жұмыс жасау мәселесі тек көптің бірі ғана ретінде қозгалады. Экологиялық заңнамалардың көптеген актілерінде қоршаған ортаның қандай да бір құрамдастарын (су, орман және т.б.) ғана немесе адамдардың өмірі мен денсаулығын қоргау мақсатындағы радиоактивті қалдықтармен жұмыс жасауға қатысты талаптарды орнататын бөлек нормалар ғана бар. Осылайша, радиоактивті қалдықтармен жұмыс жасауға қатысты мәселелерді Қазақстан Республикасының аталмыш саладағы заңнамаларынан бөлек, шетел мемлекеттерінің тәжірибесін (Финляндия, Франция және АҚШ мысалында) талдай отырып, құқықтық негізде қарастыру өзекті саналады.

Радиоактивті қалдықтар. Жалпы түрде олар «ядролық реакторлардың жұмысы кезінде және қатерсіздендіру тыңғылықты көмуді қажет ететін радиоактивті изотоптарды пайдалану мен олардың өндірісі кезінде түзілетін, пайдаланылатын радиоактивті заттектер» ретінде анықталады [1]. Аталмыш анықтамада екпін радиоактивті қалдықтардың түзілу көздері мен олардың түзілу салдарына түсірілген, алайда шектес түсініктерден ерекшелігі түсіндірілмейді.

Қазақстан Республикасының 1997 жылғы 14 сәуірдегі «Атом энергиясын пайдалану туралы» №93-І Заңының 1-бабына сәйкес, радиоактивті қалдықтар – мөлшері мен құрамы нормативтік құқықтық актілермен реттелген мәннен асып түсетін радиоактивті заттардан тұратын, шаруашылық қызмет нәтижесінде пайда болған және одан әрі пайдалануға жатпайтын кез келген агрегаттық күйдегі материалдар мен заттар [2]. Бұл жерде аталмыш түсінік оның құрамдастырына сілтеме жасау және кейінгі тағдырына негативті нұсқау арқылы түсіндіріледі. Сондай-ақ аталған материал және заттардың бастапқы мақсаттарда тікелей белгілеуі бойынша пайдаланудың мүмкін еместілігі анық болады. Кепілдік облысындағы МАГАТЭ Глоссарийінің алдыңғы басылымына сілтеме жасауға болады, оған сәйкес: «қалдықтар – қалыпқа келуді тиімді жүргізуге мүмкіндік бермейтін шоғырлануда немесе химиялық үлгілерде болатын және лықсұмаға арналған ядролық материал» [3].

А.И. Константинов радиоактивті қалдықтардың атомдық бекеттердің шексіз «жанама өнімдеріне» жататындығына нұсқайды және осы терминнің мазмұнын халықаралық құжаттарға сілтеме жасай отырып ашады: «Радиоактивті қалдықтар ретінде кейінгі пайдалануға жарамайтын, радионуклид (радиоактивті химиялық эле-

менттер) немесе құзіретті органдармен бекітілген мәндерден асатын шоғырлану немесе белсендерлік деңгейлерімен ласталған кез келген материалдар қарастырылады» [4]. Сонымен қатар радиоактивті қалдықтардың қаупі сипаттары, «жасырын» үлгіде болса да енгізліндігі маңызды. Себебі әнгіме адам денсаулығы мен қоршаған орта қауіпсіздігі үшін талаптарға қатысты бекітілетін шоғырлану және белсендерлік деңгейіне қатысты болып отыр.

Аталған түсінікке жақыны ретінде «адамның радиоактивтілікті пайдалану үдерісінде түзілетін, кейінгі қолданылуын таппайтын барлық радиоактивті және бұзылған материалдар» секілді радиоактивті қалдықтар анықтамасын келтіруге болады [5].

Әдебиеттерде және заңнамаларда радиоактивті қалдықтардың қандай да бір топтары көрініс табатын қағидаттардың қатаң құрамы жасақталған.

Осылайша, оларды алдағы уақытта пайдалану мүмкіндігіне қатысты шынайылық қағидаты негізінде екі топ ерекшеленеді:

а) бүгінгі танда қандай да бір жолмен пайдалануға немесе өндеуге келетін радиоактивті қалдықтар;

б) жасақталып, технологиямен пайдаланулы керек бүгінгі таңдағы ғылыми білімдердің шектеулеріне байланысты әрі қарай пайдалануға келмейтін радиоактивті қалдықтар, олардың құрамына кіретін ядролы материалдар мен радиоактивті заттар.

Физикалық жағдайына қарай радиоактивті қалдықтар төмендегіше бөлінеді:

- а) сұйық радиоактивті қалдықтар;
- б) қатты радиоактивті қалдықтар.

Бұдан бөлек, атомдық және экологиялық құқықтың қатарында радон газының бөлінуі жолымен радиоактивті қалдықтардың газ тәріздес түрлерінің болу мүмкіндігі ескеріледі.

Сұйық радиоактивті қалдықтарға бейорганикалық заттар ерітінділері (өндеуші фильтр материалдар және т.б.), сонымен қатар органикалық ерітінділер мен қосылыстар (майлар, ерітінділер және шығу тегі органикалық болып келетін өзге де заттар).

Қатты радиоактивті қалдықтарға радиоактивті заттардан тұратын (және/немесе ядролы материалдар) бұйымдар, материалдар, металдар жатады. Мұндауда сәулелену қуатына қарай қатты радиоактивті қалдықтардың өз кезеңінде үш топқа бөлінетіндігін есепке алған жөн.

Радиоактивті қалдықтардың жағдайы 1997 жылғы пайдаланылған жанармайға қатыс-

ты қауіпсіздік жөніндегі және радиоактивті қалдықтармен пайдалану қауіпсіздігі жөніндегі Біріктірілген конвенцияда берілген термин анықтамасына сәйкес қарастырылады. Бұл жерде радиоактивті қалдықтар тағы да пайдалану қарастырылмайтын газ тәріздес, сүйиқ немесе қатты күйіндегі радиоактивті материал ретінде түсініледі.

Экологиялық құқық мәселелері жөніндегі әдебиеттерде әдетте «Атом энергиясын пайдалану» туралы Республикалық заңда жасақталған радиоактивті қалдықтардың заңды анықтамасы көрініс табады [2]. Осылайша, «Экология» атты заңды энциклопедиялық сөздік авторлары радиоактивті қалдықтар туралы – келесі ретте пайдаланылуы қарастырылмайтын ядролы материалдар мен радиоактивті заттар ретінде түсініледі [6]. О.Л. Дубовик радиоактивті қалдықтарды радиоактивті заттардың қатарына қосып, олардың анықтамасын кез келген агрегаттық күйдегі ядролы материалдар мен радиоактивті заттар, сонымен қатар келесі ретте пайдаланылуы қарастырылмайтын және құрамындағы радионуклидтер мөлшері нормативтік актілермен қабылданған деңгейлерден асып түсетін материалдар, бұйымдар, құрылғылар, биологиялық негізде туындаған нысандар деп түсіндіреді [7].

Радиоактивті қалдықтармен (осы немесе өзге де қалдықтарға) жұмыс істеу ережелерін бұзуз үшін тартылатын қылмыстық жауапкершілік мәселесін талдай келе, О.Л. Дубовик былай деп жазады: «Бұл ұғым экологиялық мәнде болып, қылмыстық-құқықтық қатынаудың технологиялық жағын қалыптастырып, өзіне аса маңызды қылмыстық-құқық нормаларында қолданылатын негізі құрайды. Экологиялық-технологиялық ұғымда нақты қылмыстың қатынау негізі арқылы өзіне қалдықтар мен заттардың нақты категориясынан құралған қызметті қосып, оның жиынтығына қаптауды, маркирлеуді және басқа да операцияларды алады. Мысалы, инвентаризациялау, сол сияқты оны қолдау, зиянсыздандыру, яғни, сақтау, орналастыру, орнын ауыстыру, қайта өндіру, жою» [8].

Ол бұдан ары былай нақтылайды: «Экологиялық қауіпті заттар мен қалдықтарға қатынау көп түрлі технологиялық анықталған үрдісті ұсынып, әр түрлі арнайы қызметтегі қадам мен операцияларды қосып, экологиялық нормативтер мен талаптарды қамтамасыз етеді. Сол сияқты экологиялық қауіпті заттар мен қалдықтарға қатынау өзіне экологиялық нейтральді үрдіс

катарын қосатыны сөзсіз. Дегенмен, нақты жағдайда «жұмыс істеу» түсінігі экономикалық, маркетингтік немесе көліктік тасымалдауды айқындастын тасымалдау ағынын көрсетпей, экологиялық мәндегі операциялар мен үрдістерді сипаттайты» [9].

Мамандар арасында қазіргі жағдайда қаржыландыру көлемін анықтау кезінде радиоактивті қалдықтармен жұмыс бағдарламасының ұзак мерзімді және шынайы жоспарын дайындау қажет екендігі, сонымен қатар радиоактивті қалдықтармен және өнделген ядролық отындармен жұмысты басқарудың мемлекеттік жүйесін құру және қалыпты жұмыс істеуі концепциясы жасақталуы керек екендігі күмән тудырмайды. Бұл жоспарлар мен концепция радиоактивті қалдықтар мәселесінің ядролық отындық циклдың барлық сатысымен өзара байланысын, сонымен бірге өткеннің, қазіргінің және болашақтың мәселелерін ескеруі керек. Қазақстан Республикасында радиоактивті қалдықтармен жұмыстың арнайы Концепциясын дайындау кезінде радиоактивті қалдықтармен және өнделген ядролық отындармен жұмыс саласындағы бұрыннан белгілі шешімдер, Республикалық және ведомствоның деңгейдегі барлық жобалар мен мақсатты бағдарламалар ескеріліп, талдануы және максималды қолданылуы керек [10].

РАҚ жұмыс істеу біздің қоғамның маңызды мәселесі болып табылады. Қазіргі уақытта өнделген ядролық отындармен жұмыс істеу кешенде басқару мәселесі қарама-қайшылықты шешілуде. Ол келесі салдарға әкеліп соғуда:

а) заңдық норма шығармашылықтың қарқынды дамуына, бұның барлығы ҚР Президентінің бұрыннан санынан, ҚР Үкіметінің қаулылары мен жарғыларынан, Қазақстанның ведомствоның актілерінің санынан көрінеді, яғни радиоактивті қалдықтармен жұмыс істеу саласындағы, жалпы атомдық энергетика мен радиациялық қауіпсіздік саласындағы құқықтық алғышарттар төменгі заңдық күшке ие деңгенді білдіреді;

б) «Радиоактивті қалдықтармен қауіпсіз жұмыс істеу туралы» арнайы Республикалық заңының болмауынан қазақстандық заңнамада маңызды кемістіктің туындауына;

в) ядролық және радиациялық қауіпсіздік туралы федералды, аймақтық және ведомствоның мақсатты бағдарламаларда радиоактивті қалдықтармен жұмыс істеу мәселесінің шешімдерін толық қамтыймауына және жоспарланған шаралар мен әрекеттердің келісілмегендігіне;

г) өндөлген ядролық отыннан басқа, радиоактивті қалдықтардың басқа түрімен жұмыс істеу саласындағы міндеттерді орындауда қықтық шығармашылық субъектілерін ескермеуге, яғни медициналық, ғылыми-зерттеу және т.б.

Әдебиеттер

- 1 Реймерс Н.Ф. Природопользование: словарь-справочник. – М.: Мысль, 1990. – С. 232.
- 2 «Қазақстан Республикасының атом энергиясын пайдалану туралы заңы», 14 сәуір 1997 ж.
- 3 <http://www.un.org>.
- 4 Константинов А.И. Ядерная энергетика и правовая охрана природы в России. – М.: Международный социально-экологический союз, 2001. – 7 с.
- 5 Окружающая среда: энциклопедический словарь-справочник: В 2-х т. – М.: Прогресс, 1999. – Т. 2. – 382 с.
- 6 Экология: юридический энциклопедический словарь /под ред. С.А. Боголюбова. – М.: Норма, 2000. – 339 с.
- 7 Дубовик О.Л. Экологическое право: учеб. пособие. – М.: Проспект, 2003. – 415-416 с.
- 8 Гирузов Э.В. Правовые и политические проблемы захоронения радиоактивных отходов // Экологическое право. – 2003. – № 6. – 29-31 с.
- 9 Дубовик О.Л. Проблематика и методология эколого-правовых исследований // Экологическое право. – 2004. – № 6. – 78-80 с.
- 10 <http://nurotan.kz/ru/news/3806>

References

- 1 Rejmers N.F. Prirodopol'zovanie: slovar'-spravochnik. – M.: Mysl', 1990. – S. 232.
- 2 «Kazakstan Respublikasyny atom jenergijasyn pajdalau turaly zany», 14 sauir 1997 zh.
- 3 <http://www.un.org>.
- 4 Konstantinov A.I. Jadernaja jenergetika i pravovaja ohrana prirody v Rossii. – M.: Mezhdunarodnyj social'no-jekologicheskiy sojuz, 2001. – 7 c.
- 5 Okrughajushhaja sreda: jenciklopedicheskij slovar'-spravochnik: D 2 t. – M.: Progress, 1999. – T. 2. – 382 s.
- 6 Jekologija: juridicheskij jenciklopedicheskij slovar'/pod red. S.A. Bogoljubova. – M.: Norma, 2000. – 339 c.
- 7 Dubovik O.L. Jekologicheskoe pravo: ucheb. posobie. – M.: Prospekt, 2003. – 415-416 c.
- 8 Girusov Je.V. Pravovye i politicheskie problemy zahoronenija radioaktivnyh othodov // Jekologicheskoe pravo. – 2003. – №6. – 29-31 s.
- 9 Dubovik O.L. Problematika i metodologija jekologo-pravovyh issledovanij // Jekologicheskoe pravo. – 2004. – №6. – 78-80 s.
- 10 <http://nurotan.kz/ru/news/3806>

Жанаманов Е.Ш.,
Калкашев Н.Б., Ондашұлы Е.

**Экологические проблемы
развития регионов
Республики Казахстан**

Экологическая ситуация постепенно становится все более значимым фактором развития, влияющим на все сферы политического и экономического благополучия государства. В третьем тысячелетии мир изменяется все более быстрыми темпами, причем совместные действия государств по защите окружающей среды зачастую отстают от экономических и социальных изменений. Постепенно в экономику стран-членов СНГ проникают экологические стандарты развитых стран. Использование богатых природных ресурсов Казахстана, быстрое развитие экономики страны в последние годы вызывает необходимость подготовки специалистов, способных решать проблемы природной среды. Современные экологические проблемы Республики Казахстан сложны, многообразны и территориально дифференцированы. По выбросам вредных веществ в атмосферу от стационарных источников страна находится в лидирующей тройке, на которую приходится больше половины выбросов всех стран СНГ, уступая России и Украине. По объемам загрязненных сточных вод Казахстан занимал также 3 место, но с 2005 г. он уступил это сомнительное преимущество Азербайджану.

Ключевые слова: экологические проблемы, охрана окружающей среды, экологические регионы, экологическая культура.

Zhanamanov Y.S.,
Kalkashev N.B., Ondashuly E.

**The environmental problems of
the regions of Kazakhstan**

The ecological situation is gradually becomes more important factor of development, which affect to all area of political and economic well-being of the state. In the third millennium, the world is changing more rapidly, and the joint action of the state which protect environment, often fall behind economic and social change. Gradually, to the economy of the CIS countries penetrate the environmental standards of developed countries. Using rich natural resources of Kazakhstan, rapid development of the economy in recent years, needs to train specialists which able to solve problems of the environment. Today environmental problems of the Republic of Kazakhstan are difficult, protean and territorial differentiated. Emission of harmful substances into the atmosphere from stationary sources in the country is in the top of three, which accounts for more than half of the emissions of all the CIS countries after Russia and Ukraine. According to the volume of polluted wastewater, Kazakhstan also took 3rd place, but in 2005 he step back this doubtful privilege to Azerbaijan.

Key words: The environmental problems, the environment, the environmental regions ecological culture.

Жанаманов Е.Ш.,
Калкашев Н.Б., Ондашұлы Е.

**Қазақстан Республикасы
аймақтарының, экологиялық
мәселелері**

Экологиялық жағдай бірте-бірте мемлекеттің барлық саяси және экономикалық салаларына әсер ететін маңызды факторы болып келеді. Үшінші мыңжылдықта әлем жылдам қарқынмен өзгеруде, әрі мемлекеттің қоршаған ортаны қорғау бойынша бірлескен әрекеттері экономикалық және әлеуметтік өзгерістерден артta қалады. Бірте-бірте ТМД-ға мүше елдердің экономикасына дамыған елдердің экологиялық стандарттары енуде. Соңғы жылдары Қазақстанның бай табиғи қорларын пайдалану, елдің жылдам экономикалық дамуы табиғат саласының мәселелерін шешуге мүмкіндігі болатын мамандарды дайындау қажеттілігін тудырады. Қазақстан Республикасының заманауи экологиялық мәселелері күрделі, жан-жакты және аймақта бөлініп сараланған. Стационарлық көздерден ауага зиян қалдықтардың шығарылуы бойынша еліміз Ресей мен Украинадан кейін ТМД-нің барлық елдерінің жартысынан көбі бөлінетін алдыңғы үштікке кіреді. Ластанған сарқынды су көлемі бойынша Қазақстан 3 орында болған, бірақ 2005 жылдан бастап бұл орынды Әзіrbайжанға босатып берді.

Түйін сөздер: экологиялық мәселелер, қоршаған ортаны қорғау, экологиялық аймақтар, экологиялық мәдениет.

УДК 349.6

*Жанаманов Е.Ш., Калкашев Н.Б., Ондашулы Е.

Казахский национальный университет имени аль-Фараби.

Республика Казахстан, г. Алматы

*E-mail: Erkebulan091@mail.ru

ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ РЕГИОНОВ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Динамика экологического состояния стран СНГ стала результатом совместного воздействия трансформационных и унаследованных факторов. Последние проявляются в зависимости экологического состояния от сложившейся структуры экономики, системы водопользования и освоения земельных угодий, качества основных фондов, сложившейся структуры топливного баланса и пр. Унаследованные факторы более инерционны, они проявлялись и в период плановой экономики, но при снижении регулирующей роли государства их значимость резко усилилась, что определило схожесть динамики на всем постсоветском пространстве.

Как и в большинстве стран СНГ, в начале 1990-х годов в Казахстане наблюдалось уменьшение антропогенного воздействия, с 2000 г. начался постепенный рост выбросов и небольшое сокращение с 2004-2005 гг. В целом для стран СНГ в период спада основное снижение нагрузок на окружающую среду было обусловлено сокращением промышленного производства. Экологические платежи не оказали достаточного влияния на изменения в структуре промышленности, экологизацию деятельности. Максимальное сокращение объемов производства наблюдалось в высокотехнологичных секторах и отраслях выпускавших товары народного потребления. Складывавшиеся в переходный период обстоятельства максимально способствовали формированию наименее благоприятной, с точки зрения показателей экологичности, структуры промышленного производства. Следствием этого стало резкое увеличение доли отраслей сырьевого комплекса в загрязнении окружающей среды [1].

Регионы Казахстана по-разному развивались и в период кризиса, и в годы экономического роста. Унаследованное развитие обусловило очень высокий уровень территориальной локализации атмосферного загрязнения: около половины всех валовых выбросов республики поступают в атмосферу с территории только одного субъекта – Карагандинской обл. По объему выбросов (около 1,5 млн.тонн) область сравнима лишь с такими мощными загрязнителями на территории России, как г. Норильск и нефтедобывающий Ханты-Мансийский

округ. Еще около 20% обеспечивает второй по масштабам загрязнения регион – Павлодарская область.

Высокая степень обеспеченности дешевым каменным и бурым высокозольным углем, рудами черных и цветных металлов привели к тому, что на протяжении десятилетий в Центральном и Северо-Восточном Казахстане формировалась утяжеленная структура промышленности и самые высокие уровни антропогенного загрязнения. Здесь сосредоточены все крупнейшие центры загрязнения атмосферы (73% выбросов в атмосферу от стационарных источников). Город Балхаш, где АО «Завод обработки цветных металлов», производящий более 30 марок меди и ее сплавов, несмотря на внедрение системы менеджмента охраны окружающей среды, сохраняет пока низкую степень очистки, и, как следствие, третью часть всего загрязнения страны. Т.к. медные руды высокосернистые, в структуре выбросов доминирует диоксид серы (как и в другом крупном центре медной промышленности Жесказгане), основанное для его утилизации производство серной кислоты проблему не решает. В металлургии традиционно степень утилизации токсичных веществ на среднем уровне и, как следствие, регионы ее дислокации являются источником выбросов наиболее токсичных веществ.

В Павлодарской области крупнейшими загрязнителями являются центры НПЗ, ТЭЦ (Аксу и Павлодар), а с 60-х годов здесь появилась и энергоемкая алюминиевая промышленность, что создало очень токсичную среду в городе. На привозных кварцитах с Урала в Аксу и Экибастузе появилось энергоемкое ферросплавное производство. Однако, объем выбросов в регионе в 3 раза меньше, чем у «лидера» в том числе и потому, что здесь высокий уровень очистки выбросов в основном за счет утилизации твердых соединений от сжигания высокозольных углей [2].

Мощное развитие теплоэнергетики обусловило и самые большие объемы водозабора и сточных вод (свыше четверти сбросов сточных вод Казахстана). И хотя значительная часть стоков ТЭЦ – охлаждающие условно чистые воды, при такой высокой концентрации предприятий угледобычи, металлургии, химии и тяжелого машиностроения, теплые воды, сбрасываемые ТЭЦ, порождают проблему синергетического воздействия.

Следствием ускоренной индустриализации и по сей день остаются экологические проблемы на востоке страны.

Всей Северо-Восточной зоне Казахстана в наследство от советских времен осталась проблема Семипалатинского испытательного полигона. Сорокалетние испытания ядерного оружия на двух площадках «Балапан» и «Дегелен» причинили невосполнимый ущерб здоровью населения и окружающей среде. По степени воздействия на объекты окружающей среды и здоровье населения Семипалатинский регион, в свою очередь, разделен на зоны. К наиболее загрязненным объектам относятся озера Телекем-1 и Телекем-2, озеро Балапан (Атомное озеро), река Чаган и вода из штолен горного массива Дегелен. Уровни концентраций различных радионуклидов по разным объектам заметно отличаются друг от друга, что вполне естественно, учитывая различный характер проводившихся на них ядерных испытаний.

То есть унаследованное развитие обусловило уровень территориальной концентрации наиболее «грязных» отраслей, создание крупных производств без нужной степени очистки и пр. в регионах Центрального, Восточного и частично Северного Казахстана [3].

Особенности загрязнения в регионах Западного Казахстана – низкая локализация антропогенного воздействия, выход его за пределы городов в ареалы добычи углеводородов и самые низкие объемы уловленных и обезвреженных вредных веществ из-за низкого уровня утилизации попутного нефтяного газа (ПНГ). Уровень утилизации ПНГ определяется введением в эксплуатацию новых месторождений и обеспечением соответствующей инфраструктуры по его переработке. На освоенных месторождениях, где уже построены все необходимые сооружения, утилизация ПНГ достигает 80-98%, на новых месторождениях – 30% и менее. Поэтому наиболее низкий удельный вес уловленных и обезвреженных веществ наблюдался в Атырауской (0,1%), Мангистауской (0,6%) областях. Основные вещества, загрязняющие атмосферу, – это углеводороды, которые испаряются из нефтяных амбаров, мест проливов нефти, из технологического оборудования. Оксиды азота, диоксид серы и сажа выбрасываются при сжигании ПНГ на факелях, печах, котельных и турбокомпрессорах.

Одна из основных экономических причин низкой утилизации ПНГ кроется в том, что на первоначальном этапе освоения месторождений это невыгодно недропользователям, особенно мелким и средним нефтегазодобывающим компаниям. Переработка ПНГ требует огромных

капиталовложений в приобретение и установку необходимого оборудования для приведения его к стандартам готового продукта, транспортных затрат. Технологические проблемы связаны с тем, что выделившийся из нефти и отсепарированный газ содержит водяные пары, тяжёлые углеводороды, соединения серы.

Предстоящее массированное освоение углеводородного сырья является потенциальной угрозой усиления нагрузки на природные воды, особенно программы освоения шельфовых месторождений в казахстанском секторе Каспийского моря. В Государственной программе освоения Каспийского шельфа предусматривается проведение специальных исследований по определению предельно возможного уровня добычи углеводородов без нанесения ущерба морским и прибрежным экосистемам, осуществление геодинамического мониторинга, ликвидации бесхозных нефтяных скважин и других исторических загрязнений [2].

Предприятия нефтяной промышленности обеспечивают основную долю (80-85%) в загрязнении воздушного бассейна Атырауской и Мангистауской областей, где количество сожженного газа на нефтедобывающих предприятиях только за последний год увеличилось с 62 до 65 млн. м³. Но самую серьезную экологическую угрозу представляет проблема пересыхания после остановки производства хвостохранилища «Кошкар-Ата», накопившего за время работы около 350 млн. тонн отходов переработки урансодержащих и редкоземельных руд. Ветром разносится пыль обнажившихся донных отложений, содержащих кобальт, никель, стронций, свинец. Остались нерешенными проблемы урановых карьеров, складов радиоактивного оборудования и редкоземельных концентратов, принадлежащих АК «Каскор».

В Южном Казахстане экологическая ситуация в значительной степени определяется нагрузкой аграрного комплекса (особенно на водные источники), на которую повлияли и унаследованные и трансформационные факторы. Причем унаследованные способствуют усилинию нагрузки на ландшафты, а трансформационные – снижению. Например, за годы земельной реформы 62% земель сельскохозяйственного назначения были переведены в земли запаса и другие категории. В 8 раз уменьшилась площадь земель промышленности, транспорта, в 3-4 раза возросли охраняемые территории, более чем в 2 раза – земли лесного фонда, в 4,4 раза – водного фонда. Произошло усиление традицион-

ного землепользования, значительные площади переданы для выпаса скота населения. Площадь сельхозугодий сократилась за годы реформ в 2 раза в Алматинской и Жамбыльской областях, в 3 раза – в Южно-Казахстанской и в 5 раз – в Кызылординской областях. В этих регионах велики площади эродированных земель, высокая доля сильно эродированных пахотных земель, поэтому эти процессы сокращают один из ключевых элементов антропогенного воздействия.

Унаследованной проблемой и для Запада, и для Юга остаются процессы опустынивания, которым подвержены более 60% территории Казахстана. Процесс деградации пастбищ имеет тенденцию к возрастанию [3].

За последние годы, несмотря на сокращение объемов использования минеральных и органических удобрений более чем в 10 раз, обострилась проблема загрязнения земель токсичными и канцерогенными веществами от предприятий горнодобывающей, металлургической промышленности и энергетики. На юге Жамбылская область является уникальным регионом добычи фосфоритового и плавикошпатового сырья, что и определяет нагрузку на рельеф и почвы. На ее территории сосредоточены 71,9% балансовых запасов фосфоритов республики, 68% плавикового шпата, 8,8% золота, 3% меди, 0,7% урана.

В Южном Казахстане состояние воды – одна из ключевых проблем. Несмотря на сокращение объема водопотребления во всех областях, кроме Кызылординской. Южные регионы потребляют 71% водозабора страны, 84% от всех вод, потраченных на орошение, их вклад в объем потерь воды при транспортировке составляет 87%. Большинство областных центров не имеет комплексов очистных сооружений, неочищенные стоки сбрасываются на поля фильтрации (г. Тараз) или в накопители (г. Кызылорда). В Талдыкоргане очистные сооружения испытывают перегрузки в 1,5-2 раза. Подземные воды испытывают самую высокую нагрузку в южных регионах, где они используются на хозяйственно-питьевое водоснабжение (абсолютный лидер Алматинская область), на орошение сельскохозяйственных земель, на обеспечение промышленных отраслей экономики. Ситуацию спасает самый высокий уровень эксплуатационных запасов подземных вод.

Южному Казахстану в наследство от нерационального природопользования предыдущего периода осталась одна из всемирно значимых зон экологического бедствия – Казахстанская часть Приаралья площадью

59,6млн. га земель. Некогда четвертое по величине озеро в мире усыхает в течение четырех десятилетий и уже потеряло четыре пятых своего объема, площадь поверхности сократилась более чем на две трети, сформировав песчано-солончаковую пустошь, что привело к распространению и осаждению пыли в ареале площадью около 25 млн. га. Впервые за многие годы уровень Аральского моря приостановил свое падение, т.к. водность рек его бассейна в 2003 году была несколько выше нормы, чему во многом способствовало снижение антропогенной нагрузки.

Как и в большинстве стран Содружества, в Казахстане наследие ускоренной индустриализации и по сей день является ключевым фактором экологической напряженности. Комплексная оценка всех видов антропогенного воздействия выявила двукратные территориальные различия экологической напряженности по реги-

онам (11-22 баллов) [4]. Критические и высокие уровни антропогенного воздействия сформировались в регионах Центрального, Восточного и Южного Казахстана, где в наследство от прошлого осталась утяжеленная структура экономики с высокой концентрацией «грязных» отраслей, неэффективное развитие аграрного комплекса на основе орошения, полигон ядерных испытаний и пр. Постепенно новые факторы развития, большая ориентация на добычу углеводородов смешает нагрузку в зону Прикаспия, а перенос столицы – на север. К новым, модернизационным факторам можно отнести большую ориентацию на экологический путь развития экономики, наличие программ экологизации отраслей и регионов, активное привлечение иностранного крупного бизнеса как носителя новых технологий, качества менеджмента и более жестких экологических стандартов, развитие экологического образования.

Литература

- 1 Калиев С. Воздействие ГМК на окружающую среду //Промышленность Казахстана. – 2008. – № 12. – С.12-14.
- 2 Состояния окружающей среды Восточно-Казахстанской области. 2001 год // Экология Восточного Казахстана: проблемы и решения. – Усть-Каменогорск: Изд-во ВКГУ, 2010. – С. 4-28.
- 3 Дубовик О.Д. Эффективность юридической ответственности в охране окружающей среды. – М.: Наука, 1985. – С. 23. 2012/
- 4 Экология и экономика природопользования./ Э.В. Гиусов, С.Н. Бабылов, А.А. Новоселов, Н.В. Чепурных. – М. 2007.

References

- 1 Kaliev S. Vozdejstvie GMK na okrughajushhuju sredu //Promyshlennost' Kazahstana. – 2008. – № 12. – S.12-14.
- 2 Sostojanija okrughajushhej sredy Vostochno-Kazahstanskoj oblasti. 2001 god // Jekologija Vostochnogo Kazahstana: problemy i reshenija. – Ust'-Kamenogorsk: Izd-vo VKGU, 2010. – S. 4-28.
- 3 Dubovik O.D. Jeffektivnost' juridicheskoy otvetstvennosti v ohrane okrughajushhej sredy. – M.: Nauka, 1985. – S. 23.2012g
- 4 Jekologija i jekonomika prirodopol'zovanija./ Je.V. Girusov, S.N. Babylov, A.A. Novoselov, N.V. Chepurnyh. – M. 2007.

6-бөлім

**ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ ЖӘНЕ
КРИМИНАЛИСТИКА**

Раздел 6

**УГОЛОВНОЕ ПРАВО
И КРИМИНАЛИСТИКА**

Section 6

**CRIMINAL LAW AND
CRIMINALISTICS**

Абыбаев А.

**Уголовная ответственность
за взяточничество**

Agybaev A.

**Criminal responsibility for a
bribery**

Абыбаев А.

**Парақорлық үшін қылмыстық
жауаптылық**

В статье исследуется понятие и виды взяточничества, совершенствование уголовных норм против взяточничества, актуальность борьбы со взяточничеством.

Ключевые слова: взятка, подкуп, продажность, дача взятки, посредничество взятки, вымогательство взятки.

The article explores the concept of bribery. improving criminal laws against bribery, the urgency of combating bribery.

Key words: graft, subornation, corruption, summer residence of graft, mediation of graft, extortion of graft.

Мақалада парақорлықтың түрі мен түсінігі, парақорлыққа қарсы қылмыстық, құқықтық, норманы жетілдіру, парақорлықпен қурестің өзектілігі зерттеледі.

Түйін сөздер: пара, параға сатылу, сатқындық, пара беру, парақорлыққа деддал болу, пара талап ету.

УГОЛОВНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА ВЗЯТОЧНИЧЕСТВО

Взяточничество – наиболее опасный вид коррупционного преступления. Опасность его обусловлена тем, что оно нередко переплетается с совершением других корыстных преступлений. Посыгая на нормальную деятельность государственного аппарата, взяточничество к тому же подрывает их авторитет, дискредитирует органы власти и управления, извращает принципы законности, ведет к нарушениям принципа справедливости, ущемляет конституционные права и интересы граждан, препятствует проведению социально-экономических, политических реформ в стране.

Взяточничество есть одно из разновидностей коррупции. По новому Уголовному Кодексу Республики Казахстан ответственность за взяточничество предусмотрена специальными нормами уголовного закона. Понятием взяточничество охватывается 3 самостоятельных состава преступления: получение взятки ст. 366 УК; дача взятки ст. 367 УК; и посредничество во взяточничестве ст. 368 УК РК [1].

Объектом получения взятки является нормальная деятельность государственного аппарата, ее авторитет.

Объективная сторона получения взятки заключается в получении виновным лицом лично или через посредника взятки за совершение в пользу взяткодателя действий (или бездействия) с использованием своего служебного положения. Необходимым признаком данного состава является его предмет – взятка.

Взятка как предмет посягательства представляет собой незаконную выгоду имущественного характера. Извлечение виновным лицом благодаря служебному положению выгод неимущественного характера (характеристика, отзывы, рецензия, рекомендация, аттестация и др.) не может рассматриваться как взятка. Предметом взятки могут быть деньги, ценные бумаги, материальные ценности, оказываемые безвозмездно подлежащие оплате услуги, дорогие вещи и техника, антикварные и коллекционные предметы, а также льготы, дающие право на имущество (производство строительных, реставрационных, ремонтных работ; предоставление санаторных или туристических путевок; проездных билетов; предоставление на льготных условиях ссуд или кредитов и т.п.).

В современных условиях огромные трудности в проведении реформ по переходу к рыночной экономике породили новые формы взяточничества: взятки, во-первых, берутся за получение помещений, офисов, земли, за возможность перевести безналичные деньги в наличie, получение выгодного банковского кредита. Во-вторых, сама взятка приобрела новое содержание. За оказание со стороны виновных лиц названных и иных услуг им открываются счета в банках, приобретается недвижимость, под разными предлогами организуется выезд за рубеж в качестве специалистов, консультантов не только с оплатой поездок, но и с выдачей больших денежных сумм в СКВ.

В качестве взятки могут передаваться автомобили, валюта, скот, промтовары, продукты, предметы роскоши, а равным образом и представление иных выгод материального характера (например, взяткой может быть предоставление квартиры, бесплатное угощение, если последнее имело место исключительно в выгодном для взяткодателя направлении). Для квалификации взяточничества размер вознаграждения так же имеет значение, последний учитывается следственно-судебным органом лишь при определении наличия особо квалифицирующих обстоятельств, а также учитывается судом при назначении меры наказания.

Передача вознаграждения может быть произведена в различных формах. В ст. 366 УК говорится о получении взяток лично или через посредника. Состав данного преступления налицо, когда виновное лицо получает взятку непосредственно от взяткодателя, так и в случаях, когда он получает ее и через посредника. Не исключается состав данного преступления и тогда, когда предмет взятки вручается членам семьи виновного лица или его близким (ценные подарки, антикварные вещи и т.п.), при этом необходимо лишь чтобы предмет взятки вручался с ведома и согласия виновного лица и именно за использование им своего служебного положения в интересах взяткодателя.

В законе не указывается форма получения взятки. Отсутствие примерного перечня способа получения взятки вполне оправданно, так как невозможно заранее предусмотреть все многообразие конкретных способов взяточничества.

В судебной практике РК известны две формы получения взятки: открытая и замаскированная. При открытой форме налицо непосредственная дача-получение предмета взятка. Замаскированная форма облекает получение взятки по

внешнециальному виду: совместительство, получение виновным лицом денег взаймы без последующего возвращения, премии, различные разовые выплаты, мнимый проигрыш в карты, фиктивное оформление на работу членов семьи или родственников взяткополучателя, передача материальных ценностей должностному лицу за якобы выполненную им работу по трудовому соглашению, контракту или как члену кооператива, а также оплата должностному лицу в явно завышенном размере фактически выполненной работы или оказанной услуги, даже не входивших в его служебные обязанности и т.д. Однако во всех случаях обязательным условием для признания в качестве взятки переданной материальной выгоды является ее одобрение со стороны взяткополучателя, хотя бы путем молчаливого согласия. Таким образом, получение взятки, независимо от ее форм, – это всегда принятие виновным лицом вознаграждения в частном, не предусмотренном законом порядке, носящее характер личного вознаграждения данного виновного лица со стороны заинтересованных в его действиях лиц.

Взятка получается виновным лицом за совершение или несовершение каких-либо действий в пользу взяткодателя или представляемых им лиц с использованием служебного положения. Действия, совершаемые за взятку, могут быть разными: 1) совершаемые действия могут входить в служебную компетенцию виновного лица; 2) эти действия могут не входить в обычные служебные полномочия виновного лица, но в силу своего авторитета, влияния лица, получившее взятку, может воздействовать на тех, кто непосредственно совершает действия в пользу взяткодателя или представляемого им лица.

Таким образом, под использованием служебного положения понимается не только совершение (несовершение) действия, входящего в служебные полномочия виновного лица, но и использованием служебного авторитета. При этом формы использования виновным служебного положения в широком смысле могут быть разнообразными. Однако при всем этом обязательным является наличие между виновным лицом и другими лицами отношений, которые обусловлены именно служебным положением взяткополучателя. Ведь только благодаря этому субъект получает возможность воздействовать на тех, кто непосредственно совершает действия в его пользу. Виновное лицо за взятку может оказывать общее покровительство (например, продвижение по службе взяткодателя,

незаконное предоставление трудового отпуска, представление его к незаслуженным наградам и т.п.).

За взятку виновное лицо может оказывать пощадительство, то есть непресечение незаконных действий взяткодателя, нереагирование на явку на работу в нетрезвом состоянии.

Для состава рассматриваемого преступления не имеет значения время получения взятки – до или после совершения виновным желательно взяткодателя действия (бездействия).

Получение взятки относится к преступлению с формальным составом. Состав получения взятки считается с момента ее обусловленности или принятия предмета взятки(или хотя бы ее части). Если же обусловленная взятка не была получена виновным по не зависящим от его воли обстоятельствам, содеянное должно квалифицироваться как покушение на получение взятки. Покушением считается и одностороннее предложение или требование взяткополучателя дать взятку. Вызывающий в практике затруднения вопрос о том, можно ли считать пресеченную правоохранительными органами взятку в момент ее дачи-получения оконченным составом взяточничества, всегда следует решать положительно. И вот почему: с субъективной стороны получение взятки, исходя из специфики данного состава, может характеризоваться только прямым умыслом и корыстной целью. Виновный сознает, что он получает взятку за совершение деяний по службе (или воздержание от них) с использованием служебного положения и желает получить ее. Косвенный умысел взятки вообще невозможны. Умысел взяткополучателя заключается прежде всего в представлении о том, что вознаграждение, получаемое им, совершение в интересах взяткодателя действий, возможных исключительно вследствие его служебного положения.

Субъектом получения взятки является лицо, только специально указанное в ст. 366 УК РК. Закон предусматривает целый ряд квалифицирующих и особо квалифицирующих признаков получения взяток (ч. 2, 3, 4 ст. 366 УК).

Если за взятку виновное лицо совершает действие (бездействие), содержащее состав какого-либо преступления, то его опасность повышается. С учетом этого обстоятельства в новом Уголовном кодексе РК (ст. 366 ч. 2) данный признак предусмотрен как квалифицированный вид получения взятки. Таким образом, новый УК РК возродил «деление взяточничества на мздоимство и лихоимство, известное доро-

влюционному русскому уголовному законодательству».

Пленум Верховного суда РК в Постановлении «О практике применения судами законодательства» об ответственности за взяточничество от 22 декабря 1995 г. разъяснил, что ответственность за дачу и получение взятки не исключает одновременного привлечения к уголовной ответственности за действия, хотя и связанные со взяточничеством, но образующие самостоятельное преступление (злоупотребление служебным положением, соучастие в хищении чужого имущества и т.п.) [2]. В таких случаях содеянное необходимо квалифицировать по совокупности преступлений. Это указание высшей судебной власти вносит полную ярость в рассматриваемый вопрос: действие, совершающееся за взятку, не охватывается составом получения взятки; если они образуют самостоятельный состав преступления, совершенное следует квалифицировать по совокупности; как получение взятки и как преступление, совершенное за взятку.

Следующий квалифицирующий признак получения взятки в значительном размере (ч. 2 ст. 366 УК РК). Значительный размер – в статье 366 и 367 – сумма денег, стоимость ценных бумаг, иного имущества или выгоды имущественного характера от пятидесяти до трех тысяч месячных расчетных показателей (п. 2 ст. 3 УК РК).

Квалифицированные виды получения взятки (ч. 3 ст. 366 УК):

- а) вымогательство;
- б) получение взятки по предварительному сговору или организованной группой лиц;
- в) в крупном размере;
- г) неоднократное получение взятки в крупном размере [1].

Вымогательство может проявляться в двух формах: открытой и завуалированной. Открытая форма вымогательства предполагает наличие прямого требования со стороны виновного лица взятки под угрозой совершения незаконных или невыполнения законных действий по службе в отношении взяткодателя. Пример такого вымогательства: требование взятки под угрозой незаконного увольнения с работы, отказ в восстановлении на прежней работе по решению суда, перевод без имеющихся к тому оснований на нижеоплачиваемую или невыгодную работу, отказ в выдаче банковского кредита при наличии у лица права на него и т.п.

Замаскированная форма вымогательства проявляется в создании лицу ситуации вынуж-

дено дать взятку, чтобы предотвратить вредные последствия своих конкретных правоохраняемых интересов. В данном случае отсутствует прямое требование взятки и открытой угрозы ущемления правоохраняемых интересов взяткодателя. Однако взяткодатель вынужден дать взятку для предотвращения вредных последствий его правоохраняемым интересам. С этой целью, к примеру, виновное лицо с целью получение взятки искусственно ухудшает условия работы подчиненного, умышлено затрудняет решение каких-либо важных для лица вопросов (жилищные вопросы, прием на работу, учебу, решение вопроса прописки, выдача различных свидетельств и т.п.).

Открытая и замаскированная форма обоснованно расценивается Пленумом Верховного суда республики как вымогательство, поскольку лицо и в том, и в другом случае различными способами принуждается дать взятку. Тем самым для «взяткодателей» исключается добровольность дачи взятки, а для взяткополучателя возрастаёт опасность совершенных действий, сопряженных с подавлением воли потерпевшего, с принуждением его к взяточничеству». Следует особо подчеркнуть, что требование дать взятку, не подкрепленное открытой или замаскированной (скрытой) угрозой ущемить законные интересы взяткодателя, не может рассматриваться как вымогательство взятки. Если вымогательство взятки со стороны виновного лица не привело к желаемому результату, то эти действия виновного квалифицируются как покушение на получение взятки, совершенное с вымогательством.

К квалифицированным видам получения взятки также относится получение взятки в крупном размере. Крупным размером взятки признается сумма денег, стоимость ценных бумаг, иного имущества или выгод имущественного характера – свыше трех тысяч до двести тысяч месячных расчетных показателей, установленных законодательством РК. Имея в виду, что от размера взятки зависит квалификация преступления, любой предмет взятки должен получить денежную оценку на основании договорных (рыночных) цен или тарифов на услуги, а при их отсутствии – на основе заключения эксперта.

Если обусловленная крупная сумма взяток получается виновным лицом частями, но эти действия представляют собой эпизоды одного продолжаемого преступления, содеянное должно квалифицироваться как получение единой взятки в крупном размере. Особо квалифицирую-

щим признаком получения взятки также является неоднократность (понятие неоднократность в ст.12 УК РК).

Другим особо квалифицирующим признаком данного состава является получение взятки, если они совершены преступной группой, а равно в особо крупном размере. Понятие преступной группы дано в п.24 ст. 3 УК РК. Особо крупной размер – сумма денег, стоимость ценных бумаг, иного имущества или выгоды имущественного характера от пятнадцати до трех тысяч месячных расчетных показателей (п 2 ст. 3 УК РК) [1].

Не является преступлением в силу малозначительности и преследуется в дисциплинарном или административном порядке получение впервые лицом, указанным в части первом настоящей статьи, имущества, права на имущество или иной имущественной выгоды в качестве подарка при отсутствии предварительной договоренности за ранее совершенные законные действия (бездействие), если стоимость подарка не превышала двух месячных расчетных показателей (применение к ст. 366 УК [1].

Дача взятки предусмотрена ст.367 УК РК, в которой, однако, не дается законодательного определения этого преступления [1].

Под дачей взятки следует понимать в передаче должностному лицу предмета взятки или в представлении ему выгод имущественного характера лично или через посредника за выполнение (или невыполнение) последним в интересах взяткодателя действий с использованием своего служебного положения.

С объективной стороны данное преступление выражается в различных способах передачи или вручения взяткодателем должностному лицу материального вознаграждения (или предоставления имущественных выгод за выполнение), действий по службе или воздержание от их выполнения в интересах дающего взятку. Способ передачи или вручения взятки для состава преступления не имеет значения. Взятка может быть передана лично взяткополучателю или по договоренности с ним его близким родственникам. Она может быть переслана по почте, в виде зарплаты за работу, которую взяткополучатель фактически не выполнял.

С субъективной стороны дача взятки характеризуется прямым умыслом. Виновный сознает, что незаконно вручает или передаёт должностному лицу предмет взятки, на что оно не имеет права; вознаграждение вручается или передаётся за совершение должностным лицом (или за воздержание) от совершения действий в

его интересах; эти действия (или воздержание от них), связанные с использованием должностным лицом своего служебного положения.

Мотивы дачи взятки могут быть самыми разнообразными: стремление виновного незаконным путём обеспечить не только свои личные, но и интересы его родственников, близких знакомых или учреждения, на котором работает взяткодатель.

Дача взятки считается неоднократной в том случае, если виновный совершил это преступление не менее двух раз, и при этом не истекли предусмотренные законом сроки давности привлечения к уголовной ответственности. Неоднократной также признается дача взятки одному и тому же должностному лицу, если за каждую из них оно совершило действия в интересах дающего, и эти взятки не были частями заранее обусловленной одной, более крупной. Неоднократной признается и дача взятки несколькими должностным лицам, если каждое из них совершило в интересах взяткодателя отдельные действия или воздержалось от определённого действия. Особо квалификация или унификация дачи взятки указаны в ч. 4 ст. 367 УК РК:

Ответственность за получение взятки без учета от различного способа его получения, характера и общественной опасности деяния предусмотрена только лишь ст. 366 УК. Сущность данного состава заключается в получении виновным лицом государственного аппарата незаконного вознаграждения за выполнение (или невыполнение) определенных действий по службе в интересах взяткодателя [1].

В борьбе со взяточничеством важная роль принадлежит совершенствованию уголовноправовых норм, повышению эффективности их применения. По результатам проведенного нами теоретического исследования проблем уголовной ответственности за получение взятки в Республике Казахстан установлено, что по времени вручения взяток, по характеру деяний, осуществляемых за взятку, получение взятки подразделяется на следующие виды: взятка – вознаграждение; взятка – подкуп; получение взятки за предоставление должности; вымогательство взятки. Характер и степень общественной опасности их неодинаково.

Исходя из этого, предлагается внести в действующий Уголовный Кодекс Республики Казахстан следующий вариант редакции состава поучения взятки:

Ст. 366-1. Взятка-вознаграждение.

1) получение лицом, уполномоченным на выполнение государственных функций, либо приравненным к нему лицом, либо должностным лицом, а равно должностным лицом иностранного государства или международной организации лично или через посредника взятки в виде денег, ценных бумаг, иного имущества, права на имущество или выгод имущественного характера для себя или других лиц за действия (бездействие) в пользу взяткодателя или представляемых им лиц, если такие действия (бездействие) входят в служебные полномочия этого лица, либо оно в силу должностного положения может способствовать таким действиям (бездействию), а равно за общее покровительство или попустительство по службе наказывается.

2) деяния, предусмотренное в части первой настоящей статьи, если оно совершено: а) должностным лицом, занимающим ответственную государственную должность, б) неоднократно, в) крупном размере г) за незаконное действия (бездействия) неоднократно наказывается;

3) деяния, предусмотренные частью первой, второй настоящей статьи, если они совершены преступной группой, а равно в особо крупных размерах – наказываются.

Понятие крупного размера и особо крупного размера дано в п. 3 и п. 38 ст. 3 УК РК.

Ст. 366-2. Взятка-подкуп.

1. Получение лицом, уполномоченным на выполнение государственных функций, либо приравненный к нему лицом, либо должностным лицом, а также должностным лицом иностранного государства или международной организаций лично или через посредника обусловленной заранее взятки в виде денег, ценных бумаг, иного имущества, права на имущество или выгод имущественного характера за действия (бездействия) в пользу взяткодателя или представляемых им лиц, если такие действия (бездействия) входят в служебные полномочия виновного лица либо оно в силу служебного положения может способствовать такому действию (бездействию), а равно за общее покровительство, попустительство по службе – наказывается.

2. То же деяние, совершенное:

- а) группой лиц по предварительному сговору
- б) организованной группой
- в) должностным лицом, занимающим ответственную государственную должность
- г) неоднократно
- д) в крупной размере – наказывается.

Ст. 366-3. Получение взятки за предоставление должности.

1. Получение лицом, уполномоченным на выполнение государственных функций, либо приравненным к нему лицо, либо должностным лицом взятки лично или через посредника за предоставление должности в системе государственной службы – наказывается.

2. То же деяние, совершенное:

а) неоднократно

б) в крупном размере

в) должностным лицом, занимающим ответственную государственную должность – наказывается.

Ст. 366-4. Вымогательство взятки.

1. Вымогательство взятки, то есть требование лицом, уполномоченным на выполнение государственных функций, либо приравненных к нему лицом, либо должностным лицом взятки за выполнение или невыполнение в интересах дающего действия (бездействия), нарушающего его законные права, а равно постановление его в такие условия, которые его вынуждают дать взятку с целью предотвращения наступления вредных последствий его правоохраняемым интересам – наказывается.

2. Вымогательство взятки:

а) неоднократно

б) в крупном размере

в) должностным лицом, занимающим ответственную государственную должность – наказывается [1].

Неоправданно различаются меры наказания взяткодателей и взяткополучателей. На наш взгляд, меры наказания взяткополучателя и взяткодателя должны быть равными, поскольку без дачь не может быть получение взятки, поэтому общественная опасность этих деяний равна.

По действующему уголовному законодательству субъектом получения взятки является

только лицо, уполномоченное на выполнение государственных функций, либо приравненное к нему лицо государственных органов. Однако материалы следственно-судебной практики нередко показывают, что получают взятки государственные служащие и служащие органов местного самоуправления (помощники акимов, референты должностных лиц, работники канцелярий и т.д.). Их деяния не менее общественно опасны, чем продажность участников профессиональных спортивных соревнований и зрелищных коммерческих конкурсов. Несмотря на это, указанные категории государственных служащих избавлены от уголовной ответственности за получение взятки. В связи с этим предлагается признать субъектом получения взятки всех государственных служащих, независимо от занимаемой должности и в ст.3 УК РК дать соответствующее понятие государственно-служащего как субъекта преступления.

В действующем Уголовном Кодексе Республики Казахстан предусматривается освобождение от уголовной ответственности только взяткодателя, если он добровольно сообщил о даче взятки органу, имеющему право возбудить уголовное дело, или если имело место вымогательство взятки со стороны виновного лица. Но не предусмотрено освобождение от уголовной ответственности взяткополучателя, добровольно сообщившего о получении взятки органу, имеющему право возбуждать уголовное дело, даже в том случае, если подкуп сопровождался шантажом, угрозой, применением физического насилия. Исходя из вышеизложенного, предлагается введение в Уголовный Кодекс РК специальной нормы, предусматривающей освобождение от уголовной ответственности взяткополучателей.

Литература

1 Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V // <http://online.zakon.kz>

2 Постановления Верховного суда РК «О практике применения судами законодательства» об ответственности за взяточничество от 22 декабря 1995 г.

References

1 Ugolovnyj kodeks Respubliki Kazahstan ot 3 iulja 2014 goda № 226-V // <http://online.zakon.kz>

2 Postanovlenija Verhovnogo suda RK «O praktike primenjenija sudami zakonodatel'stva» ob otvetstvennosti za vzjatochnichestvo ot 22 dekabrya 1995 g.

Джансараева Р.Е.

Научные подходы к изучению миграции

В статье анализируются научные подходы к изучению миграции. Миграция – сложное и многоаспектное явление. Это обуславливает ее изучение с точки зрения междисциплинарного подхода для отображения всей широты спектра ее природы и сущности. В изучении миграции выделяются следующие подходы: экономический, демографический, миграционный, социологический, политический, системный, географический, экологический, исторический, этнографический, психологический, биологический, генетический, философский, юридический, типологический. Выбор подхода зависит от тех задач, которые стоят перед исследователем.

Ключевые слова: миграция, миграционный процесс, незаконная миграция, научные подходы.

Dzhansarayeva R.Ye.

Scientific approaches to the study of migration

The article analyzes the scientific approaches to the study of migration. Migration – a complex and multidimensional phenomenon. This makes studying it in terms interdisciplinary approach to display the breadth of the spectrum of its nature and essence. In the study of migration are the following approaches: economic, demographic, migration, sociological, political, systemic, geographical, environmental, historical, ethnographic, psychological, biological, genetic, philosophical, legal, typological. The choice of approach depends on the problems that confront the researcher.

Key words: migration, migration processes, illegal migration, scientific approaches.

Джансараева Р.Е.

Көші-қонды зерттеуге қатыстығылыми көзқарастар

Макалада көші-қонды зерттеуге байланысты көзқарастар талданған. Көші-қон – күрделі және көпаспектілі құбылыс. Бұл өз кезегінде көші-қонның табиғаты мен мәнін сипаттауға қатысты пәнаралық көзқарас түрғысынан зерттеу қажеттілігін көрсетеді. Көші-қонды зерттеу барысында келесі көзқарастар көрсетілген: экономикалық, демографиялық, көші-қондық, әлеуметтік, саяси, жүйелік, географиялық, экологиялық, тарихи, этнографиялық, психологиялық, биологиялық, генетикалық, философиялық, заны, типологиялық. Көзқарасты таңдау зерттеу жүргізушінің алдында тұрған міндеттерге байланысты.

Түйін сөздер: көші-қон, көші-қон үдерістері, заңсыз көші-қон,ғылыми көзқарастар.

НАУЧНЫЕ ПОДХОДЫ К ИЗУЧЕНИЮ МИГРАЦИИ

Наиболее полная классификация основных научных подходов в изучении миграции разработана профессором МГУ В.А. Ионцевым [1]. Его классификация включает 17 научных подходов в изучении миграции населения, содержащих 45 научных направлений, теорий и концепций. Основные подходы: экономический, социологический, демографический, миграционный, исторический, географический, политический, типологический, экологический, системный, этнографический, психологический, биологический, генетический, философский, юридический, методологический. Большинство подходов к изучению миграции представляют собой направления, в основе которых лежит рассмотрение миграции как элемента социально-демографических, социально-экономических и социально-трудовых отношений.

Миграция (от лат. *migratio*) означает перемещение, переселение [2, с. 160].

Некоторые ученые считают понятие «миграция» родовым, включающим в себя все категории лиц, осуществляющих пространственные перемещения по разным причинам и с разными целями. По их мнению, ввиду своей многоаспектности оно может использоваться только в научных, а не в нормативных документах [3].

Традиционно, говоря о миграции, имеется в виду перемещение человеческих ресурсов с одной территории на другую, что предусматривало изменение места жительства – временно или навсегда. Вместе с тем, в последнее время все чаще доминирует новый подход, в рамках которого понятие миграции охватывает не только человеческие, но и материальные ресурсы, например, когда речь идет о миграции капитала [4, с. 122–125].

В современных условиях доминирует понимание, что изучение миграции не должно замыкаться только на одной дисциплине, а междисциплинарность подходов к изучению проблем миграции признается аксиомой. Так, Р. Урсуа призывает научных экспертов преодолеть концептуальные разногласия, существующие между различными дисциплинами и использовать мультидисциплинарный анализ, который должен учитывать как теорию, так и практику, сопоставляя структуру с процессом [5, с. 209-221].

Представитель американской научной школы Д. Мейсси, призывает к междисциплинарности научного анализа миграции и утверждает, что ее изучение с точки зрения разных, четко разграниченных, часто конкурирующих между собой теоретических убеждений, приводит к неэффективности и противоречию результатов исследования [6, с. 701]. Поэтому их необходимо использовать в комплексе.

Данную позицию разделяют другие представители американской школы К. Бреттэлл и Дж.Холлифилд, которые демонстрируют подходы разных научных дисциплин к изучению миграции как многостороннего междисциплинарного явления. Авторы считают, что миграционные исследования, несмотря на междисциплинарность, должны стать полноправной общественной наукой [7; 3]. Подобные взгляды разделяют и другие ученые [9;10]. На междисциплинарном характере теории и методологии изучения миграции делали акцент М. Каслс [11], Д. Мейсси [6;12].

Для изучения и анализа миграционных процессов длительное время определяющим служил экономический подход. Одной из распространенных среди существующих теорий миграции является теория «притяжения и отталкивания» («push and pull theory»), предложенная английским ученым Е. Равенштайном [13].

В данной теории автором выделены факторы «отталкивания» из одной страны и «притяжения» в другую. В качестве «отталкивающих» факторов выступают экономические кризисы и нестабильность, социальные потрясения, стихийные бедствия. «Притягивают» же, наоборот, позитивные факторы: экономическая и политическая стабильности, высокий уровень социального обеспечения и т.д. Таким образом, миграция рассматривается в контексте «привлекательности» одного государства, что способствует прибытию в него граждан другого государства, которое настолько непривлекательно, что этим «отталкивает» от себя.

По аналогичному принципу Е. Равенштайн создал «законы миграции», согласно которым мигранты покидают регионы с ограниченными возможностями и ресурсами и прибывают в более развитые, где факторы притяжения преобладают над факторами отталкивания [13]. Довольно общий характер данной теории позволяет использовать ее для большинства классических иммиграционных стран, которые привлекательны для иммигрантов именно уровнем своего развития и высокими стандартами жизни.

На макроуровне миграцию изучает неоклассическая экономическая теория, которая носит обобщенный характер и рассматривает миграцию как результат расширения капиталистических отношений, интеграции капитала и доходов, интернационализации рынков [14]. Исходя из этого, трудовые ресурсы в стране-доноре и стране-реципиенте становятся взаимозаменяемыми, а миграция позволяет поддерживать занятость населения.

На микроуровне миграцию изучает новая экономическая теория, исходя из которой решения относительно миграции принимаются не индивидуально, а коллективно.

Интерес представляет теория человеческого капитала, которая рассматривает каждого человека как результат инвестиций в его квалификацию, образование, состояние здоровья. Миграция, по сути, выступает инвестицией в человеческий капитал, если выгоды от нее превышают расходы. При этом, кроме экономических расходов и выгод, непременно учитывается и психологический аспект, например, отсутствие возможности общения с друзьями, пребывания в семейной кругу, а также иные нематериальные аспекты [15, с. 398].

Теорию «двойного или сегментного рынка труда» разрабатывал М. Пайоре. Согласно этой теории в каждом развитом государстве существует двойной рынок труда – первичный и вторичный. Вторичный рынок охватывает те виды трудовой деятельности, которые не пользуются популярностью среди населения в силу своей непrestижности, низкой оплаты, небезопасности или низкими условиями труда. Именно на этот рынок привлекают приезжую вследствие миграции рабочую силу [16, с. 35-38]. Данная теория поддержана А. Портесом [17]. Процесс подобной сегментации рынка труда особо характерен для больших городов-мегаполисов.

Социологический подход к исследованию миграционных процессов представлен теорией миграционных сетей. В рамках данной теории миграция рассматривается как социальный процесс, который связан с образованием сетей на основе переплетения социальных взаимоотношений [12, с. 734].

Основой этой теории служит понятие «сообщество мигрантов», которое функционирует следующим образом: первые мигранты начинают формирование упомянутой миграционной сети, в дальнейшем облегчая процесс адаптации для следующих миграционных волн. Таким образом, снижаются риски миграции, облегчает-

ся процесс адаптации, когда с помощью дружественных, приятельских или родственных связей обеспечена поддержка с поиском жилья, работы и т.д.

Согласно теории международных систем, которая основана на системном подходе, миграция вызвана множеством различных факторов, а страны-доноры и реципиенты связаны между собой в рамках единого пространства – миграционной системы [18]. Для полного понимания динамики этой системы изучать ее необходимо комплексно.

С точки зрения активизации интеграционных процессов в глобальном мире и роста международных трудовых потоков как результата растущей мобильности трудовых ресурсов и капиталов объясняет миграцию С. Сассен [19].

Подобные взгляды соответствуют теории мировых систем или мирового хозяйства, согласно которой благоприятные предпосылки для миграции складываются между бывшими колониальными государствами и их колониями [8].

В антропологическом подходе к изучению миграционных процессов интерес представляет позиция, что «этническая группа – общность на основе культурной самоидентификации по отношению к другим общностям, с которыми она находится в фундаментальных связях» [20, с. 10]. По мнению В. Тишкова, государства создают нации, а не наоборот.

Различия исследовательских подходов, принятых в литературе по политологии и по антропологии, очень четко проявляются в вопросе взаимосвязи иммиграции и гражданства. Антропологи больше интересуются смыслом, который вкладывает в понимание гражданства отдельный мигрант. Они нацелены больше на межкультурные сравнения, которые позволяют строить обобщения, охватывающие разные территории и разные эпохи. Следовательно, антропологи ориентированы на построение универсальной, устанавливающей закономерности и на общие законы теории. Этнографические знания, которые дала антропология, «выходят за пределы эмпирического знания» [21] и способствуют обретению лучшего понимания условий человеческого существования. Вопросы, которые ставятся в антропологических исследованиях по миграции, обусловлены предположением о том, что последствия миграций для мигрантов предопределены их социальным, культурным и гендерным статусом и что мигранты сами определяют свое поведение, интерпретируя свой

опыт и конструируя его в рамках структурных ограничений [22, с. 97-136].

Для демографов главный вопрос – вопрос о природе демографических изменений, основными составляющими которой являются рождаемость, смертность и миграции. Опираясь преимущественно на обобщенные данные, демографы документируют характер, модель и направление миграционных потоков и характеристики мигрантов (возраст, пол, род занятий, образование и т.д.). Именно это Кили называет формальным демографическим подходом к миграции [23, с. 43-60]. При этом, по наблюдениям Кили, демографы не отказываются от теории и объяснений. Более, в своих объяснениях тех социальных, экономических, политических сил, которые формируют миграционные потоки и формируются этими потоками, демографы опираются на теории, заимствованные из разных социальных наук. Демографы, так же как и историки, антропологи, социологи интересуются вопросами о том, кто и когда мигрирует, но для того, чтобы дать ответы на эти вопросы, демографы занимаются построением прогнозных моделей. Говоря словами Кили, демограф оценивает вероятность события (миграции).

Поскольку миграция рассматривается как процесс, который регулируется политическим институтом – государством, необходимо сосредоточиться на политологическом подходе к изучению миграции.

Политологи, обратившиеся к изучению иммиграции, занимаются, главным образом, тремя проблемами. Первая из них – роль национального государства в управлении миграционными потоками и в контроле над собственными границами. Вторая – воздействие миграции на институты суверенитета и гражданства и взаимосвязь миграции, с одной стороны, и внешней политикой и политикой национальной безопасности – с другой. Третья – проблема инкорпорации [24, с. 137-186].

В середине двадцатого столетия значительное увеличение объемов миграционных потоков привело к возникновению серьезных проблем, связанных с иммиграцией, которые существующие ранее теории и концепции были не в состоянии должным образом спрогнозировать. В связи с этим возникла острая необходимость проведения новых теоретических исследований и научных изысканий динамики развития международных миграционных процессов и научно-обоснованного прогноза последствий иммиграции.

Первыми к этому пониманию пришли американские исследователи, которые обратившись к политическому аспекту международной миграции, изобразили государство как институт в центре анализа тех явлений, которые связаны с процессом миграции. Так, по мнению Дж. Холлифилда, в пределах политологического подхода исследование миграционного процесса следует проводить, учитывая следующие аспекты:

- роль национального государства в управлении миграционными потоками и контроле собственных границ;
- влияние миграции на институты суверенитета и гражданства, а также взаимовлияние миграции и внешней, а также внутренней политики государства;
- процесс ассимиляции, приобретение мигрантами гражданства и прав [24, с. 137-186].

В контексте последнего приведенного аспекта следует отметить модель инкорпорации, предложенную исследователями А. Портесом и Р. Румбо [25]. Данная модель рассматривает миграцию с точки зрения официальной политики правительства, реакции внутреннего рынка рабочей силы и характера этнических отношений в государстве.

В рамках политологического подхода в исследованиях миграционного процесса выделяют два измерения: государственный и ситуативно-политический [26, с. 214-215]. Под первым подразумеваются влияние мигрантов на социально-политическое устройство государства и национальную идентичность его граждан, систему внутригосударственных отношений, человеческий потенциал государства, который определяет его роль и место на политической арене. В пределах указанного измерения изучают контроль над миграционными потоками и, соответственно, условия въезда, выезда и пребывания на территории национальных государств. То есть, согласно, этого измерения политологического подхода изучается непосредственно миграционная политика государства.

В рамках второго измерения – ситуативно-политического, исследования обращены к изучению проблем национальной безопасности и

угроз, к которым могут привести неконтролируемые и нелегальные миграционные потоки.

Сторонники теории политического реализма, одним из приверженцев которого является Ф. Дювель, заявляют о самостоятельном характере поведения государства в проведении миграционной политики. Государство регулирует миграционный процесс и регламентирует условия въезда и пребывания иммигрантов на своей территории, руководствуясь своими интересами и задачами собственной национальной безопасности.

В отличие от сторонников теории политического реализма, представители глобализационной теории говорят о снижении роли национальных государств в регулировании миграционного процесса, что, по их мнению, вызвано деятельностью наднациональных организаций и транснациональных корпораций тогда, когда миграция приобретает глобальные и транснациональные характеристики [27, с. 153].

С Сассен считает, что национальное государство при формировании и ведении миграционной политики не способно полностью влиять на миграционные движения, хотя и сохраняет при этом определенные полномочия при организации собственной миграционной политики [19].

Проблемы незаконных мигрантов и незаконной миграции, нелегитимные миграционные потоки, принявшие огромные размеры, имманентные современному глобальному режиму и мигрантофобии, возможности применения международных документов по защите прав трудящихся мигрантов в разных странах, сложности исполнения нового миграционного законодательства, разрыв между иммиграционной политикой (т.е. существующими законами) и ее реализацией обуславливают актуальность правового подхода к изучению миграционных процессов.

Таким образом, миграция – широкое понятие с целым комплексом сложных междисциплинарных связей, что обусловливает ее изучение с точки зрения междисциплинарного подхода для отображения всей широты спектра ее природы и сущности.

Литература

- 1 Ионцев В. Международная миграция населения: теория и история изучения. – М.: Диалог-МГУ, 1999. – 470 с.
- 2 Юдина, Т. Н. Миграция: словарь основных терминов / Т. Н. Юдина. – М.: Изд-во РГСУ, 2007. – 472 с.
- 3 Андриченко Л.В., Елеонский В.О., Хабриева Т.Я. О концепции развития миграционного законодательства Российской Федерации // Журнал российского права. – 2003. – №4. – С. 3-11.

- 4 Дмитриев О.В. Понятие криминальной трансграничной миграции капитала // Вестник Омского университета. – 2004. – № 2. – С. 122-125.
- 5 Урсуа Р. Социальные исследования и меры по взаимодействию в общественной политике. Международная миграция, социальные науки и общественная политика / Рауль Урсуа // Международный журнал социальных наук. – 2001. – №32. – С. 207-217.
- 6 Massey D. An Evaluation of International Migration Theory. The North American Case / Douglas Massey // Population and Development Review. – 1994. – № 20. – P. 699-751.
- 7 Brettell C. Migration Theory: Talking Across Disciplines / Caroline Brettell, James Hollifield. – New York: Routledge, 2007. – 304 p.
- 8 Hollifield J. Migration, Trade and the Nation-State: The Myth of Globalization / James Hollifield // Journal of International Law and Foreign Affairs. – 1998. – № 3 (2). – P. 595-636.
- 9 Юдина Т. О социологическом анализе миграционных процессов / Тамара Юдина // Социологические исследования. – 2002. – № 10. – С. 102-109.
- 10 Хорев Б., Денисенко М., Ионцев В. Миграциология. Учебное пособие. – М.: Изд. МГУ, 1989. – 96 с.
- 11 Castles S. The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World / Stephen Castles, Mark Miller. – New York: Guilford Press, 1993. -X. – 307 p.
- 12 Massey D. The Social Process of International Migration / Douglas Massey, Felipe España // Science. – 1987. – Vol. 237. – P. 733-738.
- 13 Ravenstein E. The Laws of Migration / Ernest Ravenstein // Journal of the Royal Statistical Society. – 1889. – Vol. 52. – P. 241-301.
- 14 Stark O. The New Economics of Labor Migration / Oded Stark // American Economic Review. – 1985. – Vol. 2 (75). – P. 173-178.
- 15 Molho I. Theories of Migration – a Review / Ian Molho // Scottish Journal of Political Economy. – 1986. – № 33. – P. 396-419.
- 16 Piore M. Birds of Passage: Migrant Labor and Industrial Societies / Michael Piore. – London: Cambridge Univ. Press, 1979. – 217 p.
- 17 Portes A. Immigration Theory for a New Century : Some Problems and Opportunities / Alejandro Portes // International Migration Review. Special Issue: Immigrant Adaptation and Native-Born Responses in the Making of Americans [Ed. by J. DeWind, C. Hirschman, P. Kasinitz].. – Center for Migration Studies. – Vol. 31. – № 4. – 1997. – P. 799-825.
- 18 Nogle J. The System Approach to International Migration: an Application of Network Methods / June Nogle // International Migration. – 1994. – № 2. – P. 329-342.
- 19 Sassen S. The Mobility of Labor and Capital. A Study in International Investment and Labor Flow / SaskiaSassen. – Cambridge: Cambridge University Press, 1988. – 224 p.
- 20 Тишкив В.А. Реквием по этносу. Исследования по социально-культурной антропологии. – М. – 2003. – 544 с.
- 21 Hastrup, Kirsten. «Writing Ethnography: State of the Art,» in Helen Calloway and Judith Okely, eds., Anthropology and Autobiography.-London: Routledge, 1992.- 128 p.
- 22 Brettell Caroline B. Theorizing Migration in Anthropology. pp.97-136. In: Migration Theory: Talking across Disciplines/ed. By Caroline B. Brettell and James F. Hollifield.,(2000). New York. Routledge.
- 23 Keely Charles B. Demography and International Migration. pp.43-60 In: Migration Theory: Talking across Disciplines/ed. By Caroline B. Brettell and James F. Hollifield.,(2000), New York, Routledge.
- 24 Hollifield James F. The Politics of International Migration. How Can We «Bring the State Back In» In: Migration Theory: Talking across Disciplines/ed. By Caroline B. Brettell and James F. Hollifield. – New York, Routledge, 2000. – 485 p.
- 25 Portes A. Immigrant America. A Portrait (Third edition. Revised, Expanded and Updated) / Alejandro Portes, Rubén Rumbaut. – Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press, 2006. – 460 p.
- 26 Волосенкова Е., Кабаченко П., Тарасова Е. Миграционная политика. Управление миграционными процессами. / Методология и методы изучения миграционных процессов. Междисциплинарное учебное пособие / Под ред. Жанны Зайончковской, Ирины Молодиковой, Владимира Мукомеля – Центр миграционных исследований – М., 2007. – 370 с.
- 27 Юськів Б. Глобалізація і трудова міграція в Європі / Богдан Юськів. – Рівне: видавець О.М. Зень, 2009. – 479 с.

References

- 1 Ioncnev V. Mezhdunarodnaja migracija naselenija: teorija i istorija izuchenija. – M.: Dialog-MGU, 1999. – 470 с.
- 2 Judina, T. N. Migracija: slovar' osnovnyh terminov / T. N. Judina. – M.: Izd-vo RGSU, 2007. – 472 s.
- 3 Andrichenko L.V., Eleonskij V.O., Habrieva T.Ja. O konceptii razvitiya migracionnogo zakonodatel'stva Rossijskoj Federacii // Zhurnal rossijskogo prava. – 2003. – №4. – С. 3-11.
- 4 Dmitriev O. V. Ponjatie kriminal'noj transgranichnoj migracii kapitala // Vestnik Omskogo universiteta. – 2004. – № 2. – С. 122-125.
- 5 Ursua R. Social'nye issledovaniya i mery po vzaimodejstviju v obshhestvennoj politike. Mezhdunarodnaja migracija, social'nye nauki i obshhestvennaja politika / Raul' Ursua // Mezhdunarodnyj zhurnal social'nyh nauk. – 2001. – №32. – С. 207-217.
- 6 Massey D. An Evaluation of International Migration Theory. The North American Case / Douglas Massey // Population and Development Review. – 1994. – № 20. – P. 699-751.

- 7 Brettell C. Migration Theory: Talking Across Disciplines / Caroline Brettell, James Hollifield. – New York: Routledge, 2007. – 304 p.
- 8 Hollifield J. Migration, Trade and the Nation-State: The Myth of Globalization / James Hollifield // Journal of International Law and Foreign Affairs. – 1998. – № 3 (2). – P. 595-636.
- 9 Judina T. O sociologicheskym analize migracionnyh processov / Tamara Judina // Sociologicheskie issledovaniya. – 2002. – № 10. – С. 102-109.
- 10 Horev B., Denisenko M., Ioncev V. Migraciologija. Uchebnoe posobie. – M.: Izd. MGU. – 1989. – 96 s.
- 11 Castles S. The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World / Stephen Castles, Mark Miller. – New York: Guilford Press, 1993. -X. – 307 p.
- 12 Massey D. The Social Process of International Migration / Douglas Massey, Felipe Espaňa // Science. – 1987. – Vol. 237. – P. 733-738.
- 13 Ravenstein E. The Laws of Migration / Ernest Ravenstein // Journal of the Royal Statistical Society. – 1889. – Vol. 52. – P. 241-301.
- 14 Stark O. The New Economics of Labor Migration / Oded Stark // American Economic Review. – 1985. – Vol. 2 (75). – P. 173-178.
- 15 Molho I. Theories of Migration – a Review / Ian Molho // Scottish Journal of Political Economy. – 1986. – № 33. – P. 396-419.
- 16 Piore M. Birds of Passage: Migrant Labor and Industrial Societies / Michael Piore. – London: Cambridge Univ. Press, 1979. – 217 p.
- 17 Portes A. Immigration Theory for a New Century : Some Problems and Opportunities / Alejandro Portes // International Migration Review. Special Issue: Immigrant Adaptation and Native-Born Responses in the Making of Americans [Ed. by J. DeWind, C. Hirschman, P. Kasinitz].. – Center for Migration Studies. – Vol. 31. – № 4. – 1997. – P. 799-825.
- 18 Nogle J. The System Approach to International Migration: an Application of Network Methods / June Nogle // International Migration. – 1994. – № 2. – P. 329-342.
- 19 Sassen S. The Mobility of Labor and Capital. A Study in International Investment and Labor Flow / SaskiaSassen. – Cambridge: Cambridge University Press, 1988. – 224 p.
- 20 Tishkov V.A. Rekviem po jetnosu. Issledovaniya po social'no-kul'turnoj antropologii. – M. – 2003. – 544 s.
- 21 Hastrup, Kirsten. «Writing Ethnography: State of the Art,» in Helen Calloway and Judith Okely, eds., Anthropology and Autobiography.-London: Routledge, 1992.- 128 p.
- 22 Brettell Caroline B. Theorizing Migration in Anthropology. pp.97-136. In: Migration Theory: Talking across Disciplines/ed. By Caroline B. Brettell and James F. Hollifield.,(2000). New York. Routledge.
- 23 Keely Charles B. Demography and International Migration. pp.43-60 In: Migration Theory: Talking across Disciplines/ed. By Caroline B. Brettell and James F. Hollifield.,(2000), New York, Routledge.
- 24 Hollifield James F. The Politics of International Migration. How Can We «Bring the State Back In» In: Migration Theory: Talking across Disciplines/ed. By Caroline B. Brettell and James F. Hollifield. – New York, Routledge, 2000. – 485 p.
- 25 Portes A. Immigrant America. A Portrait (Third edition. Revised, Expanded and Updated) / Alejandro Portes, Rubén Rumbaut. – Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press, 2006. – 460 p.
- 26 Volosenkova E., Kabachenko P., Tarasova E. Migracionnaja politika. Upravlenie migracionnymi processami. Metodologija i metody izuchenija migracionnyh processov: Mezhdisciplinarnoe uchebnoe posobie / Pod red. Zhanny Zajonchkovskoj, Iriny Modikovoj, Vladimira Mukomelja – Centr migracionnyh issledovanij – M., 2007. – 370 s.
- 27 Jus'kiv B. Globalizacija i trudova migracija v Evrope / Bogdan Jus'kiv. – Rivne: vidavec' O.M. Zen', 2009. – 479 s.

Берсугурова Л.Ш.,
Айнабеков А.Т.

**Участие адвоката
в уголовном процессе
в Республике Казахстан**

Bersugurova L.S.,
Ainabekov A.T.

**Participation of a lawyer in
criminal proceedings in the
Republic of Kazakhstan**

Берсугурова Л.Ш.,
Айнабеков А.Т.

**Қазақстан Республикасындағы
қылмыстық процеске
адвокаттың қатысуы**

В статье автором анализируются нормы уголовно-процессуального законодательства Республики Казахстан на предмет участия адвоката в уголовном процессе. Автором определено понятие защитника, а также произведено исследование норм казахстанского законодательства и даны рекомендации по улучшению правового статуса адвоката и его участия в уголовном процессе в Республике Казахстан.

Ключевые слова: адвокат, уголовный процесс, право на защиту, подзащитный, государственные секреты.

In the article the author analyzes the norms of criminal-procedural legislation of the Republic of Kazakhstan for the participation of a lawyer in criminal proceedings. The author defines the concept of the defender, and also made a study of the rules of the Kazakhstan legislation and the recommendations to improve the legal status of a lawyer and his participation in the criminal process in the Republic of Kazakhstan.

Key words: attorney, criminal trial, right of defence, the defendant, state secrets.

Макалада автор Қазақстан Республикасындағы қылмыстық процеске адвокаттың қатысуы мәселесінде қылмыстық іс жүргізу заңнамасының нормаларын талдайды. Автор қорғаушы үғымына тоқталды, сондай-ақ Қазақстан заңнамасының нормаларын зерттеді және адвокаттың құқықтық мәртебесін және оның Қазақстан Республикасындағы қылмыстық процеске қатысуын жетілдіру жайында ұсынымдар жасады.

Түйін сөздер: адвокат, қылмыстық процесс, қорғану құқығы, қорғалушы, мемлекеттік құпиялар.

УЧАСТИЕ АДВОКАТА В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Законодательное регулирование участия адвоката в уголовном производстве основано на ст. 13 Конституции РК, в соответствии с которой каждому обеспечивается право на получение квалифицированной юридической помощи, в том числе и адвокатами [1].

В статьях 66-70 УПК РК урегулирован статус адвоката, который выступает в уголовном процессе в роли защитника; в ч. 1 ст. 76 УПК РК описан статус адвоката, выступающего в уголовном процессе в качестве представителя потерпевшего, гражданского истца и частного обвинителя; в ст. 77 УПК РК регламентирован статус адвоката, выступающего в уголовном процессе как представитель гражданского ответчика [2].

Такое многообразие форм, в которых наблюдается участие адвоката в уголовном процессе, не только обуславливает значимость его деятельности в области уголовно-процессуальных правоотношений, но и объясняет актуальность исследования.

Целью исследования является изучение законодательных основ участия адвоката в уголовном процессе, а также выявление проблем в нормах уголовно-процессуального законодательства, касающихся участия адвоката в уголовном производстве.

В соответствии с поставленной целью были сформулированы и решены следующие задачи:

- определение понятия защитника в уголовном процессе Республики Казахстан;
- рассмотрение норм действующего УПК РК и выявление основных недостатков в регламентации деятельности адвоката и определение путей их решения.

Адвокатами в своей профессиональной деятельности оказывается различная юридическая помощь, в том числе представительство и защита физических и юридических лиц в органах дознания, предварительного следствия, судах. Участие адвоката в уголовном процессе является одним из важнейших направлений адвокатской деятельности, которая в большей мере связана с реализацией функции защиты обвиняемых (подозреваемых).

В ходе каждой стадии уголовного процесса обвиняемому необходима помочь защитника, без которой обвиняемый не в состоянии приводить доказательства собственной невиновности.

ти, а также выявлять обстоятельства, которые опровергают обвинение или смягчают его ответственность.

Зашитником является лицо, которое осуществляет в установленном законодательством порядке защиту прав и интересов подозреваемых и обвиняемых и оказывает им юридическую помощь.

Законодательством конкретно определяются лица, которых допускают в качестве защитников. К ним относятся:

- адвокаты, т.е. лица, которые являются членами коллегии адвокатов;
- супруг (супруга);
- близкие родственники либо законные представители;
- представители профессиональных союзов и других общественных объединений по делам членов данных объединений, выделяющие своего представителя, снабжая соответствующими документами (решением или протоколом, доверенностью), которые подтверждают его полномочия в качестве защитника [2].

Необходимо выделить, что согласно уголовно-процессуальному законодательству Республики Казахстан (п.2 ст.66 УПК РК) разрешается допускать иностранных адвокатов к участию в деле в роли защитников, если это предусматривается положениями международного договора Республики Казахстан с соответствующим государством на взаимной основе, в порядке, определяемом законодательством. Защитников (адвокатов) допускают к участию в деле с момента предъявления обвинения или признания лица подозреваемым с момента осуществления его задержания, либо применения меры пресечения до предъявления обвинения. Следует отметить, что одно и то же лицо не может быть защитником двух подозреваемых, обвиняемых, когда интересы одного из них противоречат интересам другого. Профессиональную защиту по уголовным делам осуществляют только адвокатами.

Адвокат не имеет права отказаться от принятой на себя защиты подозреваемого или обвиняемого. Адвокатом является гражданин Республики Казахстан, имеющий высшее юридическое образование, а также получивший лицензию на осуществление адвокатской деятельности, в обязательном порядке являющийся членом коллегии адвокатов и оказывающий юридическую помощь на профессиональной основе, не выходящей за рамки адвокатской деятельности.

Адвокатом не может являться лицо, которое имеет судимость за умышленное преступление, признанное в установленном порядке недееспособным или ограниченно дееспособным, исключенное из коллегии адвокатов, уволенное из правоохранительных органов за совершение дисциплинарного проступка, – в течение одного года со дня увольнения, а также лицо, действие лицензии которого прекратилось [3].

Адвокат является не только защитником, но и независимым гарантом обеспечения законных прав и интересов любого лица, вовлеченнего в область судопроизводства. В связи с этим, можно прийти к выводу, что участие адвоката в уголовном процессе способствует эффективной защите прав каждого гражданина Республики Казахстан. На всех стадиях уголовного процесса обвиняемому (подозреваемому) законодательство предоставляет и гарантирует широкую совокупность прав на защиту, существенное условие которой представлено строгим соблюдением процессуальных норм и положений уголовного судопроизводства: принципа состязательности и равноправия сторон обвинения и защиты, всестороннего, полного и объективного исследования обстоятельств дела.

Основания для устранения адвоката от участия в уголовном производстве в роли защитника возникают в том случае, если он: ранее принимал участие в деле как судья, прокурор, следователь, дознаватель, секретарь судебного заседания, судебный пристав, свидетель, эксперт, специалист, переводчик или понятой; состоит в родственных отношениях с должностным лицом, которое принимало или принимает участие в расследовании или судебном рассмотрении данного дела; оказывает или ранее оказывал юридическую помощь лицу, имеющему противоположные с подзащитным или доверителем интересы, а равно находится с таковыми лицами в родственных отношениях; не вправе быть защитником или представителем в силу положений законодательства [2]. Присутствие данных обстоятельств обязывает адвоката дать отказ в дальнейшем ведении дела (т.е. он не может стать защитником).

Наиболее распространенное в практике основание для принятия адвокатом защиты в уголовном деле – это приглашение. Приглашение может сделать сам обвиняемый, который лично выбирает адвоката и, предварительно обсудив обстоятельства дела, заключает с ним соглашение. Данное приглашение может быть осуществлено также законным представителем, близ-

кими родственниками, супругом (супругой) подозреваемого, обвиняемого или заинтересованными лицами. В таком случае заключают соглашение с вышеуказанными лицами, и на основании этого выдают ордер [4, с. 74].

Адвокат, выступая в роли защитника, не имеет права совершать какие-либо действия против интересов подзащитного и препятствовать осуществлению принадлежащих ему прав; вопреки позиции подзащитного признавать его причастность к уголовному правонарушению и виновность в его совершении, заявлять о примирении подзащитного с потерпевшим; осуществлять признание гражданского иска; отзывать жалобы и ходатайства, поданные подзащитным; разглашать сведения, которые стали ему известны в связи с обращением за юридической помощью и ее реализацией.

Разглашением сведений можно считать случаи, когда сведения, полученные адвокатом в процессе оказания юридической помощи, становятся известными хотя бы одному постороннему лицу. С момента допуска к участию в уголовном процессе адвокат-защитник имеет право использовать все предоставленные ему законом средства и способы защиты для выявления обстоятельств, которые опровергают обвинения или смягчают ответственность подозреваемого (обвиняемого), и оказывать ему необходимую квалифицированную юридическую помощь, используя совокупность прав без каких-либо ограничений и условий, могущих нарушить или стеснить функцию защиты.

Отметим, что в Послании «Стратегия «Казахстан-2050» Глава Государства отметил необходимость разработки нового Уголовно-процессуального кодекса [5]. Действующий УПК был принят 4 июля 2014 года, в нем существует 16 разделов, 72 главы, включающие в себя 677 статей.

Д.К. Канафиным отмечается, что анализ положений УПК дает возможность констатировать тот факт, что полноценная реформа уголовного судопроизводства, которая ожидалась от данного нормативного акта, не состоялась. Авторам проекта не удалось развить до конца даже тот ограниченный перечень идей по реформированию уголовного судопроизводства, который был представлен в Концепции проекта Уголовно-процессуального кодекса Республики Казахстан [6].

Данная ситуация сформировалась вследствие того, что процесс разработки нового УПК был в определенной мере монополизирован Ге-

неральной прокуратурой, тогда как столь значимые и актуальные на сегодняшний день институты, как судебный контроль и обеспечение права на защиту, относятся к области жизненных интересов судебной системы и адвокатуры, не имеющей пока возможности принимать активное участие в создании процессуального закона.

Присутствует необходимость развития и конкретизации в УПК полномочий адвокатов по сбору доказательств посредством детального описания процедуры депонирования фактических данных, а также назначения и производства экспертиз, применения возможностей частной детективной деятельности. Так же необходимо привести в соответствие с международными стандартами процессуальный порядок задержания и ареста, то есть понизить до 48 часов срок задержания и предусмотреть обязательную судебную оценку законности и обоснованности ограничения права на личную свободу каждого задержанного.

Д.К. Канафин также указывает на необходимость унификации в рамках единой процессуальной формы следственных действий и оперативно-розыскных мероприятий, ограничивающих конституционные права граждан, а также на регламентирование данной формы в уголовно-процессуальном законодательстве.

Для адвокатов нужно усиление и усовершенствование гарантий неприкосновенности в виде: установления запрета на прослушивание и запись телефонных переговоров, запрета любого вторжения в служебные и жилые помещения адвокатов, в том числе реализацию гласных и негласных осмотров, обысков, выемок и прочих аналогичных следственных и оперативных мероприятий без санкции судьи; запрета в законодательстве привлечения адвокатов в качестве лиц, которые сотрудничают с правоохранительными органами на конфиденциальной основе; запрета в законодательстве любого уголовного, гражданско-правового и административного преследования адвокатов за правомерные действия, которые совершены ими в связи с оказанием юридической помощи, включая публичные высказывания адвокатов в СМИ и в залах судебных заседаний [7, с. 48].

Хотелось бы отметить, что в Законе РК «О государственных секретах» определен порядок допуска граждан и должностных лиц к государственным секретам, но отсутствует упоминание о допуске к такого рода информации адвокатов при реализации ими своих профессиональных обязанностей.

В процессе деятельности органов уголовного преследования и судов в Республике Казахстан применяется практика ограничения права гражданина, который привлечен к уголовной ответственности, на свободный выбор адвоката по причине отсутствия у выбранного адвоката допуска к государственным секретам. Присутствуют случаи, когда обвиняемому предлагали перечень, состоящий только из нескольких адвокатов, которые имеют данный допуск. Отметим, что процесс получения допуска был регламентирован секретной инструкцией, которая не опубликована в открытых источниках [8].

Отметим, что ограничение права на свободный выбор адвоката с помощью манипуляций с процедурами допуска к государственным секретам по сути представляет собой атавизм советского репрессивного уголовного процесса, в котором данные меры применяли для отправления судопроизводства в обход и без того слабых и декларативных стандартов объективности и состязательности процесса. В большинстве случаев данные ограничения имели место по политически мотивированным или иным делам, по которым нужно было исключить публичность разбирательства или производить контроль поведения защиты в процессе.

Рассмотрев содержание положений Закона о государственных секретах (к примеру, ч. 1 ст. 29, ст. ст. 30, 31), мы пришли к выводу, что данным нормативным правовым актом регламентируется порядок допуска к государственным секретам лиц, которые вступили в трудовые отношения с предприятиями, учреждениями и организациями, применяющими в своей деятельности информацию секретного характера. Основываясь на буквальном толковании положений данного нормативного акта, можно прийти к выводу, что действие Закона о государственных секретах не распространяется на уголовно-процессуальные отношения, которые возникают в связи с вступлением в дело адвоката в роли защитника.

В соответствии со ст. 12 УПК РК, у каждого присутствует право на судебную защиту своих прав и свобод. В ст. 26 УПК РК указано, что подозреваемый, обвиняемый обладают правом на защиту. Данное право они могут осуществлять как лично, так и посредством защитника, законного представителя [9].

Таким образом, можно прийти к выводу о том, что порядок вступления адвоката в дело в роли защитника как участника уголовного про-

цесса определяется положениями УПК РК и должен соответствовать положениям Конституции и международным обязательствам Казахстана. Данные правовые документы обладают преемственной силой по отношению ко всем другим нормативным актам, применяющимся только в случае включения их положений в УПК РК.

Применяемые органами национальной безопасности ограничения в допуске адвокатов к делам, которые содержат государственные секреты, не находят соответствия законодательству Республики Казахстан и нормам ратифицированных Казахстаном международных договоров. Данные ограничения не предусматриваются Конституцией, международным правом и УПК и обладают дискриминационным, неправомерным характером, противоречат принципам независимости адвокатской профессии, адвокатской тайны и недопустимости вмешательства в законную деятельность адвокатов, нарушают фундаментальные права человека, представленные: правом на защиту, правом на получение квалифицированной юридической помощи и правом на справедливое судебное разбирательство.

Для обеспечения права на защиту при помощи выбранного самим обвиняемым защитника по делам, которые связаны с государственными секретами, возможно использование опыта, сформированного Российской Федерацией на основе Постановления № 8-П от 27 марта 1996 г. Конституционного Суда, согласно которому в процессуальном законодательстве предусматривается возможность вступления адвоката в дела данной категории после предоставления соответствующей подписки о неразглашении сведений, которые составляют охраняемую законом тайну [10].

На основе изложенного мы пришли к выводу, что присутствует необходимость внесения дополнений в уголовно-процессуальное законодательство. Необходима статья под названием «Сохранение конфиденциальности и государственных секретов», в которой необходимо указать, что при наличии в материалах дела сведений, которые относятся к государственным секретам или иной охраняемой законом тайне, адвокатомдается письменное обязательство о неразглашении данных сведений и удостоверяется факт предупреждения его о предусмотренной законом ответственности за такое разглашение. Письменное обязательство отбирает орган, ведущий уголовный процесс в момент вручения адвокатом ордера на ведение

уголовного дела. Перечень и содержание документов, которые приобщены к материалам дела и содержат сведения, относящиеся к государственным секретам или иной охраняемой законом тайны, должен быть определен конкретно органом, ведущим уголовный процесс, о чём на каждой странице документа или на ином носителе такой информации необходимо сделать соответствующую отметку. Необоснованное засекречивание материалов уголовного дела, не содержащих охраняемую законом тайну, не допускается.

Подводя итог, можно констатировать, что:

- полноценная реформа уголовного судопроизводства, которая ожидалась от данного нормативного акта, не состоялась;
- присутствует необходимость развития и конкретизации в УПК полномочий адвокатов по сбору доказательств посредством детального описания процедуры депонирования фактических данных, а также назначения и производства экспертиз, применения возможностей частной детективной деятельности;
- для адвокатов нужно усиление и усовершенствование гарантий неприкосновенности в виде установления запрета на прослушивание и

запись телефонных переговоров, запрета любого вторжения в служебные и жилые помещения адвокатов, в том числе реализацию гласных и негласных осмотров, обысков, выемок и прочих аналогичных следственных и оперативных мероприятий без санкции судьи;

– хотелось бы отметить, что в Законе РК «О государственных секретах» определен порядок допуска граждан и должностных лиц к государственным секретам, но отсутствует упоминание о допуске к такого рода информации адвокатов при реализации ими своих профессиональных обязанностей.

На основе изложенного мы предлагаем внести изменения, дополнения в уголовно-процессуальное законодательство. Необходима статья под названием «Сохранение конфиденциальности и государственных секретов», в которой нужно указать, что если в материалах дела присутствуют сведения, относящиеся к государственным секретам или иной охраняемой законом тайне, адвокату необходимо дать письменное обязательство о неразглашении данных сведений, удостоверяющие факт предупреждения его о предусмотренной законом ответственности за такое разглашение.

Литература

- 1 Конституция Республики Казахстан (на казахском и русском языках). – Алматы: LEM (Лем), 2015. – 76 с.
- 2 Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 года № 231-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 24.11.2015 г.) //Информационная система «ПАРАГРАФ», 2016.
- 3 Закон Республики Казахстан от 5 декабря 1997 года № 195-I «Об адвокатской деятельности» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 03.12.2015 г.) //Информационная система «ПАРАГРАФ», 2016.
- 4 Сейдахметов О.Х. Участие адвоката в уголовном процессе // Вестник КАЗНПУ. – №4. – 2014. – С. 74-79.
- 5 Послания Главы государства от 17.01.2014 г. «Казахстанский путь-2050: Единая цель, единые интересы, единое будущее».
- 6 Досье ITS на проект Уголовно-процессуального кодекса Республики Казахстан (новая редакция) (май 2014 года) // Информационная система «ПАРАГРАФ», 2016.
- 7 Канафин Д. К. Совершенствование правового статуса адвоката в свете разработки нового уголовно-процессуального кодекса Республики Казахстан // Юрист. – 2012. – № 12. – С. 47-55.
- 8 Закон Республики Казахстан от 15 марта 1999 года № 349-I «О государственных секретах» // Ведомости Парламента Республики Казахстан, 1999 г., № 4, ст. 102; 2001 г., № 8, ст. 53.
- 9 Канафин Д.К. Защита государственных секретов и обеспечение права на квалифицированную юридическую помощь в Республике Казахстан //Информационная система «ПАРАГРАФ», 2016.
- 10 Постановление Конституционного Суда РФ от 27 марта 1996 г. N 8-П «По делу о проверке конституционности статей 1 и 21 Закона Российской Федерации от 21 июля 1993 года «О государственной тайне» в связи с жалобами граждан В.М. Гурджиянца, В.Н.Синцова, В.Н.Бугрова и А.К.Никитина» // «Вестник Конституционного Суда РФ». – № 2. – 1996. – 224 с.

References

- 1 Konstitucija Respublikii Kazahstan (na kazahskom i russkom jazykah). – Almaty.: LEM (Lem), 2015. – 76 s.
- 1 Ugolovno-processual'nyj kodeks Respublikii Kazahstan ot 4 iulja 2014 goda № 231-V (s izmenenijami i dopolnenijami po sostojaniju na 24.11.2015 g.) //Informacionnaja sistema «PARAGRAF», 2016.
- 2 Zakon Respublikii Kazahstan ot 5 dekabrya 1997 goda № 195-I «Ob advokatskoj dejatel'nosti» (s izmenenijami i dopolnenijami po sostojaniju na 03.12.2015 g.) //Informacionnaja sistema «PARAGRAF», 2016.

- 3 Sejdahmetov O.H. Uchastie advokata v ugolovnom processe // Vestnik KAZNPU. – №4. – 2014. – S. 74-79.
- 4 Poslanija Glavy gosudarstva ot 17.01.2014 g. «Kazahstanskij put’-2050: Edinaja cel’, edinye interesy, edinoe budushhee».
- 5 Dos’e ITS na proekt Ugolovno-processual’nogo kodeksa Respubliki Kazahstan (novaja redakcija) (maj 2014 goda) // Informacionnaja sistema «PARAGRAF», 2016.
- 6 Kanafin D. K. Sovrshennostvovanie pravovogo statusa advokata v svete razrabotki novogo ugolovno-processual’nogo kodeksa Respubliki Kazahstan // Jurist. – 2012. – № 12. – S. 47-55.
- 7 Zakon Respublikи Kazahstan ot 15 marta 1999 goda № 349-I «O gosudarstvennyh sekretah» // Vedomosti Parlamenta Respublikи Kazahstan, 1999 g., № 4, st. 102; 2001 g., № 8, st. 53.
- 8 Kanafin D.K. Zashhita gosudarstvennyh sekretov i obespechenie prava na kvalificirovannuju juridicheskiju pomoshh’ v Respublike Kazahstan // Informacionnaja sistema «PARAGRAF», 2016.
- 9 Postanovlenie Konstitucionnogo Suda RF ot 27 marta 1996 g. N 8-P «Po delu o proverke konstitucionnosti statej 1 i 21 Zakona Rossiijskoj Federacii ot 21 iulja 1993 goda «O gosudarstvennoj tajne» v svjazi s zhalobami grazhdan V.M. Gurdzhijanca, V.N.Sincova, V.N.Bugrova i A.K.Nikitina» // «Vestnik Konstitucionnogo Suda RF». – № 2. – 1996. – 224 s.

Kuanaliyeva G.A.

To a question of the principles of criminal proceedings

In this article the author considered the principles of the criminal procedure right as procedural guarantees of the rights and legitimate interests of the personality in criminal trial. The principles express essence and the content of criminal trial, characterize its most important properties and qualitative lines, a subject and a method of procedural regulation. The addressee they have the person and the citizen and the appropriate government bodies. The bodies of the state conducting process have to act on the basis of the established principles and bear all consequences connected with their violation.

Key words: personality, rights and freedoms of the person, concept, legal policy, principles of criminal trial, immunity, integrity of human beings, etc.

Куаналиева Г.А.

Қылмыстық сот ісін жүргізудің қағидаттары туралы сұраққа қатысты

Берілген мақалада автор қылмыстық-процестік құқықтың қағидаттары, қылмыстық процестегі жеке тұлғаның құқықтары мен заңды мүдделерінің процессуалдық кепілдіктері ретіндегі негізін зерделейді. Қағидаттар қылмыстық процестің мәні мен мазмұнын анықтайды, оның негізгі ерекше қасиеттері мен белгілерін, процессуалдық реттеудің пәні мен әдісін сипаттайты. Адам және азамат, соңдай-ақ тиісті мемлекеттік органдар қағидаттардың тікелей әрекет ету аясы болып табылады. Процесті жүзеге асыратын мемлекеттік органдар белгіленген қағидаттарға сәйкес әрекет етуге тиісті және оларды бұзған жағдайда барлық жауаптылықты көтеруге міндетті.

Түйін сөздер: жеке тұлға, адамның құқықтары мен бостандықтары, тұжырымдама, құқықтық саясат, қылмыстық процестің қағидаттары, иммунитет, жеке басқа қол сұғылмаушылық.

Куаналиева Г.А.

К вопросу о принципах уголовного судопроизводства

В данной статье автором рассмотрены принципы уголовно-процессуального права как процессуальные гарантии прав и законных интересов личности в уголовном процессе. Принципы выражают сущность и содержание уголовного процесса, характеризуют самые важные его свойства и качественные черты, предмет и метод процессуального регулирования. Своим адресатом они имеют человека и гражданина и соответствующие государственные органы. Органы государства, ведущие процесс, должны действовать на основе установленных принципов и несут все последствия, связанные с их нарушением.

Ключевые слова: личность, права и свободы человека, концепция, правовая политика, принципы уголовного процесса, иммунитет, неприкосновенность личности.

**TO A QUESTION
OF THE PRINCIPLES
OF CRIMINAL
PROCEEDINGS**

Introduction

Formation of the constitutional state and development of our society significantly depends on ensuring the rights of the personality in any instances, including in criminal legal proceedings. The problem of ensuring the rights of the personality in criminal legal proceedings is one of constant topical issues of progress in any democratic state. The constitution of the Republic of Kazakhstan proclaims human life, its rights and freedom the supreme values, [1] that confers big responsibility on law enforcement agencies of the state. In the Message to the people of Kazakhstan «The Kazakhstan way – 2050: The uniform purpose, uniform interests, the uniform future» the President of the country N. A. Nazarbayev correctly notes that today: «Equality before the law has to become a real basis of a law and order. The judicial system has to become in practice transparent and available, simply and quickly to solve all disputes. It is necessary to lift quality of work of all law-enforcement system. People in the shoulder straps, allocated with big powers, have to differ irreproachable conduct and high professionalism» [2]. Construction in the Republic of Kazakhstan of the constitutional state assumes strengthening of guarantees of the rights, freedoms and legitimate interests of citizens. This situation is of particular importance in the sphere of criminal legal proceedings which is interfaced to invasion into private life of citizens, freedom and security of person restriction, application of measures criminally – procedural coercion.

The attention to this problem considerably increased, in particular, because Kazakhstan everything shows commitment to the principles of the constitutional state, to the International standards in the field of the rights more actively person. The country joined the international Covenant on Civil and Political rights of 1966. The constitutional norms and the criminal procedure relations which have arisen on the basis of their direct action provide protection of the basic constitutional laws and freedoms of participants of criminal legal proceedings. This purpose is served, first of all, by the constitutional laws of the personality which are a security measure of other rights, and also additional conditions and rules of appointment and the productions of separate procedural actions preserving the rights of citizens against unreasonable restriction. Besides, the

Constitution of the Republic of Kazakhstan installed system of the principles of criminal legal proceedings and justice that allows to consider it as legal base of the industry legislation. Norma Constitution the Republic of Kazakhstan is also guarantees of application of international legal norms about human rights and the citizen by criminal case production in a stage of preliminary investigation and in court. The universal declaration of human rights and the International Covenant on Civil and Political rights, formulating definitions of the fundamental rights and personal freedoms, notes that recognition of the advantage inherent in all members of a human family, and equal and their inalienable rights is a basis of freedom, justice and a universal peace. According to p.1 Art. 2 of this document each state participating in it undertakes to respect and realize all being in limits of its territory and under its jurisdiction to persons the rights recognized in the present Pact [3, p. 2].

If the personality possesses a constitutional law on inviolability, the state is obliged to guarantee realization it in relation to each individual. This situation is especially actual in the sphere of criminal trial. Therefore integrity of human beings as the right is transferred to other quality and becomes the predetermining and fundamental principle of criminal legal proceedings.

«The principles and tasks, defining a place and a role of criminal trial in structure of the social relations, fix not only an order of counteraction to crimes public legal methods, but also define the status of the personality in system of interaction of the state and the citizen by criminal cases production. Thus it must be kept in mind that the principles and problems of criminal trial not simply the standards of universal character extending the action to all course of criminal procedure activity. The principles and problems of criminal trial are the fundamental ideas defining spirit of the most criminal legal proceedings, a fundamental principle of all regulated by the right public the relation, arising in this sphere» [4, p. 51-52].

The principles criminally process are the fundamental, basic ideas which are cornerstone of criminal legal proceedings. Their regulating influence penetrates all stages of criminal trial. The most important of them are fixed in head 2 the Code of criminal procedure of the Republic of Kazakhstan (RK Criminal Procedure Code), called «Tasks and the principles of criminal trial».

«Value of the principles of criminal trial consists that their violation, depending on its character and importance, attracts recognition of the taken

place proceeding invalid, cancellation of the decisions passed during such production or recognition of the materials collected thus not having a strength of evidence. The code of criminal procedure of the Republic of Kazakhstan consolidates 22 principles: Legality (article 10); Justice Implementation only court (article 11); Judicial protection of the rights and freedoms of the person and citizen (article 12); Respect of honor and dignity of the personality (article 13); Integrity of human beings (article 14); Protection of the rights and freedoms of citizens by production on criminal cases (article 15); Personal privacy. Secret of correspondence, telephone negotiations, post, cable and other messages (article 16); Inviolability of the dwelling (article 17); Inviolability of property (article 18); Presumption of innocence (article 19); Inadmissibility of repeated condemnation and criminal prosecution (article 20); Justice Implementation on the basis of equality before the law and court (article 21); Independence of the judge (article 22); Legal proceedings Implementation on the basis of competitiveness and equality of the parties (article 23); Comprehensive, full and objective investigation of facts of the case (article 24); Assessment of proofs on internal belief (article 25); Providing to the suspect, accused the rights for protection (article 26); To give Release from a duty testimony (article 27); Ensuring the right for the qualified legal aid (article 28); Publicity (article 29); Language of criminal legal proceedings (article 30); Freedom of the appeal of procedural actions and decisions (article 31) [5, p. 4-5].

Main part

Integrity of human beings plays an important role in system of the principles of criminal trial. In legal literature concerning the term «inviolability» there is no unity of opinions. Thus the points of view of scientists concerning understanding of the term «inviolability» the very different. A number of scientists, supporters of broad interpretation understand as inviolability of the right of each citizen on protection and protection against illegal infringement, of the main vital benefits and values, inseparable from the personality (life, health, freedom, honor and advantages) [6, p. 291].

The following group of authors included in contents of the term inviolability and protection a condition of activity of the personality, in that number inviolability of the dwelling [7, p.16] and protection of property of the personality [8, p. 34]. Some of them designed, from our point of view, unreasonably broad concept of inviolability which covers

almost all components characterizing the sphere of private life, proving similar approach by that at violation of inviolability of the dwelling, secrets of correspondence and other attributes of private life of citizens, object of infliction of harm is not the room where there lives the person, not letters, not telegrams, etc., and the personality with views inherent in it, values, interests [9, p.11].

Opponents of broad interpretation of the term «inviolability» pointed to that circumstance that it is necessary to refer only those objects which are directly connected with existence of the personality, instead of with conditions in which there is this existence to security of person. From this point of view, according to A.A. Opalev, objects of security of person is «the physical condition of the person which treat life, health, corporal integrity (physical integrity); opportunity to have itself and at discretion to define a place of stay and an occupation (inviolability of individual freedom); honor, advantage, moral freedom (spiritual inviolability)» [10, p. 23].

We think that the reason of similar ambiguous approach to understanding of the term «inviolability» is covered in ambiguity of definition of object of inviolability. In science there are at least four bases from which researchers proceed when determining object of inviolability:

First, the legal interpretation which is guided by the text of regulations, the majority from which reduces security of person to inadmissibility of illegal arrests and detentions. For example «Everyone has the right for a personal liberty. Arrest and detention are allowed only in the cases provided by the law and only from the court sanction with granting to the arrested of the right of the appeal. Without court sanction the person can be subjected to detention for the term of no more than seventy two hours. « (Article 16 of the Constitution of RK) [1, p. 8].

Secondly, there is a state and legal interpretation which characterizes the right for security of person as a personal freedom from the state as «a complex of the legal norms defining border for invasion of the government in area of physical integrity of the person» [11, p. 311].

In the third, social interpretation which includes in the maintenance of a human right on security of person inadmissibility of restriction of physical (corporal) integrity, individual freedom (freedom to have itself) and spiritual freedom of the person within social need. Thus it is a question of inadmissibility of restriction of freedom of the person not only from the state, but also other people.

In the fourth, etymological interpretation which proceeds from the term «security of person» which

has occurred from an adjective «inviolable», interpreted dictionaries as «preserved, protected by the law from any encroachment from somebody» [12, p.635].

«Person» – broader concept, than «personality». «Personality» – more concrete social characteristic of «person», rather later product of development of the person because «personality» aren't born, it become. The personality it isn't simple set of the characteristics of the person created in the social circle, but such set which gives the grounds to speak about the personality as a certain integrity in which all characteristics interconnected and are mutually caused [13, p.635]. The person in the development can be improved as the personality. to tower in own idea of and in opinion of people around, but can fall, degrade under the influence of various circumstances. However even at commission of an immoral act or illegal act it doesn't stop being the personality, and it can't refuse the right to be considered that. Finding the person guilty of a crime, the court doesn't cease to consider him as the personality and doesn't deprive of it the right for advantage even in case of application to it the most severe punishment. Told concerning court concerns all bodies and the officials conducting criminal trial – judges, the investigator, the chief of investigative office, the prosecutor, body of inquiry and the person making inquiry. Making investigative actions and recruiting in their production of citizens, they are obliged to treat them as with persons.

Besides many authors try to open and designate the terms «inviolability» and «immunity». One group of authors identifies these terms, other group of scientists divides their borders. We consider that these terms certainly closely interconnected, but not the identical. Moreover, inviolability if to take its etymological and legal interpretation as a basis, forms a core of a definition of immunity representing individual freedom and legal protection of certain legal entities from the measures of procedural coercion established by norms of the administrative, criminal, criminal procedure law, for the purpose of guaranteeing free implementation by these faces of the function in society and the state.

«The person in society is limited by a certain framework. External borders of a frame (integrity of human beings) protect it from invasion of society, the state, other people into its free state, internal limits (personal liberty) – opposite, don't allow the person to dispose of the rights to the detriment of the rests. Integrity of human beings covers only a society field of activity (its separate individual, group of individuals) concerning the particular person,

instead of its own activity. Integrity of human beings covers many rights: the right for life, the right for health, the right not to be exposed to tortures, etc. But doesn't substitute them, and means a ban of any external influence on them without own (personality) on that will (permission), i.e. peculiar «a guarding cover». In it sense of integrity of human beings. The concept of a personal liberty as the second making autonomies of the personality – on the contrary, is defined by its activity, and doesn't cover activity «from the outside». The person constantly is in contact with other people, mechanisms, forces of nature, etc. This contact doesn't take place for it completely: the person constantly is influenced by their influence (physical, mental and so forth) ...» [14, p. 63].

Freedom and security of person – concepts interconnected. The personal freedom is given the chance to the person to think and arrive according to the belief, views and representations about due and desirable, to achieve implementation of goals and thus to realize the «I» in the objective world [15, p. 45]. The personal liberty – is freedom moral, moral, physical. On the one hand, it represents opportunity to carry out legal acts, and with another – independence of compulsory influence from the outside. Thus, it is possible to draw a conclusion that freedom – is the possibility of implementation guaranteed by the state the subject of any actions in compliance with the belief formed according to provisions about necessary and due, which restriction can be carried out only in exceptional cases, the provided norms international and national legislation.

On E.G. Vasilyeva's veracious statement, the personal liberty – is opportunity to dispose of themselves, реализуя own forces, knowledge and means; integrity of human beings – «the right for such state at which constraint of moral, moral, physical and other integrity of the person by coercion isn't allowed from the state, officials, other citizens», and together – it «a two-uniform basis of psychophysical integrity and an autonomy of the personality» [14, p. 32]. Thus, integrity of human beings – is a peculiar protective barrier from the external encroachments, allowing fully to realize a personal freedom.

Besides, by consideration of concept of integrity of human beings in a section of criminal procedure legal relationship it becomes obvious: its contents includes two competences – the right for freedom of the citizen from illegal and unreasonable arrests, personal searches, surveys and other illegal coercive measures from government bodies and officials and the right for freedom of the citizen from criminal encroachments of individuals.

Thus, in our opinion, under integrity of human beings in constitutional and legal sense the protection of a physical, psychological, sexual, moral personal freedom guaranteed by the state from criminal encroachments, and also protection against illegal and unreasonable restriction of these freedoms is understood. Consolidating legislatively the right for security of person, the state thereby establishes possibility of the person not to allow infringement of the freedom, to protect it from illegal restriction. Thus, integrity of human beings as a state is realized by means of fixing of the right for such state.

The measure of a personal freedom is directly connected with level of freedom of society. Anywhere in the world there is no absolute freedom. The personality can't be free from society, the same as she can't be free by nature. The person is free in society so as far as it is allowed by level of freedom of the society. Freedom of the individual isn't boundless. Restrictions are connected, first of all, with need of providing a public order, the rights and freedoms of other individuals, the state, ecological security, the constitutional system, an international consent, etc. However, and these restrictions also aren't boundless. So, for example, according to ч.3 Art. 39 isn't allowed in any form the right and freedom restriction, the provided Art. of Art. 10, 11, 13-15, item 1 of Art. 16, Art. 17, Art. 19, Art. 22, item 2 of Art. 26 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan. In this case, the speech came about the constitutional norms of the rights and freedoms of the person and the citizen which as much as possible protect from application of measures of the state coercion to them.

As it is truly noted in literature, purpose of criminal procedure activity can't be reached due to unreasonable and illegal restriction of the rights of citizens, violation of their constitutional freedoms. In legal literature there is a lot of divergence concerning concept of the principle of integrity of human beings. Here we concordant with classification of integrity of human beings put forward by E.G. Vasilyeva.

1. Physical integrity (assumes protection against violence, life-threatening and health, violence, not life-threatening and health, protection of sexual freedom).

2. Moral inviolability (honor and dignity protection of the personality).

3. Mental inviolability (protection of a normal course of mental processes).

4. Individual freedom (protection is right to define at discretion a stay place, a freedom of move-

ment, the right for lack of supervision or protection).

5. The general freedom of action (protection of the actions which aren't covered by the formalized right).

6. Personal security (ensuring lack of threat of infliction of harm) [14, p.55].

The rights for integrity of human beings according to I.L. Petrukhin: it is the personal security guaranteed by the state and freedom of the citizen, as well as any person in general, consisting in prevention, suppression and punishability of infringement of physical, moral, mental integrity and personal security [15, p.35].

In the right theory guarantees of human rights and the citizen, as a rule, are understood as system of conditions, means and the ways providing with everything and everyone equal legal opportunities for identification, acquisition and realization of the rights and freedoms. Procedural guarantees of legality and validity of restriction of integrity of human beings set of conditions, means and the ways established by norms of international law and the Kazakhstan legislation, and also the procedural activity carried out on their basis, providing persons protection and protection of its physical, moral and mental integrity, individual freedom, the general freedom of action and personal security from any encroachments in the course of excitement, investigation and consideration of criminal case enters.

Some authors distinguish concept of procedural guarantees of narrow and broad sense. In a broad sense they understand the means established by the procedural law which provide the correct implementation on each criminal case of problems of justice as procedural guarantees; in narrow sense are the those means established by the law with which the rights and legitimate interests of persons participating in criminal trial are protected and provided. According to others, all procedural guarantees promote removal of the correct sentence (and in this sense they are justice guarantees) and therefore help innocent accused to avoid unreasonable condemnation (and in this sense are guarantees of the personality).

As procedural guarantees of the rights and legitimate interests of the personality in criminal trial are considered 1) the principles of criminal trial; 2) procedural form of legal proceedings; 3) the rights enshrined in the law and duty of participants of criminal trial.

The principle of integrity of human beings defines the bases and conditions of restriction of

freedom of the person in criminal legal proceedings, and also a circle procedural guarantees from any violation of the right for security of person. The law define a circle of people concerning which freedom and security of person restriction by criminal case production can be allowed more exhaustively. From sense of Art. 14 of the Criminal Procedure Code of RK follows that such persons, first of all, can be suspected and accused of commission of crime. Besides, the victim and the witness (for example, in case of the room in a medical or psychiatric hospital) can be such persons. The considered principle defines also the bases of restriction of freedom of persons in criminal legal proceedings. To such bases, according to h. 2 Art. 104 of the Criminal Procedure Code of RK, it is necessary to carry: detention, imprisonment, the room in a medical or psychiatric hospital. Application of each of the called measures of criminal procedure coercion is possible only in the presence of properly proved actual basis and observance of the conditions provided by the criminal procedure law. The principle of integrity of human beings also establishes that freedom restriction in criminal legal proceedings is allowed only for strictly certain term after which the person has to be immediately released. So, according to h. 2 Art. 14 of the Criminal Procedure Code to the judgment the person can't be subjected to detention for the term of more than 72 hours.

The most important guarantee of integrity of human beings in criminal legal proceedings is providing the right of restriction of freedom of the citizen only to court. Only for short-term detention of the suspect (for the term of no more than 72 hours) the judgment isn't required. The considered principle provides as well appropriate conditions of the maintenance of the person under guards. In h. 7 Art. 14 of the Criminal Procedure Code are said that the persons detained on suspicion in commission of crime, and also taken into custody, have to contain in the conditions excluding threat to their life and health, other contradicts the international norms [5].

Restriction of the right of integrity of human beings is carried out only in an order and on the bases specified in the law, the bodies possessing the corresponding competence, and only concerning the persons established by the law (those, for example, the suspects accused, witnesses, experts etc. can be). Besides, at restriction of this right it is necessary to be based on the principles of expediency and validity. In this case the purposes of criminal legal proceedings and means of their achievement have to be commensurable. Thus, it is possible to understand the procedural activity of representatives

regulated by the law as restriction of the right of integrity of human beings on that the persons, directed on establishment of right restrictions for permission of the tasks facing criminal procedure legal proceedings.

Correctness of restriction of integrity of human beings is reached if norms of coercion are applied only in the presence of strong reasons (arguments) – proportional on the status with proofs – under by which a pravoprimenitel the data meeting the

requirements of sufficiency, relevancy and the admissibility, capable to convince the reasonable and careful person that coercion is necessary are understood. For ensuring legitimacy and efficiency of restriction of integrity of human beings not the smaller role is played also by perfect observance legislatively the established procedure. However norms have to conform not only to the international standards in this area, but also meet the requirements of morals and moral.

References

- 1 The Constitution of the Republic of Kazakhstan. – The Constitution was adopted by national referendum 30.08.1995. – Publishing «Lawyer.» – Almaty, 2007. – 44 p.
- 2 The message of the President of the Republic of Kazakhstan N. Nazarbayev to the people of Kazakhstan of January 17, 2014 «The Kazakhstan way – 2050: Uniform purpose, uniform interests, uniform future».
- 3 The universal declaration of the human rights, the adopted resolution 217 A (III) of the United Nations General Assembly 10.12.1948.
- 4 Kanafin D. K. Guarantees of the rights of the personality in criminal legal proceedings: Monograph. – Alma-Ata, 2005. – 168 p.
- 5 The Criminal Procedure code of the Republic of Kazakhstan on 04.07.2014. – Publishing «Lawyer.» – Almaty, 2014. – 356 p.
- 6 Voyevodin L.D. Constitutional laws and duties of the Soviet citizens. – M., 1972.
- 7 Farber I.E. Constitutional law on inviolability of a Itchnost of the Soviet citizens //J urisprudence. – 1973. – No. 3.
- 8 Grigoryan L.A. Integrity of human beings, dwellings, secret of correspondence and telephone negotiations. – M.: Knowledge, 1980.
- 9 Ivanik N. P. Problems of legal status of the personality in criminal trial. – Saratov: Publishing house of the Saratov university, 1981.
- 10 Having scorched A.A. security of person: social contents and legal form. // Law and right. – 2003. – No. 7.
- 11 Kistyakovsky B. A. State law (the general and Russian). – M., 1981.
- 12 Big explanatory dictionary of Russian//editor-in-chief of S. A. Kuznetsov. – SPb.: Norint, 2003.
- 13 Alaukhanov E.O. Kriminologiya. Textbook: The general and special speak rapidly. – Alma-Ata: Zhety zhargy, 2008. – 664 pages.
- 14 Vasilyeva E.G. Printsip of integrity of human beings in criminal trial//Topical issues of criminal trial of modern Russia: Interuniversity collection of scientific works//Editor-in-chief Z.D. Enikeev. – Ufa: RIO BASHGU, 2003.
- 15 Petrukhin I.L. Personal freedom and criminal procedure coercion. – M., 1985. – 342 p.

Бегалинова К.К.,
Кабанбаева Г.Б.

Коррупционная преступность: понятие, структура и динамика

В данной статье рассмотрено одно из наиболее актуальных проблем современности – коррупция в органах государственной власти, которая в современном Казахстане является одной из наиболее острых проблем. Без ее кардинального решения невозможно эффективное развитие казахстанского общества. Негативные последствия коррупции можно поставить в центр всех нынешних социальных коллизий Казахстана. Социально-деструктивные последствия коррупции проявляются во всех без исключения сферах общественной жизни. Поэтому государство, где власть в высокой степени коррумпирована, не может считаться ни демократическим, ни правовым, ни социальным. Коррупция в органах государственной власти однозначно представляет собой большую социальную угрозу, так как она прямо или опосредованно влияет на общественные ценности, мораль и устои государственности.

Ключевые слова: коррупция, государственная служба, преступление, должностное лицо, государственные органы.

Begalinova K.K.,
Kabanbaeva G.B.

Directions of customs logistics in the global aspect

This article discusses one of the most pressing problems of today. Corruption in government in modern Kazakhstan is one of the most pressing problems without a radical solution that can not be effective development of Kazakhstan's society. The negative effects of corruption can be put at the center of all the current social conflicts in Kazakhstan. Socio-destructive consequences of corruption manifest in all the spheres of public life. Therefore, the state in which power is highly corrupt, can not be considered neither democratic nor legal, nor social. Corruption in government is a uniquely great social threat, as it directly or indirectly affects the social values, morality, and the foundations of statehood

Key words: corruption, public service, crime, officer, public authorities.

Бегалинова К.К.,
Кабанбаева Г.Б.

Сыбайлас жемқорлық қылмыс: түсінігі, құрылымы, динамикасы

Бұл мақалада қазіргі заманың өзекті мәселелерінің бірі қарастырылған. Бұғынғы Қазақстанның мемлекеттік билік органдарындағы сыйайлас жемқорлық откір тақырыптардың бірі, ол түбегейлі шешілмейінше қазақстандық қоғамның тиімді дамуы мүмкін емес. Сыбайлас жемқорлықтың жағымсыз салдарын Қазақстандағы барлық әлеуметтік түсініспеушіліктің қак ортасына қоюға болады. Сыбайлас жемқорлықтың әлеуметтік-деструктивті салдары қоғамдық өмірдің барлық салаларында көрініс табуда. Сондықтан да, билік сыйайлас жемқорлықпен байланысса, ол қоғам не демократиялық, не әлеуметтік, не құқықтық мемлекет деп танылмайды. Мемлекеттік билік органдарындағы сыйайлас жемқорлық үлкен әлеуметтік қатер, себебі ол қоғамдық құндылықтарға, құлықтылыққа мемлекеттілік негіздеріне әсер етеді.

Түйін сөздер: сыйайлас жемқорлық, мемлекеттік қызмет, қылмыс, лауазымды тұлға, мемлекеттік орган.

КОРРУПЦИОННАЯ ПРЕСТУПНОСТЬ: ПОНЯТИЕ, СТРУКТУРА И ДИНАМИКА

В концепции правовой политики Республики Казахстан от 20 сентября 2002 года особо подчеркнуто, что основными задачами государственных органов являются совершенствование системы государственного контроля в сфере финансово-хозяйственной деятельности с целью недопущения злоупотреблений, повышение результативности работы государственных органов по предупреждению коррупции, соблюдение норм служебной этики.

Общественная опасность коррупции выражается в следующем:

Государственная политика диктуется частными интересами лиц, находящихся у власти, и тем самым способных влиять на власть в масштабах, превосходящих деятельность власти по реализации общественных интересов. Ключевые решения, оказывающие максимальное воздействие на жизнь общества, принимаются на коррупционной основе или для прикрытия коррупционеров, находящихся в зависимости от разнообразных «теневых фигур».

Прямые потери от коррупции ведут к уменьшению доходов государственного бюджета, косвенно уменьшая объём производимого валового национального продукта.

Коррупция расширяет теневую экономику, негативно влияет на конкуренцию, так как «взятка» обеспечивает предоставление неконкурентных преимуществ. Это подрывает рыночные отношения как таковые, создаёт новые коррупционные монополии, часто связанные с организованной преступностью, снижает эффективность экономики в целом.

Коррупция лишает государство возможности обеспечивать соблюдение честных правил рыночной игры, что дискредитирует и саму идею рынка, и авторитет государства как арбитра и судьи.

Влияние коррупции на проведение приватизации и банкротство затрудняет проявление эффективных собственников.

Нерациональное расходование бюджетных средств усугубляет бюджетный кризис.

Коррупция увеличивает издержки субъектов экономики, что оказывается на повышении потребительских цен и тарифов.

Коррупция разлагает не только органы управления, но и аппарат управления различных корпораций. Соответственно происходит общее снижение эффективности управления – как государственного, так и коммерческого.

Широкомасштабная коррупция делает невозможным привлечение не только иностранных, но и казахстанских инвестиций, что в принципе лишает государство возможности развития.

В связи с этим представляется необходимым раскрыть определение понятия «коррупция». Впервые в отечественной юридической литературе термин «коррупция» был введен в правовой понятийный аппарат А.Я. Эстриным в работе «Взяточничество», которая вышла в рамках работы кружка уголовного права при Санкт-Петербургском университете в 1913 году. Наиболее простое определение коррупции – подкупаемость и продажность государственных чиновников, должностных лиц, а также общественных и политических деятелей вообще. Существуют и другие определения этого понятия. Одно из последних нашло отражение в Конвенции Совета Европы об уголовной ответственности за коррупцию 1999 года. Большинство стран (в том числе Казахстан) договорились о достаточно широком понимании коррупции, отчасти возвращающем современные государства вглубь веков. Однако было бы неверным считать, что коррупция везде и всегда проявляется одинаково, что одинаковы её причины и последствия. Решающее значение здесь имеют национальные менталитет, правовые, религиозные и этнические традиции, которые никогда не являются зеркальным отражением друг друга и экономического благополучия государства.

Коррупция многообразна в своих проявлениях. Во всяком случае нельзя не обратить внимания на то, что национальное и международное право достаточно «равнодушно» взирают на многочисленные формы коррупционного поведения, тем не менее, осуждаемые общественной моралью или религиями. Коррупция первоначально «распадается» на две неравные части: собственно этические отклонения и правонарушения. Однако этим «дуализм» коррупции не исчерпывается. Нередко она выражается, с одной стороны, в использовании служащим своего статуса для получения незаконных преимуществ (продажность), а с другой – в предоставлении последнему таких преимуществ. Традиционно считается, что в противоречивом единстве этих сторон с точки зрения большей общественной опасности доми-

нирует продажность. Достаточно часто коррупция представляет собой подобие односторонних сделок или хищения. Исторически различающиеся в казахстанском общественном мнении и праве формами коррупции были мздоимство – получение в нарушение установленного законом порядка лицом, состоявшим на государственной или общественной службе, каких-либо преимуществ за совершение законных действий (бездействия) по службе, и лихоимство – получение тем же лицом каких-либо преимуществ за совершение по службе незаконных действий (бездействия). Мздоимство и лихоимство могут проявляться на всех уровнях системы власти, при этом объемы сумм и масштабы вредного воздействия на общество могут бесконечно варьироваться. Примером собственно этических нарушений может служить совершение государственным служащим действий, которые отрицательно влияют на состояние общественного мнения о состоянии законности на государственной службе, хотя прямо и не запрещены законом или иным нормативным актом (присутствие на банкетах, устраиваемых организациями, контроль за деятельностью которых входит в компетенцию данного лица; публичное неделовое общение с людьми, имеющими судимость за корыстные преступления; проживание в апартаментах или пользование автомобилем, стоимость которых несопоставима с размером жалования).

Среди коррупционных правонарушений обычно выделяют четыре вида: гражданско-правовые деяния, дисциплинарные проступки, административные проступки и преступления, хотя, разумеется, разделение собственно дисциплинарных (служебных) и административных проступков достаточно условное.

Изучение специальной литературы свидетельствует о том, что среди учёных нет единства в понимании понятия «коррупция». Существует множество взглядов на эту проблему. Наиболее часто встречаются следующие: 1. Отождествление коррупции со взяточничеством. 2. Рассмотрение коррупции как злоупотребления должностными полномочиями, совершаемого с корыстной целью. 3. Отождествление коррупции со злоупотреблением служебным положением, совершённым в личных интересах, а также случаев корыстного злоупотребления по службе, характеризующихся подкупом и продажностью государственных служащих. 4. Рассмотрение коррупции как элемента организованной преступности. 5. Коррупция – это любое умышлен-

ное нарушение должностным лицом или иным государственным служащим своих служебных полномочий.

Например, по мнению профессора А.И. Долговой, коррупция – это «социальное явление, характеризующееся подкупом, продажностью государственных и иных служащих и на этой основе корыстным использованием ими в личных либо узкогрупповых, корпоративных интересах официальных служебных полномочий, связанных с ними авторитета и возможностей» [1].

Профессор Б.В. Волженкин пишет, что «этиологически термин «коррупция» происходит от латинского слова, означающего «порча, подкуп» [2]. Г.А. Сатаров отмечает, что «государственный служащий обязан принимать решения, исходя из целей, установленных правом (Конституцией, законами и другими нормативными актами) и общественно одобряемыми культурными и моральными нормами. Коррупция начинается тогда, когда эти цели подменяются корыстными интересами должностного лица, воплощёнными в конкретных действиях. Этого условия достаточно, чтобы охарактеризовать такое явление, как злоупотребление служебным положением. Между этим явлением и коррупцией грань весьма размыта» [3]. Некоторые учёные считают коррупцией и нарушение этических норм служебных полномочий [4]. Представляется, что определение понятия коррупции и установление её конкретных проявлений должно зиждаться на понимании социальной сущности этого явления. Сущность коррупции состоит в том, что она искажает общественные отношения, разрушает нормальный порядок деятельности государственного аппарата, в результате чего происходит «порча», «коррозия» власти. В справочном доку-

менте ООН о международной борьбе с коррупцией указано, что «коррупция – это злоупотребление государственной властью для получения выгоды в личных целях». Восьмой конгресс ООН по предупреждению преступности и обращению с правонарушениями (Гавана, 1990) в своей резолюции «Коррупция в сфере государственного управления» отметил, что коррупция – типичный вид беловоротничковой преступности, она высоко латентна, часто отличается изощрённостью и причинением крупного ущерба. Коррупция – это катализатор организованной преступности, одна из необходимых составляющих её «среды обитания».

Коррупция является крайне негативным социальным явлением, имеющим такие характерные признаки, как масштабность преступной деятельности, устойчивость и системность в различных отраслях народного хозяйства.

Не правы авторы, считающие, что коррупция характерна только для стран переходного периода. Например, в США в каждом организованном преступном формировании фиксируется как минимум одна должность корруптера. Корруптеры и подкупают, и запугивают чиновников. Более того, ещё со времён «сухого закона» с лёгкой руки известных гангстеров в 20-30-х годов Чарли Лючиано и Аль Капоне рэкетиры завели порядок, согласно которому около трети всех преступных доходов должно идти на подкуп органов власти и правосудия. Справедливо отмечает А.И. Долгова, что «борьбу с коррупцией следует вести одновременно, во взаимосвязи с борьбой против организованности в преступности» [6]. Здесь уместно отметить тот факт, что как среди практиков, так и теоретиков, существуют различные точки зрения о механизме коррупции, её видах и субъектах.

Литература

- 1 Коррупция и бюрократизм: истоки и пути преодоления: Тематический сборник. / отв. ред. Г.И. Иванов. – М., 1998.
- 2 Магомедов К.О. Социологический анализ этических проблем государственной службы // Государственная служба. 2004. – № 6.
- 3 Римский В.Л. Коррупция как системная проблема российского общества и государства // Социология власти. – М., 2003.
- 4 Цаплин А.В., Бакушев В.В. Коррупция: тенденции в мире и России. – М., 2000.
- 5 Граждан В.Д. Коррупция: одолеют ли ее россияне?//Власть. – М., 2004. – № 12.
- 6 Джонсон М. Поиск определений: качество политической жизни и проблема коррупции // Междунар. журнал социальных наук. – М., 1997. – № 16.

References

- 1 Korrupcija i bjurokratizm: istoki i puti preodolenija: Tematiceskij sbornik. / Otv. red. G.I. Ivanov. – M., 1998.
- 2 Magomedov K.O. Sociologicheskij analiz jeticheskikh problem gosudarstvennoj sluzhby // Gosudarstvennaja sluzhba. 2004. – № 6.
- 3 Rimskij V.L. Korrupcija kak sistemnaja problema rossijskogo obshhestva i gosudarstva // Sociologija vlasti. – M., 2003.
- 4 Caplin A.B., Bakushev V.V. Korrupcija: tendencii v mire i Rossii. – M., 2000.
- 5 Grazhdan V.D. Korrupcija: odolejut li ee rossijane?//Vlast'. – M., 2004. – № 12.
- 6 Dzhonson M. Poisk opredelenij: kachestvo politicheskoy zhizni i problema korrupcii // Mezhdunar. zhurnal social'nyh nauk. – M., 1997. – № 16.

Атаханова Г.М.

Пайдакұнемдік қылмыстырыңғының тұлғасының криминогендік мәні: теориялық мәселелері

Atakhanova G.M.

The essence of the crime perpetrator mercenary offenses: theoretical aspect

Атаханова Г.М.

Криминогенная сущность личности преступника в корыстных правонарушениях: теоретический аспект

Мақалада автормен пайдакұнемдік қылмыскер тұлғасының жалпы сипаттамасы және қылмыскер тұлғасының құрылымы: оның әлеуметтік позициялары мен байланысы, мұддесі, мұқтаждығы, дағдылары қарастырылған. Пайдакұнемдік қылмыстырығының тұлғасының крименгендік маңызы және психологиялық концепциясы зерттелген. Осы аталған қылмыстырықпен құресуде құқық қорғау органдарының қызметін жетілдіру жөнінде ұсыныстар жасалған.

Түйін сөздер: қылмыстырық, тұлға, мұлік, меншік, мұдде, пайдакұнемдік, қылмыстырық, сотталғандарды тәрбиелеу.

This article describes the General characteristics of the personality of the offender and corrupt the structure of the personality of the perpetrator: value orientations and aspirations of the individual, their social position and relationships, interests, needs and habits. Also investigated psychological concepts of criminal essence of personality of the offender and to formulate complex scientific-practical recommendations for improving enforcement and remedies to combat crime involving criminal law measures, forecasting and prevention of criminal acts, the correction of convicted persons.

Key words: crime, identity, property, interests, acquisitive crime, correction of convicts.

В данной статье рассматриваются общая характеристика личности корыстного преступника и структура личности преступника: ценностные ориентации и стремления личности, ее социальные позиции и связи, интересы, потребности, привычки. Также исследованы психологические концепции криминогенной сущности личности преступника и на ее основе сформулирован комплекс научно-практических рекомендаций по совершенствованию правоохранительной деятельности и средств борьбы с преступностью, связанных с применением уголовно-правовых мер, прогнозированием и предупреждением преступных деяний, исправлением осужденных.

Ключевые слова: преступность, личность, собственность, интересы, корыстные правонарушения, исправление осужденных.

ПАЙДАКУНЕМДІК ҚЫЛМЫСТЫЛЫҒЫ- НЫҢ ТҰЛҒАСЫНЫҢ КРИМИНОГЕНДІК МӘНІ: ТЕОРИЯЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Қылмыстылықтың қазіргі жағдайын зерттеуде қылмыскердің жеке тұлғасының сипаттамасы ерекше маңызды орын алады.

Қылмыскердің жеке тұлғасының – бұл көзқарастарының өзара әрекеттесуі, нақты криминалды жағдайды қоса алғанда сыртқы ортаның криминогенді факторларымен бағдарлануы салдарынан қылмыс жасаған адамның әлеуметтік маңызы бар, рухани, моральдық-ерікті, психофизикалық, зияткерлік қасиеттерінің жиынтығын білдіретін абстрактілі ұғым [1].

Қылмыскердің жеке тұлғасының құрылымы тиісті топтарға интегриялануы мүмкін құрделі белгілер жүйесін құрайды.

Бірінші топқа әлеуметтік-демографиялық белгілер жатады (жынысы, жас шамасы, әлеуметтік және лауазымдық жағдайы, ұлты мен мамандығы, материалдық қамтылғандық деңгейі, мекен жайының бары немесе жоқ болуымен байланысты белгілер және т.б.).

Статистикалық мәліметтерге жасалған талдау Қазақстанда меншікке қарсы қылмыс жасалғаны анықталған адамдардың тұлғасының бөлігін ерлер құрайтынын көрсетті. Мысалы, 2011 ж. олардың үлес салмағы шамамен 89,4%, ал 2013 ж. – 88,75% құрады. Бұл әйелдер қылмыстылығының үлес салмағының өсіненің растьады. Зерттеулер мәліметтері бойынша, қылмыстылықтың барлық түрлері бойынша әйелдер барлық қылмыс түрлеріне белсенді қатыса бастаған.

Қылмыскердің жеке тұлғасының құрылымының екінші белгілер тобына білімінің деңгейін, ақыл-ойдың даму деңгейінің және т.с., басқаша айтқанда оның әлеуметтік функцияларын жатқызады.

Егер бұрын қылмыскерлердің білім деңгейі тәмен болса, қазір ол едәуір жоғарылады. Қылмыскерлердің абсолютті көпшілігінің орта білімі бар. Лауазымдық қылмыс жасайтындардың ішінде сойкесінше, білім деңгейі жоғары.

Нақты криминологиялық зерттеулердің нәтижесі қылмыскерлердің арасында білімділігі емес, ақпараттылығы көбірек бағаланатынын көрсетті. Сонымен бірге, мұндай ортада қылмыстық әрекетпен айналысу және бейформалды топтарда қатынасу тұрғысынан пайдалы ақпаратқа ие болуы маңызды. Қылмыскерлердің тұлғасының басым бөлігі мәдениет жетіс-

тіктеріне қызығушылық білдірмейді. Алайда, зияткерлік қылмыс (алаяқтық, компьютерлік қылмыстар) жасайтын адамдардың тиісті көрсеткіштері біршама жоғары болуы мүмкін.

Талан-таражға салынудағы айыптылардың білімділік және біліктілік деңгейлерінің жоғары екендейін айта кету керек. Олар көптеген басқа қылмыскерлерден осы белгісімен ерекшеленеді. Бұның осыған ұқсас қылмыстардың алдын алуда, нақты адамдарға қатысты жеке тәрбиелеу шараларын өткізуде өзіндік маңызы бар. Сонымен қатар, бұл фактор жасалған талан-таражға салу істерін тергеу тұрғысында да маңызды орын алады.

Ұрлық жасайтын адамдардың білімділік деңгейі қылмыскерлердің тұлғасының басым бөлігіне ұқсас болғанымен, талан-таражға салушылардан төменірек. Осыған байланысты, қарастырылып жатқан қылмыскерлер тобының білім деңгейі туралы мәліметтердің сипаты формалды болып табылады, яғни іс жүзіндегі білімдері, дағдылары тиісті құжаттарда белгіленген деңгейге сәйкес келмейді.

Ұрлық жасайтын адамдардың мәдениеттілік деңгейі төмен болғандықтан, олардың мұдделері мен талаптары өресіз болады, ұждансыз сезімдерін қанағаттандыруға, әсіресе маскүнемдікке ұмтылады. [2]. Бұны бірқатар зерттеулер дәлелдеп отыр. А.Б.Сахаров көрсеткендей: «Білімінің төмендігі, жетік дамымағандығы және мәдениеттілігінің мардымсыздығы мұдделерінің едәүір төмендеуі мен азаюна, мінездің өрескелденуіне және жеке дара үрдістер мен эгоистік түсіктірдің дамуына алып келеді. Мұндай адамдардың ұжымшылдық сезімі нашар дамыған, өз әрекетін сынау қабілеті әлсіз болады; олар әдетте өздерінің мұқтаждықтары мен қажеттіліктерінің басқа адамдардың мұдделеріне, адамның қоғамда тіршілік етуінің қарапайым жағдайларына қарамақайшы болуы мүмкін екендігімен санаспайды. Нәтижесінде, мұндай адамдар жеке адамға қарсы әртүрлі қастандықтарды оңай жасайды: дene зақымдарын, зорлық, ұрлық, карақышылық, бұзақылық және т.с.с.» [3].

Көптеген зерттеулердің мәліметтеріне қарағанда, ұрлық жасауда айыптылардың жас шамасы талан-таражға салушылардың, паракорлардың және басқа да пайдакунемдік мақсатпен жасалған қылмыстар өкілдерінің жас шамаларынан төменірек (кейде едәүір төмен) өзімізге мәлім болғандай, ұрлық кәмелетке толмаған жасөспірімдердің арасында кеңінен таралған. Оның үстіне, В.В.Панкратованаң, М.И.Арсеневанаң және Н.И.Куличеванаң мә-

ліметтері бойынша, кәмелетке толмағандардың көпшілігі қылмыстық істі қозғауға себеп болған қылмыстарды жасаганға дейін мемлекеттік, қоғамдық, сондай-ақ жеке адамдардың мүлкін көп рет ұрлаған. Мұндай жасөспірімдердің дамуының немесе жеке тұлғасының өзгеруінің белгілі-бір кезеңінде «моноклепизм» пайда болуы мүмкін[4]. Моноклепизм – бұл қылмыстың тек белгілі-бір түрлерін немесе белгілі-бір заттар үрлығын жасауы.

Жалпы, ұрлық жасайтын адамдардың талан-таражға салушылардан айырмашылығы, олардың адамгершіліктерінің құлдырауы және қоғамға қарсы бағыттылығының дамуы қылмыс жасағаннан әлдекайда бұрын басталады. Мысалы, В.А. Кузнецовтың пәтер ұрыларының жеке бастарын зерттеу нәтижелері олардың жартысынан астамы қылмыстық қызметі басталғаннан бұрынғы жылдың ішінде ұсақ бұзақылықтармен немесе қоғамдық тәртіп бұзушылықтармен айналысқандығын, 45,8% – паразиттік өмір салтын жүргізгендігін, 47,6% – үздіксіз спиртті ішімдік ішкенін, 6,5% – медициналық сауықтырышқа, көбісі екі және одан астам рет түскенін көрсетті [5].

Қылмыскердің жеке тұлғасының құрылымындағы белгілердің үшінші тобына адамгершілік қасиеттерді жатқызуға болады: жеке адамның құндылық бағдарлары мен ұмтылыстары, әлеуметтік ұстанымдары мен байланыстары, мұдделері, қажеттіліктері, әдегтері.

Қылмыскерлер қате түсінуге бейім немесе қоғамның өзінің әрбір мүшесіне қоятын талаптарына мойынсұнғысы келмейді. Қылмыскерлердің тұлғасының басым бөлігі тұлғааралық қатынастар саласында аса сезімтал (тіпті жаны нәзік). Алайда, бұл қасиеттер, негізінен, тұлғаның өзіне қатысты байқалады. Басқа адамдар туралы айттар болсақ, қылмыскерлер эмоциялық салқындығын, немқұрайдылығын, кектілігін, агрессияшылдығын көрсетуге бейім.

Толық мәдени тұлғааралық қатынасу дағдыларының дамымағандығы осындай адамдардың алкогольдің маңызын асыруына алып келеді. Ал шын мәнінде, адамның адамгершілік және тән қасиеттері бұзылып, ол оның әлеуметтік және психологиялық құлдырауына жағдай жасайды және криминогенді жағдайларға түсуге, дау-жанжалдарды зорлық-зомбылық арқылы шешүге бейімділігін дамытады.

Көбінесе қылмыскерлер тұтынатын алкогольді ішімдіктер де, есірткі заттары да қарым-қатынас жасауды женілдететін, тоқмейілсу қүйіне түсіретін құралға айналып қана қоймай,

уақыт өте келе әрекеттің ең басты стимулдардың бірі болады. Қылмыскерлердің моральдық бағдарларына сенуге болмайды, сондықтан қазіргі қылмыстылық бара-бара өрескел және қайрымсыз болып бара жатыр [6].

Қылмыскердің жеке тұлғасының құрылымының төртінші белгілер тобына психикалық процестерді, тұлғаның қасиеттері мен жағдайларын жатқызуға болады.

Зерттеулер нәтижелері бойынша, қылмыскердің жеке тұлғасының қалыптасуындағы келеңсіз жағдайлар қазіргі қылмыскерге тән эмоциялық тұрақсыздық пен тәртіпсіздік, дау жанжалға бейімділік, сыртқы қоздырыштарды дұрыс қабылдамауы, сыртқы айналадан келетін қауіптерді субъективті қабылдауы мен бағалауының шынайы жағдаймен үлесспеуі; сенгіштігі, қатарлары мен жасы үлкендер тарапынан жағымсыз әсерге бейімділігі сияқты қасиеттерінің туындауына жағдай жасайды.

Осыған байланысты, мұндай адамдар үшін өзі үшін де, әлеуметтік психологиялық деңгейде де өзін танытуы өте маңызды (референтті топ мүшелерінің макұлдауы) [7]. Қылмыскердің жеке тұлғасының белгілеріне талдау жасаған кезде жеке адамның психикасының күйін білу өте маңызды. Зерттеу көрсеткендегі, қылмыскерлердің бір бөлігі жауапқа тартылуына кедергі болмайтын психикалық ауытқушылықтарға душар болған. Әртүрлі авторлардың мәліметтері бойынша, психикасы бұзылған және сот-психиатриялық сараптамадан өткен адамдардың үлесі 30%-дан 68,8%-ға дейін өзгереді [8].

Зерттелген мұлікті талан-таражга салушылардың тұлғасының қөшілігі бұрын қылмыстық жауапкершілікке тартылмаған. Үшінші топқа жататын мұлікті талан-таражға салушылар арасындағы бұрын сottalған адамдардың үлесі ең жоғары, оның үстіне бұрын олар пайдакүнем, күштеу қылмыстары мен бұзакылық жасағаны үшін қылмыстық жазага тартылған екен. Алайда олардың ішінде көп рет сottalған

адамдардың саны өте аз. Бірінші топқа жататын талан-таражға салушылардың арасындағы бұрын сottalғандардың көрсеткіші ең төмен болып шықты.

Көптеген мұлікті талан-таражға салушыларға тән және олардың қылмыстық әрекеттерін түсіндіруге тікелей қатысы бар маңызды ерекшеліктердің біріне тоқталған жөн. Бұл ерекшелік – олардың қөшілігінің жасаған үрлігіна қатысты адамгершілік сипаттағы өзін-өзі жазғыру сезімінің жоқтығы. Сұрақ-жауап алынғандардың көбі өздерінің адамгершілікке жат әрекет жасағанын мойындағай, пайдакүнем қылмыс жасауга бара алмайтын адамдар катарына жатқызады. Бұл арада олар бөтен мұлікті ешкімнің иелігіне жатпайтын және сондықтан да қалаған мөлшерін алуға болатын, жалғыз кедергі немесе шектеуші жаза я болмаса оған тап болу корқынышы болып табылатын белгілі-бір табиги орта ретінде қабылдайтындей көрінеді. Әсірепе бұл ауыл шаруашылығында, балықшылық кәсіпптерінде және т.б. үрлік жасаған қылмыскерлерге тән.

Талан-таражға салушылардың түсінігінде меншік субъектісі тұлғасының бұзылуына аталған адамның үрлап жатқан аталған затты өз қолымен жасағаны және өндіруші ретінде ішінара оған да тиесілі зат деп субъективті түрде қабылдайтындығы себеп болады. Олардың үрланып жатқан мұлікке деген осындай қара дүрсін көзқарасы үрлік жасайтын адамдардың бөтен мұлікке көзқарасынан едәуір ерекшеленеді. Соңғылардың ойынша, олар енбектерін сіңірмегендіктен, мұндай мұліктің «иесі» бар деп есептейді. Біздің пікіріміз бойынша, талан-таражға салушылардың жалпы мұлікке деген мұндай көзқарасы енбеккерлерді адамгершілік және құқықтық тәрбиелеудегі, өзгелердің психологиясын байқау жұмысындағы кемшіліктер мен елеулі қателердің салдарынан туындалған отыр. Дәл сол себептен, талан-таражға салудағы көптеген айыптылар өздерінің айыбы мен берілген жазаны түсіне бермейді.

Әдебиеттер

- 1 Антонян Ю.М., Блувштейн Ю.Д. Методы моделирования в изучении преступника и преступного поведения. – М., 1974.
- 2 Владимиров В.А. Квалификация похищений личного имущества. – М., 1974.
- 3 Сахаров А.Б. О личности преступника и причинах преступности в СССР. – М., 1961.
- 4 Панкратов В.В., Арсеньева М.И., Куличева Н.И. Предупреждение квартирных краж, совершаемых несовершеннолетними// Вопросы борьбы с преступностью. – М., 1984.
- 5 Кузнецов В.А. Личность квартирного вора // Проблемы изучения личности правонарушителя. – М., 1984.
- 6 Антонян Ю.М. Причины преступного поведения. – М., 1976. – С. 94-95.

7 Побрызгаева Е.В. Типология лиц, совершающих разбойные нападения»// Криминологические проблемы преступного поведения. – М., 1991. – С. 27.

8 Антонян Ю.М., Гульдан В.В. Криминологическая патопсихология. – М., 1983. – С. 4.

References

- 1 Antonjan Ju.M., Bluvshtejn Ju.D. Metody modelirovaniya v izuchenii prestupnika i prestupnogo povedenija. – M., 1974.
- 2 Vladimirov V.A. Kvalifikacija poishchenij lichnogo imushhestva. – M., 1974.
- 3 Saharov A.B. O lichnosti prestupnika i prichinah prestupnosti v SSSR. – M., 1961.
- 4 Pankratov V.V., Arsen'eva M.I., Kulicheva N.I. Preduprezhdenie kvartirnyh krazh, sovershaemyh nesovershennoletnimi// Voprosy bor'by s prestupnost'ju. – M., 1984.
- 5 Kuznecov V.A. Lichnost' kvartirnogo vora // Problemy izuchenija lichnosti pravonarushitelja. – M., 1984.
- 6 Antonjan Ju.M. Prichiny prestupnogo povedenija. – M., 1976. – S. 94-95.
- 7 Pobryzgaeva E.V. Tipologija lic, sovershajushhih razbojnye napadenija»// Kriminologicheskie problemy prestupnogo povedenija. – М., 1991. – S. 27.
- 8 Antonjan Ju.M., Gul'dan V.V. Kriminologicheskaja patopsihologija. – M., 1983. – S. 4.

Алимкулов Е.Т.

**Санкционирование
содержания под стражей
как один из основных видов
деятельности следственного
судьи**

Alimkulov E.T.

**Authorization content custody
– as one of the main activities of
the investigating judge**

Алимкулов Е.Т.

**Күзетпен ұстау бұлтартпау
шарасын санкциялау – тергеу
судьясының негізгі қызмет
түрінің бірі ретінде**

В данной статье автор раскрывает новый институт уголовного судопроизводства, как следственный судья. Также автор раскрывает особенности санкционирования содержания под стражей следственным судьей на стадии досудебного расследования, указывает семь оснований, при наличии которых может быть санкционирована мера пресечения в виде содержания под стражей в отношении лица, совершившего преступление. Раскрывает порядок применения меры пресечения. Показывает особенности применения содержания под стражей.

Ключевые слова: следственный судья, уголовный процесс, объект уголовного судопроизводства, санкция.

In this article the author reveals the new institute criminal proceedings as an investigative judge. The author also reveals the features of the authorization of detention by the investigating judge at the pre-trial investigation stage. The author points out of seven bases, the presence of which may be authorized by a measure of restraint in the form of detention against the person who committed the crime. Disclose the procedure for applying preventive measures. It displays the features of the application of detention.

Key words: the investigating judge, the criminal proceedings, the subject of criminal proceedings, a sanction.

Бұл мақалада автор қазіргі кездегі жаңа институттардың бірі тергеу судьясын қарастырады. Сонымен бірге автор сотқа дейінгі тергеп-тексеру сатысында күзетпен ұстау бұлтартпау шарасының ерекшеліктерін ашып көрсетеді. Автор бұл бұлтартпау шарасын қолдануға себеп болатын жеті негізді саралап көрсетеді. Бұлтартпау шарасын қолдану тәртібін ашады. Күзетпен ұстауды қолданудың ерекшелігін көрсетеді.

Түйін сөздер: тергеу судьясы, қылмыстық процесс, қылмыстық сот өндірісінің субъектісі, санкция.

САНКЦИОНИРОВАНИЕ СОДЕРЖАНИЯ ПОД СТРАЖЕЙ КАК ОДИН ИЗ ОСНОВНЫХ ВИДОВ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СЛЕДСТВЕННОГО СУДЬИ

Инновационная идея о введении в уголовное судопроизводство следственного судьи сохранилась в окончательной версии уголовно-процессуального кодекса и в отличие от других нововведений, вызвавших больше негативный настрой юридической общественности, была воспринята с одобрением и поддержкой.

Следственный судья – это судья суда первой инстанции, к полномочиям которого относится осуществление в порядке, предусмотренном уголовно-процессуальным кодексом, судебного контроля за соблюдением прав, свобод и законных интересов лиц в уголовном судопроизводстве. Следственный судья (судьи) назначается из числа судей председателем этого суда. При необходимости замены следственного судьи он может быть переназначен.

Таким образом, данное определение закрепляет правовой статус следственного судьи как равный с другими судьями страны, уровень суда (районный, городской либо специализированный) и полномочия по осуществлению правосудия, ограниченные стадией досудебного производства по уголовным делам [1]. Последнее положение указывает на то, что следственный судья не будет вправе рассматривать уголовные дела по существу в главном судебном разбирательстве, а также гражданские, административные и иные дела, выходящие за рамки уголовного досудебного производства, а будет специализироваться исключительно на осуществлении оперативного судебного контроля за органами уголовного преследования. В УПК РК от 13.12.1997 года уже содержится подобная норма, ограничивающая возможность участия судьи в рассмотрении уголовного дела, по которому он участвовал при санкционировании процессуального решения [2].

Мера пресечения в виде содержания под стражей является самой строгой мерой пресечения, которая может быть применена в отношении подозреваемого, обвиняемого, подсудимого. Содержание под стражей в качестве меры пресечения применяется только с санкции судьи и лишь в отношении подозреваемого, обвиняемого, подсудимого в совершении преступления, за которое законом предусмотрено наказание в виде лишения свободы на срок не менее пяти лет.

Поэтому, прежде чем избрать эту меру пресечения, необходимо убедиться в том, что санкция деяние, совершенное лицом, в отношении которого решается вопрос о мере пресечения в виде содержания под стражей, предусматривает лишение свободы на срок не менее пяти лет. В то же время закон позволяет при определенных обстоятельствах избрать содержание по стражей, если наказание не превышает пяти лет лишения свободы. В законе указаны семь оснований, при наличии которых может быть санкционирована мера пресечения в виде содержания под стражей в отношении лица, совершившего преступление с наказанием менее указанного срока.

В ст.147 УПК РК закреплен конкретный и исчерпывающий перечень этих оснований:

- лицо не имеет постоянного места жительства на территории республики Казахстан;
- не установлена его личность;
- им нарушена ранее избранная мера пресечения ноли мера процессуального принуждения;
- он пытался скрыться или скрылся от органов уголовного преследования или суда;
- он подозревается в совершении преступления в составе организованной группы или преступного сообщества (преступной организации);
- он имеет судимость за ранее совершенное тяжкое преступление или особо тяжкое преступление;
- имеются данные о продолжении им преступной деятельности [3].

Указанные основания орган уголовного преследования обязан подтвердить суду, а не просто перечислить их в своем постановлении (в комментарии все подробно расписано и прокомментировано). В целях недопущения незаконного и необоснованного избрания этой меры пресечения необходимо, чтобы вывод в этой части был установлен из материалов дела.

Изучив материалов, прийдя к выводу, что имеются основания для избрания меры пресечения в виде содержания под стражей, следователь выносит мотивированное постановление о применении содержания под стражей с указанием оснований, а также иных обстоятельств, позволяющих избрать эту меру пресечения.

Постановление об избрании меры пресечения в виде содержания под стражей, постановление о возбуждении ходатайства перед судом о санкционировании данной меры пресечения со всеми приложенными материалами (копии уголовного дела) должны быть представлены

прокурору за восемнадцать часов до истечения семидесятидвухчасового срока задержания. При поддержании ходатайства решение прокурора в форме согласия удостоверяется его подписью в вводной части постановления о возбуждении ходатайства, в случае отказа выносит мотивированное постановление.

Следственному судье эти материалы должны быть предоставлены не позднее чем за двенадцать часов до истечения срока задержания, о чем уведомляются заинтересованные лица. Следственный судья с соблюдением порядка, установленного ст. 56 УПК, в срок не позднее восьми часов с момента поступления материала в суд рассматривает ходатайство о санкционировании меры пресечения в виде содержания под стражей.

Рассматривая вопрос о санкционировании содержания под стражей происходит в судебном заседании, с обязательным участием прокурора, защитника, подозреваемого, обвиняемого, другие лица, потерпевший, его представитель также могут участвовать в судебном заседании.

В ст. 148 ч. 3 УПК прямо оговорен предмет исследования следственным судьей материалов еще не завершенного уголовного дела, а именно, что тон ограничивается исследованием материалов, относящихся к обстоятельствам, учитываемым при избрании меры пресечения в виде содержания под стражей. То есть, в компетенцию следственного судьи не входит определение виновности подозреваемого, обвиняемого в совершении преступления. Следственный судья изучает материалы в части наличия в деле доказательства, бесспорно подтверждающих установление оснований, а также иных обстоятельств, учет которых обязателен при решении вопроса о санкционировании меры пресечения в виде содержания под стражей. Перечень данных оснований и обстоятельств указан в ст.ст. 136, 138 УПК.

Поскольку в период рассмотрения следственным судьей материала о санкционировании меры пресечения в виде содержания под стражей, производство по делу продолжается и в нем могут проявиться новые данные, которые имеют значение для решения данного вопроса, судья вправе истребовать уголовное дело.

Кроме того, закон допускает рассмотрение вопроса о даче санкции на содержание под стражей без подозреваемого, обвиняемого в трех исключительных случаях:

- если он объявлен в розыск (местный, республиканский, международный);

– если они уклоняются от явки в судебное заседание, будучи уведомленными о времени и месте судебного заседания;

– находится вне пределов Республики Казахстан.

Пунктом 8 ст. 148 УПК законодатель обязал следственного судью при санкционировании меры пресечения в виде содержания под стражей в обязательном порядке определять размер залога достаточного для обеспечения выполнения по-

дозреваемым, обвиняемым обязанностей, предусмотренных ч. 3 ст. 140 УПК, кроме случаев, предусмотренных частью 9 статьи 148 УПК [3].

В постановлении, если следственный судья санкционирует содержание под стражей, он одновременно обязан устанавливать размер залога и мотивировать ограничения и обязанности, возлагаемые на подозреваемого, обвиняемого, в случае внесения, а также последствия при их нарушении для них и залогодателя.

Литература

- 1 Казакстан Республикасының Конституциясы. – Алматы, 2014. – 40 б.
- 2 Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 13 декабря 1997 года № 206-І // <http://online.zakon.kz/>
- 3 Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 года № 231-В // <http://online.zakon.kz/>

References

- 1 Kazakhstan Respublikasynyn Konstitutsiyasy. – Almaty, 2014. – 40 b.
- 2 Ugolovno processualnii kodeks Respubliki Kazakhstan ot 13 dekabrya 2007 goda № 206-І // <http://online.zakon.kz/>
- 3 Ugolovno processualnii kodeks Respubliki Kazakhstan ot 4 iulya 2014 goda № 231-V // <http://online.zakon.kz/>

Шарипова А.Б.

Правовая позиция адвоката-защитника в уголовном судопроизводстве

Sharipova A.B.

The legal position of the lawyer-defender in criminal proceedings

Шарипова А.Б.

Қылмыстық сот ісін жүргізуде адвокат-қорғаушының құқықтық позициясы

Правовая позиция адвоката заключается в обязанности соблюдать нормы закона. Правовая позиция адвоката-защитника напрямую зависит от позиции его подзащитного. Даже в том случае, если адвокат уверен, что его подзащитный виновен, а сам он настаивает на непричастности, адвокат при осуществлении защиты должен исходить из позиции своего подзащитного о невиновности. Нравственный аспект позиции адвоката состоит в том, что адвокат, прежде всего, должен руководствоваться интересами своего подзащитного.

Ключевые слова: закон, право, адвокат, суд, преступление.

The legal position is the responsibility of the lawyer to observe the rule of law. The legal position of the defense counsel is directly dependent on the position of his client. Even if the lawyer is sure that his client is guilty, and he insists on innocence, a lawyer in the exercise of protection should start from the position of his client's innocence. The moral aspect of the position of a lawyer is the lawyer, first of all, should be guided by the interests of his client.

Key words: law, law, lawyer, court, crime.

Зангердің негізгі позициясы заң үстемдігін сақтау болып табылады. Қорғаушының құқықтық позициясы оның клиентінің жағдайына тікелей байланысты. Зангер клиентінің кінәлі екенине көзі жетіп отырған жағдайда, ал клиенті кінәсіздік талап еткен кезде, зангер өз клиентін қорғап, кінәсіздік лауазымын дәлелдеуіне тырысу керек. Зангердің негізгі аспекті – өз клиентінің мұддесін бірінші орынға қоюы.

Түйін сөздер: зан, құқық, қорғаушы, сот, қылмыс.

ПРАВОВАЯ ПОЗИЦИЯ АДВОКАТА-ЗАЩИТНИКА В УГОЛОВНОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ

Изучая такое понятие, как «право на защиту», следует изначально проанализировать трактовку слова «защита», то, как оно рассматривается в справочной и юридической литературе. Согласно данным юридического этимологического словаря правовая защита исходит от слова «щит».

В юридической литературе термин «защита» трактуется неоднозначно, многими учеными его смысловое содержание определяется по-разному.

М.С. Строгович под защитой понимал совокупность процессуальных действий, направленных на опровержение обвинения, на установление невиновности обвиняемого или на смягчение его ответственности [1, с. 155].

По мнению А.М. Ларина, «...защита есть деятельность, состоящая в формулировании и отстаивании вывода о том, что данное лицо не совершило общественно опасное деяние либо деяние и лицо, его совершившее, не столь опасны, как утверждают те, кто осуществляет уголовное преследование». В словаре основных терминов по уголовному процессу термин защита определяется как «...процессуальная деятельность подозреваемого, обвиняемого, их защитников и законных представителей, а также общественного защитника, направленная на опровержение обвинения (подозрения), выявление обстоятельств, оправдывающих подозреваемого и обвиняемого, исключающих или смягчающих их ответственность, а также на охрану их личных и имущественных прав». Сходное определениедается в «Большом юридическом словаре» [2, с. 247].

По мнению О.Г. Цыденовой, «защита как правовой институт представляет собой совокупность правовых норм, регулирующих общественные отношения, связанные с использованием всех указанных в законе средств и способов защиты в целях выяснения обстоятельств, оправдывающих подзащитного или смягчающих его ответственность, и оказанием необходимой помощи» [3, с. 233].

И.Д. Перлов акцентировал внимание на том, что «нельзя смешивать два, хотя и взаимосвязанных, но разных понятия: защита и защитник. Например, иногда неправильно говорят и даже пишут: «Обвиняемый отказался от защиты» [4, с. 47].

При этом имеют в виду отказ обвиняемого не от защиты, а от защитника. Защита – это более широкое, родовое понятие. Она включает в себя как личную защиту, осуществляющую самим обвиняемым, так и защиту, которую обвиняемый осуществляет с помощью защитника».

В.А. Вайпан отмечает, что термин «защита» применяется только в уголовном процессе [5, с. 325]. Действительно, при анализе суждений, высказанных в юридической литературе, можно с уверенностью говорить о том, что термин «защита» связывают исключительно с деятельностью по уголовным делам. По мнению А.Л. Цыпкина, «защита в уголовном процессе есть регулируемая законами деятельность обвиняемого, направленная на опровержение обвинения, смягчение ответственности и ограждение законных интересов обвиняемого, а также деятельность защитника, который, отстаивая права и законные интересы обвиняемого, стремится к установлению объективной истины и осуществлению задач, стоящих перед правосудием». Очевидно, что вне зависимости от тех функций, которые выполняют государственные органы, их должностные лица на стадии предварительного расследования, а также обвинитель, защитник или другие участники процесса в судопроизводстве, важно помнить, что главной их задачей является всегда содействие с целью установления истины по делу [6, с. 55].

В рамках высказанного А.Л.Цыпкиным мнения также встает вопрос: что же следует понимать под «законными интересами обвиняемого»?

В юридическом словаре термин «законный интерес» определяется как «...отражение в объективном праве либо вытекающее из его общего смысла и в определенной степени гарантированное государством простое юридическое дозволение, выражющееся в стремлении субъекта пользоваться конкретным социальным благом, а также в некоторых случаях обращаться за защитой к компетентным органам – в целях удовлетворения своих потребностей, не противоречащих общественным».

В юридической литературе относительно данного вопроса сказано следующее: «Строгое следование требованиям закона – обязательное условие деятельности адвоката и адвокатуры. Это означает, что адвокат призван защищать подлинные (а не мнимые) права лица, не любые его интересы, а только законные. Средства и методы защиты должны быть основаны на законе». Э.Ф. Купцова относит к законным интересам об-

виняемого только те его существенные интересы, которые выражены в нормах права, признаны ими и подлежат защите с помощью правовых средств [7, с. 87]. Однако Л.Д. Кокорев, не разделяя данную позицию, отмечает, что «...правовой защитой пользуются и некоторые интересы личности, которые не нашли своего отражения в нормативных актах и вытекают из конкретного субъективного права или обязанности. Поэтому законные интересы личности в уголовном судопроизводстве – это, прежде всего, интересы, которые закреплены в законе, а также интересы, которые, хотя и не предусмотрены конкретной правовой нормой, но вытекают из закона, соответствуют ему. Адвокат не должен защищать незаконные интересы, если ему станет известно, что подсудимый, отрицающий свою вину, совершил вменяемое ему преступление, и обязан вести защиту законными средствами и способами» [8, с. 125].

В юридической литературе часто встречается мнение относительно допустимости защиты только законного интереса. Так, П.С. Элькинд в своей статье «Право обвиняемого на защиту в советском уголовном процессе (общие вопросы)» указывает, что если предметом права личной защиты обвиняемого может быть как законный, так и незаконный интерес, то предметом деятельности его защитника – только законный интерес обвиняемого. Он ставит определение «законного интереса» в зависимость от виновности или невиновности обвиняемого, от того, совершил он преступление или нет. В том случае, если обвиняемый совершил преступление, его законный интерес будет сводиться лишь к тому, чтобы были выяснены и учтены все смягчающие его вину обстоятельства при вынесении приговора [9, с. 240].

А.Д. Бойков относительно данного вопроса указывает на следующее: «если презумпция невиновности является нравственным и правовым началом защиты, то очевидно, что защитник не может исходить из обратной презумпции, да еще с предварительным уточнением степени виновности подзащитного. Отсюда следует, что стремление обвиняемого во всех случаях добиваться выяснения обстоятельств, оправдывающих его или смягчающих его ответственность, – стремление законное, и защитник не может его не поддерживать» [10, с. 43].

Однако попробуем проанализировать данный вопрос с другой стороны, предложить иное решение данной проблемы, отталкиваясь от того, что правовая позиция адвоката-защитника

напрямую зависит от позиции его подзащитного. Даже в том случае, если адвокат уверен, что его подзащитный виновен, а сам он настаивает на непричастности, адвокат при осуществлении защиты должен исходить из позиции своего подзащитного о невиновности. Отсюда встает вопрос: имеет ли право адвокат-защитник, оценивая имеющиеся по делу доказательства, выступать в роли судьи и предрешать вопрос о виновности или невиновности своего подзащитного? Очевидно, что нет. Соответственно, анализируя это, не забывая о принципе презумпции невиновности, следует сказать о нецелесообразности решения адвокатом-защитником вопроса о законности или незаконности интереса обвиняемого. Единственно неукоснительным правилом является лишь то, что адвокат должен осуществлять защиту незапрещенными законом средствами и способами. В понимании автора, с точки зрения деятельности защитника законный интерес обвиняемого (подозреваемого) сводится к тому, чтобы он имел возможность защищаться (право на защиту во всех его пониманиях), однако при осуществлении адвокатской деятельности адвокат должен действовать всегда только в рамках закона. По мнению М.С. Строговича, «законный интерес обвиняемого состоит в том, чтобы при расследовании и судебном разбирательстве его дела были полно, всесторонне и непредвзято собраны и проверены все доказательства, исследованы все обстоятельства, которые свидетельствуют в пользу обвиняемого, оправдывают его или смягчают его ответственность, и чтобы обвиняемому была обеспечена возможность оспаривать обвинение, представлять доводы и доказательства в свое оправдание или для смягчения своей ответственности. Именно этот интерес обвиняемого адвокат должен защищать решительно, настойчиво, представляя все, что в какой-либо мере может послужить на пользу обвиняемому, облегчить его судьбу». Именно в этом контексте следует говорить о законности интересов обвиняемого [1, с. 221].

Говоря о моменте зарождения такого явления, как «право на защиту», следует отметить, что «исторически первой появилась такая форма охраны прав, как самозащита. Человек сам решал, когда его право нарушено, сам определял виновника, сам применял к нарушителю определенные меры принуждения. Таким образом, как только стали наблюдаться случаи нарушения прав конкретных индивидов, сразу возникла потребность в защите этих прав».

При изучении данного вопроса автором в справочной литературе было встречено такое понятие, как «защита прав человека», которое определяется как «деятельность, осуществляемая государственными органами, общественными организациями и отдельными лицами, имеющая целью охрану прав и свобод человека, обеспечение их соблюдения. Наиболее действенными инстанциями защиты прав человека являются суд, прокуратура, другие правоохранительные органы. Многое зависит от самого человека, знания им своих прав, средств и способов их защиты».

В юридической литературе право на защиту определяется как «...совокупность всех закрепленных в законе процессуальных прав подозреваемого или обвиняемого, с помощью которых они способны отстаивать свои законные интересы в уголовном судопроизводстве. Реализация права на защиту образует защиту как одну из уголовно-процессуальных функций».

По мнению О.Г. Цыденовой, «право подозреваемого, обвиняемого на защиту – это совокупность процессуальных прав, предоставленных подозреваемому, обвиняемому, обеспечивающих законность уголовного преследования, которые он вправе реализовать как лично, так и посредством оказания адвокатом-защитником квалифицированной юридической помощи» [3, с. 234].

В юридической литературе проводится разграничение таких понятий, как «защита» и «охрана». По мнению А.М. Ларина, защита и охрана – это две разные функции. Им приведены следующие возражения против их отождествления: «Во-первых, защита существует не только от обвинения, но и от подозрения и от некоторых других форм уголовного преследования ... во-вторых, охрана прав таких участников процесса, как потерпевший, гражданский истец – деятельность, по своим целям и направлениям не совпадающая с защитой и часто противоположная защите» [2, с. 158]. Д.Т. Арабули также полагает, что «не допустимо отождествление двух близких по содержанию понятий «защита» и «охрана» [11, с. 34]. Если защите подлежат права и интересы участников уголовного судопроизводства, то под охрану подпадают конституционные и процессуальные права участников уголовно-процессуальных отношений, а также права и свободы иных лиц, не включенных в уголовный процесс. При этом защиту в широком понимании правомочны осуществлять суд, прокурор, следователь, дознаватель наряду с обви-

няемым и его защитником, в то время как охранительная деятельность присуща только лицу или органу, в чьем производстве находится уго-

ловное дело, а процессуальная функция защиты характерна только для участников уголовного судопроизводства со стороны защиты».

Литература

- 1 Стrogovich M.C. «Курс советского уголовного процесса». Т. 1. – М., 1968. – 449 с.
- 2 Ларин А.М., Мельникова Э.Б., Савицкий В.М. Уголовный процесс России. – М., 1997. – 324 с.
- 3 Цыденова О.Г. Участие адвоката-защитника в следственных действиях // Материалы международной научно-практической конференции. Улан-Удэ, 2005. – С. 233-235.
- 4 Перлов И.Д. Право на защиту. – М., 1969. – 79 с.
- 5 Вайпан В.А. Настольная книга адвоката. – М., 2010. – 512 с.
- 6 Цыпкин А.Л. Адвокатская тайна // Вопросы адвокатуры. – М., 2001. – № 2. – С. 55-56.
- 7 Купцова Э.Ф. Право на защиту и интересы в советском уголовном процессе // Государство и право. – М., 1992. – №2. – С. 87-92.
- 8 Кокорев Л.Д. Этика уголовного процесса. – Воронеж, 1993. – 224 с.
- 9 Элькинд П.С. Сущность советского уголовно-процессуального права. – Л., 1963. – 429 с.
- 10 Бойков А.Д. Этики профессиональной защиты по уголовным делам. – М., 1998. – 62 с.
- 11 Арабули Д.Т. Институт защиты прав и интересов в уголовном судопроизводстве России. Автореф.докт.дисс. – Челябинск, 2010. – С. 58.

References

- 1 Strogovich M.S. Kurs sovetskogo ugolovnogo processa. – T. 1. – M., 1968. – 449 s.
- 2 Larin A.M., Mel'nikova Je.B., Savickij V.M. Ugolovnyj process Rossii. – M., 1997. – 324 s.
- 3 Cydenova O.G. Uchastie advokata-zashhitnika v sledstvennyh dejstvijah // Materialy mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferencii. Ulan-Udje, 2005. –S. 233-235.
- 4 Perlov I.D. Pravo na zashhitu. – M., 1969. – 79 s.
- 5 Vajpan V.A. Nastolnaja kniga advokata. – M., 2010. – 512 s.
- 6 Cypkin A.L. Advokatskaja tajna // Voprosy advokatury. – M., 2001. – № 2. – S. 55-56.
- 7 Kupcova Je.F. Pravo na zashhitu i interesy v sovetskom ugolovnom processe // Gosudarstvo i pravo. – M., 1992. – № 2. – S. 87-92.
- 8 Kokorev L.D. Jetika ugolovnogo processa. – Voronezh, 1993. – 224 s.
- 9 Jel'kind P.S. Sushhnost' sovetskogo ugolovno-processual'nogo prava. – L., 1963. – 429 s.
- 10 Bojkov A.D. Jetiki professional'noj zashhity po ugolovnym delam. – M., 1998. – 62 s.
- 11 Arabuli D.T. Institut zashhity prav i interesov v ugolovnom sudoproizvodstve Rossii. Avtoref.dokt.diss. – Cheljabinsk, 2010. – S. 58.

Мейірбекова Г.Б.
**Адвокаттың қорғау
сөзінің нысаны**

Meirbekova G.B.
**Form apologetic speech of
advocate**

Меирбекова Г.Б.
**Форма защитной речи
адвоката**

Тиісті мақалада адвокаттың қорғау сөзінің нысаны жайлы айтывается. Автор адвокаттың сот жарыссөзіндегі талаптарына тоқталады. Мақалада автор тыңғылқыты, ойлылықпен дайындалған қорғау сөзінің үлкен тәжірибелік маңызы бар деген қорытындыға келеді. Мақалада дәлелді және сенімді қорғау сөзі, адвокатпен жасалған үлкен дайындық жұмысының негізі екенін баса айтады.

Түйін сөздер: адвокат, адвокатура, сот жарыссөзі, адвокаттың қорғау сөзі, шешендейтік өнер, тапсырма бойынша өкіл.

This article discusses the form of protective speech lawyer. The author dwells on the requirement of protective speech lawyer during the judicial reasons. The author arrives at the conclusion that carefully designed protective it is of great educational value. The article emphasizes that the evidentiary and persuasive speech protection, based on the lawyer has done a lot of preparatory work.

Key words: advocate, advocacy, judicial debates, performance of advocate in defence, oratorical art, representative on errand.

В данной статье рассматривается форма защитной речи адвоката. Автор подробно останавливается на требовании защитной речи адвоката в ходе судебных прений. Автор приходит выводу о том, что тщательная продуманная защитная речь имеет большое воспитательное значение. Подчеркивается, что доказательная и убедительная защитная речь основывается на проделанной адвокатом большой подготовительной работе.

Ключевые слова: адвокат, адвокатура, судебные прения, защитная речь адвоката, ораторское искусство, представитель по поручению.

АДВОКАТТЫҢ ҚОРҒАУ СӨЗІНІҢ НЫСАНЫ

Адвокаттар көп жағдайда қорғау сөзінің мазмұнына ғана мән беріп, ал оның нысанына мүлде көніл аудармайды. Қорғау сөзінің нысаны – Адвокаттың тыңдаушыға жеткізбек бөлімінің жол бастаушысы. Қорғау нысанына – Адвокаттың тыңдаушылар алдында өзін өзі ұстаяу да жатады. Ол ақырын әлде тым қатты сөйлей ме, сөзінің соңын жұтып қоя ма, қолдарын бет алды сермей бере ме, әлде сараң өлшеулі қымылдармен шектеле ме, іске қатысушылардың алдында – сагат тілі сияқты теңселе бере ме, әлде анда-санда логикалық қажеттілік болғанда ғана бір орыннан екінші орынға ауыса ма, қалай болса солай, әлде ұқыпты киінген бе, бір сарынды сөйлей ме, әлде маңызды мәселелеге баса көніл аударту үшін дауысын өзгерте ме, адвокат қорғау сөзінің маңызды жерлерін соттың не басқа іске қатысушылардың тоқып алуына мүмкіндік бере ме – міне, осының бәрі қорғау сөзінің нысанына жатады. Адвокат қорғау сөзін сөйлеген кезде үнемі өзін өзі «тыңдап» отыру қажет және бұдан тиісті қорытынды шыгарып, байқалған кемшілікті қолма-қол түзеп отыру керек.

Адвокаттың қорғау сөзі – жанды әрі әрлі болу үшін, оның тілі заңды болумен қатар әдеби түсінікті болу үшін, адвокат жүйелі түрде атақты тілмар сот шешендерінің сотта сөйлеу өнерлерін, еңбектерін, оның ішінде ең алдымен өзіміздің қазақтың атақты билерінің шешендік өнерлерін, қазақтың мақал-мәтелдерін, сөз қорларын көбейту мақсатында көп оқу керек. Өз қорғау сөзінің тіліне, пішініне көніл бөлмейтін, оған немікүрайды қарайтын адвокат, түбінде өзі де байқамастан тілі жүтән, сөз саптауы жаттанды, сөйлемдері жадағай жалған шешенге айналады. Сондықтан адвокат өз тілін дамытып, жетілдіріп, байытып отыру керек.

Адвокаттың тілінде қандай кемшіліктер жиі ұшырасады? Біріншіден, ғылыми қорғау сөзінің жалпы стилін бұзу /стильдік салақтық/, ұзақ та шұбаланқы сөйлемдерді пайдалану. Екіншіден, тілдің жұтандығы, бояу жаландығы, күнарсыздық, улғі мен сөйлемнің кедейлігі. Ондай қорғау сөз адвокат-коргаушының ойлы салиқалы шешендік сөзінен гөрі жалаң кенсе есебін еске салады. Үшіншіден, тілді артық сөздермен шұбарлау, яғни басқаша айтқанда «арамшөпттермен» немесе жұғымсыз сөздермен былғау. Төртіншіден, сөз буындарына екпінді дұрыс қоймау.

Бесіншіден, сөзді бұзып сөйлеу, мысалы: газета, тәма т.б. Алтыншыдан, ғылыми заңдық терминологияны ретсіз пайдалану [1, 64 б.].

Әрине, қалыптасқан ғылыми заң терминдерінен қашуға болмайды, олардың мағынасын сол сәтте ажыратып түсіндіріп беру керек, бірақ бірден бастырмалап тындаушыны мезі етуге болмайды. Өкінішке орай, адвокаттар көбінесе осы кемшіліктен құтыла алмай келеді.

Тиянақты қорғау үшін сол ортаға әсерлі жағдай туғызуудың маңызы зор. Сот отырысында іске қатысушылар өздерін әрқалай ұстауы мүмкін. Ықыласпен және ынтамен тындалған қорғау сөзі мүкият қабылданып есте сақталады. Ал зейінсіз тындалған қорғау сөзінен адвокаттың абыроиы түсіп іске қатысушылар арасында сый-құрметке бөлене алмайды. Негізінде қорғау сөз тартымды болса, онда іске қатысушылар әрқашан сол адвокаттың барлық ісінен қалмауга тырысады.

Адвокат сот залын сыйлап, іс материалының салмағын түсірмеуге тиіс. Қай іс болса да іске қатысушылар үшін жаңа да тың іс, сондыктан адвокат оған бұл белгілі іс қой деп немқұрайлы қарамауы міндетті.

Әрбір қорғау сөзін айтар барысында сезім, адвокаттың іштей толғану сезімі қажет, ол міндетті түрде белгілі бір дәрежеде сот залына беріледі.

Егер бір сарынды істер көп жылдар бойы қайталанып қаралатын болса, онда оны әр жолы қайта қарап, мазмұнын жетілдіре түсу керек.

Одан басқа, әрбір қаралатын іс жыл сайын тек жаңа заңдар мен материалдар есебінен ғана толықтыру арқылы дамып қоймайды, оған ескі заң бөлімдерінің де септігі тиіп отырады, өйткені өзара байланыстар, сол байланыстардың маңыздылығы тұргысында қыскарту сияқты кейбір түзетулер жаңа сипат беріп, қорғау сөзінің мазмұны мен бояуын өзгертеді.

Қорғауда үстінде әрбір мәселені көтеру барысында көкейге қонымды түсінік және жүйелі баяндау маңызды рөл атқарады.

Қорғауда жеке құрделі, ірі іс материалдарын немесе өзара тығыз байланыстағы сұрақтар тоғын көтерген кезде, оларды бірінен бірін айқын даралап тұратын негізгі төрт сатыға бөлген дұрыс, нақтылап айтқанда: 1) мәселені және сұрақты қою; 2) оның шешімі; 3) мәселе өрбүйнің әрмен қарайғы перспективаларын талқылау; 4) істі талқылау [2, 85 с.].

Адвокаттың қорғау сөзінің солғын, қызықсыз шығуына кінәлі кейбір себептерін атап

өтелік. Олар: Баяндау жұғымсыз жүргізіледі. Басты мәселе қорғау айқын емес, жалпылама түрде айтылады. Ұсақ-түйектер негізгі сұрақ пен идеяны шымылдықтай тастайды. Масаның ызыныңдағы бір сарынды баяндау жалықтырып жібереді. Құрғақ тезисті баяндау, талдау және ой жүгірту жағы шамалы болады. Қаз-қалпында жаттанды сөйлеу, жансыз да бәз-баяғы мәліметтер. Қорғау қайнап жатқан айттысу арқасындағы шеберлік қөрінісі емес, сірепсіп қатып қалған заң мен әдістердің қоймасы есебінде қалады. Ешбір дәлелдеусіз және дерексіз баяндау, іс-тәжірибеге пайдалану әдістері мен нәтижені қолдану туралы талқылау жетіспейді. Баяндау тез ескіріп қалған және жаттанды анықтамалық мәліметтер мен деректерге толы. Яғни, баяндауда көрнекілік жоқ, құбылыс төркініне мән берілмейді, жанама жадағай ұғымдар басым. Адвокат қорғау сөзінің сыртқы пішініне мән бермейді [3, 67 с].

Адвокат сот жарыссызінде қорғау сөзін сөйлеген кезде өзін-өзі қалай ұстауы керек, соның негізгі ережелеріне тоқталып көрелік:

1. Сөйлемді жылдам да, баяу да емес орташа екпінді ұстай білу қажет.

2. Алыста отырған тындаушыға да әрбір сөзі анық естілетіндегі дауыс ырғағын сақтап, назарын аудара білу.

3. Сөздің сарасы және сауаттылығы, сөйлем құрылымының дұрыстырығы, дұрыс дикция.

4. Сот залына теріс қарап сөйлеуге жол бермеу, мысалы сотқа дәлелдеме, ұсыныстар берген кезде ұзақ тұрмада.

Бейнелеп айтқанда, Сот залы – ол адвокаттың сахнасы, қорғаудың негізгі мазмұны ой қозғалысы, оның құдіреті мен даму шексіздігі болып табылады. Қорғау сөзі сотталушыға да сот залындағы қатысып отырған халыққа да тәрбие-лік мәнінің зор екенін, олардың сот әділдігіне деген құштарлығын маздатып, ынталарын оята алғаны жөн. Өйткені Прокурордың айыптау сөзімен қатар қорғаушының қорғау сөзінің де – «Қазақстан заңнамасын насихаттауда, мәртебесін көтерудегі қуатты қарудың бірі» [4, 58 б].

Қорғау сөзі талапқа сай құнды болуы үшін, оған үлкен еңбек, тыңғылықты дайындық, тиянақты ізденіс қажет.

Негізі, адвокаттық қызмет бұл игілікті де ізгілікті кәсіп. Сотталушымен қатар басқа іске қатысушыларды да тартымды да маңызды қорғау сөздері арқылы өмірге баулай білсеніз, ешбір тенденсі жоқ шарапат пен құрметке бөлениүініз хақ.

Әдебиеттер

- 1 Негимов С. Шешендік өнер. – Алматы, 1997. – 111 б.
- 2 Закомолдин Алексей Валерьевич // Вестник Самарской гуманитарной академии. Серия: Право. – Выпуск № 2 (16). – 2014.
- 3 Сергеич П. Искусство речи на суде. – М., 1988. – 3 б.
- 4 Халықов Қ.Х., Серимов Е.Е. Сот шешендігі: оқу құралы. – Қарағанды: Болашақ-Баспа, 2006.

References

- 1 Negimov S. Sheshendik өner. – Almaty, 1997. – 111 b.
- 2 Zakomoldin Aleksej Valer'evich. Vestnik Samarskoj gumanitarnoj akademii. Serija: Pravo Vypusk. – № 2 (16). – 2014.
- 3 Sergeich P. Iskusstvo rechi na sude. – M., 1988. – 3 b.
- 4 Halykov K.H., Serimov E.E. Sot sheshendigi: oku quraly. – Karagandy: Bolashak – Baspa, 2006.

Сатыбалдинов Д.Д.,
Мухамадиева Г.Н.,
Баяндина М.О.

**Процессуальный статус
прокурора в уголовном
судопроизводстве по новому
законодательству**

Satybaldinov D.D.,
Mukhamadyeva G.N.,
Bayandina M.O.

**Procedural status of the
public prosecutor in criminal
proceedings under the new
legislation**

Сатыбалдинов Д.Д.,
Мухамадиева Г.Н.,
Баяндина М.О.

**Жаңа заң бойынша қылмыстық
сот өндірісіндегі прокурордың
процессуалдық мәртебесі**

В статье анализируется процессуальный статус прокурора в уголовном судопроизводстве по новому законодательству, определены функции, выполняемые прокурором. Даётся обоснование структуры функций процессуального прокурора. Актуализируется необходимость дальнейшего совершенствования законодательства, определяющего деятельность прокурора в уголовном процессе.

Ключевые слова: прокурор, уголовный процесс, процессуальный прокурор, государственный обвинитель.

The article analyzes the procedural status of the public prosecutor in criminal proceedings under the new legislation, defined the functions performed by a prosecutor. The substantiation of structure functions Procedure prosecutor. Actualizes the need for further improvement of legislation governing the activities prokurorav criminal proceedings.

Key words: prosecutor, criminal proceedings, the prosecutor Procedure, the public prosecutor.

Мақалада жаңа заң бойынша қылмыстық сот өндірісіндегі прокурордың процессуалдық мәртебесіне талдау жасалады, прокурормен атқарылатын функциялар анықталады. Процессуалдық прокурор функциясының құрылымына негіздеме беріледі. Қылмыстық процессте прокурордың қызметін анықтаушы заңыңы ары қарайғы жетілдірілуі өзектеледі.

Түйін сөздер: прокурор, қылмыстық процесс, процессуалдық прокурор, мемлекеттік айыптаушы.

ПРОЦЕССУАЛЬНЫЙ СТАТУС ПРОКУРОРА В УГОЛОВНОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ ПО НОВОМУ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ

Процессуальное положение прокурора в уголовном процессе, формы и методы его деятельности, задачи, решаемые в каждой отдельной стадии, и его полномочия определены в уголовно-процессуальном Кодексе РК [1].

В судебных стадиях прокурор утрачивает властно-распорядительные полномочия, которыми он был наделен на досудебных стадиях уголовного судопроизводства и участвует в ином процессуальном качестве, а именно как государственный обвинитель в процессе. Деятельность прокурора, с одной стороны, предопределена ее функциональным назначением, с другой – не может не испытывать на себе влияния психологического фактора судебного разбирательства. Прокурор как участник процесса призван осуществлять обвинение в рамках его более широкой функции надзора. Это налагает особый отпечаток на психологию поддержания им обвинения в суде.

Установление в законе весьма важного положения о признании виновным и о применении уголовного наказания только судом делает судебное разбирательство центральной, решающей стадией уголовного процесса, а участие прокурора в судебном разбирательстве одним из важнейших участков его деятельности.

Поддержание государственного обвинения в суде по уголовным делам является одним из приоритетных направлений прокурорской деятельности по осуществлению надзора за точным и единообразным исполнением законов в государстве, а также участие прокурора в суде является важной гарантией постановления судом законного и обоснованного приговора.

Итак, рассмотрим, в чем же заключается участие прокурора в уголовном судопроизводстве.

Прокурору направляется копия постановления судьи по поступившему в суд уголовному делу. К этому времени у него уже должны находиться материалы уголовного дела, с которыми он должен был ознакомиться. Безупречное знание материалов уголовного дела непременное требование, предъявляемое к прокурору, поддерживающему государственное обвинение. Тщательное изучение прокурором материалов уголовного дела представляет собою основу качественного поддержания государственного обвинения.

Изучение материалов уголовного дела следует организовать таким образом, чтобы прокурор изучил не только основные процессуальные документы, как это часто бывает на практике, но ознакомился со всеми без исключения материалами уголовного дела, в том числе и с теми, которые, на первый взгляд, могут показаться ему второстепенными. На практике, например, сложилось так, что прокурор изучает показания только тех свидетелей, которые включены следователем в список лиц, подлежащих вызову в судебное заседание. Показания же свидетелей, не включенных в этот список, прокурор, как правило, не изучает. Между тем, может оказаться, что именно эти доказательства будут иметь решающее значение при доказывании вины или невиновности подсудимого.

Прокурор должен тщательно изучить материалы уголовного дела даже в тех случаях, когда он осуществлял надзор за его расследованием или утверждал обвинительный акт. Прокурору может быть возвращено уголовное дело для устранения препятствий его рассмотрения судом в случаях, если:

- обвинительное заключение или обвинительный акт составлены с нарушением требований УПК;
- копия обвинительного заключения или обвинительного акта не была вручена обвиняемому;
- есть необходимость составления обвинительного заключения или обвинительного акта по уголовному делу, направленному в суд с постановлением о применении принудительной меры медицинского характера;
- имеются основания для соединения уголовных дел.

УПК РК гласит: «Участие в судебном разбирательстве обвинителя обязательно. Участие государственного обвинителя обязательно в судебном разбирательстве уголовных дел публичного обвинения».

Если в ходе судебного разбирательства обнаружится невозможность дальнейшего участия прокурора, то он может быть заменен. Вновь вступившему в судебное разбирательство прокурору суд предоставляет время для ознакомления с материалами уголовного дела и подготовки к участию в судебном разбирательстве. Замена прокурора не влечет за собой повторения действий, которые к тому времени были совершены в ходе судебного разбирательства. По ходатайству прокурора суд может повторить допросы свидетелей, потерпевших, экспертов либо иные судебные действия.

В ходе судебного разбирательства государственный обвинитель осуществляет следующие полномочия:

- представляет доказательства и участвует в их исследовании;
- излагает суду свое мнение по существу обвинения, а также по другим вопросам, возникающим в ходе судебного разбирательства;
- высказывает суду предложения о применении уголовного закона и назначении подсудимому наказания. Прокурор имеет право предъявлять или поддерживать предъявленный по уголовному делу гражданский иск, если этого требует охрана прав граждан, общественных или государственных интересов. За прокурором закреплено право отказаться от обвинения. Это происходит в случае, если в ходе судебного разбирательства государственный обвинитель придет к убеждению, что представленные доказательства не подтверждают предъявленное подсудимому обвинение. При этом он должен изложить суду свои мотивы. Полный или частичный отказ государственного обвинителя от обвинения в ходе судебного разбирательства влечет за собой прекращение уголовного дела или уголовного преследования полностью или в соответствующей его части.

За прокурором в соответствии со ст. УПК РК закреплено право до удаления суда в совещательную комнату для постановления приговора изменить обвинение в сторону смягчения путем:

- исключения из юридической квалификации деяния признаков преступления, отягчающих наказание;
- исключения из обвинения ссылки на какую-либо норму Уголовного кодекса РК, если деяние подсудимого предусматривается другой нормой Уголовного кодекса РК, нарушение которой вменялось ему в обвинительном заключении или обвинительном акте;
- переквалификации деяния в соответствии с нормой Уголовного кодекса РК, предусматривающей более мягкое наказание.

Прокурор участвует в прениях сторон, при этом всегда выступает первым. Участники судебных прений подводят итог судебного следствия, анализируют доказательства, проверенные в судебном заседании, и излагают основанные на этих доказательствах свои выводы по делу. Судебные прения оказывают определенное влияние на формирование убеждения судей, способствуют более полному усвоению материалов дела как составом судей, так и присутствующими в зале. Обвинительной речью заканчивается деятельность про-

курора в судебном разбирательстве. Независимо от того, поддерживает ли прокурор обвинение, считая преступление доказанным, или отказывается от него, считая преступление недоказанным, он своей речью помогает суду постановить законный и обоснованный приговор. В структурном плане новый УПК отличается от старого.

Кардинально упрощается досудебное производство – ввелось понятие «досудебное расследование». Все следственные действия, затрагивающие конституционные и иные права и свободы человека, будут производиться исключительно с санкции прокурора. Одной из новелл Уголовно-процессуального кодекса является появление нового процессуального субъекта – процессуального прокурора. С целью осуществления постоянного надзора за ходом расследования уголовного дела и рассмотрения его в суде вводится должность процессуального прокурора. Руководитель органа прокуратуры будет назначать процессуального прокурора по конкретному уголовному делу. Он будет осуществлять надзор с начала досудебного расследования и сам же поддерживать гособвинение в суде. Уголовно-процессуальный кодекс разграничивает полномочия процессуального прокурора и руководителя органа прокуратуры. Теперь не все следственные действия будут согласовываться непосредственно с прокурором района. Многие из них отнесены к компетенции процессуального прокурора, который назначается из числа помощников прокурора района. Отдельные решения процессуальный прокурор будет принимать самостоятельно, руководить следователем с момента регистрации преступления в едином реестре досудебного расследования, рассматривать отдельные ходатайства следователя о санкционировании процессуальных действий, поддерживать эти ходатайства перед следственным судьей. Процессуальный прокурор определяет полноту расследования, его сроки, в том числе и «разумные», как это, допустим, предусмотрено в статье 192 УПК РК, где говорится, что прокурор вправе устанавливать «разумные сроки» расследования и продлевать

их». Он вправе давать указания следователю, утверждать обвинительный акт либо составлять его, поддерживать обвинение в суде и приносить протесты на приговоры суда в случае несогласия с ними. Фактически, процессуальному прокурору (помощнику прокурора района) delegируются полномочия руководителя (прокурора района) по принятию надзорных решений по уголовному делу с начала досудебного расследования до принятия окончательного решения по делу. Процессуальный прокурор несменяем, за исключением случаев, предусмотренных законодательством.

На наш взгляд, появление нового процессуального субъекта – процессуального прокурора повлияет на эффективность представительства интересов государства в суде, так как он будет формировать доказательственную базу по делу до суда. Затрачивая время на участие в расследовании, он сэкономит его изучении дела в суде.

В судебном же процессе процессуальный прокурор, зная материалы дела, будет акцентировать внимание на представлении доказательств, что положительно скажется на объективном рассмотрении уголовного дела. Так в новом УПК четко отражены роль и ответственность прокурора. Процессуальный порядок, в соответствии с которым проводятся следственные действия во многом определяют незыблемость демократического статуса личности.

Таким образом, надеемся, что механизм досудебного расследования в рамках нового УПК на практике будет более упрощенным, повысится эффективность уголовного процесса, что определение процессуальных функций и расширение полномочий прокуроров в уголовном судопроизводстве направлены, прежде всего, на защиту прав и свобод человека и гражданина. Прокуратура из органов, стоящих на страже соблюдения законности, защиты конституционных прав и свобод граждан, не перейдет на сторону органов уголовного преследования, которым придется довольно часто выполнять репрессивные функции в отношении различных категорий участников уголовного процесса.

Литература

1 Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 года № 231 // «Казахстанская правда» от 10.07.2014 № 133 (27754).

References

1 Ugolovno-processual'nyj kodeks Respubliki Kazahstan ot 4 iulja 2014 goda № 231 // «Kazahstanskaja pravda» ot 10.07.2014 № 133 (27754);

Карбеков К.С.

**Роль нормативных
постановлений Верховного
Суда в уголовном
судопроизводстве**

Karbekov K.S.

**A role of the normative Supreme
Court ruling is in a criminal trial**

Қарбеков Қ.С.

**Жоғарғы Сотының қылмыстық
сот ісін жүргізу дегі
нормативтік қаулылардың рөлі**

В статье рассматриваются вопросы о значении нормативных постановлений Верховного Суда Республики Казахстан в уголовном судопроизводстве и при квалификации уголовных правонарушений. Также отмечается, что согласно ст. 4 Конституции Республики Казахстан нормативные постановления Верховного Суда, имеющие нормативный характер, являются одним из источников права.

Ключевые слова: нормативное постановление, источник права, судопроизводство, квалификация.

In article by author opens the legal regulation of the weapon in Normative resolutions of the Supreme judicial court of the Republic Kazakhstan which according to article 4 Constitutions of the Republic Kazakhstan are acting right, as well as are an obligatory. Exactly it has important importance at qualifications of the crimes.

Key words: normative resolutions, source of right, rule-making, qualification.

Макалада қылмыстық құқықты бұзу жіктеудегі және Қазақстан Республикасының Жоғарғы Сот нормативті үкімдердің мағынасы жөнінде мәселелер қарастырылған. Сондай-ақ, Қазақстан Республикасының Конституциясының 4-бабына сәйкес нормативтік сипаты бар, ол құқықтық көздерінің бірі болып табылады.

Түйін сөздер: нормативті үкім, құқықтық көздер, сот ісін жүргізу, квалификация.

РОЛЬ НОРМАТИВНЫХ ПОСТАНОВЛЕНИЙ ВЕРХОВНОГО СУДА В УГОЛОВНОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ

Согласно ст. 4 Конституции Республики Казахстан нормативные постановления Верховного Суда, имеющие нормативный характер, являются одним из источников права, а также общеобязательными. Общеизвестно, что именно нормативные постановления имеют важное значение в уголовном судопроизводстве и при квалификации уголовных правонарушений.

В предисловии к сборнику постановлений Пленума Верховного Суда Казахской ССР, Пленума Верховного Суда Республики Казахстан, нормативных постановлений Верховного Суда Республики Казахстан (1968-2013 годы) составитель сборника профессор С.М. Раҳметов отмечает, что нормативные постановления Верховного Суда имеют юридическую силу на всей территории нашей страны и обязательны для исполнения всеми учреждениями, организациями, должностными лицами и гражданами [1].

Нормативные постановления Верховного Суда Республики Казахстан играли значительную роль в правовой жизни государства, и, тем не менее, в национальном законодательстве не содержалось какой-либо их четкой регламентации, что закономерно порождало определенные вопросы в понимании юридической природы этих актов, и на протяжении длительного времени вызывала дискуссии как среди практиков, так и в научной среде.

С принятием нового Уголовно-процессуального кодекса Республики Казахстан, вступившего в силу 1 января 2015 года законодателем в ч. 2 ст. 1 предусмотрено, что нормативные постановления Верховного Суда Республики Казахстан, регулирующие порядок уголовного судопроизводства, являются составной частью уголовно-процессуального права [2].

Обновленный Уголовный кодекс Республики Казахстан, также вступивший в силу с 1 января 2015 года, в ч. 2 ст. 1 предусмотрел, что нормативные постановления Верховного Суда Республики Казахстан являются составной частью уголовного законодательства Республики Казахстан [3].

В новом кодексе Республики Казахстан «Об административных правонарушениях», также в ч. 3 ст. 1 оговорено, что нормативные постановления Верховного Суда Республики

Казахстан, регулирующие административно-деликтные правоотношения, являются составной частью законодательства об административных правонарушениях [4].

Большую роль постановлениям Верховного суда отводил М.С. Строгович, он считал, что они имеют огромное значение для верного направления судебной практики, для устранения ошибок, допускаемых судами, для укрепления законности в отправлении правосудия. Однако, он отмечал, что новых норм они не создают, а потому источником права не являются, что ни в малейшей мере не уменьшает их значения [5]. То есть его позиция сводилась к тому, что роль постановлений должна ограничиваться только разъяснениями судам по содержанию закона в целях единообразного применения, не подменяя его.

Из этого следует, что нормативные постановления Верховного Суда даются в целях правильного и единообразного применения закона в дополнение к закону, во исполнение, но не во изменение его и не вместо него. Нормотворческая деятельность судов не должна означать замены законов и отступления от принципа верховенства закона, поскольку закон не может изменяться или дополняться Верховным судом или другим органом, для этого существуют компетентные органы.

Г.С. Сапаргалиев, по данному вопросу считает, что постановления Верховного Суда нельзя отнести к нормативным правовым актам, делая ссылку на статью 81 Конституции, где указано, что Верховный Суд дает разъяснения по вопросам судебной практики. Одновременно он утверждает, что в статье 4 Закона Республики Казахстан «О нормативных правовых актах» нормативным постановлениям Верховного Суда не определено место в иерархии нормативных правовых актов. Так, анализируя статью 4 Конституции, он пришел к выводу, что источники действующего права можно разделить на три группы: нормы Конституции; нормативные правовые акты; нормативные постановления Конституционного Совета и Верховного Суда. При этом он отмечает, что нормативные постановления Верховного Суда не входят во вторую группу и таким образом они не относятся к нормативным правовым актам [6].

Развитие общественных отношений в реальной жизни опережает развитие законодательства и, когда вступает в силу какой-либо нормативный акт, в нем уже обнаруживаются пробелы. В связи с этим суды при рассмотрении конкретных

дел выходят за пределы предписаний закона, но только в том случае, если обнаруживают отсутствие соответствующей нормы в правовом акте. В ходе принятия нормативных постановлений Верховный Суд Республики Казахстан на основе системного анализа и сопоставления норм Конституции и законодательства восполняет некоторые пробелы права, разъясняет практическое применение законов в соответствии с их содержанием и основными принципами. Все это по нашему мнению, делается для единообразного применения законов.

Верховный Суд не вправе принимать нормативные постановления, противоречащие Конституции и законам, но он вправе и обязан разъяснить судам, как применять законодательство в случае их противоречия друг другу, а также в случае пробелов права на основе системного анализа и принципов права, исходя из обобщений судебной практики.

В результате рассмотрения дел определенной категории появляются однородные решения, складываются определенные образцы, примеры понимания тех или иных юридических понятий, терминов.

Верховный Суд, находясь в самом центре правоприменительной деятельности, способен дать разъяснения действующих норм законодательства для обеспечения права каждого участника судебного разбирательства на законное и справедливое разрешения дела. Нормативные постановления Верховного Суда, с одной стороны, подчинены закону, и потому не могут его изменять или отменять. С другой стороны, сужая или расширяя буквальное изложение нормы, могут уточнять смысл закона, что представляется равнозначным созданию самостоятельной нормы, хотя бы в силу того, что излагаются на новом логическом уровне.

А.Т. Жукенов, длительное время работавший в должности судьи и председателя судебной коллегии по уголовным делам Верховного суда Республики Казахстан, в своей работе «Судебная практика по уголовным делам» отмечает, что Верховный Суд устанавливает нарушения и неправильное применение нижестоящими судами материального и процессуального законодательства [7]. В данной работе на примере достаточно большого количества уголовных дел, рассмотренных вышестоящими судебными органами, выявлены недостатки, которые в принципе регламентированы нормативными постановлениями Верховного Суда и должны были быть применены нижестоящими судами.

И устранив эти нарушения, коллегия практически всегда ссылается на то или иное нормативное постановление.

В комментарии к Уголовному кодексу Республики Казахстан И.Ш. Борчашвили отводит нормативным постановлениям Верховного Суда самостоятельное значение и считает, что они действуют в единстве с теми нормами, которые толкуются, а их положения обязательны для всех правоприменителей, в том числе органов дознания, следователей, прокуроров, адвокатов, судов в ходе уголовного судопроизводства [8]. Такой же вывод следует из ряда нормативных постановлений Верховного Суда.

Но вместе с тем, по ряду позиций постановления находятся в противоречии с действующими Законами и другими нормативно-правовыми актами. На сегодняшний день в связи с принятием новых кодексов они, конечно, должны быть адаптированы под них для правильного их применения.

В первую очередь, это касается надлежащего применения законов в уголовном судопроизводстве и правильной квалификации уголовных правонарушений. И применять нормативные постановления наравне с судьями должны с начала досудебного расследования должностные лица, осуществляющие функции уголовного преследования (прокурор, начальник следственного отдела, следователь, органы дознания), а также адвокаты. Как отмечалось выше, в связи с принятием новых уголовно-процессуального, уголовного и административного законодательств нормативные постановления Верховного Суда Республики Казахстан являются их составной частью.

Литература

- 1 Сборник постановлений Пленума Верховного Суда Казахской ССР, Пленума Верховного Суда Республики Казахстан, нормативных постановлений Верховного Суда Республики Казахстан (1968-2013 годы). – Алматы: ТОО «Издательство «Норма-К», 2014. – 696 с.
- 2 Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан № 231-В ЗРК // Казахстанская правда. – 2014. – 10 июля.
- 3 Уголовный кодекс Республики Казахстан № 226-В ЗРК // Казахстанская правда. – 2014. – 9 июля.
- 4 Кодекс Республики Казахстан «Об административных правонарушениях» №235-В ЗРК // Казахстанская правда. – 2014. – 12 июля.
- 5 Чистяков Н.Ф. Верховный суд СССР/отв. редактор М.С. Строгович. – М., 1984. – С.153.
- 6 Сапаргалиев Г.С. Конституционное право Республики Казахстан Академический курс. – Алматы, 2002. – С. 405.
- 7 Жукенов А.Т. Судебная практика по уголовным делам. – Алматы: ТОО «Издательство «Норма-К», 2014. – С. 4.
- 8 И.Ш. Борчашвили. Комментарий к Уголовному кодексу РК. Общая и Особенная части/ под общ. ред. – Изд. 2-е. – Алматы: Жеті Жарғы, 2007. – С. 192.

References

- 1 Sbornik postanovlenij Plenuma Verhovnogo Suda Kazahskoj SSR, Plenuma Verhovnogo Suda Respubliki Kazahstan, normativnyh postanovlenij Verhovnogo Suda Respubliki Kazahstan (1968-2013 gody). – Almaty: TOO «Izdatel'stvo «Norma-K», 2014. – 696 s.
- 2 Ugolovno-processual'nyj kodeks Respubliki Kazahstan № 231-V ZRK // Kazahstanskaja pravda. – 2014. – 10 iujla.
- 3 Ugolovnyj kodeks Respubliki Kazahstan № 226-V ZRK // Kazahstanskaja pravda. – 2014. – 9 iujla.
- 4 Kodeks Respubliki Kazahstan «Ob administrativnyh pravonarushenijah» №235-V ZRK // Kazahstanskaja pravda. – 2014. – 12 iujla.
- 5 Chistjakov N.F. Verhovnyj sud SSSR/otv. redaktor M.S. Strogovich. – M., 1984. – S.153.
- 6 Sapargaliev G.S. Konstitucionnoe pravo Respubliki Kazahstan Akademicheskij kurs. – Almaty, 2002. – S. 405.
- 7 Zhukenov A.T. Sudebnaja praktika po ugolovnym delam. – Almaty: TOO «Izdatel'stvo «Norma-K», 2014. – S. 4.
- 8 I.Sh. Borchashvili. Kommentarij k Ugolovnomu kodeksu RK. Obshchaja i Osobennaja chasti/ pod obshh. red. – Izd. 2-e. – Almaty: Zheti Zharfy, 2007. – S. 192.

Мавлянов А.С., Копбаева А.Б.

Проблемы и возможные пути совершенствования уголовно-правовой охраны земли

В данной статье анализируются основные трудности привлечения к юридической ответственности, связанные как с противоречивостью положений нормативных актов, так и с правоприменением. Уделено внимание исследованию направлений совершенствования законодательства. На современном этапе нуждаются в серьёзном научном анализе такие вопросы, как определение границ административной и уголовной ответственности за порчу земли, вопросы квалификации деяний, посягающих на землю. Анализ уголовного законодательства отдельных зарубежных стран с целью возможного использования зарубежного опыта при совершенствовании ст. 273 Уголовного кодекса Кыргызской Республики.

Ключевые слова: порча земли, земля, уголовная ответственность, правопорядок.

Mavlyanov A.C., Kopbaeva A.B.

Problems and possible ways to improve the criminal law protection of lands

This article analyzes the main challenges of bringing to legal liability associated with both the conflicting provisions of regulations as well as with law enforcement. Attention is paid to the study of ways improve the legislation. At the present stage in need of serious scientific analysis of issues such as the definition of the boundaries of administrative and criminal liability for damage to land, questions of qualification of acts encroaching on the land. An analysis of the criminal legislation of certain foreign countries with a view to the possible use of foreign experience in improving the article 273 of the Criminal Code of the Kyrgyz Republic

Key words: land damage, land, criminal liability, law and order.

Мавлянов А.С., Копбаева А.Б.

Жерді қылмыстық-құқықтық корғаудың мәселелері мен жетілдіру жолдары

Бұл мақалада занды жауапкершілікке тартуда нормативтік актлердегі ережелердің қайшылығы мен құқыққолданудағы негізгі қындықтар талданған. Заннаманы жетілдіру жолдарын зерттеуге назар аударылды. Қазіргі заманда күрделі ғылыми талдауды қажет ететін сұрақтар бар, олар жерді бұлдіргені үшін әкімшілік және қылмыстық жауапкершіліктің шегін анықтау, жерге қол сұғатын әрекеттерді квалификациялау. Қыргызстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 273-бабын жетілдіру мақсатында жекелеген шетелдік қылмыстық заннамалар талданды.

Түйін сөздер: жерді бұлдіру, жер, қылмыстық жауапкершілік, құқықтық тәртіп.

ПРОБЛЕМЫ И ВОЗМОЖНЫЕ ПУТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ УГОЛОВНО-ПРАВО- ВОЙ ОХРАНЫ ЗЕМЛИ

Принятые в последние годы экологические законы существенного влияния на экологическую обстановку в стране не оказали. Несмотря на принимаемые меры правового и экономического характера уровень загрязнения природы остаётся высоким, а экологическая обстановка – сложной. Особую тревогу вызывает состояние земель и почв, поскольку они составляют биологическую основу существования всего живого на планете.

Проблема правовой охраны земли возникает не сама по себе. Причиной является объективная необходимость устранения негативных последствий, возникающая в результате использования земельных ресурсов. Если земли не использовать, как и любые другие природные ресурсы, то они не будут нуждаться в охране.

В то же время очевидно, что проблему не решить только правовыми методами и средствами. Но нельзя ее решить и без должного правового обеспечения. Можно обоснованно утверждать, что уголовное право играет значительную роль в деле защиты окружающей среды, но рассматривать его в качестве главного средства не стоит.

Неблагоприятное воздействие на землю отражается и на других природных объектах: воде, атмосферном воздухе, лесах, недрах, животном и растительном мире, и, соответственно, и на здоровье человека. Следовательно, защищая землю от противоправных посягательств, мы обеспечиваем сохранность и других компонентов окружающей среды [1].

На современном этапе нуждаются в серьёзном научном анализе такие вопросы, как определение существующей системы источников правового регулирования охраны земель от отравления, загрязнения и иной порчи; определение границ административной и уголовной ответственности за порчу земли; вопросы квалификации деяний, посягающих на землю; анализ уголовного законодательства отдельных зарубежных стран с целью возможного использования зарубежного опыта при совершенствовании ст. 273 Уголовного кодекса Кыргызской Республики; разработка предложений по совершенствованию уголовно-правовых мер борьбы с порчей земли и ряд других. Таким образом, уголовно-правовая охрана земли –

это серьёзная и до настоящего времени ещё не разрешенная проблема [2, с. 52].

Проблема разграничения административного правонарушения и преступления заключается в том, что именно эти виды правонарушений имеют много сходств между собой. Происходит это потому, что и преступления, и административные правонарушения очень часто посягают на один и тот же объект, могут совершаться тождественными способами, в связи с чем правопримениителю – органу дознания, следствия, прокурору или суду бывает сложно правильно квалифицировать различные виды неправомерного поведения человека.

Сущность административной ответственности состоит в том, что виновный в нарушении норм права наказывается властью полномочного органа государственного управления. Среди характерных особенностей административной ответственности выделяются следующие.

1. Административная ответственность применяется за правонарушение, не обладающее высокой степенью общественной опасности.

2. Ответственность по административному праву всегда представляет собой следствие противоправного действия (бездействия) юридического или физического лица.

Административная ответственность по преимуществу наступает вследствие правонарушений в сфере общегосударственных, а не частно-правовых интересов [3, с. 10].

Проблема разграничения уголовной и административной ответственности за порчу земли, как видим, приобретает важное практическое значение. Возникает так называемая конкуренция (коллизия) правовых норм, когда одним и тем же деяниям дается различная юридическая оценка. Такая ситуация создает определенные трудности для правопримениителя, поскольку от правильного решения этого вопроса зависит точное применение закона, охрана интересов граждан и в целом соблюдение законности при привлечении к ответственности за экологические правонарушения. В юридической литературе вопросу разграничения административной и уголовной ответственности за экологические правонарушенияделено много внимания, однако единого мнения не достигнуто [2, с. 53].

Определения экологического преступления Кодекс не содержит, как это сделано, например, в отношении воинских преступлений. Прогressивным в этом смысле следует считать опыт белорусского законодателя. Так, в примечании к главе 26 указано; «1. Преступлениями против

экологической безопасности и природной среды признаются совершенные умышленно или по неосторожности общественно опасные деяния, причинившие или могущие причинить вред земле, водам, недрам, лесам, животному и растительному миру, атмосферному воздуху и другим природным объектам, отнесенными к таким законодательством об охране окружающей среды, независимо от форм собственности. 2. Крупным размером ущерба в статьях настоящей главы признается размер ущерба на сумму, в двести пятьдесят и более раз превышающую размер базовой величины, установленной на день совершения преступления, особо крупным – в тысячу и более раз превышающую размер такой базовой величины, если иное не оговорено в статьях настоящей главы».

Таким образом, в отношении экологических преступлений должны действовать нормы Общей части Уголовного кодекса РК, как в отношении всех прочих составов, а вот отдельные элементы, главным образом объект и предмет преступления, объективная сторона имеют существенные особенности и нуждаются в научной проработке. По мнению большинства ученых, отказ от административной преюдиции в Уголовном кодексе 1996 г. является крупным положительным шагом в развитии отечественного уголовного права и имеет важное практическое значение, так как, сколько бы не повторялось административное правонарушение, оно не должен перерастать в иное качество – преступление. Так, например, ч. 1, ст. 269 УК Республики Беларусь «порча земель – уничтожение плодородного слоя почвы, либо невыполнение правил рекультивации земель, либо загрязнение их химическими или радиоактивными веществами, отходами, сточными водами, бактериально-паразитическими вредными организмами, либо иное незаконное повреждение земель (порча земель), совершенные в течение года после наложения административного взыскания за такие нарушения...» [4].

Критериями для разграничения экологического преступления и экологического проступка могут явиться наступившие последствия, размеры нанесенного вреда и причиненного ущерба. Однако и это не снимает проблемы, поскольку сами понятия «вреда здоровью людей», «вред природной среде», «ущерба», «тяжких или иных последствий» в кодексе не конкретизированы. Лишь в статье 279 незаконная порубка деревьев и кустарников наказуема в размере причиненного ущерба. В примечании к данной статье, как от-

мечалось ранее, указано, что «в статьях 275, 276, 277, 278, 279 настоящего Кодекса значительным признается ущерб, в двадцать раз превышающий расчетный показатель, а крупным – в двести раз превышающий расчетный показатель, установленный законодательством Кыргызской Республики на момент совершения преступления» [5]. И здесь 273 статья не указана.

По нашему мнению, необходимо в тех составах экологических преступлений, где возможно оценить причиненный ущерб в денежном выражении, ввести квалифицирующий признак «причинение ущерба в значительном, крупном, и особо крупном размере». Это позволит, впервых, разграничить экологические правонарушения и экологические преступления, и, во-вторых, квалифицировать деяния внутри одного состава по степени общественной опасности.

Понятие административного правонарушения, данное в разделе 6. Понятия, используемые в кодексе Кыргызской Республики об административной ответственности, не предусматривают общественную опасность в качестве признака административного проступка. Поэтому в юридической литературе укрепилось мнение, что основанием для разграничения преступления и административного правонарушения является степень общественной опасности.

Административным правонарушениям в области охраны окружающей природной среды и природопользования присущи другие свойства, а именно способность причинить вред охраняемым объектам (земле, воде, атмосферному воздуху, растительности или животному миру) или охраняемым общественным отношениям (порядку предоставления земельных участков, несоблюдение экологических и санитарно-эпидемиологических требований), т.е. «вредоносность».

Официальную точку зрения по обсуждаемой проблеме высказал Верховный Суд Республики Белорусь в постановлении «О применении судами законодательства об ответственности за правонарушения против экологической безопасности и природной среды» от 18 декабря 2003 г. № 13: «6. Судам надлежит иметь в виду, что основанием уголовной ответственности за преступления с признаками административной преюдиции является умышленное совершение виновным запрещенного уголовным законом деяния. Совершение в таких случаях деяния по неосторожности в течение года после наложения административного взыскания за такое же нару-

шение, при отсутствии последствий в виде заболевания людей, смерти или причинения ущерба в крупном размере, влечет административную ответственность.

8. Если загрязнение соответствующего природного объекта было вызвано несоблюдением требований безопасности при производстве, хранении, использовании, транспортировке, захоронении или ином обращении с радиоактивными, бактериологическими, химическими веществами или отходами производства и потребления, то содеянное должно влечь административную или уголовную ответственность только за нарушение правил безопасности при обращении с экологически опасными веществами и отходами. Если же при проектировании, размещении, строительстве, вводе в эксплуатацию, консервации, демонтаже, сносе или в процессе эксплуатации промышленных, научных или иных объектов были допущены нарушения требований экологической безопасности, что повлекло загрязнение земель, вод, лесов, атмосферного воздуха, повлекло по неосторожности смерть человека или заболевания людей, либо причинило ущерб в особо крупном размере, то ответственность виновных лиц должна наступать по ст. 265 УК» [6].

Также свое мнение высказал Верховный Суд РФ в постановлении от 5 ноября 1998 г. № 14: «При рассмотрении уголовных дел, возникших в связи с нарушением экологического законодательства, необходимо ограничивать экологические преступления от экологических проступков, то есть виновных противоправных действий, причиняющих вред окружающей природной среде и здоровью человека, за которые установлена административная ответственность. В случае возникновения трудностей в разграничении уголовно-наказуемого деяния и административного проступка особое внимание следует уделять выяснению всех обстоятельств, характеризующих состав экологического правонарушения, последствий противоправного действия, размера нанесенного вреда и причиненного ущерба (п. 13) [7]. Таким образом, критериями для разграничения экологического преступления и экологического проступка могут явиться наступившие последствия, размеры нанесенного вреда и причиненного ущерба.

Обоснована новая редакция ст. 273 УК КР, которая позволит более четко разграничивать преступление «порча земли» и административное правонарушение «Порча сельскохозяйственных угодий и других земель» (ст. 184 КоАО

КР). Неконкретность, расплывчатость, экологических преступлений вызывает трудности в их квалификации и пассивность правоохранительных органов в борьбе с ними. Конкретизация оценочных понятий желательна не только в отношении рассматриваемого деяния, но и применительно к иным экологическим преступлениям. Будучи отраженной в тексте уголовного закона, она позволит устраниТЬ негативную практику, при которой виновным удается избегать уголовной ответственности и наказания, когда для этого имеются все основания.

С.Е. Каленов справедливо отмечал, что вопрос о стоимостном выражении «порога», за которым «начинается» уголовная ответственность за порчу земель, требует серьезного научного осмысливания. Прежде чем определить указанный критерий точно и научно обоснованно, необходимо, во-первых, провести серьезные исследования с точки зрения не правовой, а экологической и экономической наук. Несмотря на известную условность экологического вреда и невозможность его точной оценки, следует все же произвести эту «оценку» в отношении земель и иных природных ресурсов, дополнив экологическое законодательство недостающими методиками и таксами для исчисления экологического вреда. И это лишь предварительная работа, необходимая для выбора отправной точки для установления такого стоимостного выражения вреда окружающей среде, которое стоит считать признаком преступления (порчи земель). Поэтому считаем необходимым пока воздержаться от собственных предложений стоимостного порядка (вред на какую сумму

следует считать «причиненным в значительном размере») [8].

На основании изложенного предлагаем новую редакцию ст. 273 УК КР.

Статья 273. Порча земли

(1) Отравление, загрязнение или иная порча земли вредными продуктами хозяйственной или иной деятельности вследствие нарушения правил обращения с ядохимикатами, стимуляторами роста растений и иными опасными химическими или биологическими веществами при их хранении, использовании и перевозке, порча или уничтожение плодородного слоя почвы вследствие невыполнения правил рекультивации земель, если это повлекло выведение их из сельскохозяйственного оборота, если эти деяния повлекли или могли повлечь причинение крупного ущерба здоровью людей или природной среде, – наказываются...

(2) Те же деяния, повлекшие причинение особо крупного ущерба окружающей среде либо смерть человека, либо массовое заболевание людей, а равно совершенные в зоне чрезвычайной экологической ситуации или в зоне экологического бедствия, – наказываются...

Примечание. В настоящей статье крупным признается ущерб, в пятьсот раз, в особо крупном – в тысячу раз превышающий расчетный показатель, установленный законодательством Кыргызской Республики на момент совершения преступления.

На наш взгляд, такое решение проблемы является наиболее эффективным, справедливым, понятным для правоприменителей и правонарушителей.

Литература

- 1 Клочкова А.А. Уголовная ответственность за порчу земли. – Дис....к.ю.н. – Саратов. 2010.
- 2 Фаткулин С.Т. Уголовно – правовая охрана земли: Монография. – М.:РАП, 2009 – С. 52-53
- 3 Агапов В.В. Административная ответственность: Учебник. – М.: Статут, 2000 – С. 10.
- 4 Уголовный кодекс Республики Беларусь от 9 июля 1999 г. № 275-З//интернет ресурс <http://mvd.gov.by>
- 5 Уголовный кодекс Кыргызской Республики от 1 октября 1997 года № 68 (с изменениями и дополнениями по состоянию на 28.07.2015 г.)//интернет ресурс <http://online.adviser.kg/>
- 6 Постановление Пленума Верховного Суда Республики Беларусь от 8 декабря 2003 г. № 13 «О применении судами законодательства об ответственности за правонарушения против экологической безопасности и природной среды» // интернет ресурс <http://pravo.levonevsky.org>
- 7 Постановление Верховного Суда РФ от 5 ноября 1998 г. № 14 «О практике применения судами законодательства об ответственности за экологические правонарушения»//интернет ресурс <http://www.consultant.ru>
- 8 Каленов С.Е. Административная и уголовная ответственность за порчу земель//интернет ресурс wwwael.ru

References

- 1 Klochkova A.A. Ugolovnaja otvetstvennost' za porchu zemli. – Diss....k.ju.n. – Saratov. 2010.
- 2 Fatkulin S.T. Ugolovno – pravovaja ohrana zemli. – Monografija. – M.: RAP, 2009 – S. 52-53.
- 3 Agapov V.V. Administrativnaja otvetstvennost' – Uchebnik. – M.: Statut, 2000 – S. 10.
- 4 Ugolovnyj kodeks Respubliki Belarus' ot 9 iulja 1999 g. № 275-Z//internet resurs <http://mvd.gov.by>
- 5 Ugolovnyj kodeks Kyrgyzskoj Respublikи ot 1 oktjabrja 1997 goda № 68 (s izmenenijami i dopolnenijami po sostojaniju na 28.07.2015 g.)/internet resurs <http://online.adviser.kg/>
- 6 Postanovlenie Plenuma Verhovnogo Suda Respubliki Belarus' ot 8 dekabrya 2003 g. № 13 «O primenenii sudami zakonodatel'stva ob otvetstvennosti za pravonarushenija protiv jekologicheskoy bezopasnosti i prirodnoj sredy» // internet resurs <http://pravo.levonevsky.org>
7. Postanovlenie Verhovnogo Suda RF ot 5 nojabrja 1998 g. № 14 «O praktike primenenija sudami zakonodatel'stva ob otvetstvennosti za jekologicheskie pravonarushenija»//internet resurs <http://www.consultant.ru>
8. Kalenov S.E. Administrativnaja i ugolovnaja otvetstvennost' za porchu zemel'//interent resurs wwwael.ru

Тлепбергенов О.Н.

**Қылмыстық саясат және
құқықтық дамуды
қамтамасыз ету**

Мақалада Қазақстан Республикасындағы қылмыстық саясат және құқықтық дамуды қамтамасыз етудің себебі және даму барысы зерттеліп, статистикалық деректер көлтіре отырып сараптама жасайды және қылмыстық саясаттағы құқықтық дамуды шешудің өзіндік жолдары көрсетіледі. Сонымен қатар, бұл мақаланың астарында кез келген қылмыстық саясаттың нақты классификациясы арқылы жаңа көзқараста сипатталған ситуациялардың өзекті сараптамалары, шығу жолдары мен себептері және олардың қайталанбас шешу жолдары берілген.

Түйін сөздер: қылмыстық саясат, қылмыстан сақтандыру, қылмыстық саясаттағы құқықтық даму, қылмыспен құрестегі мемлекеттің қағидалары, қылмыстық саясаттың негізгі аспектілері.

Tlepbergenov O.N.

**Crime politics and securement in
juridical development**

In this article authors explored the reasons of crime politics and securement in juridical development, and the beginning and also they presented an analysis and characterful solutions of problems by depiction of statistical information. In addition to the all things there are unique solutions to that cases which were characterized by detailed classification of crime politics in combination with actual dissection of its causes and ways of resolution.

Key words: crime politics, insurance from crime, securement in juridical development, principle of commonwealth in crime struggle, basic facet of crime politics.

Тлепбергенов О.Н.

**Уголовная политика и
обеспечение юридического
развития**

Авторы в статье рассматривают причины уголовных преступлений, исследовано начало и развитие уголовной политики, приведены статистические данные уголовной политики в Республике Казахстан и пути решения данных проблем. Плюс ко всему в статье представлены подробнейшие анализы на основе классификаций уголовной политики, причины их появления и уникальные методы решения.

Ключевые слова: уголовная политика, решение проблем уголовной политики, юридическое развитие, принципы уголовной политики, основные аспекты уголовной политики.

ҚЫЛМЫСТЫҚ САЯСАТ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚТЫҚ ДАМУДЫ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ

Қазақстан Республикасының 1995 жылғы тамыздың 30 жүлдөзинде бүкіл халықтық Референдум арқылы қабылданған Ата Заңымыздың 1-бабында: «Қазақстан Республикасы өзін демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде орнықтырады, оның ең қымбат қазынасы – адам және адамның өмірі, құқықтары мен бостандықтары» деп көрсетілген [1]. Осы бап талаптарын көздей жүргізілген саясат мемлекет басшылығының – қылмыстық саясатқа қатысты ұстанып отырған бағытын көрсетеді. Тәуелсіздік алғаннан соң елімізде қалыптасқан ауыр криминогендік жағдай, қылмыстың өршуі, сыйайлар жемқорлықтың ерекше қарқынмен дамуы – экономикалық дамуды кенжелетіп қана қоймай, мемлекеттің халықаралық қауымдастықтағы саяси беделінің дұрыс дәрежеде қалыптаспауына да әсер еткендігі ақиқат. Елбасы Н. Назарбаевтың қылмысқа қарсы құресте табанды позицияны ұстануы бірінші кезекте қылмыстың ауыздықталуына, сонымен қатар экономикалық өсіуді бірқалыпты деңгейге қоюға қол жеткізгендегін қамтамасыз еткендігін айта кету керек. Қылмыстық саясат – бұл арнайы белгі мен айрықша реттеу тәсіліне ие, ерекше қауіпті қылмыстық-құқықтық қатынастарды реттейтін мемлекеттің саясатының заңды болігі. Қылмыстың қоғамға қауіптілігі мен салдарында әлеуметтік-саяси саланың дұрыс дамымауының белгілері бар. Қылмыс адамды әлеуметтік қолдау мен тиісті бақылаудың аздығынан пайда болады. Жасалған қылмыстың қоғамға қауіптілігі мен қылмыстың салдары саяси-зандақ, қоғамдық-саяси түрғыда ғана салалық белгіге ие болғандығымен ғана емес, бұл құбылыстар барлық әлеуметтік топтардың мұддесін зақымдауымен де қауіпті. Қылмыстық саясаттың арнаулы белгілеріне: әсер ету аймағы, ерекше мақсаттылығы, нысаны, басқа саясат түрлеріне қатысы жоқ белгілерінің болуы жатады (күштеу саясаты). Қылмыстық саясаттың түсінігіне тоқталған кезде, осы түсініктің құқықтық ядросын дәл анықтаған маңызды. Қазақстан мемлекеттің алдында тұрган маңызды мәселенің бірі – мемлекеттің саяси бағытын қылмысқа қарсы құресте нақты анықтаап, жеткілікті нәтижеге қол жеткізу болып отыргандығы белгілі.

Мемлекет басшысының жыл сайынғы халыққа жолдаулары, колданыстағы заң актілері, азаматтардың құқықтық мемле-

кет құруға талпыныстары – Қазақстан Республикасын шын мәніндегі адам мен азамат құқықтары мен бостандықтарының корғалуы мен бүтіндігін қамтамасыз ететін мемлекетке айналдырыры сөзсіз.

Қазақстан мемлекетінің алдында тұрған маңызды мәселенің бірі – мемлекеттің саяси бағытын қылмыска қарсы күресте нақты анықтап, жеткілікті нәтижеге қол жеткізу болып отыргандығы белгілі. Жаңа Қазақстанның қылмыстан сақтандыру саласындағы қылмыстық саясаты: методологиялық, саяси, әлеуметтік, тарихи, ғылыми-жаратылыстану, заңдық, қылмыстық-құқықтық, криминологиялық аспектілерден тұратындығы анық. Қорсетілген бағыттың әрқайсысы – терең зерттеу мен талқылауды қажет етеді:

- методологиялық тұрғыдағы – қылмыстық саясаттың методологиялық негіздері мен әлемдік таным жүйесін зерттеуді;
- саяси тұрғыда – қылмыстық саясаттың саяси мәні мен қафидалары, қафидалардың түсінігі мен өзектілігі, саяси басқа бағыттармен арақатынасын;
- әлеуметтік тұрғыда қылмыстық саясаттың әлеуметтік мәні мен тамырын;
- тарихи тұрғыда – қылмыстық саясаттың даму кезеңдері мен пайда болу уақытын;
- жаратылыстық-ғылыми сипатта – қылмыстық саясаттың жаратылыстану ғылымының өзге салаларымен арақатынасын;
- заңдық сипатта – қылмыстық саясаттың пәннің жүйелік, кешенді, салааралық ерекшелігін және оның заңдық табиғаты, қылмыстық саясаттың басты бағыты ретінде қылмыстан сақтандыру кезінде қолданылатын нормативті-құқықтық актілер мен олардың қайнар қөздерін;
- қылмыстық-құқықтық тұрғыда – қылмыска құқықтық баға беру мен қылмыска қолданылатын жазалау жүйесін, қылмыстық заңды жетілдіру, криминологиялық тұрғыда – қылмыстың жасалу себептері мен жағдайларын, қылмыстылықтың деңгейін, қылмыстылық бақылау мен криминологиялық болжау жүргізу ді талап етеді.

Ал, осы зерттеудің негізіне – қылмыстық құқықтық және криминологиялық зерттеудің басым бағыттары жатады. Такырыптық қажеттілігі мен маңызы – экономикалық, саяси, рухани, қылмыстық-құқықтық, заңдық тұрғыдағы мынадай кешенді мәселелердің шешілуінен көрініс табады:

а) қылмыстан сақтандырудың экономикалық сипаты дегеніміз – экономикалық және әлеумет-

тік мәселелерді ұдайы шешу арқылы қылмыстылықты бақылауда ұстау деген сөз. Ұйымдастың қылмыс мемлекеттің экономикалық дамуына кедергі келтіріп қана қоймай, мерзімдік дағдарыстың негізгі себебі болуда. Сонымен қатар нарық реформасының басталуы мен оған халықтың «бой үйрету» үдерісінің ұзакқа созылуы, заңсыз баюды, рейдерлік әрекеттер мен басқа да жаңа заман қылмыстарын туындаатты. Алайда, «нарыққа өту халықтың әлеуметтік таңдауына қайшы келмейді. Нарық бүкіл қоғамның ізгілік жағдайымен біріккен кездेғана адамдар қажеттілігін қанағаттандыру мен олардың игіліктерінің әділетті болінуінің, құқықтардың сақталуы мен демократияның нығаюын қамтамасыз ете алады» деп көрсетті КР Президенті Н.Ә.Назарбаев [2, 31 б.]. Сондықтан да экономикалық саладағы қылмыстық саясат дегеніміз – экономикалық қатынастардың ашықтығына қол жеткізу мен кәсіпкерлерді «қоленкелі экономикаға» заңсыз араласудан сақтандыру.

ә) Қылмыстан сақтандыру – саяси тұрғыда мемлекеттің қылмыстық саясатының құрамды болігі болып табылады және жеке сипат пен бағытқа ие. Мемлекеттік саясаттың құрамдас болігі ретінде қылмыстық саясат – қылмыстық құқықтық тұрғыдан зерделеуді және қылмыс пен қылмыстық топтардың мемлекет саясатына әсер етіп, дамуын теріс бағытқа салмауына атсалысады. Экономикалық қатынастар – өндіріс пен тұтынудың құрт өзгеріске ұшырап, әлеуметтік құрылымның бір белгінің шексіз баюы мен миллиондаған адамдардың тұрмыс деңгейінің төмендеуіне әкелді. Ал қылмыстық саясаттың негізгі міндеті – қылмыстық заңының алдында қандай да бір әлеуметтік топтардың артықшылық алмауын қамтамасыз ету мен құқықтық тенденция мен әлеуметтік жағдайдың ара-жігін ажырату болып табылады. Қылмыстан сақтандырудың саяси сипаты – Қазақстанның қылмыстық күрестегі нәтижесі жұмысы мен әлемдік қауымдастықтағы жоғары беделін қалыптастырудан да бастау алады.

б) Рұхани тұрғыдағы қылмыстан сақтандыру дегеніміз – азаматтардың санасына құқықтық сенім мен әлеуметтік әділеттілікті жасауға деген ынтаны жеткілікті қалыптастырудан көрініс табады. Адам өмірі – материалдық және моральдық мүдделер қақтығысынан тұрады. Қылмыстан сақтандырудың рұхани мәні – адам мен азаматтың бойындағы моральдық және адамгершілік құндылықтардың қалыбын көтеруден бағамдалады. Экономикалық және әлеуметтік саяси үрдістердің ерекше қарқынмен жу-

зеге асуы – қоғам мүшелерінің де рухани өмірі мен санасына да өз әсерін тигізбей қалған жоқ. Үрдістердің теріс ықпалы – қоғамның әлеуметтік және рухани бірлігінің ыдырауына негіз болып қана қоймай, қылмыстық саясатты қоғам мүшелерінің ерікті қолдауынан айырды.

в) Қылмыстық саясаттың құрамадас бөлігі ретіндегі қылмыстан сақтандырудың методологиясы да Қазақстан халқының қоғамдық сипатына сәйкес үлken өзгеріске ұшырады. Негізгі методологиялық қағидалар да түрлі көзқарастар әсерінен өркениетті түрдегі жаңа сипатқа ие болды. Заңдық әдебиетте қалыптасқан қасандықтан арылған «Қылмыстан сақтандыруға қатысты ғалымдардың жаңа тұжырымдамалар тобы» пайда болды. Қылмыстан сақтандыру саласындағы қылмыстық саясат тоталитарлы мемлекет мүддесіне қызмет етіп, тұлғаны қоргаудың орнына, көп жағдайда басып жанышыды.

г) Қылмыстан сақтандырудың заңдық негізгі қалыбы – Қылмыстық заң да үлken өзгеріске ұшырады. Жаңа қабылданған қылмыстық заң – ҚазССР-нің ескі қылмыстық кодексінің көп кемшіліктерін жоюмен қатар, қылмыстық-құқықтық қатынастарды реттеудің мүлде жаңа нысанын қалыптастыруды. Қылмыстық заң – қылмыстық саясаттың объектісі ретінде қылмыс және онымен күрестің құқықтық негізгі болып табылатын бірден-бір құқықтық акт.

ғ) Қылмыстық құқық ғылыми қылмыстан сақтандырудың түсінігі мен пәні, құрылымы, бағыты туралы біртұтас түсінік жоқ. Қылмыстан сақтандыру мен қылмыстық саясаттың өзектілігі туралы жазылған көптеген ғылыми еңбектер мемлекеттегі қылмыстық саясат басқа мәнге ие болған кезеңде жазылған болатын. Кеңестік кезеңнің ғылыми-құқықтық әдебиеттерінің басым көпшілігінің тәуелсіз Қазақстанның қылмыстан сақтандыру саласындағы қылмыстық саясатының мәнін ашуға теориялық қабілеттілігі болмады. Қазақстанның құқықтық жүйесі мен құқықтық саясаты КСРО құқықтық жүйесіне толығымен көрегар сипатқа ие болды.

д) Қазақстан Республикасының қылмыстан сақтандыру саласындағы қылмыстық саясатының криминологиялық бағыты қылмыстық құқық ғылыми қылмыстан сақтандыру туралы жеткілікті қарастырылаған. Қылмыстылық құбылысы криминологияның маңызды бөлігі болып табылады, ал қылмыстылықтың деңгейі – қылмыстық саясаттың негізгі объектісі. Криминология – қылмыстан сақтандырудың

өзекті мәселелерін қарастырады. Сонымен қатар қылмыстан сақтандырудың пәні мен ғылыми негізdemесін қалыптастырады.

ж) Қылмыстық саясат пен қылмыстан сақтандырудың заң ғылымы жүйесіндегі орны мен мәртебесі туралы сұрақтар түрлі ғылым салалары мен заң ғылымдарының арасындағы қатынастармен тығыз байланысты. Қылмыстан сақтандыру саласындағы қылмыстық саясатты заң ғылымының басқа ғылым салаларымен қатынасынсыз қалыптастыру мүмкін емес. Осы түрғыда қылмыстық саясаттың әлеуметтік-психологиялық аспектілерін, атап айтқанда: географиялық, демографиялық, биологиялық, халықаралық бағыттарын тереңірек қарастыру керек. Көрсетілген салалар бойынша жазылған ғылыми еңбектер атаған салалардың қылмыстық саясатқа қатынасын тіkelей ашып көрсетпейді. Бірақ, қылмыстық саясаттың объектісінің құқықтық қоргалу ерекшелігі мен қылмыстық саясат субъектісінің демографиялық, әлеуметтік-психологиялық, биологиялық, географиялық, табиғи ерекшеліктерін ескермей, қылмыстық саясаттың негізгі бағыты ретіндегі қылмыстан сақтандыру үрдісінде оң нәтижеге жету мүмкін емес.

Егемендік алғаннан соң, тәуелсіз мемлекет талаптарына сай қылмыстық саясаттың басқа түрдегі ұтымды бағыттарын анықтау мемлекеттік дәрежедегі қажеттілік екендігі байқалды. Жалпы саясат – мемлекет тағдырын шешуге қатысты саяси сипаттағы әрекеттердің жиынтығы десек, мемлекеттің қылмыстық саясатты ізгілендіру сипатында жасап отыргандығы мемлекеттің қылмыстық саясаттағы бағыты десек, онда қылмыстық саясат дегеніміз қылмысқа карсы күресте оны жою мен жолын кесуге бағытталған әрекеттердің жиынтығы деген түсінікті ұсынамыз. Осы себепті де қылмыстық сақтандыру мәселелеріне қатысты ғылыми зерттеулердің өзектілігі – байыпты қозқарас пен терең зерттеуді қажет етеді.

Қоғамдағы пікірлерге деген толеранттылықты жолға қою мен адамдардың өзара сыйласымдылық қатынастарын қалыптастырудың мемлекеттің ролі әрқашанда үйымдастыру сипатында болса, онда қылмыстық саясатты жүзеге асыруши құқық қоргау органдары мен басқа да құрылымдар жайлы кейінірек токталармыз. Сол сияқты бірқатар мәселелерді шешу жолдары да осы ғылыми жұмыста қарастырылатын болады. Тәуелсіздік алғаннан соң елімізде қалыптасқан ауыр криминогендік жағдай, қылмыстың өршүі, сыйрайлас жемқорлықтың ерекше қарқын-

мен дамуы – экономикалық дамуды кенже-
летіп қана қоймай, мемлекеттің халықаралық
қауымдастықтағы саяси беделінің дүрыс дәре-
жеде қалыптаспауына да әсер еткендігі ақиқат.
Ұлттық құқықтық жүйеміздің қалыптасуына
байланысты қоғамда қалыптасқан саяси, эко-
номикалық, қылмыстық қатынастарды реттеу-
де жаңа заннамаларды қабылдау қажеттілігі
айқындалды. Осы мәселелерді шешу үшін көп-
теген зандарды қабылдап, қолданысқа енгізу
осы қажеттілікті қанағаттандыру тұрғысынан
қажет еді. Елбасы Н. Назарбаевтың қылмысқа
қарсы құресте табанды позицияны ұстануы бі-
рінші кезекте қылмыстың ауыздықталуына, со-
нымен қатар экономикалық өсіді бірқалыпты
денгейге қоюға қол жеткізгендігін қамтамасыз
еткендігін айта керек.

Қылмыстан сақтандыру саласындағы қыл-
мыстық саясат, біріншіден, адам мен оның
занды құқықтары мен бостандықтары мәселе-
сін шешуге бағытталуы тиіс. Әйткені, «қылмыс-
тық құқықтық бағыттағы ғылыми зерттеулер
саласында: галамдану, саясат, экономика, тер-
роризм, ұйымдастыру мен ақпараттық саладағы

қылмыстылық, барлық адамзат пен жекелеген
елдердің ұлттық қауіпсіздігі, жаппай зансыз
және криминалдық миграция сынды әлемдік
ауқымдағы әлеуметтік мәселелердің әсері анық
байқалады» [3, 56 б.].

Қылмыстық саясат азаматтарды қылмысқа
қарсы құрестегі ортақ идеология талаптарына
біріктіруді көздейді. «Саяси және идеоло-
гиялық әралуандылық – өзара байланысты құ-
былыс. Идеология саясатқа тікелей сіңіспе ке-
теді, әйткені соңғысын адамның, топтардың,
жүртшылықтың, ұлттар мен басқа да әлеумет-
тік топтардың санасынан, олардың мұдделе-
рінен, сұраныстарынан, дүниетанымынан бөліп
алуға болмайды [4, 33 б.]. Идеологиялық
қызмет қылмыстық саяси үрдістердің тәжі-
рибесін де қалыптастырады, яғни мемлекет-
тің құқық қорғау қызметі мен қылмыстық
саясатың тәжірибесі және қоғамдық құнды-
лықтардың өзара өзектестігі – қылмыспен кү-
рес пен сақтандырудың бағытын айқындал
қана қоймай, Қазақстан халқын жеке қылмыс-
тық қолсұғушылықтан, ұйымдастыкан қылмыс-
тық топтың шабуылынан қорғаудың құқықтық
негізін қалыптастырады.

Әдебиеттер

- 1 ҚР статистикалық агенттігінің реңсі сайты: 2012 жылдың 11 айындағы жол-көлік оқиғаларын есепке алу жағдайы // <http://pravstat.prokuror.kz/kaz/novosti/press-releasy>
- 2 О состоянии аварийности и травматизма на дорогах // <http://prokuror.gov.kz/rus/novosti/press-releasy/o-sostoyanii-avariynosti-i-travmatizma-na-dorogah>
- 3 О состоянии аварийности и травматизма на дорогах в Республике Казахстан за январь 2015 года // <http://service.pravstat.kz/portal>
- 4 Қайыржанов Е.И. Основные теоретические проблемы объекта уголовно-правовой охраны в СССР: автореф... д.ю.н. – Киев, 1975.

References

- 1 The official website of statistical agency of RK: the enumeration of road-traffic accidents in November in 2012 // <http://pravstat.prokuror.kz/kaz/novosti/press-releasy>
- 2 About the state of accidents and injuries on the roads// <http://prokuror.gov.kz/rus/novosti/press-releasy/o-sostoyanii-avariynosti-i-travmatizma-na-dorogah>
- 3 About the status of accidents and injuries on the roads in the Republic of Kazakhstan for January 2015 // <http://service.pravstat.kz/portal>
- 4 Kairzhanov E.I. The main theoretical problems of criminal-law security's problem in USSR: Autoreph...J.D – Kiev, 1975

Шарипова А.Б.

Процессуальное положение государственного обвинителя в судебном разбирательстве и его соотношение с положением потерпевшего

Sharipova A.B.

The procedural position of public prosecutor in the trial and his relation with the position of the victim

Шарипова А.Б.

Мемлекеттік айыптаушының сот талқылауындағы процессыалдық ережесі және жәбірленушінің ережеге сәйкес оның арақатынасы

В данной статье рассмотрены вопросы, регулирующие процессуальное положение государственного обвинителя в судебном разбирательстве и его соотношение с положением потерпевшего. Прокурор в лице государственного обвинителя – лицо беспристрастное, так как у него нет личной заинтересованности в исходе дела. Необходимо учитывать, что государственный обвинитель – квалифицированный специалист, который в большинстве случаев лучше разбирается в вопросах поддержания обвинения, как и в вопросах, связанных с уголовным процессом. Для потерпевшего совершение определенных процессуальных действий является его правом, он может им воспользоваться, а может и нет, а прокурор – это должностное лицо, которое выступает от имени государства.

Ключевые слова: прокурор, потерпевший, главное судебное разбирательство, участники процесса.

This article describes how to regulate the procedural position of public prosecutor in the trial and his relationship with the position of the victim. Prosecutor, represented by the public prosecutor, the person impartial, since he has no personal interest in the outcome of the case. Please note that the public prosecutor – a qualified, which in most cases is better versed in the maintenance of the prosecution, as well as in other related criminal proceedings. For the victim perform certain procedural actions is his right, he can use it, but maybe not, but the prosecutor is the official who was speaking on behalf of the state.

Key words: the prosecutor, the victim, the main trial, participants in the process.

Бұл мақалада прокурордың процессыалдық үстанымын реттеу жолдары мен жәбірленушінің қарым-қатынас жағдайлары мен сынамалары қарастырылған. Прокурор – істің қорытындысына жеке мұддесі жок, бейтарап адам. Прокурор – жоғары білімді, және де қылмыстық, сот ісін жоғары деңгейде жүргізе білетін маман екенін ескеру керек. Жәбірленуші үшін белгілі бір іс-әрекеттерін орындау немесе орындауда өзінің құқығы. Ал прокурор мемлекет атынан сейлеп түрган білікті маман болып табылады.

Түйін сөздер: прокурор, жәбірленуші, негізгі сынак, процеске қатысушылар.

**ПРОЦЕССУАЛЬНОЕ
ПОЛОЖЕНИЕ
ГОСУДАРСТВЕННОГО
ОБВИНИТЕЛЯ
В СУДЕБНОМ
РАЗБИРАТЕЛЬСТВЕ
И ЕГО СООТНОШЕНИЕ
С ПОЛОЖЕНИЕМ
ПОТЕРПЕВШЕГО**

Правовой основой приоритетной защиты интереса, прав и свобод потерпевших служат акты международно-правового характера, среди которых: Всеобщая декларация прав человека (1948 г.), Европейская конвенция о защите прав человека и основных свобод (1950 г.). В Конституции Республики Казахстан также констатируется, что человек, его права и свободы являются высшей социальной ценностью. Государство берет на себя обязанность не только признавать и соблюдать, но и приоритетно защищать права и свободы личности. Конституция Республики Казахстан возлагает именно на государство (в лице его управомоченных органов) обязанность по обеспечению потерпевшим от преступлений доступа к эффективному правосудию и справедливому возмещению причиненного им ущерба [1].

Названные международно-правовые и конституционные положения более или менее последовательно проведены в отраслевом законодательстве РК. В частности, Уголовно-процессуальный Кодекс Республики Казахстан не только провозгласил защиту прав, свобод и законных интересов лиц и организаций, потерпевших от преступлений, одним из назначений уголовного судопроизводства РК, но и закрепил это положение в качестве приоритета уголовно-процессуальной защиты. Однако, как выяснилось со временем, просто закрепить названные положения непосредственно в тексте Конституции РК или последовательно преломить их содержание в нормах отраслевого законодательства весьма недостаточно для реального обеспечения столь широко декларируемых прав. Реально функционирующего, доступного и эффективного механизма их реализации за годы реформ так и не создано. Большинство из названных в Конституции РК и весомо провозглашенных в нормах отраслевого законодательства прав потерпевших от преступлений так и остались в качестве деклараций, не востребованных практической деятельностью в сфере уголовного судопроизводства РК.

Потерпевший, по сути, отстранен от реализации неразрывно связанной с его (нарушенным) интересом функции уголовного преследования; не имеет эффективных средств доказывания законности и обоснованности своих притязаний;

практически лишен действенных средств воздействия на публичные процессуальные органы, манкирующие его интересами. Его «участие» в уголовном процессе сводится лишь к свидетельствованию, т.е. выполнению обеспечительной функции, реализуемой в публичных интересах. Любая процессуальная активность потерпевшего, направленная к отстаиванию своего интереса, к активному использованию (якобы) предоставленных прав, крайне негативно воспринимается должностными лицами и органами, ведущими процесс, ибо потерпевший воспринимается ими как объект исследования, а не как равный субъект правовых отношений.

Все это в своей совокупности, накапливаясь годами, приводит к отчуждению потерпевшего от системы уголовной юстиции, к отсутствию веры в возможности государства реально защитить его интересы и права.

Прокурор осуществляет свои полномочия в пределах своей компетенции в соответствии с Конституцией Республики Казахстан, международными договорами, ратифицированными Республикой Казахстан, Уголовным и Уголовно-процессуальным кодексом, нормативными постановлениями Конституционного Совета и Верховного Суда Республики Казахстан, иными нормативными правовыми актами Республики Казахстан, приказами, инструкциями, указаниями Генерального Прокурора Республики Казахстан.

В тоже время прокурор в лице государственного обвинителя – лицо беспристрастное, так как у него нет личной заинтересованности в исходе дела, нет личной обиды, поэтому он более трезво может оценить ситуацию. Необходимо учитывать, что государственный обвинитель – квалифицированный специалист, который в большинстве случаев лучше разбирается в вопросах поддержания обвинения, как и в вопросах, связанных с уголовным процессом. Для потерпевшего совершение определенных процессуальных действий является его правом, он может им воспользоваться, а может и нет, а прокурор – это должностное лицо, которое выступает от имени государства.

Участвуя в судебном разбирательстве, прокуроры осуществляют надзор за процессуальной деятельностью суда и лиц, участвующих в деле, что способствует вынесению обоснованного и законного решения по существу дела. Деятельность прокурора в уголовном процессе, несмотря на разные формы её проявления, внутренне едина. Она именно надзорная и иной быть не

может по своему целевому назначению. В соответствии со ст. 83 Конституции Республики Казахстан прокуратура осуществляет функцию надзора за точным и единообразным применением законов в нашем государстве. В какой бы сфере общественных отношений надзор не осуществлялся, в том числе при рассмотрении судами гражданских дел, он не утрачивает этого качества.

Характерным для участия прокурора в уголовном судопроизводстве является то, что такое участие должно быть личным и непосредственным. Это означает, что прокурор должен принимать фактическое участие в судебном разбирательстве, и лицом, участвующим в деле он становится с момента его фактического вступления в дело. Прокурор, осуществляющий надзор за применением законов при рассмотрении уголовных дел в суде, не может, например, воспользоваться правом лица, участвующего в деле и просить суд рассмотреть дело в его отсутствие, так как это исключает реализацию его надзорных правомочий.

Во всех стадиях судопроизводства сущность деятельности прокурора остается неизменной: это надзор за точным и единообразным исполнением законов. «Правильно организованный и осуществляемый в строгом соответствии с законом прокурорский надзор за исполнением законов при рассмотрении уголовных дел в судах призван всемерно способствовать усилению борьбы с преступностью и предупреждению правонарушений. Осуществление прокурорского надзора за соблюдением законности в уголовном судопроизводстве способствует как предупреждению нарушений, так и пресечению, устранению их, если они уже допущены».

Участие в судопроизводстве прокурора как представителя органа, осуществляющего высший надзор за точным исполнением законов, является одним из основополагающих принципов уголовного процесса в РК. Своим участием в судебном разбирательстве прокурор помогает суду полно, объективно и всесторонне исследовать обстоятельства преступления, изобличить виновное лицо, дать правильную юридическую оценку преступления и назначить справедливое, основанное на законе наказание.

Усиление и совершенствование прокурорского надзора за исполнением законов при рассмотрении уголовных дел в судах способствовало сокращению судебных ошибок. Конечно, в этом заслуга не только прокуроров, осуществляющих надзор за исполнением законов при

рассмотрении дел в судах. Здесь имеет значение и рост квалификации и профессионального уровня судей, усиление надзора вышестоящих судов. Но бесспорен в этом определенный вклад и прокуроров.

При поддержании государственного обвинения возникает вопрос и о соотношении функций потерпевшего и прокурора. Процессуальное положение прокурора в судебном разбирательстве с этой точки зрения состоит в том, что, с одной стороны, прокурор призван осуществлять надзор за соблюдением законности во время судопроизводства и реагировать в установленном законом порядке на всякое нарушение закона любым участником процесса, в том числе и судом. С другой стороны, суд имеет право контролировать законность действий прокуроров в судебном заседании и реагировать указанными в законе средствами на любое действие прокурора, которое он, суд, сочтёт незаконным и нарушающим правило судопроизводства.

Участие прокурора в уголовном судопроизводстве есть функция осуществления прокурорского надзора, правовое положение прокурора в уголовном процессе существенным образом отличается от других участников процесса. Независимо от формы участия в деле прокурор занимает особое место в системе уголовных процессуальных правоотношений.

Характеризуя положение потерпевшего в судебном заседании, ряд исследователей называют его обвинителем, субсидиарным обвинителем, частным сообщником. Представляется, что такой подход к положению потерпевшего является не совсем верным. Подобная терминология допустима для характеристики потерпевших в тех государствах, уголовно-процессуальные законы которых предоставляют потерпевшему возможность выразить мнение, что предоставленное публичным обвинителем обвинение неудачно, и изложить другую версию преступления. Субсидиарный обвинитель может также поддержать обвинение, если публичный обвинитель от него отказался. Например, указанные полномочия были предоставлены потерпевшим в Югославии. Продолжение процесса по субсидиарному обвинению потерпевшего предусмотрено в Австрийской Республике. Право требовать продолжения рассмотрения дела с последующим поддержанием обвинения в случае отказа прокурора от обвинения в суде предоставлено потерпевшему в Республике Украина (ч. 3 ст. 264, ч. 2 ст. 267 УПК Украины) [2].

На наш взгляд, потерпевшего в уголовном процессе правильнее именовать дополнительным обвинителем (сообщником). Согласно ст. 7 УПК РК, «обвинение» – это утверждение о совершении определенным лицом деяния, запрещенного уголовным законом, выдвинутое в порядке, установленном УПК РК [3]. Потерпевший в делах публичного обвинения само обвинение не предъявляет, а имеет возможность только выразить свое отношение к уже предъявленному органом предварительного расследования и поддерживаемому прокурором.

Уголовно-процессуальный кодекс РК представляет потерпевшему возможность активно участвовать в уголовно-процессуальной деятельности (ст. 71 УПК РК). Наделение лица, потерпевшего от преступления, широкими процессуальными правами, создало благоприятные условия для успешной борьбы с преступностью в стране, помогает полно, объективно и всесторонне расследовать и разрешать уголовные дела. Комплекс прав, предоставленных потерпевшему законом, дает ему возможность активно участвовать в уголовном процессе. Однако эта активность во многом зависит от того, насколько полно ему разъяснены права и насколько реально они обеспечены в суде. Бывают еще случаи, когда суд удаляет потерпевшего из зала суда вместе со свидетелями, лишая его возможности тем самым участвовать в исследовании доказательств. Но мы не должны забывать о том, что иногда «участие» потерпевшего в судебном следствии заключается всего лишь в его присутствии в зале суда. Государственный обвинитель путем заявления соответствующих ходатайств обязан принимать меры к обеспечению судом прав потерпевшего. Чаще всего потерпевший является лицом, недостаточно или вовсе юридически не осведомленным, а потому не в состоянии умело и правильно задавать вопросы подсудимому, свидетелю, эксперту. Чтобы в результате этого не могли остаться невыясненными обстоятельства, имеющие существенное значение для дела, прокурор обязан способствовать потерпевшему полностью воспользоваться предоставленными ему законом правами.

Расширяя демократические формы судопроизводства, Уголовно-процессуальный кодекс РК уделяет значительное внимание улучшению процессуального положения потерпевшего в стадии судебного разбирательства, а это в свою очередь имеет большое значение в деле дальнейшего укрепления законности.

Литература

- 1 Конституция Республики Казахстан от 30 августа 1995 г. с изменениями и дополнениями. – Алматы: Юрист, 2014.
- 2 Уголовно-процессуальный кодекс Украины от 13 апреля 2012 г. <http://echr.ru>
- 3 Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан: ЗКР № 231- V от 4 июля 2014 г. – Алматы: Норма-К, 2014.

References

- 1 Konstitucija Respubliki Kazahstan ot 30 avgusta 1995 g. s izmenenijami i dopolnenijami. – Almaty: Jurist, 2014.
- 2 Ugolovno-processual'nyj kodeks Ukrayiny ot 13 aprelja 2012 g. <http://echr.ru>
- 3 Ugolovno-processual'nyj kodeks Respubliki Kazahstan: ZKR № 231- V ot 4 iulja 2014 g. – Almaty: Norma-K, 2014 g.

Аралбаева А.А., Айтжанова Г.Б.

**Сот билігінің
кейбір мәселелері**

Мақалада Қазақстан Республикасындағы сот билігінің кейбір мәселелері қарастырылады. Авторлар аталған мақалада «сот билігі», «билік» және «мемлекеттік билік» үғымдарына қатысты сипаттамалар беріп, сот билігінің өзіне тән ерекшеліктерін анықтаған. Сонымен қатар соттар және судьялардың мәртебесі туралы зан актілеріне салыстырмалы түрде талдама жасап, құқықтық әдебиеттердегі «сот билігі» терминіне қатысты айтылған ой-пікірлерді тұжырымдаган. Қазақстан Республикасындағы сот билігінің билікті бөлу қағидасы жүйесіндегі алатын орны мен күрделі мәселелерін белгілеген. Сот билігін дербес, тәуелсіз және занға ғана бағынатын мемлекеттік биліктің үш тармағының бірі ретінде сипаттаған.

Түйін сөздер: сот билігі, мемлекеттік билік, соттар, судьялардың мәртебесі, сот жүйесі.

Aralbaeva A.A., Aytzhanova G.B.

**Some questions
of the judiciary**

The article deals with the problems of the judiciary in the Republic of Kazakhstan. The authors give the analysis of the concepts «judicial power», «power» and «government», as indicated by the inherent characteristics of the judiciary. At the same time the author of a comparative analysis of the legislation on the courts and the status of judges, the analysis of the various views expressed about the term «judicial authority». Identify problem points the place and role of the judiciary in the system of separation of powers on a branch in the Republic of Kazakhstan. The judiciary is characterized as autonomous, independent and subject only to the law of one of the branches of power on a branch.

Key words: the judiciary, the government powers, the courts, the status of judges, the courts system.

Аралбаева А.А., Айтжанова Г.Б.

**Некоторые вопросы
судебной власти**

В статье рассматриваются некоторые проблемы судебной власти в Республике Казахстан. Авторами дан анализ понятий «судебная власть», «власть» и «государственная власть», также обозначены особенности, присущие судебной власти. В тоже время автором дан сравнительный анализ законодательства о судах и статусе судей, проведен анализ различных мнений, высказанных по поводу термина «судебная власть». Обозначены проблемные моменты места и роли судебной власти в системе разделения власти на ветви в Республике Казахстан. Судебная власть охарактеризована как самостоятельная, независимая и подчиняемая только закону одна из ветвей государственной власти.

Ключевые слова: судебная власть, государственная власть, суды, статус судей, судебная система

¹ Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті, Қазақстан Республикасы, Алматы қ.

²Алмалы ауданының №2 аудандық сотының судьясы,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.

*E-mail: aralbaeva81@mail.ru

СОТ БИЛІГІНІҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

Қазақстан Республикасында соттар және судьялардың мәртебесі туралы заң актілері өзінің тарихи дамуы жағынан бірнеше кезеңнен отті. Атап айтатын болсақ, бірінші кезең – ол Қазақстан Республикасы Президентінің «Қазақстан Республикасындағы соттар және судьялардың мәртебесі туралы» 1995 жылғы 20 желтоқсандағы №2694 заңының қабылдануымен байланысты. Аталған кезеңнің ерекшелігі ретінде – 30 тамыз 1995 жылғы Қазақстан Республикасының Конституациясына сәйкес қабылданғандығын, Конституацияға сәйкес соттар және судьялардың мәртебесін анықтаған алғашқы заң ретінде ерекшеленетіндігін атасақ болады.

Екінші кезең – «Қазақстан Республикасының сот жүйесі мен судьяларының мәртебесі туралы» Қазақстан Республикасының 2000 жылғы 25 желтоқсандағы №132 Конституциялық заңымен байланысты. Аталған заңға 2015 жылғы 4 желтоқсандағы № 437-V ҚРЗ «Сот Кеңесі, сот жүйесі және судьялардың мәртебесі мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының Конституциялық Заңымен елеулі өзгерістер енгілді, олар 1 қаңтар 2016 жылдан бастаң әрекет ете бастады. Бұл өзгерістер төмендегідей мәселелерге арналған: 29-бап: Судьялыққа кандидаттарға қойылатын талаптар. 30-бап: Сот судьясының, тәрагасының, сот алқасы тәрагасыныңлауазымына кандидаттарды іріктеу. 30-1-бап: Судьяның кәсіби қызметін бағалау. 36-бап: Жоғары Сот Кеңесі. 38-1-бап: Сот жюри. 38-2-бап: Жоғарғы Соттың жаңындағы Сот төрелігі академиясы. 44-бап: Сот жюринің шешімдері. Әрине, осы аталған өзгерістер мен толықтырулар соттар тәжірибесінде орын алғып жатқан қателіктерді және шетелдік тәжірибелерді ескере отырып енгізілген.

Мемлекет және құқық теориясы түрфысынан қарастыратын болсақ, «сот билігі» ұғымы жалпы «білік» және «мемлекеттік билік» ұғымдарынан туындаған түсінік болып табылады. Соңдықтан, сот билігіне мемлекеттік биліктің белгілері тән болып келеді. Сонымен қатар, сот билігіне өзіне тән ерекшеліктері де бар, олар төмендегідей болып келеді:

1) мемлекеттік-басқару құзыреттері тән болатын билікті соттар тек қатаң түрде бекітілген процесуалдық нысанда ғана жузеге асыратындығында;

2) сот билігі азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғауға бағытталған;

3) сот билігінің негізгі мақсаттары – ол Қазақстан Республикасында конституциялық құрылышты қамтамасыз етуге бағытталған, заң шығару және атқару биліктерінің шығарған актілерінің Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкестігін қамтамасыз ету, заңдылық пен әділеттілікті заңдар мен басқа да нормативтік құқықтық актілерді атқару мен қолдану кезінде қамтамасыз етуінде болып табылады.

4) сот сот билігінің органы ретінде дауларды шешуші арбитр, сондықтан сottардың шығарған шешімдері барлық мемлекеттік органдар, ұғымдар, лауазымдық тұлғалар және азаматтар үшін міндettі болып табылады. Сонымен қатар, сот билігі преюдициалдық болып есептеледі, ол дегеніміз сottың шығарған шешімдерінің басқа мемлекеттік билік органдарында міндettі түрде орындалуға жататындығында болып табылады. Бұл ретте, сот билік органдарының преюдициасы ұғымы сот шешімдерін орындау міндettі ұғымына қарағанда анағұрлым кең болып келеді.

«Сот билігі» термині құқықтық әдебиеттерде әр түрлі мағынада түсіндіріледі: сот төрелігін тек белгілі бір сottардың жүйесі, яғни анықталған белгілі бір мекемелердің жүйесі жузеге асырады [1, 172 б.]; немесе сот төрелегін жузеге асыруға құзыреттері бар мемлекеттік биліктің тәуелсіз және дербес тармағы ретінде түсіндіріледі [2, 366 б.]; Қазақстан Республикасының Конституциясының 7-бөлімі «Сottар және сот төрелігі» деп аталауды және аталаған бөлімде сottардың құзыреттерін анықтайтын баптарға емес, сонымен қатар сот жүйесінің құрылымының негіздерін, судьялардың құқықтық мәртебесінің және сот қызметінің негізін құрайтын бірқатар қағидалар көрініс тауып отыр [3].

«Сот билігі» термині кеңестік дәуірден кейін тек «ҚазақССР-нің мемлекеттік тәуелсіздігі туралы» 25 қазандагы 1990 жылғы Декларацияның 7-тармағында алғаш рет көрініс тапқан болатын, ол «сот билігі» ұғымына қатысты то-лық көлемдегі теориялық тұрғыдағы зерттеулердің аз болуымен және сот билігі түсінігіне байланысты біржақты анықталған ұғымның қалыптаспауымен түсіндіріледі.

Кейбір авторлар сот билігі ұғымын сот органдарының жүйесінің ұғымдастыру нысанымен түсіндіреді [4, 158 б.]. Сондай сипаттағы пікірлер кеңестік дәуірдегі құқықтық әдебиеттерде орын алуымен ерекшеленеді.

Ал, Ю.А. Дмитриев и Г.Г. Черемных сияқты авторлар сот билігін «шындық пен әділдікті

анықтауға және кінәлі тұлғаларды жауапкершілікке тартуға бағытталған заңға сәйкес биліктік құзыреттерді жузеге асыратын мемлекеттік және муниципалдық органдар жүйесі болып табылады. Аталаған органдардың шешімдері барлық тұлғалар үшін орындалуға міндettі» деп сипаттайды [5, 48 б.].

Келесі бір топ авторлардың пікірінше, сот жүйесі және сот билігі институттары өзара тығыз байланысты және бір-бірін толықтыратын ұғымдар болуына қарамастан, сот билігі ұғымының мазмұнын тек қана сот жүйесіне байланысты негіздеу дұрыс емес деген тұжырымдамалар болып отыр. Билік – ол тек қана сол билікті иемденген лауазымдық тұлғалар мен арнайы анықталған мекемелер жүйесі ғана емес, ол сонымен қатар, оларға тиесілі құзыреттер, сол құзыреттерді жузеге асыру болып табылады (функционалдық тұрғыдан) [6, 87-89 бб.].

Осы сияқты пікірлерді, мысалы К.Ф. Гуценко және М.А. Ковалев мынандай сипатта айтып откен: «Сот билігін мемлекеттік орган және белгілі бір мекеме сипатындағы сottарға теңестіру қателік болар еді... билік дегеніміз ол лауазымдық тұлға немесе мемлекеттік орган ғана емес, ол биліктің қандай нәтижелер жасай алатындығында болып отыр. Мазмұнына орай билік дегеніміз құзыреттер мен функциялар, бірақ оны орындаушы тұлға емес» [7, 45 б.].

В.И. Шевцов: «сөздің тұп мағынасына байланысты «билик» ұғымын органдар, органдар жүйесі немесе оны жузеге асыруши ретінде түсінудің қажеті жоқ, оны құқық немесе заңға негізделген органдардың арнайы анықталған іс-әрекеттер мен сол іс-әрекеттерді жузеге асыру жөніндегі мүмкіндіктерін түсінуіміз қажет» деген тұжырымдамасын айтЫп отеді [8, 24 б.].

И.Л. Петрухинның пікірі бойынша, «сот билігі – мемлекеттік биліктің дербес және тәуелсіз тармағы болып есептеледі, сот билігі заңдар негізінде мемлекет пен азаматтар арасындағы, азаматтар мен заңды тұлғалар арасындағы туындаған әлеуметтік келіспеушіліктерді шешу үшін құрылған; заңдардың конституцияға сәйкестігін бақылау үшін; азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын атқаруши билік органдары және лауазымдық тұлғалар арасындағы туындаған құқықтық қатынастарда қорғау үшін; қылмыстарды тергеу мен жедел-іздестіру қызметі барысында азаматтардың құқықтарының қамтамасыз етілуіне бақылау жасау үшін; қоғамға және тұлғалар үшін маңызды зәни фактілерді және жағдайларды анықтау үшін құрылған билік тармағы болып табылады» [9, 14 б.].

Сот билігі азаматтардың, барлық органдардың, ұйымдардың құқықтары мен бостандықтарын және заңды мүдделерін қорғауға бағытталған; демократиялық, әлеуметтік теңдік, адамгершілік және заңдылық қағидалары негізінде Қазақстан Республикасының Конституциясының, заңдардың және өзге де нормативтік құқықтық актілердің, халықаралық шарттардың атқарылуын қамтамасыз ететін мемлекеттің ерекше қызметі болып табылады.

Біздің пікіріміз бойынша, сот билігін сот жүйесінен және сот билігінің функцияларын жүзеге асыру қызметінен бөліп қарастыру қажет деген авторлардың пікірлерімен келісуге болады, себебі сот билігінің ұғымын кешенді түрғыдан анықтау дұрыс «сот билігінің ұғымын бір жақты түрде анықтау күрделі, ері көп аспектілі құбыльсты жасанды түрде оңайлатуға алып келетін еді. Сот билігі ұғымында жалпылама ғылыми категория ретіндегі биліктің көп мағыналы ұғымы түйінделген, оны құқық теориясында билік пен бағынудың, бағынуға әсер ететін ұйымдастыран күш сипатында ұйымдастырың күзыреттері ретінде анықтайды. Сот билігі мемлекеттің арнағы органдары – соттарға – олардың қүзыреттеріндегі мәселелер бойынша құқықты қолдану; конституциялық, азаматтық, қылмыстық, әкімшілік және арбитраждық сот өндірістеңде іс жүргізуіндегі процессуалдық нысандарын сақтау жолымен заңдылық пен әділеттіліктің негізінде шешім шыгаруына әсер ететін қүзыреттерге ие болу деп есептейді.

Сонымен қатар сот билігі – ол дербес, тәуелсіз және заңға ғана бағынатын мемлекеттік биліктің уш тармағының бірі болып есептеледі, ол судьялардың кәсіптік білімдері негізінде конституциялық, азаматтық, қылмыстық, әкімшілік сот өндірістері бойынша іс жүргізуге бағытталған ерекше сипаттағы сот қызметі болып табылады.

Сот билігі соттар және сот жүйесі ұғымына да ұқсас емес түсінік, олар – тек мемлекеттік биліктің бір бөлігін ғана жүзеге асырады, ол қызмет сот төрелігін жүзеге асыру ғана емес – ол мемлекеттік билікті жүзеге асыру нысаны ғана», арнағы процессуалдық нысан – «процессуалдық процедура» негізінде және қоғамда туындаған құқықтық келіспеушіліктерді ерекше әдістер жүйесімен шешу мүмкіндігі берілген құқықтарды соттардың жүзеге асыруы ретінде көрініс табатын ұғым – сот билігі деп аталады.

Құқықтық әдебиеттерде биліктердің өзара дербестігі мәселесі олардың бір-бірінен абсолютты оқшауланғандығын білдірмейді, керін-

ше, олар бір-бірін тежеп отырады деп ерекше аталып өтілген.

Конституциялық құқық ілімін ұстанушылардың пікірлері бойынша, биліктерді тармақтарға бөлу жүйесінде заң шығаруши билігі ерекше басымдылық орында болып отыр. Ол, ең алдымен, заң шығаруши билігінің құқық нормасын құратындығымен байланыстырылады, осыған орай қалған билік тармақтары, яғни сот билігі және атқаруши билік органдары, дербес болғанымен, олар тек қолданыстағы құқық негізінде өздерінің құзыреттерін жүзеге асыра алады.

Заң шығаруши билігіне басымдылық орынды бере отырып, сот билігінің екі мемлекеттік билік тармақтарына қатысты тежемелік мүмкіндіктерінің бар екендігін ұмытпағанымыз және деп есептейміз.

Сот билігін тепе-теңдік және тежемелік механизмі түрғысынан қарастыратын болсак, онда сот билігі уш түрлі аспектіден көрініс табады: сот құқықтық заңдарды қолдану және түсініктеңе беру жолымен құқық қорғау функциясын жүзеге асырады (жалпы әділет), бұл ретте, сот заң шығару билігінің басымдығы және жогарылығы талабы негізінде әрекет етеді; сот үкіметтік органдардың және әкімшілік органдардың актілерінің заңдылығына және құқыққа сай болуына кадағалауды жүзеге асырады (әкімшілік юстиция), бұл ретте, сот құқықтық заңдылықтың кепілдігі ретінде және атқаруши билік тармагынан басым институт ретінде көрініс тауып отыр; сот заң шығаруши биліктің шығарған актілерінің конституцияға сәйкестігін бақылайды (конституциялық юстиция), бұл ретте сот заң шығаруши билікті құқықпен тежейтін институт ретінде көрініс табады.

F.C. Сапарғалиевтың пікірі бойынша, Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік билік біртұтас жүйені құрайды, сонымен қатар мемлекеттік билік екі түрге болінеді: 1) уш тармаққа болінеді және 2) мемлекеттік биліктің уш тармағына да кірмейтін органдар бар болып келеді.

Қазақстан Республикасының Конституциясының 3-бабының 4-тармақшасының мазмұны Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік билік органдар жүйесі заң шығаруши, атқаруши және сот тармақтарына боліну қағидасына сәйкес болінеді деген дұрыс емес түрғыдағы сипаттама береді. Қазақстан Республикасының Конституциясының 3-бабының 4-тармақшасы осы Конституциямен бекітілген мемлекеттік органдар жүйесіне қарама-қайшы болып отыр.

Келесі тағы да Қазақстан Республикасының Конституциясының 3-бабының 4-тармақшасының қарама-қайшылығы мынадан көрінеді: заң шығарушы, атқарушы және сот тармақтарына бөліну қағидасын белгілей отырып, олардың тәжемелік әрі тепе-тендік жүйесін пайдалану арқылы, өзара іс-қымыл жасау қағидасына сәйкес өз қызметтерін жүзеге асырады деген ережеде көрініс тауып отыр. Қазақстан Республикасының Конституциясының «Соттар және сот төрелігі» деп аталатын 7-бөлімінің нормаларынан сот билігінің заң шығарушы билік және атқарушы билік тармақтарымен «өзара іс-қымыл жасауы» мүмкін еместігі туындала отыр. Сот билігі Конституция және Конституцияга сәйкес Парламент шығарған өзге де зандар негізінде жүзеге асырылады. Сот билігіне қатысты атқарушы билік органдары және мемлекеттік билік органдары тармақтарына кірмейтін өзге де органдары тарапынан биліктік-басқару функцияларын қолдануға тыйым салынған. «Сот төрелігін іске асыру жөніндегі соттың қызметіне қандай да болсын араласуға жол берілмейді» деген ереже Қазақстан Республикасының Конституациясы-

ның 77-бабының 2-тармағынан туындаиды. Алайда «биліктөр тармақтары арасындағы өзара іс-қымыл жасау» атты конституциялық ереже сот билігінің сот төрелігін жүзеге асыруы кезінде оның қызметіне араласуына жол береді.

Мемлекеттік билікті жүзеге асыру барысында биліктің уш тармақтарының өзара іс-қымыл жасау ережесін дұрыс деп санай алмаймыз. Егер де заң шығарушы және атқарушы билік тармақтары мемлекеттік билікті жүзеге асыру барысында бір-бірімен өздерінің қызметтеріне орай шын мәнінде өзара іс-қымыл жасайтын болса, ал сот билігі тек қана Конституция мен оған сәйкес қабылданған зандар негізінде ғана жүзеге асырылады және басқа мемлекеттік билік тармақтарымен өзара іс-қымыл жасамайды. Сот билігіне қатысты заң шығарушы билік тармағы да, атқарушы билік тармағы да тәжемелік әрі тепе-тендік жүйесін пайдалана алмайды.

Сол себептен де, сот билігі сот төрелігін жүзеге асыру барысында атқарушы билік тармағы мен заң шығарушы билік тармақтарынан тәуелсіз болуы тиіс деп санаймыз.

Әдебиеттер

- 1 Новый энциклопедический словарь. – М.: ООО «ИД РИПОЛ классик», 2006. – 1456 с.
- 2 Головистикова А.Н., Грудцына Л.Ю. Толковый словарь юридических терминов. – М.: Эксмо, 2007. – 448 с.
- 3 Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жылғы (2 акпан 2011 жылғы өзгерістер мен толықтыруларды есбергенде) / www.zakon.kz
- 4 Фойницкий И.Я. Курс уголовного судопроизводства. – Т.1. – 1996. – 552 с.
- 5 Дмитриев Ю.А., Черемных Г.Г. Судебная власть в механизме разделения властей и защиты прав и свобод человека // Государство и право. – 1997. – № 8.
- 6 Познышев С.В. Элементарный учебник русского уголовного процесса. – М., 1913. – 436 с.
- 7 Гуценга К.Ф., Kovalev M.A. Правоохранительные органы: учебник для студентов юридических вузов и факультетов. – М.: Зерцало, 2007. – 432 с.
- 8 Судоустройство и правоохранительные органы в Российской Федерации: учебник / под ред. В.И. Швецова. – М.: Проспект, 2004. – 376 с.
- 9 Лазарева В.А. Судебная защита в уголовном процессе РФ: проблемы теории и практики: автореф. дисс... докт. юрид. наук. – М., 2000.

References

- 1 Novyj jenciklopedicheskij slovar'. – М.: OOO «ID RIPOL klassik», 2006. – 1456 s.
- 2 Golovistikova A.N., Grudecyna L.Ju. Tolkovyj slovar' juridicheskikh terminov. – M.: Jeksмо, 2007. – 448 s.
- 3 Kazakstan Respublikasynyn Konstitucijasy 1995 zhylygы (2 akpan 2011 zhylygы ozgerister men tolyktyrulardy eskergende) / www.zakon.kz
- 4 Fojnickij I.Ja. Kurs ugrolovnogo sudoproizvodstva. – T.1. – 1996. – 552 s.
- 5 Dmitriev Ju.A., Cheremnyh G.G. Sudebnaja vlast' v mehanizme razdelenija vlastej i zashhite prav i svobod cheloveka // Gosudarstvo i pravo. – 1997. – № 8.
- 6 Poznyshev S.V. Jelementarnyj uchebnik russkogo ugrolovnogo processa. – M., 1913. – 436 s.
- 7 Gucenga K.F., Kovalev M.A. Pravoohranitel'nye organy: uchebnik dlja studentov juridicheskikh vuzov i fakul'tetov. – M.: Zercalo, 2007. – 432 s.
- 8 Sudoustrojstvo i pravoohranitel'nye organy v Rossijskoj Federaciji: uchebnik / pod red. V.I. Shvecova. – M.: Prospekt, 2004. – 376 s.
- 9 Lazareva V.A. Sudebnaja zashhita v ugrolovnom processe RF: problemy teorii i praktiki: avtoref. diss... dokt. jurid. nauk. – M., 2000.

Kuanaliyeva G.A.,
Shulanbekova G.K.

**Procedural guarantees in
criminal legal proceedings of the
Republic of Kazakhstan**

Қуаналиева Г.А.,
Шуланбекова Г.К.

**Қазақстан Республикасының
қылмыстық сот өндірісіндегі
процессуалдық кепілдіктері**

Куаналиева Г.А.,
Шуланбекова Г.К.

**Процессуальные гарантии в
уголовном судопроизводстве
Республики Казахстан**

In this article the concept and value procedural guarantees in the sphere of criminal legal proceedings by the legislation of the Republic of Kazakhstan reveal. And also, procedural guarantees are considered as an instrument for ensuring of the rights of the personality in criminal legal proceedings. Different views of scientists are analyzed, and also own opinion of the author on this problem is given.

Key words: personality, human rights, procedural guarantees, criminal legal proceedings, standards of the Constitution of the Republic of Kazakhstan, rule of international law.

Бұл мақалада Қазақстан Республикасының заңнамасы бойынша қылмыстық сот ісін жүргізу саласындағы процессуалдық кепілдіктердің үғымы мен мағынасы зерделенеді. Сондай-ақ, процессуалдық кепілдіктер қылмыстық іс жүргізуде жеке тұлға құқығын қамтамасыз етудің құралы ретінде қарастырылады. Бұл мәселеге байланысты әртүрлі ғалымдардың және авторлардың жеке пікірі беріледі.

Түйін сөздер: жеке тұлға, адам құқықтары, процессуалдық кепілдіктер, қылмыстық сот өндірісі, Қазақстан Республикасының Конституциялық нормалары, халықаралық құқық нормалары.

В данной статье раскрываются понятие и значение процессуальных гарантий в сфере уголовного судопроизводства по законодательству Республики Казахстан. Процессуальные гарантии рассматриваются авторами как средство обеспечения прав личности в уголовном судопроизводстве. Анализируются различные взгляды ученых, а также приводится собственное мнение авторов на данную проблему.

Ключевые слова: личность, права человека, процессуальные гарантии, уголовное судопроизводство, нормы Конституции Республики Казахстан, нормы международного права.

**PROCEDURAL
GUARANTEES IN
CRIMINAL LEGAL
PROCEEDINGS OF
THE REPUBLIC OF
KAZAKHSTAN**

Criminal legal proceedings – very difficult, being in dynamics substance, one of ways of existence of a social matter. Procedural guarantees are its integral part, representing set of the components of very difficult system of the mechanism of right providing which are in close internal connection.

Formation of the constitutional state and development of our society significantly depends on ensuring the rights of the personality in any instances, including in criminal legal proceedings. The problem of ensuring the rights of the personality in criminal legal proceedings is one of constant topical issues of progress in any democratic state. The constitution of the Republic of Kazakhstan proclaims human life, its rights and freedom the supreme values, [1] that confers heavy responsibility on law enforcement agencies of the state. In the Message to the people of Kazakhstan «The Kazakhstan way – 2050: The uniform purpose, uniform interests, the uniform future» the President of the country N.A. Nazarbayev correctly notes that today: «The equality before the law has to become a real basis of a law and order. The judicial system has to become in practice transparent and available, simply and quickly to solve all disputes. It is necessary to lift quality of work of all law-enforcement system. The people in shoulder straps allocated with big powers have to differ in irreproachable conduct and high professionalism» [2].

The attention to this problem considerably increased, in particular, because Kazakhstan everything shows commitment to the principles of the constitutional state, to the International standards in the field of human rights more actively. The country joined the International Covenant on Civil and Political Rights of 1966.

As it is noted in the Concept of legal policy of the Republic for the period from 2010 to 2020 approved by the Decree of the President of the Republic of Kazakhstan from August 24, 2009 No. 858 «the most important link of legal policy of the state is the criminal policy which improvement is carried out by the complex, interconnected correction criminal, criminally – procedural and criminally – the executive right, and also right application» [3, 2 p.]. All this demands to reconsider cardinally settled ideas of mechanisms of ensuring the rights of the personality.

The place which is taken by human rights in culture of society in general, in political culture in particular, in many respects is defined

by character of a political regime, level of social and economic development of the country, laws and historical traditions, and also features of mentality of citizens. All history of development of humanity, in fact, accumulates and reflected in security of the personality – in other words, in human rights. Among cultural wealth of a modern world of law of the person occupy one of the most important places. Besides, for Kazakhstan the situation with protection of human rights becomes an important indicator, guided by democratic legal values which have to become the most important factor of strategy of development of Kazakhstan.

Creation in the Republic of Kazakhstan of the constitutional state assumes strengthening of guarantees of the rights, freedoms and legitimate interests of citizens. This situation is of particular importance in the sphere of criminal legal proceedings which is interfaced to invasion into private life of citizens, restriction of freedom and security of person, application of measures criminally – procedural coercion [4, 12 p].

The interrow Covenant on Civil and Political rights provides obligations of each State Party of the Pact «to provide to any person, the rights and which freedoms recognized by the present Pact are broken, an effective remedy for legal protection ... to provide application of remedies by the competent authorities when they are provided» (item 3 of Art. 2) [5, 52 p.].

In Russian the word «provide» means to make quite possible, valid, really feasible [6, 424 p.]. This term most successfully characterizes the condition of its rights and legitimate interests wished from the point of view of the individual. Using in rules of law (for example, the Art. 26, Art. 28 of the Code of criminal procedure of the Republic of Kazakhstan) the formulation «ensuring the rights», the legislator emphasizes what exactly the personality and the qualitative properties defining it are in this case direct object of legal protection.

The prominent Kazakhstan scientist, professor E.O.Alaukhanov writes: «Person» – broader concept, than «personality». «Personality» – more concrete social characteristic of «person», rather later product of development of the person because aren't born «personality», it become. The personality it isn't simple set of the characteristics of the person created in the social environment, but such set which gives the grounds to speak about the personality as a certain integrity in which all characteristics interconnected and are mutually caused [7, 71 p.].

In the theory of criminal trial as a synonym of «procedural means of ensuring of the rights of the

personality» also such term as «procedural guarantees» is used. The analysis of the current legislation gives the grounds to draw a conclusion that sense and purpose of the called terms identical. In this regard we agree with V.S. Shadrin that they «should be perceived as synonyms» [8, 39 p.].

«In this regard the question of procedural guarantees of human rights at investigation and judicial permission of criminal cases gains huge value because the status of the personality in legal proceedings is a cornerstone of all science of criminal trial. And from how this problem in structure of criminal procedure activity is solved, it is possible to draw a conclusion about a level of development of society and degree of the statement in it universal values of a modern civilization. Reconstruction of the criminal procedure legislation and the essential transformation of procedure of law-enforcement activities for criminal cases connected with it cause need of further theoretical researches for the specified sphere» [9, 6 p.].

Procedural guarantees in the sphere of criminal legal proceedings are derivative of the social and economic, political, moral and ideological and legal means and ways providing appropriate performance of problems of criminal trial, protection and real implementation of the rights and duties of subjects of criminal legal proceedings, and in necessary cases – effective protection against possible violations.

Social and economic, political and ideological (spiritual) guarantees can be carried to number of the general guarantees in criminal trial, while legal – to special guarantees [10, 211-212 p.].

Social and economic guarantees, creating the corresponding economic base, provide the material I will shift protection of the personality, her rights and freedoms, interests of society and the state during criminal procedure activity. Political guarantees give the corresponding orientation to policy of the state on creation of conditions for fast and full disclosure of crimes, criminal prosecution and charge of the persons which made them in an accord with ensuring the rights and legitimate interests of the personality who got to the sphere of criminal justice. Ideological guarantees create the certain moral atmosphere in society expressing approval of purpose of criminal legal proceedings and stimulating citizens to render assistance of criminal legal proceedings to bodies in achievement of its purposes and to exercise public control over observance of the rights and freedoms of participants of criminal legal proceedings.

The general guarantees form a complex of conditions which provide in general reality of comprehen-

hensive, full and objective production on criminal case. But they define only potential possibility of realization of problems of criminal legal proceedings and achievement of its appointment. These guarantees will automatically not work as represent only the main prerequisites of effectiveness of the right. Which direct implementation is connected with a legal embodiment of the general guarantees? Therefore legal (legal) guarantees possess a special role among measures of ensuring criminal procedure activity. Their social appointment consists, first, in standardly to fix the general guarantees and by that to give them obligatory character. Secondly, legal guarantees detail provisions of the general guarantees, creating the concrete rules of conduct providing the rights and freedoms of citizens in various spheres of public life. Kind of legal (legal) guarantees are guarantees procedural along with which material legal guarantees (the standard establishments defining conditions of realization of the rights and freedoms), ideal legal guarantees are also allocated (for example, legal presumptions, legal fiction) and technical and binding character of precepts of law [11, 206 p.].

On essence and the maintenance of procedural guarantees in legal literature there is no consensus. It is represented that the judgments stated relatively interpretations of this concept can be united in three main points of view.

According to the first group of scientists, as legal (legal) guarantees it is necessary to consider only the rules of law establishing procedural utilities. «Legal guarantees of legality», – I.S. Samoshchenko writes, are special standardly – the legal means (the rules of law and legal sanctions) guaranteeing steady execution of requirements of the right by all participants of the public relations (and in particular, prevention of an arbitrariness from bodies and officials of the states in relation to citizens), providing restoration of the violated rights and punishment of violators of legality [12, 64 p.]. M. S. Strogovich carries to procedural guarantees «the means established by the procedural law which provide the correct implementation on each criminal case of problems of socialist justice» [13, 56 p.].

Supporters of the second point of view identify legal guarantees with procedural activities for realization of rules of law. So, L.A. Krotova, based on that precept of law cause the necessary behavior of participants of the public relations in the course of their realization in one of the forms, considers that «to say that precepts of law can serve as legal guarantees out of process of the implementation, it isn't possible». From here it defines procedural guaran-

tees «as implementation by certain subjects containing in norms criminal procedural the rights of instructions» [14, 102 p.].

In our opinion, each of the given points of view is right only partially. Existence of this or that precept of law isn't the operating guarantee of legality and validity of criminal legal proceedings yet. The rights and duties enshrined in precepts of law perform opportunity, but not reality of such providing as the guaranteeing influence of rules of law is shown as a result of their realization through legal relationship. It is necessary to recognize fair S. A. Alexandrov's statement that «if the law – a basis of legal activity, activity – means of implementation of the law» [15, 96 p.]. Implementation of requirements of the precept of law causes a certain behavior of subjects of the public relations which serves as a real, effective instrument for ensuring of problems of criminal legal proceedings. This behavior can be expressed in abstention from commission of illegal actions, as well as in commission of the actions permitted by the procedural law.

At the same time it is impossible to agree that only criminal procedure activity carries out a role of procedural guarantees. First, already fact of existence of rule of law makes preventive impact on behavior of subjects of criminal trial. Their interest achievement of result of criminal legal proceedings, favorable for itself (satisfaction of a personal, state, public legitimate interest) causes their aspiration to work according to instructions of a legal procedure, to use only lawful means and ways for achievement of the problems of criminal legal proceedings facing them. Secondly, emergence, change, development and the termination of legal relationship depends on implementation of precepts of law. They define types of procedural actions and decisions which it is offered tasks and achievement of purpose of criminal legal proceedings. Thus, rule of law, to be exact, the subjective rights and legal duties affirmed in it, are a legal relationship form, and actions of subjects of legal relationship form its contents. In view of indissoluble communication of form and content it is represented to set off the legal procedure regulating the rights of a duty of subjects of criminal legal proceedings by right understanding of procedural guarantees as, and carried out by them according to requirements of legality, activities for application and realization of a legal procedure.

It should be noted that some scientists, recognizing existence of security function as at rules of law, and activity, to consider them independent versatile guarantees. So, E.O. Alaukhanov, along with guarantees refers rules of law, allocates the organized

guarantees representing activity of government bodies, public organizations and officials [16, 236, 240 p.]. N. V. Vitruk writes about need of providing not only the rights, duties and legitimate interests with the corresponding legal guarantees, but also about providing the last. As such means he suggests to consider activity [17, 201 p.]. These points of view are represented disputable. Activity of legal entities has the procedural and legal, but not organizational nature. It evolves from rules of law and is realized in the form of legal relationship. But to recognize the considered statements completely incorrect it is impossible. Their authors fairly note existence of the fact of distinctions as rules of law and procedural activities for ensuring appropriate result. But these differences don't conduct to emergence of two independent types of guarantees. Norms of the criminal procedure right and procedural activity are necessary elements of procedural guarantees and correspond as means and ways of achievement of problems of criminal legal proceedings.

In Russian it is accepted to understand the tool (a subject, set of adaptations) for implementation of any activity as the term «means», and the word meaning is interpreted «way» as the action or system of actions applied at execution of any work, at implementation something [6, 758, 755 p.]. Therefore we consider that set of means (rules of law) and ways (procedural activity) forms uniform legal concept of procedural guarantees.

Criminal procedure guarantees most often classify by their orientation. So, R.H. Yakupov allocates such criminal procedure guarantees, as a) rule of law; b) unity and strengthening of legality; c) protection of the rights and personal freedoms; d) protection of legitimate interests of society; e) protection of legitimate interests of the state [18, 20 p.]; O.K. Kopabayev distinguishes guarantees: a) due process of law; b) rights of the victims; c) from self-accusation; d) self-defenses of the rights and freedoms; e) responsibility for performance of obviously criminal order [19, 103-126 p.].

Despite an essential variety of procedural guarantees, all of them can be united in two main groups: guarantees of the rights and legitimate interests of the personality in the sphere of criminal legal proceedings and a guarantee of justice. On the last, in the narrow sense of the word, we understand the legal means and ways providing criminal procedure activity of bodies of criminal legal proceedings and their officials. They guarantee interests of society and state in criminal trial which are embodied in purpose of criminal legal proceedings. Guarantees of justice and a guarantee of the rights of the person-

ality are at the same time guarantees of establishment of truth, i.e. provide the purpose of the related activity, general for all criminal trial.

At the same time it is impossible to deny that in criminal trial is and always there will be many provisions really capable in a varying degree to serve at the same time ensuring interests of the personality, society and state. The personality and the constitutional state – not the opposite, conflicting parties though the government limits leaning on possibility of coercion and possibility of lawful intervention in private life of citizens for achievement of the objectives of fight against crime concerning the personality have to be strict and are unambiguously defined. Recognizing a priority of the rights of the personality in relation to interests of the state, it is necessary to understand clearly that without the state, without the legal procedures established by the state and provided to them these rights can't be exercised [20, 11-13 p.]. The strong state recognizing in relationship with the personality her priority on the basis of the rule of law capable if necessary effectively to protect democracy all lawful means, is the guarantor of a democratic legal status of the personality.

Applying measures criminal procedural coercions, the state provides interests of society in disclosure and investigation of crimes and fair punishment of the persons guilty of their commission. Possibility of use of procedural means of compulsory influence for the solution of problems of criminal legal proceedings is a guarantee of the right of the victim for access to justice and on indemnification, caused by a crime. As it is paradoxical, but application of criminal procedure coercion concerning one accused can be a procedural guarantee for others – expressed desire and aspiration to render assistance to justice.

Guarantees of the rights of the personality in criminal legal proceedings, first of all, act as a security measure from illegal and unreasonable restriction of the rights and freedoms of participants of process. They allow the citizen and in criminal trial to remain the personality and also to exclude or, at least, to reduce to a minimum investigative and miscarriages of justice.

Thus, between guarantees of the personality and guarantees of justice in criminal trial there is a certain interrelation. Ensuring interest of the personality shouldn't destroy possibility of protection of public interest and vice versa, protection of public interest shouldn't interfere with legal possibility of protection of private interest. The ratio of guarantees of the personality and justice has to be focused

on the accounting of balance of interests of the participants of criminal legal proceedings allowing achieving it the objectives. The systematization of criminal procedure guarantees testifying to their coherence is means of a legal compromise of interests of the personality and society (state) in the sphere of criminal legal proceedings.

Definition of essence and orientation of procedural guarantees allows us to formulate their concept. Procedural guarantees in the sphere of criminal legal proceedings are the means and ways providing achievement of purpose of criminal legal proceedings and possibility of realization by all participants of criminal trial of the rights and performance of duties established by the law.

The scientists studying a perspective of legal (procedural) guarantees the set of their classifications by various bases is offered. Each of them has the estimated value as opens separate aspect of the legal characteristic of procedural guarantees.

To define concrete legal means as a procedural guarantee it is possible only within one or several uniform legal relationship directed on achievement of criminal trial of result, certain, significant for the participant. Depending on the solved tasks the procedural means which are carrying out a role of the main tools, and auxiliary and security, i.e. serving in this legal relationship as procedural guarantees are defined. If there is a need for realization of a procedural guarantee, it becomes the main content of new legal relationship, and its place is taken by other procedural guarantee. Invariable is only a specific belonging of the used group of legal means to guarantees of justice or guarantees of the rights of the personality in criminal trial.

Thus, the concept of procedural guarantees of criminal trial is broader than concept of criminal procedure guarantees. It is only expedient to carry to the last what are fixed in the criminal procedure law and work only in the sphere of criminal legal proceedings.

Ensuring the rights of the personality and achievement of the objectives of criminal legal proceedings is possible only as a result of coordinated actions of all types of procedural guarantees. Norms of international law establish the minimum standards of the rights and freedoms of participants of legal proceedings and their special procedural guarantees which have to be fixed in the national legislation. They serve as a reference point for the legislator, obliging him to make corresponding changes and additions to the Code of criminal procedure and other laws containing criminal procedure norms. International legal guarantees can directly be applied to ensuring the rights of the personality in cases of absence of those in the Kazakhstan right or contradictions to standards of the criminal procedure legislation of Kazakhstan.

The constitutional norms and the criminal procedure relations which evolved from their direct action provide protection of the basic constitutional rights and freedoms of participants of criminal legal proceedings. This purpose is served, first of all, by the constitutional rights of the personality which are a security measure of other rights, and also the additional conditions and rules of appointment and production of separate procedural actions preserving the rights of citizens against unreasonable restriction. Besides, Constitution of the Republic of Kazakhstan installed system of the principles of criminal legal proceedings and justice that allows considering it legal base of the industry legislation. Norms Constitution of the Republic of Kazakhstan are also guarantees of application of international legal norms on human rights and the citizen by criminal case production in a stage of preliminary investigation and in court. Having included many universally recognized norms of international law in Constitution of the Republic of Kazakhstan (Art. 13,14,16, the Section VII), the legislator thereby promoted their entry into system of the real existing rules which are sources of procedural guarantees.

References

- 1 The Constitution of the Republic of Kazakhstan. – The Constitution adopted at the national referendum 30 August 1995. – Almaty: Publishing house «YURIST», 2011. – 44 p.
- 2 Message of the President of the Republic of Kazakhstan Nursultan Nazarbayev to the people of Kazakhstan from January 17, 2014 «Kazakhstan's way – 2050: The overarching goal, common interests, common future».
- 3 The Concept of Legal Policy of the Republic of Kazakhstan for the period from 2010 to 2020, approved by Presidential Decree of 24 August 2009 № 858 // Kazakhstanskaya Pravda – August 27, 2009. – 2 p.
- 4 Kapsalyamov K.J. Preventive measures in the criminal prosecution. – Astana, 2004. – 240 p.
- 5 Public International Law: Collection of documents. T. 1. – M.: YURIST, 2007. – 378 p.
- 6 Ozhegov S.I. Russian dictionary. – M., 1990. – 1450 p.
- 7 Alauhanov E.O. Criminology. Tutorial: General and Special Parts. – Almaty: Zheti zhargy, 2008. – 664 p.

- 8 Shadrin V.S. Ensuring individual rights during the investigation of crimes. – Volgograd, 1997. – 311 p.
- 9 Kanafin D.K. Guarantees of individual rights in criminal proceedings: Monograph. – Almaty, 2005. – 168 p.
- 10 Rate of the Soviet criminal trial: Generalities / und.red. A.K. Boikova and I.I. Karpets. – M., 1989. – 312 p.
- 11 Theory of State and Law: Textbook for law schools and faculties / Ed. V.M. Korelskiy and V.D. Perevalova. – M.: INFRA-M – Norma, 1997. – 345 p.
- 12 Samoschenko I.S. Security mode legality of the Soviet state. – M., 1960. – 288 p.
- 13 Strogovich M.S. Rate of the Soviet penal process. T. 1. – M., 1968. – 297 p.
- 14 Krosov L.A. Procedural safeguards achieve the objectives of the criminal justice: Diss... cand.jurid.science: 12.00.09. – Kazan, 1982. – 160 p.
- 15 Alexandrov S.A. The content of the system and the development of criminal procedural safeguards // Questions of criminology, criminal law and criminal procedure. – Gorky, 1974. – 230 p.
- 16 Alauhanov E.O., Tursynbaev D.E. Fighting corruption in state bodies of the Republic of Kazakhstan. – Almaty: KazATC, 2008. – 280 p.
- 17 Vitruk N.V. Fundamentals of the theory of the legal status of the individual in socialist society. – M., 1979. – 264 p.
- 18 Yakupov A.D. Criminal proceedings: Textbook for universities / ed. V.N. Galuzo. – M., 1998. – 286 p.
- 19 Kopabaev D.C. Topical problems of constitutional law. – Almaty, 2002. – 438 p.
- 20 Khalikov K.H. Some questions of judicial control over the termination of cases // Bulletin of the Ministry of Justice. – 1996. – №11. – 11-13 p.

Абижанов С.М.,
Джуматов А.Б.,
Санапиянова Э.Н.

**Адам өлтіру кезіндегі
кrimиналды жалған көрініс
тәсілдері мен оның белгілері**

Abizhanov S.M.,
Dzhumatov A.B.,
Sanapiyanova A.N.

**Receptions of criminal
adaptation for stage at murder
and his signs**

Абижанов С.М.,
Джуматов А.Б.,
Санапиянова А.Н.

**Приемы криминальной
инсценировки при убийстве и
его признаки**

Мақалада адам өлтіру кезіндегі кrimиналды жалған көрініс тәсілдері мен оның белгілері қарастырылады. Адам өлтірулердегі кrimиналды жалған көрініс қылмыс оқиғасын жасыруға, кенеттен болған жағдайдаң және өзін-өзі өлтірудің алдамшы кейпін жасауға, адам өлтіру ниетін, өлімнің келу уақытын және басқа да тұлғалардың кінәлілігін жасыруға бағытталуы мүмкін. Тәжірибеде орын алатын өзін-өзі өлтірудің жалған көрінісін жүйелендіру керек. Қылмыстылықтың қазіргі даму сатысында – қылмыскерлердің жәбірленушілермен қандай да бір өзара қатынаспен байланыспаған және жәбірленушінің хабар-ошарсыз жоғалуымен үштасқан адам өлтірулердің саны үлғайғаны құқық қорғау органдарымен ескерілуі қажет.

Түйін сөздер: қылмыс, адам өлтіру, өзін-өзі өлтіру, жәбірленуші, кrimиналды жалған көрініс, бүркемелеу.

In the article examined receptions of criminal adaptation for stage at murder and his signs. In murders criminal adaptations for stage can be sent to the concealment of event of crime, imitation of accident, suicide, concealment of reason of murder, time of offensive of death, guilt of other persons. Present in practice adaptations for stage of suicide must be systematized. On the modern stage of development of criminality, increase of numbers of the murders attended with obscure disappearance of victim and wherever criminals were bound by what – or with victims must relationships be taken into account by law enforcement authorities.

Key words: crime, murder, suicide, victim, criminal adaptation for stage, disguise.

В статье рассматриваются приемы криминальной инсценировки при убийстве и его признаки. В убийствах криминальные инсценировки могут быть направлены на скрытие самого события преступления, имитации несчастного случая, самоубийства, скрытие мотива убийства, времени наступления смерти, виновности других лиц. Имеющиеся на практике инсценировки самоубийства должны быть систематизированы. На современном этапе развития преступности увеличения числа убийств, сопряженных с безвестным исчезновением потерпевшего, и где преступники не были связаны какими-либо отношениями с потерпевшими, должны быть учтены все признаки преступлений правоохранительными органами.

Ключевые слова: преступление, убийство, самоубийство, потерпевший, криминальная инсценировка, маскировка.

**АДАМ ӨЛТИРУ
КЕЗІНДЕГІ
КРИМИНАЛДЫ
ЖАЛҒАН КӨРІНІС
ТӘСІЛДЕРІ МЕН ОНЫҢ
БЕЛГІЛЕРІ**

Қазақстан Республикасы Конституциясының 15 бабына сәйкес адам өлтірудің қоғамға қауіптілігі, бұл ауыр қылмыстың нәтижесінде адамның конституциялық құқықтары, яғни, оның азаматтық, ұлттық және нәсілдік қатыстылығына, тегі мен жас мөлшеріне, әлеуметтік болмысына, шұғылданатын жұмыс түріне, деңсаулық жағдайына, біліміне және ой-өрісіне тәуелсіз өмірге деген құқығы бұзылады. Адам өлтіру жеке тұлғага қарсы жасалған ауыр қылмыс. Қылмыстық кодекстің 99 бабының 1 бөлімі адам өлтіру болып басқа адамға құқыққа қарсы қасақана өлім келтіру табылатынын анықтайды [1]. Адамның өмірі, бұл әркімге тұмысынан тиісті, табиғаттан берілген әлеуметтік құндылықтың маңызды көрінісі [2].

Адам өлтіру қылмыстық әрекеттің көне түрі ретінде адамды өмірінен айыру тәсілдерінің ерекше әртүрлілігімен сипатталады. Бұл туралы А.М. Кустовтың және т.б. еңбектеріндегі сот медицинасының мәліметтері куәландырады. Техникалық құралдардың, химиялық заттардың және т.б. пайда болуымен, адамдардың жалпы өмір салтының өзгерулерімен сәйкес адам өлтіру тәсілдері де әрдайым өзгеріп отыратындығын ескеру қажет [3]. Тәжірибе адам өлтірудің дәстүрлі тәсілдерімен (тұншықтыру, шабылған жарақаттарды енгізу және т.б.) қатар, қазіргі заманғы құралдардың пайда болғандығын көрсетуде, мысалы, компьютерлік технологияларды қолдану (Швейцария емханаларының бірінде қылмыскерлер емделушінің тамырына дәрі-дәрмектерді енгізу бойынша бағдарламалық қамсыздандыру жүйесіне кіріп, дәрі-дәрмектерді қабылдау мөлшерін ұлғайтқан, мұның салдары адамның өліміне алып келген).

Адам өлтіруді жасыру тәсілдерін талдауға көшө отырып және анықталған мән-жайлардың тоғысуында пайда болатын теріс шарттардан, алдымен, адам өлтірудегі екі негізгі бастапқы жағдайлар болуы мүмкін:

- мәйітті және оның бөлшектерін табу;
- мәйіттің болмауы (азаматтың хабар-ошарсыз кетуі).

Мәйіт табылған жағдайда тергеудің бастапқы сатысының әдеттегі версиялары – адам өлтіру, кенеттен болған жағдай, өзін-өзі өлтіру болып табылады [4].

Мәйіт табылған жағдайдағы жалған көрініс жасалған адам өлтірулерді тергеудің ерекшелігі адам өлтірушімен жалған көрініс жасаудың қандай тәсілі таңдал алынғанына байланысты [5]. Тәжірибе мен ғылыми зерттеулерді, О.Я. Баевтың, В.С. Бурдановың, А.Н. Васильеваның, Л.Г. Видоновтың, Г.А. Густованың және т.б. еңбектерін басшылыққа ала отырып, мәйіт табылған жағдайдағы жалған көрініс жасаудың келесідей жіктемесін беруге болады:

- 1) өзін-өзі өлтірудің жалған көрінісі;
- 2) кенеттен болған жағдайдың жалған көрінісі;
- 3) ниеттің және басқа тұлға кінәлілігінің жалған көрінісі;
- 4) шынайы өлімнің жалған көрінісі;
- 5) қажетті қорғаныстың жалған көрінісі [6].

О.Я. Баев пен Л.Г. Видоновтың зерттеу нәтижелері бойынша қылмыскерлер көбінесе өзін-өзі өлтірудің жалған көрінісін жасауға жүргінеді. Өзін-өзі өлтіруді өмірден айырудың санқылы тәсілдерімен бүркемелеуге болатындығын жүргізілген зерттеу нәтижелері куәландырады, мысалы, өзін-өзі өлтіру куәларсыз жасалатындықтан адам өлтіруші оқиға кезінде өзінің болмағандығын жеңіл түсіндіреді, өзін-өзі өлтірудің жалған көрінісін жасауда мәйітті оқиға орнынан жою қажет емес, қылмыскерге оқиға орнын сәйкес қалыпқа келтіру үшін уақыт жеткілікті [5, 18-28 б.]. Қылмыскермен өзін-өзі өлтірудің жалған көрінісін жасау мүмкін болмаган жағдайда, мысалы, жәбірленуші жасөспірім жаста болса, оның қоршаган ортасындағы тұлғаларға құдік пайда болады немесе өлтірілгеннің денесінде өзі-өзіне сала алмайтын деңе жарақаттары мен зақымдардың болуы не болмаса адам өлтірушінің оқиға уақытында қайда болғандығы туралы себебін дәлелдеу мүмкін болмаса – қылмыскер тұрмыстық сипаттағы кенеттен болған жағдайдың, транспорттық құралдардағы немесе құрылыш жұмыстарындағы кездейсоқ жағдайдың, басқа тұлғалармен өлтірілудің және т.б. жалған көрінісін жасауға бел байлайды [7]. Барлық криминалистикалық қайнар көздерде өзін-өзі өлтірудің жалған көрінісін жасаумен бүркемеленген адам өлтірулер туралы версиялар шынайы өзін-өзі өлтіру және өзін-өзі өлтіруге дейін жеткізу версиялармен бірге тексерілетіні айттылады.

1) Тәжірибеде орын алатын өзін-өзі өлтірудің жалған көрінісін келесідей тәртіpte жүйелендіруді ұсынамыз:

1. Өзін-өзі асу жолымен механикалық асфиксияның жалған көрінісін жасау – орын алған

адам өлтірудің жалған көрінісін жасаудың тәсілі ретінде жиі кездеседі. Адам өлтіру ашық жарақаттарсыз, қолмен немесе жіп, арқан ілмегімен қылқындырып, ішкі ағзаларды улап немесе доғал заттармен және т.б. жарақаттау арқылы жасалған жағдайларда – қылмыскерлер өзін-өзі асып өлтірудің жалған көрінісін жасауға иек артады. Бірнеше адамдардың қатысуымен немесе жәбірленушінің дәрменсіз күйін (жасөспірімділігімен, сырқатымен, ауыр алкогольдік мастануымен немесе үйіктататын және елірткіш, қоздырғыш заттарды қабылдаумен байланысты) пайдаланып жасалған адам өлтіру тәсілі ретінде асуудың басқа жағдайларында – өзін-өзі асуудың жалған көрінісін жасау элементтері кездеседі.

2. Өзін-өзі суға батыру жолымен өзін-өзі өлтірудің жалған көрінісінде мамандардың зерттеулері көрсеткендей бұл кезде де теріс мәнжайлар анықталуы мүмкін [8]. Суға бату деп тыныс алу жолдарының сұйықтықпен жабылуы нәтижесінде өкпеге ауаның келуіне тосқауыл қойылуынан келген өлімді атамыз. Мұндай сұйықтық ретінде тек судың болуы міндетті емес. Сұйықтықтарға көпіркіті, лайды, жуындыны және басқа да сұйық заттарды жатқызуға болады.

Суға бату кезінде аталған жағдайда шынайы суға бату, суда аяқ астынан өлу немесе суға өлі денені тастау болғандығын, тек мәйітті соттық-медициналық зерттеу, нақтырақ айтқанда, мәйітті сыйрттай қарау мен ішкі ағзаларды зерттеу барысында анықталған басқа да белгілердің жиынтығын өлген адамның өкпесімен бірге арнағы гистологиялық зерттеу арқылы анықтауға мүмкін болады.

3. Атыс қаруларын қолданып өзін-өзі өлтірудің жалған көрінісін жасау тәжірибеде жиі ұшырасады [8]. Жалған көрініс жасаудың бұл тұрғы қылмыскерге, кей жағдайларда жәбірленушіге тиесілі атыс қаруларын қолданып жасалған адам өлтірулерде кездеседі. Калыптасқан жағдайға байланысты тергеуші қаруды оқиға орнында табады немесе ол келгенге дейін оқиға орнында болған адамдардан қабылдайды. Өлген және күдікті тұлғадан алынған қару үлгілеріне және қалтада алып жүру кезінде пайда болатын ластанулар мен қол саусақ іздеріне салыстырмалы зерттеу жүргізу үшін оқиға орнынан алынған қару (атыс қаруы немесе сұық қару) криминалистикалық сараптамаға жолданады [9, 10].

Атыс қаруынан өзін-өзі өлтіру тек тақап немесе жақын арақашықтықтан (арнағы құрал жабдықтарсыз) атудан мүмкін болатындықтан,

жалған көрініс жасауды дәлелдеу үшін өлтірілу мен адалтының денесінде (жоғары температураның әсерінен күйіктердің, ыс ұнтақтарының енуі) жақын арақашықтықтан ату болгілері болмауының маңызы зор.

Ату сәтіндегі ату қашықтығы мен бағыты, жәбірленушінің тұрысы туралы сұрақ бойынша сарапшының қорытындысы кей жағдайларда тек өзін-өзі өлтірілу версиясын жоққа шығаруға мүмкіндік береді, адам өлтіруші кез-келген қашықтықтан, кез-келген бағыттан және жәбірленушінің кез-келген тұрыс қалпында болуына қарамастан ату үрдісін жүзеге асыратындығына байланысты адам өлтірілу версиясын жоққа шығара алмайды.

4. Тәжірибеде пышақ, ұстара, қанжар және т.б. сұқпалы-кесетін құралдарды қолданып өзін-өзі өлтірудің жалған көрінісін жасау фактілері кездеседі. Осындағы жолмен орын алған жалған көріністерді анықтау үшін келесі мән-жайларға мән берген жөн. Өзін-өзі өлтірілу фактілерінде закым жүрек, кеуде, өңеш маңайына келтіріледі [3, 6]. Білек пен шынтақ буындарына жаракаттар келтіру жағдайлары да кездеседі. Өзін-өзі өлтірулерге сызат түріндегі сынама кесулердің болуы тән. Адам өлтірулерде соққы жәбірленушінің өзімен зақым келтіру мүмкін емес дene бөліктепіне жасалады, мысалы, арқа бөлігіне. Қобінесе адам өлтірушілер зақымды іш, қарын аумағына келтіреді. Өзін-өзі өлтірулерде өмірге қауіпті біргана зақымның келтірілгенін байқауға болады. Адам өлтірулерде әрқайсысы өмірге қауіпті болып келетін бірнеше зақым болуы мүмкін.

Жәбірленушіге шабуыл жасалған жағдайда, оның қолында қорғаныс шараларынан пайда болатын кесілген зақым түріндегі жаракаттар болады. Жаракаттардың бағыты жаракаттардың бөгде адам қолымен келтірілгендейін куәландырады. Егер жаракат қылмыскермен мойын аумағына келтірілсе, егер қылмыскер солақай болмаса және жәбірленуші мен қылмыскер бір-біріне беттерімен қара-қарсы тұрған болса, онда жәбірленушідегі кесілген зақым солдан онға бағытталады.

5. Сот тәжірибесінде өрт орнында дene бөліктепі отпен толығымен немесе ішінара жойылған мәйіттердің және үстіне жанар-жағармай заттарының құйылып өртеноуінен алған күйік нәтижесінде қайтыс болған тұлғалардың мәйіттері табылған жағдайлар кездеседі.

Өзін-өзі өртеу жолымен өзін-өзі өлтірушілер қоғамның жекелеген топтарынан ерекшеленіп тұрады және кей жағдайларда жергілікті көне әдет-ғұрыппен байланысты болып келеді.

Өртегенғи мимараттан табылған мәйітті сырттай қаралу жәбірленушінің өлу себебі адам өлтіру болып табылатындығы туралы нақты негіз бере алмайды. Мәйіт денесінен жаракаттар табылса да, әрқашанда бұл жаракаттардың өртегенғи мимараттың құлауы (егер де мұндай жағдай орын алса) нәтижесінде туындауы мүмкін екендігін ескеру қажет [3, 6].

Адам өлтіру тәсілі ретіндегі өрт салу қобінесе жәбірленушінің дәрменсіз күйін пайдаланып жасалады [5, 11]. Бұл жағдайда қылмыскерлер өртте жәбірленушінің өлімімен бірге мәйіт дenesіндегі және айнала ортадағы әшкереңде іздердің жойылатындығына, сонымен қатар, басқа тәсіл арқылы жасалған адам өлтіру әрекетінен кейін жәбірленушінің қайтыс болуы кенеттен болған өрт салдарынан болған өлім ретінде қабылданатындығына үміт артады.

2) Кенеттен болған жағдайың жалған көрінісінің түрлері саналуан, аңшылықтағы, су тоғанында демалыстағы, құрылыстағы және т.б. кенеттен болған жағдай.

1. Мәйіттің судан табылуы келесі версияларға негіз береді:

1) кенеттен болған жағдайдағы суға бату туралы;

2) жүзу кезінде тез жылдамдықтағы кемеге немесе сұнгу барысында су астындағы заттарға ұрылудан қайтыс болу туралы;

3) денсаулығының кенеттен сыр беруі нәтижесіндегі қайтыс болу туралы;

4) суға батыру жолымен адам өлтіру туралы;

5) суға батып өлудің жалған көрінісі жасалған, кемеде немесе құрғақ жерде адам өлтіру туралы.

2. Биіктіктен құлау нәтижесінде өлімнің келуі әртүрлі себептер бойынша орын алуы мүмкін.

Олардың ішінде:

1) жәбірленушінің өзінің абайламауы;

2) еңбекті немесе құрылыс жұмыстарын жүргізу ережелерін қорғау талаптарының бұзылуы;

3) спорттағы кенеттен болған жағдай (альпинизммен, парашюттен секірумен шұғылданғанда);

4) кенеттен болған жағдайың немесе өзін-өзі өлтірудің жалған көрінісін жасау арқылы адам өлтіру мақсатында жәбірленушінің үй шатырынан, терезеден лақтырып жіберу, альпинист не жоғары өрмелөуіші қозғалып келе жатырған арқанды кесіп жіберу.

Бұлармен қатар басқа тәсілмен жасалған адам өлтірудің жасыруға бағытталған биіктен құлаудан болған өлімнің жалған көрінісі жасалуы мүмкін.

Аталған версияларды тексеру үшін ең алдымен дene құлауының орын алғандығын анықтап алу маңызды.

3. Автокөлік жолында немесе теміржол жолында табылған мәйітті қарау барысында автокөлік жаракаттары деп аталағын келесі белгілер жи анықталағы: автокөліктің немесе қозғалыстағы теміржол құрамының дөңгелектері мен басқа бөліктерінің іздері мен таңбалары, жәбірленушінің киімі мен денесіндегі ластанулар, мысалы, майлау заттары мен теміржол бағандарын тот басудан қорғайтын ерітінділер, вагон дөңгелектерімен дени мүшелеу, автокөлік дөңгелектерімен басып өту нәтижесіндегі кеуденің немесе бастың езіліп жанышулы, оларға тән құбыр тәріздес сүйектердің екі жақты сынуы және т.б. [6].

Бұл мәліметтер келесі версияларды құру үшін негіз болып табылады:

- 1) жәбірленушінің абайсыздығынан кенеттен болған жағдай туралы;
- 2) өзін-өзі өлтіру туралы;
- 3) жүргізуімен жол жүру ережелерін бұзы туралы;
- 4) автокөлік құралдарын қолданып жасалған адам өлтіру туралы;
- 5) кейіннен жол-көлік оқиғасының жалған көрінісі жасалған адам өлтіру туралы.

3) Адам өлтіруді жасыру тәсілі ретінде зорлық-зомбылықсыз өлімнің жалған көрінісін жасау көбінесе қариялар мен науқас адамдарды өлтірген кезде қолданылады. Қылмыскерлер (әдетте жәбірленушіге жақын адамдар қатарынан) айналадағы адамдардың өлімді сырқаттану салдарынан болған деп қабылданатынына үміт артады.

Кейде анық зорлық-зомбылық көрсету іздері бар мәйітті төсекке жатқызып, кейіннен сырқаттан болған өлім деп жариялайды. Сот медицинасы аясындағы маманың қатысуымен жүргізілген уақтылы қарау мен мәйіттің соттық-медициналық зерттеуі кінәлі тұлғаларды тез арада әшкерелеуге мүмкіндік береді [6]. Алайда, егер, емдеуші дәрігер өзінің міндеттеріне салғырт қарап, мәйітті қарамай өлім себебі туралы анықтаманы беріп қойған және мәйіт жерленген жағдайда, дәл осындай қарапайым жұпның нысандағы жалған көрініс жасау қылмыскер үшін уақытша жетістік болуы мүмкін. Бұл текстес жағдайларда адам өлтіру туралы версияны тексеру үшін және соттық-медициналық сараптама өндірісі үшін мәйітті эксгумациялау талап етіледі.

4) Орын алған адам өлтірудің басқа тұлғамен жасалғандығының жалған көрінісі мен адам

өлтіру ниетін бүрмалау – бұл текстес жалған көрініс жасау адам өлтіру фактісі белгілі шарттарда болады және кінәлі тұлға басқа қудікті тұлғаларды іздестіруі үшін тергеушиңін бағдарын жалған бағытқа бұруға тырысады. Осында жалтару жолын таңдаған адам өлтіруші егер де өзінің оқиға орнында болмағандығын дәлелдегісі келмесе не дәлелдей алмаса, онда ол «жаратқан қолдап» аман қалған күә ретінде көрсетеді және көбінесе танымайтын бөгде адамдардың бұл қылмысты жасағандығы туралы түсінік береді [7, 9, 12].

5) Қажетті қорғанудың жалған көрінісін жасау. Адам өлтіруші жәбірленушінің өзінің қолынан өлгендігін жасыру мүмкін емес немесе мақсатқа сай емес деп санаған жағдайда, қандай амалмен болсын жауапкершілікten жалтару үшін қылмыскер кейде қажетті қорғанудың жалған көрінісін жасайды. Бұл мақсатта басқа да жалған көрініс жасау түрлеріне қатысты тәсілдерді (мәйітті тасымалдау, адам өлтіру орнындағы қан іздерін жою және т.б.) қолдана отырып, кінәлі адам қаруды мәйіт қолына ұстатауды немесе жәбірленушімен қолданылды деп тергеушіге береді, өзінің киімдерін жыртады, өзінің өмірі мен денсаулығына қауіпті емес дene жаракаттарын салады, одан кейін болған оқиға жөніндегі өзінің версиясын айналадағы адамдарға таратып, полиция мен прокуратура органдарына хабарлайды.

Қасақана адам өлтіруді жасыру мақсатында қажетті қорғанудың жалған көрінісін жасау туралы версиямен бірге, шындығында да қажетті қорғанудың орын алғандығы туралы версия да тексеріледі [7].

Адам хабар-ошарсыз жоғалған жағдайда келесі екі басты версия ескеріледі:

- адам қандай да болмасын жеке себептер бойынша отбасымен және туысқандарымен арасынан келмейді;
- қылмыскерлер адам өлтірудің жалған көрінісін жасауга бел буган.

Қылмыс оқиғасын жасыру тәсілін қарастырmas бұрын, жәбірленушінің мәйітін жасыру тәсіліне тоқталған дұрыс [4, 12]. Мәйітті жасыру арқылы қылмыскер жасалған адам өлтіру тәсілін ұзақ уақыт бойы жасыруға тырысады, сонымен бірге, ол, яғни, қылмыскер қылмысты ашу мүмкін емес деген ойда болады (өкінішке орай, бұл жайттар жекелеген тергеу және сот тәжірибелерінде кездеседі). Тергеушінің қылмыстарды ашу мен тергеу бойынша жүргізілетін шараларды дұрыс үйімдастыру үшін маңызды ақпараттық мәнге ие, жәбірленушінің хабар-ошарсыз жоғалуымен байланысты адам өлтіру қылмысы-

нын жекелеген түрлеріне тән мәйіттерді жасыру тәсілдерін білуі керек. Қарастырылған әдебиет қайнар көздері тәжірибеде көп кездесетін мәйіттерді жасыру тәсілі ретінде келесілерді көрсетеді – бұлар, мәйітті құмға немесе топыраққа көміп тастаумен көрініс табатын оның жерленуі, суға батырылуы, ғимарат қабыргасына немесе іргетасына және асфальт жабындысына жасырып бітеп тасталуы. Ал қалған жағдайларда қылмыскерлер мәйітті жойып жібереді немесе тығып тастайды.

Мүшелеу деңгейі бойынша қылмыскердің тікелей мақсаттарын, сонымен қатар, оның мәйіт боліктерін тасымалдау бойынша қандай мүмкіндіктері болғандығын (көлік құралдарының, орамдау материалдарының және т.б. болуы) және оның кәсіби машиқтары мен дағдыларын жанама түрде анықтауға болады.

Талданылатын санаттағы істер бойынша қылмыс оқиғасын жасыру қылмыскермен қылмыс іздері мен құрал-жабдықтарын жасыру (оларды жою және тығу) жолымен жүргізіледі. Жалған көрініс жасаумен жүзеге асырылуы мүмкін қылмыскер әрекетінін қылмыстық сипаттын жасыру – жасалған адам өлтіруді жасыру тәсілінің міндетті құрамдас элементі болып табылады. Жәбірленушінің жоғалуы әдетте қылмыскермен адамның тұрғылықты мекенінен басқа жерге тұрақты мекен-жайға көшіп кетуінің, ұзак уақытқа іс-сапарға, оқуға және т.б. кетуінің немесе тұлғаның аяқ астынан жоғалуының жалған көрінісі жасалады. Осы тәріздес адам өлтірүлдерде қылмыскермен жасыру тәсілін тандауға жәбірленуші мен қылмыскер арасындағы байланыстың болу факторы негіздеуші ықпал көрсетеді. Жалған көрініспен жасырылған адам өлтірүлдер әдетте туыстық, достық, қызметтік және келісім-шарттық міндеттемелер және т.б. негіздерде байланысқан адамдарға қатысты, яғни, жеке тұлғасы қылмыскерлерге жеткілікті деңгейде жақсы таныс адамдарға қатысты жасалады. Бұл негізінен зерттеліп отырған кәсіпкерлерге қатысты жасалған, жәбірленушінің тұрған аумағын иемденумен байланысты тұрмыстық жеке сипаттағы адам өлтірүлдер.

Қарастырылып отырған санатта жасалған адам өлтірүлдер жәбірленушілердің жеке-бас ерекшеліктеріне қарай тергеу жұмысының бағыты үшін маңызды мәнге ие. Жәбірленушінің жеке тұлғасы туралы мәліметтер қылмыстың жасалу ниеттері мен мақсаттарын, қылмыстарды тез әрі толығымен ашуға және қылмысткердің жеке тұлғасына анықтауға септігін тигізетін білімдерді көрсетеді. Алайда, қылмыстылықтың қазіргі кездегі даму сатысында жәбірленушінің хабар-ошарсыз жоғалуымен ұштасқан адам өлтірүлдердің жаңа түрлерінің пайда болуымен, қылмыскерлердің жәбірленушілермен қандай да бір қатынаста болмауы анықталған қылмыстық істер саны көбейуде және зерттелген адам өлтірумен байланысты қылмыстық істердің жалпы санының 43,6% құрайды [10].

Сол себептен де, адам өлтірүлдердегі криминалды жалған көрініс қылмыс оқиғасын жасыруға, кенеттен болған жағдайдың және өзін-өзі өлтірудің алдамышы кейпін жасауға, адам өлтіру ниетін, өлімнің келу уақытын және басқа да тұлғалардың кінәлілігін жасыруға бағытталуы мүмкін. Мәйіт табылған жағдайларда жалған көрініс жасау тәсілдері қылмыс оқиғасының материалдық ортасында, яғни, жәбірленушінің дene бөліктерінде, оның ішкі ағзаларында, киімде, аяқ киімде және жәбірленушігі тиесілі заттарда, қоршаған ортада (ғимаратта болса бүкіл жиһаздарда, далада болса жерде, құмда, топырақта, өсімдіктерде және т.б.) теріс мән-жайлардың пайда болуына алып келеді. Мәйіт болмаған жағдайларда оны өлтірудің жалған көрінісін жасау тәсілдері мен теріс мән-жайлар жәбірленуші мен адам өлтірушінің жеке тұлғаны қоршаған ортада сөз жүзіндегі не материалды бекітілген ақпараттар көрініс табады. Алайда, қылмыстылықтың қазіргі даму сатысында құқық қорғау органдарымен ескерілуі қажет, қылмыскерлердің жәбірленушілермен қандай да бір өзара қатынаспен байланыспаған, жәбірленушінің хабар-ошарсыз жоғалуымен ұштасқан адам өлтірүлдердің саны артуда.

Әдебиеттер

- 1 Казақстан Республикасының Қылмыстық кодексі. – Алматы: «Норма-К» баспаханасы, 2014.
- 2 Казақстан Республикасының «Қазақстан Республикасында азаматтардың денсаулығын сақтау туралы» Заны (07.07.2006 ж.). – Алматы: «Норма-К» баспаханасы, 2014.
- 3 Кустов А.М., Самищенко С.С. Судебная медицина в расследовании преступлений: курс лекций – М.: МПСИ, 2002. – 448 с.

- 4 Баев О.Я., Одиноких А.С. Расследование убийств, сопряженных с сокрытием трупа // Расследование отдельных видов преступлений. – Воронеж, 1986. – С. 65-82.
- 5 Видонов Л.Г. Криминалистическая характеристика убийств и системы типовых версий о лицах, совершивших убийства без очевидцев. – Горький, 1972. – 122 с.
- 6 Крюков В.Н. Судебная медицина: учебник. – 3-е изд. – М.: Медицина, 1990. – 448 с.
- 7 Видонов Л.Г., Селиванов Н.А. Типовые версии по делам об убийствах. – М., 1989. – 30 с.
- 8 Бурданова В.С. Выдвижение и проверка версий при расследовании преступлений. – Д., 1983.
- 9 Расследование преступлений против личности / под ред. О.Я. Баева. – Воронеж, 1998. – 240 с.
- 10 Филиппов Е.Н. Раскрытие и расследование отдельных видов убийств: методическое пособие / Е.Н. Филиппов, С.В. Соболев, В.Т. Меньшиков, В.А. Никошкін. – Ижевск, 2001. – 184 с.
- 11 Видонов Л.Г. Система типовых версий о лицах, совершивших убийства: альбом / Л.Г. Видонов. – Горький, 1977. – 88 с.
- 12 Селиванов Н.А. Расследование убийств / Н.А. Селиванов, Л.А. Соя-Серко. – М.: Манускрипт, 1994. – 224 с.

References

- 1 Kazahstan Respublikasynyn Kilmistyk kodeksi – Almaty «Norma-K» baspahanasy, 2014.
- 2 Kazahstan Respublikasynyn «Kazahstan Respublikasynda azamattardyn densaulygin saktau turaly» Zany (07.07.2006 j.).
- 3 Kustov A.M., Samishenko S.S. Sudebnaya medicina v rassledovanii prestuplenii: Kurs lekcii – M.: MPSI, 2002. – 448 s.
- 4 Baev O.Ya., Odinokikh A.S. Rassledovanie ubiistv, sopryajennyyh s sokryniem trupa // Rassledovanie otdelnyh vidov prestuplebi. – Voronej, 1986. – S. 65-82.
- 5 Vidonov L.G. Kriminalisticheskaya harakteristika ubiistv i sistemy tipovyh versii o licah, sovershivshih ubiistva bez ochevidsev. – Gorkii, 1972 – 122 s.
- 6 Kriukov V.N. Sudebnaya medicina: Uchebnik. – 3-e izd. – M.: Medicina, 1990. – 448 s.
- 7 Vidonov L.G., Selivanov N.A. Tipovye versii po delam ob ubiistvah. – M., 1989. – 30 s.
- 8 Burdanova V.S. Vydvijenie i proverka versii pri rassledovanii prestuplenii. – D., 1983.
- 9 Rassledovanie prestuplenii proniv lichnosti / Pod red. O.Ya. Baeva. – Voronej, 1998. – 240 s.
- 10 Filippov E.N. Raskrytie i rassledovanie otdelnyh vidov ubiistv: Metodicheskie posobie / E.N. Filippov, S.B. Sobolev, V.T. Menshikov, V.A. Nikoshkin. – Ijevsk, 2001 – 184 s.
- 11 Vidonov L.G. Sistema tipovyh versii o lisah, sovershivshih ubiistva: albom / Vidonov L.G. – Gorkii, 1977. – 88 s.
- 12 Selivanov N.A. Rassledovanie ubiistv / N.A. Selivanov, L.A. Soya-Serko. – M.: Manuskript, 1994. – 224 s.

Есбулатова Р.М.

Сущность кодекса поведения должностных лиц по поддержанию правопорядка для правового регулирования деятельности правоохранительных органов Республики Казахстан

Yesbulatova R.M.

The essence of the code of conduct for officials law enforcement for legal regulation of activity of law enforcement bodies of the Republic of Kazakhstan

Есбулатова Р.М.

Қазақстан Республикасының құқық қорғау органдарының қызметін құқықтық реттеу үшін құқықтық тәртіпті сақтау бойынша лауазымды тұлғалар тәртібінің Кодексі мәні

В статье рассматривается содержание Кодекса поведения должностных лиц по поддержанию правопорядка и его значение в деле совершенствования правоохранительной системы Республики Казахстан. В статье подчеркивается роль должностных лиц по охране прав и свобод человека, по оказанию помощи лицу, ставшему жертвой происшествия, не связанного с совершением преступления, что должно способствовать устойчивому иммунитету к противоправному поведению. В статье предлагается введение определенных положений Кодекса поведения должностных лиц по поддержанию правопорядка в законодательство Республики Казахстан.

Ключевые слова: Кодекс, должностное лицо, правоохранительные органы, полиция, правопорядок.

The article deals with the content of the Code of Conduct for Law Enforcement Officials and its importance in improving the judicial system of the Republic of Kazakhstan. The article highlights the role of officials in human rights and freedoms protection, to assist a person who is a victim of the accident is not related to the commission of the crime, which should contribute to sustainable immunity to the wrongful conduct. The paper proposes the introduction of certain provisions of the Code of Conduct for officials of law enforcement in the legislation of the Republic of Kazakhstan.

Key words: Code, officer, law enforcement, the police, the rule of law.

Мақала құқық қорғау қызметкерлері мен Қазақстан Республикасы сот жүйесін жетілдіру, оның маңыздылығы этика кодексінің мазмұны қарастырылады. Мақалада адам құқықтары мен бостандықтарын қорғау лауазымды тұлғалардың рөлін және қылмысқа қатысы жоқ, оқиғаның құрбанына көмек көрсетіп, зансыз мінез-құлық, иммунитет қалыптасуға ықпал етуі тиіс екеніне аса зейін қойылған. Мақалада Қазақстан Республикасының заннамасында құқық қорғау қызметкерлері үшін құқықтық тәртіпті сақтау кодексінің кейбір ережелеріне енгізуі ұсынады.

Тұйін сөздер: Кодекс, лауазымды тұлға, құқық қорғау органдар, полиция, құқықтық тәртіп.

**СУЩНОСТЬ КОДЕКСА
ПОВЕДЕНИЯ
ДОЛЖНОСТНЫХ ЛИЦ
ПО ПОДДЕРЖАНИЮ
ПРАВОПОРЯДКА
ДЛЯ ПРАВОВОГО
РЕГУЛИРОВАНИЯ
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫХ
ОРГАНОВ
РЕСПУБЛИКИ
КАЗАХСТАН**

Процессы криминализации общества, особенно активно протекавшие в Республике Казахстан на рубеже XX и XXI столетий, безусловно, охватили и сферу деятельности правоохранительных органов, в том числе органов внутренних дел, сотрудники которых, к сожалению, совершая различные противоправные действия, вносят определенный «вклад» в общую картину правонарушений.

Как отметил Президент Республики Казахстан Н.А. Назарбаев, полиция должна, прежде всего, защищать граждан, люди не должны бояться полиции [1].

Президент Республики Казахстан дал поручение Правительству разработать программу дальнейшей модернизации правоохранительной системы, реализация которой во многом будет зависеть от поведения должностных лиц по поддержанию правопорядка, то есть от профессиональных кадров правоохранительных органов – непосредственных исполнителей данной программы.

Кодекс поведения должностных лиц по поддержанию правопорядка (Code of Conduct for Law Enforcement Officials), (далее – Кодекс поведения [2]) представляет собой уникальный документ, регулирующий сферу поведения должностных лиц, являющихся сотрудниками органов правопорядка.

В данном документе рассматриваются следующие вопросы:

- 1) субъекты, попадающие под действие Кодекса (ст. 1);
- 2) требования защиты человеческого достоинства и поддержки права человека (ст. 2);
- 3) исключительный характер применения силы (ст. 3);
- 4) обязанность по сохранению в тайне сведений конфиденциального характера (ст. 4);
- 5) провокация, осуществление и отношение к пыткам и другим жестоким, бесчеловечным или унижающим достоинство видам обращения и наказания (ст. 5);
- 6) охрана здоровья задержанных (ст. 6);
- 7) несовершение, препятствование и борьба с актами коррупции (ст. 7);
- 8) уважение к закону, предотвращение и всемерное препятствование всем нарушениям закона (ст. 8).

Итак, содержание Кодекса поведения свидетельствует о том, что должностное лицо по поддержанию порядка выступает от имени государства и потому обременено особыми обязательствами, а также наделено особым статусом. Недовольство его неправомерными действиями, личностью, профессиональным уровнем граждане переносят на власть и законодательство в целом.

В Комментарии к ст. 1 данного документа сказано о том, что термин «должностные лица по поддержанию правопорядка» включает всех назначаемых или избираемых должностных лиц, связанных с применением права, которые обладают полицейскими полномочиями, особенно полномочиями на задержание правонарушителей [3]. При этом в тех странах, где полицейские полномочия осуществляются представителями военных властей в форменной или гражданской одежде или силами государственной безопасности, определение понятия «должностные лица по поддержанию правопорядка» охватывает сотрудников таких служб.

Согласно Закону Республики Казахстан от 23 ноября 2015 года N 416-V «О государственной службе», должностное лицо лицо, постоянно, временно или по специальному полномочию осуществляющее функции представителя власти либо выполняющее организационно-распорядительные или административно-хозяйственные функции в государственных органах (ст. 1). Специального термина «должностное лицо по поддержанию правопорядка» законодательство Республики Казахстан не содержит.

Мы полагаем, что должностное лицо по поддержанию правопорядка – это государственный служащий органов правопорядка, являющийся гарантом права личности на безопасность, под которым целесообразно понимать правовую возможность личности как субъекта права сохранить свое состояние безопасной жизнедеятельности в форме обеспеченных и охраняемых государством притязаний на самостоятельную реализацию личностью своих жизненно важных потребностей и интересов различного характера.

Должностное лицо по поддержанию правопорядка не может быть таким же, каким является общество, так как добровольно приходит служить закону и обществу на основании собственного нравственного выбора, получает специальную подготовку, вырабатывает в себе иммунитет к противоправному поведению.

При этом его деятельность полезна и успешна лишь при двух важных условиях: 1) она

осуществляется на принципах соблюдения и защиты прав человека; 2) она находит понимание и поддержку в обществе. Все это в полной мере распространяется и на действие такого документа, как Кодекс поведения должностных лиц по поддержанию правопорядка, согласно которому указанные должностные лица обязаны всемерно охранять права и свободы человека.

Европейский Кодекс полицейской этики [4] возлагает на правоохранительные органы три основные задачи: 1) раскрытие и предупреждение преступлений; 2) обеспечение общественного порядка; 3) помочь населению. Данные задачи очень близки положению статьи 1 Кодекса поведения: «Должностные лица по поддержанию правопорядка постоянно выполняют возложенные на них законом обязанности, служа общине и защищая всех лиц от противоправных актов в соответствии с высокой степенью ответственности, требуемой их профессией». Данное требование распространяется на всех граждан, в том числе подозреваемых и обвиняемых. Как это требует ст. 4 Декларации основных принципов правосудия для жертв преступления и злоупотребления властью [5], «к жертвам следует относиться с состраданием и уважать их достоинство. Они имеют право на доступ к механизмам правосудия и скорейшую компенсацию за нанесенный им ущерб в соответствии с национальным законодательством».

Отметим, что правовое регулирование данных вопросов не ограничено указанными документами, а включает в себя широкий круг конвенций и рекомендаций, в частности это: Рамочная конвенция по защите национальных меньшинств (STE № 157); Резолюция (78) 62 по преступности среди несовершеннолетних и социальных преобразованиях; Рекомендация R (79) 17 по защите детей от жестокого обращения; Рекомендация R (80) 11 по содержанию подследственных в местах лишения свободы; Рекомендация R (83) 7 по участию общественности в политике по борьбе с преступностью; Рекомендация R (85) 4 по насилию в семье; Рекомендация R (85) 11 по статусу потерпевшего в рамках уголовного права и уголовного процесса; Рекомендация R (87) 15 по регламентированию использования данных личного характера в деятельности полиции; Рекомендация R (87) 19 по организации профилактики преступности; Рекомендация R (88) 6 по социальному реагированию на противоправное поведение молодежи из семей мигрантов; Рекомендация R (96) 8 по политике в области борьбы с преступностью в

меняющейся Европе; Рекомендация R (97) 13 по запугиванию свидетелей и правам защиты; Рекомендация R (97) 24 по двадцати руководящим принципам борьбы с коррупцией; Рекомендация R (99) 19 по посредничеству в уголовной сфере; Рекомендация R (2000) 10 по кодексам поведения для государственных служащих; Рекомендация R (2000) 19 по роли прокуратуры в системе уголовной юстиции; Рекомендация R (2000) 20 по роли раннего психосоциального вмешательства в предупреждении противоправного поведения; Рекомендация R (2000) 21 о свободе осуществления адвокатской деятельности; Общеполитические рекомендации ЕКРИ – Европейской комиссии против расизма и нетерпимости.

Этим же требованиям соответствует Кодекс поведения должностных лиц по поддержанию правопорядка. Должностное лицо по поддержанию порядка должно оказывать помощь лицу, ставшему жертвой происшествия, не связанного с совершением преступления. Так, из комментария «с» к ст. 1 Кодекса поведения должностных лиц по поддержанию правопорядка следует, что служба сотрудника правоохранительных органов обществу включает в себя, в частности, оказание услуг и помощи тем членам общины, которые по личным экономическим, социальным или другим причинам чрезвычайного характера нуждаются в немедленной помощи.

Отдельный вопрос – содержание Кодекса поведения и ряда международных конвенций о пытках. Согласно международно-правовым нормам, пытка – это любое действие, которым человеку умышленно причиняется сильная боль или физическое или нравственное страдание, чтобы 1) получить от него или от третьего лица сведения или признания, 2) наказать его за действие, которое оно или третье лицо совершило или в которых подозревается, 3) запугать или принудить его или третье лицо к определенным действиям, 4) дискриминировать человека, при условии, что такая боль или страдание причиняются государственным должностным лицом или иным лицом, выступающим в официальном качестве, или по их подстрекательству, или с их ведома или молчаливого согласия [6]. В это определение не включаются боль или страдания, которые возникают лишь в результате законных санкций, неотделимы от этих санкций или вызываются ими случайно.

Понятие «пытки» не охватывает ряд других ситуаций, не связанных с желанием принудить человека к каким-нибудь действиям или

показаниям, но причиняющим ему физические или нравственные страдания. Хотя Конвенция против пыток и других жестоких, бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращения и наказания называет данные виды нарушения, но не содержит их определения, однако из смысла Конвенции вытекает, что:

- причинение человеку сотрудником физических страданий является жестоким обращением;
- причинение человеку нравственных страданий является унижающим обращением.

Примерами жестокого обращения может быть помещение задержанного в холодную, переполненную или душную камеру, изъятие сердечных или других показанных для экстренного применения лекарств у больных соответствующими заболеваниями, избиение граждан из эгоистичных желаний и т.д.

Значительные разъяснения по данному вопросу к Кодексу поведения дает документ п. 4 «Основных принципов применения силы и огнестрельного оружия должностными лицами по поддержанию правопорядка»: «Должностные лица по поддержанию правопорядка при осуществлении своих функций, насколько это возможно, используют ненасильственные средства до вынужденного применения силы или огнестрельного оружия. Они могут применять силу и огнестрельное оружие только в тех случаях, когда другие являются неэффективными или не дают каких-либо надежд на достижение намеченного результата» [7].

Еще один существенный вопрос, недостаточно раскрытым в Кодексе поведения, но отраженный в полной мере в Руководящих принципах для эффективного осуществления Кодекса поведения должностных лиц по поддержанию правопорядка, – это вопрос об общественном контроле над данными органами. В п. 4 Руководящих принципов говорится: «Предусматриваются особые положения в рамках механизмов, упомянутых в пункте 3 выше, для приема и рассмотрения жалоб на должностных лиц по поддержанию правопорядка от представителей общественности, а о существовании таких положений доводится до сведения общественности».

Таким образом, с целью совершенствования правоохранительной системы Республики Казахстан целесообразно введение определенных положений Кодекса поведения должностных лиц по поддержанию правопорядка в национальное законодательство.

Литература

1 Послание Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева народу Казахстана «Через кризис к обновлению и развитию» (Астана, 6 марта 2009 года): <http://www.enbek.gov.kz/taxonomy/term/208>.

2 Кодекс поведения должностных лиц по поддержанию правопорядка: Принят Генеральной Ассамблей ООН резолюцией 34/169 от 17 декабря 1979 г. //Информационная система «ПАРАГРАФ», 2016.

3 Кодекс поведения должностных лиц по поддержанию правопорядка: Принят Генеральной Ассамблей ООН резолюцией 34/169 от 17 декабря 1979 г. Комментарий к Кодексу: //Информационная система «ПАРАГРАФ», 2016.

4 Европейский кодекс полицейской этики: Рекомендация Rec (2001)10 Комитета министров государствам-членам по Европейскому кодексу полицейской этики (принята Комитетом министров 19 сентября 2001 года на 765-м заседании Представителей министров). См. также: Международный семинар по проблемам полицейской этики. Материалы международного семинара (14 – 15 мая 2002 г.).

5 Декларация основных принципов правосудия для жертв преступления и злоупотребления властью: утверждена резолюцией Генеральной Ассамблеи ООН 40/34 от 29 ноября 1985 г. //Информационная система «ПАРАГРАФ», 2016.

6 См.: ст. 1 Конвенции против пыток и других жестоких, бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращения и наказания (Нью-Йорк, 10 декабря 1984 г.). //Информационная система «ПАРАГРАФ», 2016.

7 Основные принципы применения силы и огнестрельного оружия должностными лицами по поддержанию правопорядка: принятые восьмым Конгрессом ООН по предупреждению преступности и обращению с правонарушениями, Гавана, 27 августа – 7 сентября 1990 г. //Информационная система «ПАРАГРАФ», 2016.

References

1 Poslanie Prezidenta Respubliki Kazahstan N.A. Nazarbaeva narodu Kazahstana «Cherez krizis k obnovleniju i razvitiiju» (Astana, 6 marta 2009 goda): <http://www.enbek.gov.kz/taxonomy/term/208>

2 Kodeks povedenija dolzhnostnyh lic po podderzhaniyu pravoporjadka: Prinyat General'noj Assambleej OON rezoljuciej 34/169 ot 17 dekabrya 1979 g. //Informacionnaja sistema «PARAGRAF», 2016

3 Kodeks povedenija dolzhnostnyh lic po podderzhaniyu pravoporjadka: Prinyat General'noj Assambleej OON rezoljuciej 34/169 ot 17 dekabrya 1979 g. Kommentarij k Kodeksu: //Informacionnaja sistema «PARAGRAF», 2016

4 Evropejskij kodeks policejskoj jetiki: Rekomendacija Rec (2001)10 Komiteta ministrov gosudarstvam-chlenam po Evropejskomu kodeksu policejskoj jetiki (prinjata Komitetom ministrov 19 sentjabrja 2001 goda na 765-m zasedanii Predstavitelej ministrov). Sm. takzhe: Mezhdunarodnyj seminar po problemam policejskoj jetiki. Materialy mezhdunarodnogo seminara (14 – 15 maja 2002 g.). M.: Shshit-M, Izd-vo Mosk. un-ta MVD Rossii, 2003.

5 Deklaracija osnovnyh principov pravosudija dlja zhertv prestuplenija i zloupotrebljenija vlast'ju: utverzhdena rezoljuciej General'noj Assambleei OON 40/34 ot 29 nojabrja 1985 g. //Informacionnaja sistema «PARAGRAF», 2016

6 Sm.: st. 1 Konvencii protiv pytok i drugih zhestokih, beschelovechnyh ili unizhajushhih dostoinstvo vidov obrashchenija i nakazaniya (N'ju-Jork, 10 dekabrya 1984 g.). //Informacionnaja sistema «PARAGRAF», 2016

7 Osnovnye principy primenenija sily i ognestrel'nogo oruzhija dolzhnostnymi licami po podderzhaniyu pravoporjadka: prinjaty vos'mym Kongressom OON po preduprezhdeniju prestupnosti i obrashcheniju s pravonarushenijami, Gavana, 27 avgusta – 7 sentjabrja 1990 g. //Informacionnaja sistema «PARAGRAF», 2016

Сырлыбаев М.

**Следственные ошибки
в уголовном процессе**

В настоящей статье автор рассмотрел некоторые вопросы совершенствования следственной практики, повышения качества расследования уголовных дел, обеспечения законности в деятельности органов уголовного преследования и соблюдения принципов уголовного процесса. Было предложено авторское понятие следственной ошибки и некоторых причин их возникновения. Автор также предложил некоторые идеи по устранению упущений и недостатков в правоприменительной практике органов предварительного расследования.

Ключевые слова: следственные ошибки, причины ошибок, процессуальные ошибки, тактические ошибки, нарушение, следователь, допрос, совершенствование практики, законность, уголовное дело, волокита, прокурор, суд, ОРМ, УПК.

Syrlybayev M.

**Investigating error in criminal
proceedings**

In this paper, the author discussed some issues of improving the investigative practices, improve the quality of investigation of criminal cases, the rule of law in the activities of criminal prosecution and respect for the principles of the criminal process. It was suggested to the author's concept of investigative errors and some of their causes. The author also suggested some ideas to address the gaps and deficiencies in law enforcement bodies of preliminary investigation.

Key words: investigative errors, causes of errors, procedural errors, tactical errors, violation, investigator, questioning, improving practices, laws, criminal proceedings, red tape, the prosecutor, the court, Operational search measures, Code of Criminal Procedure.

Сырлыбаев М.

**Қылмыстық процестегі тергеу
қателіктері**

Осы мақалада автор қылмыстық ізге тұсу органдар қызметін зандағы қамсыздандыру, қылмыстық процесс ұстанымдарын сақтау, қылмыстық істерді тергеу сапасын көтеру және тергеу тәжірибелсін жетілдіру бойынша кейбір сұрақтарды қарастырады. Тергеудегі қателіктер және оның кейбір пайда болу себептері авторлық үғымы ұсынылды. Автор сонымен қатар құқық қолдану тәжірибесіндегі алдын-ала тергеу органдарының кемшіліктерін және білмestіктерін жою бойынша кейбір ойларын ұсынды.

Тұйін сөздер: тергеудегі қателіктер, қателік себептері, процессуалдық қателіктер, тактикалық қателіктер, бұзушылық, тергеуші, жауап алу, тәжірибелі жетілдіру, зандақ, қылмыстық іс, әуре-сарсан, прокурор, сот, шұғыл іздеу іс-шаралары, қылмыстық процессуалдық кодекс.

СЛЕДСТВЕННЫЕ ОШИБКИ В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ

Совершенствование деятельности органов уголовного преследования является необходимым условием правильно-го применения уголовного закона, справедливого судебного разбирательства и обеспечения неотвратимости уголовного наказания.

Однако задачи уголовного процесса не всегда выполняются, хотя вопросы укрепления законности и правопорядка, обес-печения прав и свобод личности при осуществлении уголовно-го судопроизводства приобретают все большее значение. Их решение теснейшим образом связано с проблемой улучшения качества предварительного расследования преступлений, так как допускаемые в ходе следствия процессуальные и тактичес-кие ошибки зачастую влекут за собой необоснованное наказа-ние, «волокиту» досудебного производства и т.д.

В общепринятом смысле любая ошибка определяется как неправильность в действиях, поступках, высказываниях, мыс-лях и т.п. Неправильность, в свою очередь, означает недочет, неточность, неверное решение, то есть все то, что не соотве-тствует норме, правилу. Отсюда ошибка – действие, не соотве-тствующее принятой норме или требованию (либо бездейст-вие). Одна из особенностей ошибки – ее непреднамеренный характер, поскольку слово «ошибочно» означает случайно, неумышленно, по невнимательности или некомпетентности. Анализ научной литературы, посвященной исследованию воп-росов сущности и понятия ошибок в сфере уголовного про-цесса, позволил выделить ряд характеризующих их признаков. К наиболее существенным из них следует отнести:

- во-первых, то, что ошибка допускает определенный субъ-ект, осуществляющий предварительное расследование (сле-дователь, дознаватель, прокурор, руководитель следственного органа, начальник подразделения дознания);
- во-вторых, они возникают в процессе производства по уголовному делу (в том числе и до начала его производства);
- в-третьих, появление ошибок обусловливается нару-шением требований закона, положений науки криминалисти-ки или несоблюдением правил иного характера, влияющих на принятие решения или совершение определенного действия, поступка;

– в-четвертых, следственные ошибки носят неумышленный характер, то есть предварительно должностное лицо оценивает свои действия не как ошибочные, в противном случае имеет место умышленное правонарушение с вытекающими последствиями [1].

Следственные ошибки – это существенные нарушения Уголовно-Процессуального Кодекса (УПК) и тактических рекомендаций при проведении следственных действий и оперативно-розыскные мероприятия (ОРМ), повлекшие принятие неправильного процессуального решения и воспрепятствовавшие достижению целей расследования.

Следует согласиться с В.П. Крамаренко, который определил следственную ошибку, взяв за основу ее ситуационную природу. По его мнению, следственная ошибка – это «ситуативно-обусловленная, дефектная форма реагирования следователя на возникшую задачу в виде профессиональных действий – бездействий, отягощенная субъективными факторами (установками, оценками, стереотипами, знаниями, навыками), порождающими не достижение запланированного результата или утрату потенциальных возможностей». Это «разность между желаемым и действительным». Мы согласны и с тем, что следственная ошибка детерминирована теми условиями и складывающимися в каждый конкретный момент расследования обстоятельствами, в которых протекает деятельность следователя, то есть содержанием следственной ситуации и факторов, воздействующих на ее развитие. Поскольку с учетом ситуационного подхода виды следственных ошибок напрямую связаны с элементами следственной ситуации, выделенные нами наиболее типичные ошибки, которые допускает следователь при производстве допроса женщин, подозреваемых (обвиняемых) в совершении насильственных преступлений, объединим в следующие группы: информационные, уголовно-процессуальные, тактические и психологические. И для каждой из этих групп ошибок постараемся сформулировать ряд тактических рекомендаций по их предупреждению и, следовательно, более эффективному проведению самого допроса [2].

К данной разновидности следственных ошибок можно также отнести, например, проведение недостаточно подробного допроса обвиняемого относительно деталей преступления. Как правило, это объясняется невысокой квалификацией следователя или отсутствием у него опыта. Недопустимо ограничиваться при допросе каки-

ми-либо общими, неконкретными вопросами. Детализация может не только облегчить работу следователя, но и оказать помощь обвиняемому при вспоминании забытого факта. Ошибкой будет и отсутствие в протоколе вопросов, которые задавал следователь, запись показаний сплошным текстом (ч. 2 ст. 190 УПК РК), а также использование аббревиатур, сокращений слов, запись умозаключений допрашиваемой, вероятных утверждений в категоричной форме.

Большинство исследователей полагают, что причинами ошибок, допускаемых следователем при допросе подозреваемых лиц, становятся некомпетентность, невнимательность, неопытность допрашивающего. Например, А.Б. Соловьев причины ошибок разделил на субъективные (связанные с ненадлежащим проведением следственных действий) и объективные (связанные с ненадлежащей ведомственной организацией работы следователей).

В.И. Власов в качестве причин возникновения ошибок назвал недостаток теоретических и практических навыков, моральных, нравственных и прочих социальных качеств, необходимых следователю; организационные недостатки, большую загруженность работой [3].

Такой подход верен, однако иногда неблагоприятные последствия предварительного расследования могут возникнуть из-за формального соблюдения требований закона. В уголовном судопроизводстве обязательно строгое соблюдение правовых норм. В УПК РК содержатся положения, касающиеся процедуры производства следственных действий, в том числе и допроса. Статья 173 УПК РК гласит, что после предъявления обвинения в начале допроса следователь выясняет у обвиняемого, признает ли он себя виновным и желает ли дать показания по существу предъявленного обвинения. Нарушение этого требования формально можно рассматривать как уголовно-процессуальную следственную ошибку. Однако, строго придерживаясь буквы закона, следователь может нарушить атмосферу доверительного общения. И позже установить психологический контакт будет весьма проблематично, поскольку прямой вопрос человеку о его виновности, заданный в начале допроса, если и не встретит явную агрессию, то, вероятнее всего, отобьет желание у допрашиваемого сказать правду или просто поговорить со следователем.

Неправильный способ ведения допроса может выражаться в непоследовательности и нечеткости постановки вопросов, прерывании допрашиваемого, в лаконичности, требующей

лишь односложных ответов, а также выборе неверного тактического приема или его неиспользовании. Е.В. Морозова рекомендует для профилактики следственных ошибок на допросе следователям с сенситивным типом личности снижать уровень эмпатии к допрашиваемым, а следователям с психастеническим типом – более длительное время сохранять к допрашиваемым внимание. Неправильная оценка следователем степени конфликтности ситуации может выражаться как в излишнем доверии допрашиваемого, так и в недооценке конфликтности. Неиспользование видеозаписи при допросе также, на наш взгляд, ошибочно. Жесты, мимика, поведение – неотъемлемые невербальные сигналы любого общения, в том числе и на допросе, – потом могут оказаться существенную помочь в расследовании и оценке доказательственного значения полученных показаний. Видеозапись дисциплинирует не только следователя, но и самого допрашиваемого. Кроме того, воспроизведение записи может стать тактическим приемом, например, в случае изменения обвиняемого данных им ранее показаний. Полагаем, что следственные действия с участием подозреваемых лиц должна всегда сопровождаться видеосъемкой [4].

С тактическими ошибками наиболее тесно связаны психологические ошибки следователя. Например, отсутствие у него деловых качеств может оказать неблагоприятное впечатление на допрашиваемого. Поэтому неуверенность, некомпетентность, неопрятный внешний вид, неумение правильно вести беседу, невнимание к нему психологически скорее оттолкнет «оппонента» от допрашивающего его лица. Невыяснение психологических данных о личности подозреваемого, на наш взгляд, может привести к провалу. Тактически правильный допрос обвиняемого должен базироваться, в первую очередь, на информации об особенностях его личности.

Нужно согласиться с высказыванием В.В. Рябоконь, что «следственные ошибки являются закономерной тенденцией познания при расследовании. Их невозможно исключить полностью, но при надлежащей организации деятельности их можно значительно сократить». Как гласит одна русская пословица, «кто не работает, тот не ошибается», но, как сказано в другой, «ошибки растут как грибы после дождя, когда их прощают». Чтобы их было меньше, а эффективность расследования уголовных дел повышалась, считаем необходимым:

- соблюдение требований закона;

- использование научных положений криминалистики, в частности тактики и психологии допроса, ситуационного моделирования;

- наличие у допрашивающего опыта и таких качеств, как интуиция, рассудительность и компетентность.

В уголовном процессе ошибки могут иметь место при принятии процессуальных решений и производстве процессуальных действий. В мыслительной деятельности ошибки также могут быть, например, при оценке собранных по делу доказательств. Но такие ошибки, не будучи объективно выражеными в принимаемых по уголовному делу решениях и производимых процессуальных действиях, юридического значения не имеют.

В ходе производства предварительного расследования следователь допускает различные следственные ошибки: в применении материального, процессуального законодательства, иные ошибки (неправильное применение тактических рекомендаций криминалистики, психологии, виктимологии, экспертоведения и т. п.) [5].

Специфическим видом следственных ошибок являются ошибки, допущенные при расследовании новых или вновь открывшихся обстоятельств (ст. 413–419 УПК РК). В ходе такого расследования могут производиться допросы, осмотры, экспертизы, выемки и иные необходимые следственные действия. Специфичность данного вида следственных ошибок будет состоять лишь в том, что они могут быть допущены не в досудебных стадиях уголовного процесса, а в стадии возобновления дела по новым или вновь открывшимся обстоятельствам. Во всем остальном данный вид следственных ошибок не отличается от ошибок, допускаемых в досудебных стадиях уголовного процесса [6].

А. Д. Бойков в качестве следственной ошибки понимает «любое незаконное или необоснованное решение, вызванное неправильным действием или бездействием». В число ошибок им включаются грубые процессуальные нарушения, совершаемые вполне осознанно, и неправильное применение уголовного закона, незаконность и необоснованность которых констатирована соответствующим должностным лицом или органом. Указание в определении таких признаков ошибки (каждого самостоятельно), как «незаконность» и «необоснованность» решения, имеет значимость, поскольку позволяет различать ошибки по характеру их образования и точно устанавливать способ их исправления.

Наряду с понятием «следственные ошибки» в схожих ситуациях употребляется термин «процессуальные ошибки».

Так, А. М. Барановым под процессуальной ошибкой на предварительном следствии понимается «непреднамеренное нарушение процессуального закона, выразившееся в неисполнении или ненадлежащем исполнении его требований следователем либо иным процессуальным органом и признанное таковым компетентным субъектом в соответствующем правовом акте».

Одним из существенных признаков, позволяющих квалифицировать решение или деятельность следователя и равнозначных ему субъектов как ошибку, является признание его таковым соответствующим правовым актом.

Отсюда очевидно, что классификация следственных ошибок может производиться по различным основаниям.

Нам представляется значимым рассмотреть классификацию следственных ошибок, разработанную в процессе настоящего исследования, отражающую суть их понятия по следующим основаниям [7].

I. По сущностной характеристике:

1) следственные ошибки, выразившиеся в неполноте, односторонности исследования обстоятельств дела;

2) следственные ошибки, выразившиеся в несоблюдении в уголовном процессе конституционных прав и свобод человека и гражданина;

3) следственные ошибки, выразившиеся в существенных нарушениях уголовно-процессуального закона;

4) следственные ошибки, выразившиеся в неправильном применении уголовного закона.

II. В зависимости от характера ошибки, допущенной следователем:

1) ошибочные – задержание (не задержание) лица по подозрению в совершении преступления; избрание (не избрание) меры пресечения в отношении подозреваемого (обвиняемого), прежде всего, заключения под стражу подозреваемого (обвиняемого); возбуждение (не возбуждение) ходатайства о продлении срока содержания обвиняемого под стражей;

2) ошибочное привлечение (не привлечение) лица в качестве обвиняемого;

3) ошибочное проведение (не проведение) какого-либо следственного или процессуально-го действия;

4) ошибочное приостановление предварительного расследования;

5) ошибочное прекращение (не прекращение) уголовного дела (полностью или в части предъявленного обвинения);

6) ошибочная квалификация уголовно наказуемых деяний и иные ошибки в применении материального закона.

III. В зависимости от субъекта уголовно-процессуальной деятельности, выявившего следственные ошибки:

1) следственные ошибки, выявленные прокурором в процессе осуществления прокурорского надзора и обозначенные им в постановлениях об отмене незаконных постановлений следователя, в сопроводительном документе о возвращении уголовного дела следователю со своими письменными указаниями для производства дополнительного расследования, в постановлениях об изменении обвинения, меры пресечения, о прекращении уголовного дела, в письменных указаниях по делу, в представлениях и др.

2) следственные ошибки, выявленные начальником следственного отдела в процессе осуществления им ведомственного контроля, и обозначенные им в письменных указаниях следователю, в представлениях прокурору об отмене незаконных и необоснованных постановлений следователя, в постановлении об отмене постановления следователя о приостановлении предварительного следствия и др.

3) следственные ошибки, выявленные судьей в ходе судебных проверок жалоб о законности и обоснованности задержания по подозрению в совершении преступлений, заключения подозреваемых и обвиняемых под стражу, продлении сроков содержания обвиняемых под стражей, иных жалоб и обозначенные судьей в постановлениях об удовлетворении таких жалоб, а также ошибки, выявленные судьей в ходе осуществления иной контрольной деятельности на досудебных стадиях и констатированные им в соответствующих процессуальных документах;

4) следственные ошибки, выявленные судьей (судом) при производстве по делу в суде (при назначении судебного заседания, в ходе судебного разбирательства в суде первой, апелляционной, кассационной, надзорной инстанций) при возобновлении дел по новым или вновь открывшимся обстоятельствам при исполнении приговора и обозначенные в соответствующих постановлениях судьи (определениях суда);

5) следственные ошибки, выявленные руководителем следственной, следственно-оперативной группы, самим следователем и

устраненные им путем принятия законных и обоснованных решений по делу;

6) следственные ошибки, выявленные иными участниками уголовно-процессуальной деятельности (адвокатами, представителями и т. п.), обозначенные ими в жалобах, ходатайствах, заявлениях, удовлетворенных в установленном законом порядке.

IV. В зависимости от мотивации действия или бездействия следователя:

1) следственные ошибки, допущенные следователем неосознанно, непреднамеренно в силу недостаточности знаний, опыта, следственной ситуации, складывающейся на данный момент расследования (т. е. следователь, добросовестно заблуждаясь или действуя в соответствии с предписаниями уголовно-процессуального, уголовного законов, полагает, что его действия или бездействия абсолютно правомерны и не должны привести к следственным ошибкам, однако впоследствии в силу различного рода причин и обстоятельств следственные ошибки по делу все же «проявляются»);

2) следственные ошибки, допущенные следователем преднамеренно в силу пренебрежения некоторыми требованиями закона, расцениваемые им как малозначащие для расследования дела, несущественные и непрепятствующие достижению назначений уголовного судопроизводства.

При такой мотивации своих действий или бездействий следователь не желает затрачивать «чрезмерные» усилия на расследование преступлений, рассчитывая, что допускаемое им упрощение и нарушение соответствующих требований не повлекут за собой каких-либо негативных последствий, а если они и наступят, то в дальнейшем смогут быть исправлены, преодолены самим следователем, прокурором или судом (судьей) [8].

Таким образом, можно сделать вывод, что следственные ошибки возникают в результате недостатка механизма правового регулирования и проблемы реализации правовой нормы в процессе. Анализ следственных ошибок и их классификация позволит устранить имеющиеся пробелы в праве.

Литература

- 1 Байков, А. Д. Уголовно-процессуальные отношения / А. Д. Байков. – М.: Юридическая литература, 2000.
- 2 Баранов, А. М. Процессуальные ошибки, совершаемые на этапе окончания предварительного следствия, и способы их устранения / А. М. Баранов. – Омск: Омская академия управления МВД РФ, 2006.
- 3 Власов, В. И. Расследование преступлений. Проблемы качества / В. И. Власов. – Саратов, 2008.
- 4 Власов, В. И. Обеспечение законности на стадии предварительного следствия / В. И. Власов. – Л.: ЛГУ, 2001.
- 5 Золотых, В. В. Проверка допустимости доказательств в уголовном процессе / В. В. Золотых. – Ростов-на-Дону, 2009.
- 6 Кальницкий, С. К. Следственные действия: учебно-методическое пособие / С. К. Кальницкий. – Омск: Омская академия МВД РФ, 2004.
- 7 Соловьев, А. Б. Причины следственных ошибок. Вопросы укрепления законности и устранения следственных ошибок в уголовном судопроизводстве / А. Б. Соловьев. – М., 2008.
- 8 Соловьев, А. Б. Следственные ошибки в уголовном процессе / А. Б. Соловьев. – М.: НОРМА-М, 2001.

References

- 1 Bajkov A.D. Ugolovno-processual'nye otnoshenija / A.D. Bajkov. – M.: Juridicheskaja literatura, 2000.
- 2 Baranov A.M. Processual'nye oshibki, sovershaemye na jetape okonchaniya predvaritel'nogo sledstvija, i sposoby ih ustranenija / A.M. Baranov. – Omsk: Omskaja akademija upravlenija MVD RF, 2006.
- 3 Vlasov V. I. Rassledovanie prestuplenij. Problemy kachestva / V.I. Vlasov. – Saratov, 2008.
- 4 Vlasov V. I. Obespechenie zakonnosti na stadii predvaritel'nogo sledstvija / V.I. Vlasov. – L.: LGU, 2001.
- 5 Zolotyh V.V. Proverka dopustimosti dokazatel'stv v ugolovnom processe / V.V. Zolotyh. – Rostov-na-Donu, 2009.
- 6 Kal'nickij S.K. Sledstvennye dejstvija: uchebno-metodicheskoe posobie /S.K. Kal'nickij. – Omsk: Omskaja akademija MVD RF, 2004.
- 7 Solov'ev A.B. Prichiny sledstvennyh oshibok. Voprosy ukrepleniya zakonnosti i ustraneniya sledstvennyh oshibok v ugolovnom sudoproizvodstve / A.B. Solov'ev. – M., 2008.
- 8 Solov'ev A.B. Sledstvennye oshibki v ugolovnom processe / A.B. Solov'ev. – M.: NORMA-M, 2001.

Алимкулов Е.Т., Каныбеков М.

Следственный судья как фактор системы сдержек и противовесов

Alimkulov E.T., Kanybekov M.

The investigating judge as a factor in the system of checks and balances

Алимкулов Е.Т., Каныбеков М.

Тергеу судьясы тәпеп-тендік және тежеу факторы ретінде

В данной статье автор раскрывает особенности деятельности следственного судьи на стадии досудебного расследования. Раскрывается особенность деятельности следственного судьи как основного фактора системы сдержек и противовесов. Раскрывается задача следственного судьи в осуществлении судебного контроля без принятия на себя функции уголовного преследования. Определяется практическая значимость такого процессуального действия, как депонирование показаний. Определяются полномочия следственного судьи по контролю за досудебным производством.

Ключевые слова: следственный судья, уголовный процесс, субъект уголовного судопроизводства, санкция.

In this article the author reveals the peculiarities of the activities of the investigating judge in the pre-trial investigation stage. The peculiarities of the investigating judge in the activity as a key factor checks and balances system. Expands the task of the investigating judge in the implementation of judicial control without incurring a criminal prosecution function. It determines the practical significance of such action as the deposition of the victim's testimony. It defines the powers of the investigating judge to monitor pretrial proceedings

Key words: investigating judge, a criminal trial, the subject of criminal proceedings, a sanction.

Бұл мақалада автор сотқа дейінгі тергеп-тексеру сатысындағы тергеу судьясының қызметінің ерекшеліктерін қарастырады. Осы жерде тергеу судьясы тәпеп-тендік және тежеу факторы ретінде қызметі ашылады. Сонымен қатар соттық бақылау қызметін жүзеге асыру мәселесі қарастырылады. Осы жерде айғақтарды сақтауға қою сияқты процессуалдық әрекеттің тәжірибелік маңызы ашылып кетеады. Тергеу судьясының сотқа дейінгі тергеп-тексеруді бақылау барысындағы өкілеттіктері ашылады.

Түйін сөздер: тергеу судьясы, қылмыстық процесс, қылмыстық сот өндірісінің субъектісі, санкция.

СЛЕДСТВЕННЫЙ СУДЬЯ КАК ФАКТОР СИСТЕМЫ СДЕРЖЕК И ПРОТИВОВЕСОВ

Введение института следственного судьи в уголовном судопроизводстве свидетельствует о приверженности Казахстана общепринятым международным стандартам в обеспечении более полной реализации принципа равенства и состязательности сторон, повышения эффективности защиты прав и свобод граждан.

Концепцией правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года важной задачей определено дальнейшее развитие принципа состязательности сторон обвинения и защиты в уголовном процессе, которому способствует деятельность следственного судьи в уголовном судопроизводстве являющегося отдельным субъектом уголовного судопроизводства [1].

В феврале 2007 года Главой государства в Послании народу Казахстана было выражено принципиальное решение о передаче суду полномочий по санкционированию ареста, что заложило начало внедрению новой модели казахстанского судопроизводства.

Введение судебного санкционирования ареста и домашнего ареста в Казахстане с 2008 г. явилось прогрессивным шагом в развитии национального законодательства, поскольку право человека и гражданина на свободу и личную неприкосновенность имеет первостепенное значение, а их соблюдение и уважение является одной из главных задач правового государства.

В русле развития оптимальной модели судопроизводства с принятием Закона РК «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам применения мер пресечения в виде ареста, домашнего ареста», введенного в действие с 30 августа 2008 года, впервые в Казахстане санкционирование ареста было передано судам.

Передача полномочий по выдаче санкции на содержание под стражей от прокуратуры судам явилась убедительным свидетельством развития правовой политики Казахстана в соответствии с международными стандартами в области прав человека. В частности, судебный порядок санкционирования ареста предусмотрен нормами Международного пакта о гражданских и политических правах 1966 года, ратифицированного Казахстаном.

Приоритетом уголовно-процессуального права, определенного Концепцией правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 годы, является дальнейшая последовательная реализация основополагающих принципов уголовного судопроизводства, направленных на защиту прав и свобод человека.

Эффективная реализация судебного контроля на этапе досудебного производства и действительное создание комплекса надлежащих процессуальных гарантий прав и свобод личности в уголовном процессе объективно немыслима без института следственного судьи.

Глава государства Н.А. Назарбаев, выступая на VI Съезде судей от 20 ноября 2013 года, отметил, что в части развития судебных специализаций мы находимся только в начале пути. Введение института следственных судей повысит роль судов в контроле за досудебным производством. К тому же расширится круг санкционируемых судом следственных действий [2].

Институт следственного судьи с теми или другими особенностями существует во Франции, Бельгии, Испании, Латвии, Нидерландах, Швейцарии и других странах. Ряд полномочий, характерных для следственных судей, выполняют участковые судьи в Германии.

Так, к примеру, по УПК Латвии функции следственного судьи направлены именно на обеспечение конституционных прав и свобод личности в уголовном процессе, а не на собирание доказательств и подготовку следственных материалов для суда.

При формировании доказательств только стороной обвинения не может быть обеспечено юридическое равенство сторон. Задача следственного судьи состоит в осуществлении судебного контроля без принятия на себя функции уголовного преследования. Следственные судьи призваны обеспечивать равенство возможностей сторон процесса, судебную защиту конституционных прав личности, защиту от необоснованного обвинения и осуждения, от незаконного ограничения прав и свобод человека и гражданина, начиная с досудебной стадии уголовного дела.

При введении санкционирования арестов судом еще в 2008 году председатель Верховного Суда К.А.Мами, оценивая передачу санкции судам как важнейшее свидетельство приверженности государства следовать общепризнанным стандартам в области защиты прав человека, отметил, что ежегодно санкция на содержание под арестом выдавалась прокурорами в отношении примерно двадцать одной тысячи человек, из

которых к наказаниям, связанным с лишением свободы, осуждались лишь третья часть из них, что говорит о содержании под стражей в досудебной стадии уголовного процесса определенной части лиц без такой необходимости. Кайрат Абдразакович высказал мнение, что по новому закону таких людей будет намного меньше, поскольку этот важный для судьбы конкретного человека вопрос будет решаться судом прозрачно.

Так, судебное санкционирование ареста рассматривается гласно, с участием сторон обвинения и защиты, и поэтому только в этом случае более полно реализуется принцип состязательности сторон в судебном процессе и повышается роль адвоката как стороны на стадии досудебного производства. Ведь публичность и состязательность сторон способствует эффективной защите прав участников процесса и является дополнительной гарантией соблюдения прав граждан.

Судебный порядок осуществления контроля при досудебном производстве способствует более эффективной защите прав и свобод граждан, поскольку суд, являясь органом, отделенным от обвинения и защиты, не связанным обвинительной установкой и ведомственными интересами, способен реализовать защиту прав и свобод граждан на основе принципов равенства и состязательности сторон. Следственный судья не предрешает вопросы доказанности или виновности. Деятельность следственного судьи направлена на обеспечение реализации прав участников уголовного процесса в досудебной стадии.

Следственный судья вправе поручить прокурору проведение проверки доводов заявления подозреваемого о применении недозволенных методов ведения следствия (дознания), соблюдения прав участников процесса, в случае выявления допущенных нарушений закона, следственный судья вправе поставить вопрос о привлечении виновных лиц к соответствующей ответственности вынесением частного постановления.

Таким образом, уже на стадии досудебного разбирательства закреплено право участников процесса на реализацию важнейшего принципа судопроизводства – принципа состязательности.

Введение института следственного судьи относится к одному из этапов последовательного развития уголовного судопроизводства в Казахстане.

Впервые в Казахстане на законодательном уровне дано определение статуса этого нового

субъекта судопроизводства, которое закреплено в части 3 статьи 54 УПК.

Следственным судьей является судья районного либо приравненного к нему суда (за исключением специализированных межрайонных судов по делам несовершеннолетних, специализированных межрайонных судов по уголовным делам, специализированных межрайонных военных судов по уголовным делам), к полномочиям которого отнесен судебный контроль за соблюдением прав, свобод и законных интересов лиц в уголовном судопроизводстве, назначаемый из числа судей председателем этого суда, с правом его переназначения.

Концепцией правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года предусмотрено создание условий для расширения применения других мер пресечения, кроме ареста, в частности залога, которая нашла свою реализацию в новом Уголовно-процессуальном кодексе.

Уголовно-процессуальное законодательство Казахстана направлено на сдержанное извзвешенное отношение к применению меры пресечения в виде содержания под стражей, поскольку в новом уголовном кодексе предоставлена широкая возможность применения альтернативных к лишению свободы наказаний.

Так, в части 8 статьи 148 УПК законодатель предусмотрел обязанность следственного судьи, наряду с санкционированием в качестве меры пресечения содержания под стражей, определить также размер залога. Согласно ст. 145 УПК, размеры залога установлены по делам по подозрению в совершении преступлений небольшой, средней тяжести или тяжкого преступления. Подозреваемый, обвиняемый либо любое лицо вправе в любой момент внести залог в размере, установленном в постановлении следственного судьи о санкционировании содержания под стражей. Исключение из этого правила составляют только подозреваемые (обвиняемые) в совершении особо тяжких преступлений и по основаниям, указанным в части 9 статьи 148 УПК. Категория лиц, в отношении которых залог в качестве меры пресечения не применяется, имеет исчерпывающий перечень. О принятии залога составляется соответствующий протокол с разъяснением залогодателю либо подозреваемому и обвиняемому их обязанностей. Залог применяется как обеспечение явки подозреваемого, обвиняемого в орган досудебного производства и при соответствующих основаниях возвращается залогодателю.

Таким образом, законодателем созданы предпосылки для более широкого применения залога как альтернативы более строгим мерам пресечений. Более того, исходя из личности, семейного, материального состояния подозреваемого (обвиняемого, подсудимого) законом представлено право органа, ведущего уголовный процесс снизить размер залога.

Кроме того, к полномочиям следственного судьи относится также рассмотрение ходатайства защитника о назначении экспертизы, если органом уголовного преследования было необоснованно отказано в удовлетворении такого ходатайства либо если соответствующее ходатайство защитника в досудебном производстве не рассмотрено в течение трех суток.

При решении вопроса о назначении экспертизы, согласно ст.272 УПК, следственный судья выясняет вопросы отвода, в том числе эксперта, предлагает стороне защиты представить в письменной форме вопросы, выслушивает по ним мнение участников процесса. Кроме того, участник процесса, по инициативе которого назначается экспертиза, вправе представить в качестве объектов экспертного исследования предметы, документы, которые следственный судья может исключить мотивированным постановлением. Адвокат также вправе ходатайствовать перед следственным судьей о назначении конкретных экспертов, присутствии при производстве экспертизы. Описанная процедура разрешения ходатайства адвоката о назначении экспертизы следственным судьей со всей очевидностью свидетельствует о реализации равенства и состязательности сторон.

Рассмотрение вопроса о санкционировании ареста на имущество следственным судьей также направлено, прежде всего, на соблюдение прав лиц, вовлеченных в орбиту уголовного судопроизводства. Судебная практика показывает, что имелись факты наложения органами уголовного преследования ареста на имущество только на основе предположений взаимосвязи источника приобретения имущества с преступными действиями виновного лица. О значимости включения разрешения этого вопроса в полномочия следственного судьи говорят статистические данные о рассмотрении судами всего за 6 месяца 1157 ходатайств о наложении ареста на имущество. С передачей санкционирования наложения ареста на имущество в полномочия следственного судьи стороны имеют возможность в судебном заседании представлять доказательства в подтверждение своих доводов относительно

обоснованности наложения ареста на имущество. Следственный судья исследует основания, подтверждающие законность указанного действия, соблюдение прав сторон и третьих лиц, чьи интересы были затронуты в связи с наложением ареста на имущество.

Также необходимо отметить практическую значимость такого процессуального действия, как депонирование показаний потерпевшего и свидетеля следственным судьей. Особенно в судебной практике по делам о торговле людьми допрос потерпевших в суде представляет большую сложность, так как многие из них, являясь гражданами других государств, уезжают еще до рассмотрения дела в суде по тем или иным возникшим жизненным ситуациям. Это относится и к тяжело больным лицам, которые не имеют возможности выйти из медицинского учреждения, к малолетним и несовершеннолетним, допрос которых с учетом специфики психофизических особенностей их развития и психотравмирующего влияния следственно-судебной ситуации также представляет определенную сложность.

По общему правилу, при депонировании показаний в соответствии с частью 3 статьи 217 УПК РК допрос следственным судьей производится в присутствии прокурора, подозреваемого, его адвоката, закон допускает участие и других участников процесса [3].

Депонирование показаний может быть осуществлено также без участия подозреваемого, который не вызывается на допрос в том случае, если присутствие подозреваемого на допросе угрожает безопасности потерпевшего, свидетеля.

Уголовно-процессуальным законом предоставлено много возможностей осуществления допроса потерпевшего, свидетеля с сохранением конфиденциальности и обеспечением их безопасности, зачастую применяемое при рассмотрении уголовных дел, совершенных в составе преступной группы, которое позволяет участие подозреваемого (обвиняемого) в проведении допроса и обеспечивает соблюдение прав подозреваемого, обвиняемого о допросе показывающих против него свидетелей, предусмотренных пунктом е) части 3 статьи 14 Международного пакта о гражданских и политических правах», ратифицированного Республикой Казахстан 25 ноября 2005 года.

В целях обеспечения безопасности участников судебного разбирательства при депонировании показаний в порядке ст.217 УПК, следственный судья вправе произвести допрос потерпевшего (свидетеля) по правилам ст. 98 УПК без оглашения данных о личности

защищаемого лица с использованием псевдонима, также в условиях, исключающих узнавание защищаемого лица для остальных присутствующих по голосу и внешним данным, без визуального наблюдения его другими участниками судебного разбирательства, в том числе с использованием технических средств в режиме видеосвязи путем дистанционного допроса, предусмотренного статьей 213 УПК. В этом случае подозреваемый (обвиняемый) вправе представить свои вопросы потерпевшему (свидетелю) в письменном виде. Показания допрошенного таким способом лица оглашаются в присутствии всех участников процесса без указания сведений о защищаемом лице. За 6 месяцев 2015 года рассмотрено 135 ходатайств о депонировании показаний.

Судебная функция по рассмотрению и разрешению процессуальных вопросов на досудебной стадии производства предоставляет равные возможности сторонам обвинения и защиты, гарантирует достоверность судебных доказательств, поскольку доказательства становятся известны обеим сторонам при состязательном способе их получения, уменьшиться применение мер пресечений, ограничивающих права и свободу граждан, становится реальной возможность «адвокатского» расследования.

Полномочия следственного судьи по контролю за досудебным производством в последующих этапах развития уголовного судопроизводства будут расширяться, что характеризует поступательное и последовательное развитие уголовного судопроизводства. Так, передача в дальнейшем следственным судьям функции санкционирования негласных следственных действий, обысков, осмотров жилых помещений способна обеспечить обоснованность, законность производства указанных действий. В настоящее время эти полномочия предоставлены прокурору.

Расширение полномочий следственных судей способствуют оптимизации практической деятельности по комплексному применению норм, регулирующих производство следственных действий, ограничивающих право граждан на личную неприкосновенность, гарантирует выявление и устранение нарушений на более ранних этапах производства по делу.

Расширение функции следственного судьи является одним из направлений по реализации институциональной реформы Главы государства Нурсултана Назарбаева в обеспечении верховенства закона и укреплению гарантий защиты прав граждан в уголовном судопроизводстве

Литература

- 1 Указ Президента Республики Казахстан от 24 августа 2009 года № 858 «О Концепции правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года» (с изменениями и дополнениями от 16.01.2014 г.) // <http://online.zakon.kz>
- 2 Выступление Президента Казахстана Нурсултана Назарбаева на VI съезде судей Республики Казахстан // <http://www.akorda.kz/ru>
- 3 Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 года № 231-V // <http://online.zakon.kz>

References

- 1 Ukaz Prezidenta Respubliki Kazahstan ot 24 avgusta 2009 goda № 858 «O Koncepcii pravovoj politiki Respublikи Kazahstan na period s 2010 do 2020 goda» (s izmenenijami i dopolnenijami ot 16.01.2014 g.) // <http://online.zakon.kz>
- 2 Vystuplenie Prezidenta Kazahstana Nursultana Nazarbaeva na VI s#ezde sudej Respublikи Kazahstan // <http://www.akorda.kz/ru>
- 3 Ugolovno-processual'nyj kodeks Respublikи Kazahstan ot 4 iulja 2014 goda № 231-V // <http://online.zakon.kz>

Тажибаев Б.Н.

**Медициналық қылмыстық
құқық бұзушылықтардың
алдын алу мәселелері**

Кәсіптік қызмет саласындағы медицина қызметкерлерінің қылмыстық құқық, бұзушылықтары, бүгінгі таңда маңызды әлеуметтік-құқықтық сипаттағы мәселелердің бірі болып табылады. Бұл құбылышы өз көлеміндегі тұрақтылықты ғана емес, сондай-ақ бірқатар жағымсыз сапалық өзгерістер мен жасырын қылмыстық құқық бұзушылықтардың өсуі көлемінің көрсеткіштерін және ауыр әлеуметтік зардалтардың көлемін көрсетуде. Медициналық, көмек көрсетудің ақаулары мен дәрігерлердің және басқа да медициналық қызметкерлердің кәсіби құқық, бұзушылықтарының алдын алу, Қазақстан Республикасының Конституациясына сәйкес әрбір мекеменің құзыре-ті болып табылады, өйткені бұл мәселе үлттық, қауіпсіздікті қамтиды. Осыған орай автор бұл мақалада медицина қызметінің құқықтық реттелуінің жетілдіруіне талдау жасап, медициналық қылмыстық құқық бұзушылықтардың алдын алуы бойынша негізгі бағыттары мен нақты шараларын қарастырган.

Түйін сөздер: медицина қызметкері, медициналық кодекс, медициналық қылмыстық құқық, бұзушылықтар.

Tazhibaev B.N.

**The problem of prevention of
criminal offences medical**

Criminal offenses in the sphere of professional activity of medical workers, is today one of the most important problems of socio-legal character. This phenomenon shows not only for the size of its stability, as well as a number of negative consequences, the growth of the volume and severity of latent criminal offences and the volume of serious social consequences. Prevention of defects of rendering of medical aid and professional offenses of doctors and other healthcare professionals is the competence of each institution, in accordance with the Constitution of the Republic of Kazakhstan, because it involves the issue of national security. The author analyzed the development of legal regulation of medical practice, the article also discusses the main directions and specific measures to prevent medical criminal law violations.

Key words: medical worker, medical code, medical criminal offences.

Тажибаев Б.Н.

**Проблемы профилактики
медицинских уголовных
правонарушений**

Уголовные правонарушения в сфере профессиональной деятельности медицинских работников на сегодняшний день являются одним из значимых проблем социально-правового характера. Это явление выражается не только в размере своей стабильности, но и в ряде негативных последствий, росте показателей объемов и тяжести латентных уголовных правонарушений и объеме тяжких социальных последствий. Профилактика дефектов оказания медицинской помощи и профессиональных правонарушений врачей и других медицинских работников является компетенцией каждого учреждения в соответствии с Конституцией Республики Казахстан, потому что она включает в себя вопрос национальной безопасности. Автором проанализировано развитие правового регулирования медицинской деятельности, также в статье рассматриваются основные направления и конкретные меры предупреждения медицинских уголовных правонарушений.

Ключевые слова: медицинский работник, медицинский кодекс, медицинские уголовные правонарушения.

**МЕДИЦИНАЛЫҚ
ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ
БҰЗУШЫЛЫҚТАРДЫҢ
АЛДЫН АЛУ
МӘСЕЛЕЛЕРИ**

Медицина қызметкерлерімен орындалатын қылмыстық құқық бұзушылықтардың алдын алу мәселелерін қарастыру осы субъектілердің ерекшеліктері және олармен жасалатын іс-әрекеттердің маңызды белгілерімен тығыз байланысты. Мұндай жағымсыз құбылыстарға алдын ала сынаптан өткізілген әдістер стандартының көмегімен, қарсы тұру іс жүзінде қын болуда. Бұл қылмыстық құқық бұзушылықтардың алдын алу үшін ауқымды жалпы мемлекеттік шаралардың маңызы зор. Қылмыстық құқық бұзушылықтың алдын алу мынадай негізгі бағыттар бойынша жүзеге асырылуы қажет: денсаулық сақтау саласындағы нормативтік-құқықтық базаны жетілдіру, медицина саласының қаржылық реформалануы, денсаулық сақтау жүйесін накты құрылымдау, прокуратура органдарының медицина саласындағы заңнаманың орындалуына бақылау жасау қызметін күшейту, дәрігерлердің және медициналық құрамның кәсіби біліктілігі мен құқықтық сауаттылығын арттыру.

Медицина қызметкерлеріне қатысты қылмыстық құқық бұзушылықтың алдын алу белгілі бір ерекшеліктерді иеленеді, себебі бұл саладағы қылмыскердің тұлғасы өзге қылмыскердің жеке басынан айтартылған ерекшеленеді; ерекше кәсіби міндеттеріне орай медицина қызметкерінің қылмыстық мінездүкүлік механизмі де өзгеше болып келеді.

Жалпы және арнаулы ескерту шараларын тәжірибелік жүзеге асыру әртүрлі жолдармен жүргізіледі.

Қазіргі таңда теорияда және тәжірибеде жалпы, арнаулы және жеке деп аталатын қылмыстардың алдын алудың түрлері кеңінен тараған. Жалпы алдын алу адамдардың өмір сүруінің барлық салаларына қатысты, сондықтан да жалпы алдын алудың объектісі болып әртүрлі деңгейдегі криминогенді құбылыстар танылады. Жалпы алдын алу шарасы қоғамның барлық мүшелерінің қалыпты құқыққа сай мінез құлқын қалыптастырады [1,219 б].

Жалпы ескерту мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық және мәдени құрылышын жоспарлауды, басқаруды, болжауды және ұйымдастыруды білдіреді. Әр түрлі мемлекеттік органдар, қоғамдық ұйымдар, партиялар және т.б. осының субъекттері болып танылады.

Әлеуметтік-экономикалық шаралар. Ұлт көшбасшысы Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев 11 қараша 2014 жылғы «Нұр Отан»

партиясының съезінде «Нұрлы жол – болашаққа бастар жол» деп атаптын Қазақстан халқына Жолдауында Қазақстанның жаңа экономикалық саясатында негізгі сәттерді белгіледі. Барлық мемлекеттік органдар құлдырауды және әлемдік дағдарысты ескере отырып жұмыс істеуі қажет. Жалпы шаралар жүйесінде маңызды орын құқықтық шараларға, құқықтық тәрбиелеуге, жаңа қылмыстық заңнаманың, халық денсаулығын сақтау саласындағы заңдардың, неке және отбасы туралы заңнаманың кабылдауына байланысты құқықтық білімді насихаттауға маңызды орын беріледі.

Медицина қызметкерлері тарапынан жасалған қол сұғышылықтың себептерін жоуды тиімді ету, жалпы және арнаулы алдын алу шараларын байланыстырган кезде ғана мүмкін болады. Жалпы алдын алу шаралары қылмыстық құқық бұзушылықтарды жасаудың әлеуметтік-экономикалық себептерімен өзара байланыста болады. Сондай-ақ бұл жағдай төмендегідей әрекеттерді талап етеді:

- медициналық мекемелерді қаржыландыруды арттыру;
- медицина қызметкерлерінің еңбекақысын көбейту;
- медицина саласындағы мамандардың әлеуметтік-тұрмыстық жағдайларын жарытымды түрде жақсарту және оларға өздерінің материалдық қажеттіліктерін заңды әрекетпен қанагаттандыруға мүмкіндік беру;
- денсаулық сақтау саласындағы реформаны құқықтық қамтамасыз ету;
- емдеу – профилактикалық мекемелердегі, жекелеген мамандардың қызмет сапасын бақылауды жетілдіру. Бақылау ішкі және сыртқы ведомстволық денгейде жүргізуі қажет. Әсіреле с сыртқы ведомствальқ бақылауға ерекше көніл бөлінуі тиіс, себебі ішкі ведомстволық бақылау, әдетте, корпоративтік ықпалға ұшырайды;
- рухани-имандылық саласын сауықтыру жөніндегі жалпы мемлекеттік шаралар. Мейірімсіздік, имансызың – бұл медицина қызметкеріне тән болмауға тиісті қасиеттер. Дәрігердің рухани мәдениетін арттыру керек. Дәрігер науқаспен сойлесудің тиімді әдісін менгеруі қажет, дәрігерге қояр талабы жоғары болып көрінгенің өзінде науқастармен сыйтайы және сабырлы болуы тиіс;
- медициналық қылмыстық құқық бұзушылықтың алдын алуды жүзеге асыратын құқық корғау органдарының тиімділігін арттыру. Ең алдымен, сот-тергеу тәжірибесін жинақтап талдау керек, сондай-ақ бұл санаттағы іс бо-

йынша сот-медициналық сараптамаларға талдау жүргізу қажет. Осының негізінде Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының қаулыларына сәйкес құқық қолдану органдарына нақты ұсыныстар өндөлген жөн. Медицина қызметкерімен жасалатын қылмыстық құқық бұзушылықтардың есебін беру нысаны мен статистикалық есебін жетілдіру, құқық корғау органдары қызметкерлерін медициналық қылмыстық құқық бұзушылықты саралау мәселелері бойынша арнайы даярлау және оқыту қажет.

Арнайы ескерту кең тұрғыдан қылмыстық құқық бұзушылықты жасауга әсер ететін себептер мен жағдайларды таратуға әлде бейтараптандыруға бағытталған шараларды тікелей жоспарлау, басқару, болжай және әзірлеу жолымен жеткізіледі. Оларға мынадай шаралар жатады: ішкілікпен және нашақорлықпен күресу; жұмыссыздықты және әлеуметтік арамтамақтықты біртіндеп жою; қолайсыз және нашар жағдайдағы отбасыларға әлеуметтік-құқықтық көмек; жалпы тәрбиелік жұмыс және халықтың арасында құқықтық білімді насихаттау. Осы қызметтің субъектілері болып прокуратура органдары, ішкі істер органдары, министрліктер және ведомстволар, әртүрлі инспекциялар, соттар, қоғамдық үйімдар танылады. Арнайы ескерту шаралары тар мағынада нақты қылмыстық іс-әрекеттердің себептері мен жағдайларын жоюға бағытталған, олардың мақсаты қылмыстық құқық бұзушылықтарды тергеу, солтая және жазаны өтөу барысында, кейір жағдайларда постпенитенциарлық қадағалауды белгілеу арқылы жүзеге асырылады [2].

Нақты медициналық қылмыстық құқық бұзушылықтардың алдын алуының арнайы шараларына төмендегідей түрлері жатқызылады.

1. Медициналық қылмыстық құқық бұзушылықтардың жасырын болуын ескере отырып, медицина қызметкерлерінің құқық бұзушылықтары туралы істер жөнінде сот-медициналық сараптамаға тұрақты талдау жүргізу және оны сәйкес мамандарға жеткізу қажеттілігі туындаиды. Қазіргі уақытта жүргізіліп отырған талдау тұрақты болмауда. Сонымен қатар, мұндай сараптамаларды жүргізетін медицина қызметкерлері (паталогоанатомдар) өздерінің әріптестеріне қарсы корпоративтік мүддеге сай, объективті қорытынды бермейді. Ис жүзінде барлық сот-медициналық сараптамалар дерлік Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау және әлеуметтік даму министрлігіне бағынатын, аумақтық Сот-медицина сараптамасының биоросында (СМС) жүргізіледі. Әрине, жергілікті СМС медицина қызметкерлерінің кез-келген

әрекеті үшін, әдетте, оларды ақтайтын қорытынды береді. Бір ведомстваның қарамағында болғандықтан, еркіті де, еріксіз де СМС медицина абыройын сақтауға тырысады. Тәжірибе жүзінде, медицина қызметкерлеріне қатысты қылмыстық істің 79%-ы сотқа дейінгі тергеу сатысында тоқтатылды, ал сотқа дейін жеткен істің 16%-на ақтау үкімі шығарылды. Сарапшылардың нақты тәуелсіздігін қамтамасыз ету үшін СМС Бюро-сын Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау және әлеуметтік даму министрлігінің құрылымынан шығарып, Қазақстан Республикасы ПМ құрылымына енгізген жөн. Медицина қызметкерлерімен жасалған қылмыстық құқық бұзушылықтың алдын алуға байланысты, оның есебі мен тіркеуін өндөу маңызды болып табылады.

Жеке алдын алу [3] нақты тұлғаға қатысты иландыру мен мәжбүрлеу шараларын, сондай-ақ қоғамға қарсы жағымсыз құбылыстарға әсер ету шараларын қосады.

Толықтай алғанда алдын алу шараларының түрлерін топтастырудың негізгі белгілері мынадай:

- мазмұны мен сипатына байланысты;
- жузеге асыру уақытына байланысты;
- алдын алу субъектісіне байланысты;
- алдын алу объектісінің шенберіне байланысты [4, с. 229].

2. Сондай-ақ виктимологиялық алдын алу шараларын жүргізу қажет. Ең алдымен ол, халықты медицинаның мүмкіндіктері мен қындықтары, азаматтардың денсаулық сақтау саласындағы құқықтары мен міндеттері туралы білікті және тұрақты ақпараттандыруға, қылмыспен және өзге құқық бұзушылықтармен құресудің оң нәтижелерін көрсетуге және басқа да әрекеттерге бағытталуы тиіс. Азаматтар міндетті медициналық сақтандыру шенберінде қандай медициналық қызметтерді алуға құқылы екендігін, сонымен қатар құқығы бұзылған кезде қалай әрекет ету керектігін білуге тиісті. Медицина қызметкерлерінің тарапынан зансыз парақорлықты болдырмау үшін міндетті медициналық сақтандыру шенберінде бір ғимаратта медициналық қызметтер көрсететін мекемелерге, сонымен қатар ақылы қызмет көрсетуге тыйым салу қажет.

Медициналық қылмыстық құқық бұзушылықтардың алдын алу мақсатында келесідей шараларды ұсынамыз: азаматтар медицина саласындағы қылмыстардың алдын алу үшін өзінің үлесін қосуы тиіс, олар өздерінің денсаулықтарын қорғау үшін, маусымдық аурулардың алдын алу үшін дәрумендерді қолданып және ағзасын шынықтыруы керек.

Денсаулық сақтаудың көрсеткіштері науқастар мен ауруханалардағы төсек орындарынан емес, халықтың тәндік, психикалық, әлеуметтік деңгейінен, туу мен өлімнің көрсеткіштерінен және елдегі ерлер мен әйелдердің өмір сүру деңгейінің орташа ұзақтығынан көрініс табады. Әдебиеттерде дұрыс атап көрсетілгенідей, қоғамның экономикалық, техникалық және мәдени деңгейі неғұрлым жоғары болған сайын ондай қоғамда қылмыстылық экономикалық дағдарыска түсken, әлеуметтік және саяси тұрақсыз қоғамға қарағанда қылмыстылық деңгейі аз болады[5]. Кез келген абайсызда жасалған қылмыстардың алдын алуда қоғамның барлық мүшелерінің жалпы және арнайы мәдениетін көтеру, денсаулық сақтау емдеу мекемелерінің хирургиялық, жан сақтау, жаракат, ортопедиялық бөлімге қызмет көрсететін кәсіптік бағыттағы тұлғалардың деңгейін арттыру қажет[6].

3. Мемлекет денсаулық сақтау саласын дамытудың тиімді және қолайлы әдісін қарастыруы тиіс.

Мәселен, Қазақстан Республикасының Үкіметімен 20.12.2013 ж. бекітілген 2013-2016 жылдарына арналған Қазақстан Республикасында денсаулық сақтаудың кадрлық ресурстарын дамытудың кешенді жоспары қабылданды. 2011-2015 жылдарға арналған «Саламатты Қазақстан» денсаулық сақтауды дамытудың Мемлекеттік бағдарламасын жузеге асыру бойынша шаралар жоспарын орындау туралы» Ерікті ақпарат құрастырылды [7]. Мемлекет басшысының тапсырмасымен денсаулық сақтау министрлігінің мамандары 2016-2020 жылдарға арналған денсаулық сақтау саласын дамытудың мемлекеттік бағдарламасын әзірлеуде. Оның негізгі бағыттары болып: біріншіден, денсаулық сақтау жүйесінің қаржылық тұрақтылығын қамтамасыз ету. 2017 жылдан бастап Қазақстанда Денсаулық сақтаудың Бірынғай ұлттық жүйесінің негізінде кезең-кезеңімен әлеуметтік медициналық сақтандыру енгізіледі, ол өз кезегінде мемлекеттің, жұмыс берушінің, азаматтың және басқа да қайнар көздердің есебінен қаржыландырудың көп жақты арнасының қағидасын анықтауға мүмкіндік береді және денсаулықты қорғау жүйесі қатысуышыларын ұжымдық жауапкершілігін қамтамасыз етеді. Әлеуметтік медициналық сақтандыруды енгізу тұжырымдамасының жобасын әзірлеуге әлеуметтік медициналық сақтандыру жүйесінде жұмыс тәжірибесі бар отандық сарапшылар, халықаралық консультанттар тартылған, сондай-ақ бірлескен экономикалық зерттеулер бағдарламасы шен-

берінде бүкіл әлемдік банк консультанттары тартылған. Әлеуметтік медициналық сақтандыру мәселелері туралы Заңның жобасын әзірлеу және Қазақстан Республикасы Парламенті Мәжілісінің қаруына енгізу 2016 жылдың басына жоспарланған. Екіншіден, алдын алу, ескерту және ауруларды ерте анықтауға бағытталған алғашкы медициналық-санитарлық көмекті дамыту. Үшіншіден, денсаулық сақтаудың кадрлық әлеуетін дамыту. Медициналық білім мен ғылыми зерттеулердің халықаралық стандарттарын енгізу мәселесі қарастырылады [8]. Сонымен қатар, «Қазақстанның әлеуметтік жаңғыруы: Жалпыға ортақ Еңбек қоғамына жиырма қадам» мақаласында және Ел басы Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстан-2050 Стратегиясы» қазақ халқына жолдауында айтылған. Қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси курсының 2012 жылғы Желтоқсан айындағы айтылған Жолдауын жүзеге асыру бойынша заң жобасы әзірленді. Заңның негізгі мақсаты: медициналық көмектің сапасы мен қолжетімділігін арттыру, қолданыстағы заңнаманы халықаралық стандарттарға келтіру. Заң жобасын әзірлеу барысында халықаралық тәжірибе кеңінен қолданылды. Клиникалық зерттеулерді құқықтық реттеу мақсатында денсаулық сақтау жүйесін нығайту бойынша Таллин хартиясының ережелері, инфекциялы емес аурулар бойынша Москва декларациясы, салауатты өмір салтының Нью-Йорктегі БҰҰ Бас Ассамблеясы, темекіге қарсы ДДҮ шенберлі конвенциясы, адам үшін дәрілік препараттарға қатысты Европалық Парламенттің және ЕО Кенесінің директивалары кеңінен қолданылды. Ұсынылған өзгерістер мен толықтырулар ағзалар мен тіндердің фармацевтика саласындағы мәселелерді реттеуге, медициналық бағыттағы және медициналық техника өнімдерін реттеуге және телевизиялық медициналық қызмет көрсету, ұлттық медицинаның мәртебесін және азаматтарға медициналық қызмет көрсетудің деңгейін арттыруға, сондай-ақ денсаулық сақтау саласының қолжетімділігін және бәсекеге қабілеттілігін арттыруға мүмкіндік береді. Әр елде денсаулық сақтау саласын реттеу өзіндік ерекшелігімен сипатталады. Сапаны жақсарту қағидаларын, медициналық қызметтің қолжетімділігін бекіту, әкімшілік процедураларды жеңілдету, бюрократияны азайту, медициналық көмек көрсетуді ұсынудың сапасының жаңа критерийлерін әзірлеу және емделушілермен кері байланысты орнатуды бекіту танылады[9]. Бүкіл әлемдік денсаулық сақтау үйімі (БДҮ) 54 мемлекет

мүшелерін қамтитын Европалық аймақ және Орталық Азия аумағын қамтитын БҰҰ бірінші алғашқы ірі оғисінің ашылуы әсер етеді. Ол С. Асфендияров атындағы Қазақ мемлекеттік медуниверситетінің аумағында орналасатын болып шешілген[10].

Қазақстан Республикасының мемлекеттік хатшысы Г. Әбдіхалықованаң БДСҮ Европалық аймақтық бюросының директоры Жужанна Якабпен кездесуі өтті. Мемлекеттік хатшының айтуынша, Қазақстан Республикасы денсаулыққа байланысты, соның ішінде балалардың өлімін азайтуға, ананың денсаулығын жақсартуға, ВИЧ/СПИД-пен, туберкулез-бен күресуде даму саласындағы мыңжылдықтар Декларациясының мақсаттары мен міндеттерін орындауга үлкен маңыз береді. Нактырақ айтқанда, Қазақстан ана мен жас балалардың өлімінің көрсеткішін жақсартып, орташа өмір сүру үзактығын ұзартты. Мысалы, ана өлімі 3 есеге азайды және 2014 жылы 100 мың жаңа туған нәрестелерге 11,8 баланы құрады; өмір сүру үзактығы 70,4 жылды құрады [11]. Халықтың арасында санитарлы-агартушылық қызмет өз ісін жетік білмейтін дәрігерлердің құзыретінде болғандықтан тоқырауға ұшырауда [12, 4 б.]. Кең тұрғыдан алғанда, темекі шегу, нашақорлық, ішкілік түріндегі денсаулыққа зиян келтіретін әдістермен күресу қажет. Ишкі істер органдарының алдын алу тіркеу органдарында есірткіден емделуде тұрган мыңдан астам, сонымен қатар ішімдікten емделуде тұргандар да кем емес.

4. Жеке және мемлекеттік клиникалардағы міндетті медициналық сақтандыру шарттарында медицина қызметкерлерінің жауапкершілігін бекіту. Сақтандыру – медицина мекемесінің немесе өз бетінше жұмыс істейтін дәрігердің (сақтандышы) белгілі бір ақыға туындаған тәуекелдер үшін жауапкершілікті сақтандыру компаниясы ретінде өзіне алатын, залалды өтеудің ең әмбебап және сенімді экономикалық механизмі. Емделушілер жауапкершілігі сақтандырылған дәрігерге жүгінген кезде, мұліктік жағдайынан және медицина мекемесінің (өз бетінше жұмыс істейтін дәрігердің) адалдығынан тәуелсіз түрде олардың занды құқықтары, жедел және тиімді іске асырылуына қосымша кепіл алады, себебі сақтандыру барысында медицина мекемесінің міндеттерімен қатар сақтандыру компанияларының міндеттемелері де болады. Медицина мекемелері сақтандыру полисі бар болған жағдайда, кәсіби қателік жіберуі нәтижесінде азаматтардың өміріне, денсаулығына және мұліктік зиян келтірудің салдарынан туындайт-

ын міндеттемелер бойынша төленетін қаржы шығыны ауыртпалығынан босатылады. Кәсіби жауапкершілігін сақтандыру полисінің болуы пациенттердің құқығына да қосымша кепіл жасайды.

Осы мәселеге байланысты, «Денсаулық сақтауды дамыту республикалық орталығы» ШЖҚ РМК бас директорының орынбасары Н. Исатаева келесідей ой білдірді. «Біз халықта және медициналық жүртшылыққа дәрігерлердің кәсіби жауапкершілігін сақтандыру жүйесі туралы заң жобасын талқылап, өз пікірлері мен тілектерін білдіруін ұсынамыз. Сонымен қатар, әрбір дәрігерлік қате өз «бағасын» иеленетін болады деп атап өтті [13].

Мәселен Қырғыз Республикасының заңгері Г.А. Саадабаевың көзқарасынша, «Дәрігерлердің кәсіби жауапкершілігін сақтандыру, болуы мүмкін кәсіби қателердің салдары үшін жауапкершіліктің ең пәрменді нұсқасы болып табылады. Өкінішке орай, бұл құқық медицина қызметкерлері үшін сөз жүзінде ғана болуда. Медицина қызметкерлерінің қызметін сақтандыру тетігін өзірлеу, бір жағынан, емделушілерге Конституциямен кепілдік берілген құқықтарын іске асыруға, ал екінші жағынан медициналық қызметкерлерінің өз кәсіби қызметін қоргауға мүмкіндік береді» [14, 42-43 б.].

Егер АҚШ-тағы медицина қызметкерлерінің кәсіби жауапкершілігінің сақтандыру жүйесін қарастырсақ, онда ол екі нұскада жүргізілген. Бірінші нұска бойынша, сақтандыру полисінің жұмыс істеу уақыты ішінде, емделушінің немесе оның өкілінің шағым беруіне қарамастан, шағымдар туралы барлық залалды сақтандыру компаниясы төлеуге міндеттенеді. Екінші нұска, сол жылы келтірілген залалға қатысты шағымдар бойынша ғана келтірілген зиянды өтеуді қамтамасыз етеді. Жауапкершілігін сақтандыру бойынша полис алу үшін, дәрігермен төленетін сақтандыру жарнасының мөлшерін айқындау кезінде, нақты дәрігерлік мамандыққа және саны мен мөлшерін төлеу мүмкіндігіне тәуелді, қатердің дәрежесі ескеріледі. Қауіп-қатер дәрежесі, келіп түсken шағымдардың саны туралы деректер мен осы сақтандыру компаниясы әрекет ететін өнірде алдыңғы жылдары жүргізілген төлемдер мөлшерін талдау негізінде бағаланады. АҚШ-та түрлі мамандықтағы дәрігерлердің ғана емес, сондай-ақ бір бейіндегі дәрігерлер үшін де сақтандыру полисінің жарналары әр түрлі [15].

5. Мәселен, кейбір жағдайларды, Қазақстан Республикасының 16. 11. 2015 жылғы № 405-V «Міндетті медициналық сақтандыру» туралы

занының жобасына ұсыныс ретінде қарастыра кетсек.

Біріншіден, міндетті медициналық сақтандыру қызметінде, бірыңғай үлгідегі, жалған жасаудан қорғалған полистерді енгізу қажет, сонымен қатар медицина мекемелерінің және кеzekші бригаданың жетекшілерін полистің иесіне елдің кез келген Қазақстан Республикасының аумағында көмек көрсетуге міндеттеу қажет. Екіншіден, барлық медициналық сақтандыру полистерінің «Қазақстан Республикасының барлық аумағында күші бар» деп көрсетілу қажет. Неткен жағдайда аталған ереже медицина үйымдарымен, әсіресе Қазақстан Республикасының белгілі бір аумағында тұрғылықты мекенжайы бойынша тіркелмей уақытша келген азаматтарға қатысты жиі бұзылады. Әдетте медициналық полис оны берген субъектісінен тыс танылмайды, себебі аумақтық сақтандыру үйымдары бір-біріне бағынбайды және бір-біріне қомектеспейді, субъектілердің арасында сәйкесінше өзара шарттық міндеттемелер жоқ. Үшіншіден жоғарыда аталған «Міндетті медициналық сақтандыру» туралы заң жобасының 28-бабының 4-тармағы бойынша, әскери қызметкерлер, арнайы мемлекеттік органдардың қызметкерлері, құқық қорғау органдарының қызметкерлері міндетті медициналық сақтандыруға жатпайды. Халықтың бұл санатына медициналық қомек ведомстволық емдеу-профилактикалық мекемелерде көрсетіледі. Денсаулық сақтаудағы мемлекеттік және муниципалды жүйенің емдеу-профилактикалық мекемелерінде медициналық қомек көрсету қажет болған жағдайда халықтың аталған санатына емдеу құны атқарушы биліктің аймақтық органдарының қаражаты есебінен төленеді. Алайда, көрсетілген қызметкерлерге полистің болмауына жүгініп, денсаулық сақтаудағы мемлекеттік және муниципалды жүйенің емдеу-профилактикалық мекемелерінде медициналық қомек көрсетуден жиі бас тартады, не болмаса ем үшін «өз қалтасынан» төлеуді ұсынады. Біздің ойымызша, медицина мекемелерінің қызметкерлері тарапынан пациент құқығының жоғарыда көрсетілген бұзушылықтары науқастың өміріне және денсаулығына қауіп төндіре отырып, қомек көрсетпеу деп бағаланады. Аталған заң жобасында осы мәселе бір жақты реттелуі тиіс.

6. Денсаулық сақтау саласында қол сұғушылықтың алдын алу туралы және медицина қызметкерлерінің жауапкершілігін қарастыратын медициналық және қылмыстық заннамаларды жетілдіру қажет. Медициналық қызметтердің

құқықтық реттелуі әлсіз және қарама-қайшы, ол социалистік жағдайдан нарықтық қарым-қатынасқа бетбұрды, алайда әлі күнге дейін тұрақсыз. Оның анықталмаған жағдайы жоғары криминогенді болып табылады.

7. Аурудың нақты түрлерін емдеудің стандарттары әзірленуі қажет, ол мемлекеттің барлық аумағында әрекет етуі тиіс, және ол тек мемлекеттік, муниципалдық мекемелер үшін ғана емес, сонымен қатар жеке емдеу мекемелеріне де міндетті болуы керек. Ерекше орын XXI ғасырдың обасы болып табылатын ВИЧ/СПИД-тің, Эбола ауруының және басқа да жаңа аурулардың алдын алуға көніл болінуі қажет.

Қазіргі уақытта кейбір ауруларды емдеу бойынша салалық стандарттар бар, бірақ өте аз, олар енді ғана қалыптасуда және көптеген аурулар бойынша әлі пайда болмады. Стандарттар тұрақты болуы және емдеудің сынақтан өткізілген әдістеріне негізделуі қажет, алайда емдеу үшін халықаралық медицинада танылған жаңа жоғары технологиялық әдістерді қолдануға мүмкіндік беруі тиіс. Құқық қорғау органдары сот медицина қызметкерлерімен тығызынтымақтастықта әрекет етуі қажет, себебі сот-тергеу қызметкерлеріне арнайы маманның білімінсіз ұқсастықты жүргізу, көмектің стандарттарға сәйкестігін тексеру қыын.

8. Сонымен қатар, көптеген мәселелер, соның ішінде құқықтық сипаттағы жағдайлар медицина қызметкерлерінің ішімдік және есірткі заттарын қолданумен байланысты. Есірткі және ішімдік заттарын қолданатын тұлғаларға медициналық кәсіппен айналысуға тыбым сала отырып, есірткі және ішімдікті қолдануға тестилеу жүргізу қажет. Аталған шаралар көптеген қылмыстық құқық бұзушылық әрекеттерді жасаудың алдын алуына көмектеседі.

9. Медицина қызметкерлерінің тарапынан қылмыс жасаудың алдын алудағы тиімді шаралардың бірі медициналық құжаттаманы оның зандық, медициналық және ғылыми-педагогикалық мағынасын ескере отырып жүргізуі жақсарту, соның ішінде электрондық ауру тарихын жаппай енгізу болып табылады. Қазіргі уақытта медициналық құжаттаманы жүргізумен байланысты көптеген бұйрықтар бар, алайда сот-тергеу қызметкерлеріне медициналық құжаттаманы бағалау өте қыын, себебі көптеген аса қажетті кезеңдерді занға, бұйрықтарға сүйеуге болмайды. Стационарға келіп түсken және шығарылған адамда көбінесе тек емдеу мекемесінен шығарылу туралы парап қана болады, ол занды құжат болып табылады, ал ауру тарихы

медицина мекемесінде қалады. Алайда шығарылу туралы парап пен ауру тарихы бір-біріне сәйкес келмейді, онда түрлі көшірмелер болады, шығарылу туралы бетте тұлғаның алдағы бақылауды қайда жүргізу, қайда жүргіну, не істеу туралы нұсқаулықтар болмайды, ал ауру тарихында болуы мүмкін. Мұндай қайшылықтардың нәтижесінде науқас қажетті көмекті ала алмауы мүмкін. Сондай-ақ, дәрігер ауызша түсіндіре отырып, жазбаша құжаттамаған жағдайлар орын алуы мүмкін. Дәрігердің нұсқаулығын орындаған және сырқатын асқындырып алған науқас «барлық кінәні» дәрігерден көруі мүмкін, ал дәрігер өзінің дұрыстығын растай алмай қалады. Мұндай істерді сот қарастырган кезде шындықты бекіту өте қыын, әсіресе дәрігердің кінәсін, не оның жоқтығын дәлелдеу одан да қыынға түседі. Сондықтан медицина қызметкерлерінің өз қызметін жүзеге асыру барысында рәсімдеген әрбір құжат маңызды дәлелді мәнгі ие болады. Осылан сәйкес медицина қызметкерлерінің арасында медициналық құжаттаманы жүргізу бойынша түсіндірме жұмыстарын өткізу керек, құжаттаманы, медицина қызметкері емдеудің барлық сатыларын және қажетті емдеу шараларын дұрыс және уақытылы орындауын көрсететін дәлел ретінде нұсқау қажет; сондай-ақ, науқасты ақпараттандырылуын құжатпен растау қажет. Бұл дәрігерге жүргіну сәтінен бастап жүргізілген емдеуден кейін нұсқаулыққа дейінгі емдеуге қажетті түсіндірме жүргізуін және талқылаудың дәлелі болады.

10. Сонымен қатар, дәрігерлік көмек көрсетуден бас тартуына байланысты оны құқықтық реттеудің қажеттілігі туындаиды. Дәрігерлік бас тарту мына жағдайларды ұстанған кезде орын алуы мүмкін: медициналық көмекке нақты қолжетімділік қамтамасыз етілген кезде, науқастың өмірі мен денсаулығын және құқығын қорғау мақсатында оны жүзеге асыру; дәрігердің тарапынан діни түсінік бар болған кезде пациенттің өмірін, денсаулығын және құқығын қорғау мақсатында жүзеге асыру. Занды-техникалық сипаттағы, соның ішінде дәрігерге өзінің бас тартуын негіздеуді міндеттеу және оны құжатпен рәсімдеу, дәрігердің әрекетін жоғары тұрған тұлғалардың бағалауына мүмкін етуі оның маңызды аспектісі болып табылады. Сонымен қатар, дәрігер көмек көрсетуден бас тарта отырып, емделушіге мұндай көмекті қайдан алуға болатындығын көрсетуге міндетті. Тиісті ем-шаралардан, бас тартуды рәсімдеудің процесуалдық жағы әзірленбеген – нәтижесінде дәрігер өзінің басшылығына бұл жөнінде

баяндамайды, науқастарды басқа медицина мекемелеріне жолдамайды. Аталған жағдайдан дәрігер де, науқас та көргалмаган.

11. Арнаулы және жеке шаралары Қазақстан Республикасының барлық заң және медициналық ЖОО-да «Медициналық құқық» пәнінің енгізілуін қамтуы тиіс. Кейбір медициналық ЖОО-да, бұл пән оқу үдерісіне енгізілген, мысалы Алматы қаласының С.Ж. Асфендияров атындағы ҚазҰМУ. Алайда, жогары заң оқу орындарында бұл пән оқу үрдісіне енгізілмеген. Сот-тергеу тәжірибесінің талдауының көрсетуінше, дәрігерлер көбінесе әрекеттерінің тиімсіз болып қалады деп, бұл үшін жазаланудан қорқуына орай науқасқа көмек көрсетуден бас тартады. Осыған байланысты, медицина қызметкерлерінің құқықтық білімін арттыру және жауапкершілік негізін, әсіресе аса қажеттілік жағдайындағы және негізді тәуекелге бару әрекеттерін түсіндірген жөн. Сондай-ақ, құқық қорғау мен сот-тергеу қызметкерлеріне осы мәселелеге қатысты біліктілігін арттыру курсарын жүргізу қажет.

12. Медицина қызметкерлерімен жасалатын қылмыстық құқық бұзушылықтың алдын алу жүйесінде деңсаулық сақтау мекемелері ерекше орынды иеленеді, себебі аталған қылмыстық құқық бұзушылықтар дәл осы жерде жасалынады. Аталған мекемелердің басшылары науқастардың медицина қызметкерлеріне қатысты шағымдарына уакытылы және дұрыс назар аударып, оның себептерін анықтап және оны жоюға ұмтылуы тиіс. Бұл қылмыстық құқық бұзушылықтың алдын алуына ықпалын тигізеді.

13. Есеп-талдау жұмыстарына реформа жүргізу кезінде медицина қызметкерлерімен жасалатын қылмыстық құқық бұзушылықтар туралы сәйкес статистикалық деректердің есебі бойынша, арнайы бағанды қарастырған жөн.

Ұсынылған алдын алу шаралары тиімді және нәтижелі болуы үшін деңсаулық сақтау саласында жасалатын қылмыстық құқық бұзушылықтың алдын алудың жоғарыда аталған шаралары өзара байланысты қолданылып, жүйелі сипатта болуы қажет.

Әдебиеттер

- 1 См.: Каиржанов Е.И. Криминология (общая часть). – Алматы: Өркениет, 2000. – 288 с.
- 2 Современные тенденции развития социалистического уголовного права. – М.: Наука, 1983. – С. 157-158.
- 3 Филимонов О.В. Индивидуальная профилактика преступлений. – Томск: ТГУ, 1986. – С. 83-85.
- 4 Корзун И.В. Преступность среди женщин в Казахстане. – Алматы: Жеті Жарғы, 1998. – С. 31.
- 5 Чуфаровский Ю.В. Криминология: учебное пособие. – М.: Профобразование, 2002.
- 6 <http://www.mzsr.gov.kz/node/322580>
- 7 <http://www.mzsr.gov.kz/node/320599>
- 8 <http://bnews.kz/ru/photonews/post/252757/>;
- 9 <http://www.mzsr.gov.kz/node/322591>
- 10 См.: Шарманов Т.Ж. Долгое восхождение к праву на здоровье. – Алматы: Атамура, 1998. – 232 с.
- 11 Казахстанских врачей обязуют страховать свою // Tengrinews.kz.
- 12 Об ответственности медицинских работников // Казахстанский журнал международного права. – №1 (57). – Алматы, 2015. – 95 с.
- 13 Казахстанских врачей обязуют страховать свою // Tengrinews.kz.
- 14 Об ответственности медицинских работников // Казахстанский журнал международного права. – №1 (57). – Алматы, 2015. – 95 с.
- 15 Страхование профессиональной ответственности медицинских работников за рубежом // www.rosmedstrah.ru

References

- 1 Sm.: Kairzhanov E.I. Kriminologija (obshhaja chast'). – Almaty: Өrkeniet, 2000. – 288 s.
- 2 Sovremennye tendencii razvitiija socialisticheskogo ugovolnovnogo prava. – M.: Nauka, 1983. – S. 157-158.
- 3 Filimonov O.V. Individual'naja profilaktika prestuplenij. – Tomsk: TGU, 1986. – S. 83-85.
- 4 Korzun I.V. Prestupnost' sredi zhenschin v Kazahstane. – Almaty: Zheti Zhargy, 1998. – S. 31.
- 5 Chufarovskij Ju.V. Kriminologija: Uchebnoe posobie. – M.: Profobrazovanie, 2002.
- 6 <http://www.mzsr.gov.kz/node/322580>
- 7 <http://www.mzsr.gov.kz/node/320599>
- 8 <http://bnews.kz/ru/photonews/post/252757/>;
- 9 <http://www.mzsr.gov.kz/node/322591>
- 10 Sm.: Sharmanov T.Zh. Dolgoe voshozhdenie k pravu na zdorov'e. – Almaty: Atamura, 1998. – 232 s.
- 11 Kazahstanskikh vrachej objazhut strahovat' svoju // Tengrinews.kz.
- 12 Ob otvetstvennosti medicinskikh rabotnikov // Kazahstanskij zhurnal mezhdunarodnogo prava. – №1 (57) – Almaty 2015. – 95 s.
- 13 Kazahstanskikh vrachej objazhut strahovat' svoju // Tengrinews.kz.
- 14 Ob otvetstvennosti medicinskikh rabotnikov // Kazahstanskij zhurnal mezhdunarodnogo prava. – №1 (57). – Almaty, 2015. – 95 s.
- 15 Strahovanie professional'noj otvetstvennosti medicinskikh rabotnikov za rubezhom // www.rosmedstrah.ru

Григорьев В.

Катастрофы и стихийные бедствия: меры по локализации и устранению последствий, вопросы расследования причин и условий

Grigoriev V.

Accidents and natural disasters: measures for localization and elimination of consequences, questions of investigation of the reasons and condition

Григорьев В.

Күйреулер мен табиғи зілзаларап: зардаптарды оқшаулау мен жою шаралары, себептер мен жағдайларды тергеу мәселелері

Техногенные катастрофы и стихийные бедствия оказывают сильное и губительное воздействие на окружающую среду. Вероятность возникновения и тяжесть последствий катастроф и стихийных бедствий могут возрастать как в результате новых технологий, так и в процессе разного рода жизнедеятельности человека (сельское, лесное и иное хозяйство). Целостный подход к управлению риском, основанный на знаниях, вынесенных из уроков аварий и стихийных бедствий в прошлом, понимание необходимости лучшего планирования на случай возможных аварий и реализация ряда превентивных мер должны помочь уменьшить число и тяжесть последствий катастроф и облегчить последствия стихийных бедствий.

Ключевые слова: катастрофы, стихийные бедствия, причины и условия, расследование, превентивные меры, предупреждение рисков, устранение последствий.

Technogenic catastrophes and natural disasters make strong and pernicious impact on environment. The probability of emergence and weight of consequences of accidents and natural disasters can increase, both as a result of new technologies, and in the course of any activity of the person (rural, forest and other economy). The complete approach to management of risk based on the knowledge which is taken out from lessons of accidents and natural disasters in the past, understanding of need of the best planning and realization of a number of preventive measures have to help to reduce number and weight of consequences of accidents by a case of possible accidents and to facilitate consequences of natural disasters

Key words: accidents, natural disasters, reasons and conditions, investigation, preventive measures, prevention of risks, elimination of consequences.

Күйреулер мен табиғи зілзаларап қоршаған ортаға зор, әрі қырғын әсерін тигізеді. Күйреулер мен табиғи зілзаларапдан келтірілеттін зардаптардың туындауы мен оның ауырлығына жаңадан пайда болған технологиялармен қатар адамдардың түрлі тіршілік әрекетінің салдары (ауыл, орман және өзге шаруашылық) себеп болады. Бұрын орын алған апаттар мен табиғи зілзалараптың алдын алу бойынша қалыптасқан тәжірибеге негізделген тәуекелдерді басқарудың бірынғай тәсілдері, болуы мүмкін апаттарды дұрыс жостарлау мен олардың алдын алу шараларын жүзеге асыру арқылы күйреулер саны мен олардың зардаптарын және табиғи зілзалараптың зардаптарын жоюға көмегін тигізеді.

Түйін сөздер: күйреулер, табиғи зілзаларап, себептер мен жағдайлар, тергеу, алдын алу шаралары, қауіп-қатерлерді ескерту, зардаптарды жою.

**КАТАСТРОФЫ
И СТИХИЙНЫЕ
БЕДСТВИЯ: МЕРЫ
ПО ЛОКАЛИЗАЦИИ
И УСТРАНЕНИЮ
ПОСЛЕДСТВИЙ,
ВОПРОСЫ
РАССЛЕДОВАНИЯ
ПРИЧИН И УСЛОВИЙ**

Ежегодно в Казахстане фиксируются сотни стихийных природных бедствий (землетрясения, лесные пожары, наводнения, сели и оползни, прорыв плотин и дамб). Во время крупных технических аварий и стихийных бедствий неизбежно возникает угроза общественной и личной безопасности граждан. При этом, в плане смертельных исходов, ущерба и суммарных затрат на ликвидацию последствий стихийные бедствия продолжают оставаться куда более разрушительными, нежели крупные технические аварии (катастрофы). Нередко, материальные расходы и убытки от природных катаклизмов могут быть губительными и невосполнимыми как для общества, так и для всего государства в целом [1, с. 45].

Практика показывает, что риск гибели от стихийного бедствия или катастроф в значительной степени зависит от места, где люди живут либо же заняты на производстве. Однако, элемент вероятности события должен всегда присутствовать.

Так, зоны сейсмической активности в мире хорошо изучены и документированы, местонахождение вулканов известно, а наводнения, оползни и сход сугробовых лавин можно в общих чертах предсказывать. Но все же, несмотря на это, факт непредсказуемости, т.е. когда именно и где конкретно случится чрезвычайная ситуация, всегда остается. Катастрофы и стихийные бедствия способны заставлять людей врасплох.

В условиях природных катаклизмов есть вероятность роста числа уголовных правонарушений и антиобщественных проявлений, могут сложиться «благоприятные» условия для побега осужденных из исправительных учреждений и лиц, содержащихся под стражей. Возникают многочисленные очаги пожаров в городах и иных населенных пунктах, резко нарушается обычный режим жизнедеятельности подвергшихся опасности районов [2, с. 34].

Важная роль по предотвращению, пресечению и ликвидации негативных последствий при возникновении чрезвычайных ситуаций, приводящих к резкой дестабилизации общественного порядка и безопасности в том или ином регионе страны, принадлежит специальным и правоохранительным органам, а также иным государственным и общественным организациям.

Конкретные задачи, функции и полномочия по объему и характеру этих субъектов правоприменительной практики зави-

сят от специфики и направленности их деятельности. Одни субъекты осуществляют аварийно-восстановительные и спасательные работы, другие связаны с организацией жизнеобеспечения, третьи обеспечивают охрану общественного порядка и безопасности в зоне бедствия. Одновременно неотложные меры по обеспечению общественной безопасности при катастрофах и стихийных бедствий направлены на восстановление должного общественного порядка и пресечения панических слухов среди населения, на создание нормальных условий для функционирования государственных и общественных формирований.

В случаях крупных технических аварий (катастроф, пожаров) и стихийных бедствий должен быть проведен ряд следующих обязательных мер:

1) при возникновении пожара или получении информации о пожаре:

- сообщить о пожаре на пульт ДЧС (или пожарной части), оперативному дежурному ГОРЛОВД и оповестить при необходимости население;
- до прибытия подразделения противопожарной службы организовать тушение пожара;
- эвакуировать людей и имущество из зданий, которым угрожает опасность возгорания;
- организовать охрану общественного порядка и имущества (в т.ч. принадлежащего лицам, эвакуированным из зоны пожара);
- вызвать скорую медицинскую помощь при наличии пострадавших или направить на подручном транспорте их в лечебные учреждения;
- пресечь проникновение граждан в горящее здание, кроме лиц, привлечённых к ликвидации пожара;
- при необходимостиказать содействие в мобилизации трудоспособного населения, транспорта и др. средств для ликвидации пожара и его последствий;

2) в случае наводнения, паводка или селевого схода:

- доложить оперативному дежурному по ГОРЛОВД и ДЧС, оповестить должностных лиц и население об угрозе затопления;
- принять меры к эвакуации населения и имущества из зоны затопления;
- обеспечить порядок при переправе населения из затопляемых районов;
- организовать охрану общественного порядка и имущества, оставшегося без присмотра;
- принять меры по предупреждению паники среди населения;
- организовать круглосуточную патрульную службу в местах временного размещения

государственных и общественных организаций, а также лиц, лишившихся жилья, прибывших на строительные работы, в пунктах оказания медицинской помощи, эвакуации населения;

3) в случае землетрясения:

- выяснить обстановку в районе своего маршрута (поста), установить связь с оперативным дежурным ГОРЛОВД и ДЧС, доложить о ситуации на участке обслуживания;
- обозначить места, опасные для движения транспорта и пешеходов, обеспечить безопасность их передвижения;
- принять меры к спасению людей и имущества, вызову пострадавших и направлению их в больницы скорой медицинской помощи, а также локализовать и ликвидировать пожары;
- принять меры по охране правительственные зданий, а также особо важных государственных объектов;
- усилить меры по охране мест содержания задержанных, следственно-арестованных и осужденных;
- принять меры по предупреждению паники среди населения;

– организация оперативных и фильтрационных групп по выявлению, задержанию и проверке лиц, уличенных в краже строительных материалов из разрушенных зданий, хищениях государственного и общественного имущества, мошенничестве, бродяжничестве и т.д.;

4) при крушении, катастрофе или аварии на транспорте:

- доложить оперативному дежурному ГОРЛОВД или ДЧС о времени, месте, характере и масштабах происшествия;
- сообщить о происшествии на пульт скорой медицинской помощи и соответствующим службам;
- принять меры к спасению людей и имущества, до прибытия расчетов противопожарной службы организовать тушение пожара первичными средствами пожаротушения;
- принять меры к оказанию медицинской помощи пострадавшим и направлению их в лечебные учреждения, обеспечить охрану имущества, оставшегося без присмотра;
- пресечь доступ посторонних лиц к месту происшествия, кроме лиц, привлеченных к ликвидации его последствий;
- принять меры к обеспечению неприкословенности пострадавшего транспорта до прибытия лиц, назначенных для расследования (за исключением случаев, когда необходимо извлечь потерпевших);

– обеспечить охрану общественного порядка на месте происшествия до прибытия дополнительных нарядов Национальной гвардии МВД и дорожно-патрульной полиции;

– при необходимости оказать содействие в мобилизации трудоспособного населения, транспорта и др. средств для ликвидации последствий происшествия;

5) в случае заражения местности и объявления санитарно-карантинного контроля:

– пресечь допуск в зону оцепления людей, животных и транспорта, не участвующего в ликвидации заражения;

– выставление оперативных заслонов, создание контрольно-пропускных пунктов на путях движения транспорта;

– сосредоточение на опасных участках дополнительных сил и средств, а также привлечение к несению службы по охране общественного порядка в зоне стихийного бедствия воинских частей КНБ и Министерства обороны Республики Казахстан;

– определить маршруты эвакуации населения из зоны заражения, пути обьезда для транспорта, способы связи и передачи информации и др.;

– принять экстренные меры к спасению людей, выводу (вывозу) пострадавших и оказанию им необходимой медицинской помощи [3, с. 47-50].

Личный состав аварийно-спасательных служб, транспортные и др. средства после вывода из очага заражения должны быть направлены в пункты специальной обработки людей и обеззараживания транспорта, техники и вооружения, индивидуальных средств защиты и одежду. Лица, получившие заражение, подлежат немедленной госпитализации.

При этом граждане на законных основаниях (прим. авт. – участвующие в обеспечении общественного порядка) имеют право участвовать в оказании медицинской и иной помощи гражданам, пострадавшим от противоправных посягательств, дорожно-транспортных происшествий, стихийных бедствий и иных чрезвычайных ситуаций (ст. 7) [4].

Охрана общественного порядка и обеспечение санитарно-карантинных мероприятий в зоне заражения осуществляются, как правило, теми силами и средствами полиции, которые оказались на территории к моменту объявления карантина. Всем участникам санитарно-карантинной деятельности делаются профилактические прививки, выдаются необ-

ходимые средства защиты и дезинфекции, а также разъясняются правила пользования ими. Порядок и продолжительность несения службы в зоне заражения устанавливаются начальником ГОРЛОВД по согласованию с медицинской (ветеринарной) службой [5].

Для внешнего оцеления территории, объявленной в карантине, а также осуществления мероприятий непосредственно в очагах заражения могут привлекаться преданные силы полиции и Национальной гвардии МВД.

По завершению работ по локализации зоны стихийного бедствия и катастроф, ликвидации последствий и проведению последующих аварийно-спасательных работ к работе приступают компетентные органы и должностные лица, в обязанности которых входит проведение разбирательств (расследования) по факту происшествия.

Целью расследования причин аварий, бедствий и катастроф, приведших к возникновению чрезвычайных ситуаций, являются выявление причин и принятие мер по устранению их последствий, проведение необходимых мероприятий по их предупреждению и определение объема материального ущерба (п. 2) [6].

Расследование аварий, бедствий и катастроф, приведших к возникновению чрезвычайных ситуаций, проводится комиссией.

В ходе расследования комиссия:

– получает письменные и устные объяснения от очевидцев произшедшего, должностных и др. лиц;

– выясняет обстоятельства, предшествовавшие аварии, бедствию, катастрофе;

– устанавливает ее причины, характер нарушений условий эксплуатации технических устройств, технологических процессов, нарушений требований пожарной и промышленной безопасности;

– определяет мероприятия по ликвидации последствий и предотвращению подобных аварий, бедствий, катастроф, приведших к возникновению чрезвычайных ситуаций и причиненный материальный ущерб.

Материалы расследования включают:

– правовой акт о назначении комиссии;

– акт расследования;

– протокол осмотра места возникновения чрезвычайной ситуации, планы, схемы, эскизы и фотоснимки;

– решение председателя комиссии о назначении технической, экономической и иной экспертизы;

– заключение экспертной комиссии о причинах аварии, результаты лабораторных и др. исследований, экспериментов и анализов;

– докладные записки руководителей подразделений сил гражданской защиты, если эти подразделения вызывались для ликвидации чрезвычайной ситуации;

– протоколы опроса и объяснения свидетелей, лиц, причастных к аварии, а также должностных лиц, ответственных за соблюдение установленных мер безопасности;

– сведения об ущербе, а также др. материалы (справки, выписки и т.п.), характеризующие обстоятельства и причины чрезвычайной ситуации.

В случае выявления противоправных действий или бездействий должностных лиц и граждан материалы расследования передаются комиссией в соответствующие органы для привлечения виновных лиц к ответственности в соответствии с действующим законодательством.

Крупные транспортные аварии представляют собой особую проблему, т.к. трудно предсказать место, где они произойдут. Плотно населенные города пересекает множество авто и железных дорог, а вместимость стандартной автоцистерны, хотя и ограничена 50 тоннами, может оказаться достаточной, чтобы вызвать крупную катастрофу, если опасная жидкость выльется в пределах центра города или поблизости от него.

Так, 27.06.2013 года в г. Алматы на пересечении пр. С. Сейфуллина и ул. Кабанбай батыра произошло дорожно-транспортное происшествие, вследствие которого произошло возгорание автоцистерны ТОО «Helios», а затем последовал взрыв. В результате взрыва пострадали 12 припаркованных неподалеку автомашин, причем шесть из них и автоцистерна сгорели полностью. Вследствие взрыва пострадал рядом стоящий восьмиэтажный жилой дом, наружная сторона жилого дома обгорела почти полностью, около 40 человек были экстренно эвакуированы из зоны бедствия.

Анализ инцидентов на крупных промышленных объектах в странах СНГ (Казахстан, Россия и Украина) показывает, что, преимущественно, они случаются в процессе шахтной добычи угля (взрыв метана, обрушение свода и завалы, отравления при поломке вентиляционной системы). В процесс же служебных и судебных разбирательств, как правило, устанавливается, что одной из главных причин аварий является недостаток капитальных вложений (устаревшее оборудование, крайняя степень изношенности датчиков наличия газа в воздухе и кислородных

резервуаров, поломка крепежных стоек и т.д.), а также нарушение норм техники безопасности и невнимание к состоянию окружающей среды.

Особую озабоченность вызывают вопросы обеспечения техники безопасности на маршруте прокладки нефте- и газотрубопроводов (утечка, коррозия линии, разлив и т.д.), пролегающих через территорию Актюбинской, Атырауской и Мангистауской областей. Последствия прорыва магистралей трубопровода могут оказаться тяжелыми, т.к. прежде, чем они будут снова загерметизированы, из них может вытечь значительное количество вредоносного вещества.

Последние пять лет свидетельствуют об учащении случаев наводнений в Казахстане (с. Кокпекты, с. Кызылагаш и др.), что, возможно, связано с преступной халатностью или бездействием человека при использовании водных ресурсов. Убытки, причиняемые наводнением (прим. авт. – *ущерб от наводнения в с. Кокпекты составил 1 млрд. 397 млн. 858 тыс. 10 тенге*), зависят от продолжительности стихии, уровня и объема воды, принятых мер по защите от наводнений, а также от осведомленности населения, проживающего в условиях риска возможного затопления.

Материалы предварительного расследования показывают, что наводнения в Алматинской, Восточно-Казахстанской и Карагандинской областях произошли вследствие прорыва плотин, дамб и водохранилищ, которые находились, в большинстве случаев, аварийном или бесхозном состоянии, причем этому попустительство было бездействие со стороны контролирующих органов (акимат, областное управление природопользования, природоохранная прокуратура, ДЧС) [7, с. 8]. Владельцы и арендаторы объектов повышенной опасности нередко в угоду коммерческой выгоды и экономии материальных затрат умышленно ставят под угрозу жизнь жителей близлежащих населенных пунктов.

Заинтересованные государственные органы и их территориальные подразделения, а также местные исполнительные органы и организации должны обеспечить изучение и анализ обстоятельств, причин чрезвычайных ситуаций, принять меры по реализации мероприятий по ее предупреждению.

Таким образом, происшествия и преступления, составляющие предмет расследования при чрезвычайных ситуациях, обладают существенной спецификой, которая обуславливает особенности организации и методики их исследования.

Литература

- 1 Бишманов К.М., Мынбаева Н.Н., Ионова И.Д. Управление органами внутренних дел в особых условиях: учебное пособие. – Алматы: ООНИ и РИР Академии МВД Республики Казахстан, 2005. – 133 с.
- 2 Бишманов К.М. Организационные мероприятия ОВД на подготовительном этапе по охране общественного порядка и безопасности при проведении массовых мероприятий // Материалы международной научно-практической конференции «Профилактическая деятельность государства, как одно из основных средств сдерживания преступности в стране». – Алматы: ООНИ и РИР Академии МВД РК, 2006. – 221 с.
- 3 Деятельность участковых инспекторов полиции в условиях террористических проявлений: учебно-практическое пособие / авт. колл. Е.Т. Жалбуров, Р.Т. Завотпаев. – Караганда, 2006.
- 4 Закон Республики Казахстан № 590-II «Об участии граждан в обеспечении общественного порядка» от 09.07.2004 года. – Астана.
- 5 Приказ № 665 МВД Республики Казахстан «Об утверждении Правил об организации работы подразделений ОВД по организации охраны общественного порядка и безопасности при проведении мероприятий общественными объединениями на улицах и в других общественных местах» от 06.12.2000 года. – Астана.
- 6 Приказ № 46 МВД Республики Казахстан «Об утверждении Правил расследования аварий, бедствий, катастроф, приведших к возникновению чрезвычайных ситуаций» от 23.01.2015 года. – Астана.
- 7 Московка И. Вместо ордена – под суд // Время. – Алматы. – № 98(2032). 02.07.2015.

References

- 1 Bishmanov K.M., Mynbaeva N.N., Ionova I.D. Upravlenie organami vnutrennih del v osobyh uslovijah: Uchebnoe posobie. – Almaty: OONI i RIR Akademii MVD Respubliki Kazahstan, 2005. – 133 s.
- 2 Bishmanov K.M. Organizacionnye meroprijatija OVD na podgotovitel'nom jetape po ohrane obshhestvennogo porjadka i bezopasnosti pri provedenii massovyh meroprijatij // Materialy mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferencii «Profilakticheskaja dejatel'nost' gosudarstva, kak odno iz osnovnyh sredstv sderzhivaniya prestupnosti v strane». – Almaty: OONI i RIR Akademii MVD RK, 2006. – 221 c.
- 3 Dejatel'nost' uchastkovyh inspektorov policii v uslovijah terroristicheskikh provajlenij: Uchebno-prakticheskoe posobie / avt. koll. E.T. Zhalbuров, R.T. Zavotpaev. – Karaganda, 2006.
- 4 Zakon Respublikи Kazahstan № 590-II «Ob uchastii grazhdan v obespechenii obshhestvennogo porjadka» ot 09.07.2004 goda. – Astana.
- 5 Prikaz № 665 MVD Respublikи Kazahstan «Ob utverzhdenii Pravil ob organizacii raboty podrazdelenij OVD po organizacii ohrany obshhestvennogo porjadka i bezopasnosti pri provedenii meroprijatij obshhestvennymi ob#edinenijami na ulicah i v drugih obshhestvennyh mestah» ot 06.12.2000 goda. – Astana.
- 6 Prikaz № 46 MVD Respublikи Kazahstan «Ob utverzhdenii Pravil rassledovanija avariij, bedstvij, katastrof, privedshih k voznikneniju chrezvychajnyh situacij» ot 23.01.2015 goda. – Astana.
- 7 Moskovka I. Vmesto ordena – pod sud // Vremja. – Almaty. – № 98(2032). 02.07.2015.

Орумбаев Н.Е.

**Содержание и сущность
негласных следственных
действий по уголовно-процес-
суальному законодательству
Республики Казахстан**

В статье рассматриваются содержание и сущность негласных следственных действий по новому уголовно-процессуальному кодексу Республики Казахстан. Автор анализирует отдельные проблемы, связанные с использованием результатов оперативно-розыскной деятельности в уголовном судопроизводстве, с учетом положений, предусмотренных главой 130 Уголовно-процессуального кодекса Республики Казахстан. Негласные следственные (розыскные) действия, по своей сути, в подавляющем большинстве фактически являются оперативно-розыскными мероприятиями, которые получили новое название и право на проведение которых предоставлено следователю во время осуществления им досудебного расследования.

Ключевые слова: закон, суд, право, уголовные дела.

Orumbayev N.Y.

**Content and Nature of
undercover investigative
actions on criminal-procedural
legislation of the Republic of
Kazakhstan**

The article deals with the content and nature of undercover investigative actions by the new Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan. The author analyzes the specific problems associated with the results use of operational investigation in criminal proceedings, subject to the provisions specified in the Chapter 130 of the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan. Covert surveillance (search activities) are basically operational-investigative activities which have received a new name, and an investigation officer is given the right to carry out these activities while accomplishing pretrial investigation.

Key words: law, court, law, criminal cases.

Орумбаев Н.Е.

**Қазақстан Республикасының
қылмыстық-іс жүргізу
заңнамасы бойынша құпия
тергеу әрекеттерінің мазмұны
мен мәні**

Макалада Қазақстан Республикасының қылмыстық-іс жүргізу заңнамасы бойынша құпия тергеу әрекеттерінің мазмұны мен мәні қаралады. Автор Қазақстан Республикасы Қылмыстық-іс жүргізу кодексінің 130 тарауымен қаралған ережелерін есепке ала отырып, қылмыстық, іс жүргізудегі жедел-іздеу жұмысының нәтижелерін пайдаланумен байланысты жекелеген мәселелерді саралайды. Жасырын тергеу (іздестіру) әрекеттері мәні бойынша негізінен деректі түрде жедел-ізdestіru іс-шаралары болып табылады, олар жана атая мен тергеушіге сотқа дейінгі тергеу әрекеттерін жүргізу кезінде берілген құқыққа ие болды.

Түйін сөздер: заң, сот, құқық, қылмыстық, іс.

**СОДЕРЖАНИЕ И
СУЩНОСТЬ НЕГЛАСНЫХ
СЛЕДСТВЕННЫХ
ДЕЙСТВИЙ ПО
УГОЛОВНО-ПРОЦЕС-
СУАЛЬНОМУ
ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ
РЕСПУБЛИКИ
КАЗАХСТАН**

В последние годы наметилась тенденция инкорпорации оперативно-розыскных возможностей раскрытия и расследования преступлений в состав средств сферы уголовно-процессуального регулирования, иными словами, «процессуализации» ранее неизвестных нормам уголовно-процессуального права способов ведения уголовного судопроизводства.

Так, по новому УПК Республики Казахстан негласные следственные действия – это действия, проводимые в ходе до-судебного производства, без информирования вовлеченных в уголовный процесс лиц, интересов которых оно касается, в порядке и случаях, предусмотренных настоящим Кодексом (ч. 12 ст. 7 УПК РК) [1]. Некоторые казахстанские ученые-юристы определили их как разновидность следственных (розыскных) действий, сведения о факте и методы проведения, которые не подлежат разглашению, за исключением случаев, предусмотренных настоящим Кодексом [2].

Б. М. Нургалиев и К. С. Лакбаев отмечают, что негласные следственные действия – это «действия, которые производятся, если для выяснения обстоятельств, подлежащих доказыванию в уголовном процессе, сведения о фактах необходимо получить, не информируя вовлеченных в уголовный процесс лиц и лиц, которые могли бы предоставить эти сведения. Они проводятся при условии, если подлежащие доказыванию обстоятельства преступления установить иным способом не представляется возможным» [3, с. 164].

В Уголовно-процессуальных кодексах государств на постсоветском пространстве, в которых проведены коренные преобразования в отношении оперативно-розыскных действий как способа собирания доказательственной информации, эти действия трансформированы в негласные следственные (розыскные), тайные, специальные следственные действия.

Согласно статье 246 УПК Украины, негласные следственные (розыскные) действия – это разновидность следственных (розыскных) действий, сведения об условиях, порядке и методах проведения, не подлежащие разглашению за исключением случаев, предусмотренных настоящим Кодексом (ст. 246-257 УПКУ) [4].

В Уголовно-процессуальном кодексе Грузии с 2010 г. включен специальный раздел – глава 16 «Тайные следственные действия». Данные действия направлены на создание конспиративной организации, внедрение оперативного сотрудника в преступную группу, визуальные или любые другие виды контроля (слежки), тайну прослушивания и запись коммуникации (ст. 136 -140 УПКГ) [5].

Представители современной процессуальной науки, глубоко исследовавшие данный феномен, не отрицают возможности развития данной наднациональной тенденции. Так, по концепции М.П. Полякова по данному вопросу результат ОРД есть готовый информационный продукт, нуждающийся лишь в интерпретации [6], т.е. дело только в процессуальном оформлении полученных сведений. Действительно, оперативно-розыскная информация в контексте концепции уголовно-процессуальной интерпретации результатов ОРД – это альтерпроцессуальная информация, что, с одной стороны, подчеркивает процедурность способа производства результатов ОРД, а с другой – не позволяет ей полностью отождествиться с процессуальностью уголовного судопроизводства [6, с. 221].

Специально исследовавший проблему законности правовых средств современного уголовного судопроизводства А.М. Баранов пришел к выводу о том, что «негласные приемы и способы собирания сведений (доказательств) о преступлении должны иметь уголовно-процессуальную природу, т.е. регулироваться уголовно-процессуальным законом» [7, с. 164], а решение проблемы использования результатов ОРД в доказывании автор видит именно в нормативном регулировании негласных способов собирания доказательств.

Очевидно, что уголовный процесс без ОРД в большей степени бессилен, как и бесполезна ОРД без ее выхода на уголовный процесс. В то же время следственная и оперативно-розыскная деятельность, будучи объединенными общей целью раскрытия преступлений, различны по ряду существенных признаков. Одно из различий заключается в том, что в результате уголовно-процессуальных (следственных) действий добываются сведения, которые служат доказательствами по уголовному делу, а данные, полученные в результате оперативно-розыскной деятельности, сами по себе доказательствами не являются. В течение многих веков негласные способы и формы получения информации использовались в различных сферах деятельности государства.

Еще в 334 г. до н. э. Александр Македонский во время похода против персидского царя Дария, произведя действия, которые сейчас называются контролем почтово-телеграфной корреспонденции, установил зачинщиков назревавшей смуты в своем войске [8].

Со времени появления в сфере полицейского сыска бывшего беглого французского каторжника Эжена Франсуа Видока (1811 г.), сумевшего вознести науничество и слежку в ранг науки и искусства одновременно и получившего титул «императора детективов» [9], содержание, методы и формы оперативно-розыскной деятельности в значительной мере изменились.

С одной стороны, все шире используются «электронная слежка» и различные оперативно-технические средства. С другой – оперативно-розыскная деятельность все больше ставится под контроль закона и государства.

Относительно использования результатов оперативно-розыскной деятельности в уголовном судопроизводстве, Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан 1997 года ограничивался краткой нормой (ст. 130 УПК РК), согласно которой в процессе доказывания запрещалось использование результатов ОРД, если они не отвечают требованиям, предъявляемым к доказательствам. В следственной практике наблюдалась устойчивая тенденция к тому, чтобы материалы, полученные при проведении оперативно-розыскных мероприятий, вводить в уголовный процесс путем производства процессуальных суррогатов, то есть специально приспособленных к каждому случаю аналогов законных следственных действий. Например, одним из таких действий служил осмотр, в ходе которого давно обнаруженный предмет «привязывался» к месту его обнаружения или допросы в качестве свидетелей сотрудников полиции с приобщением к протоколам допроса предмета или документа.

В действующем Уголовно-процессуальном кодексе Казахстана 2014 года значительно расширен арсенал следственных действий благодаря внедрению категории негласных следственных (сыскных) действий, которые по сути являются оперативно-розыскными мероприятиями.

Одна из проблем, требующая согласования – право подозреваемого и обвиняемого не свидетельствовать против себя. Так, ч.1 ст. 28 УПК, гласит: «Никто не обязан давать показания против себя самого, супруга (супруги) и своих близких родственников, круг которых определен

настоящим Кодексом». Этому праву корреспондирует ч. 5 ст. 26 УПК: «Подозреваемый (обвиняемый, подсудимый) не должен принуждаться к даче показаний, представлению органам уголовного преследования каких-либо материалов, оказанию им какого бы то ни было содействия», то есть обязанностью следователя является не принуждать допрашиваемого давать показания против его воли.

В криминалистике данное требование привело к признанию неправомерным целого ряда ранее применявшихся тактических приемов допроса.

Однако при проведении негласных следственных действий, указанных в главе 30 УПК РК, например в ходе негласного внедрения в преступную среду, одной из задач негласных сотрудников ОРД – войти в доверие к преступнику и получить от него объективную информацию о содеянном, а по возможности – склонить к даче правдивых показаний или создать условия для негласной информации с помощью технических средств либо свидетельских показаний. Стоит вспомнить, что первоначальное значение термина «полицейский агент» – это «provocateur», «подстрекатель», во французском языке – Agent provocateur, и этот термин довольно точно отражает суть некоторых методов оперативной работы [10].

Простейший пример приведен в описании дела о хищении около 70 млн. долларов из Первого национального банка Чикаго. Агент ФБР, установив причастность к хищению клерка банка Габриэля Тэйлора, сумел добиться его раскаяния в содеянном и согласия содействовать раскрытию преступления. По заданию агента Тэйлор позвонил по телефону организатору преступления Уилсону и попросил уточнить свои дальнейшие действия по сокрытию аферы.

Ничего не подозревавший Уилсон в телефонном разговоре, который фиксировался ФБР на магнитофонную пленку, повторил все детали проведенной преступной операции и пояснил, как их маскировать банковскими операциями. Магнитофонная запись была использована в качестве доказательства вины Уилсона [11].

Можно, конечно, объяснить правомерность получения информации от обвиняемого и подозреваемого в результате проведения описанного и подобных оперативных мероприятий по аналогии с получением ее от обычных свидетелей, которым преступник добровольно рассказал о содеянном, – действующий УПК РК не усматривает в допросе таких свидетелей

нарушения права обвиняемого не свидетельствовать против себя.

Однако наличие определенной «натяжки» в такой аналогии очевидно, и кардинальное решение видится в необходимости регламентации в УПК допустимости проведения оперативно-розыскных мероприятий с применением традиционных веками используемых методов.

Вместе с тем, определенную трансформацию может претерпеть и оперативно-розыскная деятельность как деятельность процессуальная. Например, далеко не проблематична возможность предоставления потерпевшему, подозреваемому и обвиняемому права отвода субъекта ОРД (уполномоченному правоохранительному либо специальному органу), которому органом досудебного расследования поручается выполнение негласных следственных действий.

Анализ практики применения норм, предусмотренных главой 30 УПК РК («Негласные следственные действия»), показал, что следователи не до конца понимают, в чем именно заключается сущность тех или иных конфиденциальных мероприятий, ни положения кодекса, ни нормы Правил проведения негласных следственных действий, утвержденных совместным Приказом нескольких министерств от 27 декабря 2014 года [12], не раскрывают содержания, конкретных задач негласных следственных действий, тактики их проведения. У отдельных практических работников сложилось ошибочное мнение, что часть оперативно-розыскных мероприятий отдали следователю и тот проводит их, называя негласными следственными действиями.

Безусловно, факт проведения конкретных негласных следственных действий, в конкретном производстве, определенными лицами и в отношении определенного лица в соответствие с действующим законодательством о государственных секретах, разглашению не подлежит. Также государственной тайной являются формы и методы оперативно-розыскной деятельности. В то же время процедура организации проведения, в частности получения разрешения, составления протокола, передача полученных данных прокурору и т.д., не может быть закрытой. Ведь именно она обеспечивает возможность проверки допустимости полученных фактических данных и обеспечения реализации и соблюдения прав каждого из участников уголовного судопроизводства.

Негласные следственные (розыскные) действия, по своей сути, в подавляющем большинстве

тве фактически являются оперативно-розыскными мероприятиями, которые получили новое название и право на проведение которых предоставлено следователю во время осуществления им досудебного расследования. Если ранее оперативные мероприятия во время расследова-

ния уголовного дела проводились сотрудниками соответствующих оперативных подразделений по закону об оперативно-розыскной деятельности в рамках дела сопровождения уголовного судопроизводства, то теперь эту процедуру регламентирует отдельная глава кодекса.

Литература

1 Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 04 июля 2014 года. № 231-V ЗРК. – [ЭР]. Режим доступа:<http://online.zakon.kz>

2 Бачурин С. Н., Сыздыков К. Т., Ержанов Т. М. Критические замечания и предложения по проекту Закона РК «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам совершенствования уголовного и уголовно-процессуального законодательства» (по вопросам оперативно-розыскной деятельности) // Хабаршы – Вестник Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. – 2011. – № 4. – С. 41-43.

3 Нургалиев Б.М., Лакбаев К.С. Негласные следственные действия: история, понятие, проблемы, перспективы // Ситуационный подход в юридической науке и правоприменительной деятельности: Актуальные проблемы использования ситуационного подхода в юридической науке и правоприменительной деятельности. Материалы междунар. науч.-практ. конф. – Калининград: Изд-во БФУ им. И. Канта, 2012. – С. 162-165.

4 Уголовно-процессуальный кодекс Республики Украины от 13 апреля 2012 года. № 4651-VI. – [ЭР]. Режим доступа: online.zakon.kz

5 Путеводитель по новому Уголовно-процессуальному кодексу Грузии / сост. Заза Меишвили. – Тбилиси: ООО «Сезан», 2010. – 48 с.

6 Поляков М.П. Уголовно-процессуальная интерпретация результатов оперативно-розыскной деятельности. – Н.Новгород, 2001. – 262 с.

7 Баранов А.М. Обеспечение законности в досудебном производстве по уголовным делам. – Омск, 2006. – 220 с.

8 Черняк В. Пять столетий тайной войны. – М., 1989. – С. 6.

9 Файкс Г. Большое ухо Парижа. Французская полиция: история и современность. – М., 1981. – С. 62.

10 Спирина Ю.П., Рафа Э. Словарь разговорной лексики французского языка – М.: АСТ, Восток-Запад, 2006. – 81 с.

11 Оперативно-розыскная деятельность: Учебник. – 2-е изд., доп. и перераб. / под ред. К.К. Горяинова, В.С. Овчинского, Г.К. Синилова, А.Ю. Шумилова. – М.: ИНФРА-М, 2004. – XIV – С. 117.

12 Совместный приказ Министра финансов Республики Казахстан от 12 декабря 2014 года № 565, Начальника Службы государственной охраны Республики Казахстан от 15 декабря 2014 года № 146, Председателя Агентства Республики Казахстан по делам государственной службы и противодействию коррупции от 18 декабря 2014 года № 62, Председателя Комитета национальной безопасности Республики Казахстан от 18 декабря 2014 года № 416 и Министра внутренних дел Республики Казахстан от 12 декабря 2014 года № 892 «Об утверждении Правил проведения негласных следственных действий» // СПС «Юрист».

References

1 Ugolovno-processual'nyj kodeks Respubliki Kazahstan ot 04 iulja 2014 goda. № 231-V ZRK. – [JeR]. Rezhim dostupa:<http://online.zakon.kz>

2 Bachurin S. N., Syzdykov K. T., Erzhanov T. M. Kriticheskie zamechanija i predlozhenija po proektu Zakona RK «O vnesenii izmenenij i dopolnenij v nekotorye zakonodatel'nye akty Respubliki Kazahstan po voprosam sovershenstvovanija ugolovnogo i ugolovno-processual'nogo zakonodatel'stva» (po voprosam operativno-rozysknoj dejatel'nosti) // Habarshy – Vestnik Karagandinskoy akademii MVD RK im. B. Bejsenova. – 2011. – № 4. – S. 41-43.

3 Nurgaliev B.M., Lakbaev K.S. Neglasnye sledstvennye dejstvija: istorija, ponjatie, problemy, perspektivy // Situacionnyj podhod v juridicheskoy nauke i pravoprimenitel'noj dejatel'nosti: Aktual'nye problemy ispol'zovaniya situacionnogo podhoda v juridicheskoy nauke i pravoprimenitel'noj dejatel'nosti. Materialy mezhdunar. nauch.-prakt. konf. – Kaliningrad: Izd-vo BFU im. I. Kanta, 2012. – S. 162-165.

4 Ugolovno-processual'nyj kodeks Respubliki Ukrayny ot 13 aprelja 2012 goda. № 4651-VI. – [JeR]. Rezhim dostupa: online.zakon.kz

5 Putevoditel' po novomu Ugolovno-processual'nomu kodeksu Gruzii. / Sost. Zaza Meishvili. – Tbilisi: OOO «Sezan», 2010. – 48 s.

6 Poljakov M.P. Ugolovno-processual'naja interpretacija rezul'tatov operativno-rozysknoj dejatel'nosti. – N.Novgorod, 2001. – 262 s.

- 7 Baranov A.M. Obespechenie zakonnosti v dosudebnom proizvodstve po ugolovnym delam. Omsk, 2006. – 220 s.
- 8 Chernjak V. Pjat' stoletij tajnoj vojny. – M., 1989. – S. 6.
- 9 Fajks G. Bol'shoe uho Parizha. Francuzskaja policija: istorija i sovremennost'. – M. 1981. – S. 62.
- 10 Spirin Ju.P., Rafa Je. Slovar' razgovornoj leksiki francuzskogo jazyka – M.: AST, Vostok-Zapad, 2006. – 81c.
- 11 Operativno-rozysknaja dejatel'nost': Uchebnik. – 2-e izd., dop. i pererab. / Pod red. K.K. Gorjainova, V.S. Ovchinskogo, G.K. Sinilova, A.Ju. Shumilova. – M.: INFRA-M, 2004. – XIV. – C. 117.
- 12 Sovmestnyj prikaz Ministra finansov Respubliki Kazahstan ot 12 dekabrja 2014 goda № 565, Nachal'nika Sluzhby gosudarstvennoj ohrany Respubliki Kazahstan ot 15 dekabrja 2014 goda № 146, Predsedatelja Agentstva Respubliki Kazahstan po delam gosudarstvennoj sluzhby i protivodejstviju korrupcii ot 18 dekabrja 2014 goda № 62, Predsedatelja Komiteta nacional'noj bezopasnosti Respubliki Kazahstan ot 18 dekabrja 2014 goda № 416 i Ministra vnutrennih del Respubliki Kazahstan ot 12 dekabrja 2014 goda № 892 «Ob utverzhdenii Pravil provedenija neglasnyh sledstvennyh dejstvij» // SPS «Jurist».

Нурмагамбетов А.С.

Понятие досудебного производство по уголовно-процессуальному законодательству Российской Федерации и Казахстана

Статья посвящена сравнительно-правовому исследованию основных понятий, характеризующих досудебное производство по уголовным делам по законодательству Российской Федерации и Республики Казахстан. Значительное внимание уделено терминам и категориям, характеризующим досудебное производство как особый вид социально значимой деятельности. Уголовно-процессуальное законодательство Казахстана и России, содержат сопоставимые по смыслу и содержанию дефиниции, которые вместе с тем имеют ряд отличий, не только обусловленных терминологическим многообразием, но и имеющих существенное, глубинное значение. Исследование этих отличий, имеет не только сугубо теоретическое значение, оно позволяет полнее выявить достоинства и недостатки тех либо иных формулировок и использовать их в ходе совершенствования действующего законодательства.

Ключевые слова: закон, суд, право, уголовные дела.

Nurmagambetov A.S.

The concept of pre-trial proceedings in criminal procedural legislation of the Russian Federation and Kazakhstan

The article is devoted to comparative legal study of the basic concepts that characterize the pre-trial proceedings in criminal cases under the laws of the Russian Federation and the Republic of Kazakhstan. Considerable attention is paid to the terms and categories that characterize the pre-trial proceedings as a special kind of social activities. Kazakhstan and Russia criminal procedure legislation contain definitions comparable within the meaning and in content which however have a number of differences caused not only by terminological variety but they have an essential deep meaning. The research of these differences has not only theoretical value, it also allows to better discover advantages and disadvantages of various wordings and to use them during the improvement of the current legislation.

Key words: law, court, law, criminal cases.

Нұрмәғамбетов А.С.

Ресей Федерациясы мен Қазақстан Республикасының заңнамасы бойынша қылмыстық істер жөніндегі сотқа дейінгі өндірісті сипаттайтын негізгі түсініктерді салыстырмалы-құқықтық зерттеуге арналған. Сотқа дейінгі өндірісті сипаттайтын әлеуметтік мәнді қызметтің ерекше түрі ретінде сипаттайтын терминдер мен санаттарға баса назар аударылған. Қазақстан мен Ресейдің қылмыстық-іс жүргізу заңнамасында мағынасы мен мазмұны бойынша салыстырмалы анықтамасы болады, сонымен бірге терминологиялық әр алуандылығымен шартты ғана емес, болмысты, терең мәнге ие көптеген ерекшеліктері бар. Осы ерекшеліктерді зерттеу терең теориялық мәнге ғана ие емес, ол сол немесе өзге тұжырымдамалардың артықшылықтары мен кемшиліктерін толығымен анықтауға және қолданыстағы заңнаманы жетілдіру барысында қолдануға мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: зан, сот, құқық, қылмыстық іс.

**ПОНЯТИЕ
ДОСУДЕБНОГО
ПРОИЗВОДСТВА
ПО УГОЛОВНО-ПРО-
ЦЕССУАЛЬНОМУ
ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ
РОССИЙСКОЙ
ФЕДЕРАЦИИ И
КАЗАХСТАНА**

Уголовное судопроизводство является одним из важнейших видов государственной деятельности, от результатов которой во многом зависит стабильность государства и общества, а также безопасность всех граждан. К признакам такой деятельности относятся следующие положения: строгая регламентация законом; осуществление данной деятельности лишь теми органами и должностными лицами, которые обладают соответствующими полномочиями; наличие специфических правоотношений, которые характерны лишь для этого вида деятельности; закрепление хода и результатов уголовного судопроизводства в соответствующих процессуальных актах; всемерное обеспечение в ходе данной деятельности прав, свобод и законных интересов вовлеченных в производство по уголовному делу лиц. В результате исследования данных признаков можно сделать вывод, что уголовное судопроизводство представляет собой строго регламентированную законом деятельность уполномоченных государственных органов и должностных лиц, в рамках которой при обнаружении признаков преступления происходит возбуждение уголовных дел, предварительное расследование преступлений, а также рассмотрение и разрешение уголовных дел, с тем чтобы по каждому делу было вынесено итоговое решение, отвечающее требованиям законности, обоснованности, мотивированности и справедливости.

Общепризнанным является деление уголовного процесса на стадии. Однако при продвижении уголовного дела по стадиям четко просматривается их деление на досудебные и судебные. Таким образом, стадии в определенной совокупности могут представлять собой качественно иной уровень общности, например, досудебное производство и судебное производство.

Впрочем, такое деление судопроизводства не является новым для теории уголовного процесса. И.Я. Фойницкий, анализируя общую картину продвижения процесса перед судебным производством, выделял единый этап прохождения уголовного процесса – предварительное расследование, состоящее из ряда действий частных и должностных лиц, направленных на собирание материала для судебного разбирательства [1]. Однако так же он условно делил все уголовное судопроизводство на предварительное и окончательное. В первую часть, наряду с

предварительным расследованием, он включал стадию предания суду и подготовительные к суду распоряжения, т.е. деятельность судебную. Но здесь необходимо учитывать особенности строения и организации дореволюционного российского уголовного процесса, а также условный характер данной градации. М.В. Духовский также делил уголовное судопроизводство на две части – предварительное производство и судебное производство [2].

В современной теории аналогичное определение структуры уголовного процесса признается многими авторами [3]. Тем не менее в юридической науке термин «досудебное производство» употребляется в нескольких значениях. Например, имеется мнение о том, что термины «предварительное производство» (т.е. досудебное) и «предварительное расследование» равнозначны [4]. В.С. Шадрин полагает, что в настоящее время досудебное производство имеет три формы – предварительное следствие, дознание, досудебную подготовку материалов в протокольной форме [5].

Однако анализ действующего российского уголовно-процессуального законодательства позволяет сделать вывод, что производство по уголовному делу, предшествующее рассмотрению его в судебных инстанциях, представляет собой единую фазу уголовного процесса, охватывающую две стадии – стадию возбуждения уголовного дела и стадию предварительного расследования. Таким образом, досудебное производство – понятие более широкое, чем предварительное расследование. Следует согласиться с Ю.К. Якимовичем, который считает, что стадии уголовного процесса в определенной совокупности могут представлять качественно иную форму общности – досудебное производство и судебное производство [6].

Между тем в последнее время в литературе появились новые оригинальные суждения. Так, например, А.В. Ленский считает, что досудебное производство – это единая стадия уголовного процесса, которая обладает определенной спецификой, ограничивающей его от судебной части уголовного судопроизводства. К числу таких специфических черт он относит: а) особые задачи; б) круг субъектов; в) способы реализации принципов уголовного процесса. Автор утверждает, что задачей стадии досудебного производства является подготовка материалов для рассмотрения дела в суде и разрешения его по существу, она характеризуется спецификой субъектов деятельности и их процессуальным

положением, своеобразием реализации принципов уголовного судопроизводства, спецификой процессуальной деятельности и ее правового регулирования. При этом стадия возбуждения уголовного дела должна быть исключена [7].

С.П. Сереброва также полагает, что до производства по уголовным делам в суде первой инстанции должна быть признана единая стадия – досудебное производство, которая включила бы в себя предварительное следствие, дознание, досудебную подготовку материалов в протокольной форме и действия сторон по обеспечению судебного разбирательства по делам частного обвинения. При этом под досудебным производством автор понимает деятельность любых, кроме суда, органов по подготовке материалов или уголовных дел для судебного разбирательства. Вся уголовно-процессуальная деятельность должна быть разделена на три стадии – досудебное производство, производство в суде первой инстанции и контрольно-проверочные производства. Определение жесткого места института возбуждения уголовного дела и рассмотрение его в качестве самостоятельной стадии уголовного процесса нелепообразно [8].

По мнению Ю.В. Деришева, которое, на наш взгляд, является наиболее предпочтительным, досудебное производство необходимо рассматривать в виде единой унитарной фазы уголовного процесса, предшествующей судебному рассмотрению дела. При этом уголовно-процессуальной части досудебного производства должно предшествовать осуществляющее в рамках административного законодательства дознание по проверке заявлений и сообщений о противоправных действиях. Самостоятельный акт о возбуждении производства из уголовного процесса необходимо исключить [9].

Не ставя под сомнение общий подход к определению системы стадий, российский и казахстанский законодатели вместе с тем по-разному подошли как к их наименованию, так и к степени легального закрепления самих понятий. В УПК РФ базовой дефиницией является положение п. 56 ст. 5, где указано, что уголовным судопроизводством является досудебное и судебное производство по уголовному делу. Таким образом, в законе закреплено, что понятием «судопроизводство» охватывается любая процессуальная деятельность, независимо от того, входит в нее в качестве непосредственного субъекта правоотношений суд либо нет.

Как известно, фактическое равенство понятий «уголовное судопроизводство» и «уголовный

процесс» устанавливалось еще в Уставе уголовного судопроизводства 1864 г. [10]. Дальнейшее развитие данный термин получил уже в современный период. Полномочия суда по осуществлению контроля распространены и на досудебные стадии, что позволяет распространять термин «судопроизводство» и на эту деятельность.

Следует отметить, что в УПК Украины использован термин «уголовное производство». В соответствие с п. 10 ст. 3 УПК Украины, уголовное производство – это досудебное расследование и судебное производство, процессуальные действия в связи с совершением деяния, предусмотренного законом Украины об уголовной ответственности [11]. В данной дефиниции, хотя и не применяется термин «судопроизводство», все же, как и в УПК РФ, подчеркивается, что уголовное судопроизводство включает в себя досудебное расследование и судебное производство.

В УПК РСФСР 1960 г., равно как и в УПК союзных советских республик – современных стран СНГ и Балтии – понятия досудебного производства не существовало. Наиболее приближенным к современному понятию досудебного производства в советской науке уголовного процесса было понятие досудебных стадий уголовного процесса, к которым относятся стадии возбуждения уголовного дела и предварительного расследования. В большинстве современных работ в той или иной степени посвященных досудебному производству, это понятие, по существу, употребляется как равнозначное понятию досудебных стадий уголовного процесса [12].

Согласно п. 9 ст. 5 УПК РФ досудебное производство – это уголовное судопроизводство с момента получения сообщения о преступлении до направления прокурором уголовного дела в суд для рассмотрения его по существу. Итоговым моментом досудебного производства, как усматривается из дефиниции, является направление прокурором уголовного дела в суд для рассмотрения его по существу. Это указывает, что прокурор является должностным лицом, которое не только осуществляет надзорную деятельность, но и принимает окончательное решение досудебного производства – об утверждении обвинительного заключения, обвинительного акта или обвинительного постановления. Тем самым на законодательном уровне признано, что деятельность прокурора носит официальный характер, а данное должностное лицо является участником уголовно-процессуальных правоотношений. Вместе с тем следует отме-

тить, что направление уголовного дела в суд – важная, но не единственная форма окончания предварительного расследования. При наличии оснований производство по уголовному делу прекращается, что вызывает окончание уголовно-процессуальных отношений, возникающих на данной стадии. Кроме того, если по результатам рассмотрения сообщения о преступлении выносится постановление об отказе в возбуждении уголовного дела, это также свидетельствует о том, что ранее имевшие место правоотношения признаются исчерпанными. Поэтому в легальной дефиниции досудебного производства, по нашему мнению, требуется отразить возможность его окончания и путем вынесения постановления об отказе в возбуждении уголовного дела, а также посредством прекращения уголовного дела. Последнее положение закреплено в УПК Казахстана, где досудебное производство – это производство по делу с начала досудебного расследования до направления прокурором уголовного дела в суд для рассмотрения его по существу либо прекращения производства по делу (п.41 ст.7 УПК РК) [13].

Вышеизложенное вызывает необходимость изложения п. 43 ст. 5 УПК РФ в следующей редакции: «43) досудебное производство – уголовное судопроизводство с момента получения сообщения о преступлении до вынесения постановления об отказе в возбуждении уголовного дела, постановления о прекращении уголовного дела или до направления прокурором уголовного дела в суд для рассмотрения его по существу».

Уголовно-процессуальное законодательство Казахстана также содержит сопоставимые по смыслу и содержанию дефиниции, которые вместе с тем имеют ряд отличий, не только обусловленных терминологическим многообразием, но и имеющих сущностное, глубинное значение. Исследование этих отличий, по нашему мнению, имеет не только сугубо теоретическое значение, оно позволяет полнее выявить достоинства и недостатки тех либо иных формулировок и использовать это в ходе совершенствования действующего законодательства. В УПК Казахстана так же, как и в УПК РФ, имеется статья, посвященная определению основных терминов, употребляемых далее в тексте Кодекса, – ст. 7. Однако легальное определение «уголовного судопроизводства» либо «уголовного производства» отсутствует, хотя оба термина упоминаются в различных правовых нормах (ч.1 ст.3, ч.1

ст. 5, ч. 1 ст. 6, ч. 4 ст. 11, ч. 1 ст. 23, ч. 1 ст. 30, ч. 1 ст. 599 УПК РК). Законодатель раскрывает понятие «досудебного производства» (п. 41 ст. 7 УПК РК) и упоминает о возможности «судебного производства» при рассмотрении дела по существу в главном судебном разбирательстве (ч. 6 ст. 340 УПК РК).

Подобное положение дел нельзя, на наш взгляд, отнести лишь к недостаткам технико-юридического плана. В этой связи представляется целесообразным закрепить в п. 30-1 ст. 7 УПК РК следующую норму: «уголовное производство – это досудебное и судебное производство, содержанием которых является осуществление процессуальных действий и принятие процессуальных решений в связи с совершением преступления».

Таким образом, основные понятия, относящиеся к уголовному судопроизводству Российской Федерации, соотносятся между собой следующим образом: уголовное судопроизводство состоит из досудебного производства и судебного производства; досудебное производство, в свою очередь, подразделяется на две стадии – возбуждение уголовного дела и предварительное расследование.

Общим термином, обозначающим соответствующую деятельность по УПК Республики Казахстан, предлагается считать уголовное производство; оно также состоит из досудебного и судебного производства; досудебное расследование производится в форме дознания, предварительного следствия и протокольной форме.

Литература

- 1 Фойницкий И.Я. Курс уголовного судопроизводства. – Т.2. – СПб., 1996. – С. 352-353.
- 2 Духовской М.В. Русский уголовный процесс. – М.: Тип. А. П. Поплавского, 1910. – 448 с.
- 3 См., напр.: Михайлов А.И. Сущность и значение предварительного следствия в советском уголовном судопроизводстве // Проблемы совершенствования предварительного следствия и прокурорского надзора за исполнением законом органами дознания и предварительного следствия. – М., 1982. – С. 5; уголовный процесс: Учебник для вузов / под ред. П.А. Лупинской. – М., 1995
- 4 Духовской М.В. Указ.соч. – С. 99.
- 5 Шадрин В.С. Сущность досудебного производства и дальнейшее развитие его форм в советском уголовном процессе // Формы досудебного производства и их совершенствование: Сб.науч.тр. – Волгоград, 1989. – С.4-16
- 6 Якимович Ю.К. Структура советского уголовного процесса: система стадий, система производств. Основные и дополнительные производства. – Томск, 1991. – С. 4-5, 46.
- 7 Ленский А.В. Досудебное (предварительное) производство в современном уголовном процессе России: автореф. дис... канд. юрид. наук. – Н.Новгород, 1998. – С. 8-14.
- 8 Сереброва С.П. Проблемы рационализации досудебного производства. – Н.Новгород, 1997. – С. 50-52.
- 9 Деришев Ю.В. Оптимизация досудебного производства в уголовном процессе России: дис... канд. юрид. наук. – Омск. 1998. – С. 118.
- 10 Гриненко А. В. Уголовный процесс: учебник – 2-е изд., перераб. – М.: Норма, 2009. – С.24.
- 11 Уголовно-процессуальный кодекс Украины от 13 апреля 2012 года. URL: http://www.kalinovsky-k.narod.ru/zakon/UPK_Ukraini_2012.htm
- 12 См., напр.: Громов В.В. Развитие и реализация конституционных прав и свобод человека и гражданина на досудебных стадиях уголовного процесса: автореф. дис.... канд. юрид. наук. – СПб., 2001; Кутуев Э.К. Уголовно-процессуальное принуждение в досудебных стадиях: дис.... докт. юрид. наук. – СПб., 2004.
- 13 Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 года № 231-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 07.11.2014 г.). URL:<http://online.zakon.kz/>

References

- 1 Fojnickij I.Ja. Kurs ugolovnogo sudoproizvodstva. – T.2. – SPb., 1996. – S. 352-353
- 2 Duhovskoj M.V. Russkij ugolovnyj process. – M.: Tip. A. P. Poplavskogo, 1910. – 448 c.
- 3 Sm., napr.: Mihajlov A.I. Sushhnost' i znachenie predvaritel'nogo sledstvija v sovetskom ugolovnom sudoproizvodstve // Problemy sovershenstvovanija predvaritel'nogo sledstvija i prokurorskogo nadzora za ispolneniem zakonom organami doznanija i predvaritel'nogo sledstvija. – M., 1982. – S. 5; Ugolovnyj process: Uchebnik dlja vuzov / Pod red. P.A. Lupinskoj. – M., 1995.
- 4 Duhovskoj M.V. Ukaz.soch. – S. 99.
- 5 Shadrin B.C. Sushhnost' dosudebnogo proizvodstva i dal'nejshee razvitie ego form v sovetskom ugolovnom processe // Formy dosudebnogo proizvodstva i ih sovershenstvovanie: Sb.nauch.tr. – Volgograd, 1989. – S. 4-16.
- 6 Jakimovich Ju.K. Struktura sovetskogo ugolovnogo processa: sistema stadij, sistema proizvodstv. Osnovnye i dopolnitel'nye proizvodstva. – Tomsk, 1991. – S. 4-5, 46.

- 7 Lenskij A.B. Dosudebnoe (predvaritel'noe) proizvodstvo v sovremenном уголовном процессе России: автореф. дис... канд. jurid. nauk. – N.Novgorod, 1998. – S. 8-14.
- 8 Serebrova S.P. Problemy racionalizacii dosudebnogo proizvodstva. – N.Novgorod, 1997. – S. 50-52.
- 9 Derishev Ju.V. Optimizacija dosudebnogo proizvodstva v ugolovnom processe Rossii: diss... kand. jurid. nauk. – Omsk. 1998. – S. 118.
- 10 Grinenko A. V. Ugolovnyj process: uchebnik – 2-e izd., pererab. – M.: Norma, 2009. – S. 24.
- 11 Ugolovno-processual'nyj kodeks Ukrayni ot 13 aprelya 2012 goda. URL: http://www.kalinovsky-k.narod.ru/zakon/UPK_Ukraini_2012.htm
- 12 Sm., napr.: Gromov V.V. Razvitie i realizacija konstitucionnyh prav i svobod cheloveka i grazhdanina na dosudebnyh stadijah ugolovnogo processa: автореф. дис.... канд. jurid. nauk. SPb., 2001; Kutuev Je.K. Ugolovno-processual'noe prinuzhdenie v dosudebnyh stadijah: dis.... dokt. jurid. nauk. – SPb., 2004.
- 13 Ugolovno-processual'nyj kodeks Respubliki Kazahstan ot 4 iulja 2014 goda № 231-V (s izmenenijami i dopolnenijami po sostojaniju na 07.11.2014 g.). URL:<http://online.zakon.kz/>

Атаханова Г.М.

**Меншікке қарсы қылмыстық
құқық бұзушылықтың
объектісін анықтаудың
теориялық мәселесі**

Мақалада автормен меншікке қарсы қылмыстардың объектісін анықтаудың теориялық аспектілері қарастырылды. Осы объектіні зерттеудегі қалыптасқан әртүрлі ғалымдардың ой-тұжырымдары талданды. Мақалада объектінің ұғымы, осы құқық бұзушылықтың объектісінің құрылымы, мазмұны, сондай-ақ, осы құқық бұзушылықтың затының анықтамасы, белгілері мен түрлері, меншікке қарсы құқық бұзушылықтың объектісі мен затына қатысты қылмыстық зандау жетілдіру бағыттарын анықтау және саралаудың сұрақтарын шешудегі маңыздылығы қарастырылған.

Түйін сөздер: объект, зат, мұлік, меншік, мұдде.

Atakhanova G.M.

**Theoretical problems in offences
against property object vyâlenii**

Атаханова Г.М.

**Теоретические проблемы
в выявлении объекта
правонарушений против
собственности**

This article discusses the theoretical aspects of offences against property to the object. The article reflects the development of theoretical provisions defining the concept, content, structure of the object of crimes against property, as well as defining the concept, characteristics and types of items of such crimes; in identifying areas to improve the criminal law and approaches to addressing skills related to the object and the subject of crimes against property.

Key words: object, object, property, interests

В данной статье рассматриваются теоретические аспекты к объекту правонарушений против собственности. В статье отражены разработки теоретических положений, определяющих понятие, содержание, структуру объекта преступлений против собственности, а также определяющих понятие, признаки и виды предметов данных преступлений; в выявлении направлений совершенствования уголовного закона и подходов к решению вопросов квалификации, связанных с объектом и предметом преступлений против собственности.

Ключевые слова: объект, предмет, собственность, интересы.

**МЕНШІККЕ ҚАРСЫ
ҚЫЛМЫСТЫҚ
ҚҰҚЫҚ
БҰЗУШЫЛЫҚТЫҢ
ОБЪЕКТИСІН
АНЫҚТАУДЫҢ
ТЕОРИЯЛЫҚ МӘСЕЛЕСІ**

Қылмыстық құқық доктринасында даулы мәселенің бірі қылмыс объектісін анықтау болып табылады. Меншікке қарсы құқық бұзушылықтың объектісі мен затын зерттеу қоғамдық қауіп-қатердің сипаты мен дәрежесінің анықталуына, сондай-ақ, аталған қылмыстардың дұрыс бағалануына жағдай жасайды. Өзімізге мәлім болғандай, әрбір қылмыс белгілі-бір қылмыстық-құқықтық қорғау объектісіне қастандық ойлайды және сонымен қатар сол объектімен анықталады. Қылмыс объектісі қылмыстық-құқықтық тыйымның сипатын, заңмен тыйым салынған әрекеттердің шектері мен шенберін, олардың қауіптілігінің сипаты мен дәрежесін анықтайды.

Бірқатар жағдайларда қастандық объектісі жанама қылмыстық нышандар құрамының шектерін айырудың басты критерийі болып табылады. В.Н. Кудрявцев айтқандай: «Қылмыстық қастандық объектісін белгілеу арасында қажетті норманың мүкият іздеу қажет болатын жанама құрамдар тобын таңдал алу үшін алдын ала құрастырылған бағдарлама сияқты болады» [1, 35 б.]. Осыған байланысты, Б.С. Никифоров «қылмыстық заңмен корғалатын объектіге зиян, залал кез-келген емес, сипаты объектінің өзінің қасиеттерімен анықталатын белгілі-бір әрекеттерменғана келтірілуі мүмкін» деп көрсеткен [2, 137 б.].

Біздің ойыныша, қылмысты саралауда дұрыс бағалаудың маңызына асыра баға беру мүмкін емес. Б.А.Куриновтың пікірі бойынша: «Заң шығарушы қылмысты дұрыс саралау кезінде КК Ерекше бөлігінің белгілі-бір бабында көрсеткен қарастырылып жатқан нақты қоғамдық-қауіпті іс-әрекеттің барлық ерекшеліктері бар...» [3, 21-22 бб.] деп есептейді. Осы мәселенің шешілүі қылмыстық жазаның әділ қолданылуына да байланысты. Қылмыстың дұрыс саралануы – сот әділдігінің заңға сәйкес жүзеге асырылуының кепілдігі болып табылады [4, 49 б.].

Н.И.Коржанскийдің ойыныша, қылмыс объектісінің қылмыстың материалдық құрамын анықтау үшін шешуші маңызы бар [5, 24 б.]. Ал, А.В. Кузнецов қылмыстық құқықтың Ерекше бөлігінің жүйесін құру үшін қылмыс объектісінің маңызды екендігін алға тартады. Қылмыстың объектісіне қарай, қылмыстық заңнама әртүрлі қылмыстарды жеке-жеке топтарға біріктіріп, олардың қылмыстық құқық жүйесіндегі орнын анықтайды. Бұл жағдайда, бірінші қатарға белгілі-бір қоғамға тән, ол үшін ең

қымбат құндылық болып табылатын ең маңызды мұдделерге қастандық ойлайтын қылмыстарды іріктеп алады [6, 65-66 б.].

Бұл арада тоқтальып кететін тағы бір мәселе, XXI ғасырдың басында қылмыстық құқық доктринасында қылмыстық нышандар құрамының аталған элементі мөнінің бірегей мағынасы әлі де қалыптаспағандығы жөнінде. Қылмыстар объектісі мен затын ескере отырып, меншікке қарсы қылмыстарды, мүлікті талан-таражға салуларды саралау мәселелерін жаңадан қарастыру кажеттігінің туындауына, ең алдымен, экономикалық ортада орын алып жатқан өзгерістер, сондай-ақ тергеу және сот тәжірибесінде кеңінен таралған нақты істердің қате шешілуі түрткі болды. Осыған байланысты, Е.А.Фроловтың меншікке қарсы қылмыстар объектісі жөніндегі ескертпесін көлтірейік: «Әрбір қоғамдық қарым-қатынас – күрделі де көп қырлы ұғым, сондықтан қоғамдық катынастарды қылмыс объектісі деп тану сол мәселені зерттеудің тек басы фана болып табылады деп санаған А.Н.Трайнинмен [7, 84 б.] келіспеуге болмайды» [8, 12 б.].

Бүгінгі таңда заң әдебиетінде қылмыстық-құқықтық қорғау объектісінің мәні жөнінде төрт пікір қалыптасқан. Біріншіден, кеңестік қылмыстық құқыққа тән оның қоғамдық катынастар ретінде қабылдануы. Екіншіден, ғылыми әдебиетте қылмыстық тікелей объектісі адам, яғни қылмыстық қастандық кімге бағытталса, сол болып табылады [9, 60 б.]. Ушіншіден, кейбір жұмыстарда қылмыстық тікелей объектісі қылмыстық заңмен қоргалатын игілік деген ұстаным қолдау тапқан [10, 147 б.]. Төртіншіден, қылмыстық құқық теориясында әлі толық ұсынылмаған қылмыс объектісіне белгілі-бір заңмен қоргалатын мұdde ретінде қарастыру.

Соңғы ұстанымды қолдаушылар қылмыстық құқықта жеке немесе заңды тұлғалардың, қоғамның немесе мемлекеттің ол қорғайтын мұдделері объект болып табылады деп пайымдайды. Кез-келген қоғамдық катынас элементтерінің ролін оның ішкі құрамдауыштары, оның ішінде қылмыстық-құқықтық қорғаудың тікелей объектісі ретінде қарастырылатын оның қатысуыштарының мұдделері атқаратын жүйені құрайды [11, 14 б.]. Алайда, бұл ұстаным да қылмыс объектісінің қоғамдық катынастар болып табылатынымен байланысты, себебі қорғау объектісі ретінде мұdde қоғамдық катынастардан тыс қолданбайды.

Біздің пікірімізше, қылмыс объектісін түсінудің жоғарыда аталған барлық ұстанымдары зерттеліп жатқан бір құбылыстың мазмұнын

ашады: қылмыс әрдайым қоғамдық катынастарға қатысуши ретінде адамның белгілі-бір игілігіне, мұддесіне қастандық жасайды. Сондықтан қылмыстың объектісі – қоғамдық катынас болып табылады. Яғни қылмыстық қастандық қоғам ішіндегі адамдар арасындағы белгілі-бір, құқық нормалары реттеген тәртіп ережелерін – қоғамдық катынастарды бұзады. Қылмыс адамға оның қоғаммен ол дүниеден өткеннен кейін де жалғасуы мүмкін байланысынан тыс қастандық жасауды мүмкін емес.

Кеңестік заң әдебиетінде қалыптасқан және қазіргі уақытта да қабылданатын тұрақтанған қылмыстық-құқықтық тұжырымдамаға сәйкес, қылмыс объектісі – бұл қоғамдық қауіпті іс-әрекеттер қастандық ойлайтын және қылмыстық заңмен қоргалатын қоғамдық катынастар жиынтығы.

Қоғамдық катынас – бұл біреуі қоғамдық катынастарға қатысуши болып табылатын әртүрлі элементтердің бірлігін білдіретін күрделі құбылыс, себебі қоғамдық катынастар деңгеміз қоғамдық тіршілік етуі барысындағы адамдардың арасындағы қарым-қатынастар. Сонымен қатар, бұл күрделі құбылыстың элементі қоғамдық катынастардың «өзімен өзі», яғни ұжымдардың немесе жекелеген тұлғалардың бір-бірімен қарым-қатынастары болып табылады. Сонымен, қалыпты қоғамдық тіршілік жағдайлары мен олардың іске асырылуы қоғамдық катынастардың бір белгін құрайды.

Қылмыстық-құқықтық әдебиетте дәстүрге айналған жіктемесі бойынша, объектілер жалпы, тектік, түрлік (топтық) және тікелей болып бөлінеді.

Барлық қылмыстардың ортақ объектісі қылмыстық заңмен қоргалатын қоғамдық катынастардың жиынтығы болып табылады. Жалпы объектінің бөліп шығарылуының практикалық маңызы зор. Қылмыстың жалпы объектісі қоғамдық катынастарға қылмыстық қастандық жасаудың қоғамға қауіптілігін және бағыттылығын көрсетеді. Қылмыстың жалпы объектісін елемеушілік қылмыстық қоғамдық қауіптілігінің толық бағаланбауына алып келіп, қылмыстық құқық ғылымына және қылмыстық заңнаманың қолдану тәжірибесіне зиян тигізуі мүмкін.

Тектік объект КР ҚҚ Ерекше белгінің ерекше тарауына қылмыстарды біртектік белгісі бойынша біріктіреді. Басқаша айтқанда, тектік объект бұл белгілі-бір қылмыстар шенбері үшін бірегей және қылмыстық заңмен қоргалатын біртекті қоғамдық катынастар тобы. КР ҚҚ 6 тарауында көрсетілген қылмыстардың тектік объекті

тісі меншік саласындағы қоғамдық қатынастар болып табылады.

Түрлік объект – бұл қылмыстық заңмен көргалатын бір түрге жататын қоғамдық қатынастар тобы. Түрлік объектіні дербес объекті ретінде бөліп шығару жөнінде қылмыстық құқық теориясында әртүрлі көзқарастар қалыптасқан. Мысалы, В.Я. Таций жалпы тектік объектімен қатар түрлік объектіні бөліп шығару туралы пікірді қолдай отырып, былай деген: «... ол объектілердің үш дәрежелі жіктелуіне қарама-қайшы болмау керек – керісінше, ол тек сонымен қатар қолданылуы мүмкін» [12, 88 б.]. Бұл қагидага Л.Л. Кругликов әділ сын айткан: «... мұндай пікірдің дұрыс болуы екіталай, себебі тектік немесе тікелей объектіні бөліп шығару туралы пікір екі дәрежелі жіктелуге қарама-қайшы болмау керек деп пайымдасақ та оң нәтижеге жете аламыз. Ал түрлік объектінің бөліп шығарылуы үш дәрежелі жіктеменің ішінде емес, тек онымен «қатар» қолданылатындығы тіпті түсініксіз» [13, 12 б.]. Сонымен қатар, Л.Л. Кругликовтың пікірі бойынша, тігінен жіктелу объектілердің төрт категориясын қамту керек: жалпы, тектік, түрлік (топтық) және тікелей. Біріншісін қоспағанда, қалған үшеуінің үш мағынасы бар: біріншіден, заң шығарушыларға сол қатынастарға қастандық ойлаудың қоғамдық қауіптілігінің сипатын анықтауға көмектеседі; екіншіден, қылмыстардың және олардың жасалуы үшін жауапкершілікті қарастыратын нормалардың ғылыми және заңнамалық жіктемесін жүзеге асыруға мүмкіндік береді; үшіншіден, заңнамалық материалдың бірегей объективті критерийге бағынатын белгілі-бір жүйе бойынша орналасуының негізі болып табылады.

Тікелей объект – бұл қастандық бағытталған және қылмыс арқылы зиян келтірілетін немесе сондай зиянның келтірілу қауіпі пайда болатын нақты қоғамдық қатынас. Тікелей объектінің озіне тән ерекшелігі оның тікелей зиян келтірілмейтін жалпы, тектік және түрлік объектілерге қарағанда, қылмыстан келтірілген зиянды әрдайым тікелей объектінің көретіндігінде. Түрлік, тектік және жалпы объектілерге зиян тек қана

тікелей объектінің зақымдау арқылы ғана келтіріледі. Түрлік, тектік және жалпы объектілер тек қана зиян тікелей объектінің келтірілетін жағдайда өзгереді. Бұл жағдайда нақты қоғамдық қатынас тікелей объект ретінде қылмыспен зақымдалады немесе тіпті мүлде жойылады. Түрлік объект тек кейбір жағдайларында ғана зақымдалуы мүмкін, бірақ жойыла алмайды, себебі меншік қатынастарын, адам өмірін, денсаулығын және басқа да қоғамдық қатынастарды қылмыстық жолмен мүлде жойып жіберу мүмкін емес.

Қазіргі уақытта меншікке қарсы құқық бұзушылықтың түрлік объектісі деп меншік қатынастарын айтады. Біздің еліміздегі кеңес заманында басты меншік формасы социалистік меншік болып есептелген. Кеңес билігінің алғашқы жылдарында банктерге, қалалардағы жылжымайтын мүліктерге, өнеркәсіптік және сауда кәсіпорындарына, сақтандыру компанияларына, орташа және шағын кәсіпорындарға жеке меншік құқығы жойылды. Жерге жеке меншікті 1917 жылдың 26 қазанындағы Жер туралы декрет жойды.

Біздің пікірімізше, қоғамдық қатынастардың тікелей объектісі ретінде нақты меншік түрлерін, дәлірек айтқанда оның іс жүзіндегі мағынасын бөліп шығару туралы мәселе әлі шешілмеген. Шынында да, мемлекеттік немесе қоғамдық және жеке меншіктің әртүрлі қылмыстық-құқықтық қорғалуын қарастырган 1960 жылғы ҚҚ меншікке қарсы қылмыстарды дұрыс бағалау үшін тікелей объектінің анықтауды қажет деп тапты. Аталған меншік түрлеріне қастандық ойлау туралы баптар Кодекстің бір тарауына орналастырылған және олар қылмыс жасағаны үшін әртүрлі санкцияларды белгілеғен. 1997 жылы ҚР ҚҚ қабылданғаннан және қандай да бір меншік түрінің басымдылығынан бас тартқаннан бері заң шығарушылар оларды – меншікке қарсы қылмыстар деп аталағын бір тарауға енгізген. Демек, кез-келген меншік түріне қарсы қылмыстарды дұрыс бағалау үшін қастандықтың тек түрлік объектісін – қоғамдық меншік қатынастарын бөліп шығарған жөн деген қорытындыға келдік.

Әдебиеттер

- 1 Кудрявцев В.Н. Общая квалификация преступлений. – М., 1972. – 35 б.
- 2 Никифоров Б.С. Объект преступления по советскому уголовному праву. – М.: Госюриздан, 1960. – 137 б.
- 3 Куринов Б.А. Научные основы квалификации преступлений. – М., 1984. – 21-22 б.
- 4 Беляев В.Г. Применение уголовного закона. – Волгоград, 1998. – 49 б.
- 5 Коржанский Н.И. Объект посягательства и квалификация преступлений. – Волгоград, 1976. – 24 б.
- 6 Кузнецова А.В. Уголовное право и личность. – М., 1977. – 65-66 б.

- 7 Трайнин А.Н. Общее учение о составе преступления. – М., 1957. 124 б.
- 8 Фролов Е.А. Объект уголовно-правовой охраны и его участие в организации борьбы с посягательствами на собственность: д.ю.н. дис. – Свердловск, 1971. – 12 б.
- 9 Новоселов Г.П. Учение об объекте преступления. Методологические аспекты. – М., 2001. – 60 б.
- 10 Наумов А.В. Уголовное право. Общая часть. – М., 1996. – 147 б.
- 11 Мотин О.А. Частный интерес в системе объектов уголовно-правовой охраны: автореф. дис. – Волгоград, 2005. – 13 б.
- 12 Таций В.Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве. – Харьков, 1988. – 88 б.
- 13 Кругликов Л.Л. Проблемы теории уголовного права. – Ярославль, 1999. – 12 б.

References

- 1 Kudrjavcev V.N. Obshhaja kvalifikacija prestuplenij. – M., 1972. – 35 b.
- 2 Nikiforov B.S. Ob#ekt prestuplenija po sovetskому ugolovnomu pravu. – M.: Gosjurizdat, 1960. – 137 b.
- 3 Kurinov B.A. Nauchnye osnovy kvalifikacii prestuplenij. – M., 1984. – 21-22 b.
- 4 Beljaev V.G. Primenenie ugolovnogo zakona. – Volgograd, 1998. – 49 b.
- 5 Korzhanskij N.I. Ob#ekt posjagatel'stva i kvalifikacija prestuplenij. – Volgograd, 1976. – 24 b.
- 6 Kuznecov A.V. Ugolovnoe pravo i lichnost'. – M., 1977. – 65-66 b.
- 7 Trajinin A.N. Obshhee uchenie o sostave prestuplenija. – M., 1957. 124 b.
- 8 Frolov E.A. Ob#ekt ugolovno-pravovoj ohrany i ego uchastie v organizacii bor'by s posjagatel'stvami na sobstvennost':d. ju.n. dis. – Sverdlovsk, 1971. – 12 b.
- 9 Novoselov G.P. Uchenie ob ob#ekte prestuplenija. Metodologicheskie aspekty. – M., 2001. – 60 b.
- 10 Naumov A.V. Ugolovnoe pravo. Obshhaja chast'. – M., 1996. – 147 b.
- 11 Motin O.A. Chastnyj interes v sisteme ob#ektov ugolovno-pravovoj ohrany: avtoref. dis. – Volgograd, 2005. – 13 b.
- 12 Tacij V.Ja. Ob#ekt i predmet prestuplenija v sovetskem ugolovnom prave. – Har'kov, 1988. – 88 b.
- 13 Kruglikov L.L. Problemy teorii ugolovnogo prava. – Jaroslavl', 1999. – 12 b.

7-бөлім
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР

Раздел 7
МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ

Section 7
INTERNATIONAL RELATIONS

Көбеев Е.К.,
Рустембекова Д.К.

**Польша Республикасындағы
ұлттық және этникалық
азшылықтардың құқықтық
мәртебесі**

Қазіргі уақытта көптеген елдердің Конституциялары мен нормативтік құқықтық актілерінде ұлттық, этникалық және тілдік азшылықтардың бар болуын мойындаиды. Осымен қатар ұлттық, этникалық және тілдік азшылықтардың қоргауды қамтамасыз ету мен кемсітушілікке жол бермеу, жеке ерекшеліктері мен өзіндік болмысын сақтау аясындағы әрекеттер жүзеге асырылуда. Кез келген елдегі ұлттық, этникалық және тілдік азшылықтардың өмір суруінің институционалдық шарттарын қамтамасыз ету үшін, ұлттық азшылықтардың құқықтарын реттеу мен қорғауға бағытталған жеке конституциялық нормалар мен құқықтық актілерді қабылдау қажет. Берілген мақалада авторлар Польша Республикасының ұлттық және этникалық азшылықтардың мәдени бірегейлігі мен жергілікті тілді сақтау және дамытумен байланысты қатынастарды реттейтін, бұған қоса, мемлекеттік басқару органдары мен осы мәселелер аясындағы территориялық, өзін-өзі басқару бірліктерінің міндеттері мен құзыреттілігін анықтайдын заңнамалық актілерін қарастырады.

Түйін сөздер: ұлттық азшылық, этникалық азшылық, азшылық тілі, азшылықтардың құқықтық мәртебесі.

Kubayev Ye.K.,
Rustembekova D.K.

The legal status of national and ethnic minorities in the Republic of Poland

At present in the Constitutions and normative legal acts of many countries recognize the existence of national, ethnic and linguistic minorities. Along with these actions are carried out in the area of protection and non-discrimination of national, ethnic and linguistic minorities, the preservation of their individual differences and identities. To ensure the institutional living conditions of national, ethnic and linguistic minorities in any country, it is necessary to adopt certain constitutional rules and legal acts aimed at the regulation and protecting the rights of national minorities. In this article, the authors discusses the legislative acts of the Republic of Poland, regulating the relations connected with the preservation and development of cultural identity of national and ethnic minorities, the preservation and development of regional language, as well as defining the tasks and competency of public administration bodies and units of local self-government in the area of these questions.

Key words: national minorities, ethnic minorities, minority language, the legal status of minorities.

Кубеев Е.К.,
Рустембекова Д.К.

Правовой статус национальных и этнических меньшинств в Республике Польша

В настоящее время в Конституциях и нормативных правовых актах многих стран признают наличие национальных, этнических и языковых меньшинств. Наравне с этим осуществляются действия в области обеспечения защиты и недискриминации национальных, этнических и языковых меньшинств, сохранения их индивидуальных отличий и самобытности. Для обеспечения институциональных условий проживания национальных, этнических и языковых меньшинств в любой стране необходимо принятие отдельных конституционных норм и правовых актов, направленных на регулирование и защиту прав национальных меньшинств. В данной статье авторами рассматриваются законодательные акты Республики Польша, регулирующие отношения, связанные с сохранением и развитием культурной идентичности национальных и этнических меньшинств, сохранением и развитием регионального языка, а также определяющие задачи и компетенцию органов государственного управления и единиц территориального самоуправления в сфере этих вопросов.

Ключевые слова: национальные меньшинства, этнические меньшинства, язык меньшинств, правовой статус меньшинств.

**ПОЛЬША РЕСПУБ-
ЛИКАСЫНДАҒЫ
ҰЛТТЫҚ ЖӘНЕ
ЭТНИКАЛЫҚ
АЗШЫЛЫҚТАРДЫҢ
ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘРТЕБЕСІ**

Польша Республикасы халық саны бойынша Еуропада сегізінші, ал Еуроодакта алтыншы ел болып табылады. 2008 жылы Польша халқының саны 38 116 000 адамды құрады. Халықтың 1 км²-дегі орташа тығыздығы 122 адам.

Қазіргі Польша – әлемнің ең моноүлттық мемлекеттерінің бірі. 2002 жылғы халық санағы бойынша Польшаның 96,74% халқы өздерін этникалық поляктарға жатқызған. Санатқа 97,8% үйде поляк тілінде сөйлейтінін көрсеткен. Ел халқының 1,23%-ы өздерін басқа ұлттарға жатқызған, олардың ішінде ең ірі этникалық топтар – силездіктер (0,45%), немістер (0,4%), белорустар (0,1%), україндиктар (0,1%), сығандар, еврейлер, поляк-литовтық татарлар. 2%-дан астам тұрғындар ұлты туралы сұраққа жауап беруден бас тартқан.

Көпшіліктің азшылықтармен және азшылықтардың көпшілікпен қарым-қатынасын үнемі үздіксіз ойластырып отыру, бір ұлт басым болатын Польша сиякты елдер үшін аса қажет. Сан жағынан басымдылық оңайшылықпен бейне бір қалтарысты ассимиляциялық қысымға айналып кетуі мүмкін. Ұлттық және дін тұтушы азшылықтарға деген катынас, аталмыш елде сан жағынан басым болатын ұлт өзін көре алатын бейне бір айна іспеттес.

Зерттеу жұмысының мақсаты – Польша Республикасының ұлттық және этникалық азшылықтардың мәдени бірегейлігі мен жергілікті тілді сақтау мен дамытумен байланысты қатынастарды, яғни азшылықтың құқықтық мәртебесін реттейтін заңнамалық актілеріне талдау жасау.

Польша Республикасының Конституциясы «Біз, Польша халқы...» – деп басталады [1]. Демократиялық құрылымның бірінші және негізгі сипаттамасы – азамат, одан кейін ғана – ұлттық тиістілік. Алайда, бұл жағдайда «халық» категориясын этникалық анықтама емес, тұтас Польша Республикасының барлық азаматтарын қамтитын саяси анықтама ретінде түсіндіру қажет. Конституцияның 35-бабына сәйкес, ұлттық және этникалық азшылықтарға жататын Польша азаматтарына, олардың тілдерінің дамуы мен сақталу еркіндігін, әдет-ғұрыптары мен салт-дәстүрлерінің сақталуына, мәдениетін дамытуға кепілдік беріледі [2].

Ұлттық азшылыққа деген қатынас – автономды құндылық және оны Польшаның кез келген мемлекетпен өзара қарым-қатынасы және аталмыш мемлекеттің поляк ұлттық азшылықтарымен өзара қарым-қатынастарының қызметтеріне жатқызуға болмайды.

Польшада отырышы болып қалған ұлттық азшылықтар және көршілес елдерде өмір сүріп жатқан поляктармен адаптацияның жасау үшін, азшылықтың талаптары мен отан-анаға үмітпен қарайтын отандастарының мүдделерін қолдаудың шектерін анық айқындау қажет. Азшылықтың көпшілікке бағытталған кез келген ұсынысы бір мезгілде екі түрлі аспектіде қарастырылуы тиіс. Біріншіден, басым ұлттың басқа ұлттардың мәдени өзіндік сана-сезімін қолдау міндеттері тарапынан, екіншіден, мекен ету елінің жалпы қауіпсіздігі мен терриориялық тұтастығын сақтау аспектің жағдайында қарастырылуы керек. Осы екі түбекейлі қағида аталмыш мемлекет үшін қажетті, көпшілік пен азшылық арасындағы ішкі қарым-қатынастармен қатар, отан мен диаспорадағы отандастар арасындағы өзара қарым-қатынасты құру көністігінің шектерін анықтайды. Бұл өз кезеңінде, саяси салдарларға әкеліп соғады. Мемлекетаралық қарым-қатынастарды құруда үнемі ұлттық азшылық мәселелерін есепке алып отыру керек, бұл қарым-қатынастарды тең құқылық пен шынайы серікtestіk принциптеріне негіздеу қажет: әрбір мемлекет әлемдегі өзінің ұлттық азшылықтарына өз территориясындағы өзге ұлттық азшылыққа қоятын талаптар мен көрсеткіштерді қою керек.

Осылайшы Польша Республикасының «Ұлттық және этникалық азшылықтар туралы және жергілікті тіл туралы» Заңының [3] рөлі мен маңызын ерекше атап айтуды керек.

Заң адамның этникалық тиістілігіне қарамастан, оған тең дәрежедегі қарым-қатынас жасау принципін жүзеге асыру құралы ретінде орын алатынын анықтайды.

Ұлттық азшылық болып, келесі шарттардың жиынтығына сәйкес келетін поляк азаматтарының тобы түсініледі:

- Польша Республикасының басқа тұрғындарынан сан жағынан аз болып табылады;
- басқа азаматтардан тіл, мәдениет және салт-дәстүрлер жағынан айтартылтай ерекшелінеді;
- өздерінің тілін, мәдениетін немесе салт-дәстүрлерін сақтауға ұмтылады;
- өздерінің тарихи этникалық ортақтық екенін саналы түрде түсінеді және оны білдіру мен қорғауға бағыт алады;

– Польша Республикасының бүгінгі терриориясын мекендеген арғы аталарының жасы жүз жылдан асып кеткен;

– өздерін өз мемлекеті бар халықпен теңестіреді.

Ұлттық азшылық болып келесі азшылықтар:

- беларустік;
- чехтік;
- литовтік;
- неміс;
- армян;
- ресейлік;
- словактік;
- украиндық;
- еврейлік азшылықтар саналады.

Этникалық азшылық болып, келесі шарттардың жиынтығына сәйкес келетін поляк азаматтарының тобы түсініледі:

– Польша Республикасының басқа тұрғындарынан сан жағынан аз болып табылады;

– басқа азаматтардан тіл, мәдениет және салт-дәстүрлер жағынан айтартылтай ерекшелінеді;

– өздерінің тілін, мәдениетін немесе салт-дәстүрлерін сақтауға ұмтылады;

– өздерінің тарихи этникалық ортақтық екенін саналы түрде түсінеді және оны білдірумен қорғауға бағытталады;

– Польша Республикасының бүгінгі терриориясын мекендеген арғы аталарының жасы жүз жылдан асып кеткен;

– өздерін өз мемлекеті бар халықпен теңестірмейді.

Осылайша, этникалық азшылықтың ұлттық азшылықтан тек соңғы белгі бойынша ерекшеленетінін байқаймыз.

Осы жерде этникалық азшылық болып келесі азшылықтар танылады:

- 1) караимдік;
- 2) лемковтік;
- 3) сығандық;
- 4) татарлық.

Азшылық тілі деп ұлттық немесе этникалық азшылықтардың өзінің тілі болып табылады.

Азшылыққа жататын әр адам өзінің азшылыққа жататынын немесе жатпайтынын еркін түрде шеше алады, ал мұндай таңдау немесе осы таңдаумен байланысты құқықтарды жүзеге асыру, ешбір теріс салдарларға әкеліп соқпайтынын айта кету керек. Ешкім заңының негізінен тыс, өзінің азшылыққа тиістілігі туралы ақпаратты жариялауға немесе өзінің шығу тегін, тілін немесе дін тұтушылығын жариялауға мәжбурлене алмайды. Ешкім өзінің белгілі бір азшылыққа тиістілігін дәлелдеуге мәжбурлене алмайды.

Польша Республикасының заңнамасына сәйкес, келесі мақсаттағы шараларды қолдануға тыйым салынады:

– азшылыққа жататын тұлғалардың ассимиляциясы олардың еркінен тыс қолданылса;

– азшылық қоныстанған терриорияларда ұлттық немесе этникалық қатынастарды өзгертуге.

Поляк заңнамасымен азшылыққа тиістілік негізінде кемсітушілікке тыйым салынған.

Мемлекеттің іс-әрекеті мен оның ұлттық азшылықпен қарым-қатынасын реттейтін, сәйкесінше құқықтық негіздері бар. Мемлекеттік билік органдары келесі мақсатта сәйкесінше шараларды колға алуға міндettі:

– азшылыққа және көшпілікке жататын тұлғалар арасындағы экономикалық, қоғамдық, саяси және мәдени өмір аясындағы тұтастай және іс жүзіндегі тенденциялардың қолдау;

– азшылыққа тиістілігі нәтижесінде кемсіту, алауыздық немесе күш көрсету объектісіне айналған тұлғаларды қорғау;

– мәдениетаралық диалогтың күшінде.

Азшылықтар пайдалана алғатын, тілге қатысты бірнеше айтарлықтай құқықтар бар. Оларға:

1) азшылық тілін жеке және қоғамдық өмірде еркін қолдану;

2) азшылық тілінде ақпарат тарату мен алмасу;

3) жеке сипаттағы ақпаратты азшылық тілінде беру;

4) азшылық тілін оқып үйрену немесе азшылық тілінде білім алу жатады.

Польша Республикасының заң шығарушы органы Парламент болып табылады, ол өз алдына Сейм және Сенат деген екі палатадан тұрады. Мемлекеттің әкімшілік бөлінісіне келетін болсақ, ол гминдер, воеводтар және повяттардан құралған. Польша Республикасының өзін-өзі басқару аталған үш звенолы жүйелермен жүзеге асырылады.

Гминдер жергілікті өзін-өзі басқарудың негізгі органдары болып табылады. Гминдер органдарының негізгі мақсаты – Польшадағы үкіметтің тұргындарға мақсатты қызмет көрсету.

Гминдер органдарында мемлекеттік тіл мен қатар, көмекші тіл ретінде азшылық тілі қолданыла алды. Көмекші тіл тек гминдерде қолданылады. Алайда, сол көмекші тіл ретінде қолданылатын тілдің иелері, яғни, азшылықтарға жататын тұрғындардың саны, сол гминдердің тұрғылықты халқының санының 20%-дан кем болмаған және гминдердің Үкіметтік тізіміне жазылған жағдайдағанда қолданыла алды. Ал,

шағымдану тек мемлекеттік тілде жүзеге асатынын айта кету керек.

Азшылыққа жататын тұлғалардың құқықтарының жүзеге асуы, азшылықтың тілін үйренуге немесе азшылық тілінде білім алуға, осы тұлғалардың азшылық тарихы мен мәдениетін оқып-білу 1991 жылдың 7 қыркүйегіндегі «Білім беру жүйесі туралы» Заңда [4] анықталған қағидалар мен тәртіп бойынша жүзеге асады.

Польша заңнамасына сәйкес, мемлекеттік билік органдары азшылықтың мәдени бірегейлігін сақтауға, дамытуға, қорғауға бағытталған қызметті қолдау мақсатында, сәйкесінше шараларды колға алуға міндettі.

Ол шаралар жекелеп алғанда, мақсатты немесе субъективті дотациялар бола алады:

– азшылық шығармашылығының, мәдени мекемелер, үйымдар мен қозғалыстардың қызметтіне және азшылық мәдениеті үшін айтарлықтай маңызы бар бұқаралық мәдени шараларға бағытталған;

– азшылықтың мәдени бірегейлігін сақтауға;

– азшылық тілдерінде немесе поляк тілінде кітап, журнал, мерзімді немесе басқа да басылым өнімдерін басып шығаруға;

– азшылық тараҧынан жүзеге асатын телевизиялық және радиохабар бағдарламаларын қолдауға;

– азшылық мәдениетімен байланысты орындарды қорғауға;

– клубтар қызметтіне;

– азшылықтың мәдени және көркемдік өмірінің құжаттары мен кітапханаларын күтіп, көрек-жараптармен қамтамасыз етуге;

– балалар мен жастардың әр түрлі нысанда жүзеге асатын білім алуына;

– азшылық туралы білімді таратуға;

– азшылықтың азаматтық интеграциясына мүмкіндік туғызуши басқа бағдарламаларға.

Жергілікті тілдер немесе азшылық тілдерінің Еуропалық хартиясына [5] сәйкес, Польшадағы заңнамасымен жергілікті тіл болып келесі талаптарға сай келетін тіл түсініледі:

1) белгілі бір мемлекеттердегі территориясында, осы мемлекеттің басқа тұрғылықты халқынан сан жағынан аз болатын топты құрайтын азаматтарымен дәстүрлі түрде қолданылады;

2) осы мемлекеттің ресми тілінен өзгешеленеді; бұнымен қоса, оған мемлекеттік ресми тілдің диалектілері де, мигранттардың тілдері де кірмейді.

Польша Республикасында жергілікті тіл – Кашуб тілі болып табылады.

Белгілі бір құзыреттілік салалары бар мемлекеттік биліктің өкілетті органы тағайындалатын

нын да айта кету керек. Осылайша, реттелетін мәселелерді басқарушы мемлекеттік орган болып, Ұлттық және этникалық азшылықтардың діні істері жөніндегі министрлігі табылады.

Министрге осы салада айтартылғанда күзыреттіліктер жүктеледі, ол:

1) азшылық құқықтары мен қажеттіліктерін жүзеге асыруға мүмкіндік туғызатын шараларды қолға алады және келесілерге қатысты бағдарламаларға бастама жасайды;

а) азшылыққа жататын тұлғалардың толық азаматтық интеграциясын қамтамасыз ете отырып, азшылықтың бірегейлігін, мәдениеті мен тілін сактап, дамытады;

ә) этникалық шығу тегіне қарамастан, тұлғалардың тең мәртебелік принципін жүзеге асырады;

2) азшылық құқықтарын бұзушылыққа қарсы әрекет етуші күзыретті органдармен бірлесе қызмет істейді;

3) азшылықтың құқықтық және әлеуметтік жағдайының талдануы мен бағалануын жүргізеді;

4) азшылық пен олардың мәдениеті туралы ақпаратты таратумен қатар, азшылық жағдайының зерттелуіне бастама жасайды, оның ішінде кемсітудің көрініс берулерін, соларға қарсы әрекеттердің стратегиясы мен әдістерін ойластырады;

5) тілдің сақталуы мен дамуына бағытталған шараларды жүзеге асырады.

Азшылық мәселелерімен айналысадын мемлекеттік әкімшілік органдарының қызметінің дуан басылық территориясындағы үйлесімділігін дуан басылар жүзеге асырады.

Министрлер Кенесінің консультативті-кеңесші органды ретінде Үкімет пен ұлттық және этникалық азшылықтардың бірлескен комиссиясы құрылады.

Бірлескен комиссияның міндеттеріне келесілер кіреді:

– азшылықтың құқықтары мен қажеттіліктерін жүзеге асыру мәселелеріне байланысты қорытындылар шығару, оның ішінде, осы құқықтардың жүзеге асуын бағалау, азшылықтың құқықтары мен қажеттіліктерін қамтамасыз етуге бағытталған шараларды іске асыру аясындағы ұсыныстарды алға тарту;

– азшылықтың мәдени бірегейлігін сақтау мен дамытуға және жергілікті тілдің дамуына қолайлы жағдай туғызатын бағдарламаларды бағалау;

– азшылық істеріне қатысты құқықтық актілер жобаларын бағалау;

– азшылықтың мәдени бірегейлігін қорғауға, сақтау мен дамытуға және жергілікті тілді сақтау мен дамытуға бағытталған әрекеттерді қолдауға мемлекеттік бюджеттің құрылымындағы қаражатты бөлу көлемі мен принциптерін бағалау;

– азшылыққа жататын тұлғаларды кемсітүге қарсы әрекет ету мақсатындағы шараларды жүзеге асыру.

Жоғарыда аталып өткен міндеттерді жүзеге асыру мақсатында Бірлескен комиссия:

– мемлекеттік басқару және территориялық өзін-өзі басқару органдарымен қатар, мұдделі қоғамдық үйымдармен ынтымақтасып, бірлесе қызмет атқарады;

– ғылыми мекемелер мен үйымдарға, сонымен қатар, қоғамдық үйымдарға ақпарат, қорытынды алып, пікірлер мен көзқарастарды, бағыттарды анықтап, сараптама жүргізу үшін жүргіне алады;

– өздерінің қызметіне қатысу үшін территориялық өзін-өзі басқару бірліктерінің, қоғамдық үйымдар мен ғылыми орталардың өкілдерін шақыра алады.

Бірлескен комиссия құрамына:

1) мемлекеттік басқару органдарының өкілдері: 10 министр, Басты статистика комитетінің, азап шегушілік пен соғысты еске сақтау Кенесінің төрағасы, Министрлер Кенесі Төрағасының Кенесінің басшысы;

2) заңда көрсетілген құрамда азшылықтар өкілдері;

3) жергілікті тілді қолдануши орталықтың екі өкілі;

4) ұлттық және этникалық азшылықтың дін істері жөніндегі министріне қызмет көрсетуши мекеменің қызметкері болып табылатын Бірлескен комиссияның хатшысы кіреді.

Министрлер Кенесінің төрағасы ұлттық және этникалық азшылықтардың дін істері жөніндегі министрлік органдарының жергіліктерінің ұсынысы бойынша, Бірлескен комиссияның мүшелерін тағайындауды және кепі шақырады.

Ұлттық және этникалық азшылықтардың дін істері жөніндегі министрлік органдарының жергіліктерінің ұсыныспен хабарласу ниеті туралы мемлекеттік басқару органдарын, жергілікті тілді қолданатын азшылық үйымдары мен орталықтарын ескертіп, хабардар етеді.

Бірлескен комиссия мүшелерімен сайланған ұлттық және этникалық азшылықтардың дін істері жөніндегі министрлік органдарының жергілікті тілді қолдануши азшылық пен ортақтықтың өкілдері Бірлескен Комиссияның төрағалары болып

табылады. Бірлескен комиссияның отырыстары 6 айда бір реттен сирек емес өткізіледі. Бірлескен комиссия мүшелеріне Бірлескен комиссия мүшелігі үшін сыйақы тағайындалмайды.

Бірлескен комиссияның жұмыстарына ұйымдастыруышылық-техникалық қызмет көрсетілуін ұлттық және этникалық азшылықтардың дін істері жөніндегі министріне қызмет көрсетуши мемлекеттік орган қамтамасыз етеді.

Бірлескен комиссияның қызмет етуімен байланысты шығындар ұлттық және этникалық азшылықтардың дін істері жөніндегі министрі басқарып, иелік ететін мемлекеттік бюджет қаржысының есебінен өтеледі.

Мемлекеттік әкімшілік органдары, терриориялық өзін-өзі басқару органдары, сонымен қатар, үкіметтік емес ұйымдар өздерінің қатысуымен азшылықтарға қатысты, немесе жергілікті тілдің сақталуы мен дамуына байланысты болатын, тұтастай немесе жартылай мемлекеттік қаражаттан қаржыландырылған, дуан басылық территорияда жүзеге асқан бағдарламалар туралы құжаттарды корытынды беру мақсатында дуан басына бағыттауға міндетті.

Сонымен, ұлттық азшылыққа жататын адамдар Польша Республикасының азаматтары болғандықтан, олардың барлық азаматтық құқықтары бір-бірінен ажырамас тұтастықта болады. Себебі, келешекте отандастары-

ның бір бөлігі поляк тәңізіндегі кішкене арал болғандықтан, олардың ұлттық және мәдени өзіндік сана-сезімін қолдау үшін, ерекше құқықтық реттелу мен мемлекеттен арнайы қаржылық көмек қажет. Бұл азшылыққа жасалған артықшылықтар емес, бұл тек мүмкіндіктерді тәсестіру, азшылық басқа халық пен басқа мәдениеттің тәңізіндегі кішкене фана арал болғандығынан келіп шығатын қолайсыздықтарды женілдету фана.

Корыта келгенде, Польша Республикасындағы ұлттық және этникалық азшылықтардың құқықтық мәртебесі Польша Республикасының Конституциясында (35-бап), «Ұлттық және этникалық азшылықтар туралы және жергілікті тіл туралы» және «Білім беру жүйесі туралы» Заңдарында көрініс тауып, бұл саладағы реттелетін мәселелерді басқарушы мемлекеттік орган – Ұлттық және этникалық азшылықтардың діні істері жөніндегі министрлігі болып табылады. Министрлер Кеңесінің консультативті-кеңесші органдары ретінде Үкімет пен ұлттық және этникалық азшылықтардың бірлескен комиссиясы Польша Республикасындағы ұлттық және этникалық азшылықтардың құқықтық мәртебесін сактауды жүзеге асырады. Сонымен, Польша Республикасында мемлекеттік іс-әрекеті мен оның ұлттық азшылықпен қарым-қатынасын реттейтін, сәйкесінше құқықтық не-гіздері бар – деп айтуга болады.

Әдебиеттер

1 Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. uchwalona przez Zgromadzenie Narodowe w dniu 2 kwietnia 1997 r., przyjęta przez Naród w referendum konstytucyjnym w dniu 25 maja 1997 r., podpisana przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 16 lipca 1997 r. // Dziennik Ustaw. – 1997. – №78. – Poz. 483.

2 Богуслав В. Конституция Польской Республики: Комментарий. – 2012. – 158 с.

3 Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym // Dziennik Ustaw. – 2005. – №17. – Poz. 141.

4 Dziennik Ustaw. – 2004. – №256. – Poz. 2572.

5 European Charter for Regional or Minority Languages (Strasbourg, 5.XI.1992) // <http://www.coe.int/ru/web/conventions>

References

1 Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. uchwalona przez Zgromadzenie Narodowe w dniu 2 kwietnia 1997 r., przyjęta przez Naród w referendum konstytucyjnym w dniu 25 maja 1997 r., podpisana przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 16 lipca 1997 r. // Dziennik Ustaw. – 1997. – №78. – Poz. 483.

2 Богуслав В. Конституция Польской Республики: Комментарий. – 2012. – 158 с.

3 Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym // Dziennik Ustaw. – 2005. – №17. – Poz. 141.

4 Dziennik Ustaw. – 2004. – №256. – Poz. 2572.

5 European Charter for Regional or Minority Languages (Strasbourg, 5.XI.1992) // <http://www.coe.int/ru/web/conventions>

Түменбаев С.А., Серім Ф.Ә.

Халықаралық азаматтық процесті сала ретінде қалыптастыратын белгілерін анықтаудың кейбір мәселелері

Бұл мақалада авторлар отандық халықаралық азаматтық процестің сала ретінде қалыптастыратын белгілерін анықтаудың мәселелеріне талдау жасаған. Зан әдебиеттерінде құқық саласының басты және жалғыз сала қалыптастыруши белгісі болып айрықша және тек осы сала үшін ерекше болып табылатын оның құқықтық реттеудің пәні табылады. Халықаралық азаматтық процесті зерттеу барысында оның құқықтық реттеу пәнін анықтау проблемалық сипатта ие, өйткені бұл салада құқықтық қатынастар шетел элементтерімен құрделендірілген. Авторлар қазіргі кезде орын алған халықаралық азаматтық процестің пәнін анықтауға қатысты ой-пікірлерге талдау жүргізеді.

Түйін сөздер: халықаралық азаматтық процесс, құқық саласы, пән, құқықтық қатынастар.

Tumenbaev S.A., Serim G.O.

Someissues of defining the branch forming characteristics of international civil process

In this article, authors analyze the issues of determining the branch forming signs of the domestic international civil process. In legal literature, the main and the only branch forming sign of lawsphere is the subject of legal regulation which is special, specific to only this legal relationship area. While studying an international civil process, the definition of its legal regulation subject has a problematic character, as in this branch of law a legal relationship is complicated with foreign elements. The authors analyze the existing views concerning the definition of the subject of international civil process.

Key words: international civil process, branch of law, subject, legal relationship.

Түменбаев С.А., Серім Г.О.

Некоторые проблемы определения отраслеобразующих признаков международного гражданского процесса

В данной статье авторы анализируют проблемы определения отраслеобразующих признаков отечественного международного гражданского процесса. В юридической литературе главным и единственным отраслеобразующим признаком отрасли права является предмет правового регулирования, который представляет собой особые, специфические только для данной отрасли правоотношения. При исследовании международного гражданского процесса определение его предмета правового регулирования имеет проблемный характер, так как в данной отрасли права правоотношения осложнены иностранными элементами. Авторы проводят анализ имеющихся мнений относительно определения предмета международного гражданского процесса.

Ключевые слова: международный гражданский процесс, отрасль права, предмет, правоотношения.

¹Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.

²Нархоз университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.

*E-mail: sabyrsoran@mail.ru

**ХАЛЫҚАРАЛЫҚ
АЗАМАТТЫҚ
ПРОЦЕСТИ САЛА
РЕТИНДЕ
ҚАЛЫПТАСТЫРАТЫН
БЕЛГІЛЕРІН
АНЫҚТАУДЫҢ КЕЙБІР
МӘСЕЛЕЛЕРИ**

Заң әдебиеттерінде құқық саласының бөлінуі қоғамның даму шарттары мен объективті қажеттіліктерінен туынтайтының деген болжамға негізделген тұжырым бар. Ал, заң шығарушы өз ке-зегінде бұл қажеттіліктерді қабылдайды және рәсімдейді [1, 396 б.]. Осылайша, әрбір құқық саласы «ойдан шығарылмайды», ол әлеуметтік және тәжірибелік қажеттіліктерден туынтайтының мүндай жағдайда тәжірибелік қажеттілікпен бірге құқық саласының пайда болуының объективті ғылыми куәсі болып табылатын сала құраушы белгілердің де маңызы зор.

Құқық саласын оңашалауға қажетті сала құраушы өлшемдер жалпы құқық теориясымен қалыптасқан – бұл құқық саласының пәні мен әдістері және де профессор А.Б. Венгеров көрсеткендегі, олардың біртұтастырылған құқықтың барлық саласын сипаттамайды (әсіресе, кешенді құқық салаларында олардың пәннің болуы ғана жеткілікті). Мұндай тұжырымды академик В.С. Нерсесянц да қолдайды, алайда, құқық саласындағы кешенді құқық нормаларының тиісінше міндетті түрде әрекет етуіне көніл бөледі [2, 329 б.]. Басты жүйе құраушы өлшем ретінде құқықтық реттеу туралы тұжырым жалпы құқық теориясында сынға ұшырап қана қойған жоқ, сондай-ақ салалық заң ғылымының өкілдерімен де сынға ұшырады, тікелей осы мәселе арналған В.Д. Сорокин монографиясында әрбір саланың арнағы, ерекше тәсілінің болуы жоққа шығарылды және құқықтық реттеу тәсілі салааралық сипатта ие екендігі көрсетілді [3, 118 б.]. Мұндай қөзқарасты Д.И. Фельдман да ұстанған болатын [4, 104, 106 бб.]. В.В. Лазарев құқықтық реттеудің тек қана екі тәсілін бөліп көрсеткен болатын: авторитарлы және автономиялы тәсіл [5, 136 б.]. Н.И.Матузов пен А.В. Малько тәсілдер туралы айта отырып, оларды тек қана өзіндік мағынасы жоқ, салаға басымдық беретін қатаң және нақты құқық ретінде таныды, өйткені осы пән саланың бөлінуіне үстемдік етеді және ол бөлініп шыққанда заң шығарушының еркіне тәуелді тиісінше реттеу тәсілі пайдаланылады [6, 356 б.].

Осылайша, бірінші сатыдағы сала жасаушы белгі ретінде (жалпы құқық теориясы ретінде танылған) осы құқық қатынасы саласына тән арнағы, ерекше құқықтық реттеу пәні танылады.

Халықаралық азаматтық процесті зерттеу барысында ерекше заң нормаларымен реттелетін осындай ерекше құ-

қық қатынастарын келесідей үлгідегі нақты мысалмен көлтіруге болады: мысалы, шетелдік элементтің қатысуындағы неке-отбасы процессыалды құқықтық қатынастарын реттеуде, әдеттегі, «күрделі емес» қатынастардағы құқық қатынастарында қолданылмайтын, арнайы кодекс пен өзге де заң актілерінің арнайы бөлімдері қолданылады. Бұдан өзге, оған қосымша Қазақстан Республикасының арнайы нормативтік актілері де қолданылады және осы саладағы мәселелер бойынша арнайы халықаралық шарттар қолданылуы керек. Осылайша, шетелдік элементпен күрделенген жеке-құқықтық процессыалды құқық қатынастары нақты шетелдік элементпен күрделенген неке-отбасы процессыалды қатынастарын реттеу процедурасы үшін арнайы пайда болған ерекше нормалармен (жетерліктей дербес болып болатын) реттеледі, ұлттық азаматтық процестің жалпы ережелері бұл жағдайда тиімді түрде әрекет етпейді, олар шетелдік элементтің қатысуымен арнайы ерекшелікке ие жалпы құқық көлемін қамтамасыз ете алмайды.

Ерекше нормалармен реттелетін ұқсас құқықтық қатынастар мен институттар құқықтың жеке-құқықтық саласында әрекет етеді. Оларды салалық тиесілілікке тәуелсіз сол бір сипаттың тұрақты сақталуы біріктіреді. Отбасы, азаматтық-процессыалды және құқықтың өзге де институттарының жиынтығы кешенді құрылымның пайда болуына негіз болады және оны «халықаралық азаматтық процессыалды құқықтың» кешенді саласы ретінде атау ұсынылады.

Жалпы норманың тиімді әрекет етуінің мүмкін еместігі мен арнайы реттеудің пайда болуы бұл қатынастарды реттеудің ерекше пәнін құрайтындығын куәландырады, басқаша айтқанда ерекше пәннің пайда болуы жөніндегі ерекше қатынастарды реттейтін нормалар жүйесін құрайды.

Бұл жағдайда Г.К.Дмитриеваның «нормалар өзінін реттеу пәніне ие» деген көзқарасына сілтеме жасау орынды. Өз кезегінде нормативті реттеу пәні сала пәнін анықтайды» [7, 33, 36 бб.]. Біз қарастырып отырган мәселеде бір ерекше реттеудің пәні болып табылатын жүйелі түрде өзара байланысқан нормалардың ерекше үлесі бар, бұл нормалар халықаралық азаматтық процессыалды құқық саласы пәндерінің әрекет етуін болжамдайды. Алайда, қазіргі отандық зерттеушілер халықаралық азаматтық процессыалды құқық пәннің неден тұратындығы жөніндегі мәселеде үнсіздік танытады. Бұл сұраққа жауап беру үшін халықаралық азаматтық процесті құрайтын

қатынастар қандай-да бір әрекет етуші сала пәніне толығымен кірмейді, бұл салаларды пәндік ажыратуды жүргізу қажет, яғни барлық құқық қатынастарында шетелдік элементтің болуына қарамастан, бір жағынан, бұл қатынастар халықаралық жеке құқықтың пәнін құрамайды, ал екінші жағынан – осы трансұлттық құқықтық қатынастардың азаматтық-процессыалды сипатына қарамастан, олар азаматтық-процессыалды құқық пәніне толығымен бірігіп кетпейтіндігіне назар аудару керек.

Халықаралық жеке құқықтың пәні материялды қатынастар болып табылады, яғни халықаралық өмір жағдайларында туындастырын азаматтық-құқықтық қатынастар немесе шетелдік элементпен күрделенген жеке құқықтық қатынастар [8, 10 б.]. Яғни халықаралық жеке құқық саласының пәні мәселесі қазіргі танда ерекше маңызды тартысты сипатта емес.

Алайда, кейір авторлар халықаралық жеке құқық пәніне халықаралық азаматтық процесс (кейбіреулері процессыалды сипатта болады, мысалы: соттылық мәселесін анықтау және халықаралық коммерциялық арбитраж, өзгелері – халықаралық жеке құқық және азаматтық процессыалды құқық саласының тоғысқан жерінде пайда болады, мысалы: шетел құқығы мазмұнын қолдану мен белгілеу тәртібі, жария тәртіп туралы ескертпе) мәселесін қосады, алайда бұл бұрынғы кезеңдегі саяси-құқықтық мәселенің көрінісі немесе мұрасы болып табылады.

Халықаралық азаматтық процесс пәнін бұдан ары қарай жеке-құқықтық салалардан мәжелеп бөлу мақсатында негізгі пәні азаматтық сот өндірісі болып табылатын азаматтық процессыалды құқықты зерттеуге тоқталайық. Алайда, азаматтық процессыалды құқық пәні туралы мәселе бір мағыналы емес. Н.Б.Зейдермен айттылған көзқарастарда азаматтық процессыалды құқық пәні ретінде өкілеттік қызметтегі барлық бағыттар танылады: азаматтық істерді шешу құқығына заңмен өкілеттік берілген арбитраж, нотариат, аралық соттарының қызметтері. Бұл көзқарасты бірқатар ғалымдар (В.Н. Щеглов, И.А. Жеруолис, Н.Е. Арапов және т.б.) ұстанған болатын. Мұндай көзқарас халықаралық азаматтық процесті азаматтық іс жүргізу құқығы құрамына енгізуіді ақтаган болар еді, өйткені азаматтық іс жүргізу құқығы пәнін халықаралық азаматтық іс жүргізу құрамында бұлай кеңінен түсіну салдарынан халықаралық азаматтық іс жүргізу құрамына халықаралық азаматтық процесс, халықаралық арбитражды процесс, халықаралық коммерциялық арбитраж қызмет-

тінің процессуалды мәселелері, шетелдік элементпен күрделенген істер бойынша нотариат органдарының қызметі және т.б. енгізу маңызды. Алайда, азаматтық іс жүргізу құқығы пәніне деген мұндай көзқарас қорғау құқығының барлық түрлерінің бірігуінің келешегі мүлдем жоқ деген көзқарасты ұстанатын көптеген ғалымдар тарапынан ерекше қарсылық туғызыды (А.А.Добровольский, А.А.Мельников, Н.И.Авдеенко, Н.А.Чечина және т.б.). Мұндай көзқарастың жалғасы бар деп айтуда болмайды: авторлар бұл мәселелердің азаматтық процессуалды құқық шегінде бірігу мүмкіндігін жоққа шығарады, алайда мұндай бірігүте заң логикасымен мүлде сәйкес келмейтін халықаралық азаматтық процесті азаматтық іс жүргізу құқығының бөлігі ретінде біріктіруді талап етеді.

Осы мәселеге жауап беру үшін аталған еki құқық қатынасының ерекшеліктерін қарастыруға тұра келеді және азаматтық іс жүргізу құқығын бір сала пәні ретінде біріктіруге қашалықты жол берілетіндігін анықтау маңызды.

Келесілер неғұрлым маңызды болмақ: біріншіден, халықаралық азаматтық процесте шетелдік процессуалды құқықты қолдануға жол беріледі (жағдай ұлттық азаматтық процесс үшін ұлгілік болып табылмайды); бұдан өзге КР халықаралық шартында КР азаматтық іс жүргізу кодексіндегіден өзге сот өндірісі бекітілсе, онда халықаралық шарт қолданылады; екіншіден, халықаралық азаматтық процестегі құқық қорғау органдарының қызметі – жаңа бағытқа ие болуда, өйткені сот органдары шетелдік элемент болған жағдайдаған түндауы мүмкін бірқатар міндеттемелермен қақтығысада. Бұдан өзге олар КР азаматтық іс жүргізу кодексімен еш реттелмеген (оларда шетелдік құқықты түсіндіру тәртібі мен процесін, оның мазмұнын анықтау, жария тәртіп туралы ескертпені қолдану, құзыреттілік жанжалын шешу және т.б. реттейтін нормалар болмайды); үшіншіден, сот алдындағы барлық азаматтардың тенденция мен әділеттілікке кол жетімділік қағидасын жүзеге асыру шегі мен субъективті құрамы бойынша айырмашылық байқалады, әсіресе, отандық және шетел мемлекеттерінің құқықтық жағдайларындағы тенденктің жоқтығы байқалады (кез келген талапкер өз мемлекет сотына талап арыз бере алады, ал мемлекеттік иммунитет сипатында бұл шетелдік мемлекет қатынасында мүмкін емес); төртіншіден, соттың құқық қолдану қызметінде халықаралық азаматтық процеске тән құралдарды қолдануға табанды түрде қарсылығы байқалады, мысалы, өз кезегінде халықаралық коммерциялық даулар

және т.б. шешу кезінде халықаралық арбитрлар ерекше дайындықпен жүзеге асыратын тұтастай шетел құқығын қолдануға қарсылық туралы айтпағанда өзара байланысты процестерде алдын ала талап арызын орындалуын қамтамасыз ету (екі және бірнеше мемлекеттерде).

Осылайша, халықаралық азаматтық процесс ұлттық азаматтық процеске мүлдем енгізілмейтін ерекше артықшылықтарға ие. Біздің міндет халықаралық азаматтық процестің барлық қатынастарын өзінде қамтитын пәнді анықтау, өйткені, өзіндік сала құрау үшін оның барлық қатынас кешенін реттеуі және осы қатынастың басқа салалармен салыстырғанда ерекшеліктерге ие болуы керек [9, 153 б.].

«Процесс» ұғымын түсінудегі айырмашылықтар бойынша даулар XIX ғасырдан бар [10, 196.]. Осы кезден бастап жалпы құқық теориясы процесс мәніне қатысты ондаған тұжырымдар жасалды; жалпы олар еки негізгі бағытқа топтастырылады: алғашқысы, процессуалды құқық – бұл процессуалды сот құқығы, заң процесі, сот өндірісі [11, 28 б.]. Мұндай тұжырым XIX ғасырдың бірінші ширегінде пайда болды [12, 8 б.]. Кейінгісі, процессуалды құқық, процесс – бұл материалды құқық нормаларын жалпы қолдану [13, 19 б.], материалды құқық пен міндеттерді жүзеге асыру тәртібі.

Азаматтық процесті анықтауга қатысты бірінші тұжырым процесті тар мағынада түсінетін (оның сот өндірісіне қатыстылығы) ғалымдарға тән. Сондай-ақ, В.С.Основин айтқандай, процесті тар мағынада түсіну «процесс» түсінігінің философиялық мәні мен объективті ақиқаты фактісіне қайшы келеді [14, 95 б.]. Өйткені, заңдылық – бұл құзыреттілік қана емес, барлық қоғамдық қатынастардың құқыққа қайшы режимі.

Біздің көзқарасымыз бойынша, халықаралық азаматтық процесті заң бұзушылық жағдайындағы қатынастарға ғана тән десек дұрыс болмайды, өйткені шетелдік элементпен күрделенген жеке құқық қатынастарын жүзеге асыру мәселелері әр алуан, сондай-ақ құқық қорғау механизмін бұзылған құқықты қорғау мен сот арқылы қорғаумен байланыстыру да дұрыс болмайды. Азаматтық-құқықтық процедураны ашудың қажеттілігі азаматтық құқық пен еркіндіктің жоқтығынан түндауы мүмкін.

Процессуалды құқықты сот өндірісі ретінде түсінуге П.Е. Казанский қарсы болды, халықаралық жеке құқықты анықтау мәселе сі туралы айта келе, ол былай деді: «... көптең анықтамалардағы кемшіліктер олардың халықаралық жеке құқықты сот көзқарасы ре-

тінде қарайтындығында. Бұрынғы заманда бұл көзқарасқа ішкі азаматтық құқық көзқарасы ретінде қарайтын. Эрине, ол тұрақсыз» [15, 505 б.]. Мұндай түсінік – сот өндірісі көзқарасында шарасыз сипатта, алайда, бірінші, яғни дамудың міндетті болып табылатын ең алғашқы сатысы ғана саланың маңыздылығы мен қажеттілігін неғұрлым барабар сипаттайтын көзқараспен алмасады.

Бұдан өзге, «сот өндірісі» категориясы заң процесінен туындаушы болып табылады (бұл түсініктер көбінде синонимдер ретінде қарастырылатындығына қарамастан), яғни процесс сот өндірісін өзінің негізгі құрамы ретінде қарастырады.

Сот өндірісі ережесі сот алдына қойылған міндеттемелердің орындалуын қамтамасыз ету үшін жасалған. Өзге субъектілердің (басқа шетелдік органдар) қызметінде әртүрлі мәселелерді шешу үшін көзделген көптеген процедуралар (халықаралық белгілерді тіркеу тәртібі, патентті сенім білдіру қызметі, шетелден алимент өндіру, шетел құжаттарын заңдастыру және т.б.) бар. Неге осы нормаларды процесуалды құқықпен бірге қоймасқа? Өйткені, олар нормативті реттеуіші болып табылады, құқық қолдану қызметі тәртібін анықтайды, материалды нормада жазылған нәтижеге жетуге жәрдемдеседі. Яғни, Ю.И. Мельниковтың [16, 24 б.] көзқарасы бойынша процесуалды құқық барлық субъектілермен (тек қана сот өндірісі қатынастардың емес) нормаларды реттеу процесінде туындастырылған қоғамдық қатынастарды реттейді. П.Б. Евграфовтың көзқарасы бойынша, қазіргі таңда процессуалды құқық пәнін құқық қорғау органы қызметтімен шектеуге болмайды, бұл оның ақиқаттығы талаптарына сәйкес келмейді [17, 203 б.].

ТМД азаматтық сот өндірісі модельді кодексинің жобасын жасаумен байланысты ерекше алға басу байқалды, онда заңды және әділ сот төрелігіндегі процесуалды құқықтар мен міндеттемелерді толығымен кедергісіз жүзеге асыру бойынша сот қызметі тәртібі мен процесуалды қатынастардың өзге де субъектілері қызметтерінің тәртібін анықтау ретінде азаматтық-процессуалды заңнама міндеттері мен мақсаттары бекітілді.

Процесс, процессуалды құқықты материалды құқықтар мен міндеттерді жүзеге асыру мен материалды құқықты қолдану тәртібі ретінде түсінітін болсақ, онда халықаралық азаматтық процесс тек қана сот процесі қатынастарымен шектеліп қалмайды. Мұндай көзқарас шетелдік элементпен күрделенген жеке құқықтық

қатынастарды жаһандық тануды қамтамасыз етеді, бұл ғылыми-тәжірибелік жоспарда жеке процедураларды салыстыру мен жетілдіру мүмкіндігімен байланысты көптеген алғышарттардың пайда болуына алып келеді және күрделі әлеуметтік жүйе негізінде әділсұттылықты тұжырымның алғышарттарын қайта пайымдауға жәрдемдеседі.

Халықаралық азаматтық процесуалды құқық пәнін не құрайтындығы жөніндегі сұраққа жауап беруге батыс зерттеушілері де талпынды, олар халықаралық азаматтық процесуалды құқық пәнін шетелдік элементтің қатысуындағы процесуалды құқықтық қатынастарға таралатын ұлттық құқықтың барлық нормалар жиынтығы құрайды деген түсінікті ұстанды [18, 376 б.].

Алайда, біз мұндай пәндік анықтаманы ұлттық халықаралық азаматтық процесуалды құқық үшін қабылдай алмаймыз, өйткені біздің ұлттық құқық пәні ретінде нормаларды емес, тиісінше құқық қатынастарын қарастырады, сондықтан да халықаралық азаматтық процессуалды құқық пәнін анықтау үшін шетелдік элементпен күрделенген тиісінше азаматтық процессуалды құқық қатынасын зерттеу мен айқындау алу қажет.

Сала пәнінің қалыптасу процесін зерттей келе, оның құқық теориясымен қалай анықталатындығына назар аудару керек. Жалпы процесуалды нормаларды реттеу пәні ретінде материалды құқық нормаларын жүзеге асыру бойынша процедуралық қызмет аясында қалыптастарын ұйымдастырушылық-процедуралық қатынастар танылады [19, 11 б.]. Осылайша, біздің көзқарасымыз бойынша халықаралық азаматтық процесс пәнін құрайтын барлық қатынастар жиынтығын келесідей құқықтық қатынастардың тобы құрайды:

– шетелдік элементпен байланысты процесуалды сottық емес қатынастар (авторлық, патенттік, отбасы құқықтарын, нотариалды процедураларды және т.б. жүзеге асыру бойынша);

– шетелдік элементпен байланысты сottық процесуалды қатынастар (заматтық процесс пен арбитражды процесс шегінде);

– заматтық құқықты қорғау бойынша халықаралық органдарға жүгіну мен іс журнізумен байланысты халықаралық сот процедуралары;

– шетелдік сот және арбитражды шешімдерді тану мен орындауға қатысты шетелдік элементпен байланысты процесуалды қатынастар;

– тек қана шетелдік элемент бар болған жағдайда туындаған бірқатар процессуалды мә-

селелерді шешу бойынша қатынастар (мысалы, күзыреттілік жанжалын шешу, материалды немесе процесуалды ретінде институт табиғатын анықтау (әртүрлі мемлекеттерде оларды әртүрлі жүйелеу), шетел құқығын қолдану, құжаттарды заңдастыру және т.б. мәселелерін шешу);

– болашақта шетелдік элементпен байланысқан арбитражды (аралық) процесуалды қатынастар.

Нәтижесінде, біз шетелдік элементпен байланысты сottық емес және сottық, азаматтық, арбитражды, аткаруыш және өзге де процесуалды қатынастарға ие боламыз. Бұл қатынастардың барлығын келесідей белгілер біріктіретін болады:

- олардың процесуалды сипаты;
- шетелдік элементпен байланыс;
- жеке сипаттағы құқықтарды қорғау немесе жүзеге асыру.

Пән келесідей бөлінбейтін элементтерді құрайтын көп аспектілі категория болып табылады: субъектілер мен олардың тәртібі, объектілер мен заң фактілерінің болуы міндепті, алайда халықаралық азаматтық процесс пәннің өзгешелігі, егер атапған элементтердің біреуі «құрделенсе»: шетелдік сипаттағы субъект немесе объект не заң фактісі басқа мемлекет шекарасында орын алған жағдайда және эксшекара сипаттағы маңызды зәни әрекет орын алған жағдайда жалпы пәнге ерекшелік алғып келетін халықаралық (трансұлттық, шетелдік) элементке саяды. Яғни, халықаралық азаматтық процесуалды құқық пәні ретінде шетелдік элементпен құрделенген жеке құқықтық қатынастарды қорғау мен жүзеге асыру бойынша сottық және сottық емес трансұлттық процесуалды қатынастар танылады.

Әдебиеттер

- 1 Теория государства и права: курс лекций / под ред. Н.И. Матузова, А.В. Малько. – М.: Юрист, 2002.
- 2 Нерсесянц В.С. Проблемы общей теории права и государства. – М.: Норма, 2002.
- 3 Сорокин В.Д. Метод правового регулирования. Теоретические проблемы. – М.: Юридическая литература, 1976.
- 4 Фельдман Д.И. О системе международного права // Советский ежегодник международного права. 1977. – М.: Наука, 1978.
- 5 Общая теория права и государства: учебник для юридических вузов / под ред. акад. В.В. Лазарева. – М.: Юрист, 1995.
- 6 Теория государства и права: курс лекций / под ред. Н.И. Матузова и А.В. Малько. – М.: Юрист, 1997.
- 7 Международное частное право / под ред. проф. Г.К. Дмитриевой. – М.: Проспект, 2003.
- 8 Марышева Н.И. Международное частное право. – М.: Юридическая фирма «Контракт», 2000.
- 9 Колосов Ю.М. Массовая информация и международное право. – М.: Международные отношения, 1974.
- 10 Лукьянова Е.Г. Теория процессуального права. – М.: Норма, 2003.
- 11 Проблемы судебного права / под ред. В.М. Савицкого. – М., 1983.
- 12 Розин Н.Н. Процесс как юридическая наука. – Ж.М.Ю. – 1910.
- 13 Панов И.В., Конин Н.М. Юридический процесс. – Саратов: Светопись, 1998.
- 14 Основин В.С. Процессуальные нормы и отношения в советском праве («в непроцессуальных» отраслях) / науч. ред. И.А. Галаган. – Воронеж: Изд-во Воронежского государственного университета, 1985.
- 15 Казанский П. Учебник международного права, публичного и гражданского. – Одесса, 1902.
- 16 Мельников Ю.И. О системе процессуального права России // Юридические записки Ярославского государственного университета им. П. Г. Демидова. – Ярославль, 2000. – Вып. 4.
- 17 Евграфов П.Б. Развитие советского процессуального права и юридическая наука. //Актуальные проблемы юридической науки: Краткие тезисы докладов и научных сообщений республиканской научной конференции, 16-18 октября 1985 г. – Харьков: изд. Харьковского юрид. инст-та, 1985. – 203 б.
- 18 Geimer Internet. ZivilprozeBrecht 1993.s.9. Nussbaum Deutsches Internet. Privatrecht, Tubingen, 1932 (ND 1974).
- 19 Галаган И.А. Процессуальные нормы и процессуальные отношения в российском праве // Правовая наука и реформа юридического образования (сб. науч. трудов). – Вып. 6. – Воронеж: Изд. Воронежского унив-та, 1988.

References

- 1 Teorija gosudarstva i prava: kurs lekcij / Pod red. N.I. Matuzova, A.B. Mal'ko. – M.: Jurist, 2002.
- 2 Nersesjanc B.C. Problemy obshhej teorii prava i gosudarstva. – M.: Norma, 2002.
- 3 Sorokin V.D. Metod pravovogo regulirovaniya. Teoreticheskie problemy. – M.: Juridicheskaja literatura, 1976.
- 4 Fel'dman D.I. O sisteme mezhdunarodnogo prava // Sovetskiy ezhegodnik mezhdunarodnogo prava. 1977. – M.: Nauka, 1978.

- 5 Obshhaja teorija prava i gosudarstva: uchebnik dlja juridicheskikh vuzov / Pod red. akad. V.V. Lazareva. – M.: Jurist, 1995.
- 6 Teorija gosudarstva i prava: kurs lekcij / pod red. N.I. Matuzova i A.B. Mal'ko. – M.: Jurist, 1997.
- 7 Mezhdunarodnoe chastnoe pravo / pod red. prof. G.K. Dmitrievoj. – M.: Prospekt, 2003.
- 8 Marysheva N.I. Mezdunarodnoe chastnoe pravo. – M.: Juridicheskaja firma «Kontrakt», 2000.
- 9 Kolosov Ju.M. Massovaja informaciya i mezhdunarodnoe pravo. – M.: Mezdunarodnye otnoshenija, 1974.
- 10 Luk'janova E.G. Teorija processual'nogo prava. – M.: Norma, 2003.
- 11 Problemy sudebnogo prava / Pod red. V.M. Savickogo. – M., 1983.
- 12 Rozin H.H. Process kak juridicheskaja nauka. – Zh.M.Ju. – 1910.
- 13 Panov I.V., Konin N.M. Juridicheskij process. – Saratov: Svetopis', 1998.
- 14 Osnovin B.C. Processual'nye normy i otnoshenija v sovetskem prave («v neprocessual'nyh» otrajsljah) / Nauch. red. I.A. Galagan. – Voronezh: Izd-vo Voronezhskogo gosudarstvennogo universiteta, 1985.
- 15 Kazanskij P. Uchebnik mezhdunarodnogo prava, publichnogo i grazhdanskogo. – Odessa, 1902.
- 16 Mel'nikov Ju.I. O sisteme processual'nogo prava Rossii // Juridicheskie zapiski Jaroslavskogo gosudarstvennogo universiteta im. P. G. Demidova. – Jaroslavl', 2000. – Vyp. 4.
- 17 Evgrafov P.B. Razvitie sovetskogo processual'nogo prava i juridicheskaja nauka. //Aktual'nye problemy juridicheskoy nauki: Kratkie tezisy dokladov i nauchnyh soobshhenij respublikanskoj nauchnoj konferencii, 16-18 oktyabrya 1985 g. – Har'kov: izd. Har'kovskogojurid. inst-ta, 1985. – 203 b.
- 18 Geimer Internet. ZivilprozeBrecht 1993.s,9. Nussbaum Deutsches Internet. Privatrecht, Tubingen, 1932 (ND 1974).
- 19 Galagan I.A. Processual'nye normy i processual'nye otnoshenija v rossijskom prave // Pravovaja nauka i reforma juridicheskogo obrazovanija (sb. nauch. trudov). – Vyp. 6. – Voronezh: Izd. Voronezhskogo univ-ta, 1988.

Мурат С.

Международные региональные механизмы защиты права собственности

Заштита права собственности является важнейшим приоритетом любого правопорядка. Право собственности в современной юридической литературе трактуется как институт гражданского общества, фундаментальный институт частного права и признано универсальной ценностью. В статье рассмотрены проблемы развития концепции права собственности, проанализированы международные стандарты правового регулирования права собственности, региональные механизмы защиты права собственности. В современный период актуально развитие международно-правового института защиты права собственности в двуедином ключе как института международного права прав человека и как фактора модернизации национального института права собственности.

Ключевые слова: право, собственность, региональные механизмы, способы защиты права.

Murat S.

International and regional mechanisms for the protection of property rights

Protection of property rights is a key priority of any rule of law. Ownership in modern legal literature is treated as an institution of civil society, the private Institute for fundamental rights and recognized universal value. The article deals with the problem of development of the concept of property rights, analyzed international standards of legal regulation of property rights, regional mechanisms for the protection of property rights. In the modern period of development of the relevant international legal institution of protection of property rights in the twofold way – as an institution of international human rights and as a factor in the modernization of the National Institute of ownership.

Key words: law, property, regional mechanisms, remedies.

Мурат С.

Меншік құқығын қорғаудың халықаралық аумақтық механизмдері

Меншік құқығын қорғау кез келген құқық тәртіптіліктің маңызды приоритеті. Қазіргі заманғы құқықтық әдебиетіндегі меншік құқығы азаматтық қоғам институты ретінде қарастырылады, ол жеке құқықтың түбекейлі институты және әмбебап құндылық болып танылады. Мақалада меншік құқығының тұжырымдамасының даму мәселелері қарастырылды, меншік құқығын құқықтық реттеудің халықаралық стандарттары, меншік құқығын қорғаудың аумақтық механизмдері талданды. Қазіргі уақытта меншік құқығын қорғаудың халықаралық құқықтық институттың дамуын қосбірлікті кілтте қарастыру өзекті болып келеді – адам құқықтарының халықаралық құқықтық институты ретінде және меншік құқығының ұлттық институтын жаңғыруға факторы ретінде.

Түйін сөздер: құқық, меншік құқығы, аумақтық механизмдер, құқықтық қорғау әдістері.

**МЕЖДУНАРОДНЫЕ
РЕГИОНАЛЬНЫЕ
МЕХАНИЗМЫ ЗАЩИТЫ
ПРАВА
СОБСТВЕННОСТИ**

Наряду с универсальными средствами защиты права собственности, эффективными являются международные региональные механизмы защиты права собственности. Данные механизмы в международном праве представлены региональными международными договорами и соответствующими институциональными международными судебными образованиями, деятельность которых направлена на обеспечение и защиту прав человека. Наиболее выразительны, на наш взгляд, положения региональных международных договоров, регламентирующие защиту права собственности, и соответствующая им практика международных судов: статья 1 Протокола №1 к Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод 1950 года и прецедентное право Европейского суда по правам человека; статья 21 Американской конвенции по правам человека 1969 года и прецедентное право Межамериканского суда по правам человека; статья 17 Хартии Евросоюза по правам человека и прецедентная практика Суда Евросоюза; пункт 3 статьи 13 и статья 14 Африканской хартии прав человека и народов 1981 года и решения (доклады о фактах) Африканской комиссии по правам человека и народов; статья 26 Конвенции Содружества Независимых Государств о правах и основных свободах человека 1995 года; статья 31 Арабской хартии прав человека 2004 года.

Наиболее показательной является практика Европейского суда по правам человека, уточнившая и расширявшая понятие собственности, смысл и значение института защиты права собственности. Статья 1 Протокола №1 Европейской конвенции по правам человека 1950 года Защита собственности гарантирует право собственности, основываясь прежде всего на принципе уважения собственности: «каждое физическое или юридическое лицо имеет право на уважение своей собственности». Далее данная статья регламентирует норму о лишении имущества, возможном при строгом соблюдении определенных условий: «никто не может быть лишен своего имущества иначе, как в интересах общества и на условиях, предусмотренных законом и общими принципами международного права». Третья норма статьи заключена в содержании второго абзаца: «предыдущие положения не умаляют права государства обес-

печивать выполнение таких законов, какие ему представляются необходимыми для осуществления контроля за использованием собственности в соответствии с общими интересами или для обеспечения уплаты налогов или других сборов и штрафов» [1, с. 266].

Правовая регламентация субъективного права собственности основывается на международных стандартах, сформировавшихся в процессе применения обязательной для европейских государств статьи 1 Протокола №1 Европейской конвенции по правам человека 1950 года Защита собственности в практике Европейского суда по правам человека. Разработка и утверждение международных стандартов правового регулирования права собственности способствует современный период гармонизации национальных правовых систем, унификации режима права собственности.

Базовые международные стандарты защиты права собственности заложены в содержании фундаментальных принципов Европейской конвенции по правам человека: принципа верховенства права, принципа баланса публичных и частных интересов, принципа судебного контроля. Названные принципы являются общими для национальных и международных правовых систем, они присущи праву как социальному регулятору [12, с. 123]. К комплексу базовых международных стандартов правового регулирования обоснованно относят также следующие: принцип автономности понятия права собственности, принцип законности, принцип правомерной цели вмешательства в право собственности, принцип соразмерности вмешательства в право собственности преследуемой цели [3, с. 14-15].

Принцип верховенства права не допускает правового вакуума – общественные отношения подвергаются правовому регулированию, отвечающему требованиям законности (*provided by the law*), доступности и предвидимости, правовой определенности (*legal certainty*) установленных правил поведения, эффективности гарантированных субъективных прав.

В доктринальных источниках обосновано, что «с точки зрения соответствия целей и результатов правовое регулирование должно удовлетворять требованию баланса публичных и частных интересов. Это требование указывает на пределы вмешательства в частные отношения, которые вытекают из взаимосвязи государства и гражданского общества: 1) государство может ограничивать право собственности в публичных интересах, но при этом

2) публичные интересы не должны подавлять интересы частных лиц, нивелировать их и 3) на частное лицо не должно налагаться чрезмерное бремя в результате ограничения права собственности» [4, с. 94]. Международная судебная инстанция может подвергать оценке деятельность всех органов в конституционной системе разделения власти. При этом судом учитываются формы вмешательства: лишение, меры по контролю, иные), а также такие факторы как социально-экономическая обстановка, имущество положение собственников, применяемые процедуры, сроки, в течение которых действуют ограничения. В зависимости от этого комплекса условий «требование баланса интересов будет подразумевать дифференциацию правового регулирования с учетом конкретных фактических обстоятельств» [4, с. 94]. Большое значение придается вопросам лишения собственности, имеющего место только на законных основаниях [5, с. 527]. Наблюдается тенденция перехода от общих обычно-правовых норм об ответственности государств к договорным нормам и другим специальным механизмам: вопросы компенсации решаются на уровне двухсторонних договоров, приоритет приобретает разрешение споров в международных арбитражных судах, осуществляется страхование против коммерческих рисков [6, с. 778].

Обеспечению принципа верховенства права и должного уровня баланса интересов способствует судебный контроль. Судебный контроль представляет собой функцию, реализуемую национальными судами и судебными инстанциями международного масштаба для защиты субъективного права при рассмотрении конкретных дел. Судебные инстанции в современный период развития мирового сообщества возведены в ранг субъектов контроля, обеспечивающего его законность. Результатом судебного контроля является вынесение общеобязательного акта правосудия, призванного к правовому разрешению спора сторон [7, с. 188].

Механизм действия судебного контроля в международном праве обусловливается наличием у субъекта права на доступ в суд, права на справедливое судебное разбирательство, надлежащие процессуальные гарантии и обязательное для исполнения судебное решение (статьи 7, 28 Всеобщей декларации прав человека 1948 года [8, с. 259, 263] и статья 6 Европейской конвенции по правам человека 1950 года [1, с. 83]). Таким образом, право собственности обеспечивается с позиции комплексного

подхода к правовому регулированию данного института. Анализируя проблему защиты права собственности в контексте Европейской конвенции по правам человека 1950 года, следует подчеркнуть соотношение статьи 1 Протокола №1 и статьи 6 Конвенции как обязательные взаимообусловленные части международных стандартов правового регулирования права собственности. В практике Европейского суда по правам человека формируется и утверждается тенденция, согласно которой при рассмотрении конкретного спора между частным лицом и государством все усилия направлены на защиту частного лица посредством расширения сферы действия статьи 6 Конвенции. Следует отметить, что сферы действия статьи 1 Протокола №1 и статьи 6 Конвенции совпадают за редкими исключениями споров, когда полностью преобладает публичный элемент. Необходимость учета публичного интереса в сужении либо ограничении судебного контроля возникает, когда предметом спора является вопрос об уплате налогов, либо в соответствии с принципами международного права (судебный иммунитет государства, международной организации).

Возникшая в архаические времена концепция права собственности в исторической ретроспективе подвергалась модернизации и трансформировалась в ипостаси различных моделей: элементарной, модели разветвленной собственности, либеральной, социально-ориентированной.

Анализ историко-правового развития института права собственности позволяет сделать вывод о том, что в процессе интеграции государств данный институт выделился из рамок национального права и получил свое закрепление в международно-правовых актах. Исследование разработанных в международном, в частности, европейском праве стандартов права собственности дает основания для заключения о

том, что в международном праве принятая ценностная концепция права собственности, основанная на равенстве субъектов частной собственности, распространении права собственности на объекты, обладающие признаками экономической ценности и наличности, вне зависимости от их материальной или нематериальной природы, широте полномочий собственника, существовании неопределенного круга носителей пассивных обязанностей, а также возложении на государство дополнительно активных обязанностей по обеспечению права собственности. Если европейская модель права собственности основана на ценностном подходе, то модель собственности стран СНГ, в том числе казахстанская, опирается на вещно-правовую концепцию права собственности с ее традиционной триадной концепцией правомочий собственника владеть, пользоваться и распоряжаться принадлежащим ему имуществом.

В современной доктрине права собственности и практике Европейского суда по правам человека обоснованы базовые международные стандарты правового регулирования права собственности: принцип верховенства права, принцип баланса публичных и частных интересов, принципа судебного контроля, принцип автономности понятия права собственности, принцип законности, принцип правомерной цели вмешательства в право собственности, принцип соразмерности вмешательства в право собственности преследуемой цели.

Таким образом, следует резюмировать: в современный период одним из актуальных направлений в доктрине права собственности и международной судебной практике является развитие международно-правового института защиты права собственности в двуедином ключе – как института международного права прав человека и как фактора модернизации национального института права собственности.

Литература

- 1 Комментарий к Конвенции о защите прав человека и основных свобод / под общ. ред. д.ю.н., проф. В.А. Туманова и д.ю.н., проф. Л.М. Энтина. – М.: Издательство НОРМА, 2002. – 336 с.
- 2 Мингазова И.В. Право собственности в международном праве. – М.: Волтерс Клювер, 2007. – 320 с.
- 3 Савельева Е.Г. Защита права собственности как одного из основополагающих прав человека (международно-правовые аспекты): Автореф.дис.(...) канд.юрид.наук. – М., 2013. – 29 с.
- 4 Старженецкий В.В. Соотношение международного (европейского) и российского правового регулирования института собственности: Дис.(...) канд.юрид.наук. – М., 2003. – 171 с.
- 5 Harris D.J., Boele O., Warbick C. Law of the European convention on Human Rights. – London, 1995.
- 6 Lori F. Damrosch, Louis Henkin et al. International Law: Cases and Materials (4th ed.). – St.Paul: West Group, 2001.

7 Тайторина Б.А. Государственный контроль в конституционной системе разделения власти Республики Казахстан: Монография. – Алматы: ТОО «Ақ шағыл», 2011. – 396 с.

8 Всеобщая декларация прав человека. Принята и провозглашена резолюцией 217 А (III) Генеральной Ассамблеи ООН от 10 декабря 1948 года // Сборник международных документов по правам человека: в 11 томах. – Алматы: Фонд «XXI век», 2001. – Т.1. – 608 с.

References

- 1 Kommentarij k Konvencii o zashhite prav cheloveka i osnovnyh svobod / pod obshh. red. d.ju.n., prof V.A. Tumanova i d.ju.n., prof. L.M. Jentina. – M.: Izdatel'stvo NORMA, 2002. – 336 s.
- 2 Mingazova I.V. Pravo sobstvennosti v mezhdunarodnom prave. – M.: Volters Kluver, 2007. – 320 s.
- 3 Savel'eva E.G. Zashhita prava sobstvennosti kak odnogo iz osnovopolagajushhih prav cheloveka (mezhdunarodno-pravo-veye aspekty): Avtoref.dis.(...) kand.jurid.nauk. – M., 2013. – 29 s.
- 4 Starzheneckij V.V. Sootnoshenie mezhdunarodnogo (evropejskogo) i rossijskogo pravovogo regulirovaniya instituta sobstvennosti: Dis.(...) kand.jurid.nauk. – M., 2003. – 171 s.
- 5 Harris D.J., Boele O., Warbick C. Law of the European convention on Human Rights. – London, 1995.
- 6 Lori F. Damrosch, Louis Henkin et al. International Law: Cases and Materials (4th ed.). – St.Paul: West Group, 2001.
- 7 Tajtorina B.A. Gosudarstvennyj kontrol' v konstitucionnoj sisteme razdelenija vlasti Respubliki Kazahstan: Monografija. – Almaty: ТОО «Ақ шағыл», 2011. – 396 s.
- 8 Vseobshhaja deklaracija prav cheloveka. Prinjata i provozglaشena rezoljuciej 217 A (III) General'noj Assamblei OON ot 10 dekabrja 1948 goda // Sbornik mezhdunarodnyh dokumentov po pravam cheloveka: v 11 tomah. – Almaty: Fond «HHI vek», 2001. – Т.1. – 608 s.

Рұстембекова Д.К.

**Польша Республикасындағы
этносаясаттың жүзеге
асырылуын реттейтін
құқықтық негіздер**

Мақалада демократиялық Польша азаматтарының, оның ішінде ұлттық және этникалық азшылықтардың тілдерінің дамуы мен сақталу еркіндігі, әдет-ғұрыптары мен салт-дәстүрлерінің сақталуы, олардың дін үстану бостандығы, мәдениетінің дамуы, қазіргі кездеңі мемлекеттегі діни конфессиялар және діндар адамдардың өмірі туралы мәселелерді шешудегі мемлекеттің этносаясаты қарастырылады. Бұл жерде бір-бірімен тығыз байланысты, алайда бір-біріне тәуелді емес үш мәселе: поляктар – ұлттық азшылықтар; Польша – оның көршілестері; өз отанындағы поляктар – шет елдердегі поляктар біріктірілген. Осы үш мәселенің рухани қажеттіліктерін қорғауға бағытталған әрекеттердің бірегей көрсеткіштерін қолдану мемлекеттің этносаясатын сипаттайтын. Мақалада Польша Республикасындағы этносаясаттың жүзеге асрылуын реттейтін конституциялық және құқықтық негіздері айқындалды.

Түйін сөздер: ұлттық және этникалық азшылықтар, Конституция, қоғамдық бірлестіктер, діни конфессиялар, нормативтік құқықтық актілер.

Rustembekova D.K.

**The legal basis regulating
implementation of the ethnic
policy in the Republic of Poland**

The article discusses the ethnic policy of the state to address the issues of citizens democratic Poland, including of citizens belonging to national or ethnic minorities the freedom to development and preservation their language, preservation of customs and traditions, freedom of conscience and religion, of culture, religious faiths and the life of believers in the modern state. There are three problems: the Poles – the national minorities; Poland – her neighbors; the Poles in the homeland – the Poles abroad. These three problems are linked, but independent from one another directly. The use of common criteria to the actions directed for protection of spiritual needs these three problems and describes the ethnic policy of state. The article defines the constitutional and legal bases of realization of ethnic policy in the Republic of Poland.

Key words: national and ethnic minorities, Constitution, public associations, religious faiths, normative legal acts.

Рұстембекова Д.К.

**Правовые основы,
регулирующие реализацию
этнополитики
в Республике Польша**

В статье рассматривается этнополитика государства по решению вопросов граждан демократической Польши, в том числе граждан, принадлежащих к национальным и этническим меньшинствам, свободу развития и сохранения их языка, сохранения обычаяев и традиций, свободу совести и вероисповедания, развития культуры, религиозных конфессий и жизни верующих в современном государстве. Здесь сплелись три проблемы: поляки – национальные меньшинства; Польша – ее соседи; поляки на родине – поляки за рубежом. Эти три проблемы тонкими нитями связаны между собой, но не зависят одна от другой непосредственно. Применение единых критериев к действиям, направленным на охрану духовных потребностей этих трех проблем, и характеризует этнополитику государства. В статье определены конституционные и правовые основы реализации этнополитики в Республике Польша.

Ключевые слова: национальные и этнические меньшинства, Конституция, общественные объединения, религиозные конфессии, нормативные правовые акты.

**ПОЛЬША РЕСПУБ-
ЛИКАСЫНДАҒЫ
ЭТНОСАЯСАТТЫҢ
ЖҰЗЕГЕ АСЫРЫЛУЫН
РЕТТЕЙТИН ҚҰҚЫҚТЫҚ
НЕГІЗДЕР**

1989 жылдың күзінен бастап, поляк мемлекеті ұлттық азшылыққа, оның ішінде байырғы немесе бұрыннан отырып қалған тұрғылықты халықтар деп танылған азшылыққа қатысты жаңа саясатты жүргізе бастады. Оларға белорустер, чехтар, литовецтер, немістер, словактар, україндықтар және лемкилер (өздерін бірде ерекше халық деп, бірде україн халқының этникалық тобы деп есептейтін) жатады. Жұздеген жылдар бойы поляк жерінде поляктардың қасында сығандар мен еврейлердің топтары өмір сүріп келеді. Бұл айтарлықтай дәрежеде өздерін поляк деп танитын, алайда, өздерінің ерекше ұлттық және діни түп тамырларын билетін караимдар, армяндар және татарларға да байланысты.

Ескі дәстүршілер (староверлер) – ерекше топ, себебі, олардың ұлттық шығу тектері мен православиенің ескі формасын уағыздаپ, ұстануына қатысты түп тамырлары орыс ұлты болып келеді. Ондаған жылдар бойы Польшада орыс саясиемигранттарының ұрпақтары да өмір сүреді. Жартығасырға жуық уақыт поляктармен саяси босқындар болып табылатын гректер, македондықтар мен олардың ұрпақтары өмір сүріп келеді.

1989 жылдың күзінде Польша мемлекеті метафоралық түрде құрастыруға болатын: мен өзімді кім деп есептесем, сол болып табыламын деген жалпы принципті жариялады. Онда ешкім де менің ұлттық тиістілігімді дәлелдейтін дәйектерді талап етуге құқылы емес делінген [1]. Осылайша, мемлекет Польшаның әр азаматының жеке құқықтарын қорғайды, алайда, топтық құқықтарға скептикалық қатынас танытады. Ұлттық өзіндік сана-сезімге деген құрмет адам мен азаматтың құқықтарының негіздерінен бастау алып, өзінің терең мағынасында адамның қайталанбас түлға екендігі туралы адами түсінікке сай келеді.

Польшадағы ұлттық азшылық мәселесі Польша Республикасының өз тарихи отанынан тыс өмір сүріп жатқан отандастарымен өзара байланыстары және көршілерімен қарым-қатынасқа деген ұзақ мерзімді стратегиялық саясатымен жанама түрде байланысады. Бұл Батыста Германияға, Оңтүстікте Чехия мен Словакияға, Шығыста Украина, Белоруссия және Литваға байланысты. Бұған Балтық жағасылық Калининград облысы арқылы Солтүстігінде шектесетін Ре-

сейді де қосамыз. Бұған Польшаны Балтық төңізі байланыстыратын Дания, Норвегия, Швеция және Финляндияны да қосайық. Латвия мен Эстонияны да ұмытпау керек. Бұл жерде Шығыснда Польша бір кездері шляхтичтік Речь Посполитаяның Шығыстық шептері болған территорияларды алып жатқан мемлекеттермен шектесетін маңызды мәселе. Бірнеше ғасырлар қатарынан Польша Шығысқа қарай ұмтылды (бұдан оның солтүстікегі, батыстағы және оңтүстік-батыстағы мұдделері зардап шеккендерін айта кету керек), поляктар қашанда ол жерлерде саяси үстемдік құрды, бұл өз кезегінде литовтіктерге, беларустарға және україндиктарға қатысты тамырын тереңге жайған патернализмі (камқоршылықты) тудыратын. Көп ғасырлық әр алуан тәжірибе, көптеген ұрпақтардың орасан зор өркениетті енбегі, Поляк халқының «кресаларға», бұрынғы Речь Посполитаяның шығыс шептеріне жалпы және тұрақты құштарлылығы, осының бәрі бүгінгі таңда парасатты түрдеги иелік етіліп басқарылатын ете құрделі мұра.

Екінші дүниежүзілік соғыстан кейінгі саяси жағдаятпен ушықтырылған халықтардың ұлы қоныс аударуы, Орталық және Еуропа ұлттарының арасындағы онсыз да қызын қарым-қатынастарын одан бетер құрделендіріп жіберді. Бұл жерде жайғана мысал ретінде, поляктар үшін аса маңызды Вильно қаласы бүгінгі таңда Литвандың астанасы және Литовтік Вильнюс деп аталағының айта кетейік; поляк аңызына бөлленген Львов, енді українша Львив деп аталағып, Батыс українаның аса маңызды қаласы болып табылады; Гданьск, Щецин және Вроцлав сияқты поляк қалалары немісше Данцик, Штеттин және Бреслау деп аталағып, әлі күнге дейін неміс қиялын дүрліктіріп келеді [2].

Поляктардың ұлттық азшылыққа жататын отандастарына деген қарым-қатынассындағы міндеттері туралы байсалды әңгіме, олардың жақын арадағы көршілерімен және Польшадан тыс өмір сүретін поляктармен қарым-қатынастары жайлары әңгімемен пара-пар. Бұл жерде үш мәселе біркітірілген:

- 1) поляктар – ұлттық азшылықтар;
- 2) Польша – оның көршілестері;
- 3) өз отанындағы поляктар – шет елдердегі поляктар.

Осы үш мәселе бір-бірімен тығыз байланысты, алайда бір-біріне тікелей тәуелді емес. Ұлттық азшылықтар саяси тұтқындар емес. Позитивті симметрияға деген ұмтылыс – ол бір жағдай, ал паритет, яғни тең құқылық, бірдейлік принципі – ол басқа жағдай. Біріншісі, көршілес

мемлекеттерде өмір сүріп жатқан поляк ұлттық азшылығының ұлттық және мәдени тиістілігінің қорғалу мүмкіншілігінің, Польшадағы «байыры, тұп тамыры» ұлттық азшылыққа көрсетілетін мүмкіншілікпен тең дәрежеде қамтамасыз етілуіне бағытталған Польша Республикасының кез келген ресми әрекеттерін білдіреді. Екіншісі ұлттық азшылықтарға деген инструменталды, аса саясаттандырылған қарым-қатынасқа апаратып, тұйыққа тірейді.

Алайда, бұл жерде әңгіме паритет, яғни, тең құқылық ережелері туралы емес, шашырап кеткен поляктардың, әсіресе отырықшы азшылықты құрайтын поляктардың ұлттық тиістілігін қорғауға және поляк мемлекеті аясындағы тарихи азшылықтың рухани қажеттіліктерін қорғауға бағытталған әрекеттердің бірегей көрсеткіштерін қолдану туралы болып отыр.

Ұлттық азшылық екі сипатта қызмет ететін сияқты: көпшілікке қатысты – өмір сүру елінің адаптациясы – оның мүмкіншіліктерінен – басқа мемлекетке біріккен (сығандар мен лемкилер бөлігінен басқа) халық өкілдері ретінде көрініс береді. Бұл екі жақтылық екі жаққа да құндылыққа айналуы мүмкін, алайда, қактығыс ошағына да айналып кетуі мүмкін. Бұл жердегі мәселе екі жақтың да, көпшіліктің де, азшылықтың да, откеннің ауыр жүгімен, есқі де, жаңа да үлгідегі стереотиптерімен жүктелгендейтінде жатыр.

Орталық және Шығыс Еуропаның дүбірліде, қарқынды тарихының бойында қаруланған қақтығыстар аз болған жоқ. Көршілес мемлекеттер арасында да қақтығыстар және қантөгіс орын алды. Айналадағыларымызға басқаша қарым-қатынас жасауды үйрену қажет. Азшылық өздерінің өмір сүру елін сыйлауы тиіс. Ал көпшілік болса, аса құдікtenушіліктен арылып, азшылықтың ауытқымалы талаптарына көндігү көрек: себебі, бір жағынан, азшылық көпшілік пайдаланатын барлық құқықтармен қамтамасыз етілуіді талап етсе, екінші жағынан, өздерінің бөллектіктерін, өзгешеліктерін тоқтаусыз атап айттып отырады. Бұл екі жақтылықты қабылданап, іс жүзінде мойындау қажет.

Ұлттық азшылыққа жататын адамдар Польша Республикасының азаматтары болғандықтан, олардың барлық азаматтық құқықтары бір-бірінен ажырамас тұтастықта болады. Себебі, келешекте отандастарының бір бөлігі поляк төңізіндегі кішкене арал болғандықтан, олардың ұлттық және мәдени өзіндік сана-сезімін қолдау үшін, ерекше құқықтық реттелу мен мемлекеттен арнағы қаржылық көмек қажет. Бұл азшылыққа жасалған артықшылықтар емес, бұл тек

мүмкіндіктерді тәсестіру, азшылық басқа халық пен басқа мәдениеттің тәңізіндегі кішкене ғана арал болғандығынан келіп шығатын қолайсыздықтарды жөнделету ғана.

Польша Республикасының 2005 жылғы 6 кантардағы «Ұлттық және этникалық азшылықтар туралы және жергілікті тіл туралы» Заңының рөлі мен маңызын ерекше атап айту керек [3]. Заң ұлттық және этникалық азшылықтардың мәдени бірегейлігін сақтау және дамытумен, жергілікті тілді сақтау және дамытумен байланысты қатынастарды реттейді. Сонымен бірге атап ғана заңнамалық құжат адамның этникалық тиістілігіне қарамастан, оған тең дәрежедегі қарым-қатынас жасау принципін жүзеге асыру құралы ретінде орын алғып, мемлекеттік басқару органдары мен осы мәселелер аясындағы территориялық өзін-өзі басқару бірліктерінің міндеттері мен құзыреттілігін анықтайды.

Польшада ұлттық азшылықтар еркін түрде бірге алады. «Қоғамдық бірлестіктер туралы» Заң [4], бірлестіктер құрудың негізгі принципін растайды. Осы заң күшіне енген сәттен бастап, 120-ра жынық бірлестіктер тіркелген. Мемлекеттік және муниципалды мектептерге жауапты органдарға мектептерде, ана тілді үйренуді қосымша оқытатын мектептерде (сыныптар, сынып аралық топтар), немесе екі тілді мектептер мен сыныптарда азшылықтарға өздерінің ана тілінде білім алу құқығын қамтамасыз ету тапсырылған. Мәдениет пен ұлттық мұра министрлігінде осы азшылықтардың негізгі мәдени-қоғамдық бірлестіктерімен үнемі қызметтік байланысты ұстанатын, Ұлттық азшылық мәдениеті департаменті қызмет жасайды. Департаменттің негізгі міндеттерінің бірі азшылықтардың мәдени шаралары мен азшылықтармен басылып шығарылатын басылымдарға қаржылық көмек көрсету.

Әрекеттегі заңға сәйкес, қоғамдық ұйымдардың нақты істеріне тек мақсатты дотациялар боліне алады. Бұл өздерінің штаттары мен мекемелерін керек-жарақпен қамтамасыз етуге өздері жауапты болатын, бірақ нақты жобаларға, мысалы журналдар басып шыгаруга немесе қоркемнепаздық пен өнер фестивальдарын көрсетуді ұйымдастыруға мемлекеттік бюджеттің қаржысын пайдаланатын ұлттық азшылық бірлестіктеріне де қатысты.

Қарапайым түрдегі бірнеше мысалдарды көлтіре кетейік:

– Варшавада бюджеттік қаражаттан қамтамасыз етілетін, идиш тілінде спектакльдар көрсетілетін Мемлекеттік еврей театры қызмет етеді;

– Польшаның шығысындағы Хайнуфкада 10 жылдан астам уақыт бойы Шіркеулік музыканың үлкен халықаралық фестивалі өтіп келеді;

– бірнеше жылдар бойы Гожуве-Велькопольскийде сығандар «Романе дивеса» Сыған ансамбльдерінің халықаралық кездесулерінде жиналады;

– соңғы жылдары Варшава түбінде «Мәдениеттегі ортақтық» ұранымен ұлттық азшылықтың қоркем ансамбльдерінің бүкілпольшалық көрсетілімдері өтіп келеді;

– Мәдениет пен ұлттық мұра министрлігінің қаржылық қолдауымен көптеген беларус, идиш, литовтік, неміс, сыған, словак, украин, лемкоф сияқты тілдерде ұлттық азшылықтардың басылымдары жарық қоруде. Келесі басылымдарды атап кетейік: беларустік «нива» және «Часопис», литовтік «Аушра», украиндық «Наше слово» және «Над Бугом и Нарвою», лемкофтік «Бесиду», словактік «Живот», немістің «Шлезише斯 вохенблatt» және «Мазурише шторхенпост», еврейдің әр токсанда шығатын «Иделэ» журналы және «Слово жидовске», сонымен бірге сығанның «Пром по дром» журналы.

Польша Республикасының Конституциясына келетін болсақ, ол поляк мемлекетінің басты заңнамалық актісі және құрылымының негізі болып табылады.

Конституция азаматтық құқықтар мен бостандықтарына кепілдік береді, заңнамалық, орындаушы, сottық органдар арасындағы өзара қарым-қатынастарды анықтайды. Сейм, Сенат, Президент және министрлер Кеңесі сияқты мемлекеттік биліктің жоғарғы басқарушы топтарын қалыптастырудың құралы болып, оның жалпы тәртібін айқындайды. Сот төрелігі жүйесінің құрылымына, мемлекеттік бақылау органдарына тікелей әсер етеді. Үкімет әкімшілігін ұйымдастырумен, мемлекеттік қаржы және төтенше жағдайлармен байланысты болатын сұраптарды, мәселелерді реттейді.

Поляк мемлекеті европалық конституционализмнің ең алғашқы журіп өтушісі болып табылады. 1791 жылды Речь Посполитаяның екі халқының да Сеймі Ескі континенттегі, кейіннен 3 Май Конституциясы деп атап ғана бірінші Негізгі занды қабылдады.

Польша Республикасының Ұлттық жиналысымен 1997 жылдың 2 сәуірінде қабылданған (яғни, бірлескен отырысқа қатысатын Сейм және Сенаттың) қазіргі Конституциясы сол жылдың 25 мамырында поляк халқымен конституциялық референдумда қабылданды. 1997 жылдың

16 шілдесінде Польша Республикасының Президенті Александр Квасьневский қол қойған негізгі заң өзінің заңдық күшіне 1997 жылдың 17 қазанында енді. Бұл күн жаңа Конституцияның [5] басталған күні болып табылады.

Бұған дейін 1952 жылғы сталиндік негізгі заңның заңнамалық нұсқамаларына түбекейлі өзгерістер енгізген және поляк мемлекетінің 1990-1997 жылдары заңды қызмет етуіне мүмкіндік берген Кіші Конституция деп аталған конституция әрекет етті.

Польша Республикасының қолданыстағы Конституациясы демократиялық құқықтық мемлекеттің нормаларымен танылған азаматтық құқықтардың – жеке, саяси, экономикалық, әлеуметтік және мәдени бостандықтар мен құқықтардың барлығының сақтауына кепілдеме береді.

Конституция барлық азаматтардың заң алдындағы тең құқылышын (жынысындағы, нәсіліндегі, кәсібіндегі, ұлты және біліміндегі айырмашылықтардан тәуелсіз), тұлға мен баспа на бостандығы мен оған қол сұғылмаушылықты, ар-ождан және дін ұстану бостандығын, әділетті сот (кінәсіздік ақиқаттылығы негізінде) құқығын, өмірінің қорғалу құқығын қамтамасыз етеді.

Польша Республикасында 1989 жылы болған өзгерістердің нәтижесі ретінде орын алған қоғамдық және саяси өмірдің демократиялануы, Польшада адам құқықтарының қорғалуы саласындағы халықаралық нормаларының толық көлемде қабылдануына мүмкіндік берді. Бұның нәтижесі бірқатар келісімдер мен халықаралық бақылау рәсімдерінің ратификациялануы, яғни бекітілуі болды.

Халықаралық қауымдастықтың алдында демократияның поляктік жүйесі, құқық тәртібі және адам құқықтары туралы белгілі бір пікірлердің пайда болуына бағытталған бұл шаралар, Польшаның Еуропа Кенесіне, Солтүстік Атлантика Одағына және Еуропа Одағына енүі жолындағы маңызды кадам болды.

Польша Республикасы Конституациясының «Адам және азаматтың бостандығы, құқығы және міндеттерінің негізгі қағидалары» атты II бөлімнің 35-бабында: «1. Польша Республикасында ұлттық және этникалық азшылықтарға жататын Польша азаматтарына, олардың тілдерінің дамуы мен сақталу еркіндігін, әдет-ғұрыптары мен салт-дәстүрлерінің сақталуына, мәдениетін дамытуға кепілдеме береді.

2. Ұлттық және этникалық азшылықтар өздерінің білім беретін, мәдени және дін өзіндік

болмысын сақтауға қызмет ететін мекемелерді құруға, сонымен қоса, олардың мәдени болмыстарына байланысы бар мәселелерді шешуге қатысуға құқылы», – деп айқындалған.

Аталған Конституацияның 35-бабы 1921 жылдың 17 наурызда қабылданған Польша Конституациясында (1926 жылы 2 тамызда енгізілген толықтырулар мен өзгерістерді ескере отырып) 109, 110-баптарымен реттелген болатын. Онда, 109-бап: «Әр азамат өзінің ұлтын сақтауға, өзінің ана тілінде сөйлеуге және өзінің ұлттық ерекшеліктерін ұстануына құқылы.

Мемлекеттің ерекше заңдары Польша мемлекеттің азшылықтардың ұлттық ерекшеліктерін көпшіліктік-құқықтық сипаттағы азшылықтардың автономды одақтарының көмегімен, жалпы өзін-өзі басқару шектері аясында толықтай және ерікті түрде дамытуды қамтамасыз етеді.

Мемлекет олардың әрекетін бақылауды жүзеге асыруға құқылы және қажет болғанда, олардың қаржылық құралдарын толықтырып отыруға міндетті».

110-бап: «Ұлттық, діни немесе тілдік азшылықтарға жататын Поляк азаматтары елдің басқа азаматтары сияқты, тең құқылышқа деңгейде, әр түрлі қайырымдылық, діни және әлеуметтік құрылымдарды, мектептер мен басқа да тәрбие беретін мекемелерді құрып, оларды бақылап, өздері қаржыландырып, сонымен қоса, сол жерлерде өздерінің ана тілдерін пайдалануға және өздерінің діндерінің ұлттық азшылықтардың құқылы» делінген [6].

Польша Республикасында тіл мәселесі Конституацияның [5] 27-бабына сәйкес: «Польша Республикасындағы ресми тіл – поляк тілі. Осы жағдай ратификацияланған халықаралық келісімдерден туындастырылған ұлттық азшылықтардың құқықтарын бұзбайды».

Конституацияның осы нормасына сай, құқық гылымында, заңнамада және сот шешімдерінде поляк тілі ресми тіл болып танылады. Поляк тілі өздерінің қоғамдық міндеттерін жүзеге асырумен байланысты болғандықтан, қарым-қатынас жасау, жеке тұлғалардың мемлекеттік билік органдарымен, ведомстволарға қарасты мекемелер мен ұйымдармен байланыс жасауының құралы болып табылады.

Алайда, поляк заңнамасында мемлекеттік органдарға поляк тілінен бөлек, басқа да шетел тілдерін қолдануға рұқсат берілетін сот ісі немесе әкімшілік тексеру сияқты заңдардың бар екенін назарда ұстасу керек. Бұл ережелер коммерция мен шетелдіктермен сауда-саттық

талаңтарынан туындайтын азаматтардың құқықтарын жүзеге асыратын сот ісі немесе әкімшілік тексеру барысының тұрақты болуына кеппелдік беру үшін қолданылады.

Поляк тілінің ресми тіл деп танылуы ратификацияланған халықаралық келісімдер нәтижесінде пайда болған ұлттық азшылықтар құқықтарына еш әсерін тигізбейді. Бұндай қорытындыға келуге ұлттық азшылықтар құқықтары жөнінде жағдайларды қамтитын бірқатар халықаралық келісімдер, сонымен катар, 1989 жылдан бастап, азшылық құқықтарының қорғалуын дамытудан кейінгі, ұлттық азшылықтарды қорғау жөніндегі Польшамен бекітілген Рамо Конвенциясы [7] жағдай жасады.

Діни конфессиялар және діндар адамдардың өмірі. Польшадағы діндар адамдардың өмірі мен діни конфессиялары туралы айтатын болсақ, Польшада ресми түрде тіркелген 138 конфессия мен діни қауымдар бар.

Діндар адамдардың ең көп саны католик шіркеуінің қарамағында бірлескен. Католиктік дінге тиістілігі жөнінде елдің діндар халқының 95% жариялады. 4 шіркеулік ағымның: византиялық – україндық, нео – униаттық, армяндық және латындық ағымдардың ішінде соғысының ұстанушылары көп – 1998 жылы оған 35 миллион діндар адамдар кірген (9990 приход және 28 мыңға жуық шіркеу қызметкерлері) кірген.

Рим Папасы Иоанн Павел II-ші жариялаған бұллага сәйкес, Польша 1996 жылы 40 епархий мен 13 латындық ағымның метраполийі мен бір византиялық-україндық метраполийге бөлінген. Епархиялардағы шіркеулік билікті Епископатты құратын епископтар жүзеге асырады. 1981 жылдан бастап Епископат Конференциясының төрағасы болып, Польшаның бүгінгі примасы кардинал Юзеф Глемп табылады. Бұкіл елдің территориясында және одан тыс территорияларда пастырлық қызметті түрлі миссионерлік ұйымдар мен мекемелер жүзеге асырады (мысалы, негізінен Ушінші әлем деп аталатын елдерде қызмет ететін Польшалық католиктік миссиалар), мектептердегі катехизис оқытуышылары, сонымен катар, бірнеше ондыққа жуық монахтық ордендер, ерлер және әйелдер ордендері (солардың ішінде францискандықтар, иезуиттер, доминикандықтар, михаэлиттер, салезианкалар, редемптористер, элизаветянкалар, урсулянкалар, шариткалар) кіреді.

Польшада католиктік шіркеуден бөлек, бірнеше ірі христиандық конфессиялар, сонымен катар, бірнеше ондаған ұсақ конфессиялар мен діни қауымдар қызмет етеді.

Польшалық Автокефальдық правословиелік шіркеуі конфессияларының үлкендігі жөнінен екінші орынды алады. Ол 550 мыңға жуық діндарлар мен 320 діни қызметкерлерді біріктіреді. Негізінен осы конфессияға шығыс дуанбасылық территорияларда өмір сүретін беларустық азшылықтардың өкілдері жатады.

Польшадағы христиандық ағымдағы діндарлар саны жағынан үшінші орынды протестантизм алады, ол да өз кезегінде ағымдарға бөлінеді.

Протестанттық (Евангельдік – аугсбургалық) шіркеу 85 мың діндарларды қамтиды (Поляктардан бөлек, протестантизмді шығу тегі неміс болып келетін азаматтар насиҳаттайды), бес ондықтар Қауымы 17 мыңға жуық, жетінші күн адвентистері – 10 мың. Басқа протестанттық қауымдар 5-6 мыңнан артық болмайтын діндарларды қамтиды.

Польша халқының кейір бөлігі есқі мағынадағы католицизмді насиҳаттайды. Елде Римдік-католиктік шіркеумен байланыспаған есқі католиктік қауымдар әрекет етеді: мариавиттердің есқікатоликтік шіркеуі, Поляк-католиктік шіркеуі мен мариавиттер Католиктік шіркеуі. Осы қауымдардың барлығын 88 мыңнан артық діндарлар біріктіреді.

Иегова күәгерлері қауымы 130 мың діндарларды қамтиды.

Бұнымен қоса, Польшада бірнеше діни одақтар қызмет етеді, солардың ішінде: Мұсылмандардың діни одағы (исламды насиҳаттайтын діндар адамдарды біріктіретін), діни еврейлік гминдер Одағы (олардың мүшелері иудилер болып табылады), караимдардың Діни одағы (бұл дін ислам мен иудаизмнің қосылуы нәтижесінде пайда болған, оны шығу тегі түрік болатын этникалық азшылықтардың өкілдері насиҳаттайды). Бұған қоса, елде Шығыс діндеріне байланысты ұйымдардың айтартықтай үлкен топтары бар – мысалы, халықаралық Кришна санаасы қоғамы және буддистер Қоғамы.

Поляк дінілігіне тән сипат – оның дәстүрлі христиандық әдет-ғұрыптар мен діни тәжірибе – қасиетті жерлерге тәу етіп қажылыққа бару, литургиялық салтанатты шерулер құру (мысалы, Құдайлық Дене мерекесі), ұлы оразалық дін жорасы гибадаттарын жасау, күнәдан арылу жолындағы приходтық әдет-ғұрыптарын ұстану болып табылады. Бұл жерде ерекше маңызға Құдай ана культы ие. Діндарлар Ясна – гурдегі қасиетті Қара мадонна бейнесіне, Лихендерігі қайғырушы Құдай ана бейнесіне бас иеді. Дева Марияға деген құрмет көптеген қасиетті

ғимараттар құрылыштарын тұрғызудан көрінеді. Елдің барлық аудандарында Құдай ана культы бар жерлерді қоруге болады.

Поляк дінилігі 1978 жылы Krakow архиепископы Кароль Войтыла Рим Папасы болып сайланғаннан кейін мүлдем басқа өлшемге ие болды. Ioann Pavel II-ші есімін алған поляк – Папасы қазіргі заманғы әлемнің мәселелеріне қарсы ашылған Католиктік шіркеуде нағыз төңкеріс жасады. Польшада Ioann Pavel II-ші тұлғасы ерекше бейне реттінде қабылданады. Адамдар оның іс-әрекетін XX ғасырдың 80-ші жылдары орын алған орасан зор қоғамдық-саяси өзгерістермен байланыстырады. Рим Папасы Ioann Pavel II-ші Польшада ерекше мызғымас абырайға ие және тек қана діндар адамдар үшін ғана емес, басқа адамдарға да адамгершіліктің эталоны болып табылады.

Польшадағы католиктік шіркеу Поляк мемлекеттілігі түсінігімен тығыз байланысты. Поляк мемлекеті тарихындағы бірінші маңызды мезгіл 996-шы жылдағы поляктардың князі Мешко I-шімен христиандықтың қабылдануы болып табылады. Мемлекеттік құрылымдарды тұрғызу христиандық діннің таралуымен байланысты және поляк жерлерінде шіркеулік әкімшіліктерді құрумен байланысты. Сол кездерден бастап, Католиктік шіркеу поляк мемлекеттілігінің бірлігі мен тәуелсіздігінің қорғалуына қызмет етіп, бұл өз кезегінде, бөлінушілік кезеңінде (1795-1918), II-ші дүниежүзілік соғыс пен коммунистік режим кезеңдерінде ерекше маңызға ие болған еді.

Корыта келгенде, демократиялық Польша өзінің азаматтарына адам құқықтары мен азамат құқықтарының сақталуына кепілдік береді. Бұл кепілдіктер заңнамалық актілерде, солардың ішінде, ең жоғарғы манызға ие Польша Республикасының Конституциясында қамтылған, ол 1997 жылы қабылданған болатын. Польша Республикасының Конституациясы – бостандықтың, адам мен азамат құқықтарының іргетасы. Польша Республикасы Конституациясымен ұлттық және этникалық азшылықтарға жататын Польша азаматтарына, олардың тілдерінің дамуы мен сақталу еркіндігін, әдет-ғұрыптары мен салт-дәстүрлерін сақталуына, мәдениетін дамытуға кепілдеме беріледі. Польшада ұлттық азшылықтардың құқықтық жағдайын көтермелеге бағытталған бірқатар нормативтік-құқықтық күжаттар баршылық.

Сонымен, Польша Республикасында адамның құқықтары мен бостандықтары мәселеі маңызды екенін және тиімді этносаясаттың жүзеге асырылуын реттейтін құқықтық негіздері: Польша тарихында болған Конституциялар және қолданыстағы 1997 жылдың Конституциясы, Польша Республикасының 2005 жылғы 6 қаңтардағы «Ұлттық және этникалық азшылықтар туралы және жергілікті тіл туралы» және «Қоғамдық бірлестіктер туралы» Зандары, 1989 жылдан бастап, азшылық құқықтарының қорғалуын дамытудан кейінгі, ұлттық азшылықтарды қорғау жөніндегі Польшамен бекітілген Рамо Конвенциясы болып табылады.

Әдебиеттер

- 1 Дьякова В. Национальные проблемы в Польше: отношение к национальным меньшинствам // <http://centurion-center.narod.ru>
- 2 Ягелло М. Национальные меньшинства в Польше // Новая Польша. – 2012. – №9. – С. 13.
- 3 Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym // Dziennik Ustaw. – 2005. – №17. – poz. 141.
- 4 Закон Республики Польши об общественных объединениях от 7 апреля 1989 года (ДЗ 1989 г. №20 поз.104) // <http://www.ngo.pl/files/rus.ngo.pl/public/prawne/zakonobshchobyedinenyakh.pdf>
- 5 Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. uchwalona przez Zgromadzenie Narodowe w dniu 2 kwietnia 1997 r., przyjęta przez Naród w referendum konstytucyjnym w dniu 25 maja 1997 r., podpisana przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 16 lipca 1997 r. // Dziennik Ustaw. – 1997. – №78. – Poz. 483.
- 6 Богуслав В. Конституция Польской Республики: Комментарий. – 2012. – 158 с.
- 7 Рамочная конвенция Совета Европы о защите национальных меньшинств (Страсбург, 1 февраля 1995 год) // <http://www1.umn.edu/humanrts/euro/Rets157.html>

References

- 1 Diyakova V. National problems in Poland attitude to the national minorities // <http://centurion-center.narod.ru>
- 2 Yagello M. National minorities in Poland // New Poland. – 2012. – №9. – P. 13.
- 3 The Act of national and ethnic minorities and regional language in January 6, 2005 // Official Set. – 2005. – №17. – Pos. 141.
- 4 The Law of the Republic of Poland «About Public Associations» in April 7, 1989 (Official Set. – 1989. – №20. – Pos. 104) // <http://www.ngo.pl/files/rus.ngo.pl/public/prawne/zakonobshchobyedinenyakh.pdf>
- 5 Constitution of the Republic of Poland in April 2, 1997 passed by the National Assembly in April 2, 1997. Adopted by the Nation in the constitutional referendum in May 25, 1997, Signed by the President of the Republic of Poland in July 16, 1997 // Official Set. – 1997. – №78. – Pos. 483.
- 6 Boguslav V. Constitution of the Republic of Poland: Comments. – 2012. -158 p.
- 7 Framework Convention for the Protection of National Minorities by Council of Europe (Strasbourg, 1 February, 1995) // <http://www1.umn.edu/humanrts/euro/Rets157.html>

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТ

Абижанов С.М. – заң ғылымдарының магистрі, Қазақстан Республикасы ПМ Алматы академиясы

Ағыбаев А. – заң ғылымдарының докторы, профессор, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Айгаринова Г.Т. – заң ғылымдарының кандидаты, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Айнабеков А.Т. – магистрант, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Айтжанова Г.Б. – Алмалы аудандының №2 аудандық сотының судьясы

Алимкулов Е.Т. – заң ғылымдарының кандидаты, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Алимханова А.Б. – магистрант, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Алтаева К.Ж. – PhD докторы, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Аралбаева А.А. – заң ғылымдарының кандидаты, Абылай хан атындағы ҚазХҚӘТУ

Атаханова Г.М. – заң ғылымдарының кандидаты, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Атаханова С.К. – заң ғылымдарының кандидаты, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Ахметов А.С. – PhD докторы, Павлодар мемлекеттік педагогикалық университеті

Баймбетов Н.С. – заң ғылымдарының кандидаты, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Баймаханова Д.М. – заң ғылымдарының докторы, профессор, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Байсалова Г.Т. – заң ғылымдарының кандидаты, Д.А. Қонаев атындағы көлік және құқық гуманитарлық университеті

Баяндина М.О. – заң ғылымдарының магистрі, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Бегалинова К.К. – заң ғылымдарының докторы, Қ.И. Сәтбаев атындағы Қазақ ұлттық техникалық зерттеу университеті

Берсугурова Л.Ш. – заң ғылымдарының докторы, профессор, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Бисалиева И.А. – заң ғылымдарының магистрі, ҚҚЭУ

Гардт Л.А. – магистрант, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Гончаров С.Б. – магистрант, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Григорьев В. – PhD докторантты, полиция капитаны, Қазақстан Республикасы Алматы ПМ академиясы

Джанғабулова А.К. – заң ғылымдарының кандидаты, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Джансараева Р.Е. – заң ғылымдарының докторы, профессор, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Джуматов А.Б. – заң ғылымдарының магистрі, Қазақстан Республикасы ПМ Алматы академиясы.

Досжанов Ж.Б. – заң ғылымдарының кандидаты, Қолданбалы ғылымдар мектебі, Т.Рысқұлов атындағы Жаңа экономикалық университеті

Досжанов Б.Б. – заң ғылымдарының докторы, доцент, Абай атындағы ҚазҰПУ

Дошанова А.С. – заң ғылымдарының кандидаты, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Ергобек Ш.К. – заң ғылымдарының кандидаты, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Ережепқызы Р. – заң ғылымдарының магистрі, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Есбулатова Р.М. – заң ғылымдарының кандидаты, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Есекеева А.А. – заң ғылымдарының магистрі, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Жайлина А.Ж. – магистрант, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Жанаманов Е.Ш. – заң ғылымдарының магистрі, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Жандосова Ж.Ж. – Мемлекет және құқық институтының кіші ғылыми қызметкері, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Жанильсинова С.С. – магистрант, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Жарболова А.Ж. – заң ғылымдарының кандидаты, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Жубанова К.Х. – аға оқытушы, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Ищанова Г.Т. – заң ғылымдарының кандидаты, Т.Рысқұлов атындағы Жаңа экономикалық университет

Кабанбаева Г.Б. – PhD докторы, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Калиева Г.С. – заң ғылымдарының кандидаты, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Калишева Н.Х. – заң ғылымдарының кандидаты, доцент, Абай атындағы ҚазҰПУ

Калкашев Н.Б. – заң ғылымдарының магистрі, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Каныбеков М. – магистрант, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Карбеков К.С. – заң ғылымдарының кандидаты, доцент, Қазақстан Республикасы Алматы ПМ академиясының қылмыстық іс жүргізу кафедрасының профессоры

-
- Касымов Е.А.** – магистрант, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
- Кожамбек Д.Р.** – PhD докторанты, А.Ясауи атындағы Халықаралық қазак-турік Университеті
- Копбаева А.Б.** – 2-курс PhD докторанты, Қырғызстан халықаралық университеті
- Көбеев Е.Қ.** – Академик Е.А. Бекетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті
- Қуаналиева Г.А.** – заң ғылымдарының докторы, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
- Қазыбаева А.Б.** – магистрант, И. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті
- Мадиярова А.С.** – заң ғылымдарының кандидаты, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
- Мавлянов А.С.** – заң ғылымдарының кандидаты, доцент, Қырғызстан халықаралық университеті
- Маулен А.А.** – Мемлекет және құқық институтының кіші ғылыми қызметкері, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
- Мейірбекова Г.Б.** – заң ғылымдарының кандидаты, Абай атындағы ҚазҰПУ
- Мірәлиева М.Қ.** – магистрант, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
- Мурат С.** – заң ғылымдарының магистрі, Каспий Университеті
- Мухамадиева Г.Н.** – заң ғылымдарының кандидаты, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
- Нурахметова Г.Г.** – заң ғылымдарының кандидаты, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
- Нурмагамбетов А.С.** – аспирант, Омбы заң академиясы
- Нұрмұханқызы Д.** – аға оқытушы, И. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті
- Озенбаева А.Т.** – аға оқытушы, И. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті
- Омарова А.Б.** – заң ғылымдарының кандидаты, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
- Омарова М.С.** – магистрант, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
- Омарова Ш.Б.** – аға оқытушы, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
- Ондашұлы Е.** – оқытушы, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
- Орумбаев Н.Е.** – аспирант, Омбы заң академиясы
- Примбетов С.Ж.** – магистрант, Аймақтық әлеуметтік-инновациялық университеті
- Рұstemбекова Д.К.** – PhD докторант, Академик Е.А. Бекетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті
- Сабиров А.** – заң ғылымдарының кандидаты, Аймақтық әлеуметтік-инновациялық университеті
- Саламатов Ш.Ж.** – магистрант, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
- Салимгерей А.А.** – заң ғылымдарының кандидаты, доцент, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
- Санапиянова Э.Н.** – заң ғылымдарының магистрі, Қазақстан Республикасы ПМ Алматы академиясы
- Салимова З.Н.** – магистрант, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
- Сатыбалдинов Д.Д.** – аға оқытушы, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
- Сәметов Қ.Н.** – магистрант, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
- Спанова А.Н.** – магистрант, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
- Сериев Б.А.** – заң ғылымдарының кандидаты, доцент, И. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті
- Серім Ф.Ә.** – заң ғылымдарының магистрі, Т. Рыскұлов атындағы Жаңа Экономикалық университеті
- Сматлаев Н.Б.** – магистрант, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
- Сулейменова С.Ж.** – заң ғылымдарының докторы, профессор, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
- Сырлыбаев М.** – PhD докторанты, полиция капитаны, Қазақстан Республикасы Алматы ПМ академиясы
- Тажибаев Б.Н.** – PhD докторанты, Қазақстан Республикасы Алматы ПМ академиясы
- Тайторина Б.А.** – заң ғылымдарының докторы, доцент, Абай атындағы ҚазҰПУ
- Тлепбергенов О.Н.** – заң ғылымдарының кандидаты, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
- Түменбаев С.А.** – заң ғылымдарының магистрі, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
- Тұрсынханов А.А.** – магистрант, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
- Уразымбетов Т.Е.** – заң ғылымдарының магистрі, И. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті
- Шарипова А.Б.** – заң ғылымдарының кандидаты, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
- Шуланбекова Г.К.** – аға оқытушы, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

МАЗМҰНЫ – СОДЕРЖАНИЕ

1-бөлім	Раздел 1
Мемлекет пен құқық	Теория и история
теориясы мен тарихы	государства и права
<i>Тайторина Б.А.</i>	
Методологический плюрализм как основа научного познания сущности государства и права	4
<i>Ергобек Ш.К., Алтаева К.Ж.</i>	
Политико-правовые взгляды Н.Н. Алексеева.....	10
<i>Ахметов А.С.</i>	
Актуальные вопросы содержания правовой культуры.....	16
<i>Сабиров А., Примбетов С.Ж.</i>	
Правовые источники договорных отношений по казахскому обычному праву	19
<i>Ергобек Ш.К., Алтаева К.Ж.</i>	
Идея евразийства в России.....	24
<i>Ondashuly E., Ondash A.O.</i>	
Legal consequences of the collapse of the Turkestan Autonomous Soviet Socialist Republic	30
<i>Кожамбек Д.Р.</i>	
Қазақстан Республикасы зайдырылған мемлекет	36
<i>Уразымбетов Т.Е.</i>	
Заң тілінің стилистикалық біртектелілігі және бейнелеу мүмкіншіліктері	42
2-бөлім	Раздел 2
Конституциялық және	Конституционное и
әкімшілік құқығы	административное право
<i>Baimahanova D.M.</i>	
The specifics of the maslikhat in solving problems of integrated social development of territories of strategy «Kazakhstan – 2050»	50
<i>Байсалова Г.Т.</i>	
Доктринальное понимание принципов института административной ответственности	54
<i>Zharbolova A.Z.</i>	
Influence of natural-geographical and historical-social conditions on lawmaking	62
<i>Салимгерей А.А., Жандосова Ж.Ж., Маулен А.А.</i>	
Социально-значимые болезни, влияющие на здоровье молодёжи Республики Казахстан (на основе официальных статистических и социологических исследований).....	66
<i>Dochshanova A.S., Smatlayev N.B.</i>	
General issues of liability for harm caused for life and health in Germany and Kazakhstan: comparative analyses	76
<i>Досжанов Б.Б., Ищенко Г.Т.</i>	
Государственно-правовое регулирование внешней миграции в Казахстане в рамках единого экономического пространства.....	80
<i>Калишева Н.Х.</i>	
К вопросу о конституционно-правовых проблемах контроля в Республике Казахстан	88
<i>Калиева Г.С., Гончаров С.Б.</i>	
К вопросу об организации таможенного контроля драгоценных металлов и драгоценных камней	95
3-бөлім	Раздел 3
Азаматтық құқық, және	Гражданское право и
еңбек құқығы	трудовое право
<i>Сулейменова С.Ж., Гардт Л.А.</i>	
Правовое обеспечение деятельности государства по защите материнства.....	100

<i>Атаканова С.К., Мірзалиева М.Қ.</i>	
Азаматтық іс жүргізу degi дәлелдемелерді бағалаудың мәні және мазмұны	104
<i>Нурахметова Г.Г., Сметов К.Н.</i>	
Некоторые вопросы обращения взыскания на заложенное имущество	110
<i>Доцанова А.С., Сматлаев Н.Б.</i>	
Особенности возмещения вреда, причиненного жизни и здоровью туриста, по законодательству Республики Казахстан	116
<i>Мейірбекова Г.Б.</i>	
Азаматтық істерді соттың қаруына әзірлеудегі судьяның рөлі	120
<i>Бисалиева И.А.</i>	
Казіргі қазақстандық азаматтық құқықта негізсіз баю салдарынан туындастын міндеттемелер пайда болатын негіздерді талдау	124
<i>Атаканова С.К., Омарова М.С.</i>	
Азаматтық іс жүргізу degi жариялық принципі.....	130
<i>Нурахметова Г.Г., Турсынханов А.А.</i>	
Место объектов недвижимости в системе объектов гражданского права	134
<i>Омарова А.Б., Спанова А.Н.</i>	
Понятие «товарный знак»	140

4-бөлім Раздел 4
Инвестициялық және Инвестиционное и
қаржы құқығы финансовое право

<i>Zhalina A.G.</i>	
Legal characteristics of bank loan contract.....	146
<i>Доссанов Ж.Б.</i>	
Банктик карыз шарты	150

5-бөлім Раздел 5
Табиғи ресурстар және Природоресурсовое и
экологиялық құқық экологическое право

<i>Баимбетов Н.С.</i>	
Меры нетарифного регулирования как один из способов государственного регулирования внешнеэкономической деятельности.....	156

<i>Айгаринова Г.Т., Алимханова А.Б.</i>	
Казақстан Республикасында өнеркәсіп жерлерін қорғау мен пайдалануды құқықтық реттеудегі мемлекеттің рол2i	162

<i>Мадиярова А.С., Касымов Е.А.</i>	
Казақстан Республикасының ауыл шаруашылығын дамытудың өзекті мәселелері	168

<i>Джангабулова А.К., Ережепекізы Р.</i>	
Некоторые вопросы развития законодательства, регулирующего энергетическую сферу в Республике Казахстан	174

<i>Баимбетов Н.С.</i>	
Субъекты внешнеэкономической деятельности в Республике Казахстан.....	180

<i>Yessekeyeva A.A.</i>	
Some of the legal regulation of land relations in the Republic of Kazakhstan.....	186

<i>Нұрмұханқызы Д., Озенбаева А.Т.</i>	
Правовое регулирование экономических методов в регулировании инвестиционных отношений в сфере охраны окружающей среды и использования природных ресурсов	192

<i>Айгаринова Г.Т., Салимова З.Н.</i>	
Казақстан Республикасында радиоактивті заттар және қалдықтардың айналымына мемлекеттік бақылау жасауды құқықтық реттеу мәселелері.....	198

<i>Жанаманов Е.Ш., Калкашев Н.Б., Ондашулы Е.</i>	
Экологические проблемы развития регионов Республики Казахстан	204

6-бөлім
Қылмыстық құқық және
кriminалистика

<i>Ағыбаев А.</i>	
Уголовная ответственность за взяточничество	210
<i>Джансараева Р.Е.</i>	
Научные подходы к изучению миграции.....	218
<i>Берсугурова Л.Ш., Айнабеков А.Т.</i>	
Участие адвоката в уголовном процессе в Республике Казахстан.....	226
<i>Kuanaliyeva G.A.</i>	
To a question of the principles of criminal proceedings	234
<i>Бегалинова К.К., Кабанбаева Г.Б.</i>	
Коррупционная преступность: понятие, структура и динамика	242
<i>Атаманова Г.М.</i>	
Пайдакунемдік қылмыстылығының тұлғасының криминогендік мәні: теориялық мәселелері.....	248
<i>Алимкулов Е.Т.</i>	
Санкционирование содержания под стражей как один из основных видов деятельности следственного судьи.....	254
<i>Шарипова А.Б.</i>	
Правовая позиция адвоката-защитника в уголовном судопроизводстве	258
<i>Мейірбекова Г.Б.</i>	
Адвокаттың қорғау сөзінің нысаны.....	264
<i>Сатыбалдинов Д.Д., Мухамадиева Г.Н., Баяндина М.О.</i>	
Процессуальный статус прокурора в уголовном судопроизводстве по новому законодательству	269
<i>Карбеков К.С.</i>	
Роль нормативных постановлений Верховного Суда в уголовном судопроизводстве.....	272
<i>Мавлянов А.С., Конбаева А.Б.</i>	
Проблемы и возможные пути совершенствования уголовно-правовой охраны земли.....	276
<i>Тлепбергенов О.Н.</i>	
Қылмыстық саясат және құқықтық дамуды қамтамасыз ету	282
<i>Шарипова А.Б.</i>	
Процессуальное положение государственного обвинителя в судебном разбирательстве и его соотношение с положением потерпевшего	288
<i>Арапбаева А.А., Айтжанова Г. Б.</i>	
Сот билігінің кейбір мәселелері	294
<i>Kuanaliyeva G.A., Shulanbekova G.K.</i>	
Procedural guarantees in criminal legal proceedings of the Republic of Kazakhstan.....	300
<i>Абижанов С.М., Джуматов А.Б., Санатианова Э.Н.</i>	
Адам өлтіру кезіндегі криминалды жалған көрініс тәсілдері мен оның белгілері.....	308
<i>Есбулатова Р.М.</i>	
Сущность кодекса поведения должностных лиц по поддержанию правопорядка для правового регулирования деятельности правоохранительных органов Республики Казахстан	316
<i>Сырлыбаев М.</i>	
Следственные ошибки в уголовном процессе	322
<i>Алимкулов Е.Т., Каныбеков М.</i>	
Следственный судья как фактор системы сдержек и противовесов	328
<i>Тажибаев Б.Н.</i>	
Медициналық қылмыстық құқық бұзушылықтардың алдын алу мәселелері	334
<i>Григорьев В.</i>	
Катастрофы и стихийные бедствия: меры по локализации и устранению последствий, вопросы расследования причин и условий	342

<i>Орумбаев Н.Е.</i>	
Содержание и сущность негласных следственных действий по уголовно-процессуальному законодательству Республики Казахстан	348
<i>Нурмагамбетов А.С.</i>	
Понятие досудебного производства по уголовно-процессуальному законодательству Российской Федерации и Казахстана.....	354
<i>Атаканова Г.М.</i>	
Меншікке қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтың объектісін анықтаудың теориялық мәселесі	361

7-бөлім Раздел 7
Халықаралық қатынастар Международные отношения

<i>Көбеев Е.Қ., Рұстембекова Д.К.</i>	
Польша Республикасындағы ұлттық және этникалық азшылықтардың құқықтық мәртебесі	366
<i>Түменбаев С.А., Серім F.Ө.</i>	
Халықаралық азаматтық процесті сала ретінде қалыптастырытын белгілерін анықтаудың кейір мәселелері.....	372
<i>Muram C.</i>	
Международные региональные механизмы защиты права собственности	380
<i>Рұстембекова Д.К.</i>	
Польша Республикасындағы этносаясаттың жүзеге асырылуын реттейтін құқықтық негіздер	386
Авторлар туралы мәліметтер	394

CONTENTS

Section 1 theory and history chair of state and law

<i>Taitorina B.A.</i>	
Methodological pluralism as the basis of the scientific knowledge of the essence of state and law	4
<i>Yergobek Sh.K., Altayeva K.J.</i>	
Political and legal views of N.N Alekseev.....	10
<i>Akhmetov A.S.</i>	
Topical issues of the content of the legal culture	16
<i>Sabirov A., Primbetov S.Zh.</i>	
Origins of the contract relations for the right to Kazakh customary law.....	19
<i>Yergobek Sh.K., Altayeva K.J.</i>	
The idea of Eurasianism in Russia.....	24
<i>Ondashuly E., Ondash A.O.</i>	
Legal consequences of the collapse of the Turkestan Autonomous Soviet Socialist Republic	30
<i>Kozhambek D.R.</i>	
Republic of Kazakhstan as a secular state	36
<i>Urazimbetov T.E.</i>	
Stylistic uniformity and visual possibilities of the law language	42

Section 2 Constitutional and administrative law

<i>Baimahanova D.M.</i>	
The specifics of the maslikhat in solving problems of integrated social development of territories of strategy «Kazakhstan – 2050»	50
<i>Baisalova G.T.</i>	
The doctrinal understanding of the principles Institute of administrative responsibility	54
<i>Zharbolova A.Z.</i>	
Influence of natural-geographical and historical-social conditions on lawmaking	62
<i>Salimgerei A.A., Zhandossova Zh.Zh., Maulen A.A.</i>	
Socially significant diseases affecting the health of the youth of the Republic of Kazakhstan (Based on official statistics and Social Research).....	66
<i>Dochshanova A.S., Smatlayev N.B.</i>	
General issues of liability for harm caused for life and health in Germany and Kazakhstan: comparative analyses	76
<i>Doszhanov B.B., Ichshanova G.T.</i>	
Kazakhstan's International Migration Regulation in the framework of the Common Economic Space	80
<i>Kalishev N.H.</i>	
On the question of the constitutional and legal control problems in the Republic of Kazakhstan	88
<i>Kaliyeva G.S., Goncharov S.B.</i>	
Organization of Customs Control on Precious Metals and Precious Stones	95

Section 3 Civil law and labour law

<i>Suleimenova S.Zh., Gardt L.A.</i>	
Legal providing of activity of the state on defence of maternity	100
<i>Atakhanova S.K., Miraliyeva M.K.</i>	
The nature and content of the evaluation of evidence in civil procedure	104

<i>Nurahmetova G.G., Samet K.N.</i>	
Some foreclosure of the mortgaged property issues	110
<i>Dochshanova A.S., Smatlayev N.B.</i>	
Features of compensation of harm, caused to life and health of the tourist, according to the legislation of the Republic of Kazakhstan.....	116
<i>Meirbekova G.B.</i>	
The role of the judge in the preparation of a civil case to trial	120
<i>Bissalieva I.A.</i>	
Analysis of the grounds for the emergence of obligations from unjust enrichment in modern Kazakh civil law.....	124
<i>Atakhanova S.K., Omarova M.S.</i>	
The principle of publicity of civil procedure	130
<i>Nurahmetova G.G., Tursynhanov A.A.</i>	
Place properties in the system of civil law objects	134
<i>Omarova A.B., Spanova A.N.</i>	
Concept «of the trademark».....	140

Section 4 Investment and finance law

<i>Zhailina A.G.</i>	
Legal characteristics of bank loan contract.....	146
<i>Doszhanov Zh.B.</i>	
Bank Loan Contract	150

Section 5 Natural resources and ecology law

<i>Baimbetov N.S.</i>	
Measures of non-tariff regulation as one of the ways of state regulation of foreign trade activities.....	156
<i>Aigarinova G.T., Alimhanova A.B.</i>	
Role of the state in legal regulations of protection and use of lands of the industry in the Republic of Kazakhstan.....	162
<i>Madiyarova A.S., Kasymov E.A.</i>	
Actual problems developing agriculture in Republic of Kazakhstan	168
<i>Dzhangabulova A.K., Erezhepkazy R.</i>	
Some issues of the legislation regulating the energy sector in the Republic of Kazakhstan	174
<i>Baimbetov N.S.</i>	
Subjects of foreign economic activity in the Republic of Kazakhstan	180
<i>Yessekeyeva A. A.</i>	
Some of the legal regulation of land relations in the Republic of Kazakhstan.....	186
<i>Nurmukhankzy D., Ozenbayeva A.T.</i>	
Legal regulation of economic methods to regulate investment relations in the field of environmental protection and use of natural resources	192
<i>Aygarinova G.T., Salimov Z.N.</i>	
Problems of legal regulation of state control over the circulation of radioactive materials and waste in the Republic of Kazakhstan.....	198
<i>Zhanamanov Y.S., Kalkashev N.B., Ondashuly E.</i>	
The environmental problems of the regions of Kazakhstan	204

Section 6

Criminal law and criminalistics

<i>Agybaev A.</i>	
Criminal responsibility for a bribery.....	210
<i>Dzhansarayeva R.Ye.</i>	
Scientific approaches to the study of migration.....	218
<i>Bersugurova L.S., Ainabekov A.T.</i>	
Participation of a lawyer in criminal proceedings in the Republic of Kazakhstan.....	226
<i>Kuanalyiyeva G.A.</i>	
To a question of the principles of criminal proceedings.....	234
<i>Begalinova K.K., Kabanbaeva G.B.</i>	
Directions of customs logistics in the global aspect.....	242
<i>Atakhanova G.M.</i>	
The essence of the crime perpetrator mercenary offenses: theoretical aspect.....	248
<i>Alimkulov E.T.</i>	
Authorization content custody – as one of the main activities of the investigating judge.....	254
<i>Sharipova A.B.</i>	
The legal position of the lawyer-defender in criminal proceedings.....	258
<i>Meirbekova G.B.</i>	
Form apologetic speech of advocate.....	264
<i>Satybaldinov D.D., Mukhamadyeva G.N., Bayandina M.O.</i>	
Procedural status of the public prosecutor in criminal proceedings under the new legislation.....	269
<i>Karbekov K.S.</i>	
A role of the normative Supreme Court ruling is in a criminal trial.....	272
<i>Mavlyanov A.C., Kopbaeva A.B.</i>	
Problems and possible ways to improve the criminal law protection of lands.....	286
<i>Tlepbergenov O.N.</i>	
Crime politics and securement in juridical development.....	282
<i>Sharipova A.B.</i>	
The procedural position of public prosecutor in the trial and his relation with the position of the victim.....	288
<i>Aralbaeva A.A., Aytzhanova G.B.</i>	
Some questions of the judiciary	294
<i>Kuanalyiyeva G. A., Shulanbekova G. K.</i>	
Procedural guarantees in criminal legal proceedings of the Republic of Kazakhstan.....	300
<i>Abizhanov S.M., Dzhumatov A.B., Sanapiyanova A.N.</i>	
Receptions of criminal adaptation for stage at murder and his signs	308
<i>Esbulatova R.M.</i>	
The essence of the code of conduct for officials law enforcement for legal regulation of activity of law enforcement bodies of the Republic of Kazakhstan	316
<i>Syrlybayev M.</i>	
Investigating error in criminal proceedings	322
<i>Alimkulov E.T., Kanybekov M.</i>	
The investigating judge – as a factor in the system of checks and balances	328
<i>Tazhibaev B.N.</i>	
The problem of prevention of criminal offences medical.....	334
<i>Grigoriev V.</i>	
Accidents and natural disasters: measures for localization and elimination of consequences, questions of investigation of the reasons and condition	342

<i>Orumbayev N.Y.</i>	
Content and Nature of undercover investigative actions on criminal-procedural legislation of the Republic of Kazakhstan	348
<i>Nurmagambetov A.S.</i>	
The concept of pre-trial proceedings in criminal procedural legislation of the Russian Federation and Kazakhstan.....	354
<i>Atakhanova G.M.</i>	
Theoretical problems in offences against property object vyâlenii	360

Section 7 International relations

<i>Kubeyev Ye.K., Rustembekova D.K.</i>	
The legal status of national and ethnic minorities in the Republic of Poland.....	366
<i>Tumenbaev S.A., Serim G.O.</i>	
Some issues of defining the branch forming characteristics of international civil process	372
<i>Murat S.</i>	
International and regional mechanisms for the protection of property rights.....	380
<i>Rustembekova D.K.</i>	
The legal basis regulating implementation of the ethnic policy in the Republic of Poland	386
Авторлар туралы мәліметтер	394

УСПЕЙТЕ ПОДПИСАТЬСЯ НА СВОЙ ЖУРНАЛ

АКЦИЯ!!!

**Каждому подписчику
ПУБЛИКАЦИЯ СТАТЬИ
БЕСПЛАТНО!!!**

- Акция действительна при наличии квитанции об оплате годовой подписки.
- Статья должна соответствовать требованиям размещения публикации в журнале.
- Статья печатается в той серии журнала, на которую подписался автор.
- Все нюансы, связанные с публикацией статьи, обсуждаются с ответственным секретарем журнала.

Издательский дом
«Қазақ университеті»
г. Алматы,
пр. аль-Фараби, 71
8 (727) 377 34 11, 221 14 65

АО «КАЗПОЧТА»
г. Алматы,
ул. Богонбай батыра, 134
8 (727 2) 61 61 12

ТОО «Евразия пресс»
г. Алматы,
ул. Жибек Жолы, 6/2
8 (727) 382 25 11

ТОО «Эврика-пресс»
г. Алматы,
ул. Кожамкулова, 124, оф. 47
8 (727) 233 76 19, 233 78 50